

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Universitas nationalis Odessae**

**ЗАПИСКИ
З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 31

• • •

**Opera
in linguistica ukrainiana**

FASCICULLUM 31

**Одеса
2024**

УДК 81.161.2(051)
ББК 81.031.4я5
3-324

Головний редактор: Т. Ю. Ковалевська
Заступник головного редактора: А. П. Романченко
Відповідальний секретар: С. С. Поліщук

Editor-in-chief: T. Yu. Kovalevska
Vice-editors: A. P. Romanchenko
Secretary: S. S. Polishchuk

Редакційна колегія: д-р ф. н. З. К. Адамія (Грузія), д-р ф. н. І. П. Бондаренко (Україна), д-р ф. н. З. О. Валюх (Україна), к.ф.н. А. М. Варинська (Україна), д-р ф. н. О. А. Войцева (Україна), д-р ф. н. Н. Вульф (ФРГ), д-р ф. н. М. Л. Дружинець (Україна), д-р ф. н. А. П. Запнітко (Україна), д-р ф. н. А. К. Ішанова (Казахстан), д-р ф. н. О. Ю. Карпенко (Україна), д-р ф. н. А. В. Ковалевська-Славова (Україна), д-р ф. н. Н. В. Кондратенко (Україна), д-р філософії Й. Коростенські (Чеська Республіка), д-р ф. н. М. Р. Кондубаєва (Казахстан), д-р ф. н. Т. А. Космеда (Україна), д-р ф. н. Н. В. Кутуза (Україна), д-р філософії А. Т. Онгарбаєва (Казахстан), д-р ф. н. М. Рак (Польща), д-р ф. н. Ш. І. Рамазанова (Туреччина), д-р ф. н. Є. М. Степанов (Україна), д-р філософії У. Холодова (Чеська Республіка), д-р ф. н. Я. П. Целлер (ФРГ), д-р ф. н. Цзян Яньхун (КНР), д-р ф. н. Л. І. Шевченко (Україна), д-р ф. н. О. В. Яковлева (Україна).

The editorial board: Z. Adamia, I. Bondarenko, Z. Valyukh, A. Varynska, O. Voytseva, N. Wulff, M. Druzhynets, A. Zagnitko, A. Ishanova, O. Karpenko, A. Kovalevska-Slavova, N. Kondratenko, J. Korostensky, M. Kondubaeva, T. Kosmeda, N. Kutuza, A. Ongarbayeva, M. Rak, Sh. Ramazanova, Y. Stepanov, U. Cholodova, J. Zeller, Jiang Yanhong, L. Shevchenko, O. Yakovleva.

Рецензенти:

Олексенко В. П., доктор філологічних наук, професор Херсонського державного університету;
Шабат-Савка С. Т., доктор філологічних наук, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;
Гогоренко О. В., доктор філологічних наук, доцент Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

Рекомендовано до друку
Вченою радою філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова
Протокол № 10 від 16.05.2024 р.

У збірнику вміщено наукові праці з актуальних теоретичних і прикладних проблем мовознавства.
Адресовано широкому колу філологів: науковцям, учителям, методистам, студентам.

Свідectво про реєстрацію в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України KB № 8931 від 05.07.2004 р.

Фаховий наукометричний збірник «**Записки з українського мовознавства**» включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. Збірник наукових праць також акредитовано в базах Index Copernicus, Slavic Humanities Index, Ulrich's periodicals, Worldcat, Google Scholar, USJ [Ukrainian Scientific Journals] та внесено до наукової періодици НБУ імені В. І. Вернадського, Загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» й Українського реферативного журналу «Джерело».

Адреса редакції/Address: Одеса, Україна 65058, Французький бульвар, 24/26, кімн. 85, 86.
Телефон/Phone: +38 (048) 776-14-80; Факс / Fax: +38 (048) 746-51-14.
E-mail: kafukrmovaonu@ukr.net

ISSN 2414-0627 (Print); ISSN 2415-7562 (Online)

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2024

**ФОНЕТИКА
ЛЕКСИКОЛОГІЯ
ДІАЛЕКТОЛОГІЯ
ЛЕКСИКОГРАФІЯ**

УДК 811.161.2'367.62+81'282.4

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309390>

Т. В. Громко,
*д-р філол. наук, доц.,
Національний університет «Одеська політехніка»,
професор Українсько-німецького навчально-наукового інституту*

**ГОВІРКОВИЙ ДИСКУРС ТА ОСОБЛИВОСТІ
ЙОГО МЕНТАЛЬНОГО КОНТИНУУМУ
В ОБ'ЄКТИВІ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ**

Стаття присвячена дослідженню специфічних рис говіркового дискурсу та його ментального континууму, розглянутих через призму сучасних лінгвістичних теорій. Метою дослідження є вивчення та опис функціонування та особливостей структури, а також специфіки лінгварію говіркового дискурсу. Об'єкт дослідження — говірковий дискурс, що охоплює мовленнєві практики, зафіксовані у селі Піщаний Брід Новоукраїнського району Кіровоградської області. Предметом дослідження виступає ментальний континуум носіїв говірки, який включає знання, уявлення та оцінки, пов'язані з різними аспектами їхнього життя. Джерельною базою дослідження слугували записи мовлення говірконосців, — текстовий корпус говірки. Для проведення дослідження застосовані методи моделювання, гіпотетичний метод, дедуктивний та індуктивний методи, описовий метод, метод спостереження, таксономічний метод, метод суцільної вибірки.

Особливість вивчення говіркового мовлення в дискурсології полягає в аналізі узусів, специфіки складу лінгварію та його впливу на структуру дискурсу, вираження думок, взаємодію мовців та формування етнографічної ідентичності селян-носіїв говірки. Дискурсивний підхід дозволяє краще розуміти мовленнєвий процес у конкретній соціокультурній та географічній обстановці, а також взаємодію мовців у межах говіркового оточення. Він охоплює аналіз дискурсу означуваного мовного угруповання, виявляючи специфічні лексичні, граматичні та фонетичні особливості, характерні для певних соціокультурних груп.

Металінгвістична інтерпретація різновидів дискурсів у мовознавчій парадигмі презентує говірковий дискурс як відображення реального мовного використання, сукупності ідіолектів та індикатора змін у мові. Господарські, обрядово-релігійні та екзистенційні знання, що містяться у говірковому дискурсі, є критично важливими для забезпечення добробуту та культурної цілісності сільських спільнот. Зокрема, господарські знання охоплюють практичні навички ведення домашнього господарства, землеробства та ремесел, що є критично важливими для виживання та добробуту громади. Обрядово-релігійні знання включають традиції, ритуали та вірування, що підтримують духовне життя та культурну ідентичність громади, а екзистенційні знання пов'язані з розумінням життя, смерті та моральних цінностей, допомагаючи членам спільноти орієнтуватися у складних життєвих ситуаціях.

Перспективи дослідження передбачають метааналіз говіркового дискурсу, що може по-різному виражатися в окремих говірках, розробку нових методів дослідження діалектної мови в цифровому середовищі та інтеграцію міждисциплінарних підходів для глибшого розуміння мовленнєвих практик і культурних особливостей говірконосіїв.

Ключові слова: говірковий дискурс, ментальний континуум, лінгвістична парадигма, культурна спадщина, мовна ідентичність.

T. V. Hromko,

ScD in Philology, Associate Professor,

Odesa Polytechnic National University,

Ukrainian-German Educational and Scientific Institute

SUBDIALECTAL DISCOURSE AND PECULIARITIES OF ITS MENTAL CONTINUUM IN THE LENS OF THE MODERN LINGUISTIC PARADIGM

The article is devoted to the study of specific features of subdialectal discourse and its mental continuum, viewed through the prism of modern linguistic theories. The purpose of the research is to study and describe the functioning and structure features, as well as the specifics of the linguarium of subdialectal discourse. The object of the study is the subdialectal discourse, which covers speech practices recorded in the village of Pishchanyi Brid, Novoukrainskyi district, Kirovohrad region. The subject of the study is the mental continuum of the subdialect speakers, which includes knowledge, perceptions and assessments related to various aspects of their lives. The source of the study was the speech recordings of the native speakers, i.e. the textual corpus of the subdialect. The methods used in the study were modelling, hypothetical method, deductive and inductive methods, descriptive method, observation method, taxonomic method, and continuous sampling method.

The peculiarity of the study of subdialectal speech in discourse studies lies in the analysis of the composition of usages, the specifics of the composition of the linguarium and its influence on the structure of discourse, expression of thoughts, interaction of speakers and the formation of the ethnographic identity of peasants who speak the subdialect. The discourse approach allows us to better understand the speech process in a specific socio-cultural and geographical setting, as well as the interaction of speakers within the dialect environment. It involves analysing the discourse of the language group in question, identifying specific lexical, grammatical and phonetic features that are characteristic of certain socio-cultural groups.

The metalinguistic interpretation of discourse types in the linguistic paradigm presents dialectal discourse as a reflection of real language use, a set of idiolects and an indicator of changes in the language. The household, ceremonial, religious and existential knowledge contained in the dialect discourse is critical to the well-being and cultural integrity of rural communities. In particular, household knowledge encompasses practical skills in housekeeping, agriculture and crafts. Ceremonial and religious knowledge includes traditions, rituals and beliefs that support the spiritual life and cultural identity of the community, and existential knowledge is related to the understanding of life, death and moral values, helping community members navigate difficult life situations.

Prospects for the study include a meta-analysis of dialectal discourse, which can be expressed in different ways in individual subdialects, the development of new methods for studying dialectal language in the digital environment, and the integration of interdisciplinary approaches for a deeper understanding of speech practices and cultural characteristics of speakers.

Key words: subdialect discourse, mental continuum, linguistic paradigm, cultural heritage, language identity.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Дискурсцентризм у контексті сучасної лінгвістичної парадигми відіграє значну роль як у теоретичному, так і в практичному аспектах досліджень. Представляючи окремий методологічний підхід, дискурс у мовознавстві розглядається не лише як текст або мова в контексті, але й як соціально-культурний феномен, що формується через взаємодію мовців і слухачів у конкретних ситуаціях спілкування. До того ж, дискурс як процес комунікації характеризується соціально-культурною зумовленістю, інтерактивністю, динамічністю та адаптативністю мовних висловлювань у взаємодії між комунікативними суб'єктами.

Металінгвістична інтерпретація різновидів дискурсів в об'єктиві сучасної лінгвістичної парадигми полягає в аналізі та розгляді дискурсів з точки зору їхньої структури, функцій та взаємодії з соціально-культурним контекстом. Сучасна лінгвістика досліджує дискурсивний пласт мови на метарівні, включаючи аналіз мовних форм, функціональний підхід і врахування соціокультурних умов. У порівнянні з первісно поставленими завданнями, дискурсологія сьогодні зазнала значних змін і розширення своїх дослідницьких меж: від виявлення правил організації дискурсу та його

впливу на спілкування — до дослідження соціальних, культурних, політичних та інших аспектів мови. Таке розширення горизонтів своїх досліджень актуалізує внутрішні структурні елементи дискурсу, а також зовнішні фактори, що впливають на його формування та розвиток. Наприклад, сучасні дослідники аналізують, як соціальні норми, культурні контексти та владні відносини впливають на мову і як мова, в свою чергу, формує ці аспекти суспільства.

Дискурсологія також інтегрує міждисциплінарні підходи, залучаючи методи і концепції з соціології, антропології, психології та інших наук. Це, у свою чергу, дозволяє проводити більш комплексні дослідження, які враховують не тільки мовні, але й соціальні та культурні зміни. Так, аналіз соціальних медіа як нової форми дискурсу включає дослідження цифрової комунікації, віртуальних спільнот та нових жанрів текстів, що виникають в інтернеті, що вимагає від дискурсології технологічного перегляду першопозицій та адаптацій до активного включення у вивчення та розуміння технологічних змін суспільства.

Для вивчення діалектної мови в цифровому середовищі дискурсологія потребує розробки нових методів та інструментів дослідження. До них відносимо етнографічні дослідження, корпусні аналізи, лінгвістичні експерименти, створення мовних корпусів, укладання програм для обробки мовних даних, а також використання технологій штучного інтелекту. Важливою є також співпраця з незначними мовними спільнотами (діалектоносіями) для збору даних та спільного аналізу, що дозволить отримати унікальні інсайти та глибше розуміння мовленнєвих практик.

Аналіз досліджень проблеми. Дослідження говіркового дискурсу та ментального континууму носіїв говірок у межах сучасної лінгвістичної парадигми є важливим напрямком у мовознавстві, до якого зверталися численні науковці протягом останніх десятиліть. Першими важливими кроками у вивченні дискурсу стали праці представників Празької лінгвістичної школи, таких як Вілем Матезіус [13] та Роман Якобсон [10], які ще в середині ХХ століття розвивали ідеї про функціональний підхід до мови. Їхні роботи [11; 12] заклали основи для подальшого вивчення дискурсу як соціально-культурного явища. У 1970-80-х роках дискурсологія як окремий напрямок набрала обертів завдяки працям Теуна ван Дейка та Нормана Феркклафа [8; 9; 14; 15], які підкреслили важливість контексту у формуванні дискурсу і досліджували взаємозв'язок між мовою, владою та ідеологією. Їхні дослідження мали значний вплив на подальший розвиток цієї галузі, включаючи аналіз ідіолектних дискурсів.

Серед українських дослідників, що зробили вагомий внесок у вивчення діалектів та говіркових дискурсів, можна виділити наукові доробки Н. Руснак, зокрема й у контексті вивчення ментального континууму та соціокультурного контексту мовлення, яке відображається в буковинських говорах [6].

У сучасних дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних мовознавців тема дискурсу і ментального континууму активно розвивається завдяки міждисциплінарним підходам, які поєднують лінгвістику, соціологію, антропологію та інші науки, що дозволяє глибше розуміти зміни у дискурсах різних спільнот. Водночас тема говіркового

дискурсу лише частково була предметом наших розвідок в контексті монографічного дослідження «Методологія та досвід дескрипції говірки», а відтак поодинокість конкретного вивчення теми свідчить про її важливість і актуальність у сучасній лінгвістичній парадигмі.

Мета і завдання. Дослідження говіркового дискурсу і його ментального континууму в сучасній лінгвістичній парадигмі, що, власне, і є метою нашої розвідки, на цьому етапі сприятиму глибшому розумінню та взаємозв'язку між мовою та соціально-культурним контекстом, у якому функціонує конкретна мовна спільнота. Завдання, що ставляться для досягнення цієї мети, це: 1) дослідження прагматичних особливостей говіркового дискурсу; 2) обґрунтування темарію та мовних практик, які відображають конкретні знання, уявлення, оцінки та культурні норми носіїв говірки. У цілому, дослідження спрямоване на спостереження за механізмами формування мовленнєвих практик та за їхньою адаптацією до конкретних комунікативних ситуацій, що відображає колективну ментальність спільноти.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є говірковий дискурс, а предметом — особливості його ментального континууму в контексті сучасної лінгвістичної парадигми. Дослідження спрямоване на аналіз знань, уявлень, оцінок та правил поведінки, які виявляються у говоромовленні та визначають його особливості.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Джерельною базою дослідження слугували матеріали до дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук «Методологія лексико-граматичної дескрипції лінгварію говірки» (Одеса, 2021), а це — записи мовлення говірконосіїв, зібрані протягом 1990–2020 років у селі Піщаний Брід Новоукраїнського району Кіровоградської області. Фактичний матеріал був укладений в текстовий корпус (понад 10 000 текстів). Серед методів, застосованих у процесі аналізу розглядуваної теми, — гіпотетичний метод для припущень щодо лінгвістичних ознак та закономірностей розвитку, дедуктивний метод для конкретизації положень, індуктивний для узагальнення спостережень, описовий метод для характеристики лінгварію говірки, метод спостереження для ідентифікації мовних явищ, таксономічний метод для різного типу класифікацій аналізованої текстотеки.

Наукова новизна, теоретична і практична цінність отриманих результатів. Отримані результати мають наукову новизну, оскільки вони відкривають нові глибини розуміння говіркового дискурсу та його ментального континууму в об'єктиві сучасної лінгвістичної парадигми. Вони мають теоретичну цінність, оскільки дозволяють розширити та уточнити наші уявлення про функціонування мови в контексті говірки, а також встановити нові зв'язки між лінгвістичними явищами та культурним контекстом. Практична цінність результатів полягає в можливості їх використання для покращення методів вивчення говірок.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що дискурсологія досліджує різні форми мовлення (літературну, діалектну, публічну, медійну тощо) з різних

ракурсів. При цьому т.зв. «літературні дискурсивні інтереси» становлять студії з точки зору структури, особливостей мовленнєвих жанрів та комунікативних ситуацій, у яких використовується літературний узус. Особливість вивчення діалектної форми мовлення в дискурсології полягає в описуванні специфічних мовних особливостей та варіантів, що є характерними для певного регіону або соціокультурної групи, з урахуванням їхнього впливу на структуру дискурсу, способів вираження думок, взаємодію мовців та довколишнього середовища для створення певного сенсу, підтримки діалектних норм і формування етнографічної ідентичності [5, с. 33].

Діалектний узус становить мовну систему, яка визначається специфічними лексичними, граматичними та фонетичними особливостями, характерними для певного діалекту або мовленнєвої спільноти. Узус включає в себе слова, фрази, граматичні конструкції та вимову, які є типовими для конкретного географічного регіону або соціокультурного контексту. А відтак, у дискурсології діалектний узус вивчається шляхом аналізу мовленнєвих виявів, специфічних для певного діалекту або мовленнєвої спільноти, в контексті комунікативних ситуацій. До таких досліджень можна віднести аналіз лексичних, граматичних та фонетичних особливостей мови, що використовується у діалектному спілкуванні.

Дискурсивний підхід відрізняється від діалектологічного (аналіз мовних явищ) тим, що дозволяє краще розуміти специфіку мовленнєвого процесу в конкретній соціокультурній та географічній обстановці, а також взаємодію мовців у рамках їхнього діалектного оточення. Різниця полягає і в охопленні дослідником дискурсу різновиду діалектних мовних угруповань.

По-перше, діалект і говірка відображають різні масштаби територій мовних угруповань: діалект охоплює мовні варіанти та особливості, характерні для ширшого регіону або території, такої як область, регіон або навіть країна. Діалект включає специфічні лексичні, граматичні та фонетичні особливості, які відрізняються від стандартної мовної форми — літературної, однак не становить собою окремої мовної системи, а лише є зводом величезної сукупності ознак мовних явищ, з певним ядром і периферією в часі й просторі. Говірка ж — це мова конкретного села або невеликої місцевості, яка відображає специфічні лексичні, граматичні та фонетичні особливості і водночас є мовною системою (підсистемою) [4, с. 27–28]. Тобто говірка є відображенням мовних особливостей, характерних для конкретного місцевого співтовариства, тоді як діалект — це сукупність мовних рис, які характеризують ширший регіональний або національний контекст.

По-друге, говірка відображає спільні мовні звичаї та патерни, які виникають у результаті взаємодії та спілкування між членами цього колективу. Кожен член цього колективу може мати свій власний ідіолект або внести власні унікальні риси в говірку, але загалом говірка відображає спільну мовну культуру цього колективу [4, с. 29]. Ідіолект визначається в лінгвістиці (і в діалектології зокрема) як унікальний спосіб мовлення або мовний стиль, який є характерним для конкретної людини. Його мовленнєві особливості, що відрізняються від мовлення інших людей і є притаманними

лише цій особі. Говірка, як правило, складається з багатьох ідіолектів, тобто унікальних способів мовлення, що є характерними для окремих мешканців конкретного села або місцевості. Кожен мешканець може мати свій власний ідіолект — унікальний мовленнєвий стиль, який відрізняє його від інших. Ієрархічно говірка включає в себе різноманітні ідіолекти, які можуть варіюватися в залежності від індивідуальних особливостей, досвіду та соціокультурного контексту кожної людини, яка мешкає в певному населеному пункті.

Дихотомія «говірка — ідіолект» як об'єкти дискурсології закономірно породжують поняття «говірковий дискурс» та «ідіолектний дискурс». Говірковий дискурс — це спосіб мовленнєвого вираження, що характеризується використанням мовних форм і особливостей, що є типовими для певного села або місцевості. Він включає в себе не лише специфічні лексичні та граматичні риси, а й мовленнєві звичаї, фразеологію та варіанти вимови, які є характерними для даного місцевого співтовариства. Говірковий дискурс відображає унікальну мовну культуру та ідентичність села чи регіону, виражаючи його специфічність та унікальні риси.

Власне, поняття «ідіолектний дискурс» може бути менш розповсюдженим, адже концепція ідіолекту може бути використана для опису унікальних мовленнєвих характеристик певної людини в різних ситуаціях спілкування або в різних жанрах мовлення. Звертає на себе увагу дотичний термін «дискурсиватор», який використовується для позначення особи або елемента, що створює, формує або впливає на дискурс. Це може бути будь-який вербатив, реалізований індивідом: наприклад, який розповідає історію, який формує громадську думку або мовне середовище. Про ідіолектний дискурс можна говорити як про спосіб мовлення, який відображає індивідуальні мовленнєві риси та стиль конкретної особистості.

Металінгвістична інтерпретація різновидів дискурсів в мовознавчій парадигмі повноправно презентує і говірковий дискурс як відображення реального мовного використання мовленнєвих особливостей різних узусів, а також сукупності ідіолектів, як загального репрезентанта окремої мовної системи, як індикатора змін у мові, творця мовних варіацій та визначника ідентичності в міжкультурній комунікації через мовні явища тощо. З одного боку, говірковий та ідіолектний дискурс представляють різні рівні мовленнєвого аналізу, які відрізняються своїм обсягом та об'єктом дослідження. З іншого — вони протиставляються за унікальністю та індивідуальністю мовних та мовленнєвих рис у своїй основі. Основна відмінність полягає в тому, що говірковий дискурс відображає спільні мовні звичаї та патерни, які є загальними для обмеженого колективу людей, тоді як ідіолектний дискурс відображає індивідуальні мовні особливості конкретної людини.

Для кращого розуміння специфіки говіркового дискурсу, необхідно розглянути його *прагматичні* аспекти та взаємодію учасників комунікації. Як відомо, прагматика досліджує, як люди розуміють мовні висловлювання у реальному спілкуванні, враховуючи наміри мовця, контекст та реакції слухачів [1, с. 276]. При цьому прагматика говіркового дискурсу є ключовим елементом вивчення говірки як підсистеми

мови, оскільки вона розглядає, як ця мовна система реалізується у відображенні специфічних норм і правил, прийнятих у певній спільноті — мовному угрупованні. До основних аспектів відносять: наміри, комунікативні цілі говірконосія, низка іллокутивних актів — обіцянка, запрошення, вибачення; контекст спілкування — фізичний (місце, час, обставини) та соціальний (статус, роль, відносини, стать, вік тощо) співрозмовника; специфічні реакції слухачів; вербальні й невербальні сигнали, які підтверджують розуміння, незгоду, зацікавленість тощо. Специфічні норми спілкування у говірковому дискурсі становлять часто використовувані неформальні структури спілкування (монологи, діалоги, полілоги) [3, с. 375] та особливості ведення розмови (наприклад, чергування реплік, ввічливість та уникання перерв). Говірковий дискурс часто насичений ідіомами, фразеологізмами та колоквіалізмами, що є характерними для місцевого мовлення, вікової або соціальної групи, за виділенням інших стратифікацій. Для прикладу: *море роботи, обмита водкою, од кут'ї до Р'їзда, од вор'їт і до вечора, під в'їковоу си'д'їти*. Специфічні ритуали, такі як запрошення на гостину, обмін люб'язностями, можуть мати свої усталені фрази та вирази, які не завжди зрозумілі для носіїв інших діалектів або культур: [здрастуйте/ йакшо не шуткуйте]; [йак 'т'їки/ так і зразу]; [до с'р*ки така с'р*ка]; [а ше шо йїї треба], [ходит' за клуб наўчуїс]; [з молодиц'ї св'їтилкою зробитис]; [д'їтеї Бог дає і сам зна ко'му]; [чужу їдушу не розмажеш] [4, с. 308].

У цілому, прагматичні особливості говіркового дискурсу подають розуміння того, як лінгварій говірки [3, с. 106] функціонує в реальних комунікативних ситуаціях. Вивчення цих аспектів допомагає лінгвістам і дослідникам краще зрозуміти взаємодію між мовою та соціально-культурним контекстом в багатьох сферах. Так, у контексті когнітивної діалектології лінгварій говірки розглядається, по-перше, як набір лінгвістичних особливостей, які відображають когнітивні процеси та культурні знання носіїв мови. До них належать говіркова лексика, семантика, фонетика, морфологія, синтаксис, фразеологія, уся повнота яких полягає у поєднанні специфічних слів та виразів, які використовуються в діалектах, та в стандартній мові. По-друге, в межах когнітивного аспекту мовознавства говірка є репрезентантом усього набору місцевих виявів резервуару національної свідомості [2, с. 405], де накопичуються різні види знань та уявлень про світ, а не просто слугує засобом спілкування. Отже, говірка у даному контексті розглядається не тільки як лінгвістичне явище [4, с. 29], але й як засіб відображення та передачі специфічних знань та культурних уявлень, характерних для певної спільноти. Вивчення говіркового дискурсу дозволяє глибше зрозуміти, як різні групи людей сприймають та осмислюють світ навколо себе. Урахування різного типу стратифікацій (вік, стать, освіта мовців та ін.) спроможне уразнити мовну картину світу говірконосіїв.

Ієрархія суспільної свідомості в когнітивній лінгвістиці має кілька рівнів (див. [6]). Найбільш загальним рівнем є картина світу, яка охоплює всі можливі аспекти знань і свідомості, формуючи цілісне уявлення про світ. Мовна картина світу є специфічним уявленням про світ, відображеним через мову; вона включає семантичні та мовні

структури, що організують і передають ці знання. Наївна картина світу «відображає уявлення пересічних носіїв мови, що ґрунтуються на донаукових знаннях, загальних поняттях, представлених у мові» [7, с. 404], які формуються на основі повсякденного досвіду. Ментальний континуум говірконосіїв є конкретним проявом знань та уявлень цієї мовної спільноти носіїв говірки; він відображає особливості національного характеру та культурні архетипи, формуючи унікальні лінгвістичні та когнітивні риси цієї спільноти. Наївна картина світу в загальномовознавчому значенні: частково опирається на міфологічне мислення. Наївна картина світу матеріалізує спрощене бачення реальності, схематично-каузальне тлумачення подій, скасовує всіляку діалектику. Наївна картина світу протиставлена науковій системі знань, що синтезує результати дослідження певних наук із знаннями світоглядного характеру як результатом цілісного узагальнення пізнавального досвіду людства (див. [7, с. 405]).

Говірковий дискурс становить наш інтерес в плані його *ментального континууму* [6, с. 193]. Як відомо, ментальний континуум є сукупністю знань, уявлень, оцінок, правил поведінки та розуміння вічних істин, які існують у свідомості членів певної спільноти. Водночас він включає колективні когнітивні та культурні елементи, що формують світогляд і поведінку людей. Уже попередні спостереження особливостей дискурсного представлення вказують на взаємозв'язок між мовленнєвими практиками у говірці як конкретній локальній спільноті (говірковий дискурс) і сукупністю знань, уявлень, оцінок, правил поведінки та культурних норм селян, які в цьому дискурсі відображаються та формуються. Він є своєрідною матеріалізацією колективної ментальності та культурної спадщини актуалізованої мовної спільноти, а також впливає на когнітивні процеси та соціальну взаємодію мовців.

Отже, говірка в цьому контексті розглядається не просто як локальний варіант мови, а як комплексний феномен, що включає в себе знання, культурні уявлення та світоглядні орієнтири певної спільноти. Це підкреслює її роль у збереженні та передачі елементів культурної спадщини та національної ідентичності. Таке бачення говірки як окремої мовної системи є увиразненням її на теренах діалектної мови в бік лінгвістичної субстанції. Воно заперечує положення про говірку як замкнуту систему на синхронічному рівні, а тому про аналіз її лінгварію лише в діалектологічному ракурсі не може йтися так само, як і про диференціацію окремих мовних одиниць та явищ. Наукова інтерпретація говірки можлива лише на всеохопному матеріалі за багаторічним укладанням корпусу текстів. Зібраний у такий спосіб матеріал спроможний забезпечити лінгвістичні, етнографічні, історичні та інші наукові дані про картину світу мешканців села.

За сферою побутування названі знання характеризуються як буденні, побутові, спадкові та частково наукові. Буденні знання отримані на основі здорового глузду і пов'язані з повсякденним життям та практичним досвідом. Побутові знання стосуються переважно побуту та господарювання селян, включаючи методи ведення господарства, кулінарні традиції, догляд за худобою та інші аспекти сільського життя. Спадкові знання частково міфологічні, відтворюють архетипи етнічного угруповання

і передані попередніми поколіннями; вони включають легенди, міфи, традиційні вірування та обряди. Говірконосії також володіють деякими науковими відомостями, які можуть бути запозичені з офіційної освіти або інших джерел знань.

За способом отримання знання діалектоносіїв переважно є емпіричними або індукційними, що ґрунтуються на особистому досвіді, спостереженнях та практичній діяльності, а також частково теоретичними або дедукційними, що базуються на логічних висновках і теоретичних узагальненнях. Знання можна також кваліфікувати як особистісні, що є результатом індивідуального досвіду та сприйняття, об'єктивні, які є загально визнаними та можуть бути підтвержені незалежними спостереженнями, суб'єктивні, що залежать від особистих поглядів та інтерпретацій, і транссуб'єктивні, які виходять за межі індивідуального досвіду і мають ширший культурний або соціальний контекст.

Отже, знання носіїв окремої говірки є багатограними і відображають різні аспекти життя та світогляду спільноти. Вони формують цілісну систему, яка поєднує практичний досвід, культурні традиції, міфологічні уявлення та наукові знання.

Про репрезентацію говірки як зразка наївної картини світу також слід говорити в канві говіркового дискурсу. Уявлення про світ, яке ґрунтується на донаукових знаннях та загальних поняттях, представлених у говірці, потребує наукового уявлення. Наївна картина світу включає збереження й переосмислення міфологічного мислення і спрощеного тлумачення реальності в часі й просторі, протиставляючись науковій картині світу. Говірковий дискурс, будучи відображенням повсякденного мовлення людей у конкретних місцевостях, містить в собі багатство культурних і когнітивних компонентів. У ньому закладені традиційні знання, колективні уявлення та інтерпретації навколишнього світу, що формувалися протягом багатьох поколінь. Дослідження говіркового дискурсу дозволяє виявити, як ці донаукові уявлення структурують мислення та сприйняття реальності учасників спільноти, а також яким чином вони передаються і змінюються в межах мовного колективу. Увага до говіркового дискурсу допомагає зрозуміти культурні та когнітивні основи наївної картини світу, яка існує паралельно з науковою картиною світу, збагачуючи наше уявлення про багатоманітність людського досвіду і світобачення.

У говірці актуалізуються типи знань місцевого населення. Макротемарій говіркового текстового корпусу являє собою багатозарову структуру знань, яка включає різні аспекти життя та діяльності мовців села. У межах макротемарію можна виділити три основні типи знань: господарські, обрядово-релігійні та екзистенційні знання. Кожен із цих типів знань має свої специфічні приклади і сфери використання.

Господарські знання включають практичні навички та інформацію, що стосується ведення домашнього господарства, землеробства та ремесел. Вони є критично важливими для забезпечення добробуту та виживання сільської спільноти. Це сфера землеробства — знання про місцеві умови ґрунту та клімату, найкращі періоди для посіву та збору врожаю, догляд за насадженнями (городи, сади), удосконалення пристосувань та секрети вирощування рослин, використання природних добрив

тощо. Тваринництво в господарстві (чи колективних господарствах) представлене в говірковому дискурсі в описах різноманітних технік догляду за худобою, включаючи лікування хвороб, оптимальні умови для вирощування різних видів тварин, приготування та заготівля кормів та ін. Ремесла (вміння виготовляти сільськогосподарські інструменти, будувати житлові та господарські споруди, обробляти деревину та метал), промисли (рибальство, мисливство, бджолярство) та ручна праця (від приготування їжі до рукодільних технологій на зразок вишивання, в'язання, шиття, плетення сіток, виготовлення меблів, різного роду прикрас, оздоба екстер'єру та інтер'єру тощо).

Обрядово-релігійні знання охоплюють традиції, ритуали та вірування, які підтримують духовне життя та культурну ідентичність говіркової спільноти. Вони є важливими для соціальної згуртованості та передачі культурних цінностей. Говірковий дискурс в цьому плані представлений темарієм із *традиційних обрядів* (знання про проведення весіль, хрестин, похоронів та інших життєвих подій з використанням місцевих символів, атрибутів і різних жанрів фольклору). Релігійні свята в мовленні говірконосців містить різноманітну інформацію про підготовку та проведення церковних свят, таких як Різдво, Великдень та інші важливі релігійні події (наприклад, тексти про традиційні страви та прикраси для святкового столу, клечання хати на Трійцю та ін.). *Місцеві святині та вірування*, що представляють говірковий дискурс, представляють знання про місцеві легенди, святі місця, способи вшанування святих та ритуали захисту від злих сил (наприклад, обряди освячення води або хліба, а то й ножів, посестрання, відвідання покійних рідних для благословіння нової сім'ї, «білі» відьми, перекидання молочного зуба через хату, піч — господар хати тощо).

Екзистенційна серія знань пов'язана з розумінням життя, смерті, моральних цінностей та філософських аспектів існування. Вони допомагають членам спільноти орієнтуватися у складних життєвих ситуаціях та знаходити сенс у своїх діях. Моральні принципи в текстах говіркового дискурсу представлені в пареміях, що передають моральні уроки, наприклад, про важливість чесності, працьовитості та взаємодопомоги. Філософія життя постає з народної мудрості (часто прозових творів, переказів з елементами відзначення загальнолюдських цінностей, філософських узагальнень), які допомагають розуміти та приймати життєві труднощі. Наприклад, погляди на долю, вдачу та життєві випробування. Ставлення до природи в місцевому мовленні представляють знання про гармонійне співіснування з природою, про повагу до природних ресурсів та традиційні методи їх збереження. Наприклад, говіркові тексти про практики збирання лікарських рослин та їх використання в народній медицині.

Отже, макротемарій говіркового дискурсу є складним і багатовимірним, включаючи господарські, обрядово-релігійні та екзистенційні знання, кожен з яких відіграє важливу роль у житті сільської спільноти та сприяє її стійкості й культурній ідентичності.

Висновки та перспективи дослідження. Говірковий дискурс у сучасних наукових парадигмах і мовознавчих течіях постає важливим об'єктом дослідження, оскільки відображає динамічну природу мови та її взаємозв'язок із соціальними і культурними контекстами. В об'єктиві дискурсцентризму говірковий дискурс дозволяє

глибше зрозуміти механізми формування та функціонування мови в реальних умовах спілкування, що є надзвичайно цінним для лінгвістики та інших гуманітарних наук. У контексті говіркового дискурсу ментальний континуум відображається в мовленнєвих практиках, які передають знання та уявлення, забезпечуючи збереження і передачу культурної спадщини. Ментальний континуум охоплює духовно-мисленнєвий аспект життя носіїв говірки, що матеріалізується у говіркових дискурсах і включає сукупність знань, уявлень, оцінок, правил поведінки та розуміння вічних істин.

Розглянуті прагматичні особливості говіркового дискурсу надають глибше розуміння функціонування лінгвістичного матеріалу в реальних комунікативних ситуаціях. Це дозволяє лінгвістам і дослідникам краще усвідомити взаємодію між мовою та соціально-культурним контекстом. Примітивний ментальний континуум носіїв говірок є не лише основою їхнього повсякденного мислення та мовлення, але й фундаментом для розвитку складніших стилістичних та риторичних прийомів у художніх текстах.

Макротемарій говіркового дискурсу є складною багатовимірною структурою, яка охоплює господарські, обрядово-релігійні та екзистенційні знання, кожен з яких відіграє важливу роль у житті сільської спільноти. Вивчення цих типів знань дозволяє зрозуміти, як мовні практики відображають і підтримують культурну спадщину, соціальну згуртованість та повсякденне мислення носіїв говірки. Це підкреслює значущість говіркового мовлення як культурного феномену і як фундаментального елемента загальнонаціональної мови. Перспективи дослідження передбачають метааналіз говіркового дискурсу, розробку нових методів дослідження діалектної мови в цифровому середовищі та інтеграцію міждисциплінарних підходів для глибшого розуміння мовленнєвих практик і культурних особливостей говірконосіїв, що може по-різному експлікуватися та верифікуватися в різних говірках України.

Література

1. *Бацевич Ф. С.* Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ : Академія, 2011. 304 с.
2. *Голубовська І. О.* Етнічні особливості української національно-мовної картини світу. *Studia Linguistica*. Вип. 4. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. С. 400–412.
3. *Громко Т. В.* Методологія лексико-граматичної дескрипції лінгварію говірки : дис. ... докт. філол. наук. Одеса, 2021. 685 авт. арк.
4. *Громко Т. В.* Методологія та досвід дескрипції говірки : монографія. Дніпро : Середняк Т.К., 2021. 452 с.
5. *Жайворонок В. В.* Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 23–35.
6. *Руснак Н.* Когнітивний ракурс дослідження діалектних текстів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика* : зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2012. Вип. 16. С. 192–196.
7. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

8. Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London : Longman, 1995. 265 p.
9. Fairclough N. *Language and Power*. London : Longman, 1989. 259 p.
10. Jakobson R. *Closing Statement: Linguistics and Poetics*. / T. A. Sebeok (Ed.). *Style in Language*. Cambridge : Massachusetts Institute of Technology Press, 1960. Pp. 350-377.
11. Jakobson R. *Selected Writings. Volume II: Word and Language*. The Hague : Mouton, 1971. 752 p.
12. Mathesius V. *A Functional Analysis of Present Day English on a General Linguistic Basis*. Edited by Josef Vachek. Prague : Academia, 1975. 174 p.
13. Mathesius V. *Obsahový rozbor současné angličtiny na základě obecně lingvistickém*. Prague : ČSAV, 1964. 195 p.
14. Van Dijk T. A. *Handbook of Discourse Analysis. Volume 1 : Disciplines of Discourse*. London : Academic Press, 1985. 26 p.
15. Van Dijk T. A. *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London : SAGE Publications, 1998. 355 p.

References

1. Batsevych, F., (2011), *Vstup do linhvistychnoi prahmatyky [Introduction to linguistic pragmatics]*. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
2. Holubovska, I., (2010), *Etnichni osoblyvosti ukrainskoi natsionalno-movnoi kartyny svitu [Ethnic peculiarities of the Ukrainian national and linguistic picture of the world]*. *Studia Linguistica*, 4. S. 400–412. [in Ukrainian].
3. Hromko, T. V., (2021), *Metodolohiia leksyko-hramatychnoi deskryptsii linhvariiu hovirky [Methodology of the lexical-grammatical description of the idiom]*: Dys. d-ra filol. nauk, Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I.Mechnykova. [in Ukrainian].
4. Hromko, T., (2021), *Metodolohiia ta dosvid deskryptsii hovirky [Methodology and experience of description of idiom]*. Dnipro: Serednyak T.K.Dnipro. 452 p. [in Ukrainian].
5. Zhaivoronok, V., (2004), *Etnolinhvistyka v koli sumizhnykh nauk [Ethnolinguistics in the circle of related sciences]*. *Movoznavstvo [Linguistics]*, (5–6), pp. 23-35. [in Ukrainian].
6. Rusnak, N., (2012), *Kohnityvnyi rakurs doslidzhennia dialektnykh tekstiv [Cognitive perspective of the study of dialect texts]*. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavno-ho universytetu. Seria : Linhvistyka [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Linguistics: coll. of science works Kherson]*, (16), pp. 192–196. [in Ukrainian].
7. Selivanova, O., (2006), *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]*. Poltava: Dovkillya-K. 716 p. [in Ukrainian].
8. Fairclough, N., (1995), *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman. 265 p.
9. Fairclough, N., (1989), *Language and Power*. London: Longman. 259 p. [in English].
10. Jakobson, R., (1960), *Closing Statement: Linguistics and Poetics*. / T. A. Sebeok (Ed.). *Style in Language*. Cambridge . Pp. 350-377. [in English].

11. Jakobson, R., (1971), Selected Writings. Volume II: Word and Language. The Hague:: Mouton. 752 p. [in English].
12. Mathesius, V., (1975), A Functional Analysis of Present Day English on a General Linguistic Basis. (Ed.) J. Vachek. Prague: Academia. 174 p. [in English].
13. Mathesius, V., (1964), Obsahový rozbor současné angličtiny na základě obecně lingvistického. Prague: ČSAV. 195 p. [in Czech].
14. Van Dijk, T., (1985), Handbook of Discourse Analysis. Vol. 1 : *Disciplines of Discourse*. London: Academic Press. 26 p. [in English].
15. Van Dijk, T., (1998), Ideology: A Multidisciplinary Approach. London: SAGE Publications. 355 p. [in English].

* * *

УДК 81'374:001.895]811.161.2'373.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309393>

В. В. Грещук,

д-р філол. наук, проф.,

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
професор кафедри української мови*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7011-3911>;

В. В. Грещук,

канд. філол. наук, доц.,

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
доцентка кафедри української мови*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5702-6824>

ІННОВАЦІЇ В ЛЕКСИКОГРАФІЧНОМУ ОПРАЦЮВАННІ ОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ

Метою статті є аналіз інноваційності лексикографічної інтерпретації корпусу власних імен, використаних у художніх текстах на гуцульську тематику, у додатку до двотомного словника «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові» — «Онімна лексика».

Об'єктом дослідження є додаток «Онімна лексика» до двотомного словника «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові». **Предмет** дослідження — інноваційність вищевказаного додатка «Онімна лексика». Основним **методом** дослідження слугував аналітико-описовий.

Результатом студії є виявлення й обґрунтування інноваційності лексикографічної інтерпретації масиву онімів у форматі словника «Онімна лексика», здійсненої як додаток до двотомного словника «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові». Такий напрям дослідження пропріальної лексики кризь

призму художньої мови виявився досить результативним. Він доповнює методику словникової інтерпретації власних імен новими теоретичними та практичними напрацюваннями. Для кожного різновиду онімів розроблено формулу його тлумачення з урахуванням номінативно- сигніфікативної природи кожного з них.

Водночас результати такого підходу містять цінну інформацію, яка є важливою з погляду моделювання й аналізу регіонально-діалектної картини світу кризь призму художньої мови. Так, ойконіми, поширеність їх у художніх текстах засвідчують значущість і пріоритетність тих чи тих населених пунктів у життєдіяльності гуцулів. Вони фіксують визначальні центри господарської, історико-політичної, культурно-мистецької, релігійної сфер горян. Антропоніми містять відомості про зв'язки гуцулів з іншими народами. Ороніми, з інформативного погляду, — мовні одиниці, що передають складні умови проживання та господарювання мешканців гір і їх залюбленість у рідний край. Агіоніми, еортоніми містять інформацію про релігійність, побожність гуцулів. Важливу інформацію про регіонально-діалектну картину світу гуцулів несуть у собі й інші оніми. Гуцульська мовна картина світу в її художній версії без знань, інформації, яку виражає пропріальна лексика, буде збідненою і неповною.

Перспективи подальшого дослідження зазначеної теми вбачаємо в поглибленні вивчення можливостей словника-дodatка «Онімна лексика» для наукового осмислення художнього ономастикону та для моделювання регіонально-діалектної картини світу гуцулів.

Ключові слова: інновації в лексикографії, словник-дodatок «Онімна лексика», лексикографічне опрацювання онімів, художня мова, власні назви, оніми, пропріальна лексика.

V. V. Greshchuk,

ScD in Philology, Professor,

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Professor at the Department of Ukrainian Language;*

V. V. Greshchuk,

PhD in Philology, Associate Professor,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

mailto: valentyna.greshchuk@pnu.edu.ua

Associate Professor at the Department of Ukrainian

INNOVATIONS IN THE LEXICOGRAPHICAL PROCESSING OF ONYM LEXICON

The **aim** of the article is to analyze the innovativeness of the lexicographical interpretation of the corpus of proper names used in literary texts on Hutsul themes, in the appendix to the two-volume dictionary «Hutsul Dialect Lexicon and Phraseology in Ukrainian Literary Language» — «Onym Lexicon».

The **object** of the study is the appendix «Onym Lexicon» to the two-volume dictionary «Hutsul Dialect Lexicon and Phraseology in Ukrainian Literary Language». The **subject** of the research is the innovativeness of the aforementioned appendix «Onym Lexicon». The main **method** of the research was the analytical-descriptive method.

The **result** of the study is the identification and substantiation of the innovativeness of the lexicographical interpretation of the corpus of onyms in the format of the «Onym Lexicon» dictionary, created as an appendix to the two-volume dictionary «Hutsul Dialect Lexicon and Phraseology in Ukrainian Literary Language». This approach to the study of proper names through the prism of literary language has proven to be quite effective. It complements the methodology of dictionary interpretation of proper names with new theoretical and practical developments. A formula for the interpretation of each type of onym has been developed, taking into account the nominative-significative nature of each.

At the same time, the results of this approach contain valuable information that is important for modeling and analyzing the regional-dialectal worldview through the prism of literary language. For example, oikonoms, and their prevalence in literary texts, indicate the significance and priority of certain settlements in the life of the Hutsuls. They record key centers of economic, historical-political, cultural-artistic, and religious spheres of the highlanders. Anthroponyms contain information about the connections of the Hutsuls with other peoples. Oronyms, from an informative point of view, are linguistic units that convey the harsh living and farming conditions of mountain dwellers and their love for their native land. Hagionyms and eortonyms contain information about the religiosity and piety of the Hutsuls. Other onyms also carry important information about the regional-dialectal worldview of the Hutsuls. The Hutsul linguistic worldview in its literary version would be impoverished and incomplete without the knowledge and information expressed by proper names.

We see the **prospects** for further research on this topic in deepening the study of the possibilities of the «Onym Lexicon» dictionary-appendix for scientific understanding of the literary onomasticon and for modeling the regional-dialectal worldview of the Hutsuls.

Key words: innovations in lexicography, dictionary-appendix «Onym Lexicon», lexicographical processing of onyms, literary language, proper names, onyms, proper name lexicon.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Аналіз досліджень проблеми. Словникове опрацювання онімної лексики в українському мовознавстві має вже свою історію. Завдяки таким дослідженням маємо прекрасні словники, в яких зібрано й лінгвістично інтерпретовано окремі різновиди онімної лексики в їх загально-національному або регіонально-діалектному виявах [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 10; 11; 12; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20 та ін.]. Вони у формі словникових статей, розміщених у алфавітному порядку, подають цінну інформацію, що стосується кожного зафіксованого оніма, зазвичай історико-етимологічного характеру. Поряд із цими традиційними студіями останнім часом спостерігаємо інновації в лексикографічному опрацюванні пропріальної лексики. Вони пов'язані зі створенням нового об'єкта лінгвістичних

досліджень. Якщо в попередніх лексикографічних працях об'єктом його наукового осмислення була система певного різновиду онімів, то в новітніх словникових інтерпретаціях ним стає комплекс різнотипних власних імен із погляду їх функціонування в художньому тексті, в українській художній мові.

Очевидною є актуальність такого вивчення онімного простору, визначається вона функціональним спрямуванням аналізу мовних одиниць, важливістю таких досліджень у сучасному мовознавстві. Як зразок інновацій у лексикографічному опрацюванні онімної лексики назвемо словник власних імен поетичних текстів В. Стуса [13], в якому за спеціально розробленою для нього методикою здійснено лінгвопоетичне коментування корпусу пропріальної лексики поета.

Ще одним свідченням інновацій в словниковому опрацюванні власних імен став нещодавно опублікований додаток до двотомного словника «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові» «Онімна лексика» [9], в якому досліджено ономастикон українських художніх текстів на гуцульську тематику.

Мета і завдання. У цій статті ставимо за мету проаналізувати інноваційність лексикографічної інтерпретації масиву власних імен, використаних у художніх текстах на гуцульську тематику. Для поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

- обґрунтувати необхідність доповнити словник діалектної лексики, освоєної мовою
- художньої літератури, онімною лексикою, вжитою у художній мові;
- висвітлити нову лексикографічну технологію інтерпретації реєстрового слова,
- типові схеми репрезентування різнотипних онімів;
- забезпечити розуміння ваги й місця онімного простору для моделювання
- регіонально-діалектної картини світу гуцулів.

Об'єктом дослідження є додаток «Онімна лексика» до словника «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові». **Предмет дослідження** — інноваційність зазначеного додатка у форматі словника в лексикографічному опрацюванні онімної лексики. **Джерельною базою** дослідження слугував корпус словникових статей різнотипних онімів, поданих у додатку «Онімна лексика». Основним **методом** дослідження став аналітико-описовий.

Наукова новизна статті виявляється в тому, що в ній охарактеризовано новий напрям у лексикографічному опрацюванні власних імен. **Теоретична цінність** розвідки полягає в тому, що запропонований апробований підхід до вивчення онімного простору поглиблює деякі питання теорії ономастичної лексикографії, зокрема в ділянці художнього ономастикону. **Практичне значення** статті визначається можливістю використання її матеріалів під час вивчення лексикографії, ономастики на філологічних факультетах університетів.

Виклад основного матеріалу. Нещодавно опубліковано словник, в якому вперше лексикографічно досліджено сегмент гуцульської діалектної лексики та фраземіки в українській художній мові [9 (2019; 2020)]. І хоч власні назви за своєю

сутністю не є діалектизмами в загальноприйнятому розумінні, ще його концепцією передбачалось лексикографічне опрацювання онімів, використаних у художніх текстах на гуцульську тематику, за спеціальною методикою у форматі словника як додатка до двотомного словника діалектної лексики та фраземіки, оскільки значна частина онімної лексики, передовсім топоніми й мікротопоніми, з'явилися «на базі діалектних слів, а низка інших є виразними мовними маркерами краю, що становить ареал досліджуваного діалекту» [9 (2023), с. 8].

Власне, йшлося про створення нового об'єкта лексикографічних досліджень, новизна якого пов'язана, по-перше, із необхідністю комплексної словникової інтерпретації різнотипних онімів у межах одного лексикографічного континуума (традиційні ономастичні глосарії репрезентують якийсь один із різновидів пропріальної лексики) і, по-друге, предметом аналізу в ньому став корпус різнотипних онімів крізь призму української художньої мови. Перед укладачами додатка «Онімна лексика» постала проблема розв'язання низки теоретичних і практичних питань реалізації задуму з огляду на відсутність таких словників.

Найперше, постала проблема реєстру словника-дodatка, оскільки в художніх текстах поширені різні власні назви з погляду їх ідентифікації, впізнаваності як гуцульських. Одні з них є виразними маркерами гуцульськості, наприклад *Говерла*, *Довбуш*, *Косів*, і вони добре відомі як на Гуцульщині, так і по всій Україні. Є й такі, які поширені лише в ареалі Гуцульщини, її частини або в прилеглих місцевостях. І одні, і другі є онімними складниками гуцульського лексикону. Гуцульськомарковані слова є ідентифікаторами Гуцульщини, тому закономірно ввійшли до реєстру словника-дodatка. Проте є багато й таких онімів, «які індиферентні щодо неї і лише опосередковано пов'язані з гуцульським світом, наприклад: *Козак*, *Дідушенко*, *Подляський*, *Львів*, *Чернівці*, *Броди*, *Дрогобич*, *Дунай* тощо. Такі і подібні власні назви в словнику теж опрацьовано, оскільки вони репрезентують взаємозв'язки Гуцульщини з іншими регіонами України, зі Слов'янщиною та іншим світом» [9 (2023), с. 4]. Серед власних імен, використаних у художніх текстах на гуцульську тематику, засвідчено великий спектр різновидів, зокрема ойконіми, антропоніми, зооніми, гідроніми, ороніми, мікротопоніми, космоніми, хороніми, хрононіми, еортоніми, еклезіоніми, теоніми, агіоніми, спелеоніми, хрематоніми, дримоніми, дромоніми, урбаноніми, регіоніми тощо. За таких умов неможливо було застосувати якусь уніфіковану тлумачну характеристику реєстрового оніма. Відповідальний редактор словника розробив стандартну формулу тлумачення для кожного різновиду власних імен, яка ґрунтувалася на їх номінативно-сигніфікативній природі та функціонуванні в мові української художньої літератури. «Водночас навіть у межах одного виду онімів, наприклад антропонімів, — зазначав він, — залежно від їх формальної структури, формули тлумачення будуть містити спільну інваріанту та відмінну варіантну частини. В інваріантній частині тлумачення антропоніма буде зазначено, що він називає персонажа художнього твору, а варіантна виражатиме структуру іменування, наприклад: **ВАСИЛЬ**, **ВАСИЛИЙ** ім'я персонажа художнього твору (екземпліфікації за браком місця опускаємо)

<...>. У словотвірно мотивованих антропонімах додатково подаються покликання на вихідну форму, наприклад: **БОГДАНУСЬ** Зменш.-пестл. до **Богдан**, ім'я персонажа художнього твору <...>. У варіантних формах іменування зазначаються вихідні для них імена: **ВЛАДЗЬО** Варіантне ім'я до **Володимир**, назва персонажа художнього твору <...>. Двокомпонентні антропоніми незалежно від порядку вживання імені та прізвища в тексті тлумачаться за формулою: **КІКІНДЯК МАРІКА** Прізвище та ім'я персонажки художнього твору <...>. У трикомпонентних антропонімах вказується прізвище, ім'я, по батькові: **КАБИН ФЕДІР МИХАЙЛОВИЧ** Прізвище, ім'я та по батькові персонажа художнього твору <...>. Різновид антропонімів — андроніми подаються за формулою: **ВАСИЛИХА** Назва дружини за іменем чоловіка **Василь**, персонажки художнього твору <...>. За окремою формулою тлумачаться множинні форми прізвищ: **БАГАНИ** Збірна назва персонажів художнього твору за прізвищем **Баган** <...>. Свою формулу тлумачень мають і нетрадиційні регіональні іменування особи: **СЕМЕНОЧКО ІЛАК ЮСТИНЧИН** Прізвище, ім'я та присвійний прикметник до імені дружини (матері) **Юстинка**, персонажа художнього твору <...>. Якщо антропонім позначає історичну особу, видатного громадського або культурного діяча, то в його семантичній характеристиці теж подається додаткова інформація: **ВОЛОШИН АВГУСТИН** Прізвище та ім'я українського релігійного, культурного і політичного діяча, прем'єр-міністра уряду Карпатської України в 1938р., персонажа художнього твору <...> [9 (2023), с. 6-8].

Топоніми подаються за формулою, в якій зазначено різновид географічного об'єкта і його локалізацію за умови, що контекст його вживання дає змогу це зробити: **ЗЕЛЕНЕ** Назва села у Верховинському районі Івано-Франківської області: *Стежка ця за течією ріки бігла в один бік на Ясенів і з Буковецького перевалу вже дорогою через Яворів простягалася на Косів, Заболотів, Коломию, і розчахуючись у Ясенові біля панського двору, — на Устеріки, Білоберезку, Розтоки, Кути, а проти течії і теж понад річкою — на Жаб'є, Бистрець, Зелене, а ще далі ген-ген губилася у черногірській і мадярській сторонах* (Б. Загорулько. Чорногора, кн.1, 153). У художніх текстах трапляються назви поселень, придумані авторами. Вони, як і ті, локалізацію яких із тексту неможливо встановити, подаються лише як різновид оніма без додаткових коментарів: **КОРОДИСТЕ** Назва села <...>, **КРАСНОЛІССЯ** Назва урочища <...>. Якщо власна назва стосується різних об'єктів, то зазначаються всі їхні локалізації: **ЛУГИ** 1. Назва села в Рахівському районі Закарпатської області <...>. 2. Назва села в Надвірнянському районі Івано-Франківської області <...>. 3. Назва кутка в селі **Розтоки** в Путильському районі Чернівецької області <...>. Якщо стара назва населеного пункту перейменована, то в тлумаченні ойконіма подається й сучасна назва: **ДІДУШКОВА РІЧКА** 1. Колишня назва села **Красноілля** Верховинського району Івано-Франківської області <...>.

За такою формулою лексикографічно інтерпретовано інші різновиди топонімів, зокрема гідроніми: **АЛЬБІНЕЦЬ** Зменш. до **Альбин**, назва потоку в селі **Буркут** Верховинського району Івано-Франківської області <...>; мікротопонімів: **БОЯНКА**

Назва кутка у селі **Рунгури** Коломийського району Івано-Франківської області <...>; ороніми: **ДАНЦИШ, ДАНЦИЖ, ДАНЦІШ** Назва гори в гірському масиві **Чорного-ра** неподалік селища **Ворохти** Надвірнянського району Івано-Франківської області <...>; урбаноніми: **КАПІТУЛЬНА** Назва вулиці в місті Ужгород <...>; хороніми: **ПЕЧЕ-НІЖИНСЬКИЙ КЛЮЧ** Назва адміністративного об'єднання кількох сіл із центром у Печеніжині у XV-XVII ст. <...>; спелеоніми: **МЕДОВА ПЕЧЕРА** Назва печери у східній околиці **Львова**, в місцевості **Майорівка** <...>; дромоніми: **КУЧМАНСЬКИЙ ШЛЯХ** Назва шляху — одного з відгалужень Чорного шляху, яким у XVI–XVIII ст. користувалися кримські і ногайські татари для розбійницьких нападів на Брацлавщину, **Поділля** та інші західноукраїнські землі <...>; дримоніми: **ЧОРНИЙ ЛІС** Назва великого лісового масиву в межах Тисменицького, Богородчанського, Калуського районів Івано-Франківської області <...>; регіоніми: **МАРАМАРОШ** Назва історичної області у Карпатах, яка ділиться на Південну Мармарошину в **Румунії** та Північну Мармарошину в Україні <...>; еклезіоніми: **ЦЕРКВА РІЗДВА** Назва церкви в селах **Байраки, Великосілля** Герцаївського району Чернівецької області <...>.

Специфіка інших онімів вимагала відповідного корегування формули тлумачення. Так, зооніми подаються через означник “кличка” і вказівки виду тварини: **ЧІЧКА** Кличка кобили <...>. Художніми текстами визначаються суттєві ознаки міфонімів, які входять до формули їх тлумачення: **АРІДНИК** Назва найстаршого чорта, який править всіма чортами, всією нечистою силою, персонажа художнього твору <...>. У тлумачній характеристиці теонімів і агіонімів зазначено імена богів, святих та використання їх персонажами художніх творів: **ПРЕЧИСТА ДІВА МАРІЯ** Ім'я матері Ісуса Христа, персонажки художнього твору <...>. Тлумачення еортонімів містить вказівку на ім'я святого, на честь якого встановлено свято, а також час його відзначення за юліанським календарем: **РІЗДВО** Назва християнського свята на честь народження Ісуса Христа від Діви Марії у Вифлеємі, яке відзначається 7 січня <...>. Тлумачна частина міфонімів містить вказівку на їх різновид і, якщо є, народну назву об'єкта космічного простору: **СТОЖАРИ** Інша назва зоряного скупчення Плеяди, одного з найпомітніших та найближчих до Землі <...> [9 (2023), с. 8-18].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, додаток-словник «Онімна лексика» засвідчив інноваційний підхід до лексикографічного опрацювання онімної лексики: його об'єктом став комплекс різнотипних онімів, використаних у мові української художньої літератури на гуцульську тематику. Такий аспект дослідження пропріальної лексики виявився доволі результативним. Крім того, що він доповнює технологію лексикографічної інтерпретації онімів новими теоретичними й практичними напрацюваннями, його результати містять цінну інформацію, досить важливу з погляду моделювання й аналізу регіонально-діалектної картини світу гуцулів крізь призму художньої мови. «Так, ойконіми, частотність їх використання у художній мові засвідчують важливість і пріоритетність тих чи інших населених пунктів у життєдіяльності горян, вони фіксують визначальні центри історико-політичної, господарської, релігійної, культурно-мистецької сфер гуцулів» [9 (2023), с. 4]. Так само й інші

різновиди онімів, використані в художніх текстах, є джерелом важливої інформації про світ гуцулів. Антропоніми несуть важливу інформацію про зв'язки горян із представниками інших народів, ороніми — про складні умови проживання й господарювання та закоханість у рідний край, теоніми, агіоніми, еортоніми — про релігійність, побожність гуцулів та ін. Гуцульська мовна картина світу в її художній версії без знань, інформації, яку несе пропріальна лексика, буде збідненою і неповною.

Перспективи подальшого дослідження зазначеної теми вбачаємо в поглибленні вивчення можливостей словника-додатка «Онімна лексика» для наукового осмислення художнього ономастикону та для моделювання регіонально-діалектної картини світу гуцулів.

Література

1. *Бучко Дмитро*. Інверсійний словник ойконімів України. Люблін : Вид-во Люблінського католицького університету, 2001. 328 с.
2. *Вербич С. О.* Гідронімія басейну Верхнього Дністра. Етимологічний словник-додаток. Київ : Унів. вид-во Пульсари, 2007. 120 с.
3. *Вербич С. О.* Назви поселень Чернівеччини: історико-етимологічний словник. Чернівці, 2019. 208 с.
4. *Габорак Мирослав*. Гідронімія Івано-Франківщини. Етимологічний словник-довідник. Вид. 2-е, доп. і уточн. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 564 с.
5. *Габорак Мирослав*. Топонімія Галицької Гуцульщини. Етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. 656 с.
6. *Габорак Мирослав*. Топонімія Покуття та деяких прилеглих територій. Етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 932 с.
7. *Габорак Мирослав*. Назви населених пунктів Івано-Франківщини. Етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. 404 с.
8. *Габорак Мирослав*. Назви гір і полонин Івано-Франківщини. Етимологічний словник-довідник. Вид. 3-є, доп., переробл., уточн. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2015. 604 с.
9. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник: у 2-х т. / Відповідальний редактор Василь Грещук. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2019. Т.1. 584 с.; 2020. Т.2. 468 с.; 2023. Додаток. Онімна лексика. 404 с.
10. *Іваненко О.* Назви поселень Сумщини. Історико-етимологічний словник. Київ : КММ, 2017. 336 с.
11. *Карпенко Ю.* Топонімія Буковини. Київ, 1973. 238 с.
12. *Котович В.* Назви міст України: лінгвокультурологічний словник. Дрогобич : Посвіт, 2021. 472 с.
13. *Кравченко Е. О.* Словник власних імен поетичних текстів Василя Стуса. Т. 1. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 288 с.
14. *Сегін Л. В.* Словник мікротопонімів села Великі Дідушиці Стрийського району Львівської області. Вінниця : ТОВ "Твори", 2023. 92 с.

15. Скрипник Л. Г., Дзетківська Н. П. Власні імена людей. Словник-довідник. Київ : Наук. думка, 1986. 310 с.
16. Чучка Павло. Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник. Львів : Світ, 2005. 704 с.
17. Чучка Павло. Слов'янські особові імена українців. Історико-етимологічний словник. Ужгород : Ліра, 2011. 430 с.
18. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів. Київ : Наук. думка, 1995. 362 с.
19. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відпеллятивні утворення). Львів : Інститут народознавства НАН України, 2006. 452 с.
20. Mytnik Irena. Słownik historyczno-etymologiczny antropimów ziemi chełmskiej (XVI-XVII wiek) / Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2017. 320 s.

References

1. Buchko, Dmytro. (2001), *Inversiyini slovnyk oikonimiv Ukrainy [Inverted Dictionary of Oikonyms of Ukraine]*. Liublin: Vyd-vo Liublinskoho katolytskoho universytetu. [in Ukrainian].
2. Verbych, S. O. (2007), *Hidronimiia baseinu Verkhnoho Dnistra. Etymolohichnyi slovnyk-dodatok [Hydronymy of the Upper Dniester Basin. Etymological Dictionary-Appendix]*. Kyiv: Univ. vyd-vo Pulsary. [in Ukrainian].
3. Verbych, S. O. (2019), *Nazvy poselen Chernivechchyny: istoryko-etymolohichnyi slovnyk [Names of Settlements in Chernivtsi Region: Historical-Etymological Dictionary]*. Chernivtsi. [in Ukrainian].
4. Haborak, Myroslav. (2010), *Hidronimiia Ivano-Frankivshchyny. Etymolohichnyi slovnyk-dovidnyk [Hydronymy of Ivano-Frankivsk Region. Etymological Dictionary-Reference]*. Vyd. 2-e, dop. i utochn. Ivano-Frankivsk: Misto NV. [in Ukrainian].
5. Haborak, Myroslav. (2011), *Toponimiia Halytskoi Hutsulshchyny. Etymolohichnyi slovnyk-dovidnyk [Toponymy of Halychyna Hutsul Region. Etymological Dictionary-Reference]*. Ivano-Frankivsk: Misto NV. [in Ukrainian].
6. Haborak, Myroslav. (2013), *Toponimiia Pokuttia ta deiakykh prylehlykh terytorii. Etymolohichnyi slovnyk-dovidnyk [Toponymy of Pokuttya and Some Adjacent Territories. Etymological Dictionary-Reference]*. Ivano-Frankivsk: Misto NV. [in Ukrainian].
7. Haborak, Myroslav. (2014), *Nazvy naselenykh punktiv Ivano-Frankivshchyny. Etymolohichnyi slovnyk-dovidnyk [Names of Settlements in Ivano-Frankivsk Region. Etymological Dictionary-Reference]*. Ivano-Frankivsk: Misto NV. [in Ukrainian].
8. Haborak, Myroslav. (2015), *Nazvy hir i polonyn Ivano-Frankivshchyny. Etymolohichnyi slovnykdovidnyk [Names of Mountains and Highlands in Ivano-Frankivsk Region. Etymological Dictionary-Reference]*. Vyd. 3-ye, dop., pererobl., utochn. Ivano-Frankivsk: Misto NV. [in Ukrainian].
9. (2019; 2020; 2023), *Hutsulska dialektna leksyka ta frazemika v ukrainskii khudozhnii movi. Slovnyk: u 2-kh t. [Hutsul Dialect Lexicon and Phraseology in Ukrainian Liter-*

- ary Language. Dictionary: In 2 Volumes] / Vidpovidalnyi redaktor Vasyl Greshchuk. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2019. T.1; 2020. T.2; 2023. Dodatok. Onimna leksyka. [in Ukrainian].
10. Ivanenko, O. (2017), *Nazvy poselen Sumshchyny. Istoryko-etymolohichniy slovnyk [Names of Settlements in Sumy Region. Historical-Etymological Dictionary]*. Kyiv. [in Ukrainian].
 11. Karpenko, Yu. (1973), *Toponimiia Bukovyny [Toponymy of Bukovina]*. Kyiv. [in Ukrainian].
 12. Kotovych, V. (2021), *Nazvy mist Ukrainy: linhvokulturolohichniy slovnyk [Names of Cities in Ukraine: Linguocultural Dictionary]*. Drohobych: Posvit. [in Ukrainian].
 13. Kravchenko, E. O. (2020), *Slovnyk vlasnykh imen poetychnykh tekstiv Vasylia Stusa [Dictionary of Proper Names in the Poetic Texts of Vasyl Stus]*. T.1. Vinnytsia: TVO-RY. [in Ukrainian].
 14. Sehin, L. V. (2023), *Slovnyk mikrotoponimiv sela Velyki Didushytsi Stryiskoho raionu Lvivskoi oblasti [Dictionary of Microtoponyms of the Village of Velyki Didushychi in Stryi District of Lviv Region]*. Vinnytsia: TOV "Tvory". [in Ukrainian].
 15. Skrypnyk, L. H., Dzetkivska N. P. (1986), *Vlasni imena liudei. Slovnyk-dovidnyk [Personal Names of People. Dictionary-Reference]*. Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian].
 16. Chuchka, Pavlo. (2005), *Prizvysycha zakarpatskykh ukraintsv. Istoryko-etymolohichniy slovnyk [Surnames of Transcarpathian Ukrainians. Historical-Etymological Dictionary]*. Lviv: Svit. [in Ukrainian].
 17. Chuchka, Pavlo. (2011), *Slovianski osobovi imena ukraintsv. Istoryko-etymolohichniy slovnyk [Slavic Personal Names of Ukrainians. Historical-Etymological Dictionary]*. Uzhhorod: Lira. [in Ukrainian].
 18. Khudash, M. L. (1995), *Ukrainski karpatski i prykarpatski nazvy naselenykh punktiv [Ukrainian Carpathian and Pre-Carpathian Names of Settlements]*. Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian].
 19. Khudash M. L. (2006), *Ukrainski karpatski i prykarpatski nazvy naselenykh punktiv (vidapeliatyvni utvorennia) [Ukrainian Carpathian and Pre-Carpathian Names of Settlements (From Common Nouns)]*. Lviv. [in Ukrainian].
 20. Mytnik, Irena. (2017), *Słownik historyczno-etymologiczny antroponimów ziemi chełmskiej (XVI-XVII wiek)*. Warszawa: Uniwersytet Warsza. [in Polish].

М. Л. Дружинець,
д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8232-0216>

ПСИХОФОНОСЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЖІНОЧОГО ІМЕНІ: АЛГОРИТМ АТРИБУТИВНОГО СТУПЕНЮВАННЯ

Стаття присвячена вивченню психофоновсемантики жіночого іменника за авторським алгоритмом. **Мета** розвідки — з'ясувати функції звукопису жіночих імен за алгоритмом ступенювання на основі фонетичного змісту та кольорових асоціацій голосних звуків. **Завдання** дослідження: подати психофоновсемантику голосних звуків за експериментальними дослідженнями; обґрунтувати фонетичний зміст жіночого іменника за атрибутивним алгоритмом ступенювання: імена зі статусом «дуже», «більш», «найбільш»; представити кольорову гаму досліджуваного жіночого іменника на основі наголошеного (всіх) голосного (голосних); з'ясувати роль та функції психофоновсемантики жіночого іменника. **Об'єктом** дослідження є звукова організація жіночих імен. **Предметом** дослідження є фонетичний зміст і кольорове забарв-лення найпопулярніших імен. **Фактичним матеріалом** дослідження послужили дані Міністерства юстиції, де зазначено найпопулярніші жіночі імена. **Новизна розвідки** полягає в тому, що вперше вивчено фонетичний зміст жіночих імен на основі голосних звуків за авторським алгоритмом атрибутивного ступенювання та досліджено кольорову гаму жіночого іменника на основі всіх голосних звуків імені.

Переважно всі імена мають статус «дуже», тільки два імені мають статус «найбільш» (Анастасія, Таїсія). Щодо кольорових асоціацій, то в жіночих іменах переважає червоний колір та фіолетовий відтінок. Спільне атрибутивне значення *гарний* у всіх жіночих іменах може бути пов'язане з фонетичними властивостями голосних або, можливо, історичними асоціаціями, які мають ці імена. Різниця в інших асоціаціях та ознаках може бути зумовлена іншими фонетичними деталями імені. Аналіз кольорових асоціацій та семантики імен з різними голосними, але з ненаголошеним [і], заслуговує на увагу. Звук [і] може мати різні співвідношення з кольорами, які ви-никають в результаті фонетичних особливостей. Вони за наявністю голосних мають широкий спектр кольорів.

Психофоновсемантика особового іменника відіграє важливу роль у сприйнятті імен, визначає, які асоціації, враження та емоції викликають жіночі імена. Фонетичний зміст імен є суб'єктивним і може різнитися в залежності від сприйняття індивіда. Власне ім'я, крім своїх фонетичних властивостей, завжди несе в собі особисту

ідентичність та історію людини, котра його носить, і це також важливий аспект його семантики.

Перспективи подальшого студювання заявленої проблеми вбачаємо в ґрунтовному дослідженні психофоносемантики чоловічого та жіночого іменника на основі фонетичного змісту та кольорових асоціацій голосних і приголосних звуків за алгоритмом атрибутивного ступенювання.

Ключові слова: психофоносемантика, фонетичний зміст, кольорові асоціації, жіночий іменник, алгоритм, атрибутивне ступенювання.

M. L. Druzhinets,
ScD in Philology, Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Professor
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8232-0216>

PSYCHO-PHONO-SEMANTIC POTENTIAL OF A FEMALE NAME: AN ALGORITHM OF ATTRIBUTIVE GRADATION

The article is devoted to the study of the psycho-phono-semantics of female names by the author's algorithm. The purpose of the study is to find out the functions of the sound of female names according to a gradation algorithm based on phonetic content and colour associations of vowel sounds. Objectives of the study are: to present the psycho-phono-semantics of vowel sounds based on empirical studies; to substantiate the phonetic content of the female noun according to the attributive algorithm gradation (names with the status of *very, more, the most*); to present the colour range of the female noun based on the stressed vowel(s); to find out the role and functions of the psycho-phono-semantics of the female noun. The object of the study is the psychological features of the sound organisation of female names. The subject of the study is the phonetic content and colour of the most popular names according to the author's algorithm. The actual research material was based on data from the Ministry of Justice, which lists the most popular female names. Using the author's algorithm of attributive gradation, the phonetic content of female names based on vowel sounds was studied for the first time. For the first time, the colour scheme of a female noun was studied based on all vowel sounds of the name.

The common attributive meaning *beautiful* in all of female names may be related to the phonetic properties of the vowels or perhaps historical associations that these names have. Differences in other associations and attributes may be due to other phonetic details of each name and the specifics of their cultural usage.

Analysis of colour associations and semantics of names with different vowels but with unstressed [i] is interesting. The sound [i] can have different correlations with colours that arise as a result of phonetic features. Names with vowels can have a wide range of colours.

The psycho-phono-semantics of the feminine noun plays an important role in the perception and understanding of names, determining what associations, impressions and emotions female names evoke. The phonetic meaning of names is subjective and may vary depending on the on the perception of the individual. A proper name, in addition to its phonetic properties, always carries a personal identity and history, and this is also an important aspect of its semantics.

Prospects for further research of the stated problem are in a thorough study of the psycho-phono-semantics of masculine and feminine nouns based on the phonetic content and colour associations of vowels and consonants using the algorithm of attributive gradation.

Key words: psycho-phono-semantics, phonetic content, colour associations, feminine noun, algorithm, attributive gradation.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Питання взаємозв'язку між звуком і смислом у мові та мовленні важливе й актуальне, і це не нова проблема. Вона виникає в контексті фонетики, фонології, семантики та психолінгвістики і залишається предметом досліджень для багатьох учених. Цією проблемою цікавились ще в античні часи, коли філософи, такі як Платон та Аристотель, вивчали мову та її функції, розглядали взаємозв'язок між словами і концептами, які вони виражали.

Сьогоднішні дослідження у цьому напрямку допомагають розуміти, які мовні ознаки (фонетичні, морфологічні, синтаксичні) впливають на сприйняття та розуміння мовлення, також допомагають розглядати, як звуки, інтонація та мелодика впливають на виразність та смислового навантаженість мовлення. Отже, проблема взаємозв'язку між звуком і смислом в мові залишається актуальною та цікавою, оскільки вона допомагає краще зрозуміти, як мова впливає на наше сприйняття та комунікацію, має важливе значення як для лінгвістики, так і для прикладних галузей — мовна психологія та реклама. Інтегративна наука психофоносемантика має великий потенціал для досліджень в лінгвістиці та семіотиці, поєднує в собі фонетичні та семантичні аспекти мови і може допомогти в розв'язанні багатьох проблем і в окресленні нових перспектив у мовних дослідженнях.

Аналіз досліджень проблеми. У галузі фоносемантики продовжують наукові пошуки такі мовознавці, як М. Дружинець, А. Калита, В. Кушнерик, В. Левицький, Н. Львова, Ю. Маленовський, Л. Мацько, О. Найдеш, О. Рудківський, Ю. Юсип-Якимович. Питання фонетичної стилістики різною мірою опрацьовували В. Левицький, В. Кушнерик, А. Калита, Н. Львова, Л. Булаховський, І. Білодід, О. Масюкевич, М. Жовтобрюх, В. Ващенко, І. Чередниченко, В. Шиприкевич та інші.

Мета розвідки — з'ясувати психофоносемантику та функції звукопису жіночих імен за алгоритмом ступенювання на основі фонетичного змісту та кольорових асоціацій голосних звуків. **Завдання** дослідження: подати психофоносемантику голосних звуків за експериментальними дослідженнями; обґрунтувати фонетичний зміст жіночого іменника за атрибутивним алгоритмом ступенювання: а) імена зі

статусом «дуже»; а) імена зі статусом «більш»; а) імена зі статусом «найбільш»; представити кольорову гаму досліджуваного жіночого іменника на основі наголошеного (всіх) голосного (голосних); з'ясувати роль та функції психофоносемантики особового іменника.

Об'єктом дослідження є звукова організація жіночих імен. **Предметом** дослідження є фонетичний зміст і кольорове забарвлення найпопулярніших імен.

Фактичним матеріалом дослідження послужили дані Міністерства юстиції, де зазначено найпопулярніші жіночі імена. **Джерельна база дослідження** — монографії М. Дружинець: «Психофоносемантика українських голосних звуків: теоретичний та практичний аспекти» (Мюнхен, 2018), «Українське усне мовлення: психо- та соціофонетичний аспекти» (Одеса, 2019).

Методи дослідження. У пропонованій розвідці інтегровано загальнонаукові дослідницькі методи, зокрема *аналіз і синтез* (для здійснення теоретичних узагальнень і систематизації фактичного матеріалу); *індукція* (від психофоносемантики окремого звука до груп звуків за їх складовими функціями); *дедукція* (для визначення фонетичного змісту та кольорових асоціацій окремо кожного звука), *описовий метод* (для узагальненої характеристики імен), *кількісний аналіз*. Також послуговувалися **соціолінгвістичними та психолінгвістичними методами**: *соціолінгвістичний аналіз* (опрацювання результатів анкетування), метод семантичного диференціала Ч. Осгуда (оцінювання звуків за антонімічними ознаками); *вільний асоціативний експеримент* (для визначення фонетичного значення звука та кольорової характеристики), *цілеспрямований асоціативний експеримент* (для визначення кольорових асоціацій шляхом вибору однозначних співвіднесенень та безпосереднього співвіднесення звука з кольором).

Новизна розвідки полягає в тому, що вперше вивчено фонетичний зміст жіночих імен на основі голосних звуків за авторським алгоритмом атрибутивного ступенювання: якщо два однакових звуки в імені чи два звуки мають однаковий фонетичний зміст, то характеристики набувають статусу — «дуже»; якщо три голосні звуки мають однакові характеристики, то буде вживатися аналітична форма вищого ступеня порівняння — «більш»; якщо чотири звуки мають однаковий фонетичний зміст — аналітична форма найвищого ступеня порівняння «найбільш»; вперше досліджено кольорову гаму жіночого іменника на основі всіх голосних звуків імені.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати уточнюють понятійно-термінологічну систему фоносемантики, поглиблюють наукові уявлення про співвідношення звука і значення. Окремі теоретичні положення можуть бути використані в курсах фонетики та стилістики української мови, на заняттях із лінгвістичного аналізу тексту, культури мови, лінгвокультурології, при написанні курсових і магістерських робіт у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. На важливості концепції знаку та категорії вмотивованості в рамках фоносемантики наголошують вчені, зокрема В. Кушнерик і Т. Савчук зазначають, що значення слова та його фонетична структура (внутрішня

форма) мають тісний зв'язок і взаємодіють одне з одним. Значення слова не можна розглядати окремо від його фонетичної організації [5, с. 166].

Концепція вмотивованості підкреслює, що фонетична структура слова може відображати або підсилювати його семантику. Звукові елементи слова можуть передавати певні асоціації або образи, які допомагають розуміти слово і його значення. В. Кушнерик і Т. Савчук вважають, що фоносемантика повинна розглядати слова як складні системи, в яких фонетичні та семантичні компоненти взаємодіють і мають внутрішню логіку, що допомагає розкрити смисловий потенціал мови [там само]. М. Кабиш вважає, що фоносемантика вивчає емоції та їх експлікацію у мові, та розглядає мотиви, які мають певні фонетичні значення, що допомагають озвучити або ж посилити певну емоцію (біль, радість, страх, сум тощо) [4, с. 31]. А. Калита розглядає фоносемантику як комплексну науку, що поєднує різні елементи лінгвістики та досліджує різні аспекти звукозображальної системи мови. Вона вважає, що фоносемантика інтегрує наступні компоненти: 1. Фонетика. Дослідження фонетичних аспектів мови, таких як звуки та їхні характеристики, акустичні властивості тощо. 2. Семантика. Аналіз семантики слів і фраз, включаючи їхні значення та семантичні відмінності. 3. Лексикологія. Вивчення словникового складу мови, зокрема слова та їхні значення. 4. Інтоніяція. Дослідження інтонаційних аспектів мови, які пов'язані з мелодією мовлення, акцентами, інтонаційними патернами тощо [3].

М. Кабиш зазначає, що на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки активно розвиваються та функціонують такі напрями фоносемантики: 1) функціональна фоносемантика (лінгвостилістичний аспект); 2) історична фоносемантика (етимологічний аспект); 3) компаративна фоносемантика (порівняльний аспект); 4) соціофоносемантика (соціолінгвістичний аспект); 5) психофоносемантика (психолінгвістичний аспект); 6) текстофоносемантика (лінгвотекстовий аспект); 7) етнічна та естетична фоносемантика (культурологічний аспект) [4, с. 31].

Теорія фоносимволізму йде далі, стверджуючи, що звукові форми слів можуть виражати або підсилювати їхні смислові аспекти. Наприклад, слова з різними фонетичними характеристиками можуть передавати різні емоційні відтінки чи концептуальні значення. Ці теорії допомагають розібратися в тому, як саме фонетичні ознаки слів впливають на наші сприйняття та розуміння мовлення. Вони розглядають різні аспекти, такі як звукові властивості слова, його інтонація, ритм і навіть мелодія мовлення. Наприклад, деякі звуки можуть сприйматися як м'які чи приємні, тоді як інші можуть викликати асоціації зі стресом чи негативними емоціями, і впливати на сприйняття слів і текстів. Звуки мови, безперечно, несуть у собі певний емоційний та семантичний потенціал.

Голосні звуки є важливою складовою психофоносемантики, оскільки вони мають великий вплив на звучання слів та їхню інтонацію. У результаті проведеного експериментального аналізу приходимо до таких висновків: а) Голосні заднього ряду. Звук [а] асоціюється з такими характеристиками: *гарний, великий, грубий, світлий, сильний, холодний, швидкий, веселий, гучний, добрий*. Звук [о] — *гарний, великий,*

ніжний, світлий, сильний, гарячий, повільний, веселий, гучний, добрий. Звук [у] — гарний, великий, ніжний, світлий, сильний, холодний, швидкий, веселий, гучний, добрий; б) Голосні переднього ряду. Звук [и] — гарний, великий, грубий, темний, сильний, гарячий, повільний, сумний, гучний, злий. Звук [і] — гарний, маленький, ніжний, світлий, слабкий, гарячий, повільний, веселий, тихий, добрий. Звук [е] — гарний, великий, грубий, темний, сильний, холодний, повільний, сумний, гучний, злий [2, с. 462]. Якщо говорити про кольорові асоціації, то для голосних звуків вони такі: звук [а] — червоного кольору; звук [о] — білого; звук [у] — жовтого; звук [и] — чорного; звук [е] — зеленого; звук [і] — синього [2, с. 172].

На основі психофоносемантики голосних визначимо фонетичний зміст та психофоносемантику найпопулярніших жіночих імен за вказаним вище алгоритмом:

Аврора (наголошений звук [о] та два звуки [а] — ім'я набуває статусу «дуже») — дуже гарне, дуже велике, ніжне, дуже світле, дуже сильне, дуже гаряче, повільне, дуже веселе, дуже гучне, дуже добре. Ім'я рожевого кольору, адже поєднується [о] — білого кольору з [а] — червоного кольору.

Агата (три звуки [а], тому ім'я набуває статусу «більш») — більш гарне, більш велике, більш грубе, більш світле, більш холодне, більш гучне, більш добре, більш сильне, більш швидке, більш веселе, червоного кольору.

Аделіна (наголошений звук [і] та два звуки [а]) — більш гарне, дуже велике, дуже грубе, більш світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, більше веселе, дуже гучне, більш добре. Наголошений [і] синього кольору, але оскільки це ім'я містить повторювані [а], то воно набувають фіолетового відтінку, адже червоний [а] в поєднанні з синім [і] дає фіолетовий колір.

Аліна (наголошений звук [і] та два звуки [а]) — більш гарне, дуже велике, дуже грубе, більш світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, більше веселе, дуже гучне, більш добре. Наголошений [і] синього кольору, але оскільки це ім'я містить повторювані [а], то воно набуває фіолетового відтінку.

Альбіна (наголошений звук [і], звук [а] повторюється двічі, тому ім'я набуває статусу «дуже» та «більш») — більш гарне, дуже велике, дуже грубе, більш світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, більш веселе, дуже гучне, більш добре. Колір імені фіолетовий, адже синій звук [і] поєднується з червоним [а].

Анастасія (чотири звуки [а] та звук [і] — ім'я набуває статусу «дуже» та «більш») — більш гарне, дуже велике, дуже грубе, більш світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, більше веселе, дуже гучне, більш добре. Наголошений [і] синього кольору, але оскільки це ім'я містить повторювані [а], то воно набуває фіолетового відтінку.

Анна (два звуки [а] — набуває статусу «дуже») дуже гарне, дуже велике, дуже грубе, дуже світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, дуже веселе, дуже гучне, дуже добре, червоного кольору.

Бажана (три звуки [а], тому ім'я набуває статусу «більш») — більш гарне, більш велике, більш грубе, більш світле, більш холодне, більш гучне, більш добре, більш сильне, більш швидке, більш веселе, червоного кольору.

Богдана (наголошений звук [а] повторюється двічі, тому ім'я набуває статусу «дуже») — *дуже гарне, дуже велике, дуже грубе, дуже світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, дуже веселе, дуже гучне, дуже добре, червоного кольору.*

Варвара (три звуки а, тому ім'я набуває статусу «більш») — *більш гарне, більш велике, більш грубе, більш світле, більш холодне, більш гучне, більш добре, більш сильне, більш швидке, більш веселе, червоного кольору.*

Вероніка (звук [е], звук [о], звук [і] та звук [а], наголошений звук [і]) — ім'я *гарне, маленьке, ніжне, світле, слабке, гаряче, веселе, тихе, добре*, звуки [і], [о] та [е] мають спільну ознаку повільності, тому ім'я набуває статусу *більш повільне*. Ім'я *синього* кольору.

Вікторія (два звуки [і], звук [а] та наголошений звук [о], ім'я набуває статусу «дуже») — *дуже гарне, дуже велике, дуже ніжне, дуже сильне, дуже гаряче, більш повільне*. Колір імені *блакитний*, адже поєднується синє забарвлення двох звуків [і] та біле забарвлення наголошеного [о].

Галина (наголошений звук [и] та два звуки [а], тому ім'я набуває статусу «дуже» та «більш») — *більш велике, більш грубе, дуже світле, більш сильне, дуже швидке, дуже веселе, більш гучне, дуже добре*. Колір імені — *чорний*.

Дарина (наголошений звук [и] та два звуки [а], тому ім'я набуває статусу «дуже» та «більш») — *більш велике, більш грубе, дуже світле, більш сильне, дуже швидке, дуже веселе, більш гучне, дуже добре*. Ім'я має *чорне* забарвлення.

Дарія (наголошений звук [а] повторюється двічі, тому ім'я набуває статусу «дуже») — *дуже гарне, дуже велике, дуже грубе, дуже світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, дуже веселе, дуже гучне, дуже добре, червоного кольору.*

Діана (наголошений звук [а] повторюється двічі, тому ім'я набуває статусу «дуже») — *дуже гарне, дуже велике, дуже грубе, дуже світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, дуже веселе, дуже гучне, дуже добре, червоного кольору.*

Евеліна (наголошений звук [і] та два звуки [е] — ім'я набуває статусу «дуже» та «більш») — *більш гарне, дуже маленьке, дуже ніжне, дуже світле, дуже слабке, дуже гаряче, більш повільне, більш веселе, дуже тихе, дуже добре*. Колір імені — *синій*.

Євгенія (наголошений звук [е] повторюється двічі, тому ім'я набуває статусу «дуже») — *дуже велике, дуже грубе, дуже темне, дуже сильне, дуже холодне, дуже повільне, дуже сумне, дуже гучне, зеленого кольору.*

Єлизавета (наголошений звук [е] повторюється двічі та два звуки [а], тому ім'я набуває статусу «дуже» та «більш») — *більш велике, більш грубе, дуже темне, більш сильне, більш холодне, дуже повільне, дуже сумне, більш гучне, зеленого кольору.*

Жанна (два звуки [а] — набуває статусу «дуже») — *дуже гарне, дуже велике, дуже грубе, дуже світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, дуже веселе, дуже гучне, дуже добре, червоного кольору.*

Злата (наголошений звук [а] повторюється двічі, тому ім'я набуває статусу «дуже») — *дуже гарне, дуже велике, дуже грубе, дуже світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, дуже веселе, дуже гучне, дуже добре, червоного кольору.*

Іванна (два звуки [а] та звук [і] — набуває статусу «дуже») — *дуже гарне, дуже велике, дуже грубе, дуже світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, дуже веселе, дуже гучне, дуже добре, червоного кольору.*

Каміла (наголошений звук [і], звук [а] повторюється двічі, тому ім'я набуває статусу дуже та більш) — *більш гарне, дуже велике, дуже грубе, більш світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, більш веселе, дуже гучне, більш добре.* Колір імені *фіолетовий*, адже синій звук [і] поєднується з червоним [а].

Карина (наголошений звук [и] та два звуки [а], тому ім'я набуває статусу «дуже» та «більш») — *більш велике, більш грубе, дуже світле, більш сильне, дуже швидке, дуже веселе, більш гучне, дуже добре.* Колір імені — *чорний*.

Кароліна (наголошений звук [і] та два звуки [а] — набуває статусу «дуже») — *дуже гарне, маленьке, ніжне, дуже світле, слабке, гаряче, повільне, дуже веселе, тихо, дуже добре.* Має *синє* забарвлення.

Катерина (наголошений звук [и] та два звуки [а], тому ім'я набуває статусу «дуже» та «більш») — *більш велике, більш грубе, дуже світле, більш сильне, дуже швидке, дуже веселе, більш гучне, дуже добре.* Колір імені — *чорний*.

Лариса — (наголошений звук [и] та два звуки [а], тому ім'я набуває статусу «дуже» та «більш») — *більш велике, більш грубе, дуже світле, більш сильне, дуже швидке, дуже веселе, більш гучне, дуже добре.* Колір імені — *чорний*.

Лідія (наголошений звук [і] повторюється, тому ім'я набуває статусу «дуже») — *дуже гарне, дуже маленьке, дуже ніжне, дуже світле, дуже слабке, дуже гаряче, дуже повільне, дуже веселе, дуже тихо, дуже добре, синього кольору.*

Маргарита (наголошений звук [и] та три звуки [а], тому ім'я набуває статусу «дуже» та «більш») — *більш велике, більш грубе, дуже світле, більш сильне, дуже швидке, дуже веселе, більш гучне, дуже добре.* Колір імені — *чорний*.

Марія (наголошений звук [і] та два звуки [а] — набуває статусу «дуже») — *дуже гарне, дуже велике, дуже світле, дуже холодне, дуже повільне.* Наголошений [і] синього кольору, але оскільки це ім'я містить повторювані [а] червоного кольору, то воно набуває *фіолетового* відтінку.

Мілана (звук [і] та два звуки [а] — набуває статусу «дуже») *дуже гарне, дуже велике, дуже грубе, дуже світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, дуже веселе, дуже гучне, дуже добре, червоного кольору.*

Олександра (звук [о], звук [е] та два звуки [а], один з яких наголошений — ім'я набуває статусу «дуже») — *дуже велике, дуже сильне, дуже гарне, дуже швидке, дуже світле, дуже холодне, червоного кольору.*

Соломія (наголошений звук [і] та два звуки [о] — набуває статусу «дуже») — *дуже тихо, дуже маленьке, дуже слабке, дуже повільне.* Ім'я набуває *блакитного* кольору, адже поєднуються синє забарвлення звука [і] та біле звука [о].

Софія (наголошений звук [і]) — *ім'я гарне, маленьке, ніжне, світле, слабке, гаряче, веселе, тихо, добре,* звуки [і] та [о] мають спільну ознаку повільності, тому ім'я можемо назвати *більш повільним, синього* кольору.

Стефанія (наголошений звук [i] та два звуки [a]) — *більш гарне, дуже велике, дуже грубе, більш світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, більше веселе, дуже гучне, більш добре, фіолетового відтінку.*

Таїсія (наголошений звук [i] повторюється, звук [a] повторюється двічі, тому ім'я набуває статусу «дуже», «більш» та «найбільш») — *найбільш гарне, дуже велике, дуже грубе, найбільш світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, найбільш веселе, дуже гучне, найбільш добре.* Колір імені *фіолетовий.*

Тетяна (наголошений звук [a] повторюється двічі, тому ім'я набуває статусу «дуже») — *дуже гарне, дуже велике, дуже грубе, дуже світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, дуже веселе, дуже гучне, дуже добре, червоного кольору.*

Уляна (наголошений звук [a] повторюється двічі — ім'я набуває статусу «дуже») — *дуже гарне, дуже велике, дуже грубе, дуже світле, дуже сильне, дуже холодне, дуже швидке, дуже веселе, дуже гучне, дуже добре, червоного кольору.*

Спільне атрибутивні значення гарний у всіх жіночих іменах може бути пов'язане з фонетичними властивостями голосних чи, можливо, з історичними асоціаціями, які мають ці імена. Різниця в інших асоціаціях та ознаках може бути зумовлена іншими фонетичними деталями кожного імені. Окремо наголосимо на іменах, що мають статус «більш» (Табл. 1) та «найбільш» (Табл. 2)

Таблиця 1. Жіночі імена зі статусом «більш»

Жіночі імена	Фонетичний зміст
Агата	більш гарне, більш велике, більш грубе, більш світле, більш холодне, більш гучне, більш добре, більш сильне, більш швидке, більш веселе
Аделіна	більш гарне, більш світле, більш веселе, більш добре
Аліна	більш гарне, більш світле, більш веселе, більш добре
Альбіна	більш гарне, більш світле, більш веселе, більш добре
Бажана	більш гарне, більш велике, більш грубе, більш світле, більш холодне, більш гучне, більш добре, більш сильне, більш швидке, більш веселе
Варвара	більш гарне, більш велике, більш грубе, більш світле, більш холодне, більш гучне, більш добре, більш сильне, більш швидке, більш веселе
Вікторія	більш повільне
Галина	більш велике, більш грубе, більш сильне, більш гучне
Дарина	більш велике, більш грубе, більш сильне, більш гучне
Евеліна	більш гарне, більш повільне, більш веселе
Єлизавета	більш велике, більш грубе, більш сильне, більш холодне, більш гучне

Каміла	більш гарне, більш світле, більш веселе, більш добре
Карина	більш велике, більш грубе, більш сильне, більш гучне
Катерина	більш велике, більш грубе, більш сильне, більш гучне
Лариса	більш велике, більш грубе, більш сильне, більш гучне
Маргарита	більш велике, більш грубе, більш сильне, більш гучне
Стефанія	більш гарне, більш світле, більше веселе, більш добре

Таблиця 2. Жіночі імена зі статусом «найбільш»

Жіночі імена	Фонетичний зміст
Анастасія	найбільш гарне, найбільш велике, найбільш грубе, найбільш світле, найбільш сильне, найбільш холодне, найбільш швидке, найбільш веселе, найбільш гучне, найбільш добре
Таїсія	найбільш гарне, найбільш світле, найбільш веселе, найбільш добре

Аналіз кольорових асоціацій та семантики імен з різними голосними, але з ненаголошеним [i], цікавий. Він вказує на можливий вплив фонетичних ознак на сприйняття та асоціації імен. Звук [i] може мати різні співвідношення з кольорами, які виникають в результаті фонетичних особливостей. У групі імен з різними голосними, але з [i] ненаголошеним, цікаво представлена кольорова гама. Безперечно, оніми за наявністю голосних можуть мати широкий спектр кольорів.

Висновки та перспективи дослідження. Безперечно, важливо враховувати, що фонетичний зміст імен є суб'єктивним і може різнитися в залежності від сприйняття індивіда. Власне ім'я, крім своїх фонетичних властивостей, завжди несе в собі особисту ідентичність та історію людини, яка носить його, і це також важливий аспект семантики імені.

Представлений аналіз може бути корисним для розуміння того, які фактори впливають на сприйняття імен і як вони можуть варіюватись в різних культурах і мовах. Психолінгвістичні особливості імен допоможуть краще зрозуміти, як мова та звуки взаємодіють з нашим сприйняттям та асоціаціями. Психофоносемантика особового іменника відіграє важливу роль у сприйнятті та розумінні імен, визначає, які асоціації, враження та емоції викликають імена.

Перспективи подальшого студіювання заявленої проблеми вбачаємо у ґрунтовному дослідженні психофоносемантики чоловічого та жіночого іменника на основі фонетичного змісту та кольорових асоціацій голосних і приголосних звуків за алгоритмом атрибутивного ступенювання.

Література

1. Дружинець М. Л. Психофоносемантика українських голосних звуків: теоретичний та практичний аспекти : монографія. Мюнхен, 2018. 104 с.
2. Дружинець М. Л. Українське усне мовлення: психо- та соціофонетичний аспекти монографія. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 580 с.
3. Мельничук Р. І. Методи у дослідженні фоносемантичних явищ. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Methods-in-phonosemantic-research-Melnychuk R.-I..pdf> (дата звернення 25.02.2024).
4. Кабиш М. Ю. Звукопис в українській поезії першої половини ХХ століття: семантика, функції : дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2015. 267 с.
5. Кушнерик В., Савчук Т. Фоносемантичні явища як мовні реалії. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Германська філологія. Вип. 831-832. Чернівці, 2021. С. 166–175.

References

1. Druzhynets, M. L. (2018), *Psycho-phono-semantics of Ukrainian vowel sounds: theoretical and practical aspects: monograph [Psykhofonosemantyka ukrainskykh holosnykh zvukiv: teoretychni ta praktychni aspekty : monohrafiia]*, Miunkhen. [in Ukrainian].
2. Druzhynets, M. L. (2019), *Ukrainian oral speech: psycho- and sociophonetic aspects: monograph [Ukrainske usne movlennia: psykho- ta sotsiofonetychni aspekty : monohrafiia]*, Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova, Odesa. [in Ukrainian].
3. Melnychuk, R. I. *Methods in the study of phonosemantic phenomena [Metody u doslidzhenni fonosemantychnykh yavyschch]*. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Methods-in-phonosemantic-research-Melnychuk R.-I..pdf> [in Ukrainian].
4. Kabysh, M. Yu. (2015), *Sound writing in Ukrainian poetry of the first half of the twentieth century: semantics, functions [Zvukopys v ukrainskii poezii pershoi polovyny XX stolittia: semantyka, funktsii]*: dys. kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Kushneryk, V., Savchuk, T. (2021), Phonosemantic phenomena as linguistic realities [Fonosemantychni yavyschcha yak movni realii]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yurii Fedkovycha*, Hermanska filolohiia, Vyp. 831-832, Chernivtsi, pp. 166–175. [in Ukrainian].

А. П. Романченко,
д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6870-2429>

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ПІР РОКУ В СЕМАНТИКО-ФУНКЦІЙНОМУ АСПЕКТІ

Актуальність пропонованої статті вбачаємо в потребі дослідження функціонування лексем на позначення пір року в художньому мовленні, у необхідності встановлення специфіки їхнього існування у творах українських митців. *Мета дослідження* — з'ясувати особливості функціонування назв пір року як репрезентантів темпорального простору поетичних текстів. Для досягнення мети необхідно розв'язати такі основні *завдання*: заналізувати лексику на позначення пір року в поетичних творах у семантико-функційному й стилістичному аспектах; виявити спільне та розбіжне у вживанні такої лексики в залучених збірках. *Об'єктом дослідження* обрано лексику на позначення пір року, а *предметом* — їхнє функціонування в українській поезії шістдесятників та сучасних авторів. *Джерельною базою* нашого дослідження послугувало п'ять поетичних збірок. У роботі використано такі основні *методи дослідження*: *компонентний аналіз* для вивчення семантики слів на позначення пір року; *контекстуально-інтерпретаційний метод* для встановлення особливостей функціонування лексики на позначення пір року та її ролі у вираженні теми та ідеї; *зіставний метод* для порівняння функційно-стилістичних параметрів аналізованої лексики у творчості митців.

Функціонування лексики на позначення пір року у збірках Миколи Вінграновського, Ліни Костенко, Василя Симоненка, Богдана Мельничука, Світлани Шабат-Савки має спільне та відмінне. Вона реалізує пряме й переносне значення, є підґрунтям для творення різних тропів. Встановлено, що активно послуговуються назвами пір року та похідними від них М. Вінграновський, Л. Костенко та С. Шабат-Савка. Рідко залучають для втілення теми й ідеї таку темпоральну лексику В. Симоненко та Б. Мельничук. *Перспективи* досліджень убачаємо в подальшому спостереженні за стилістичними засобами, актуальними в українській поезії.

Ключові слова: лексема, пора року, функціонування, троп, метафора, значення, час.

A. P. Romanchenko,
ScD in Philology, Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Professor
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6870-2429>

VOCABULARY TO DENOTE SEASONS IN THE SEMANTIC-FUNCTIONAL ASPECT

The relevance of the article lays in the need to study the functioning of lexemes denoting seasons in literary speech and in the need to establish the specifics of their existence in the works of Ukrainian artists. *The purpose of the study* is to find out the peculiarities of the functioning of seasons' names as representatives of the temporal space of poetic texts. To achieve this goal, it is necessary to solve the following main *tasks*: to analyze the vocabulary to denote seasons in poetic works in semantic, functional and stylistic aspects; to identify common and distinctive features in the use of this vocabulary in the selected collections. The *object of the study* is the vocabulary denoting seasons, and the *subject is* their functioning in the Ukrainian poetry of the Sixtiers and contemporary authors. Five poetry collections served as the *source material* for our study. The main *research methods* used in the work are: *component analysis* to study the semantics of words denoting seasons; *contextual interpretation method* to determine the peculiarities of the functioning of the vocabulary denoting seasons in expressing a theme and an idea; *comparative method* to compare the functional and stylistic parameters of the analyzed vocabulary in artists' works.

The functioning of vocabulary to denote seasons in the collections of Mykola Vinhranovskyi, Lina Kostenko, Vasyl Symonenko, Bohdan Melnychuk, and Svitlana Shabat-Savka has both common and distinctive features. It implements direct and figurative meanings and is the basis for the creation of various tropes. It has been established that M. Vinhranovskyi, L. Kostenko, and S. Shabat-Savka actively use seasons' names and their derivatives. V. Symonenko and B. Melnychuk rarely use such temporal vocabulary to realize a theme and an idea. *The prospect for* further research is in the following observation of stylistic means relevant in Ukrainian poetry.

Key words: lexeme, season, functioning, trope, metaphor, meaning, time.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Людина завжди прагнула підкорити час, проте циклічність календарного року, зміна сезонів не переривається, має статичний характер і не залежить від неї. Дослідники визначають час як соціально-історичну, філософську та мовознавчу категорію, вивчаючи її природу в різних аспектах. У філології поняття часу студіюють у межах граматичної категорії, художнього хронотопу, концептуального виміру тощо. Актуальність пропонованої статті вбачаємо в потребі дослідження функціонування лексем на позначення пір року

в художньому мовленні, у необхідності встановлення специфіки їхнього існування у творах українських митців.

Аналіз досліджень проблеми. Час як лінгвістичну категорію плідно розробляли О. Бондар [1], М. Цегельська [13], які опікувались семантичними, функційно-семантичними полями темпоральності. Особливо активно час вивчали в межах когнітивної лінгвістики. О. Задорожна [4], С. Сорокін і Є. Безручко [12], О. Масло та І. Волкова [9], І. Кодратюк [7] цікавились часом як концептом на матеріалі української, англійської й турецької мов. Складником часу виступають і назви конкретних часових проміжків, зокрема й лексеми на позначення пір року. Суто пори року в народознавчому плані вивчала Н. Ковальова [5]. **Мета дослідження** — з'ясувати особливості функціонування назв пір року як репрезентантів темпорального простору поетичних текстів. Для досягнення мети необхідно розв'язати такі основні **завдання**: заналізувати лексику на позначення пір року в поетичних творах у семантико-функційному аспекті; виявити спільне та розбіжне у вживанні такої лексики в залучених для дослідження збірках.

Об'єктом дослідження обрано лексику на позначення пір року, а **предметом** — їхнє функціонування в українській поезії шістдесятників та сучасних авторів із семантико-функційного кута зору. **Джерельною базою** дослідження послуговували поетичні збірки, авторами яких є Микола Вінграновський [3], Ліна Костенко [8], Василь Симоненко [11], Богдан Мельничук [10] та Світлана Шабат-Савка [14]. У роботі використано такі основні **методи дослідження**: *компонентний аналіз*, що уможливив дослідження семантичних компонентів слів на позначення пір року; *контекстуально-інтерпретаційний метод* залучено для встановлення особливостей функціонування аналізованої лексики та її ролі у вираженні художнього змісту в поезії; *зіставний метод* прислужився для порівняння функційно-стилістичних параметрів указаної лексики у творчості митців. **Теоретична цінність** дослідження полягає в поглибленні теоретичних засад лексикології, лінгвостилістики, лінгвістичного аналізу тексту, поетики з огляду на семантико-функційні параметри схарактеризованих лексем. **Практичне значення** розвідки полягає в тому, що фактичний матеріал та результати можуть прислужитися для розроблення вибіркового дисциплін зі стилістики поетичного мовлення, етнолінгвістики й слугувати зразками аналізу інших елементів лексико-семантичних груп.

Виклад основного матеріалу. Особливості пір року художньо осмислюють майстри слова в поезії, адже вона має широке поле для розкриття уяви та надання звичайним словам, зокрема назвам пір року, нових значень, звучання, а також для створення цікавих образів. У прямому значенні пора року вказує на певний часовий проміжок, цикл року, наприклад, у збірці «Річка Геракліта» Л. Костенко: *Тоді був травень, а тепер зима* [8, с. 181]; *Минає осінь* [8, с. 77], у збірці «На срібнім березі» М. Вінграновського: *... люблю тебе вже літо і дві зими / і серце вже оточують старці* [3, с. 38]; *Ластонько, літа кінець* [3, с. 52]. Поезія «Завірюха» зі збірки «Берег чекань» В. Симоненка розпочинається так: *Ой, зима! / Біжить, регоче біло...*

[11, с. 112], в одному з віршів, що увійшов до збірки «На ріках оleshківських» Б. Мельничука, фігурує осінь: *Є в осені не тільки завмирання, / Квиління журавлів і неба тихий плач* [10, с. 19], а в поезії «Танець весни» зі збірки «З любов'ю на вустах» С. Шабат-Савки читаємо: ... *Мине життя у танці свіч, — / Весна ж буятиме усюди* [14, с. 8]. Переносні значення слова реалізуються в таких контекстах: ... *А він (тут — поет) весну проносить невгасиму, / А в серці племін — не байдужий лід* [10, с. 31], де *весна* — світле, радісне почуття, ... *Дзвонять радістю далі туманні, / Моє перейдені весни й літа* [11, с. 72], де обидва слова позначають рік.

Цілком природно, що назви пір року в Л. Костенко слугують підґрунтям для створення метафор: *Ще пахне сіно. Ще рояться осі. // Ще у дуपлянках солодко медам. / А вже вночі навшпиньки ходить осінь / і полум'я жоржин задмухе садам* [8, с. 43]; *На конвертики хат / літо клеїть віконця, як марки. / Непогашені марки — біда ще не ставила штамп. / Пролітають над ними віки, лихоліття і хмарки* [8, с. 277]. До метафор вдається й М. Вінграновський, але значно рідше, ніж Л. Костенко, наприклад: *У Старостинцях з лободою, / Де гуси в сірім кімоно, / Де молодію ще любов'ю / Щебече літо у вікно* [3, с. 234]; *На рябому коні прилетіла весна, / Снігу сорок лопат їй прикидало плечі. / На рябому коні що везла — не везла, / Але дещо і нам привезла для малечі* [3, с. 119]. Більша частина лексики на позначення пір року в поезіях Ліни Костенко функціює у структурі метафор. Рідко назви пір року виконують власне пряму функцію — констатацію факту буття певного сезону або часового проміжку. Майже всі метафори у збірці «Річка Геракліта» це — метафори-персоніфікації. Вони надають порам року людських якостей, властивостей живих істот, що дає змогу художньо описати пору року, «олюднити» її для створення певного образу чи настрою. Наприклад, *ставить осінь на землю свою золоту жирандоль; красива осінь вишиває клени; схилила осінь грона горобин; лежить у літа осінь на плечі; ще літо спить, а вранці осінь встане; прошикандибала осінь по стерні; а тут це осінь листям шелестить; пливе над світом осінь, як медуза; сьогодні осінь похлинулась димом; цвіте весна садами молодими; весна збиває шумовиння; струсне зелені кучері весна; весна пливе під парусом акацій; весна підніме келихи тюльпанів; смагляє літо смаглить смальту; святкує літо мить свою п'янку; і літо гратиме в лото; літо літає і осінь дзвонить*. Як бачимо, метафоричний світ Л. Костенко побудовано на зорових, слухових, тактильних, імагінативних образах.

У збірці «На срібному березі» М. Вінграновського метафор із використанням назв пір року, як уже зазначено вище, значно менше. У більшості випадків лексика на позначення пір року має своє пряме значення й виконує темпоральну функцію. Однак метафори та персоніфікації також наявні: *мені це літо впало у лиман; прощалось літо, тьмянів лист; на вухо літу коник сюркотить; і з літа покотилася гроза; ходило літо, вітер пах; літо синіє до білих одерж; смолою синьою перекипало літо; дитинно-сіро глянула весна; з того боку снігів задиміла весна; а гаї весна любила; за котом ішла весна; і на лапах моїх доцвітає весна; стала зимонька сумна; але осінь зійшла по плечі; ліс в осені стояв*.

У поезії В. Симоненка — ще одного представника шістдесятництва — назви пір року трапляються вкрай рідко та виконують номінативну функцію: *Гей, у лузі та й не перше літо / Виляга некошена трава* [11, с. 150]; *Над сизим смутком ранньої зими // Принишкли хмари...* [11, с. 113]. Частіше на пору року натякають інші лексеми (зимовий, морози, білий іній): *Зимовий вечір, / Закуривши люльку, / Розспає зорі, / Неначе іскри, / Пустив хмарки, / Мов кільця диму, / І проскрипівши чобітьми, / Шепнув морозам, / Щоб готували вікна, / Ліси вбирали / У білий іній / Та готували / Йому постіль* [11, с. 151]. Також із темпоральною семантикою функціують ад'єктиви чи адверби, похідні від назв сезонів: *весняний грім, літні ночі, осінній вечір, навесні*. Похідні утворення можуть мати переносне значення, наприклад: *Зіграй мені мелодію любові, / ту, без котрої холодно словам. / Зіграй мені осінній плач калини. / Зіграй усе, що я тебе прошу* [8, с. 39]. Тут *осінній* — не просто той, що пов'язаний з осінню, а й сумний, останній.

Рідко функціують назви пір року і в досліджуваній збірці Б. Мельничука. Крім наведеного вище прикладу з його поезії, ще двічі згадується зима з відповідними епітетами: *... колючі заметільні зими / Вплітають в кучері сріблястий цвіт...* [10, с. 31]; *Просто дуже люта зима / На дорогу мою упала / І гула, як хмільна корчма, / І в заметах крутих купала* [10, с. 93]. В обох випадках ця пора року символізує роки, що промайнули, нелегку долю людини, і є метафорою. У деяких інших поезіях фігурують лексеми, що репрезентують відповідні сезони: *сніжиночки, Морозенко, замети, завія* («Оце усе — неначе в казці...»); *сніжинки, лід, лютнева ніч* («Сніжинки тихі в вишині...»), або ж ужито ад'єктиви чи адверби з темпоральною семантикою (*осінні бурі, весняний день, Чуньків осінній, золота осіння днина, літня гроза, зимова казка, зимно*).

Усі назви пори року функціують у складі метафор у поетичних рядках С. Шабат-Савки: *Коли зими кортить владарювати: / Сніжити, віяти, лякати, / І ні на мить весну не підпускати, / Морозом у віконці малювати* [14, с. 14]; *... І заново цей світ весна відкриє...* [14, с. 16]; *Весна йому всміхається здаля...* [14, с. 15]; *... Весна встеляє диво-килими* [14, с. 16]; *До нас у гості літо завітало / З ромашками й волошками в руках, / Ясним промінням двері відчиняло, / Заходило в барвистих рушниках* [14, с. 44]; *Вже пахне осінню, і м'ятою, й медами ...* [14, с. 84].

Особливу увагу привертає широке вживання в текстах авторки слова *весна*, яка символізує молодість, радість, розквіт, любов: *Весна співала, ой, весна співала, / І пісня та сумною не була* [14, с. 60]; *І розіллуться фарбами етуди / Про цю весну, коли жасмин цвіте...* [14, с. 50]; *Найкращий, найрідніший мій синочок! / Нехай ряснить-щедрить Твоя весна!* [14, с. 46]; *Весна диктує дивний вірш кохання, / Зітхає вітром ніжних серенад* [14, с. 9]. Осінь для С. Шабат-Савки це не сум, не журба, не печаль, не «смутку вуаль» [14, с. 56], а оберемок квітів від коханого. Пора року може нагадувати щось із минулого: *Люблю те літо, спогад той і день, / Шампану присмак і цілунки ніжні* [14, с. 86]. Зима постає як символ розлуки: *І більше не дзвони, ба на душі зима, / А серце сховано у темному лимані* [14, с. 69]; *... Зима морозом серце*

так застудить, / Що ти його не зможеш розтопити, / Його любов твоя ніколи не розбудить [14, с. 73]. Окремий всесвіт для авторки — син, який, як і пори року, різний: *Бо ти і осінь, і зима, і літо. / Ти різний: впертий, мудрий і смішний...* [14, с. 46].

Нерідко слова на позначення пір року в С. Шабат-Савки є організаторами різних тропів: *В багрянні сукні одяглася осінь ...* [14, с. 41] — метафори; *Весна танцює зеленавим вальсом, / Мов наречена, квітне* [14, с. 8] — метафори й порівняння; ... *битва ця одвічна — / Зими й весни, як сонця і дощу!* [14, с. 14] — антитези; *А чайки кликали до тебе в гості / Посеред зим, хурделиць і вітрів* [14, с. 22] — градації. Назви пір року в аналізованій збірці входять до складу ідеонімів, наприклад: «Танець весни», «Весни прекрасна мить», «Овиди зими й весни», «Жовтаві барви весни», «Довгождане літо», «Осанна осені», «Чарівна вуаль осені», «Замрії юної весни». Ад'єктиви та адверби в тексті поезій теж доволі часто об'єктивують час: *весняний розмай, весняна пора, весняний ліс, весняна теплінь, весняна квітка, весняна злива, весняна повінь, весняний дощик, весняні пахощі, весен цвіт; осінній ліс, осіння соната, осінні квіти, осінній день, осінній сніг, осіння пора (2), осінній сад (2), осіннє листя (2); зимовий простір моря; всміхнулася восени*. Переважно означувані слова є прикметами певних сезонів.

Створенню відповідного настрою у збірках «Річка Геракліта» та «На срібному березі» сприяють і колоративи. Колірний простір структурує індивідуально-мистецьке світобачення Л. Костенко, репрезентуючи її поетичний світ у відповідній колірній гамі, увиразнюючи й розвиваючи концептуально навантажені образи. Погоджуємося, що «ті чи ті кольороназви відіграють важливу роль у моделюванні художньо-поетичного світу Л. Костенко, утворюючи його смислоутворювальний або образотворчий стрижень, виступають важливим елементом у виробленні символічних асоціацій» [2, с. 25–26].

Т. Коляда зазначає, що використовувані поетесою колоративи є одним із важливих засобів вираження окремих мотивів, тем та ідей її поезії. Характерно, що основні з них утілено за допомогою колоративів різних мікрополів. Мотив швидкоплинності часу підтримується актуалізацією архетипових символічних значень таких кольорів, як білий, чорний, червоний, сивий. Дослідниця зауважує, що ідіостилію поетеси притаманне обожнювання незраціоналізованого світу природи, тонка естетизація кольору, звуку, форми. Також вона звертає увагу на ощадливість поетеси у барвокористуванні, але при цьому підкреслює психологічну зумовленість її колірної гами [6, с. 18].

Палітра осені Л. Костенко складається з жовтого кольору: *жовтий падолист, жовта раса груш, янтарна коса, жовтенька квіточка цвіте*. Наскрізним кольором у циклі є золотий, навколо якого виникає метафорична аура: *«Ставить осінь на землю свою золоту жирандоль»; «Стоїть беризонька — як в іскрах золотих»; «І молодик над смужкою лісів поставить позолочений апостроф»; «... могутні чресла золотого стану»; «Лежить дорога, золотом прошита...»; «Вже листопад підкрався з-за дубів і гай знімає золоту перуку».*

У зимовому циклі переважають білі кольори, ужиті в прямому й переносному значенні: *білим зацвіло, білий вальс снігів і хуртовин, біла симфонія, на білих вікнах*

змерзли міражі, усіх печалей білі епілоги. Кольорова палітра в циклі «Весна підніме келихи тюльпанів» дуже насичена. Л. Костенко передає легкий настрій та гармонію природи навесні. Переважають такі кольори, як світло-зелений, рожевий, білий, блакитний: *ряхтять акації білі кетяги, пелюсткове ескімо, зелені кучері, півонії рожеві, як фламінго, ліловим чадом туманіє* тощо. Кольорова гама в літньому циклі поєднує різні кольори: *багряне сонце, і сонний гриб в смарагдовій куфайці, волошка в житі золотому, жовта глиця, усохли верби, вижовкли рови, за чорно-синьою горою*. За допомогою певного набору кольорів поетеса передає не лише барви кожної пори року, а й емоції.

Кольористика збірки М. Вінграновського менш насичена, але все-таки кожен цикл відзначено низкою кольорів, що нагадують специфіку кожної пори року. Поет поєднує пору року не з певним кольором, а скоріше з певним почуттям, відчуттям або асоціацією. Природа, пейзаж стають психологічним тлом переживань ліричного героя, мають свою символіку і за допомогою постійних асоціацій навіюють певний настрій і створюють відповідний колорит: *далечінь синьоблагальна, щось біло ткали павучки, у синіх відрах листя лопушині, на білому пісочку слідочки ніг, з гори ж тим часом в білій сорочині, в білій льолі колисало небо білу хмару, біля білого ранку, дорога біла серед степна, відпахла липа, білим цвітом злита, стояла синя мла, ходило біле холодило, смолою синьою перекипало літо*. Осінь у поета асоціюється з сумом, ностальгією, вечірнім сонцем. Саме тому переважають такі кольори, як *жовтий* та *коричневий*: *жовті шати, і соняха обличчя згорене, побуровіла нехвороц*. Зиму описано *сизим, сірим, білим* кольорами: *на сизих пагорбах, сірі вітряки, сива стомлена сутінь снігів, димно дихають в сивих снігах, білять білим над лиманом, білий побіл над лиманом, сірий глід з гніздом сорочим*. Весна у М. Вінграновського асоціюється з надією, пробудженням, молодістю. Він доречно вплітає в опис такі кольори, як *білий, червоний та зелений*: *привезла щавелю для зелених борців, і тане мак, в червоному тоне чорне*. Якщо в Ліни Костенко кожен цикл вміщує цілу гаму різних кольорів, то в Миколи Вінграновського їх у всій збірці лише декілька. В основному це *білий, сірий та червоний*.

Л. Костенко називає осінь *красивою, жагучою* тощо, а зиму — *скляною, зава-листою*, літо — *смаглявим*, тобто надає порам року ще яскравішого відтінку, а Микола Вінграновський, навпаки, наділяє їх людськими почуттями, що створює образ живої істоти, наприклад, *зима сумна, весна ненадійна, літо невільне*.

У циклах «Чарівні порухи душі», «Найкраще нам у рідній хаті», «Затишне плесо любові», «Замрії юної весни», «Овічні дощ і сонце, ми — лиш мить» Світлана Шабат-Савка для опису весни використовує означення *зелений, білий (зелені шати, зелені бескиди, зелене листячко, зелен сад, зелен коси, зеленавий вальс, білий цвіт, біла смуга, білі квіти, жовтаво-білий нарцис)*. Авторка стверджує, що «у весни свої жовтаві барви. / Вони від сонця, ласки й тепла», а також від форзицій, які мають жовті квіти (*Ряснить форзицій пишний жмут, / Канарковий, жовтаво-золотистий...* [14, с. 17]), кульбаби (*кульбаба жовтоока*). Осінь постає в червоних (*калинові суцвіття червоніші*), марсалових (*марсаловий колір*), вишневих (*вишневі*

троянди), жовтих (*листок поживклий, жовтаве листя, жовтобарвний килим, жовтосяйна гама, златокосі розписи куліс, злотобарвний затінок куліс*) тонах. Зима в поетеси асоціюється з білим снігом, сріблястим килимом, сніжно-білими горами.

Висновки та перспективи дослідження. Функціонування лексики на позначення пір року у збірках трьох поетів-шістдесятників (М. Вінграновський, Л. Костенко, В. Симоненко) та двох сучасних авторів (Б. Мельничук, С. Шабат-Савка) має спільне та розбіжне. Лексеми на позначення пір року реалізують пряме й переносне значення, є підґрунтям для творення різних тропів. М. Вінграновський, Л. Костенко та С. Шабат-Савка активно послуговуються такими назвами й похідними від них для вказівки на час та вираження почуттів й емоцій. Л. Костенко експериментує з семантикою слів, із метафорами, кольорами, почуттями, відчуттями. Пори року в її збірці відіграють головну роль, а інші події відходять на другий план, у той час як у М. Вінграновського, навпаки, пора року — це лише вказівка на час. Назви пір року в нього функціують для змалювання пейзажу, доволі рідко виражають уособлення. У С. Шабат-Савки лексеми вказують на час, а також мають символічне значення. Рідко залучають для втілення теми та ідеї таку темпоральну лексику В. Симоненко й Б. Мельничук. Отже, назви пір року як репрезентанти темпоральної лексики виконують номінативну й стилістичну функції. *Перспективи* досліджень убачаємо в подальшому спостереженні за лексичними та стилістичними засобами, характерними для української поезії.

Література

1. *Бондар О. І.* Система і структура функціонально-семантичних полів темпоральності в сучасній українській літературній мові: Функціонально-ономасіологічний аспект. Одеса : Астропринт, 1997. 369 с.
2. *Босак Н., Колусь О.* Кольорова палітра збірки поезій Ліни Костенко «Річка Геракліта». *Українська словесність у полікультурно-освітньому просторі сьогодення*. Одеса : ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021. С. 24–30.
3. *Вінграновський М. С.* На срібному березі. Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2013. 256 с.
4. *Задорожна О. М.* Концепт «час» в українській поетичній мові. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 180 с.
5. *Ковальова Н. О., Новикова Ю. М.* Пори року в українських народних віруваннях : навч. посіб. Макіївка : ДонНАБА, 2005. 110 с.
6. *Коляда Т. Ф.* Інтенціональний світ поезії Ліни Костенко. Київ : Молодь, 1996. 28 с.
7. *Кондратюк І.* Концепт ЧАС / TIME в українській та англійській мовах (на матеріалі корпусів текстів). *Мовний простір слов'янського світу* : тези доповідей III Всеукраїнської наук.-практ. конф. 2017. С. 41–43.
8. *Костенко Л. В.* Річка Геракліта. Київ : Либідь, 2011. 336 с.
9. *Масло О. В., Волкова І. В.* Вербалізація концепту «ЧАС» у романі Володимира Лиса «Століття Якова». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2019. Том 30 (69). № 2. Ч. 1. С. 15–20.

10. Мельничук Б. І. На ріках оleshківських. Київ : Академвидав, 2027. 208 с.
11. Симоненко В. Берег чекань. Київ : Сучасність, 1973. 310 с.
12. Сорокін С. В., Безручко Є. О. Особливості вербалізації концепту ЧАС (ZAMAN) у турецькій мовній картині світу. *Нова філологія*. 2020. № 80. Вип. II. С. 243–252.
13. Цегельська М. В. Структурна типологія одиниць семантичного поля час в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Дніпропетровськ, 2000. 17 с.
14. *Шабат-Саєка С. Т.* 3 любов'ю на вустах. Чернівці : Букрек, 2021. 96 с.

References

1. Bondar, O. I. (1997), *Systema i struktura funkcionalno-semantichnykh poliv temporalnosti v suchasnyy ukrainiyskii literaturnii movi: funkcionalno-onomasiologichnyi aspekt* [The system and structure of functional-semantic fields of temporality in the modern Ukrainian literary language: functional and onomasiological aspect]. Odesa: Astroprint. [in Ukrainian].
2. Bosak, N., Kopus, O. (2021), Kolorova palitra zbirky poezii Liny Kostenko «Richka Heraklita» [The color palette of Lina Kostenko's collection of poems "Heraclitus River"]. *Ukrainska slovesnist u polikulturno-osvitnomu prostori sohodennia* [Ukrainian language in the multicultural and educational space of today]. Odesa: DZ «Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho», pp. 24–30. [in Ukrainian].
3. Vinhranovskyyi, M. S. (2013), *Na sribnomu berezi* [On the silver shore]. Kyiv: A-ba-ba-ha-la-ma-ha. [in Ukrainian].
4. Zadorozhna, O. M. (2008), *Kontsept «chas» v ukrainskii poetychnii movi* [The concept of time in the Ukrainian poetic language]. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Bura-ho. [in Ukrainian].
5. Kovalova, N. O., Novykova, Yu. M. (2005), *Pory roku v ukrainskykh narodnykh viruvanniakh* [Seasons in Ukrainian folk beliefs]. Makiivka: DonNABA. [in Ukrainian].
6. Koliada, T. F. (1996), *Intensionalniy svit poezii Liny Kostenko* [Intensional world of Lina Kostenko's poetry]. Kyiv: Molod. [in Ukrainian].
7. Kondratiuk, I. (2017), *Kontsept ChAS / TIME v ukrainskii ta anhliiskii movakh (na materialii korpusiv tekstiv)* [The concept of TIME in Ukrainian and English languages (based on corpora of texts)]. *Movnyi prostir slovianskoho svitu* [The language space of the Slavic world], pp. 41–43. [in Ukrainian].
8. Kostenko, L. V. (2011), *Richka Heraklita* [Heraclitus' River]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
9. Maslo, O. V., Volkova, I. V. (2019), Verbalizatsiia kontseptu «ChAS» u romani Volodymyra Lysa «Stolittia Yakova» [Verbalization of the concept "Time" in the novel by Volodymyr Lys "The age of Jacob"]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii* [Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Social communications], 30 (69), № 2, p. 1, pp. 15–20. [in Ukrainian].

10. Melnychuk, B. I. (2007), *Na rikakh oleshkivskykh* [On the rivers of Oleshky]. Kyiv: Akademyvdav. [in Ukrainian].
11. Symonenko, V. (1973), *Bereh chekan* [The shore of expectations]. Kyiv: Suchasnist. [in Ukrainian].
12. Sorokin, S. V., Bezruchko, Ye. O. (2020), Osoblyvosti verbalizatsii kontseptu ChAS (ZAMAN) u turetskii movnii kartyni svitu [Specificities in verbalizing the concept TIME (ZAMAN) in Turkish linguistic worldview], *Nova filolohiia* [New Philology], № 80, vol. II, pp. 243–252. [in Ukrainian].
13. Tsehelska, M. V. (2000), *Strukturna typolohiia odynyt's semantychnoho polia chasu v suchasni ukrainskii movi* : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk [Structural typology of units of the semantic field of time in modern Ukrainian language: PhD thesis]. Dni-propetrovsk. [in Ukrainian].
14. Shabat-Savka, S. T. (2021), *Z liubov'iu na vustakh* [With love on the lips]. Chernivtsi: Bukrek. [in Ukrainian].

* * *

УДК 811.161.2'373

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309397>

І. В. Лакомська,

канд. філол. наук, доц.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5482-4337>

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ «ХЛІБ» ЯК МАРКЕРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНОСТІ (ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В МАСМЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ)

У статті розглянуто фразеологізми з компонентом «хліб», які активно вживаються у текстах повідомлень засобів масової інформації. Проаналізовано семантичні групи таких фразеологізмів, а також притаманну їм властивість актуалізувати уявлення про харчову культуру українців, їхній світогляд, ментальність тощо.

Мета дослідження полягала у виявленні й описі особливостей медійних фразеологічних одиниць (ФО), а саме таких, що містять компонент «хліб», що передбачало необхідність виконання завдань: виокремити фразеологічний масив у медійних текстах за період 2021-2024 років, де особливу увагу було зосереджено на фраземах з густативами; виявити ФО, що мають у своїй структурі компонент «хліб» та з'ясувати семантичне наповнення таких одиниць у медійному просторі.

Об'єктом дослідження були заголовки і тексти із фразеологізмами в українських електронних виданнях загальнонаціональних та регіональних медіа,

предметом — особливості реалізації таких одиниць у масмедіа. Для досягнення поставленої мети у роботі використано описовий метод, елементи компонентного аналізу (за допомогою якого встановлювалася семантична структура значення фразеологізмів); кількісний метод, який дав змогу порівняти та узагальнити отримані результати.

У роботі розглянуто вербальне вираження компонента «хліб» як лінгвоментального маркера через опрацювання словників фразеологізмів. Подано семантичний аналіз фразеологізмів, визначено найбільш вживані у мовленні, які розкривають риси характеру, поведінку, моральні якості, традиції та звичаї українців, ілюструють різні життєві й побутові ситуації через культуру харчування, представляють мовну картину світу. Також наголошено на вагомому культурно-національному потенціалі таких фразеологічних одиниць.

З'ясовано особливості реалізації та функціонування фразеологічних одиниць з компонентом «хліб» у заголовках і текстах українських електронних медіа, де вони максимально виявляють свою впливову потужність, яка полягає в здатності привертати увагу читача, викликати емоції, запам'ятовуватися, а також у властивості міцко відображати актуальний зміст повідомлення.

У результаті дослідження встановлено, що найбільш частотними в газетних матеріалах є фразеологізми з компонентом «хліб» на позначення позитивних якостей українців, зокрема працьовитості, гостинності, добродушності та щедрості, частотними виявилися й ФО, які відображають боротьбу за справедливість та важкі зусилля українців вижити в умовах війни.

Ключові слова: густативи, фразеологізми з компонентом «хліб», масмедійний текст, ментальність.

I. V. Lakomska,

PhD in Philology,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department,

Associate Professor

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5482-4337>

PHRASEOLOGISMS WITH THE «BREAD» COMPONENT AS MARKERS OF UKRAINIAN LINGUOMENTALITY (FEATURES OF USAGE IN MASS MEDIA TEXTS)

The article deals with phraseological units with the «bread» component, which are actively used in the texts of mass media messages. The semantic groups of such idioms are analyzed, as well as their inherent property of actualizing the idea of the food culture of Ukrainians, their worldview, mentality, etc.

The purpose of the study was to identify and describe the features of media phraseological units (PHUs), namely those containing the «bread» component, which required the completion of tasks: to single out the phraseological array in media texts

for the period of 2021-2024, where special attention was focused on phrasemes with gustatives; to identify PHUs that have a «bread» component in their structure and to find out the semantic content of such units in the media space.

The object of the study was headlines and texts with phraseology in Ukrainian electronic editions of national and regional media, the subject was the peculiarities of the implementation of such units in the mass media. To achieve the goal, the work used a descriptive method, elements of component analysis (using which the semantic structure of the meaning of phraseological units was established); a quantitative method that made it possible to compare and generalize the obtained results.

The work examines the verbal expression of the «bread» component as a linguistic marker through the development of dictionaries of phraseological units. A semantic analysis of phraseological units is presented, the most used in speech are identified, which reveal character traits, behavior, moral qualities, traditions and customs of Ukrainians, illustrate various life and everyday situations through food culture, and present a linguistic picture of the world. The significant cultural and national potential of such phraseological units is also emphasized.

The peculiarities of the implementation and functioning of phraseological units with the «bread» component in the headlines and texts of Ukrainian electronic media are clarified, where they maximally reveal their influential power, which consists in the ability to attract the attention of the reader, evoke emotions, be remembered, as well as in the property of comprehensive display the current meaning of the message.

As a result of the research, it was found that the most frequent phrases in newspaper materials are the phraseological units with the «bread» component to indicate the positive qualities of Ukrainians, in particular hard work, hospitality, good-naturedness and generosity, and PHUs were also frequent, reflecting the struggle for justice and the hard efforts of Ukrainians to survive in the conditions war.

Key words: gustatives, phraseological units with the «bread» component, mass media text, mentality.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Вивчення гастрономічної лексики є одним із перспективних напрямів сучасного мовознавства, про що свідчить зокрема низка наукових розвідок, які виконані в рамках різних лінгвістичних фокусів дослідження (М. Білоус, Х. Гаврилюк, О. Залужна, Т. Гуцуляк, І. Колегаєва О. Крячек, А. Романченко, Ю. Швец). Твердження про відображення в мові національної культури наявне у працях багатьох українських та зарубіжних дослідників. Зокрема в роботах В. Жайворонка, В. Кононенка, З. Коцюби, Ж. Краснобаєвої-Чорної, О. Матузкової, О. Селіванової, Н. Шарманової, В. Ужченка та ін. розглянуто питання про вербальне вираження культурних кодів, цінностей суспільства у зв'язку з мовними одиницями, мовою тощо. Так, на думку Н. Шарманової, знаковим є те, що в час активізації національного відродження й самопізнання питання щодо сутності мови та її зв'язку з долею українського етносу набувають великої ваги. У процесі

оволодіння етнічно маркованими ресурсами мови, які відтворюють світоглядні й аксіологічні цінності, формується етнічна ментальність і національна самосвідомість [14, с. 6].

За визначенням дослідників, особливості національної культури проявляються на усіх рівнях мови, проте переважно на лексичному. І оскільки фразеологізми як самобутнє мовне явище слугують своєрідним джерелом знань про культуру народу, вивчення фразеологічного фонду мови у зв'язку з цим є актуальним та науково обґрунтованим [8, с. 191]. Фразеологічні одиниці з гастрономічним компонентом є культурно-зумовленим відображенням картини світу певного народу. Основою для таких асоціацій та образів можуть слугувати різноманітні чинники: смакові властивості та зовнішній вигляд продуктів харчування, процес їх зберігання, приготування та вживання, а також пов'язані з ними як позитивні, так й негативні емоційні та сенсорні асоціації людини. Стійкий інтерес до вивчення національно-культурних особливостей фразеологічних одиниць з гастрономічним компонентом також підкреслюють численні дослідження (див. праці Г. Демиденко, І. Колегаєвої, О. Лапиніної, О. Матузкової, О. Мішукової, Ю. Хожаснко).

Актуальність теми дослідження зумовлена загальною тенденцією сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення та аналіз мовних явищ, пов'язаних з культурою, специфічним національним світосприйняттям, проблем взаємодії мови, культури та свідомості, і визначається потребою комплексного аналізу ФО з гастрономічним компонентом як одних із найяскравіших вербальних засобів вираження національно-культурної картини світу. Встановлення національно-культурної своєрідності фразеологічних одиниць з урахуванням лінгвальних та екстралінгвальних чинників є важливим у плані вивчення фразеології як у мовному, так і в мовленнєвому аспектах.

Н. Венжинович слушно твердить, що сьогодні все глибше усвідомлюється той факт, що основна інформація про світ надходить до нас через мову взагалі та її невід'ємний фразеологічний склад зокрема. Якщо його ґрунтовно досліджувати, то відкриється багато прихованих або давно втрачених знань, матеріальні й духовні цінності соціуму. У зв'язку з цим, учена акцентує, що одним з основних завдань лінгвістики в наш час є вивчення ментальності народу через мову, виявлення цілих комплексів культурних традицій, закріплених у мові, аналіз того, як міфологічні знання й вірування проявляють себе в сучасному значенні фразем і їхніх метафор [2, с. 108].

У нашому дослідженні ми розглядаємо фразеологічні одиниці з компонентом «хліб», що є маркером української лінгвоментальності. Розгляд таких ФО здійснювався на матеріалі сучасних медіатекстів, які щонайперше фіксують мовні явища та зміни у зв'язку з суспільно-політичними подіями, які відбуваються у житті країни.

Отже, **об'єктом** дослідження є медійні ФО з компонентом «хліб», **предметом** — семантичні особливості реалізації цих мовних одиниць у масмедійних повідомленнях.

Мета дослідження полягає у вивченні специфіки використання ФО з компонентом «хліб» у текстах масмедіа, що передбачає необхідність виконання таких **завдань**: дібрати методом суцільної вибірки фразеологізми з гастрономічним

компонентом, зокрема з лексемою «хліб», зі словників фразеологічних одиниць та інтернет-ресурсів; визначити їхню національно-культурну маркованість; дослідити специфіку реалізації відібраних ФО у масмедійних повідомленнях.

Джерельною базою дослідження стали фразеологізми української мови, дібрані із загальнономовних фразеологічних словників [10; 12].

Фактичним матеріалом статті є фразеологічні одиниці, які містяться у текстах таких електронних ЗМІ (за 2021-2024 pp.): golos.com.ua, day.kyiv.ua, finance.liga.net/ua, tsn.ua, bigkyiv.com.ua, glavcom.ua, suspilne.media, unian.ua, lb.ua, epravda.com.ua, lenta.kharkiv.ua, report.if.ua, 2plus2.ua, pravda.com.ua, nova.net.ua, wz.lviv.ua/news, cheline.com.ua, svit.kpi.ua, firtka.if.ua, 24tv.ua, ukr.media, uzhgorod.net.ua.

Для досягнення поставленої мети у роботі використано описовий метод, елементи компонентного аналізу (за допомогою якого встановлювалася семантична структура значення фразеологізмів); кількісний метод, який дав змогу порівняти та узагальнити отримані результати.

Наукова новизна статті полягає у тому, що фактичний матеріал ще не був об'єктом лінгвістичних розвідок, зокрема у сучасних дослідженнях відсутні роботи щодо функціонування фразем з концептом «хліб» саме у площині масмедійних текстів. **Теоретичну цінність роботи** становлять зафіксовані висновки дослідження, які прислужаться у подальших розробках з теорії фразеології, а також положень теорії соціальних комунікацій і комунікативної лінгвістики.

Практичне значення виконаного дослідження насамперед полягає у можливості використання його результатів у створенні масмедійних текстів із програмованим результатом.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми — особливі вербальні знаки, наділені культурною пам'яттю; вони образно передають інформацію про навколишній світ і одночасно транслюють культурні смисли, стереотипні уявлення та ін. Фразеологічні знаки вносять до комунікативного процесу не лише велику кількість смислів, але й особливу образність, експресивність, аксіологічність, що базуються на комплексі народних уявлень, міжсеміотичних сценаріях народу [3].

Такими лінгвоментальними знаками є фразеологізми, що містять компонент «хліб». На думку Г. Демиденко, хліб можна вважати визначальною ознакою історії українців, їх національної культури, ментальним кодом [2, с. 65]. Хліб у народі завжди берегли, цінували, шанували та ставилися як до святині. Серед домашніх оберегів найпочесніше місце посідав саме хліб. Наша паляниця має круглу форму — символ життєдайного Сонця. Українці здавна вирощували жито і пшеницю як головні харчові культури. Хліб на столі вважався найбільшою святинею. Хліб-сіль, подані гостеві на вишитому рушнику, були й залишаються вищим проявом гостинності. Хліб є символом добробуту, а побажання «хліб та сіль» прикликає до родини багатство.

Хліб як національний символ України відіграє важливу роль у культурі та мові, про що свідчить аналіз ФО, адже група фразеологізмів із лексичним компонентом «хліб» є досить численною в українській мові.

В українській кулінарії хліб є щоденною їжею, улюбленою святинею, на що вказує значна кількість фразем з компонентом «хліб» у структурному складі фразеології. Наприклад: *хліб всьому голова; хліб святий; хліб насущний / щоденний тощо*.

Компонент «хліб» зустрічається у фразеологічних одиницях, що демонструють достаток у сім'ї, вказують на працьовитість українців, уміння заробляти на життя і різні потреби: *мати і хліб і до хліба; мати шматок хліба; хліб їсти (чий, з чого); хліб мати (дати, добувати); шматок (кусень) хліба мати; завжди хліб в руках; власний хліб їсти; хлібець чорний та святий, бо чесний; заробляти / заробити на хліб; великий хіти на свій хліб* зі сл. шукати, піти і т. ін.; *тяжкий (важкий, гіркий) хліб; великий хліб; шукати шматок (кусок, кусень і т. ін.) хліба [насущного]*.

Гостинність, добрі взаємини нашого народу показано в усталених конструкціях: *ділити хліб [сіль] (хліб-сіль) з ким; хліб-сіль (хліб та (і) сіль) — символ гостинності, добрих, дружніх відносин; хліб-сіль їсти в кого; зустріти з хлібом-сіллю; ділитися останнім куском хліба; давати хліб*.

Нелегке життя, сповнене горя, бідність показують такі ідіоми: *гіркий (твердий) хліб; без куска (шматка) хліба зі сл. залишитись; їсти черствий хліб; хліба нема, вийшов; шукати шматок (кусок, кусень і т. ін.) хліба [насущного]*.

Пристрасть до чого-небудь, задоволення можемо побачити у таких фразеологічних одиницях: *Хлібом не годуй кого / Хліба не давай кому, голодній кумі хліб на умі*.

У медійних текстах фразеологічні одиниці, що містять лексему *хліб*, уживаються з високою продуктивністю. Так, у нашому дослідженні було виокремлено найбільш частотні фраземи з компонентом «хліб» та з'ясовано особливості їхньої реалізації на семантичному рівні. Подекуди було проаналізовано й впливову потужність таких мовних одиниць.

Хліб — всьому голова — всім відоме українське прислів'я. В ньому закладена вікова мудрість українського народу, який протягом усього розвитку приділяв хлібові велику увагу. Використання цього виразу у масмедійних текстах активізує сприйняття та уяскравлює інформацію. Наприклад: *«Хліб — усьому голова». Ворог намацав нашу больову точку»* (<https://glavcom.ua>, 21.02.2024); *«Хліб усьому голова. У Снігурівці відновив роботу хлібзавод»* (<https://suspilne.media>, 09.02.2023); *«Хліб усьому голова: на які пільгові кредити може розраховувати бізнес. Досвід ПриватБанку»* (<https://finance.liga.net/ua>, 08.07.2023); *«Хліб всьому голова: стало відомо якими будуть ціни на продукцію з нового врожаю»* (<https://bigkyiv.com.ua>, 07.09.22). Наведені приклади ілюструють використання вислову в традиційній формі, але є й такі сполучення, що зазнають авторських модифікацій, зокрема розширення структури за допомогою парцеляції: *«Хліб усьому голова. І серце»* (<https://day.kyiv.ua>, 19.02.2024), де автор зазначає про новий культ хліба в Україні, який проявляється в сотнях хлібних історій, смаків та рецептів, назвах ресторанів і крафтових брендів. Журналісти також використовують і прийом усичення, або вилучення певного елемента, як-от: *«Усьому голова: який хліб корисніший, скільки його можна з'їдати на день і чим замінити»* (<https://tsn.ua>, 11.11.2023).

Прислів'я *Не той хліб, що в полі, а той, що в коморі* може використовуватися з усиченням частини вислову, що створює певну інтригу та спонукає до подальшого прочитання статті: «*Погода нагадує: не той хліб, що в полі*» (<https://ukurier.gov.ua>, 13.07.2021), або з заміною компонентів на актуальну у повідомленні інформацію: «*Не той хліб, що в полі, а той, що в зернових рукавах*» (<https://ukurier.gov.ua>, 13.12.2022), де йдеться про застосування нового методу зберігання намоложеного збіжжя.

ФО [i] *хліб і до хліба*. Необхідні засоби для існування; достаток [10, с. 745] має такі реалізації у медійних повідомленнях: «*Харчовики обіцяють робити «можливе і неможливе», щоб «хліб і до хліба» були щодня*» (<https://www.epravda.com.ua>, 03.03.2022); «*Буде і хліб, і крім хліба: волинські аграрії закінчили посівну, — Погуляйко*» (<https://konkurent.ua>, 10.06.2024); «*І хліб, і до хліба*» (<https://ukurier.gov.ua>, 31.05.2023), де мова йде про аграріїв Сумщини, які надають значну увагу вирощуванню олійних та круп'яних культур, чим урізноманітнюють продовольчий ринок України.

ФО [Жити] *не хлібом єдиним (одним)*, книжн. Крім матеріальних, мати і духовні інтереси [12, с. 190] вжито в таких повідомленнях: «*Не хлібом єдиним: як аграрії провели другий рік великої війни*» (<https://www.unian.ua>, 02.01.2024); «*Не хлібом єдиним. Чому світ не зможе без українського зерна?*» (<https://lb.ua>, 13.07.2022); використання відомого вислову може супроводжуватися зміною значення, як-от у заголовку, де інформація набуває стверджувального характеру шляхом відкидання заперечувального сполучника *не*. «*Хлібом єдиним: три історії пекарів, які надихають на підприємництво*» (<https://www.epravda.com.ua>, 09.06.2021). До того ж, після прочитання статті дізнаємося про використання буквального значення стійкого вислову, вжитого у заголовку.

ФО *зустрічати хлібом-сіллю*. Зустрічати гостинно [<https://goroh.pp.ua>]. За нашими спостереженнями, ця фразема використовується як з негативним значенням, наприклад: «*Зустрів ворога “хлібом-сіллю”: у Вишгородському районі “пов'язали” фермера-колаборанта*» (<https://bigkyiv.com.ua>, 08.11.2022); «*Збирається зустрічати росармію «з хлібом та сіллю»: судитимуть 65-річного харків'янина*» (<https://lenta.kharkiv.ua>, 30.05.2024), (про що свідчать так звані авторські підказки у вигляді лапок), так і з позитивним значенням: «*У Татарові хлібом-сіллю та музиками зустріли поїзд “Львів — Ясіня”*» (<https://report.if.ua>, 25.12.2021); «*Не збиралися зустрічати ворога з хлібом і сіллю: двоє українців без зброї взяли в полон російського окупанта*» (<https://2plus2.ua>, 25.08.2023).

ФО *тяжкий хліб* «заробітки, здобути важкою працею, великими зусиллями» [10, с. 746] вживається у масмедіа досить активно, як-от у заголовках: «*Антон Сененко: Наука в Україні — важкий (тяжкий) хліб. Я не бачу перспектив, що науковці зможуть тут достойно жити*» (<https://www.pravda.com.ua>, 14.12.2023); «*Важкий хліб фронтовички*» (<https://nova.net.ua>, 15.06.2024).

ФО *ділитися останнім [шматком хліба]* з ким і без додатка. Виявляти співчуття, доброту, людяність у ставленні до когось [<https://goroh.pp.ua>]. У медіаповідомленнях це такі приклади: «*Ніколи нікого не образив, останнім шматком хліба міє*

поділитися. Торік своїй бабусі Іванні допоміг перекрыти хату» (<https://wz.lviv.ua>, 09.03.2023), *«У переповнених потягах, автобусах, бомбосховищах діляться останнім шматком хліба і краплею води»* (<https://podolyanin.com.ua>, 11.03.2022); *«Останнім шматком хліба, але поділіться. Бо захищають нас, навіть ціною життя», — закликає жінка»* (<https://social.com.ua>, 28.05.2024).

ФО хліб насущний (насушний). Засоби, необхідні для прожитку, для існування [10, с. 746] в інформаційному просторі реалізується у таких повідомленнях: *«Хліб насущний: працівники хлібокомбінату розказали, як у війну в Чернігові випікали хліб»* (<https://cheline.com.ua>, 23.02.2023), де фразема актуалізується одночасно у прямому і переносному смислах; *«Хліб насущний від священника»* (<http://www.golos.com.ua>, 30.10.2023). У статті йдеться про священника Тараса Хом'юка з Кам'янка-Подільського, який опанував професію пекаря і підприємця. *«Мова — наш хліб насущний на щодень»* (<https://svit.kpi.ua>, 28.11.2022), де розповідається про привітання з Днем української писемності та мови президента НАН України Анатолія Загороднього. *«Чи буде хліб насущний: війна сильно вдарила по аграріям Київщини»* (<https://kievvlada.com.ua>, 29.06.2022).

Високу частотність у масмедійних текстах виявляє живання ФО хліба і видо-вищ! (вираз із сатири римлянина Ювенала «Panem et circenses» («Хліба і видо-вищ»), у сучасному значенні — вимога юрби, що прагне задоволення своїх низьких інстинктів [<https://goroh.pp.ua>]: *«Хліба і видо-вищ! Але в першу чергу — безпека»* (<https://firtka.if.ua>, 30.12.2022). Автор статті вживає цей вислів в іронічному контексті. Але, попри іронію, як стверджує журналіст, цей вираз добре описує «недосконалу» людську природу. *«Хліба і видо-вищ — Комаровський розповів, чому суспільство полюбає конфлікту»* (<https://videos.novyny.live>, 19.04.2024); *«Хліба та видо-вищ»* (<https://day.kyiv.ua>, 21.09.2023), де висловлюється думка про роль телебачення для українців, яке є джерелом порад, як заробити, або засобом відпочинку.

Трансформоване використання зазначеної фраземи можемо прослідкувати у повідомленні: *«Мабуть, хліб буде в дефіциті. Залишаться тільки видо-вища...»* (<https://wz.lviv.ua/news>, 04.01.2022), де автор робить прогнози на майбутнє та в іронічній формі висловлює своє хвилювання щодо ситуації з хлібом в Україні.

ФО хлібом (медом і т. ін.) не годуй кого. Нічого більше не треба комусь; хто-небудь задоволений чимсь [12, с. 190]. У медіатекстах цей вислів має такі вираження: *«Хлібом не корми, аби до полуни: окупант привів до ніг українських військових 21 одного побратима»* (<https://24tv.ua>, 31.07.2023); *«Хаскі, якого хлібом не годуй, а дай ями покопати»* (<https://ukr.media>, 05.03.2021), *«Чому декого хлібом не годуй, а дай скористатися промокодом»* (<https://uzhgorod.net.ua>, 17.01.2023).

Висновки та перспективи дослідження. Отже, національна специфіка мови, ментальність народу, його внутрішній духовний світ найяскравіше виявляються у фразеології, бо саме фразеологізми є чи не найпотужнішим потенціалом художньо-образної системи мови, найвиразніше передають дух і культуру, яку творив народ протягом віків для потреб спілкування в усній і писемній формах.

Фразеологічні одиниці з компонентом «хліб» є продуктивними елементами медійних повідомлень та виражають різні значення: демонструють достаток (*і хліб, і до хліба*), вказують на працьовитість українців (*заробляти на хліб*), уміння заробляти на життя і різні потреби (*мати свій хліб*). Також активно вживаються фраземи, що позначають гостинність (*хліб-сіль*), добрі взаємини нашого народу (*ділитися останнім шматком хліба*). Такі фразеологізми у медіадискурсі можуть змінювати своє трайційне значення, з позитивної конотації на негативну, наприклад, коли йдеться про гнів до ворога та принциповість у своїй позиції. Активно використовуються й фраземи на позначення нелегкого життя, сповненого горем та переживаннями під час війни (*важкий хліб*). Досліджуваний масив фразеологічних одиниць свідчить про їхню здатність вживатися у мадіатеках як в усталеній формі, так і у видозмінених, де певний елемент фраземи може замінюватися, усікатися або ж розширюватися, зокрема за допомогою парцеляції.

Перспектива подальшого дослідження полягає в розширенні емпіричного корпусу за рахунок ФО з іншими гастрономічними компонентами з подальшим визначенням їхнього структурно-семантичного та лінгвопрагматичного потенціалу.

Література

1. *Алефіренко М. Ф.* Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа; Вид-во при ХДУ, 1987. 135 с.
2. *Венжинович Н. Ф.* Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології : монографія. Ужгород : ФОП Сабов А.М., 2018. 463 с.
3. *Галинська О. М.* Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів : монографія. Кіровоград : Лисенко В.Ф., 2013. 275 с.
4. *Демиденко Г.* Етнофразеологізми з компонентом «хліб» як ментальні маркери української ідентичності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2022. № 58. С. 64–67. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.58.15>.
5. *Демський М.* Українська фраземіка (дериваційна база, семантико-граматичні особливості) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Ужгород, 1994. 21с.
6. *Краснобаєва-Чорна Ж. В.* Лінгвофраземна аксіологія: парадигмально-категорійний вимір : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 410 с.
7. *Краснобаєва-Чорна Ж. В.* Вторинна знакова система ціннісної картини світу у фраземіці. Вінниця : ТОВ «Твори», 2020. 172 с.
8. *Матузкова О. П., Діброва І. В.* Харчовий код культури у фразеології англійської, української та грецької мов. *Записки з романо-германської філології*. 2019. Вип. 2 (43). С.189 — 208. URL: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2\(43\).186245](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2(43).186245).
9. *Мишукова О., Телкова О.* Фразеологічні одиниці з гастрономічним компонентом у сучасній іспанській мові: лінгвокультурний аспект. *Молодий вчений*, 2021. Вип. 12 (100). С. 217-221. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-12-100-44>.

10. Словник фразеологізмів української мови / [уклад.: В.М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук]. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.
11. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.
12. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
13. Хожаєнко Ю. Фразеологізми з компонентом «хліб» як вияв української ідентичності. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 2024. (207), 290–293. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-207-44> (дата звернення: 03.04.2024).
14. Шарманова Н. Етнолінгвістика : навч. посіб. / за ред. Ж. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.

References

1. Alefirenko, M. F. (1987), *Teoretychni pytannia frazeolohii [Theoretical questions of phraseology]*. Kharkiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
2. Venzhynovych, N. F. (2018), *Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy v konteksti kohnitolohii ta linhvokulturolohii: monohrafiia [Phrasemics of the Ukrainian literary language in the context of cognitology and linguoculturalism: monograph]*. Uzhhorod: FOP Sabov A. M. [in Ukrainian].
3. Halynska, O. M. (2013), *Linhvokulturna informatsiia anhliiskyykh ta ukrainskykh intertekstualnykh frazeolohizmiv: monohrafiia [Linguistic information of English and Ukrainian intertextual phraseological units: monograph]*. Kirovohrad: Lysenko V. F. [in Ukrainian].
4. Demydenko, H. (2022), «Etnofrazeolohizmy z komponentom «khlіb» yak mentalni markery ukrainskoi identychnosti» [«Ethnophrasemisms with the «bread» component as mental markers of Ukrainian identity»], *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia «Filolohiia» [International Humanitarian University Herald. Philology]*, (58), pp. 64–67. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.58.15> [in Ukrainian].
5. Demskyi, M. (1994), *Ukrainska frazemika (deryvatsiina baza, semantyko-hramatychni osoblyvosti): avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk [Ukrainian phrasemics (derivational base, semantic-grammatical features): autor's thesis]*. Uzhhorod, 21 p. [in Ukrainian].
6. Krasnobayeva-Chorna, Zh. V. (2016), *Linhvofrazemna aksiolohiia: paradyhmalkatehoriini vymir : monohrafiia [Linguo-phrasal axiology: paradigmatic-categorical dimension: monograph]*. Vinnitsa: TOV «Nilan-LTD». [in Ukrainian].
7. Krasnobaieva-Chorna, Zh. V. (2020), *Vtorynna znakova systema tsinnisnoi kartyny svitu u frazemitsi [The secondary sign system of the axiological world's image in phrasemics]*. Vinnytsa, TOV «Tvory». [in Ukrainian].
8. Matuzkova, O. P., Dibrova, I. V. (2019), *Kharchovi kod kultury u frazeolohii anhliiskoi, ukrainskoi ta hretskoi mov [The food code of culture in the phraseology of English, Ukrainian and Greek languages]*. *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii*

- [*Writings in Romance-Germanic Philology*], (2 (43)), pp.189 — 208. [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2\(43\).186245](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2019.2(43).186245) [in Ukrainian].
9. Mishukova, O., Tielkova, O. (2021), Frazеологічні одніти з астрономічним компонентом у сучасній іспанській мові: лінгвокультурний аспект [Phraseological units with gastronomic component in modern Spanish language: linguocultural aspect]. *Molodyi vchenyi [Young Scientist]*, (12 (100)), pp. 217-221. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-12-100-44> [in Ukrainian].
 10. *Frazеологічний словник української мови [The phraseological dictionary of the Ukrainian language]* (2003), uklad.: Bilozhenko, V.M., Hnatiuk, I. S., Diatchuk, V. V. Kyiv, Naukova dumka. [in Ukrainian].
 11. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (2007), *Frazеологія сучасної української мови: навч. посіб. [The phraseology of the modern Ukrainian language]*. Kyiv, Znannia. [in Ukrainian].
 12. Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V. (1998), *Frazеологічний словник української мови [The phraseological dictionary of the Ukrainian language]*. Kyiv: Osvita. [in Ukrainian].
 13. Khozhaienko, Yu. (2024), Frazеологізми з компонентом «хліб» як вияв української ідентичності [Phraseologisms with a «bread» component as a manifestation of Ukrainian identity]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filohichni nauky [Research bulletin. Series: Philological sciences]*, (207), pp. 290–293. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-207-44> [in Ukrainian].
 14. Sharmanova, N. (2015), *Etnolinhvityka [Ethnolinguistics]* : navchalnyi posibnyk / za red. Zh. Koloiz. Kryvyi Rih : NPP ASTERIKS. [in Ukrainian].

* * *

УДК 811.161.2'373.22:634.51(477.44+477.65+477.73/74)
DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309398>

С. С. Поліщук,

канд. філол. наук,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3014-3072>

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАЗВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ГОРІХІВ У ГОВІРКАХ СЕРЕДНЬОГО НАДБУЖЖЯ

У статті здійснено лінгвістичний аналіз збережених у говірках Середнього Надбужжя назв на позначення горіхів. Об'єктом вивчення обрано вказаний шар ботанічної лексики. Предметом дослідження стали фонетичні, лексико-семантичні, частково граматичні особливості, етимологія та просторове поширення говіркових назв горіхів, їхніх різновидів (серед яких *Juglans regia* L., *Corylus avellana* L.,

Arachis hypogaea L.), плодів і сортів. Джерелами фактичного матеріалу послугували аудіо-записи живого народного мовлення, зроблені в 74 населених пунктах Середнього Надбужжя впродовж 2014–2016 рр.

Для виявлення й систематизації діалектологічного матеріалу застосовано загальнонаукові методи дослідження: *аналіз, синтез і спостереження. Експедиційний метод* уможливив безпосереднє спілкування з інформантами та запис живого народного мовлення за допомогою диктофона. Фіксації говіркового мовлення сприяли також такі спеціальні лінгвістичні методи дослідження, як *анкетування й інтерв'ювання. Описовий метод* використано у процесі аналізу говіркового мовлення, тоді як *метод лінгвістичної географії* уможливив ілюстрацію ареалогії зафіксованих флороназв.

Нам вдалося записати й увести до наукового обігу 54 флороназви (ураховуючи описові конструкції, словосполучення, зменшено-пестливі форми та фонетичні варіанти деяких слів), серед яких 43 назви на позначення *Juglans regia* L., його плодів і сортів, 5 назв на позначення *Corylus avellana* L. та 3 найменування *Arachis hypogaea* L. Флороназви на позначення ліщини й арахісу були записані принагідно.

Водночас ми здійснили різномірний лінгвістичний аналіз відповідних флороназв з урахуванням їхніх фонетичних, акцентуаційних, лексико-семантичних, частково синтаксичних особливостей; з'ясували мотивацію та етимологію назв, засвідчили їхнє просторове поширення в середньонадбужькому ареалі. Подали зразки говіркового мовлення, які доповнюють й уточнюють інформацію стосовно вирощування горіхів на території обстеженого ареалу, а також є цінними з погляду діалектології, фонетики, лексикології, граматики, етнографії, садівництва тощо. Провели паралелі між говірковою лексикою та лексикою, представленою в українській літературній мові. Перспективу подальших досліджень убачаємо в продовженні опису назв на позначення плодівих дерев у говірках указанного ареалу.

Ключові слова: флороназва, горіх, грецький горіх, арахіс, ліщина, говірка, Середнє Надбужжя, середньонадбужький ареал.

S. S. Polishchuk,

PhD in Philology,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department

Associate Professor

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3014-3072>

LINGUISTIC ANALYSIS OF THE NAMES OF NUTS IN THE DIALECTS OF THE MIDDLE BUG AREA

The article deals with the linguistic analysis of the names of nuts preserved in the dialects of the Middle Bug area. The object of the study is the specified layer of botanical

vocabulary. The subject of the study is the phonetic, lexical-semantic and grammatical features, etymology and spatial distribution of colloquial names of nuts, their varieties (including *Juglans regia* L., *Corylus avellana* L., *Arachis hypogaea* L.), fruits and cultivars. The sources of the factual material are audio recordings of vernacular speech, made in 74 settlements of the Middle Bug area during the period of 2014–2016.

The article uses general scientific methods of research: *analysis*, *synthesis* and *observation*. The *expeditionary method* made it possible to communicate directly with informants and record live vernacular speech using a voice recorder. Such special linguistic research methods as *questionnaires* and *interviews* contributed to the documentation of dialect speech. The *descriptive method* was used in the analysis of colloquial speech, while the *method of linguistic geography* made it possible to illustrate the areology of the recorded floronomens.

We managed to record and introduce into scientific circulation 54 floronomens (taking into account descriptive constructions, phrases, diminutive forms and phonetic variants of some words), including 43 names for *Juglans regia* L., its fruits and cultivars, 5 names for *Corylus avellana* L. and 3 names for *Arachis hypogaea* L. Floronomens for hazel and peanut were documented on occasion.

At the same time, we carried out a multilevel linguistic analysis of the corresponding floronomens, taking into account their phonetic, accentual, lexical-semantic, and partially syntactic features; clarified the motivation and etymology of the names, documented their spatial distribution in the Middle Bug area. We have provided samples of colloquial speech that complement and specify the information on nut cultivation in the surveyed area and are also valuable in terms of dialectology, phonetics, lexicology, grammar, ethnography, horticulture, etc. We drew parallels between colloquial vocabulary and the vocabulary represented in the Ukrainian literary language. The prospect of further research lays in the continuation of the description of the names of fruit trees in the dialects of the specified area.

Key words: floranomen, nut, walnut, peanut, hazel, dialect, Middle Bug, Middle Bug area.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Дослідження говорів української мови вже понад два століття залишається серед актуальних завдань діалектологів, адже, записуючи живе народне мовлення, ми фіксуємо діалектні риси, а разом із тим зберігаємо пам'ять про людське життя, українські звичаї і традиції, кулінарні уподобання, особливості господарювання, садівництва тощо. Уведення до наукового обігу й лінгвістичний аналіз відомих у говірках середньонадбузького ареалу назв на позначення горіхів розширить емпіричну базу української діалектології та увиразнить дані, представлені в подібних студіях, отже, потреба в таких розвідках залишається.

Аналіз досліджень проблеми. Діалекти української мови на матеріалі ботанічної лексики вивчали Р. С. Омельковець (Західне Полісся) [9], М. М. Ткачук (Чорнобильська зона) [15], М. В. Поістогова (Східне Полісся) [10], П. Л. Сердега (Центральна

Слобожанщина) [13], Ю. В. Абрамян (Східна Слобожанщина) [1], М. С. Кушмет (Донеччина) [7], О. А. Дакі (межиріччя Дністра і Дунаю) [4], І. В. Гороф'янюк (Центральне Поділля) [2], авторка цієї статті (Середнє Надбужжя) [11] та ін.

Мета нашого дослідження — здійснити різнорівневий лінгвістичний аналіз назв на позначення горіхів, їхніх видів, плодів і сортів, відомих у говірках середньонадбужзького ареалу. Досягнення мети передбачає **обсяг завдань**: записати у визначених говірках та ввести до наукового обігу найменування на позначення горіхів, їхніх видів, плодів і сортів; здійснити лінгвістичний аналіз зафіксованих одиниць говіркового мовлення.

Об'єкт вивчення — відповідні флороназви, збережені у східноподільській групі говірок південно-західного наріччя й західностеповій групі говірок південно-східного наріччя української мови. **Предмет вивчення** — фонетичні, лексико-семантичні й частково граматичні особливості, етимологія та просторове поширення говіркових назв горіхів, їхніх різновидів, серед яких *Juglans regia* L., *Corylus avellana* L., *Arachis hypogaea* L., а також плодів і сортів цих рослин.

Матеріалом дослідження стала ботанічна лексика, записана в 74 говірках Середнього Надбужжя під час польових досліджень, здійснених упродовж 2014–2016 рр.

Методи дослідження. Для виявлення й систематизації діалектологічного матеріалу застосовано загальнонаукові методи дослідження: *аналіз, синтез і спостереження. Експедиційний метод* уможливив безпосереднє спілкування з інформантами та запис живого народного мовлення за допомогою диктофона. Фіксації говіркового мовлення сприяли також такі спеціальні лінгвістичні методи дослідження, як *анкетування й інтерв'ювання. Описовий метод* використано у процесі аналізу говіркового мовлення, тоді як *метод лінгвістичної географії* уможливив ілюстрацію ареалогії зафіксованих флороназв.

Наукова новизна статті полягає в продовженні дослідження авторкою говірок Середнього Надбужжя на матеріалі лексики садівництва, до того ж різнорівневий лінгвістичний аналіз назв на позначення горіхів, їхніх видів, плодів і сортів, відомих у говірках указанного ареалу, зроблено вперше. **Теоретична цінність** отриманих результатів полягає в поглибленні знань про риси східноподільських і західностепових говірок української мови, а також у проведенні паралелей між говірковою лексикою та лексикою, відомою в українській літературній мові. **Практичне значення** полягає у введенні до наукового обігу нового фактичного матеріалу, який поповнює емпіричну базу української діалектології в цілому й може прислужитися під час укладання спеціальних питальників, діалектологічних словників, методичних посібників, у подальшій розробці вишівських курсів та під час написання кваліфікаційних робіт здобувачами вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. «*Гойда / гоїда / гоїдаша / де ко'билка / там ло'ша // а ко'билка ў'л'іс'і / а ло'шатко ў'ст'р'іс'і...*» (17) доноситься з дитячої гойдалки, прикріпленої до товстої горіхової гілки. Назавжди в моїй пам'яті залишаться

три крилаті горіхи у дворі дідуса та бабусі, які прикрашали обійстя, створювали затишок і таку бажану влітку прохолоду. А ще давали смачні корисні плоди, які перед Святвечором дідусь вносив у кухню і розколював, а бабуся обов'язково додавала горішки у святкову кутю. Не дивно, що поперед хати моїх батьків росте два гіллястих горіхи. Ті дерева я пам'ятаю ще зовсім молодими, вони росли разом із нами і вирости..., і вже батько б'є горішки напередодні Різдва.

Дерева волоського горіха складають значну частину культурних ландшафтів України, яка входить до п'ятірки найпотужніших країн-виробників цього горіха у світі. Близько 10 млн. дерев *Juglans regia* L. росте по всій країні [8, с. 3]. Зокрема їх часто можна зустріти на подвір'ях або в садах жителів Середнього Надбужжя. Дехто з інформантів розповідає, що, напр.: «*по'ташн'а / це го'р'іхове си'ло*» (71), або зауважує, що в селі «*го'р'іх'ію на'валом*» (8). Активне вирощування горіхів в Україні дало змогу зберегти цікавий лексичний матеріал, який представлено в нашому дослідженні.

Семи «горіх, *Juglans regia* L.» та «плід цього дерева» в усіх обстежених говірках реалізуються в лексемі *го'р'іх*, у її зменш.-пестл. формі *го'р'ішок* (3, 17, 18, 26, 45, 47), зрідка в діалектизмі *ор'іх* (17, 31), напр.: «*б'іжи купи мені к'іло ор'іх'ію*» (31), що відповідає нормам української літературної мови (далі — УЛМ) [14, т. 2, с. 131; 14, т. 5, с. 746]. Флороназва *го'р'іх* успадкована з праслов'янської мови, у якій було *orěxъ* [5, т. 1, с. 567].

Нині горіхові сади стають усе популярнішими в обстеженому ареалі. Люди вирощують їх для власного споживання й додаткового заробітку, адже кашка горіхів — цінний продукт. Водночас інформанти попереджають, що ці дерева несуть певну небезпеку для своїх власників: «*го'р'іх он'до / го'р'ішок ма'лен'к'іі // ѓа'ї бо'йус'а / боро'ни / Боже / ѓак 'в'ітур ви'лики' шоб'лиш / та'ї на'хату / ѓак упаде / та'ї ні'чого ни'лишиц'а / та'к'іі у'же т'ашки'ї / 'Боже // і це'ж сам'і са'дили // це ми тут ст'ройлис'а з'ж'інку'ю*» (47).

Водночас згадані вище семи є реалізацією флороназви «*г'рецькі'ї го'р'іх*» (2, 7, 11, 15, 17, 18, 29, 45, 47, 51, 52, 53, 56, 64, 68, 71) і його фонетичного варіанта «*г'рецьк'іі го'р'іх*» (14, 20, 40, 46, 53), напр.: «*го'р'іхи? // г'рецьк'і називайуц'а во'ни // ѓ'мени го'р'іх'ію ба'гато // ба'гато // та'к'і здо'ров'і*» (2). Водночас записуємо фітонім «*во'лос'кі'ї го'р'іх*» (17, 42, 45, 51, 52, 57, 60, 71) та його фонетичні варіанти: «*во'лос'к'іі го'р'іх*» (46), «*во'лоус'к'іі го'р'іх*», напр.: «*ѓе п'іш'чинов'і го'р'ішки // а'це во'лоус'к'іі*» (55), а також зустрічаємо говірковий варіант — «*во'лошс'кі'ї го'р'іх*» (7, 13, 16, 22, 47, 53, 58).

У спеціальній літературі *Juglans regia* L. — *горіх волоський*, або *горіх грецький*, — це дерево родини горіхових (*Juglandaceae*) заввишки понад 10–35 м з купелоподібною розлогою кроною, яке вирощують заради цінних їстівних плодів, деревини та лікарських властивостей. Існує кілька версій стосовно походження таких назв, але всі вони пов'язані з топонімами *Волощина* (нині територія Румунії) та *Греція* і відповідно з назвами народів: *волóхами* та *грéками*. В українській літературній мові

правильною вважається перша із цих назв [3; 8]. *Воло́хи*, ів, мн. (одн. *воло́х*, а, чол.; *волошка*, и, жін.) — загальна назва середньовічного населення Придунайських князів і Трансільванії, з якого в другій половині XIX ст. сформувалися румунська та молдовська нації [14, т. 1, с. 733]. Слово *воло́х* — 'представник романських народів: молдованин або румун, рідше італієць' — успадковано з праслов'янської мови, псл. **volъxъ* — 'романець, представник романських народів' [5, т. 1, с. 422]. Слово *грек* запозичено, очевидно, із латинської мови: *graecus* — 'грек' [5, т. 1, с. 591].

Оригінальною є говіркова флороназва «*колопун*» (34), пов'язана з процесом виколупування — діставання ядра горіха зі шкаралупи. Діалектоносії пояснюють: «*го́р'іх так назива́йиц'а та́кїї / шо вико́лопу́йиц'а 'ножи́ком / 'колопун' / так на́ 'ного́ кажут / це по́на́родному*» (34). Водночас домінантною ознакою для розрізнення сортів горіха є розмір його плодів, напр.: *ви́ликії* (7, 15, 64, 69, 73) — *ма́лії* (15, 64), *крупні́ї* (9) — *мі́лікії* (9, 73), *'бі́л'шиї* (59) — *'менчі́ї* (59) *го́р'іх, здо́рові́ї* (7), *др'і́бні́ї* (7) *го́р'іхи* тощо. Горіх, що дає великі плоди також відомий як *ко́л'і́ровані́ї го́р'іх* (12). За формою плоду горіх вирізняють *продо́у́гваті́ї* (11), *до́у́ген'кі́ї* (15) та *к'ру́глії́* (11). За якостями шкаралупи — *то́нкош'ку́рії́* (7, 8, 12, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 30, 33, 34, 39, 63, 64, 65, 69) або *то́нко'ко́жії́* (37) чи просто *то́нен'кі́ї* (73), а також *тви́рдош'ку́рії́* (9, 12, 22, 24, 25, 30, 33, 34), зрідка — *то́у́стош'ку́рії́* (73) або *гру́бош'ку́рії́* (9, 19, 21, 23, 64, 65), подекуди — *гру́бо'ко́жії́* (37); а також — *тви́рді́ї* (17, 19, 21, 33, 39, 63, 64, 69) та *м'а́х'кі́ї* (17), *мн'а́х'кі́ї* (21, 55) *го́р'іх*. Діалектизм *мн'а́х'кі́ї* засвідчує таку фонетичну рису подільських говірок, як наявність вставного [н] після [м] на місці [й] [12, с. 72]. Інформанти пояснюють: «*й'а́к'шо ти́ ў́же ў́з'ала́ й'о́го ў́руку́ ї́,та́ко при́ти'с'нула́ / розду́шила́ / то́ це мн'а́х'кі́ї́ / а́й'а́к'шо ти́ й'о́го ка́м'і́н'ц'о́м лу́пиш чи́ мо́лотко́м / то́,це́ ў́же тви́рді́ї́*» (55) і «*й'е́ та́к'і́ тви́рді́ї́ / шо́ і́,бі́ти т'а́шко́ / і́ ви́ро'лобува́ти т'а́шко*» (55), бо «*ка́шка ни́,хо́че ви́ро'лобува́ти'с'а*» (55), «*а́,й'е́ мн'а́х'кі́ї́ / ў́дари́ў мо́ло'точко́м / во́но рос'кочи́'лос' // но́жом чу́т' торк'ну́ў во́но пови́с'какува́ло*» (55). Подекуди для розрізнення горіхів за ґатунками діалектоносії використовують складнопідрядні речення з підрядними означальними, напр.: «*та́к'ї́ го́р'іх / шо́ ни́,мо́жна 'видо́убати́ 'кашку́ з 'ного́*» (8), або «*го́р'ішо́к / шо́,в'іста́й'е в'і́д,ш'ку́ри*» (26).

Копір горіхових ядер, більш відомих в ареалі як *'ка́шка* (3, 9, 12, 17, 23, 55), є мотивувальною базою для таких назв, як: *го́р'іхи́ із 'бі́ло́йу́ 'ка́шк'у́ю* (9, 12, 23), *го́р'іхи́ 'ж'о́у́то́у 'ка́шк'о́ю* (23), *го́р'іхи́ с 'чорно́у 'ка́шк'о́ю* (9), *го́р'іхи́ с 'темно́у 'ка́шк'о́ю* (12). Одразу дві ознаки лягли в основу описової назви *то́нкош'ку́р'і́ го́р'іхи́ з 'бі́ло́у 'ка́шк'о́ю* (9, 12). Звертаємо увагу на те, що в таких випадках номінативну функцію виконують складні словосполучення.

Нам пояснили, що горіхи б'ють, напр.: «*т'реба́ на́'бити́ 'ка́шки го́р'і́ха на́,п'рода́ж*» (17). Ціленьку кашку дістати складно, зазвичай її отримують у вигляді *чи́т'вер'тино́к* (3, 15, 17, 26, 53) або *поло́'вино́к* (3, 15, 17, 26, 53), які також називають *ми́'тели́ками* (3, 15, 17, 26, 53) за їхню схожість із відповідними комахами, що мають по дві пари крил.

Здавня поширеним видом горіха в Україні є *ліщина* (*горішина*). Народна символіка пов'язана передусім із її плодами. Скажімо, зернами злаків та горіхами обсіпали молодих під час весільного обряду, горіхами прикрашали весільне гільце. Водночас горіхи символізують добрий урожай, багатство і плодючість [6, с. 145]. Діалектоносії підтверджують: «а_горіхи ше_ї л'ішчи^енов'і // л'ішчи^енов'і / це во_ни 'б'ілше ўс'ого ў_л'іс'і ростут // л'ішчина» (55). Фіксуємо такі флороназви, як: «л'ішчина» (18, 45, 46, 47, 53, 59, 67, 68), «л'ісо_виї горіх» (17, 18, 46, 47, 52, 53, 59, 68), «л'ісо_в'і горішки» (45), а також — «л'ішчинов'і горішки» (55) та «л'ішчи^енов'і горішки» (45). Звертаємо увагу на варіанти наголошування прикметника у двох останніх назвах. В УЛМ лексема *ліщина* реалізує семема 'кущ родини березових з їстівними плодами — горіхами', 'тонка, гнучка гілка цього куща' та 'чагарник з кущів цієї рослини', а прикметник *ліщинувий* має наголос на другому складі [14, т. 4, с. 534]. Флороназва *ліщина*, споріднена з діалектною назвою *ліска*, реалізує значення 'ліщина, *Corylus avellana* L.', успадкована з праслов'янської мови, де *lěska* – 'ліщина', *lěščina* [5, т. 3, с. 267].

Зрідка в середньонадбужькому ареалі вирощують *арахіс*, який також відомий як *земл'яний горіх* (51) або *земл'яничний горіх* (47). Нам пояснили, що «земл'яні горіхи / це ви^еса_зуйш^ец':а ў_землю // земл'яні горіхи / це *арахіс* // 'том'а 'гал'а са_дит // кор'чом во_но росте / ўак картошка 'сади_ц':а / ви^екопуйш^ец':а / а_то_д'і 'сушиш^ец':а» (51). В УЛМ флороназва *арахіс* реалізує значення 'однорічна трав'яниста олійна рослина родини бобових; земляний (китайський) горіх' та *збірн.* 'плоди цієї рослини; земляні (китайські) горіхи' [14, т. 1, с. 57]. Ботанічна назва *арахіс* — 'земляний горіх, *Arachis hypogaea* L.' — засвоєна книжним шляхом латинська номенклатурна назва, де лат. *arachis* — 'рід бобової рослини' [5, т. 1, с. 81–82].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, під час дослідження нам вдалося записати й увести до наукового обігу 54 флороназви (ураховуючи описові конструкції, словосполучення, зменшено-пестливі форми та фонетичні варіанти деяких слів), серед яких 43 назви на позначення *Juglans regia* L., його плодів та сортів, 5 назв на позначення *Corylus avellana* L. і 3 найменування *Arachis hypogaea* L. Флороназви на позначення ліщини й арахісу були записані принагідно. Водночас ми підтвердили факт широкого культивування *волос'кого*, або *грецького*, *горіха*, на території Середнього Надбужжя. Зафіксували оригінальний говірковий фітонім «*колопун*» та низку флороназв на позначення ґатунків *Juglans regia* L., виражених атрибутивними словосполученнями, напр.: *здоров'і горіхи*, *дрібно'і горіхи*; *продо_у_в_атий горіх*, *тонкош_куруй горіх*, *мн'а_х_к_ій горіх* тощо; а також — складними словосполученнями, скажімо: *горіхи 'ж:о_у_тойу 'кашко_у*, *тонкош_кур'і горіхи з_б'іло_у 'кашко_у* тощо. Зауважили, що зрідка для розрізнення сортів горіхів діалектоносії використовують складнопідрядні речення з підрядними означальними, напр.: «*та_к_ії горіх / шо ни_можна 'видо_б_ати 'кашку з_н_ого*» тощо. Звернули увагу на те, що спеціальні назви сортів горіхів, запропоновані селекціонерами, маловідомі в обстежених говірках. Водночас ми здійснили різнорівневий лінгвістичний аналіз відповідних флороназв з урахуванням їхніх фонетичних, акцентуаційних, лексико-семантичних, синтаксичних

особливостей; з'ясували мотивацію та етимологію назв, засвідчили їхнє просторове поширення в середньонадбужькому ареалі. Подали зразки говіркового мовлення, які доповнюють й уточнюють інформацію стосовно вирощування горіхів на території обстеженого ареалу, а також є цінними з погляду діалектології, фонетики, лексикології, граматики, етнографії, садівництва тощо. З'ясували, що збережені в говірках Середнього Надбужжя найменування мають лексичні паралелі в УЛМ, зберігаючи при цьому низку говіркових відмінностей. Перспективу подальших досліджень убачаємо в продовженні опису флороназв на позначення плодкових дерев у говірках указанного ареалу.

Перелік обстежених населених пунктів та їхня нумерація

Кіровоградської обл. Голованівського р-ну — м. Гайворон (1), с. Бандурове (2), с. Березівка (3), с. Берестяги (4), с. Долинівка (5), с. Жакчик (6), смт Завалля (7), с. Казавчин (8), с. Покровське (9), с. Мощене (10), с. Салькове (11), с. Солгутове (12), с. Соломія (13), с. Таужне (14), с. Ташлик (15), с. Хашувате (16), с. Чемерпіль (17), с. Червоне (18); м. Благовіщенськ (19), с. Богданове (20), с. Великі Трояни (21), с. Вільхове (22), с. Йосипівка (23), с. Кошаро-Олександрівка (24), с. Мечиславка (25), с. Сабатинівка (26), с. Синицівка (27), с. Синьки (28), с. Люшнювате (29), с. Калмазове (30). *Миколаївської обл. Первомайського р-ну* — м. Первомайськ (31), с. Кінецьпіль (32), смт Підгородна (33), с. Чаусове Друге (34); с. Благодатне (35), с. Зелена Поляна (36); смт Криве Озеро (37), с. Бурилове (38), с. Красеньке (39), с. Курячі Лози (40). *Одеської обл. Подільського р-ну* — смт Любашівка (41), с. Гвоздавка Перша (42), с. Зеленогірське (43), с. Ясенове-2 (44); смт Саврань (45), с. Байбузівка (46), с. Вільшанка (47), с. Дубинове (48), с. Йосипівка (49), с. Кам'яне (50), с. Концеба (51), с. Неділкове (52), с. Осички (53), с. Полянецьке (54), с. Слюсареве (55); с. Піщана (56), с. Пужайкове (57), с. Новополь (58), с. Чернече (59). *Вінницької обл. Гайсинського р-ну* — смт Чечельник (60), с. Білий Камінь (61), с. Ольгопіль (62); с. Баланівка (63), с. Бирлівка (64), с. Велика Кириївка (65), с. Джулинка (66), с. Кидрасівка (67), с. Лугова (68), с. Мала Кириївка (69), с. Осіївка (70), с. Поташна (71), с. Ставки (72), с. Устя (73), с. Флорине (74).

Література

1. *Абрамян Ю. В.* Тенденції розвитку репертуару найменувань на позначення городніх культур в українських східнослов'янських говірках. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* / за ред. П. Ю. Гриценка. Ін-т укр. мови НАН України. Київ : КММ, 2014. С. 9–15.
2. *Гороф'янюк І. В.* Ботанічна лексика центральноподільських говірок: структурна організація та ареалогія / відп. ред. П. Ю. Гриценка. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 632 с. (Серія «Студії з українського мовознавства»).
3. Грецькі чи волоські горіхи? *СловОпис*. URL : <https://slovopys.kubg.edu.ua/hretskichy-voloski-horikhy/> (дата звернення: 06.07.2024).
4. *Дакі О. А.* Ботанічна лексика в українських говірках межиріччя Дністра і Дунаю : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 2014. 16 с.

5. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / ред. кол. : О. С. Мельничук (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1: А–Г. 1982. 632 с.; Т. 3: Кора–М. 1989. 553 с.
6. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник ; НАН України, Ін-т мовознав. імені О. О. Потебні. Київ : Довіра, 2006. 703 с. URL : http://ukrlit.org/slovnyk/zhaivoronok_znaky_ukrainskoi_etnokultury/gorix (дата звернення: 09.07.2024).
7. Кушмет М. С. Сільськогосподарська лексика українських східностепових говірок : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Донецьк, 2014. 20 с.
8. Меженський В. М. Волоський горіх (*Juglans regia* L.). Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 533 с.
9. Омельковець Р. С. Словник ботанічної лексики західнополіських говірок. Луцьк : Іванюк В. П., 2016. 220 с. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/14570>.
10. Поістогова М. В. Флороназви східнополіського діалекту у світлі господарської цінності реалій. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* / за ред. П. Ю. Гриценка. Ін-т укр. мови НАН України. Київ : КММ, 2014. С. 391–396.
11. Поліщук С. С. Найменування садовини в говірках Середнього Надбужжя. *Мовознавчий вісник*. Черкаси : Вертикаль, 2019. Вип. 27. С. 92–100.
12. Поліщук С. С. Фонетичні й лексико-семантичні ознаки східноподільських говірок середньонадбузького ареалу. *Одеська лінгвістична школа: виміри сьогодення* : колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук, 2023. С. 68–77.
13. Сердега Р. Л. Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини). Харків : Монограф, 2012. 218 с.
14. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1: А–В. 1970. 799 с.; Т. 2: Г–Ж. 1971. 550 с.; Т. 4: І–М. 1973. 840 с.; Т. 5: Н–О. 1974. 840 с.
15. Ткачук М. М. Ботанічна лексика говірок Чорнобильської зони: Реконструкція редутивного ареалу. Київ : Наукова думка, 2016. 376 с.

References

1. Abramian, Yu. V. (2014), Tendentsii rozvytku repertuaru naimenuvan na poznachennia horodnikh kultur v ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirkakh [Trends in the repertoire of names denoting vegetable crops in Ukrainian East Sloboda Ukrainian dialects], *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: zahalnoslovianskyi kontekst: tezy dopovidei mizhnarodnoi konferentsii [Dialects in synchrony and diachrony: the Slavic context: abstracts of the international conference reports]*, Institute for Ukrainian Language the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, March 31 — April 2. Kyiv: KMM, pp. 9–15. [in Ukrainian].

2. Horof'ianiuk, I. V. and Hrytsenko, P. Yu. (2020), *Botanichna leksyka tsentralnopodilskykh hovirok: struktorna orhanizatsiia ta arealohiia* [The Botanical Vocabulary of Central Podillia Dialects: Structural-semantic Organization and Arealogy]. Vinnytsia: TVORY. [in Ukrainian].
3. SlovOpys (no date) *Hretski chy voloski horikhy?* [Greek or Volosky walnuts?]. Available at: <https://slovopys.kubg.edu.ua/hretski-chy-voloski-horikhy/> [in Ukrainian].
4. Daki, O. A. (2014), *Botanichna leksyka v ukrainskykh hovirkakh mezhyrichchia Dnistra i Dunaiu*: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk [Botanical vocabulary in the Ukrainian dialects of the Dniester-Danube interfluvium: abstract for PhD thesis in Philology]. Kyiv, 16 p. [in Ukrainian].
5. Melnychuk, O. S. (editor-in-chief) et al. (1982–2012) *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 7 t.* [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: 7 Vol. set]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
6. Zhaivoronok, V. V. (2006), *Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk* [Signs of Ukrainian Ethno-Culture: dictionary-reference]. Kyiv: Dovira. Available at: http://ukrlit.org/slovnyk/zhaivoronok_znaky_ukrainskoi_etnokultury/ropix [in Ukrainian].
7. Kushmet, M. S. (2014), *Silskohospodarska leksyka ukrainskykh skhidnostepovykh hovirok*: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk [The agricultural lexis of the Eastern Steppe Ukrainian dialects: abstract for PhD thesis in Philology]. Donetsk, 20 p. [in Ukrainian].
8. Mezhenyskyi, V. M. (2020). *Voloskyi horikh (Juglans regia L.)* [Walnut (*Juglans regia* L.)]. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K. [in Ukrainian].
9. Omelkovets, R. S. (2016), *Slovnyk botanichnoi leksyky zakhidnopoliskykh hovirok* [Dictionary of botanical vocabulary of West Polish dialects]. Lutsk: Ivaniuk V. P. Available at: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/14570> [in Ukrainian].
10. Poistohova, M. V. (2014). *Floronazvy skhidnopoliskoho dialektu u svitli gospodar-skoi tsinnosti realii* [Phytonomina of the East Polesia dialects in view importance of household items], *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: zahalnoslovianskyi kontekst: tezy dopovidei mizhnarodnoi konferentsii* [Dialects in synchrony and diachrony: the Slavic context: abstracts of the international conference reports], Institute for Ukrainian Language the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, March 31 — April 2. Kyiv: KMM, pp. 391–396. [in Ukrainian].
11. Polishchuk, S. S. (2019), *Naimenovannia sadovyny v hovirkakh Serednoho Nad-buzhzhia* [Names of fruits in the Middle Bug area dialects], *Movoznavchyi visnyk* [Linguistic Bulletin]. Cherkasy: Vertykal, (27), pp. 92–100. [in Ukrainian].
12. Polishchuk, S. S. (2023), *Fonetychni y leksyko-semantychni oznaky skhidnopodilskykh hovirok serednonadbukozhoho arealu* [Phonetic and vocabulary-semantic features of the Eastern Podilian dialects of the Middle Bug area], *Odeska lnhvistychna shkola: vymiry sohodennia: kolekt. monohr.* [Odessa Linguistic School: dimensions of the present: collective monograph]. Odesa: Vydavets S. L. Nazarchuk, pp. 68–77. [in Ukrainian].
13. Serdeha, R. L. (2012), *Silskohospodarska leksyka v hovirkakh Tsentralnoi Slo-bozhanshchyny (Kharkivshchyny): monohrafiia* [The agricultural lexis in the Central

Slobozhanshchina dialects (Kharkiv region): monograph]. Kharkiv: Monohraf. [in Ukrainian].

14. Bilodid, I. K. (editor-in-chief) et al. (1970–1980), *Slovník ukraínskoi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian Language: 11 Vol. set]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
15. Tkachuk, M. M. (2016), *Botanichna leksyka hovirok Chornobylskoi zony: Rekonstruktsiia redukovanoho arealu* [The Botanical Lexis of the Chernobyl Zone: a Reconstruction of the Reduced Area]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

* * *

УДК 81'373:81'373.012.1

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309401>

С. В. Варава,

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
Навчально-науковий інститут міжнародної освіти,
старший викладач кафедри мовної та профільної підготовки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0489-625X>;*

С. М. Івлєва,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
аспірантка кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5986-7491>*

ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ НА ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА ПРИКЛАДІ ПЕРШОЇ ТА ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВОЄН)

Метою статті є дослідження впливу історичних подій на виникнення, еволюцію та адаптацію військових термінів в українській мові. **Об'єктом** дослідження є військова лексика української мови, а **предметом** — процеси її формування під впливом історичних обставин. Дослідження зосереджується на виявленні та аналізі конкретних військових термінів, що виникали в різні історичні періоди, а саме — під час Першої та Другої світових війн. У статті розглядаються причини та обставини появи окремих лексем чи словосполучень, їхнє закріплення у військовій терміносистемі, еволюція, а також визначення й тлумачення в сучасних словниках.

Методологічна основа дослідження включає історико-порівняльний аналіз, методи семантичного та етимологічного аналізу, а також контекстуальний підхід до вивчення термінології. Окрему увагу приділено дослідженню того, як соціальні та політичні обставини впливали на трансформацію військової лексики та її адаптацію до сучасного мовного середовища. Також досліджується питання збереження та актуальності цих термінів у сьогодишньому використанні, зокрема у військовій літературі, офіційних документах і засобах масової інформації.

У статті запропоновано модель комплексного аналізу впливу історичних подій на формування терміносистеми військової лексики в українській мові. **У результаті** дослідження буде продемонстровано кілька можливих варіантів семантичної еволюції військового терміна. **Висновки** дослідження мають на меті не тільки розкрити лінгвістичні аспекти, але й сприяти кращому розумінню культурно-історичних процесів, що вплинули на розвиток мови. Ці результати **можуть бути корисними для** лінгвістичних досліджень, укладання словників, методики викладання української мови як іноземної та розробки навчальних матеріалів для іноземних студентів, що вивчають українську мову.

Ключові слова: військова лексика, історичний вплив, термінологічна еволюція, лексичні зміни, семантичний аналіз, етимологічний аналіз, контекстуальний підхід, культурно-історичні процеси, адаптація термінів, сучасні словники та термінологічна система.

S. V. Varava,

*V. N. Karazin Kharkiv National University,
Institute of International Education for Study and Research,
Language and Profile Training Department
Senior Lecturer;*

S. M. Ivleva,

*Odesa I. I. Mechnikov National University,
Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Professor
Phd Student*

HISTORICAL EVENTS INFLUENCE ON THE FORMATION OF MILITARY VOCABULARY IN THE UKRAINIAN LANGUAGE (ON THE EXAMPLE OF THE FIRST AND SECOND WORLD WARS)

The paper **deals with** the influence of various historical events on the emergence, evolution and adaptation of military terms in the Ukrainian language. The **object** of research is the military vocabulary of the Ukrainian language, and the **subject** is the processes of its formation under the influence of historical circumstances. The study focuses on the identification and analysis of specific military terms that arose in different historical periods, namely, during the First and Second World Wars. The article examines the reasons and circumstances of the appearance of certain lexemes or word combinations, their consolidation in the military terminology system, as well as how these terms are defined and described in modern dictionaries.

The methodological basis of the research includes historical-comparative analysis, methods of semantic and etymological analysis, as well as a contextual approach to the study of terminology. Special attention is paid to how social and political circumstances influenced the transformation of military lexicon and its adaptation to

the modern linguistic environment. The study also investigates the preservation and relevance of these terms in today's usage, particularly in military literature, official documents, and mass media.

A complex analysis model of the influence of historical events on the formation of the term system of military vocabulary in the Ukrainian language is proposed. **As a result of the research**, several possible options for changing the initial meaning of the military term will be demonstrated. **The research conclusions** are interesting not only from a linguistic point of view, but also contribute to a deeper understanding of the cultural and historical processes that influenced the development of the language. **These results can be useful for** linguistic studies, creation of dictionaries, for teaching Ukrainian as a foreign language, and development of educational materials for foreign students studying the Ukrainian language.

Key words: military vocabulary, historical influence, terminological evolution, lexical changes, semantic analysis, etymological analysis, contextual approach, cultural-historical processes, term adaptation, contemporary dictionaries, and terminological system.

Історичні події завжди відігравали вирішальну роль у формуванні та еволюції термінології, яка використовується для опису війни. Термінологія війни є відображенням складних процесів, що відбувалися протягом століть: військових стратегій, змін у тактиці та технологіях, культурних зрушень, політичних трансформацій тощо. Кожна війна залишає свій слід не тільки на картах і в історичних анналах, але й у мовному просторі. Термінологія, яка виникає в період військових конфліктів, відображає особливості епохи, в якій вона була створена. Наприклад, слова, що описують зброю та військові технології, змінюються разом із їх розвитком, тоді як терміни, пов'язані з дипломатією та мирними угодами, можуть набувати нових значень у різних історичних контекстах.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Формування терміносистеми військової лексики в українській мові є складним процесом, що відбувається під впливом різноманітних історичних подій, соціально-політичних змін і культурних трансформацій. **Актуальність** цього дослідження обумовлена необхідністю глибокого розуміння впливу війни та військових конфліктів на мовну картину світу, а також потребою в систематизації та стандартизації військової термінології в сучасних умовах. Українська військова лексика досі недостатньо досліджена, що пов'язано з кількома факторами. По-перше, відсутні всебічні дослідження, що детально вивчають специфічні військові терміни. По-друге, багато термінів є новими або запозиченими з інших мов, що ускладнює їх систематизацію й точне розуміння. По-третє, мовне середовище й контекст у військових умовах змінюються дуже швидко, що ускладнює точне відображення та опис термінів.

Аналіз досліджень проблеми. Сучасна військова лексика і фразеологія є важливими джерелами інновацій в українській мові, оскільки нові конфлікти, локальні війни та боротьба з тероризмом знаходяться в центрі уваги суспільства. Зараз

військова лексика помітно впливає на різні сфери суспільного життя, що робить деякі аспекти її дослідження особливо актуальними. Це включає переклад військової лексики (праці В. Балабіна, П. Діксона), розвиток словникового складу військової лексики (дослідження Д. Василенка) та вивчення військової термінології (роботи А. Аксенова, В. Шевчука, Т. Михайленко). Інноваційна лексика, що з'явилася у військовій сфері у 2022 році, залишається недостатньо дослідженою, що викликає потребу в її аналізі в умовах швидких змін. Проблемам неології присвятили свої дослідження такі вчені, як І. Андрусак, В. Гак, О. Дмитрук, С. Єнікеєва, Ю. Зацний, Р. Махачашвілі, О. Селіванова та інші [23].

Мета і завдання. Мета дослідження полягає у вивченні впливу історичних подій на формування терміносистеми військової лексики в українській мові. Для досягнення цієї мети необхідно розглянути, як значення термінів можуть змінюватися з часом. Ми пропонуємо використовувати наступну **модель вивчення терміна**, яка містить кілька етапів:

- *етимологічний аналіз терміна*: визначити, коли він виник і яке значення мав;
- *семантичний аналіз* терміна під час його подальшого функціонування: чи мали місце *лексичні зміни* та *семантична еволюція терміну*; якщо так — коли й у зв'язку з чим змінювалося семантичне наповнення терміну;
- дослідження значення терміну в *сучасних тлумачних словниках*, а також *контекстуальний аналіз*: дослідження вживання терміна в різних контекстах, таких як військові документи та нормативи, медійні матеріали, навчальні посібники, курсівки, лекції для військових курсантів тощо.

Об'єкт і предмет дослідження. **Об'єктом** дослідження є українська військова лексика в історичному контексті. **Предметом** дослідження виступає вплив історичних подій на формування та розвиток терміносистеми військової лексики в українській мові.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. *Джерельна база дослідження* включає наукові праці українських лінгвістів, спеціалізовані словники військової термінології, тлумачні словники української мови, а також офіційні документи та законодавчі акти, що регламентують використання військової лексики. Фактичний матеріал складають тексти різних періодів, включаючи історичні документи, публіцистику та медіаматеріали.

Методи дослідження:

- *історико-лінгвістичний аналіз* для вивчення еволюції військової лексики;
- *порівняльний аналіз* для виявлення запозичень та адаптацій термінів;
- *контекстуальний аналіз* для розуміння семантичних змін у військовій лексиці під впливом історичних подій.

Наукова новизна, теоретична і практична цінність отриманих результатів. *Наукова новизна* дослідження полягає в комплексному аналізі впливу історичних подій на формування терміносистеми військової лексики в українській мові, що дозволяє виявити нові закономірності та тенденції в розвитку військової термінології.

Теоретична цінність роботи полягає у розширенні знань про процеси формування та еволюції військової лексики в контексті історичних змін. *Практична цінність* отриманих результатів полягає у можливості їх використання для розробки та вдосконалення словників військової термінології, а також для стандартизації та систематизації військової лексики в умовах сучасних викликів. Отримані результати також можуть бути використані під час вивчення української мови іноземцями.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи вплив історичних подій на формування терміносистеми військової лексики в українській мові, можна аналізувати як лінгвістичні, так і культурологічні аспекти. *З лінгвістичної погляду*, цікавим є вивчення запозичень з інших мов, адаптація іноземних термінів, зміни наявних значень слів та створення нових понять. Наприклад, під час конфліктів можуть з'являтися нові слова та словосполучення або змінюватися семантичні межі вже відомих термінів.

З культурологічної погляду, важливо звертати увагу на те, як термінологія відображає суспільні настрої, ідеологічні зрушення та національну ідентичність. Військова лексика може відображати героїзм, трагедії та моральні виклики, з якими стикається суспільство під час війни. Аналіз цих аспектів допомагає зрозуміти, як мова не тільки відображає реалії війни, але й впливає на колективну пам'ять та національну свідомість.

Обсяг статті не дозволяє нам провести аналіз термінів з кожного періоду, що існує в класифікації української військової лексики. Отже, у цій статті *ми обмежимося чотирма термінами*, що з'явилися під час Першої та Другої світових війн, і продемонструємо, як працює модель аналізу терміна.

Війна не лише руйнує та змінює світ, але й *формує нові мовні реалії*, які стають частиною нашої колективної пам'яті. Розуміння того, як історичні події вплинули на військову термінологію, допомагає краще усвідомити, як змінюється наше сприйняття війни та її наслідків з плином часу. Наприклад, терміни, які використовувалися під час **Першої світової війни**, часто відображають нові технологічні розробки та соціальні зміни того часу. Поняття **окопна війна** та **газова атака** виникли в цей період, і вони стали символами жахів війни того часу.

Термін **окопна війна** (сьогодні також використовують синонімічні терміни **траншейна війна**, **позиційна війна**) з'явився під час Першої світової війни, приблизно на початку 1915 року, коли війна на Західному фронті зайшла в затяжну стадію, що характеризувалася статичними фронтами та тривалими позиційними боями. Цей період відзначався значними змінюваннями в тактиці і стратегії, коли обидві сторони конфлікту почали копати окопи, щоб захиститися від потужного артилерійського обстрілу й атаки піхоти [14].

Окопна війна стала характерною для фронтів, де виявилось, що маневрові тактики, які використовувалися раніше, не були ефективними через новітні види зброї, такі як кулемети та артилерія. Лінії фронту перетворилися на довгі та складні системи окопів, що стали стійкими оборонними позиціями з численними підземними тунелями для переміщення військ і постачання.

Прикладом такого виду війни є Західний фронт Першої світової війни, де війська союзників і Центральних держав перебували в тривалих траншеях, що простягалися від Північного моря до Швейцарії. Тут відбулися численні кровопролитні битви, такі як Битва при Соммі та Битва при Вердені, що ілюструють природу окопної війни.

Значення терміна **окопна війна** в цей період було тісно пов'язане з новими реаліями війни, які включали зatoryжні бойові дії з високими втратами та малою мобільністю. Семантичний аналіз призводить нас до визначення окопної війни як символу жорстоких і безрезультатних конфліктів, де обидві сторони намагалися витіснити супротивника з укріплених позицій, але часто без значних стратегічних успіхів. Основною метою такої війни є утримання захоплених позицій і поступове виснаження супротивника як фізично, так і економічно [11].

Термін **окопна війна** продовжує використовуватися в сучасній українській мові, особливо в контексті військових конфліктів, де домінують позиційні бої. Значущої еволюції терміна ми не спостерігаємо. Значення терміна з часів Першої світової війни в основному зберігається: він описує ситуацію, коли війна характеризується довготривалими оборонними позиціями й статичними фронтами, де основна мета — зберегти свої позиції та виснажити противника.

Серед прикладів вживання синонімічних термінів знаходимо: *Першу світову називають траншейною війною. Окопи не тільки захищали від ворожих атак, а й на певний період ставали домівками для вояків. Якщо був час і ресурси, їх облаштували електрикою, висаджували квітники. Особливий хист до такого мали представники австро-угорського війська [24]. Росія хоче нескінченного «окопного» протистояння, як у Першу світову,Проте нічого у ворога не вийде. Невдовзі його оборонні лінії посиплються [15].*

Однак сучасний контекст додає до терміна певні нові відтінки. Наприклад, в умовах конфлікту на сході України (починаючи з 2014 р.), де часто спостерігаються позиційні бої між українськими та проросійськими силами, термін **окопна війна** набув додаткового значення, яке включає нові елементи сучасних бойових дій, такі як використання безпілотників, артилерійські обстріли, партизанська діяльність та гібридна війна. Ці аспекти вплинули на те, як термін застосовується в медіа і військових оглядах [12]. У якості приклада: *Генсек НАТО: В Україні поєднуються окопна війна часів Першої світової і технології 21 століття; Енс Столтенберг заявив, що війна в Україні є викликом, тому що це поєднання окопної війни часів Першої світової війни в поєднанні з сучасними технологіями 21 століття, в тому числі з безпілотниками [8]; Україні загрожує позиційна війна — Залужний; Для уникнення переходу до позиційної війни, на кшталт «окопної війни» 1914-1918 років, необхідний розвиток спроможностей та пошук нових підходів до подолання військового паритету із супротивником [19].*

Також слід зазначити, що сучасне використання терміна може підкреслювати не тільки фізичні та матеріальні аспекти війни, але й психологічний та моральний тиск, який відчувають солдати й цивільні у тривалих і виснажливих бойових умовах.

В умовах таких конфліктів, як війна в Україні, **окопна війна** відзначається новими тактиками й технологіями, які доповнюють традиційний зміст терміна [25].

Таким чином, хоча основне значення терміна **окопна війна** не зазнало великих змін, сучасні обставини внесли нові нюанси у його розуміння та застосування. Тобто ми спостерігаємо деяку *семантичну еволюцію терміна*.

Термін **газова атака** виник у контексті Першої світової війни, коли хімічні зброї, такі як хлор, фосген і mustard gas (газ іприт), вперше були використані під час бойових дій. Перше використання хімічної зброї відбулося 22 квітня 1915 року під час битви при Іпрі, коли німецькі війська застосували хлорний газ проти союзних військ. Цей випадок позначив початок використання хімічної зброї в широких масштабах, що і дало поштовх до формування специфічної термінології.

Упродовж війни застосування хімічної зброї стало все більш поширеним, і різні типи газів, такі як іприт і фосген, використовувалися для нанесення ураження противнику. Після війни міжнародна спільнота прийняла Женевський протокол 1925 року, який заборонив використання хімічної зброї, хоча надалі це питання знову стало предметом міжнародних угод і обмежень.

Термін **газова атака** описує ситуацію, коли хімічні речовини використовуються як зброя для нанесення шкоди або терору.

Від початкового використання терміна **газова атака** він швидко розповсюдився серед військових і цивільних осіб, як у країнах-учасниках конфлікту, так і в інших частинах світу. В цей період термін *знав суттєвого семантичного розширення*, оскільки стали з'являтися нові типи хімічної зброї, такі як іприт і фосген, що потребували точного опису. Воєнні кореспонденти, науковці та політики почали активно використовувати цей термін у своїх доповідях, статтях та офіційних документах, що *сприяло його закріпленню в міжнародній термінології*.

З *культурно-історичного погляду*, термін **газова атака** став символом нової ери в військовій тактиці, що характеризується використанням небезпечних технологій для досягнення військових цілей. Його вживання в медіа, навчальних матеріалах та літературі упродовж ХХ століття відображає постійні зміни в суспільному ставленні до хімічної зброї та її впливу на цивільне населення. Важливість терміна в культурному контексті підкреслює його роль у розумінні трагедії війни та необхідності міжнародного контролю над зброєю масового знищення.

Серед прикладів вживання цього терміну знаходимо: *22 квітня 1915 року з газової атаки німців на війська Антанти почалась Друга битва за бельгійське місто Іпр* [13].

Термін **газова атака** в сучасному світі зазвичай асоціюється з історичними подіями. Конвенція про заборону хімічної зброї, що набрала чинності в 1997 році, забороняє використання хімічних речовин у війнах. У сучасних конфліктах, таких як війна в Сирії, зафіксовані випадки використання хімічних речовин, але вони є порушенням міжнародного права. Використання хімічної зброї зменшилося через розвиток нових технологій і суворі міжнародні норми.

Також треба зазначити, що розширення значення терміна **газова атака** до **хімічна атака** сталося в середині ХХ століття, зокрема під час і після Першої світової війни. Під час війни, як вже було зазначено нами, широко застосовували гази, такі як хлор і фосген, для бойових дій, що заклало основу для терміна **газова атака**.

Проте з розвитком хімічної зброї та появою нових токсичних речовин, які могли мати різні фізичні стани (рідкі, тверді та газоподібні), виникла потреба в терміні з ширшим значенням. Після Другої світової війни, коли були створені нові види хімічної зброї, такі як нервово-паралітичні агенти (наприклад, зарин та VX), стало зрозуміло, що термін **газова атака** більше не охоплює всі можливі форми хімічної агресії. Зазначене розширення семантичного наповнення терміна **газова атака** викликало появу нового терміна — **хімічна атака**, який містить використання всіх видів хімічних речовин, незалежно від їх фізичного стану, з метою більш точного відображення сучасних реалій хімічної війни.

У зв'язку із загрозою застосування газової або хімічної зброї деякими країнами, існує багато рекомендацій щодо дій у випадку такої атаки. Наведемо декілька прикладів вживання термінів **газова / хімічна атака**: *Хімічна атака: важлива пам'ятка аби вберегти себе* [20]; *Хімічна атака: що важливо знати та як захиститися* [21]; *Хімічна атака: як розпізнати, підготуватися та вижити після неї* [22].

Отже, в сучасній лінгвістиці термін **газова атака** вживають для позначення застосування газоподібних речовин у бойових діях, тоді як **хімічна атака** використовується для опису атаки з використанням будь-яких хімічних речовин, незалежно від їх фізичного стану. У зв'язку із заборонаю газової зброї термін **газова атака** сьогодні вживається переважно в історичному або теоретичному контекстах.

Друга світова війна додала до військової термінології серед інших такі слова, як **бліцкриг** та **геноцид**, що відображали масштаб і безпрецедентну жорстокість цього конфлікту.

Бліцкриг (нім. *Blitzkrieg* — «блискавична війна») — це розроблена на початку ХХ століття Німеччиною стратегія ведення швидкої війни. За цією теорією, перемога повинна бути досягнута впродовж днів або місяців, перш ніж противник зможе мобілізувати й розгорнути свої основні військові сили [2].

Вперше термін **бліцкриг** був ужитий у статті «Харчова промисловість як військова проблема» («Die Ernährungswirtschaft als Wehrproblem») журналу «Німецькі збройні сили» (*Deutsche Wehr*) у 1935 році, а у вересні 1939 року він використовувався британською пресою і набув широкого поширення, хоча в офіційних німецьких документах термін не використовувався.

У **тлумачному словнику української мови** знаходимо: **БЛІЦКРИГ**, -у, ч. Блискавична війна: створена на початку ХХ ст. авантюристична теорія ведення агресивної війни, розрахована на капітуляцію противника в найкоротші строки внаслідок раптового нападу на нього і швидкого просування вглиб країни; була основою воєнної доктрини німецького фашизму під час Другої світової війни [3]. У якості прикладів можемо навести: *Наприкінці 30-х років стратегічною доктриною Німеччини була*

теорія “блискавичної війни” — *бліцкригу*. (з наук.-попул. літ.) [3]; Друга світова війна: **бліцкриг** на Західному фронті і падіння Франції; 10 травня понад два мільйони німецьких солдатів на суші і в повітрі вторглись у Францію, Бельгію, Люксембург і Нідерланди, використовуючи тактику **бліцкриг** [10].

Термін **бліцкриг** продовжує використовуватися і сьогодні, хоча його значення та контекст можуть дещо відрізнятись від початкового використання під час Другої світової війни. Якщо спочатку цей термін описував німецьку військову стратегію, яка полягала у швидкому та масовому нападі, спрямованому на досягнення швидкої перемоги до того, як противник зможе мобілізувати свої сили, то сьогодні **бліцкриг** використовується в ширшому контексті для опису будь-яких швидких та ефективних дій, як у військовій сфері, так і в інших галузях. Наприклад, термін може застосовуватися для опису агресивних і швидких маркетингових кампаній, політичних маневрів чи економічних стратегій, наприклад: *Бліцкриг в SEO: як швидко відновити трафік і продажі після кризи (з інтернет-новин)* [4].

Отже, у сучасних словниках термін **бліцкриг** зазвичай зберігає своє основне значення як *військова стратегія*, проте можуть бути додані й інші значення, що відображають ширше використання цієї лексеми, тобто він *семантично дуже збагатився*. Під час Другої світової війни термін **бліцкриг** (нім. Blitzkrieg, «блискавична війна») використовувався для опису військової стратегії Німеччини, яка полягала у швидкому і раптовому нападі, що поєднував масове використання авіації, танків та піхоти для досягнення швидкої перемоги. Нині термін **бліцкриг** використовується ширше і може позначати будь-яку швидку і агресивну стратегію, не обов'язково військову. Наприклад, у бізнесі та економіці **бліцкриг** може означати агресивну маркетингову кампанію або стрімкий вихід на новий ринок з метою швидкого захоплення позицій. Таким чином, **бліцкриг** продовжує бути актуальним терміном, адаптуючись до нових контекстів і сфер застосування, зберігаючи при цьому своє початкове значення.

В 1944 році польський юрист єврейського походження Рафаель Лемкін (1900-1959) у своїй праці «Axis Rule in Occupied Europe» дав визначення нацистській політиці систематичного знищення європейських євреїв. Він запропонував термін **геноцид**, скомбінувавши грецьке слово *genos*, що означає *рід, плем'я, народ*, з латинським *cidere* — вбивати. **Геноцид** — це умисне знищення або спроба знищення певної групи людей на основі їхньої національності, раси, релігії, етнічної приналежності або іншої подібної ознаки. Це злочин проти людства, що включає різні форми насильства, такі як масові вбивства, переслідування, насильницьке виселення, катування, знищення культурних або релігійних установ. Геноцид має на меті не просто знищити окремих осіб, а ліквідувати цілу групу як таку. Це може проявлятися як в систематичному та організованому масштабі, так і в рамках окремих випадків чи актів. Концепція геноциду була юридично визначена і визнана міжнародними судами, зокрема після Другої світової війни, коли міжнародне співтовариство розпочало боротьбу з подібними злочинами. Визначення геноциду включає як фізичне знищення, так й інші форми тяжкого утиску, які можуть призвести до знищення групи.

У тлумачному словнику української мови знаходимо: **ГЕНОЦИД**, -у, ч. Цілеспрямовані дії з метою знищення повністю або частково окремих груп населення чи цілих народів за національними, етнічними, расовими, корисливими або релігійними мотивами [6].

Серед **прикладів вживання лексеми геноцид** можемо навести:

- *Щоб здійснити голодоморний геноцид, введено армійські частини і розміщено озброєні гарнізони і застави при всіх приречених місцевостях. (В. Барка)*
- *Трагічну таємницю сільви розкрито. Біля гори Комо на останній стежці інків вчинено злочин. Масовий геноцид підтверджують факти. (Ю. Бедзик)*
- *Українське село в тридцять третьому році було піддано геноциду. (з публіц. літ.)*
- *Затверджений перед нападом на СРСР генеральний план “Ост” передбачав проведення політики геноциду на окупованих слов’янських територіях. (з газ.) [7].*

Термін **геноцид** продовжує використовуватися в сучасній українській мові, і його основне значення залишається стабільним. Він вказує на умисне знищення або спробу знищення певної групи людей на основі їхньої національної, расової, етнічної або релігійної приналежності. Проте, з часом, цей термін набув певних нових значень та відтінків у зв’язку з різними історичними подіями та сучасними конфліктами. Наприклад, під час обговорення конфліктів, таких як війна в Україні, термін **геноцид** почали використовувати для опису особливо жорстоких форм насильства, спрямованих на цивільне населення, і це може включати такі прояви, як навмисне руйнування інфраструктури, блокади, які призводять до гуманітарних катастроф, та інші дії, що мають на меті серйозно нашкодити або знищити певну групу людей.

У сучасній українській мові термін **геноцид** також активно використовується в контексті подій Голодомору в Україні 1932-1933 років, який визнано геноцидом українського народу. Обговорення цього терміна в Україні часто переплітається з історичними та політичними контекстами, що надає йому додаткових нюансів і відтінків. **Отже**, хоча основне визначення геноциду не змінилося, його застосування і відтінки можуть варіюватися в залежності від конкретних контекстів і подій, що відбуваються в сучасному світі.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, як ми зазначали вище, проведене нами дослідження є **актуальним** у зв’язку з тим, що українська військова лексика досі недостатньо досліджена.

Військові конфлікти відіграють вирішальну роль у створенні нових термінів і зміні значень наявних. Як показав зроблений аналіз обраних нами термінологічних одиниць, зокрема термінів **окопна війна, геноцид, блицкриг та газова атака**, терміни виникають в умовах нових технологічних і тактичних реалій війни. Значення деяких розширюється й адаптується до нових умов, що дозволяє краще відобразити специфіку сучасних бойових дій (**окопна війна**). Інші вживаються переважно

в історичному або теоретичному контекстах (**газова атака**). Деякі терміни, такі як **бліцкриг**, на сучасному етапі використовуються не лише в контексті війни, а й у сфері бізнесу та маркетингу для опису швидких і агресивних стратегій. Термін **генцид**, який був введений в 1944 році для опису систематичного знищення національних або етнічних груп, продовжує використовуватися для опису різних випадків масового знищення з деякими варіаціями залежно від конкретних контекстів і подій.

Вивчення терміну за запропонованою нами моделлю дозволяє проаналізувати лексичні зміни й термінологічну еволюцію, тобто як змінилося значення терміна з часом. Порівняльний аналіз старих і нових значень терміна дає можливість зробити висновки щодо появи можливих додаткових відтінків або змін у його вживанні. Сучасні словники й термінологічна система допомагають зрозуміти, як терміни адаптуються до нових умов і як їх значення еволюціонувало внаслідок історичних змін.

Військова термінологія не тільки відображає технічні та тактичні аспекти війни, але й має важливе **культурологічне значення**. Вона впливає на національну свідомість, колективну пам'ять і суспільні настрої, відображаючи героїзм, трагедії та моральні виклики, з якими стикається суспільство під час війни.

Подальші дослідження в галузі військової термінології мають важливе значення для розуміння мовних змін, що відбуваються в умовах війни. Необхідно продовжувати вивчення впливу сучасних конфліктів на мовну картину світу, зокрема в аспектах термінологічної адаптації, запозичень і культурних змін.

Дуже важливим питанням залишається аналіз адаптації й стандартизації термінології. Формування і стандартизація військової термінології є важливими для забезпечення ясності та точності комунікації в умовах військових дій. Систематизація термінів, адаптація запозичених слів та створення нових термінів є ключовими для ефективної функціональності терміносистеми й підтримки сучасних стандартів військової справи, що потребує ретельного дослідження.

Дослідження впливу історичних подій на термінологію війни відкриває нові горизонти для розуміння того, як суспільство осмислює та інтерпретує конфлікти. Кожне нове слово чи словосполучення, що з'являється в контексті війни, несе в собі відбиток свого часу, дозволяючи краще зрозуміти минуле та підготуватися до майбутнього.

Отже, дослідження історичного впливу на формування військової термінології в українській мові демонструє, що терміносистема є динамічною і чутливою до змін у соціально-політичних та технічних умовах. Це підкреслює необхідність постійного моніторингу та аналізу військової лексики для адекватного відображення сучасних військових реалій та підтримки комунікаційної ефективності в умовах змінюваного середовища.

Результати дослідження впливу історичних подій на формування терміносистеми військової лексики в українській мові можуть суттєво збагачувати **навчання іноземців**, допомагаючи їм краще зрозуміти значення та походження військових термінів через аналіз історичних документів і сучасних текстів. Включення культурно-історичного контексту та порівняльного аналізу з іншими мовами сприятиме

поглибленню знань студентів про специфіку військової термінології. Розробка практичних завдань, мультимедійних ресурсів і академічних досліджень на основі цих результатів допоможе іноземним студентам краще освоїти українську військову лексику і глибше зрозуміти українську мову та культуру.

Література

1. *Бабич Н. І.* Українська військова термінологія. Львів : Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 384 с.
2. Бліцкриг. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Бліцкриг>
3. Бліцкриг. *Тлумачний словник української мови.* URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Бліцкриг>
4. Бліцкриг в SEO: як швидко відновити трафік і продажі після кризи. URL: <https://ilion.digital/ua/bliczkrig-v-seo-abo-dosyagnennya-pomitnih-rezultativ-v-najkorotshitermini/>.
5. *Боженець С. В.* Становлення та сучасний стан дослідження військової терміносистеми української мови. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* Серія: Філологія. Журналістика. Том 34 (73). № 3. 2023. С. 2-12. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/3_2023/2.pdf.
6. Геноцид. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=геноцид>
7. Геноцид: тлумачення, приклади. *Тлумачний словник української мови.* URL: <https://goroh.pp.ua/Тлумачення/ГЕНОЦИД>
8. Генсек НАТО: В Україні поєднуються окопна війна часів Першої світової і технології 21 століття. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/02/07/gensek-nato-v-ukrayini-poyednuuytsya-okopna-vijna-chasiv-pershoyi-svitovoyi-i-tehnologiyi-21-stolittya/>.
9. *Дорошенко С. І.* Терміносистема української військової лексики: сучасні аспекти. Київ : Наукова думка, 2017. 296 с.
10. Друга світова війна: бліцкриг на Західному фронті і падіння Франції. URL: https://gazeta.ua/articles/history/_друга-світova-vijna-bliczkrig-na-zahidnomu-fronti-i-padinnya-franciyi/578759 .
11. *Кочерган О. В.* Основи термінознавства. Київ : Либідь, 2006. 368 с.
12. Окопна війна: експерт розповів про особливості такого формату бойових дій. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20231102-okopna-vijna-ekspert-rozpoviv-proplyusy-ta-minusy-takogo-formatu-bojovyh-dij/>
13. Першагазоваатака. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/m/tm.pl?Month=04&Day=22>
14. Позиційна війна. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Позиційна_війна
15. Росія хоче нескінченного «окопного» протистояння, як у Першу світову. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3758267-rosia-hoce-neskinченного-okopnogo-protistoanna-ak-u-persu-svitovu.html>.
16. *Русанівський В. М.* Українська термінологія: Комплексний аналіз. Київ : Наукова думка, 1992. 254 с.

17. Словник військових термінів та скорочень (абревіатур). Воєнно-наукове управління Генерального штабу Збройних сил України. Київ: Центр учбової літератури, 2023. 50 с.
18. Словник понять і термінів зі всесвітньої історії. URL: <https://naurok.com.ua/slovník-ponyat-i-terminiv-zi-vsesvitno-istori-290125>
19. Україні загрожує позиційна війна — Залужний URL: <https://mil.in.ua/uk/news/ukrayini-zagrozhuje-pozytsijna-vijna-zaluzhnyj/>.
20. Хімічна атака: важлива пам'ятка аби вберегти себе URL: <https://medicover.ua/blog/himichna-ataka-vazhlyva-pamjatka-aby-vberegty-sebe.html>
21. Хімічна атака: що важливо знати та як захиститися URL: <https://medicover.ua/blog/himichna-ataka-vazhlyva-pamjatka-aby-vberegty-sebe.html>
22. Хімічна атака: як розпізнати, підготуватися та вижити після неї URL: <https://medicover.ua/blog/himichna-ataka-vazhlyva-pamjatka-aby-vberegty-sebe.html>
23. Царьова І. В. Російсько-українська війна (2014–2022): слова, які набули нових значень URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6318/13353-1?inline=1>
24. Чотири роки в окопах. Повсякдення Першої світової війни URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/chotiri-roki-v-okopakh-povsiakdennia-pershoyi-svitovoyi-viin>
25. Що таке позиційна війна URL: <https://tsn.ua/ato/scho-take-opoziciyna-viyna-2044309.html>
26. Яценко Н. О. Формування назв військового одягу в українській мові. Київ: Інститут української мови: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. 179 с.

References

1. Babich, N. I. (2008), *Ukrainska viiskova terminolohiia [Ukrainian military terminology]*. Lviv: Vydavnytstvo LNU imeni Ivana Franka, 2008. 384 p. [in Ukrainian].
2. Blitskryh [Blitzkrieg]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Бліцкриг> [in Ukrainian].
3. Blitskryh. *Tlumachnyi slovník ukrainskoi movy* [«Blitzkrieg. Explanatory dictionary of the Ukrainian language»]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Бліцкриг> [in Ukrainian].
4. Bozhenets, S. V. (2023), Stanovlennia ta suchasnyi stan doslidzhennia viiskovoi terminosystemy ukrainskoi movy [Formation and current state of the study of the military terminology of the Ukrainian language], *Scientific notes of V. I. Vernadskyi TNU. Series: Philology. Journalism*, 34 (73), No. 3, p.2-12. https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/3_2023/2.pdf [in Ukrainian].
5. Blitskryh v SEO: yak shvydko vidnovyty trafik i prodazhi pislia kryzy [Blitzkrieg in SEO: how to quickly restore traffic and sales after a crisis]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka*. Tom 34 (73). № 3. 2023. P. 2-12. URL: <https://ilion.digital/ua/bliczkrig-v-seo-abo-dosyagnennya-pomitnih-rezultativ-v-najkorotshi-termini/> [in Ukrainian].
6. Henotsyd [Genocide]. URL: <https://ilion.digital/ua/bliczkrig-v-seo-abo-dosyagnennya-pomitnih-rezultativ-v-najkorotshi-termini/> [in Ukrainian].

7. Henotsyd: tlumachennia, pryklady. *Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Genocide: interpretation, examples // *Interpretive dictionary of the Ukrainian language*]. URL: <https://goroh.pp.ua/Тлумачення/ГЕНОЦИД> [in Ukrainian].
8. Hensek NATO: V Ukraini poiednuitsia okopna viina chasiv Pershoi svitovoi i tekhnolohii 21 stolittia [NATO Secretary General: In Ukraine, the trench warfare of the First World War and the technology of the 21st century are combined]. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/02/07/gensek-nato-v-ukrayini-poyednuytsya-okopna-vijna-chasiv-pershoyi-svitovoyi-i-tehnologiyi-21-stolittya/> [in Ukrainian].
9. Doroshenko, S. I. (2017), *Terminosystema ukrainskoi viiskovoi leksyky: suchasni aspekty* [Terminology of the Ukrainian military vocabulary: modern aspects]. Kyiv: Naukova dumka, 2017. 296 p. [in Ukrainian].
10. Druha svitova viina: blizkykh na Zakhidnomu fronti i padinnia Frantsii [World War II: Blitzkrieg on the Western Front and the Fall of France]. URL: https://gazeta.ua/articles/history/_druga-svitova-vijna-blickrig-na-zahidnomu-fronti-i-padinnya-franciyi/578759 [in Ukrainian].
11. Kochergan, O. V. (2006), *Osnovy terminoznavstva* [Fundamentals of terminology]. Kyiv: Lybid, 2006. 368 p. [in Ukrainian].
12. Okopna viina: ekspert rozpoviv pro osoblyvosti takoho formatu boiovykh dii [Trench warfare: the expert talked about the features of this type of warfare]. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20231102-okopna-vijna-ekspert-rozpoviv-propyusy-ta-minusy-takogo-formatu-bojovyh-dij/> [in Ukrainian].
13. Persha hazova ataka [The first gas attack]. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/m/tm.pl?Month=04&Day=22> [in Ukrainian].
14. Pozytyiina viina [Positional war]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0 [in Ukrainian].
15. “Rosiiia khoche neskinchenoho «okopnoho» protystoiannia, yak u Pershu svitovu [Russia wants an endless «trench» confrontation, like in the First World War]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3758267-rosia-hoce-neskincennogo-okopnogo-protistoanna-ak-u-persu-svitovu.html> [in Ukrainian].
16. Rusanivskiyi, V. M. (1992), *Ukrainska terminolohiia: Kompleksnyi analiz* [Ukrainian terminology: Complex analysis]. Kyiv: Naukova dumka, 1992. 254 p. [in Ukrainian].
17. Slovnyk viiskovykh terminiv ta skorochenn (abreviatur) [Dictionary of military terms and abbreviations (abbreviations)]. *Military Scientific Department of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine*. 2020. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2023. 50 p. [in Ukrainian].
18. Slovnyk poniat i terminiv zi vsesvitnoi istorii [Dictionary of concepts and terms from world history]. URL: <https://naurok.com.ua/slovník-ponyat-i-terminiv-zi-vsesvitno-istori-290125> [in Ukrainian].

19. Ukraini zahrozhuie pozytsiina viina — Zaluzhnyi [Ukraine is threatened by a positional war — Zaluzhnyi]. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/ukrayini-zagrozhuie-pozytsijna-vijna-zaluzhnyi/> [in Ukrainian].
20. Khimichna ataka: vazhlyva pamiatka aby vberehty sebe [Chemical attack: an important reminder to protect yourself]. URL: <https://medicover.ua/blog/himichna-ataka-vazhlyva-pamjatka-aby-vberegty-sebe.html> [in Ukrainian].
21. Khimichna ataka: shcho vazhlyvo znaty ta yak zakhystytysia [Chemical attack: what is important to know and how to protect yourself]. URL: <https://medicover.ua/blog/himichna-ataka-vazhlyva-pamjatka-aby-vberegty-sebe.html> [in Ukrainian].
22. Khimichna ataka: yak rozpoznavaty, pidhotovuvatsia ta vyzhyty pislia nei [A chemical attack: how to recognize, prepare and survive it]. URL: <https://medicover.ua/blog/himichna-ataka-vazhlyva-pamjatka-aby-vberegty-sebe.html> [in Ukrainian].
23. 23. Tsareva I. V. *Rosiisko-ukrainska viina (2014–2022): slova, yaki nabuly novykh znachen* [The Russian-Ukrainian war (2014–2022): words that acquired new meanings] URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6318/13353-1?inline=1> [in Ukrainian].
24. 24. Chotyry roky v okopakh. Povsiakdennia Pershoi svitovoi viiny [Four years in the trenches. Everyday life of the First World War]. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/chotiri-roki-v-okopakh-povsiakdennia-pershoyi-svitovoyi-viini> [in Ukrainian].
25. 25. Shcho take pozytsiina viina [What is positional warfare?]. URL: <https://tsn.ua/ato/scho-take-opozyciyna-viyna-2044309.html> [in Ukrainian].
26. 26. Yatsenko, N. O. (2009), *Formuvannia nazv viiskovoho odiahu v ukrainskii movi* [Formation of names of military clothing in the Ukrainian language]. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy: Vydavnychy dim Dmytra Buraho, 2009. 179 p. [in Ukrainian].

УДК 811.161.2'373.2(26)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309403>

М. М. Торчинський,

д-р філол. наук, проф.,

*Хмельницький національний університет,
професор кафедри української філології
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5268-0237>;*

Н. М. Торчинська,

канд. філол. наук, доц.,

*Хмельницький національний університет,
доцент кафедри слов'янської філології
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6182-0027>*

ВЛАСНІ НАЗВИ МОРІВ: СТРУКТУРА, ПОХОДЖЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Основна мета нашої статті — зібрати, систематизувати й проаналізувати власні назви всіх морів, засвідчених в українській мові. Мета дослідження передбачає вирішення таких завдань: 1) укласти реєстр пелагонімів; 2) визначити їхні денотатно-характеристичні ознаки; 3) з'ясувати етимолого-словотвірні атрибути; 4) описати особливості функціонування в українській мові; 5) встановити визначальні риси такого типу пропріальних одиниць. Об'єкт аналізу — 238 пелагонімів, а предмет — їхні денотатно-характеристичні, етимолого-словотвірні та функціональні особливості.

У процесі аналізу використано генетичний (для визначення походження пропріативів), етимологічний (для з'ясування особливостей творення назв), описовий (встановлення екстралінгвальних особливостей пелагонімів), структурний (для характеристики будови найменувань), функціональний (для опису ознак, пов'язаних із функціонуванням власних назв морів у різностильових текстах) методи дослідження та прийом кількісних підрахунків (для встановлення продуктивності різних типів пелагонімів).

Установлено, що домінують складені конструкції, утворені синтаксичним способом (найбільш продуктивні моделі — «іменник + прикметник» та «іменник + іменник»), із комбінованою мотивацією (зокрема локативно-, меморіально- та квалітативно-сутнісною), відапелятивно-відоміні, у складі яких переважають географічні терміни та антропоніми або топоніми. Більшість пелагонімів є давніми, гібридними, низькочастотними, емоційно нейтральними найменуваннями, які мають відому і непрозору

етимологію, побутують у науковому стилі, є елементами мови (а не мовлення), належать до пасивного словникового складу, невідомі широкому загалу, позбавлені етнокультурного значення.

У перспективі плануємо звернути увагу на загальну характеристику інших власних назв: як відкритих водних об'єктів (наприклад, заток чи течій), так і таких розрядів, як ойконіми, омоніми чи хороніми, що дозволить із часом сформувати цілісну картину українського топонімікону.

Ключові слова: власна назва моря, пелагонім, етимологія, структура, спосіб творення, семантика твірної основи, мотивація, функціонування.

M. M. Torchynskyi,

ScD in Philology, Professor,

Khmelnytskyi National University,

Professor of the Department of Ukrainian Philology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5268-0237>;

N. M. Torchynska,

PhD in Philology, Associate Professor,

Khmelnytskyi National University,

Associate Professor of the Department of Slavic Philology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6182-0027>

PROPER NAMES OF THE SEAS: STRUCTURE, ORIGIN, FUNCTIONING IN UKRAINIAN LANGUAGE

The main goal of our research is to collect, systematize and analyze the proper names of all seas that are in the Ukrainian language. The purpose of the research involves solving the following tasks: 1) to draw up a register of pelagonyms; 2) determine their denotative and characteristic features; 3) find out etymological and word-forming features; 4) describe the peculiarities of functioning in the Ukrainian language; 5) establish the defining features of this type of proper names. The object of analysis is 238 pelagonyms, and their denotative-characteristic, etymological-word-forming and functional features are the subject of analysis.

In the process of analysis, we used genetic (to determine the origin of proper names), etymological (to find out the features of names creation), descriptive (to determine the extralingual features of pelagonyms), structural (to characterize the structure of names), functional (to describe features related to the functioning of seas names in texts of various styles) research methods and the method of quantitative calculations (to determine the productivity of different types of pelagonyms).

It was established that compound constructions (the most productive models are «noun + adjective» and «noun + noun»), formed by a syntactic method, with combined

motivation (in particular, locative-, memorial-, and qualitative-substantial) dominate, they are derived from onyms and appellatives. Geographical terms and anthroponyms or toponyms prevail in their composition. Most pelagonyms are ancient, hybrid, low-frequency, emotionally neutral names that have a known and obscure etymology, are used in a scientific style, are elements of language (not speech), belong to the passive vocabulary, are unknown to the general public, and are devoid of ethnocultural meaning.

In the future, we plan to pay attention to the general characteristics of other proper names: both open water bodies (for example, loughs or streams), and such categories as oikonoms, oronyms, or choronyms. Over time, this will make it possible to form a complete picture of the Ukrainian toponymy.

Key words: proper name of the sea, pelagonym, etymology, structure, method of creation, semantics of the creative basis, motivation, functioning.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Власні назви морів, або пелагоніми, є одним з основних складників гідронімії, оскільки саме з морями пов'язаний розвиток людських цивілізацій (наприклад, єгипетської, грецької, римської — із Середземним морем), ці об'єкти відіграють важливу роль в економіці, політиці, культурі народів, які мешкають на їхніх берегах, зрештою, навіть найменування морів досить часто мотивуються етнонімами (сучасні пелагоніми *Норвезьке, Японське моря*; колишні назви *Азовського моря — Кімерійське, Руське*).

Міжнародне гідрографічне бюро нині нараховує 54 моря, проте без урахування тих об'єктів, які не мають берегів або знаходяться всередині інших водних басейнів. Існує й інша цифра — більш вірогідна: 94 моря, які належать до басейнів Атлантичного (32: *Балтійське, Чорне*), Індійського (6: *Аравійське, Червоне*), Південного (13: *Лазарєва, Росса*), Північного Льодовитого (13: *Біле, Чукотське*) і Тихого (30: *Жовте, Японське*) океанів, однак сюди не включені не пов'язані зі Світовим океаном озера (*Аральське, Мертве*) та великі водосховища (*Канівське, Кременчуцьке*), які часто місцевими мешканцями ідентифікуються як моря. Натомість затоки, які за багатьма своїми характеристиками можуть бути віднесені до морів (наприклад, *Бенгальська, Перська*), українським етносом так не сприймаються (проте це не стосується *Ботнічної* затоки, яку останнім часом частіше іменують морем).

Також зазначимо, що в нашому дослідженні ми аналізуємо: 1) такі пропріати-ви, як *Аргентинське, Кельтське* та інші *моря*, які визнаються не всіма географами; 2) найменування, що існували раніше (*Лівійське, Міртойське моря*); 3) водойми, які є складниками інших морів (наприклад, у складі Середземного — *Балеарське, Егейське* та ін.); 4) назви окремих проток, що іноді кваліфікувалися як моря (*Іруаз, Ла-Манш*). Таким чином, загалом характеризуємо власні назви 116 морів та порівняних до них об'єктів, що знаходяться в басейнах Атлантичного (37: *Адріатичне, Північне моря*), Індійського (7: *Андаманське, Арафурське моря*), Південного (13: *моря Амундсена, Дюрвіля*), Північного Льодовитого (14: *Баренцове, Східносибірське моря*), Тихого (34: *Новогвінейське, Тасманове моря*) океанів, а також так званих

внутрішніх водойм (11: *Гниле, Дністровське моря*), і така належність певним чином впливає на структуру кожної групи пелагонімів.

Зважаючи на те, що для окремих морів (особливо розташованих недалеко від ареалу проживання українців) фіксуємо по декілька варіантів назв, значна частина яких є давніми або іншомовними, проте засвідченими у вітчизняних історичних джерелах і стародавніх картах (наприклад, *Азовське море — Каффське, Меотійське* тощо), вводимо для аналізу їхніх структурно-дери́ваційних, етимолого-словотвірних та функціональних особливостей 238 пелагонімів.

Аналіз досліджень проблеми. Інформація щодо походження таких пропріативів, описи їхніх денотатів та інші відомості досить широко представлені в науковій і науково-популярній літературі [1; 3; 7; 8; 13], а також у численних інтернет-виданнях. Однак комплексної характеристики таких власних назв немає, та й потреба в узагальненні матеріалу, зведенні отриманих даних стосовно споріднених онімних розрядів незаперечна, адже це дозволить сформувати цілісну картину їхніх визначальних особливостей, які стосуються місця в онімному просторі української мови, творення та функціонування.

Мета, завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження. Основна мета нашого дослідження — зібрати, систематизувати й проаналізувати власні назви усіх морів, засвідчених в українській мові.

Мета дослідження передбачає вирішення таких завдань: 1) укласти реєстр пелагонімів; 2) визначити їхні денотатно-характеристичні ознаки; 3) з'ясувати етимолого-словотвірні атрибути; 4) описати особливості функціонування в українській мові; 5) встановити визначальні риси такого типу пропріальних одиниць; 6) порівняти отримані результати з аналогічними даними, які стосуються інших класів найменувань (насамперед океанів і проток).

Об'єкт аналізу — 238 пелагонімів, а предмет — їхні денотатно-характеристичні, етимолого-словотвірні та функціональні особливості.

У процесі аналізу використано генетичний (для визначення походження пропріативів), етимологічний (для з'ясування особливостей творення назв), описовий (встановлення екстралінгвальних особливостей пелагонімів), структурний (для характеристики будови найменувань), функціональний (для опису ознак, пов'язаних із функціонуванням власних назв морів у різностильових текстах) методи дослідження та прийом кількісних підрахунків (для встановлення продуктивності різних типів пелагонімів).

Виклад основного матеріалу. Уже протягом тривалого часу для такого опису використовується комплексна схема, що складається із 38 пунктів, розділених на три блоки. Перший, **денотатно-характеристичний**, ґрунтується на особливостях носіїв власної назви і складається із двох підблоків: **денотатно-номінативного** (розмежування власних назв за характером іменованих об'єктів) і **денотатно-характеристичного** (аналіз онімів за ознаками денотатів, таких як реальність їх існування, розміри, кількість тощо). Основним у цій моделі вважається другий

блок — **етимолого-словотвірний**, саме найменування якого вказує на з'ясування будови, способу творення, семантики твірної основи, мотивації, часу виникнення, продуктивності словотвірного типу і т. д. Третій блок — це **функціональна** характеристика, тобто визначення стильової належності, сфери вживання, форми, правопису й відмінювання та інших ознак власних назв.

Як початкову форму для аналізу візьмемо дефініцію терміна і його етимологію. У «Словнику української ономастичної термінології» **пелагонім** (від гр. *pélagos* — «море» + онім; англ. *pelagony*) — це вид гідроніма, власна назва будь якого моря чи його частини, напр. *Чорне море*, *Азовське море* [2, с. 147–148]. Аналогічні визначення давали й інші ономасти [6, с. 35]. Не зовсім погоджуючись із сутністю терміна, ми запропонували вважати пелагонімом лише найменування моря, додавши нові терміни інтерлувіонім, фіордонім, флуменонім на позначення найменувань проток, заток і течій [9, с. 165], які стали або можуть стати предметом вивчення в наступних студіях.

У **денотатно-номінативній** структурі українського ономастикону пелагоніми належать до онімного поля **топоніми**, підполя **геотопоніми**, сектора **гідроніми**, підсектора **екстрагідроніми**, тобто це власна географічна назва земного відкритого водного об'єкта (зазначимо, що сегмент, підсегмент та піделемент відсутні).

Для усіх пелагонімів спільними **денотатно-квалітативними** ознаками є їхня належність до **абіонімів**, оскільки це найменування об'єктів неживої природи, та **індивідуальних** назв (іменуються одиничні носії, а не групи однотипних денотатів).

Безумовно, серед гідронімів усі пелагоніми варто віднести до **макронайменувань**, оскільки номінуються загалом одні з найбільших географічних об'єктів на Землі. Якщо ж таку градацію провести лише із-поміж власних назв морів, то за основу розмежування можна взяти площу моря (**макропелагонімами** вважати моря площею більш ніж 1 000 000 кв. км (наприклад, *Австро-Азійське Середземне море* — 8 000 000 кв. км, *Саргасове море* — 6 000 000 кв. км.); **мезопелагонімами** — площею від 100 000 до 1 000 000 кв. км (*Східнокитайське море* — 836 000 кв. км, *Яванське море* — 552 000 кв. км); **мікропелагогімами** — до 100 000 кв. км (*Печорське море* — 81 263 кв. км, *море Хальмахера* — 75 000 кв. км)). Зазначимо, що на структуру найменувань розміри денотата не впливають.

Не зафіксовано і зв'язку між пелагонімами та ще однією з денотатно-квалітативних ознак — реальністю їх існування. Дозволимо собі до **реалонімів** віднести ті назви, денотати яких сьогодні існують і визнаються як моря більшістю географів (95, або 81,9%: *моря Гренландське, Дейвіса*); натомість до **гіпотетонімів** — найменування озер та водосховищ, не пов'язаних безпосередньо зі Світовим океаном, хоча їх і називають часто морями (*Аральське, Кременчуцьке моря*), а також назви тих об'єктів, існування яких у цьому статусі географи часто ігнорують (*моря Лівійське, Селіш*) — загалом це 21 гіпотетонім (18,1%). Натомість до першої групи віднесені пелагоніми, денотати яких є частиною більших морів (загалом 30 об'єктів, або 25,9%, зокрема *Австро-Азійського моря* — 8: *Камотес, Сулу, Середземного моря* — 14: *Іонічне, Лігурійське*), тому що такі найменування загальноприйняті в

середовищі науковців. Відповідно, самостійних морів зафіксовано 86 (74,1%: *моря Коралове, Соломонове*).

Завершує денотатно-квалітативну характеристику пропріативів екстралінгвальна інформація про об'єкт номінації, головне завдання якої — сприяти з'ясуванню їхнього походження. Такі відомості пов'язані насамперед із місцезнаходженням моря (*Балійське, Соломонове моря* — біля берегів островів Балі та Соломонових), історією їхнього відкриття (*Берингове, Тасманове моря* — у честь дослідників Вітуса Беринга та Абеля Тасмана), проживанням певних етносів на берегах (*Кельтське, Чукотське*), кольору води (*Жовте, Чорне*), інших обставин (*моря Боброве* — місце полювання на бобра, тобто морську видру; *Карське* — від назв річки Кара, що впадає в нього). Як уже зазначалося, на назвотворення не впливає площа морської поверхні, як і найбільша чи середня глибина, температура води, належність до східної чи західної частини басейну певного океану тощо.

Етимолого-словотвірна характеристика значною мірою визначається будовою пропріальних одиниць. Малопродуктивними є **прості** (8; 3,4%: *Мурман, Рукав*) та **складні** (3; 1,3%: *Акі-Нада, Бахр-ель-Азов*) конструкції, а домінують **складені** (227; 95,3%), представлені насамперед моделями «іменник + прикметник» (166; 69,7%: *Біла затока, Камчатське море*) та «іменник + іменник» (53; 22,3%: *море Баффіна, протока Іруаз*); тричі (1,3%) трапляється словосполучення «іменник + прикметник + прикметник» (*Австрало-Азійське Середземне море, Внутрішнє Японське море*); по одному разу (0,4%) — «іменник + іменник + іменник» (*море Принца Гусава-Адольфа*), «іменник + займенник» (*Наше море*), «іменник + прикметник + іменник» (*протока Святого Георга*), «іменник + іменник + числівник» (*море Георга Четвертого*) і словосполука *Пропонтида*, що в перекладі з грецької мови означає «до моря».

Цілоком збігаються дані щодо деривації пелагонімів: прості утворені шляхом **власне семантизації** (8; 3,4%: *Каспій, Сиваш*), складні — **словоскладання** (3; 1,3%: *Бахр-ель-Азов, Вазі-Вр*), складені — **синтаксичним** (227; 95,4%: *Тірренське, Фракійське моря*). Як бачимо, останній тип є **гегемонійним**, оскільки частка таких найменувань становить понад 75%, та **зростальним**, тому що кількість таких структур із часом лише збільшувалася.

Різноплановою є семантика твірних основ назв морів. Як компонент складних і складених найменувань домінує географічний термін «море» — «1. Частина Світового океану — великий водний простір з гірко-солоню водою, обмежений з одного або кількох боків суходолом... 2. Дуже велике озеро або штучне водоймище» [4, с. 562], що має 209 фіксацій (*моря Росса, Фіджі*). Реєструємо й такі складники, як «водосховище» — «Штучна водойма, в якій нагромаджується та зберігається вода» [4, с. 161], яких 8 (*Канівське, Київське водосховища*), «затока» — «частина океану, моря, озера і т. ін., що вдається в сушу; бухта» [4, с. 341], яких 4 (*Баффінова, Венедська затоки*). Спостерігаємо також два випадки вживання лексем «океан» — «Весь водний покрив Землі або його частина між материками; ... водний покрив більшої частини земної кулі, що поділяє суходіл на материки та острови» [4, с. 680]:

*Британський, Ібернійський океани та «протока» — «2. Вузька смуга води між двома ділянками суходолу, яка сполучає два моря, два океани або море з океаном» [4, с. 926–927]: протоки Іруаз, Святого Георга і по одному — «басейн»: басейн Кейна, «вода»: Внутрішня Зелена вода, «канал»: Англійський канал, «озеро»: Асфальтове озеро, «простір»: в Єгипті *Вазі-Вр* — «Зелений простір». Майже всі терміни певним чином стосуються гідросфери нашої планети.*

Залежно від того, апелятивом чи онімом є ускладнювальні елементи, складні і складені пелагоніми поділяємо на дві групи: **відапелятивні** та **відапелятивно-відонімні**.

Більш численною є друга група найменувань (180; 75,7%), у якій до географічних термінів приєднуються **антропоніми** (27; 11,4%: моря *Лаптевих*, *Рісер-Ларсена*), і це переважно меморіальні назви; **топоніми** (108; 45,4%), які здебільшого локалізують місцезнаходження денотата, вказуючи на те, де розташоване море: поблизу острова (41; 17,2%: *Андаманське*, *Вісайське моря*), регіону, країни (28; 11,8%: *моря Акі*, *Камчатське*), міста (23; 9,7%: *Каффське*, *Сарайське моря*), річки (9; 3,8%: *Дніпровське*, *Ленське моря*), іншого надводного (2; 0,8%: *Ботнічне*, *Суецьке моря*) або підводного (5; 2,1%: *моря Банда*, *Саеву*) об'єкта; **етноніми** (36; 15,1%: *Скіфське*, *Хозарське моря*), теж переважно з локативним значенням; **міфоніми** (4; 1,7%: *Егейське*, *Тартарське моря*), і це часто архаїчні конструкції; **прагматоніми** (2; 0,8%: *море Скотія*, або *Скота* — від назви експедиційного судна) зі своєрідним меморіальним забарвленням. Також відзначимо наявність трьох (1,3%) багатокомпонентних найменувань, онімні частини яких походять від антропоніма (*море Принца Густава-Адольфа*), континентонімів (*Австрало-Азійське Середземне море*) та інсулоніма (*Внутрішнє Японське море*).

Відапелятивні пелагоніми (50; 21%: *Коралове*, *Студене моря*) мають у складі прикметники із вказівкою на сторони світу (*Північне*, *Східне моря*), кольоративи (*Синє*, *Червоне моря*), географічні терміни (*моря Аральське* (у перекладі з тюркських мов *арал* означає «острів»), *Архіпелагове*), зоолексеми (*Боброве море*, *Затока Змій*), інші субстантиви (*Море Богів*, *море Космонавтів*) тощо.

Вісім простих онімів (3,3%) утворені від апелятивів: географічних термінів (5; 2,1%: *Море*, *Рукав*), дієслова (1; 0,4%: *Сиваш*, що в перекладі з тюркських мов означає «прилипати», тобто вказує на особливості дна) і етнонімів (2; 0,8%: *Каспій*, *Мурман*).

Такі назви мають насамперед **прості** мотиваційні відношення, які, проте, можна визначити і в окремих словосполученнях (12; 5%: *Понетське*, або *Понтійське*, море, а *понт* у перекладі з грецької мови означає «море»; *Рукав*). У таких пропріативах зазвичайно мотивацію **сутнісну** (6; 2,6%: *Ла-Манш*, що в перекладі з французької мови означає «рукав»; *Ламське море*, а в евенській *лам* означає «море»), **локативну** (2; 0,8%: *Лакшадвіп* — від назви острова в Індійському океані; *Пропонтида*), **асоціативно-локативну** (2; 0,8%: *Каспій*, *Мурман*) і **квалітативну** (2; 0,8%: *Арал*, *Сиваш*).

Мотиваційні відношення решти складних і складених найменувань морів кваліфікуємо як **комбіновані** (226; 95%: *Аргентинське*, *Фракійське моря*), причому усі

вони мають сутнісний компонент, оскільки вказують на тип іменованого об'єкта (передусім це море). Загалом домінує **локативно-сутнісна** мотивація, що пов'язано з походженням пелагонімів від назв островів або регіонів, оточених морем (110; 46,3%: *Аравійське, Критське моря*). Подібною є й **асоціативно-локативно-сутнісна** мотивація (49; 20,6%: *Індо-Арабське, Кіммерійське моря*), а такими ми вважаємо пропріативи, похідні від назв етносів, які мешкають на берегах (наприклад, *Меотійське море*), річок, які впадають у моря (*Охотське море*), міст, шлях до яких веде через водні простори (*Сурозьке море*), тощо. Часто трапляються пелагоніми з мотиваційними відношеннями **меморіально-сутнісними** (31; 13%: *моря Беллінс-хаузена, Моусона*), особливо в басейні Південного океану, та **квалітативно-сутнісними** (26; 10,9%: *Гниле, Солоне моря*).

Малопродуктивними є пелагоніми із **символічною** (4; 1,7%: *Зелене море, Море Богів*), **ідеологічною** (3; 1,3%: *Егейське море, протока Святого Георга*), **апотропейною** (1; 0,4%: *море Співдружності*), **посесивною** (1; 0,4%: *Наше море*) і **ситуативною** (1; 0,4%: *Боброве море*, де полювали на бобра, або морську видру) мотивацією.

За **темпоральними** особливостями власні назви морів розмежовуємо на **архаїчні**, відомі з давніх часів до кінця X ст. (58; 24,4%: *Карпатське, Лівійське моря*), **давні** (XI–XVIII ст.), яких найбільше (130; 54,6%: *Варязьке, Рибне моря*), **нові** (XIX–XX ст.; 48; 20,2%: *Кельтське, Київське моря*) та **новітні** (XXI ст.; 2; 0,8%: *Кам'янське водосховище або море*), оскільки місто Дніпродзержинськ 2016 р. було перейменоване на Кам'янське.

За **походженням** більшість пелагонімів є **гібридними** (151; 63,5%: *моря Скоша, Філімстилян*) конструкціями, що зрозуміло, тому що часто іменувалися віддалені території, із якими українці практично не контактували. До складу таких пропріальних одиниць входять переважно питомі географічні терміни та іншомовні особові імена (*моря Амундсена, Ірмінгера*), топоніми (*моря Банда, Самар*), етноніми (*Свебське, Хвалінське моря*) тощо. Серед **запозичених** конструкцій (11; 4,6%: *Басейн Кейна, Ібернійський океан*) переважають варваризми, тобто вживані в інших регіонах найменування, зафіксовані у словникових статтях давніх або сучасних вітчизняних джерел, присвячених описам насамперед прилеглих до Євразії земель (*Акі-Нада, Ям Суф*, що в перекладі з давньоєврейської мови означає «очеретяне море»), яких, однак, могло би бути більше, проте більша частина їх калькована. **Питомими** вважаємо протослов'янські топоніми (76; 31,9%: *Спокійне, Східне моря*).

Штучно створеними є переважно нові найменування морів, «автор» яких відомий (43; 18,1%: *Баренцове, Берингове моря*); натомість **природним** шляхом виникли архаїчні і давні пелагоніми (195; 81,9%: *Північне, Чорне моря*).

На відміну від інших онімних розрядів, значна частина власних назв морів має **відому** етимологію (233; 97,9%: *Гебридське, Ірландське моря*), і лише декілька — **гіпотетичну** (5; 2,1%: *моря Балтійське, Тувалу*), і це при тому, що **прозорою** вона є

у 113 пелагонімів (47,5%: *Англійський канал, Жовте море*), а *непрозорою* — у 125 (52,5%: *Азовське, Нарземне моря*).

Характеризуючи **функціональні** особливості найменувань морів, звернемо увагу насамперед на реалізацію ними функцій, які загалом збігаються з тими, що виконують апелятиви, і це **номінативна** (усе пізнане людиною має отримати назву), **інформативна** (кожне найменування несе певну інформацію про денотат, у нашому випадку — про місцезнаходження, площу, глибину моря тощо), **ідентифікаційна** (сприяє розрізненню однотипних об'єктів), **гносеологічна** (орієнтована на отримання нових знань про довкілля), **комунікативна** (основна мета — спілкування між учасниками комунікативного акту), **когнітивна** (допомагає формувати і виражати думки) та інші.

Такі пропріативи, як і океаноніми, «... побутують насамперед у **науковому** стилі (в середовищі географів, моряків, мандрівників, учителів географії, студентів і учнів), рідше — **художньому, розмовно-побутовому, публіцистичному** та інших» [10, с. 282].

Найменування морів, наявні в художніх текстах, ми кваліфікуємо як **пелагопоніми** [9, с. 2329]. Описуючи функціонування власних назв у поетичному мовленні другої половини ХХ ст., І. Хлистуна [12] засвідчила наявність у поезіях найменувань морів: *Чорне море, українське море, Зустрічай своїх богатирів!* (Яр Славутич), однак не відзначила високої продуктивності таких конструкцій. Натомість у прозі (особливо авантюрній, пригодницькій, романтичній і под.) пелагоніми трапляються частіше: і як біблїоніми (цикл романів «*Хвилі Чорного моря*» В. Катаєва, роман «*Чорне море*» М. Булгакова), і як засоби локалізації подій, які описуються в художніх творах українських (М. Коцюбинського, О. Олеся, З. Тулуб, Т. Шевченка, Ю. Яновського) та зарубіжних (Ж. Верна, Дж. Лондона, Е. Хемінгуей та ін.) авторів. Загалом поетоніми фіксуємо переважно у складі порівнянь, метафор, метонімій, персоніфікацій, етимологізацій тощо, однак у белетристиці океаноніми й пелагоніми функціонують без виразних тропеїчних нашарувань. Синтаксична роль таких онімів — переважно обставини місця та означення (адвербіальні локативні і вторинні ад'єктивні синтаксеми), рідше — підмети (субстанціальні суб'єктні синтаксеми) [9, с. 282].

Власні назви морів поширені і як складник **артіфрагментонімів** — найменувань, засвідчених в інших жанрах мистецтва [9, с. 248], і це, наприклад, **імажотопоніми** (картини І. Айвазовського «*Буря на Чорному морі*», «*Ніч на Чорному морі*», «*Чорне море*» (інша назва — «*На Чорному морі починає розіграватися буря*»), **мелосотопоніми** (пісні «*Чорне море*» у виконанні Юлія Кіма та Георга Отса) або **фільмотопоніми** (трилер К. МакДональда «*Чорне море*», бойовик С. Щербіна «*Чорне море*»), тобто власні назви географічних об'єктів (у нашому випадку — лише *Чорного моря*), зафіксовані у творах відповідно образотворчого мистецтва, піснях та фільмах [9, с. 251]. Інші пелагоніми теж трапляються в назвах картин («*На березі Аральського моря*» та «*Крутий берег Аральського моря*» Т. Шевченка) чи фільмів (кіносеріал «*Пірати Карибського моря*» Г. Вербінські). Звичайно, така продуктивність

пропріативів у поетонімії та артіфрагментонімії пов'язана з красою моря, романтикою морських походів, образністю мариністичних сюжетів.

Між топонімами й ідеонімами (насамперед поетонімами та артіфрагментонімами), а також ергонімами (наприклад, колективонімами) та прагматонімами (зокрема товаронімами) в ономастиці простежуємо явище **омонімії**, коли різні денотати мають однакові назви, які, проте, належать до різних онімних розрядів (реальні пелагоніми та імажопелагоніми «Азовське море» П. Дивінського, «В Чукотському морі» В. Істоміна, «Балтійське море» К. Крижицького; пелагопоетоніми, як у романі Ж. Верна «20 000 льє під водою»: *Фрегат пройшов повз острови Паумоту, Маркізькі, Сандвічеві ... і направився в Китайські моря*; ергонім громадська організація «Комітет врятування Азовського моря»; прагматонім торгова марка «Чорне море» тощо).

Малопоширеними серед пелагонімів можна вважати явища **полісемії** та **антонімії**. Зокрема, як багатозначні кваліфікуються однакові найменування різних морів: моря **Біле** (басейн Північного Льодовитого океану) і **Біле** (варіантна назва *Середземного*); **Північне** (*Баренцове* і *Біле*), а протилежні за значенням лексеми трапляються у складі бінарних опозицій — «двох певним чином пов'язаних об'єктів за допомогою назв, що мають однакову основну лексему й антонімічні означення» [2, с. 56–57]: **Понт Аксінський** і **Понт Евксинський**, тобто «негостинне» і «гостинне»; **Західне** і **Східне** (*Балтійське море* в мовленні різних етносів) моря.

Частіше, особливо серед варіантних форм, фіксуємо **пароніми**: моря *Іонічне* або *Іонійське*, *Йонійське*; *Левантинське* або *Левантійське*. Однакові найменування того самого моря кваліфікуємо як **синоніми**: моря *Веделла* і *Георга Четвертого*; *Лаптевих* — *Ленське*, *Сибірське*.

По суті, такі синоніми — це **лексичні** варіанти пелагонімів, яких зафіксовано 103 (84,4%: моря *Мінданао* і **Бохол**; *Критське* і *Карпатське*). Значно менше **синтаксичних** (10; 8,2%: моря *Вісайн* і **Вісайське**, *Густава-Адольфа* і **Принца Густава-Адольфа**), **фонетичних** (7; 5,8%: моря *Понтійське* і **Понетське**; *Хальмахера* і **Тальмахера**), **словотвірних** (2; 1,6%: моря *Акі* і **Акі-Нада**; *Іонічне* і **Іонійське**) варіантів. Загалом 116 морів має 116 **основних** назв (48,7%: моря *Бофорта*, *Венделя*) і 122 **варіантні** (51,3%: *Варязьке*, *Германське*, *Свебське море*), а динаміка назвотворчого процесу становить 2,0517, що означає: майже кожне море має два або більше найменувань. як **діахронічних** (99; 81,1%: моря *Мармурове* — **Пропонтида**; *Новогвінейське* — **Бісмарка**), так і **синхронічних** (23; 18,9%: моря *Балі* і **Балійське**; *Гниле* і *Сиваш*), а також **одно-** (71; 58,2%: *Дніпровське*, *Кременчуцьке море* або *водосховища*) і **різносистемних** (51; 41,8%: **Вазі-Вр**, **Ям Суф** — *Червоне море*; **Лакшадвіп** — *Лаккадівське море*).

Можна ототожнити основні назви морів з **офіційними**, а варіантні — з **неофіційними**, однак інші функціональні атрибути пелагонімів із цим поділом не збігаються. Зокрема, за особливостями реалізації побутують лише **в мові** переважно діахронічні варіантні форми і значна частина пелагонімів басейнів Індійського, Південного й Тихого океанів (у межах 55%: моря *Банда*, *Камотес*), **у мовленні** — найменування

так званих морів-озер (близько 15%: *Дністровське, Каспійське моря*), а в *мові й мовленні* — решта пропріальних одиниць (близько 30%: *Азовське, Чорне моря*).

Дві останні групи можна віднести до **активного словникового запасу**, а першу — до **пасивного**. У загальномовній сфері складниками **домінувального** кола, на нашу думку, будуть лише топоніми *Азовське й Чорне моря*; **активного** — вживані в мові та мовленні, а **пасивного й потенційного** — решта онімів. В індивідуальній і територіально-корпоративній сферах така градація залежить від багатьох екстралінгвальних чинників (наприклад, у середовищі гідрологів більшість пелагонімів належатиме до домінувального кола, як і в моряка, шанувальника літератури морської тематики, вчителя географії тощо).

Пелагоніми, які побутують у мовленні або мові й мовленні, переважно є **загальновідомими**; назви морів, які омивають Євразію, — **регіонально відомими**; інші гідроніми — **локально відомими** або **невідомими**.

Зважаючи на незначну кількість таких пропріальних одиниць, відносимо їх до **низькочастотних**.

Правопис пелагонімів ґрунтується на основному постулаті: родове найменування (*море, затока, океан* тощо) пишемо з малої літери, а всі інші компоненти — з великої (*Внутрішнє Японське море, Ібернійський океан, Канівське водосховище*). Такі пропріативи постійно ідентифікуються як власні назви, лише окремі діахронічні варіанти (*Море, Рукає*) можуть в інших контекстах кваліфікуватися як апелятиви. В образних найменуваннях, де пряме значення географічних термінів частково втрачається, практикується їхнє написання з великої літери (*Затока Змії, Море Богів*).

Більшість пелагонімів є **відмінюваними** структурами (183; 76,9%: *Асфальтове озеро, Біла затока*), причому одиничні лексеми переважно відмінюються за зразком іменників чоловічого роду (7; 2,9%: *Мурман, Сиваш*), а назви-словосполучення мають іменниково-прикметниковий тип відмінювання з домінуванням форм середнього роду однини (168; 70,%: *Арафурське море, Дніпродзержинське водосховище*). Серед **відмінювано-незмінних** конструкцій (51; 21,4%: *моря Вісаян, Х'юга*) більш продуктивні дві моделі, коли іменник середнього роду однини поєднується з іменником у родовому відмінку (30; 12,%: *басейн Кейна, море Сомова*) або незмінним субстантивом (16; 7%: *моря Банда, Саву*); у першому випадку другий компонент — це в основному антропоніми (*моря Ванделя, Лінкольна*), а в другому — інсулоніми (*моря Фіджі, Флорес*). **Незмінними** є чотири пропріативи (1,7%: *Бахр-ель-Азов, Ям Суф*).

Конотативне значення пелагонімів визначається додатковою семантикою стрижневого поняття: *море* — «Велика площа чого-н. або велика кількість когось, чогось» [5, с. 562], і з цим апелятивом пов'язане й етнокультурне значення слова, яке в «Антології знаків української мови» досить різнопланове: «загальнолюдський символ життя з його гріховними пристрастями і бурями; ... смерть; ... порятувати може батькова-материна молитва: *Ой могла б мене отцеева-паніматчина молитва на Чорному морі рятувати, уже б я знав, як свою матір шанувати-поважати*» [5, с. 400–401], і це єдине у словнику-довіднику посилання на власну назву моря.

Традиційно відпустка, літній відпочинок в українців асоціювався з поїздкою до моря, переважно *Чорного*, хоча на початку ХХІ ст. це може бути й *Адріатичне*, *Червоне* та ін. Після початку російсько-української війни різко зросло негативне ставлення до всього, що пов'язане з Російською Федерацією, зокрема і до найменувань морів, які її оточують. Відповідно, можна простежити, принаймні на рівні підсвідомості, позитивне ставлення до назв морів близьких і теплих та негативне — до холодних і віддалених, хоча загалом пелагоніми — **емоційно нейтральні найменування**.

Такі пропріативи, як і багато інших топонімів, належать до макроконцепту '*Простір*' і мезоконспекту '*Земля*', а найменування близьких до України морів або актуальних із різних причин дозволяє кваліфікувати їх як мікроконцепти.

Висновки та перспективи дослідження. На основі комплексної характеристики пелагонімів можемо зробити висновок, що такі власні назви — це екстрагідроніми, гідроніми, геотопоніми, абіоніми, переважно реалоніми та індивідуальні макроназви. Домінують складені конструкції, утворені синтаксичним способом (найбільш продуктивні моделі — «іменник + прикметник» та «іменник + іменник»), із комбінованою мотивацією (зокрема локативно-, меморіально- та квалітативно-сутнісною), відапелятивно-відонімні, у складі яких переважають географічні терміни та антропоніми або топоніми. Більшість пелагонімів є давніми, гібридними, низькочастотними, емоційно нейтральними найменуваннями, утвореними природним способом, які мають відому й непрозору етимологію, побутують у науковому стилі, є елементами мови (а не мовлення), належать до пасивного словникового складу, невідомі широкому загалу, позбавлені етнокультурного значення. Серед таких пропріативів часто фіксуються явища омонімії та синонімії, причому лексичні варіанти переважно діахронічні. Пелагоніми мають усталений правопис, є відмінюваними або відмінювано-незмінними конструкціями.

Порівнявши отримані результати з аналогічними ознаками океанонімів та фіордонімів [10; 11], ще раз підкреслимо їхні особливості: вони, за невеликим винятком, менш активно представлені в мовленні, часто невідомі (особливо найменування віддалених від України об'єктів), мають багато варіантних форм, значна частина яких може бути кваліфікована і як офіційна назва. Для пелагонімів характерні регіональні атрибути (наприклад, майже всі моря басейну Південного океану мають назви з меморіальною мотивацією; найменування складників *Австрало-Азійського Середземного моря* (басейн Тихого океану) — це переважно локативно-сутнісні структури з непрозорою етимологією, а *Середземного* (басейн Атлантичного океану) — архаїчні форми з виразним міфологічним відтінком. Натомість фіордоніми більш тісно пов'язані з інсулонімами та наутонімами.

У перспективі плануємо звернути увагу на загальну характеристику інших власних назв: як відкритих водних об'єктів (наприклад, заток чи течій), так і таких розрядів, як ойконіми, омоніми чи хороніми, що дозволить із часом сформувати цілісну картину українського топонімікону.

Література

1. Антонова Л. В. Дивовижна географія. Харків : Ранок, 2011. 208 с.
2. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
3. Губарєв В. К. Географія світу: довідник школяра і студента. Донецьк : ТОВ ФКФ «БАО», 2004. 576 с.
4. Жайворонок В. В. Словник української мови. Київ : Просвіта, 2016. 1316 с.
5. Жайворонок В. В. Антологія знаків української культури : словник-довідник. Київ : Наукова думка, 2018. 758 с.
6. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія: (проект). *Повідомлення Української ономастичної комісії*. Київ : Наукова думка, 1966. Вип. 1. С. 24–43.
7. Пасенко Л. В. Новий довідник: Географія. Київ : Казка, 2008. 992 с.
8. Петринка Л. В. Усі географічні назви (за шкільною програмою). Харків : Торсінг плюс, 2007. 288 с.
9. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.
10. Торчинський М. М. Власні назви океанів: денотатно-характеристичні, етимолого-словотвірні та функціональні особливості. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика*. Хмельницький, 2022. Вип. 11. С. 276–287.
11. Торчинський М. М., Торчинська Н. М. Власні назви проток у структурі українського ономастикону. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2023. Випуск 2 (50). С. 439–446.
12. Хлустун І. В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 — укр. мова. Умань, 2006. 236 с.
13. Шматько О. Є., Байназаров А. М., Височин М. Ю. та ін. Географія за всією шкільною програмою : практичний довідник. Харків : Весна, 2009. 426 с.

References

1. Antonova, L. V. (2011), *Dyvovyzhna gheoghrafija [Amazing geography]*. Kharkiv: Ranok. [in Ukrainian].
2. Buchko, D. Gh., Tkachova, N. V. (2012), *Slovnnyk ukrajinskoji onomastychnoji terminologhiji [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology]*. Kharkiv: Ranok-NT. [in Ukrainian].
3. Ghubarjev, V. K. (2004), *Gheoghrafija svitu [Geography of the world]: dovidnyk shkoljara i studenta*. Donecjk: TOV FKF «BAO». [in Ukrainian].
4. Khlystun, I. V. (2006), *Vlasna nazva v ukrajinskii poezii II pol. 20th st. (semantyko-funktsionalnyi aspekt) [A proper name in Ukrainian poetry of the 2nd century. 20th century (semantic-functional aspect)]*: dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 — ukr. mova. Uman [in Ukrainian].

5. Zhaivoronok, V. V. (2018), *Antolohiia znakiv ukrainskoi kultury [Anthology of signs of Ukrainian culture]* : slovnyk-dovidnyk. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].
6. Nimchuk, V. V. (1966), Ukrainska onomastychna terminolohiia: (proekt). [Ukrainian onomastic terminology : (project)], *Povidomlennia Ukrainskoi onomastychnoi komisii [Notice of the Ukrainian Onomastic Commission]*, (1), pp. 24–43. [in Ukrainian].
7. Pasenko, L. V. (2008), *Novyj dovidnyk: Gheoghrafija [New directory: Geography]*. Kyjiv: Kazka. [in Ukrainian].
8. Petrynka, L. V. (2007), *Usi gheoghrafichni nazvy (za shkyljnoju prohramoju) [All geographical names (according to the school curriculum)]*. Kharkiv: Torsingh pljus. [in Ukrainian].
9. Torchynskyj, M. M. (2008), *Struktura onimnogho prostoru ukrajinsjkoji movy [The structure of the nominal space of the Ukrainian language]*. Khmeljnyckyj: Avist. [in Ukrainian].
10. Torchynskyi, M. M. (2022). Vlasni nazvy okeaniv: denotatno-kharakterystychni, etymoloho-slovotvirni ta funktsionalni osoblyvosti [Proper names of oceans: denotative-characteristic, etymological-word-forming and functional features], *Slavistychni studii: linhvistyka, literaturoznavstvo, dydaktyka [Slavic studies: linguistics, literary studies, didactics]*, (11), pp. 276–287. [in Ukrainian].
11. Torchynskyi, M. M., Torchynska, N. M. (2023), Vlasni nazvy protok u strukturi ukrain-skoho onomastykonu [Proper names of channels in the structure of Ukrainian onomastics], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serija: Filolohiia [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology]*, (2 (50)), pp. 439–446 [in Ukrainian].
12. Zhaivoronok, V. V. (2016,) *Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]*. Kyiv: Prosvita. [in Ukrainian].
13. Shmatko, O. Je., Bajnazarov, A. M., Vysochyn, M. Ju. ta in. (2009) *Gheoghrafija za vsijeju shkyljnoju prohramoju [Geography in the entire school curriculum]: praktychnyj dovidnyk*. Kharkiv: Vesna. [in Ukrainian].

Е. В. Боєва,

канд. філол. наук, доц.,

*ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,*

доцент кафедри української та зарубіжної літератур

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6431-6413>;

Н. Ф. Босак,

канд. пед. наук, доц.,

*ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,*

доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4127-9223>

ТОПОНІМІЯ РОМАНУ «РЕКРЕАЦІЇ» У РІЧИЩІ ПОСМОДЕРНІСТСЬКОГО ДИСКУРСУ Ю. АНДРУХОВИЧА

Статтю присвячено дослідженню функційно-стилістичних особливостей топонімії, що спостерігається в романі яскравого представника постмодерністського художнього дискурсу Ю. Андруховича. У сучасному мовознавстві ще недостатньо вивчено потенційні можливості літературно-художніх онімів постмодерних творів, ця лексика стає об'єктом лінгвістичного аналізу лише принагідно. А саме в топоніміконі (і ширше — ономастиконі) «нового українського роману» відбита постмодерна маскарадність, іронія, травестійність та емоційна маркованість. Дослідження топонімів видається досить цікавим та актуальним, адже творення таких одиниць є творчим процесом, залежить від художнього задуму автора; топоніми визначають хронотоп твору, беруть активну участь у творенні образів, викликають певні асоціації, розвивають символічні значення. Тому вивчення онімії, і зокрема топонімії роману, є важливим для дослідження авторського ідіостилію письменника, особливостей мовної картини створеного ним світу.

Метою представленої розвідки є аналіз топонімікону роману «Рекреації» Ю. Андруховича, що скерований на з'ясування семантичної та функційної специфіки цього важливого розряду онімів як маркерів ідіостилію письменника.

Об'єктом дослідження став ономастикон роману «Рекреації», а предметом розгляду стали різноманітні розряди топонімів як структурні компоненти ідіолектного комплексу. При аналізі було застосовано описовий, статистичний методи, а також метод контекстуального аналізу.

З'ясовано, що топонімія в романі Ю. Андруховича становить солідний лексичний шар, має широкий діапазон дії в художньому тексті і визначається багатою

символічною семантизацією внаслідок поширення конотативного значення топонімів. Генеруючи нові значення пропріальної лексики, письменник розширює семантико-прагматичні параметри художнього тексту та доводить, що одиниці топонімійного простору мають невичерпні ресурси для розв'язання художніх завдань постмодернізму. Доведено, що топоніми у романі «Рекреації» виконують функцію не лише локально-темпорального ідентифікатора, а й певного символічного переосмислення. Результати дослідження топонімійного простору роману Ю. Андруховича показали, що завдяки високій активності і своєрідному «обігруванню» у тексті топоніми стають важливим елементом ідіостилю письменника, його мовної палітри і виявляють при цьому власну манеру ономастичного письма автора, його постмодерні інтенції. Перспективним напрямком подальших досліджень убачаємо системний аналіз ономастичного коду українського постмодерного дискурсу.

Ключові слова: топонім, художній текст, топонімійний простір, заголовок, ідіостиль, постмодерний дискурс, символічна семантизація, хронотоп.

E. V. Boeva,

PhD in Philology, Associate Professor,

*State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky»,*

Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6431-6413>;

N. F. Bosak,

PhD in Philology, Associate Professor,

*State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky»,*

*Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology
and Methods of Teaching Professional Disciplines*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4127-9223>

THE TOPONYMY OF THE NOVEL «RECREATION» IN THE CONTEXT OF ANDRUKHOVYCH'S POSTMODERNIST DISCOURSE

The article is devoted to the study of the functional and stylistic features of toponymy, which is observed in the novel of Yu. Andruhovych, who is considered to be a bright representative of the postmodern artistic discourse. In modern linguistics, the potential possibilities of literary and artistic onymes of postmodern works have not yet been sufficiently studied, this vocabulary has been occasionally the object of linguistic analysis. Namely, in the toponymicon (and more broadly, the onomasticon) of the «new Ukrainian novel» there have been reflected postmodern masquerade, irony, grassrootsness and emotional markedness. The study of toponyms appears to be quite interesting and relevant, because the creation of such units is a creative process that depends on the

artistic intention of the author; toponyms determine the chronotope of the work, take an active part in the creation of images, cause certain associations, develop symbolic meanings. Therefore, the study of onymia, and in particular the toponymy of the novel, is crucial for the study of the writer's authorial idiosyncrasy, the peculiarities of the linguistic picture of the world created by him.

The purpose of the presented investigation is the analysis of the toponymicon of the novel «Recreation» by Yu. Andruhovich, aimed at clarifying the semantic and functional specifics of this important category of onyms as markers of the writer's idiosyncrasy.

The object of the study was the onomasticon of the novel «Recreations», and the subject of consideration was various categories of toponyms as structural components of the idyllic complex. Descriptive, statistical methods, as well as the method of contextual analysis have been used in the analysis.

It has been revealed that the toponymy in Yu. Andruhovich's novel constitutes a solid lexical layer, has a wide range of action in the artistic text and is determined by a rich symbolic semanticization due to the spread of the connotative meaning of toponyms. By generating new meanings of his own vocabulary, the writer expands the semantic-pragmatic parameters of the artistic text and proves that the toponymic space units have inexhaustible resources for solving the artistic tasks of postmodernism. It has been proved that toponyms in the novel «Recreations» perform the function of not only a local-temporal identifier, but also a certain symbolic reinterpretation. The results of the study of the toponymic space of Yu. Andruhovich's novel showed that, due to the high activity and a kind of «playing» in the text, toponyms constitute an important element of the writer's idiosyncrasy, his language palette, and at the same time reveal the author's own manner of onomastic writing, his postmodern intentions. A systematic analysis of the onomastic code of the Ukrainian postmodern discourse as a promising direction can be the subject for further research.

Key words: toponym, artistic text, toponymic space, title, idiosyncrasy, postmodern discourse, symbolic semanticization, chronotope.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Мова художнього твору становить органічну єдність широкого спектру взаємодіючих виражальних засобів, серед яких помітне місце належить онімам. Беручи свій початок від заголовка, поділяючись на розділи й тематичні лінії, ономастикон твору сприяє виділенню ідейно-художніх та мовних партій персонажів, окреслює хронотоп, створює асоціативні зв'язки з історико-культурними та літературними власними назвами.

Сьогодні, напевно, вивченню онімії постмодерних творів необхідно приділяти більше уваги у мовознавчих дослідженнях текстів сучасної української літератури, адже оніми, займаючи провідне місце серед інших мовних засобів текстотворення, чи не найактивніше залучаються письменниками при побудові свого авторського світу у тексті твору.

Творчість відомого українського поета, прозаїка, перекладача, есеїста Ю. Андруховича має значний вплив на формування літературного процесу в Україні. З

його іменем пов'язані перші факти неупередженого зацікавлення сучасною українською літературою на Заході, його твори перекладено багатьма мовами світу. Однак до цього часу відсутні спеціальні дослідження, присвячені аналізу ономастичного доробку письменника. За нашими спостереженнями в ономастиконі «нового українського роману» Ю. Андруховича топоніми становлять важливу частину, значну за обсягом і естетично вагому. Дослідження саме цього класу онімів видається досить цікавим та **актуальним**, адже творення таких одиниць є творчим процесом, залежить від художнього задуму автора; топоніми визначають хронотопну лінію твору, беруть активну участь у творенні образів, викликають певні асоціації, розвивають символічні значення. Особливе зацікавлення викликають питання дослідження авторських топонімічних новотворів, які мають риси травестійного використання.

Аналіз досліджень проблеми. Незважаючи на чималі напрацювання в царині літературно-художньої ономастики, особливості функціонування власних назв у прозовому дискурсі Ю. Андруховича дослідники розглядали досить спорадично. Проте заслуговує на увагу невеликий за обсягом, але глибокий за змістом фрагмент монографії О. Ю. Карпенко «Проблематика когнітивної ономастики» [4], в якому розглянуто найцікавіші приклади варіативності антропонімів у романі Ю. Андруховича «Московіада». Крім того, метою дисертаційного дослідження А. Вегеш [2] був системний аналіз літературно-художньої антропонімії української прози посттоталітарної доби. Авторка дійшла висновку, що антропонімії Ю. Андруховича в романі «Рекреації» властива карнавальність, що імена-символи, імена-прототипи поєднуються з авторськими новотвореннями для відображення абсурдності сприйняття навколишнього світу. Пропріальній лексиці у прозі Ю. Андруховича присвятили свої наукові розвідки Л. Масенко [6], Л. Зеленко [3], Т. Ліщук [5] та В. Рогозіна [8].

Метою представленої статті є аналіз топонімікону роману «Рекреації» Ю. Андруховича, що скерований на з'ясування семантичної та функційної специфіки цього важливого розряду онімів як маркерів ідіостилу яскравого представника українсько-го постмодерну.

Зазначимо, що роман «Рекреації» став одним з найцікавіших явищ сучасної української літератури. В українській періодичній літературі 90-х років відразу з'явилася величезна кількість критичних публікацій, у яких стосовно прози письменника було вжито жанрову дефініцію «новий український роман». Новою була проблематика твору, новим був спосіб зображення дійсності, новим та незвичним був і ономастикон роману.

Топонімія у творчому доробку Ю. Андруховича становить солідний лексичний шар, представляє різні класи цього онімного розряду, має широкий діапазон дії в художньому тексті (ХТ) і визначається багатою символічною семантизацією внаслідок поширення конотативного значення топонімів.

Визначена мета реалізується шляхом виконання таких **завдань**: виявити та систематизувати топоніми, що представлені в тексті роману; з'ясувати специфіку заголовка роману, визначити його місце у ХТ; розкрити роль топонімічних маркерів у

структурі ідіолектного комплексу; виокремити риси травестійного використання топонімів; встановити художньо-зображальні функції топонімів у романі «Рекреації».

Об'єктом дослідження став онімний простір роману Ю. Андруховича, що має бурлескний характер. **Предметом** розгляду стали різноманітні розряди топонімів як структурні компоненти ідіолектного комплексу. У процесі дослідження застосовано описовий, статистичний **методи**, а також метод контекстуального аналізу. Теоретико-методологічною основою дослідження слугували ономастичні праці професора Ю. О. Карпенка.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, Ю. Андрухович у своїй творчості є прихильником постмодерністського методу, ініціатором відродження карнавальних та буфонадних традицій в українській літературі. Особливого значення письменник надає іманентній текстовій структурі, власне, «текстові у тексті».

Як зазначають критики, руйнівна енергія роману «Рекреації» спрямована на елементи культури колоніальної епохи. Разом із тим роман торкається й проблеми світової культури. Для цього застосовано характерний для постмодернізму прийом інтертекстуальності, який полягає у творчому переосмисленні здобутків попередньої культурної епохи, своєрідній грі з її уламками, їх новому комбінуванні. Заперечення старого відбувається не заради встановлення нової ієрархії цінностей, а заради зруйнування будь-яких ідеологічних систем. Тому в романі будь-який символ може трактуватися неоднозначно. Як зазначає І. Цапліна, у «Рекреаціях» Ю. Андрухович проводить головних персонажів через карнавальну дійсність свята шляхом самопошуку, наново-творення та наново-усвідомлення самих себе [10].

У «Рекреаціях» знищення межі між утопією, фантастикою та реальністю знаходить свій прояв у тому, що дія відбувається в неіснуючому місті *Чортопіль*, де з'являється демонічний персонаж — *пан Попель*, а поряд із цим постійно згадуються реалії тодішнього радянського життя.

Велике значення для кращого розуміння художнього твору має виявлення максимальної кількості зв'язків між текстом та його назвою. Дослідження заголовка роману «Рекреація» дозволяє дійти висновку, що його специфіка пов'язана з постмодерністським методом сприйняття дійсності: карнавальність та використання елементів мовної гри сприяють іронічному звучанню заголовка, формуючи також певний підхід до сприйняття самого тексту.

Перетворення героїв стає основною ідеєю роману. Відродження як принцип карнавальності реалізується і в поетиці роману взагалі, і в конкретних епізодах твору. Мотив перетворення, воскресіння простежується і в назві твору (лат. *recreatio* означає «відновлення»), і в назві його основної події — *Свято Воскресаючого Духу* [3, с. 97]. На думку організаторів свята, воно повинно відродити духовність українського суспільства, а також духовність кожного учасника цієї культурної програми. Свято Воскресаючого Духу — це символічна спроба відродити Україну, яка перетворюється на балаган.

У тексті роману фіксуємо ігрове пояснення лексеми *рекреації*. У святочному проспекті розповідається про те, що «**рекреації** — народні карнавальні дійства і

співами, танцями, читанням віршів і театральними виставами», що під час подібних вистав «розкріпачені душі торжествували своє оновлення, Вільний Сміх і Розкута Поезія злітали понад грішною землею, і відступала підла Костомаха під неублаганними ударами Людського Безсмертя» [1, с. 63]. Як зазначає дослідниця Л. П. Зеленко, подібне тлумачення слова *рекреації* відрізняється від реального його значення в українській мові. У словнику іншомовних слів подано таку дефініцію цієї лексеми: 1) заст. канікули; перерва в школі; 2) приміщення для відпочинку в навчальних установах; 3) відпочинок, відновлення сили людини [9, с. 589]. Отже, авторське пояснення — це містифікація, своєрідна гра, яка сприяє розкриттю концепції твору: усе, що відбувається, є непередбачуваним, це театралізована вистава, карнавал, де режисер (Бог, чорт, фатум) може кожної миті по-іншому направити розвиток сюжету, а заодно й повністю змінити долю кожного з персонажів [3, с. 101].

За нашими спостереженнями, топоніми, ужиті автором роману, сприяють створенню хронотопу, беруть активну участь у формуванні концептуальної бази ХТ. Отже, топоніми, використані з метою зображення місця подій, можна поділити на дві групи: 1) власні назви, пов'язані з містом *Чортопіль*, та 2) власні назви на позначення позаміського простору. Як зазначає В. І. Рогозіна, топонімів у романі 57 (26, 2%), у тому числі назви: континентів, країн — *Австрія, Америка, Боснія, Бразилія, Європа*; територій — *Галичина, Донбас, Херсонська область*; міст — *Варшава, Відень, Запоріжжя, Київ, Львів, Чортопіль*; вулиць і площ — *площа Воскресіння, вул. Дзержинського*; сакральних споруд — *церква Воскресіння та ін.* [8, с. 207].

Місто *Чортопіль* в «Рекреаціях» фантастичним чином впливає на події, які відбуваються з героями. Простір міста представлений площею, де відбувається свято; вулицями, рестораном, пивною; борделем, де ночує *Мартофляк* в обіймах повії; *готелем «Синьогора»*, де зупиняються герої; *Віллою з Грифонами*, куди потрапляє *Немирич*.

Топоніми, пов'язані з містом, можуть вказувати на старовинні об'єкти, про що свідчить форма самої назви: *Чортопіль* [43 вжив.], *церква Воскресіння* [3 вжив.], *колишня площа Воскресіння* [2 вжив.], *площа Ринок* [11 вжив.], *готична садиба Лянцкоронських* [1 вжив.], *колишня вулиця Сакраменток* [4 вжив.], *колишня вулиця Св. Івана Хрестителя* [2 вжив.], *колишня вулиця Короля Данила* [1 вжив.], *Вілла з Грифонами* [3 вжив.], *тартак на розі колишньої Тихої та Понятовського* [1 вжив.]. Згадуючи старовинні назви, письменник підкреслює те, що вони пов'язані з історією цієї території, з іменами її найвідоміших мешканців, з їхніми релігійними поглядами.

Як вже зазначалося, поява в романі назви міста *Чортопіль* пов'язана з тим, що в цій місцевості діє нечиста сила. Отже, письменник створює фантастичну назву з прозорою внутрішньою формою. Як зазначає Т. Д. Ліщук, можемо припустити, що Ю. Андрухович вигадує «таку назву міста, щоб підкреслити усі потойбічні риси і події, які відбуваються у ньому під час Свята Воскресаючого Духу» [5, с. 126]. При цьому автор використовує модель, продуктивну для ХУІІІ століття. У той час існувала мода на античність: за античним зразком створювалися назви, другою частиною яких виступала

грецька лексема *polis* («місто»). Моду на античність в архітектурі демонструє назва *Вілла з Грифонами*.

Як відомо, *Грифон* — фантастична істота в давньогрецькій міфології. Це крилатий лев, іноді з головою орла [9, с. 192]. Подібна назва вказує на давність споруди, а також готує читача до фантастичних подій, що будуть відбуватися у цьому місці.

Площа з назвою *Ринок* є характерним явищем для кожного середньовічного центральноєвропейського міста. Отже, автор, використовуючи цю назву, повідомляє про те, що дія відбувається у старовинному місті, пов'язаному з європейськими традиціями. Урбанонім *вулиця Сакраменток* походить від назви жіночого релігійного ордену, заснованого в Парижі в 1631 році — орден Сакраменток, або Бенедиктинок безперервного поклоніння Святим Таїнствам. Цей орден існував і в Західній Україні. Назви *садиба Лянцкоронських* та *вулиця Понятовського* відбивають історію Польщі: Лянцкоронські — представники польської шляхти, а Станіслав II Август Понятовський — останній король Польщі та Литви перед розділом Польщі у ХУІІІ столітті.

Назви *церква Воскресіння* та *площа Воскресіння* нібито створюють смислову єдність з назвою *Свято Воскресаючого Духу*. Але це зовсім не так. У романі письменник розмежовує воскресіння Хреста і балаган, влаштований Мацапурою та його акторами.

Шляхетність старовини протиставляється у романі стандартизованості сучасних назв, що, як правило, тиражувалися в багатьох радянських містах: *пивничка «Під оселедцем»* [1 вжив.], *ресторан «На Ринку»* [3 вжив.], *вулиця Дзержинського* [1 вжив.], *стадіон «Трудові резерви»* [1 вжив.], *кінотеатр «Росія»* [3 вжив.], *кафе «Колиба»* [2 вжив.], *готель «Синьогора»* [2 вжив.], *кав'ярня «Еней»* [1 вжив.].

Розглянемо деякі з цих назв. Так, згадка про *вулицю Дзержинського* (порівн.: у «Московіаді» про пам'ятник Дзержинському) — це ще один натяк на зорке око КДБ, представлене в «Рекреаціях» комсомольським хлопчиком *Білінкевичем*. Урбанонім «Під оселедцем» має нібито традиційну форму, але він є безглуздим за своїм змістом, що є першою вказівкою на незвичність простору, до якого потрапляють герої. Назва *готель «Синьогора»* виконує хронотопічну функцію: вона вказує, що події відбуваються в рідній для письменника Івано-Франківській області. Саме там розташований Національний природний парк «Синьогора». Назва кав'ярні «Еней» має алюзійний характер.

Пивна «Під оселедцем» знаходиться у підвальному приміщенні на площі *Ринок*. Те, що герої відправляються під землю, символізує пекельний характер подій, що відбуваються в романі. Поети, спускаючись під землю, ніби проходять історичні етапи розвитку людства. Мартофляк каже: «*Виеляється, під кожним містом є ще одне місто — зі своїми вулицями і площами, зі своїми звичаями й таємницями [...]; тепер ми йдемо середньовіччям, поверхом нижче — дохристиянські часи, потім — мамонти, потім, здається, мезозой, і так далі, сходження донизу не має кінця*» [1, с. 69]. На нашу думку, цей фрагмент тексту має натякнути читачеві на характер хронотопу, на мінливість і нечіткість межі між різними хронологічними зрізами, між реальністю та видіннями.

Просторове та хронологічне зміщення відбувається також на старовинній *Віллі з Грифонами*, до якої потрапляє Юрко Немирич в супроводі пана Попеля. Герой опиняється в ситуації, коли неможливо відрізнити живих від мерців, і навіть часовий вимір цієї фантастичної вечірки відрізняється від справжнього — це початок XX століття. Усе це вказує на диявольську сутність подій.

На позначення позаміського простору в романі майже не використовуються власні назви. Позаміський простір у «Рекреаціях» представлений образом дороги до *Чортополя* та дороги через ліс до *Сільця*, з якого були вислані предки Гриця Штундери. Письменник не випадково порівнює дорогу до *Чортополя* з паломництвом. Паломництво має на меті відвідування святих місць. У «Рекреаціях» люди їдуть на Свято Воскресаючого Духу зі сподіванням воскресити дух України та відродитися самим. У романі відбувається злиття життєвого шляху людини з реальним шляхом, тобто з подорожуванням. Тому дуже важливим у творі є те, як герої оцінюють цю подорож. Марта і Хомський вважають її позбавленою сенсу. Найкраще це висловлює Марта: «*Ах, як усе відомо, звично, ці свята, це Воскресіння Духу, ця порожнеча...*» [1, с. 54]. Насторожує читача й фраза однієї поетки-патріотки про те, що «*Чортопіль — наша духовна Мекка*» [1, с. 51]. У цьому вислові автор поєднує духовне з диявольським, явно іронізуючи з приводу занадто пишних висловів та занадто грандіозних планів організаторів свята.

Після вечері в *Чортополі* дороги поетів розходяться. Гриць Штундера відправляється шукати *Сільце*, з якого депортували його родину. Слід зазначити, що письменник свідомо не подає назви *Сільця* [10 вжив.], назви *Річки* [3 вжив.] та лісу, де відбувалися трагічні події. Можна висловити припущення, що уникання традиційних топонімійних назв є одним із засобів художнього узагальнення, певної типізації. Ймовірно, Ю. Андрухович хоче показати, що репресії українського населення та масове вбивство селян за часів Сталіна були поширеним явищем.

Для Гриця Штундери, як і для Немирича на *Віллі з Грифонами*, відбувається зміщення часових меж: він чує під час своєї подорожі голос діда, який розповідає йому про *Сільце*, про те, як співробітники енкаведе виганяли людей псами, як вбивали їх і заривали в лісі. Гриць Штундера майже фізично відчуває присутність розстріляних, ліс набуває для нього містичного значення. Він думає: «*А я лиш покличу їх — і вони встануть. Хай усі вони йдуть за мною, агон, не стійте там коло стежки, ходіть, влаштуємо свято Воскресаючого Духу...*» [1, с. 96-97]. У цьому фрагменті роману набувають справжнього сенсу слова про відродження духу, бо людська пам'ять та розуміння минулого, а не страх та забуття є шляхом до оновлення суспільства. У розповіді про ліс сама реальність є страшнішою за будь-яку чортівню. Гриць Штундера проходить через цей містичний ліс, і його сміливість повертає йому пам'ять про минуле та про своє коріння.

В околицях міста *Чортопіль* розташовані також *Писана Скала* [4 вжив.] та *акведук*, «*кажуть, справді староримський*» [1 вжив.]. Акведук античних часів робить цю місцевість ще більш загадковою. Цікаво, що письменник, зображаючи околиці

Чортополя, використовує реальну географічну назву — *Лисана Скала*. Вона представлена в Польських Татрах (Татри — найвища частина Карпат у Польщі та Словаччині). Ця географічна назва має прозору етимологію: *писана* означає «гарна, як намальована». Гриць саме так характеризує об'єкт, позначений подібним чином: «*Зверніть увагу на той мальовничий камінь, що навис над дорогою*» [1, с. 59].

Створенню концептуальної бази роману «Рекреації», безумовно, сприяє використання топонімів, які набувають символічного значення. Професор Є. С. Отін зазначає, що для мови художньої літератури є характерним прийом вторинної номінації через посередництво онімів з метафоричним, або символічним, значенням. Подібні назви «переносно» іменують те, що при нейтральному стилі може бути позначено за допомогою апелятивів. При цьому такі слова залишаються онімами, вони не втрачають здатності співвідноситися з іншими власними назвами. Таким чином, оніми не тільки здатні виконувати свою пряму функцію — іменувати об'єкти навколишнього світу, а й отримують вторинний, додатковий понятійний зміст, стають у мовленні експресивно-оцінними заміниками апелятивів. Вони збагачуються понятійними, або референтними, конотаціями, які органічно зливаються з конотаціями емоційно-експресивного плану [7, с. 5].

Як конотативні топоніми в романі «Рекреації» виступають такі ономастичні одиниці: *Америка, Європа, Канада, Львів, Караганда, Казахстан, Петербург*. Макротопонім *Америка* згадується в романі 10 разів як символ вільного та демократичного суспільства. Між друзями-поетами постійно ведуться розмови про бажане запрошення до Америки, а Мартофляк формулює їхнє спільне ставлення до цієї країни так: «*Америка — то цілком інший світ*» [1, с. 76]. До символів позитивного характеру належить також макротопонім *Європа*. Коли тричі в тексті у зв'язку з розповіддю про Чортопіль та його околиці згадується Європа, читач розуміє, що це натяк не тільки на просторову приналежність українських земель до Європи, а й вказівка на цивілізаційний вибір українського народу, згадка про його стародавню мрію. Макротопонім *Канада* [1 вжив.] та ойконім *Львів* [5 вжив.] символізують збереження національної самосвідомості та духовності нашого народу.

Символами негативного змісту в історії України стали макротопонім *Казахстан* [1 вжив.] та ойконіми *Караганда* [2 вжив.] і *Петербург* [1 вжив.]. У «Рекреаціях» розповідається про те, як казахське місто Караганда стало місцем проживання для сім'ї Гриця. А в народній пісні, яку виконує новий знайомий Мартофляка, згадується про українські кістки, на яких побудований Петербург.

Отже, як бачимо, топоніми можуть виступати символічними знаками, а не тільки локалізаторами дії. Втім, слід зауважити, що топоніми вживаються у «Рекреаціях» і в прямих значеннях. Так, у прямій топонімічній функції використовуються в романі макротопоніми *Україна, Росія* та ойконіми *Москва, Київ* (на відміну від роману «Московіада»), а також власні назви *Франція, Австрія, Швейцарія, Люцерн, Рив'єра, Галічина, Коломия, Запоріжжя, Зальцбург, Відень*.

Висновки. Таким чином, результати дослідження топосу роману «Рекреації» Ю. Андруховича показали, що завдяки високій активності і своєрідним ознакам топоніми становлять важливий елемент ідіостилю письменника, його мовної палітри і виявляють при цьому власну манеру ономастичного письма автора. Генеруючи нові значення власних назв, письменник розширює семантико-прагматичні параметри ХТ та доводить, що одиниці топонімійного простору мають невичерпні ресурси для розв'язання художніх завдань постмодернізму. Крім того, правильне розуміння сутності семантичних зв'язків заголовка з текстом налаштовує читача на сприйняття авторської концепції та сприяє розумінню жанрової специфіки роману.

Аналіз топонімікону в романі Ю. Андруховича дозволяє стверджувати, що письменник не використовував випадкових онімів, а всі вони мають суттєве художнє навантаження, виконуючи функцію не тільки локально-темпорального ідентифікатора, а й певного символічного переосмислення. Вважаємо, що специфіка топонімів у художньому творі полягає у посиленні локальної характеристики співвідношення «персонаж — місце дії» у створенні ефекту реальності (чи ірреальності) зображуваних подій, що цілком характерно для топонімійного простору роману «Рекреації».

Можна з певністю твердити, що онімні обрії української літературної ономастики з урахуванням такої яскравої особистості, як Ю. Андрухович, входять як справжня окраса в палітру світового мистецтва слова.

Література

1. *Андрухович Ю.* Рекреації: роман. Книга відгуків: Вірші, есеї, романи. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. С. 43-134.
2. *Веґеш А. І.* Традиції та новаторство української літературно-художньої антропонімії посттоталітарної доби: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 — українська мова. Івано-Франківськ, 2010. 19 с.
3. *Зеленко Л. П.* Реалізація зв'язків заголовка з текстом у постмодерністському творі (на матеріалі романів Ю. Андруховича «Рекреація» та «Московіда»). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/slzb_2015_19_13.
4. *Карпенко О. Ю.* Проблематика когнітивної ономастики : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 180 с.
5. *Ліщук Т. Д.* Специфіка топонімів у романі Ю. Андруховича «Рекреації». *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2013. Вип. 6 (3). С. 125-131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2013_6%283%29_19.
6. *Масенко Л.* Мовна гра в літературній антропонімії роману Юрія Андруховича «Дванадцять обручів». *Урок української*. 2007. № 6. С. 18-20.
7. *Отин Е. С.* Словарь коннотативных собственных имен. Донецк : ООО «Юго-Восток Лтд», 2004. 412 с.
8. *Рогозіна В. І.* Пропріальна лексика роману Ю. Андруховича «Рекреації» в контексті часу. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2013. Вип. 6 (3). С. 203-214.

9. Сучасний словник іншомовних слів [уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. Київ : Довіра, 2006. 789 с.
10. Цапліна І. Феномен творчості в романі Ю. Андруховича «Рекреації». URL:<http://www.zsu.zp.ua//99/l-article.php>.

References

1. Andrukhovych, Yu. (2008), *Rekreatsii: roman. Knyha vidhukiv: Virshi, esei, romany [Recreations: novel. Book reviews: poems, essays, novels]*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, pp. 43–134. [in Ukrainian].
2. Vehesh, A. I. (2010), *Tradytzii ta novatorstvo ukraïnskoi literaturno-khudozhnoi antroponii posttotalitarnoi doby [Traditions and innovation of the Ukrainian literary-fiction anthropology of the posttotalitarian era]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupeniú kand. filol. nauk: 10.02.01 — ukraïnska mova*. Ivano-Frankivsk, 19 p. [in Ukrainian].
3. Zelenko, L. P. (2015), *Realizatsiia zviazkiv zaholovka z tekstom u postmodernistskomu tvori (na materialii romaniv Yu. Andrukhovycha «Rekreatsiia» ta «Moskovida») [Realization connections of between heading and text in postmodernism (on the material of novels by Andrukhovych «Recreations» and «The Moscoviad»)]*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/slzb_2015_19_13. [in Ukrainian].
4. Karpenko, O. Yu. (2006), *Problematyka kohnityvnoi onomastyky [Problematics of cognitive onomastics]: monohrafiia*. Odesa: Astroprint. [in Ukrainian].
5. Lishchuk, T. D. (2013), Spetsyfika toponimiv u romani Yu. Andrukhovycha «Rekreatsii» [Specificity of toponyms in Y. Andrukhovych's novel «Recreation»]. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva*, (6 (3)), pp. 125–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2013_6%283%29_19. [in Ukrainian].
6. Masenko, L. (2007), Movna hra v literaturnii antroponii romanu Yurii Andrukhovycha «Dvanadtsiat obruchiv» [Language play in the literary anthropology of the novel «Dvanadsyat Obruchiv» («Twelve Hoops») by Yuri Andrukhovich], *Urok ukraïnskoi*, (6), pp. 18-20. [in Ukrainian].
7. Otyñ, E. S. (2004), *Slovar konnotatyvnykh sobstvennykh ymen. [Dictionary of connotative proper names]*. Donetsk: OOO «Yuho-Vostok Ltd». [in Russian].
8. Rohozina, V. I. (2013), Propriialna leksyka romanu Yu. Andrukhovycha «Rekreatsii» v konteksti chasu [Proper names of Y. Andrukhovich's novel «Recreations» with a time of his creation], *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva*, (6 (3)), pp. 203–214. [in Ukrainian].
9. Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv (2006) [uklaly: O. I. Skopnenko, T. V. Tsymbaliuk]. [Modern dictionary of foreign words]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].
10. Tsaplina, I. *Fenomen tvorchosti v romani Yu. Andrukhovycha «Rekreatsii» [The phenomenon of creativity in Yu. Andrukhovich's novel «Recreation»]*. URL: <http://www.zsu.zp.ua//99/l-article.php> [in Ukrainian].

А. І. Вереш,

канд. філол. наук, доц.,

Ужгородський національний університет,

доцент кафедри української мови

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0430-2447>

АНТРОПОНІМНИЙ ПРОСТІР ДРАМАТИЧНОЇ КНИГИ «МАМИ» МАРІЇ МАТІОС

Стаття присвячена дослідженню антропонімного простору книги «Мами» Марії Матіос. Вивчення літературно-художніх антропонімів, які мають вплив на формування образів і визначають «обличчя» художнього твору, суттєво доповнює загальні уявлення про найменування.

Наша мета — проаналізувати антропонімний простір книги «Мами»; наше завдання — охарактеризувати літературно-художні антропоніми, об'єднуючи етимологію та авторську характеристику; визначити роль апелятивів у розкритті образів, звернути увагу на заголовки книги.

Об'єктом дослідження є літературно-художні антропоніми з книги «Мами» Марії Матіос. Предмет дослідження — інформаційне наповнення літературно-художніх антропонімів та заголовка книги «Мами» Марії Матіос. Методи дослідження: описовий метод і основні його прийоми: спостереження, інтерпретація та узагальнення, що дозволяє виявити, систематизувати й проаналізувати власні назви; контекстуально-інтерпретаційний метод застосовано для визначення конотативного навантаження літературно-художніх антропонімів; дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінку інформацію в семантичній структурі онімів; метод етимологічного аналізу сприяє з'ясуванню доантропонімної семантики власних назв.

З'ясовано, що біблійний *Мами* становить семантичне ядро тексту. Заголовок книги «Мами» акумулює розгортання сюжету разом з усіма літературними героями, стає символом.

Доведено, що літературно-художні антропоніми відіграють важливу роль у художньому тексті. Найменування головних героїв містять величезне інформаційне навантаження. Воно відчитується в доонімній семантиці антропоніма, в авторській характеристиці, увиразнюється цілою низкою різних конотацій. Назви для своїх героїв авторка бере з реальної антропонімії, тому ми зафіксували традиційні імена та прізвища, які характерні для гуцульської Буковини. Звернули увагу на мотиви утворення позивних українських воїнів, на роль апелятивів, на використання теонімів. Літературно-художні антропоніми книги «Мами» не тільки називають персонажів, але й характеризують їх.

Перспективою подальших розвідок є дослідження та порівняльна характеристика літературно-художніх антропонімів із романів «Черевички Божої Матері» Марії Матіос та «Між коханням і смертю» українського письменника Румунії Михайла Гафії Трайсти.

Ключові слова: апелятив, заголовок, інформаційне навантаження, літературно-художній антропонім, найменування, позивний.

A. I. Vehesh,

PhD in Philology, Associate Professor,

Uzhhorod National University,

Associate Professor of the Department of Ukrainian Language

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0430-2447>

ANTHROPONYMIC SPACE IN THE DRAMATIC BOOK «MOTHERS» BY MARIA MATIOS

The article is devoted to the study of the anthroponymic space in the book «Mothers» by Maria Matios. The study of the proper names of the literary heroes, which have an impact on the formation of images and determine the «face» of the literary work, significantly complements general knowledge about names.

Our goal is to analyze the anthroponymic space of the book «Mothers»; our task is to characterize proper names of the literary heroes, combining etymology and author's characteristics; to determine the role of appellatives in revealing images, to pay attention to the title of the book.

The object of the research is the proper names of the literary heroes in the book «Mothers» by Maria Matios. The subject of the study is the information content of the proper names of the literary heroes and of the title of the book «Mothers» by Maria Matios. Research methods: descriptive method and its main techniques: observation, interpretation and generalization, which allows to identify, systematize and analyze proper names; the contextual-interpretive method is used to determine the connotative load of proper names of the literary heroes; distributional analysis helps to reveal hidden evaluative information in the semantic structure of onyms; the method of etymological analysis helps to clarify the pre-anthroponymic semantics of proper names.

It was found that biblionym *Mothers* is the semantic core of the text. The title of the book «Mothers» accumulates the unfolding of the plot together with all literary heroes, becomes a symbol. It is proved that proper names of the literary heroes play an important role in the literary text. The names of the main characters contain a huge information load. It can be read in the pre-onym semantics of the anthroponym, in the author's characteristics, it is expressed by a whole series of different connotations. The author takes the names of her characters from real anthroponymy, that's why we recorded

traditional names and surnames that are characteristic of Hutsul Bukovyna. Attention was drawn to the motives for the formation of the call signs of Ukrainian soldiers, to the role of appellatives, to the use of theonyms. Proper names of the literary heroes in the book «Mothers» not only name the characters, but also characterize them.

The prospect of further investigations is the study and comparative characterization of the proper names of the literary heroes from the novels «The Shoes of the Mother of God» by Maria Matios and «Between Love and Death» by the Ukrainian writer of Romania Mykhailo Hafia Traista.

Key words: appellative, title, information load, proper name of the literary hero, name, call sign.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Найменування персонажів привертають до себе дослідників, оскільки виступають одним із найважливіших компонентів літературного твору і можуть містити величезну інформацію про носія, бути символом. Власні назви персонажів є мовними одиницями, які характеризують денотатів і відображають особливості стилю письменника. Дослідження літературно-художніх антропонімів суттєво доповнюють загальні уявлення про антропоніми як базові складники онімної системи. Аналіз функційно-стилістичних особливостей літературно-художніх антропонімів — одна з проблем сучасної літературної ономастики. Ґрунтовний аналіз літературно-художніх антропонімів та їхніх функцій відкриває можливості для подальших узагальнень у царині відповідної лінгвостилістичної проблематики. Роман «Мами» М. Матіос ще не був об'єктом дослідження з літературної ономастики, тому порушена тема є актуальною.

Аналіз досліджень проблеми. Найважливішими працями, де подаються відомості з теорії, термінології української літературної ономастики, залишаються дослідження Ю. Карпенка, О. Карпенко, Л. Белея, М. Мельник, М. Торчинського, Н. Колесник та ін. Настільною книгою для тих, хто досліджує літературні оніми, став збірник статей «Літературна ономастика» (2008) відомого науковця Ю. Карпенка. Дослідженню українських літературно-художніх антропонімів присвятив свої праці Л. Белей («Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст.» (1995), «Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії» (2002), де він виокремлює основні тенденції розвитку новітньої української літературно-художньої антропонімії.

Творчість Марії Матіос завжди приваблювала звичайних читачів та читачів-науковців. Ціла низка статей присвячена дослідженню найрізноманітніших напрямків літературознавства та мовознавства на матеріалі творів М. Матіос. Серед мовознавчих досліджень найбільше, напевно, є напрацювань, що мають стосунок до використання діалектної лексики (Ж. Колоїз, К. Селіверстова, Г. Гримашевич, Г. Павлишин, Н. Сварич) та фразеологізмів (Т. Беляєва, В. Бойко, Н. Венжинович, Л. Давиденко, Т. Євтушина, У. Кемінь, К. Костюкова, Ю. Мельничук, Н. Пирога, І. Тимченко, Т. Хомич, М. Цуркан). Літературно-художні антропоніми досліджували З. Бакум, Н. Бербер, К.

Мисик, К. Мороз. Л. Стівбур, В. Титаренко та ін. Ми також маємо статті, присвячені дослідженню функцій літературно-художніх антропонімів із різних творів авторки («Літературні герої творів Марії Матіос» (2009), «Традиції та новаторство літературно-художніх антропонімів творів Марії Матіос» (2011)).

Наша мета — проаналізувати заголовок (бібліонім) та літературно-художні антропоніми книги «Мами»; **наше завдання** — охарактеризувати літературно-художні антропоніми, об'єднуючи етимологію та авторську характеристику; визначити роль апелятивів у розкритті образів.

Об'єктом дослідження є літературно-художні антропоніми з книги «Мами» Марії Матіос. **Предмет дослідження** — інформаційне наповнення літературно-художніх антропонімів та заголовка книги «Мами» Марії Матіос.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Джерельною базою дослідження послужила книга «Мами» Марії Матіос. **Методи дослідження:** описовий метод і основні його прийоми: спостереження, інтерпретація та узагальнення, що дозволяє виявити, систематизувати й проаналізувати власні назви; контекстуально-інтерпретаційний метод застосовано для визначення конотативного навантаження літературно-художніх антропонімів; дис-трибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінку інформацію в семантичній структурі онімів; метод етимологічного аналізу сприяє з'ясуванню доантропонімної семантики власних назв.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз літературно-художніх антропонімів, які функціонують у книзі «Мами» Марії Матіос; розкрито їхній інформаційний заряд; визначено роль заголовка та заміників назв — апелятивів. **Теоретична цінність** нашої розвідки полягає в поглибленні знань про характеристичний заряд та функції літературно-художніх антропонімів у сучасній прозі. **Практичне значення** визначено тим, що мовний матеріал можна ввести до наукового обігу з ономастики. Результати дослідження можна використати у викладанні розділів лексикології та ономастики, під час укладання методичних посібників.

Виклад основного матеріалу. Тема російсько-української війни торкнулася багатьох сучасних письменників. Воєнним подіям на сході України присвятили свої романи С. Жадан («Інтернат»), С. Дзюба і А. Кірсанов («Позивний «Бандерас»», «Позивний Бандерас. Операція «Томос»»), В. Шкляр («Чорне сонце»), М. Дочинець («Діти папороті»), А. Кокотюха («Врятувати березень»), В. Івченко («Після 24-го»), Н. Романовська («Рятуючи Єву») та інші. Ці твори вже були об'єктами нашого дослідження, яке стосувалося аналізу літературно-художніх антропонімів.

Відома українська письменниця Марія Матіос у новій книзі «Мами» порушує гострі питання сьогодення. І найважливіше із них — горе і біль матерів, які втратили своїх синів. «Мами» — важка драматична книга, яка розкриває біль і страждання матерів.

Назва роману «Мами» об'єднує назви розділів, які є іменами матерів-страдниць, що втратили своїх синів. Відомо, що жінка завжди шанувалася нашими предками в

усі віки. А жінка-мати — свята, бо дає життя. Для кожної матері її дитина — найголовніша людина в житті. Втрата єдиного сина для матері — страшний біль, який ні з чим не зрівняти. Героїнь М. Матіос об'єднало одне горе. Авторка пише: «Усі вони — різні, у кожної своя доля, але об'єднує їх одне — найстрашніше, що може спіткати маму,— втрата єдиного сина. Кожна переживає горе по-своєму, а разом вони доповнюють одна одну і розкривають усю глибину й розпач трагедії осиротілого материнства» [7, с. 2].

Бібліонім Мама стає одночасно збірним та символічним онімом, бо має стосунки до всіх матерів, особливо українських матерів, чії діти пішли захищати свою землю і вже ніколи не повернуться назад. Домінантне становище високочастотного імені Мама, яке становить семантичне ядро тексту, сприяє винесенню його в заголовок. Про важливу роль заголовка Ю. Карпенко писав: «На чолі твору, як командир, стає той елемент, що виявляється найістотнішим» [5, с. 36]. У цьому заголовному авторському виділенні — найважливіший елемент змісту, художній задум.

Чотири оповіді в книзі названі іменами матерів: Мама Марія, Мама Веронця, Мама Михайлина, Мама Сидонія. П'ята оповідь називається Мама Мамая, що є вказівкою на те, чия мама, а не хто.

У назві першої частини «Мама Марія» є найпоширеніше у світі ім'я **Марія**. Воно також найактивніше використовувалося нашими письменниками, бо це ім'я Божої Матері. Відомий ономаст Л. Белей писав: «У міжвоєнний та повоєнний періоди українські майстри слова, пам'ятаючи про неймовірні страждання Божої Матері, часто звертаються до імені Марія, яке стало символом недоли і страждань української жінки-матері» [1, с. 151]. Цим іменем своїх героїнь називали Т. Шевченко, П. Тичина, У. Самчук, О. Довженко, Н. Королева, В. Стефаник, М. Хвильовий, В. Шевчук, І. Драч, К. Москалець, В. Яворівський, С. Жадан та ін.

Ім'я Марія — це ім'я Богородиці, яка є заступницею і порадицею, Небесною покровителькою України. Ім'я давньоєврейського походження, означає 'бути гірким — гірка'; або 'чинити опір, відмовлятися, заперечувати — яка чинить опір, заперечує, вперта' [9, с. 212]. В образі і назві героїні Марії Матіос — образ усіх матерів, тому апелюючи мама переходить в онім Мама. Цікаво, що М. Матіос жодного разу не називає маму Марією, як і, до речі, не озвучує ім'я сина. Апелюючи син — збірний (узагальнений) образ синів, що відійшли на небо, також став літературно-художнім антропонімом. Мама постійно відчуває присутність загиблого сина, вона веде з ним розмову, на що вказують її звертання: **Сину, Синку, Синочку, Білий Голубе**. Важко читати ці рядки, бо вони повні розпачу і горя. М. Матіос втратила єдиного сина, тому ця частина — крик душі матері, і не просто матері — Марії, Марії Матіос. Авторка пише: «*Такої чорної і твердої дороги немає більше ніде у світі, як дорога матері до могили Сина*» [7, с. 14]. У тексті ознак оніма набувають займенники. Усі вони пишуться з великої літери, як у звертанні до Бога: **Ти, Тебе, Тобі, Твій, Його, Він** («*Все одно — на останньому видиху Мама розуміє: це Він*» [7, с. 12], «*Я навіть чую, як Ти це кажеш, Синку...*» [7, с. 15]). Апелюючи назва *синьооке сонечко* доповнює

вміст літературно-художнього антропоніма Син. Небесні очі Сина «розтеклися синім кольором у блакиті — чистій, як Його невинна душа» [7, с. 17]. Він подає їй різні знаки, вона говорить з Ним: «Тобі там не холодно, Синку?.. Чи це Ти, моє синьооке сонечко, в цю мить розтоплюєш льоди в моїй душі?» [7, с. 17].

У другій дії «Мама Веронця» фігурують два персонажі — Веронця та Михайлина. Літературно-художній антропонім **Веронця** — регіонально значущий. Ймовірно, це місцевий варіант імені Вероніка, Верона — 'яка приносить перемогу' [9, с. 65]. Доантропонімна семантика імені в тексті не розкривається. Здрібніло-пестливий варіант Веронця вказує на хороше ставлення односельчан до героїні. Для творів М. Матіос характерним є називання старших людей демінутивами: **Даруся, Маруська, Мирося, Фрозинка** та ін. Баба **Михайлина**, яка сама себе називає «старою сушеницею», заспокоює Веронцю, просить не голосити, а Веронця їй каже: «Я втратила сина на цій війні-і-і... рік, як утратила, і рік його топлю сльозами... стриматися не можу... — знову захлинається виттям. — А ви мені кажете не голосити. Як то можна таке казати осиротілій мамі? Я лишилася, як палець. Сама-самісінька» [7, с. 31]. Веронця не знала, що Михайлина також втратила сина «ще на тій, що була по великій у світі війні» [7, с. 31]. Обоє жінок спіткала одна біда. Бабу Михайлину в селі прозивають «дай-ногам-поля», «божою кульбабкою».

У третій дії авторка подає історію Михайлини. Її сина-упівця закатували НКВДисти, а змордовану Михайлину заставляли признати труп сина. Убита горем жінка змушена відмовитися від сина, щоб хоч знати, де буде похований. У надскладній ситуації вона проявила силу духу, терпимість, перенесла муки і понесла свій хрест. Не випадково її ім'я Михайлина — 'богоподібна', 'хто як бог, рівна богів' [9, с. 136]. Тут тільки один літературно-художній антропонім, але є низка апелювативів — заміників імен. Офіцер радянської армії називає Михайлину *сукою, куреєю*, а її сина — *бандитом, виблядком*. Безіменним залишається офіцер, для Михайлини він — *нелюд, звір*. Михайлина називає сина *хлопчинкою, дитятком* («Чому їй не дали вмерти, коли впала обличчям на ту дірку під серцем хлопчинки» [7, с. 45]; «...але нелюд залізними кліщами люто відтягує її від мертвого хлопчинки...» [7, с. 47]).

Найбільшою в книзі М. Матіос є четверта дія «Мама Сидонія». З перших сторінок знайомимось зі сварливою медсестрою амбулаторії **Сидонією** («...розчервоніла і грізна, мов фурія, медсестра Сидонія Вакулюк у білосніжному халаті...» [7, с. 63]; «Сидонія тримає руки на крижах, мов язиката Одарка із "Запорожця за Дунаєм". Бракує хіба Карася й макогона» [7, с. 64]; «Така вона — старша медична сестра сільської амбулаторії Сидонія Вакулюк — рот мало коли їй закривається. А вже хто потрапив на язик — тікай і не озирайся! ...Але люди звелики — без неї, від старого до малого, мало хто в такому великому селі обходиться. Гостра, як наточений ніж, але справедлива» [7, с. 67]). Героїня має рідкісне ім'я. У християнській традиції воно асоціюється з поняттям 'жінка, вартова'. Первісне значення імені вже розкривається: Сидонія стоїть на варті здоров'я людей. У реабілітаційному центрі Сидонія буде піклуватися про життя і здоров'я вчорашніх бійців, саме тут її називатимуть

мамою, а доантропонімна семантика імені знову розкривається («Вона відчула себе одночасно їхнім сторожем, і таємним охоронцем, і сестрою-жалібницею, і мамою. Це тремтливе і таке делікатне відчуття своєї потреби, нав'язане уявою чи такою крайньою потребою, робило її стійкішою у власному горі» [7, с. 193], «Не знайомим з цією стороною життя не прийшло би до голови, що пережили і дотепер переживають ці п'ятеро, над якими вже й Сидонія трусилася, наче квочка над курчатами» [7, с. 230]). Давній коханець Адам Іванович називав Сидонію **Донною** («... ніхто не говорив до неї такими дивними — як у любовних романах — словами, не називав її панським ім'ям Донна, а не сільським Сидоня...» [7, с. 79–78]). Натрапляємо на улесливі, народнопоетичні звертання до Сидоні: *царице небесна, Срібна Донно, ластівко моя, мила, превелебна пані, чарівна моя Сидоніє*. Але завжди коханця щось не влаштовувало, тому Сидонія висновкує: «Сказано, Адам. А вона так і не стала для нього Єврою. Що правда — то правда. То нащо їй цей чемодан без дна і ручки?» [7, с. 82]. Рідкісним у героїні є не тільки ім'я, але й ім'я по батькові — Хризонтівна, яке є розмовним варіантом імені Хрисанф, що в перекладі з грецької означає 'золотоцвітний' [9, с. 401]. Дуже незвичним було це найменування, тому найчастіше героїню кликали **Сидонією батьківною**. Головний лікар, підлеглою якого була Сидонія, міг по-різному її називати: **Сидонія батьківна, Сидонія Хризонтівна, Сидонія Хризантемівна**, усе залежало від роботи та поведінки медсестри («Хризантемівна» з уст їхнього головного — це вже червоне світло світлофора для неї» [7, с. 71]). Самій Сидоні подобалося як називав її лікар Хризантемівною («Так і не навчила його називати себе по батькові правильно. А може, доктор уже сам здогадався, що насправді їй дуже подобається ота «хризантемівна», лиш вона про це не сміє нікому сказати. Від «хризантемівни» ніби війнуло запахом дому і улюблених хризантем з гострим ароматом розтертого в долонях листя» [7, с. 138]). Хризант(ус) — грецьке ім'я, означає 'золота квітка' [4, с. 624]. Прізвище героїні **Вакулюк** походить від імені Вакула, що з грецької мови означає 'пастух' [9, с. 54]. «За іншою версією, патронім мотивований киргизьким антропонімом *Вакал*, що в перекладі на укр. означає 'уповноважений'. Менш імовірним є його походження від діал. апелятива *вакол* — 'загорода, обора'» [3, с. 73]. Натрапляємо в тексті на розмовний варіант прізвища **Вакулючка**. Ім'я і прізвище героїні доповнюють одне одного: що вартовий, що пастух — ті, що оберігають, доглядають, бережуть. Сидонія знаходить умовну могилу сина, вишиває рушники і на інші могили, доглядає за ними також. Про таких кажуть: золота людина. Тому ім'я по батькові спрацьовує також — золотоцвітна. Головний лікар, який так і залишається в тексті головним, тобто маємо тільки апелятивне називання, кожен раз дивується силі витримки Сидонії, її норовистому характеру, але золотій душі («Незбагненна ця жінка Хризантемівна. Уміє зарізати без ножа. І сердитися на неї не розсердишся, і не підтримати не можеш» [7, с. 172]; «Ні, ця Вакулючка колись таки доведе його до інфаркту... Ця жінка має талант до страждання. Але чи вона хоч колись зазирає в паспорт? І на скількох її вистачить? І на скільки?» [7, с. 273–274]). Сидонія не тільки доглядала за могилами, виходжувала хлопців у клініці,

їй ще доведеться виходжувати внучку. Можливо це і тримає її ще на цьому світі. У дії «Мама Сидонія» авторка подає наймення сина — **Вакулюк Віталій Іванович**. Сидонія буде його називати **Віталієм, Вітальчиком** («Вона не може говорити про Вітальчика в минулому часі» [7, с. 122], «Я у воєнкоматі дала їм усі дані про Вітальчика» [7, с. 124]). Ім'я Віталій латинського походження, означає 'життєвий', 'живучий', 'здоровий' [7, с. 70]. Не судилося синові вижити в тій іловайській м'ясорубці, але в пам'яті матері він завжди буде живим і здоровим. Його донька — його продовження, тому матері тепер прийдеться піклуватися про здоров'я внучки.

Привертає увагу те, що здрібніло-пестливо називають своїх синів-солдатів й інші матері: **Микольцо, Петрусь**. Сидонія в реабілітаційному центрі травмованих хлопців теж називатиме пестливо, по-материнськи: **Юрчик, Іванко**. Усі вони діти, дорогі, рідні діти, тому й кличуть їх по-дитячому.

Другий розділ оповідання «Мама Сидонія» присвячений проходженню реабілітації п'ятох «вчорашніх воїнів, за плечима яких досвід і випробування на кілька життів». Усіх хлопців, як казав Ігор-«Філософ», об'єднала війна, Іловайськ, з якого не повернувся і Віталій — син Сидонії. Усі хлопці мають позивні, по-своєму буде називати їх Сидонія.

Ігор-«Філософ» любив розмірковувати, у ньому жив «філософ», тому прізвисько було вдалим («...багатослівні філософські одкровення Ігоря — трохи закладні...» [7, с. 194]; «Коли Ігор «філософствує», вони залюбки його слухають, підтакують і подеколи підтримують філософський настрій. А буває, котрийсь грубо цитькне «не умнічай» — і «Філософ» замовкне на півслові, відвернеться до вікна і до кінця сеансу, надувшись, не вимовить і слова» [7, с. 256]). Філософ — 'людина, схильна до абстрактних міркувань, роздумів' [2, с. 1536]. Як бачимо, позивний відповідає манері героя говорити і міркувати.

Ярослав постійно відчуває холод, «нікому не розкриває свого колишнього позивного, щоб його не здали «ватникам», як уже один раз зробили...» [7, с. 196]. Читач так і не дізнається, який був позивний.

Боець **Дарій** має позивний **Яструб** («Третій хлопець — новенький, з рідкісним ім'ям Дарій, яке Сидоня чомусь довго не могла запам'ятати, бо, власне, він відгукується тільки на свій фронтовий позивний "Яструб"» [7, с. 197]). Позивний хлопець собі вибрав сам, коли вперше накрили позиції градами, коли було дуже страшно («І от через отой перший свій страх, який неможливо передати ніякими словами, я оголосив, що мій позивний "Яструб". ...Я повторював собі: я яструб, я яструб. І сам починав вірити в це» [7, с. 199]). Сидонія порівнює його з голубом і не розуміє, чому такий позивний він придумав. Уже в клініці Дарій отримує інше прізвисько — **Іжак** («...Дарій залишається закритий, мов іжак перед небезпекою, а одночасно він більш, ніж інші, вдатний збирати на себе негатив, як той іжак, що рекордними темпами "вичісує" кліщі на траві. Тому між собою персонал центру називає Яструба іжаком» [7, с. 198]). Сидонія «любовно в умі» називає його **«Іжачком»** або **Дарієм-«іжачком»**.

Двадцятитрирічний **Юрчик**, у якого пів голови сивої, має позивний **Мойбре** («Його смішний позивний “Мойбре” завжди викликає у решти хлопців якщо не помішку, то легке під’юджування або ж незлостиві книпи» [7, с. 222]). Ми дізнаємося, що **Юрко Вепрейчук** із Верховини, його мову не дуже розуміють. Походження його позивного розкриває Ігор-«Філософ»: «Здається, «мой, бре» — це якийсь специфічний гуцульський вигук. Щось таке на зразок здивування» [7, с. 223]. І він має рацію, за часте використання цього вигуку персонаж отримав екзотичне псевдо. До речі, саме Юрко всім розповідає, що назва «позивний» — неправильне слово («Побратимам слід присвоювати не позивні, а повстанські “псевда”. Як то робили колись його прадіди в УПА. А вони толк в партизанці знали» [7, с. 222]).

Іван-«Шибеник» то свистить, то різко зіскакує, то бешкетує, то перебиває. Він «страждає від кошмарів, мало не щоночі здіймаючи на ноги криком увесь центр» [7, с. 224]. Шибеником його зробила війна: він не може змиритися зі спокоєм у тилу, його дратують ровесники, які спокійно п’ють пиво, вантажники, бармени, бо вони не знають, що таке війна. Саме він розвінчує міф про красиву смерть на війні, визнає, що вона потворна («Солдат на війні згадує і кличе тільки Бога і маму, і більше нікого» [7, с. 258]).

Для Сидонії всі вони — Хлопці! Воїни! Чоловіки! В усіх, як і в Сидонії, був пост-травматичний стресовий розлад. У кожному з них Сидонія шукала схожості з сином («...Сидонія шукала хоч якісь, хай найдрібніші — лише б упізнавані — синові риси, з яких вона подумки складала його живий портрет: у того візьме чоло, у цього підборіддя, поворот голови. Заплющувала очі — і уявляла сина» [7, с. 194]). Так, воїни, але діти... Для хлопців Сидонія залишається «мамою Сидонею» («З «мамою Сидонею» хлопці прощалися майже завжди однаково: міцно обіймали, цілували, вона їх благословила і завжди гладила по голові, як любила гладити сина» [7, с. 269]).

Опікується хлопцями **Ілона Леонідівна** — старший психотерапевт-реабілітолог, «вчорашня випускниця-відмінниця місцевої медакадемії, донька університетського проректора з науки». Ілона панічно боялася занять із хлопцями, тому на допомогу приходила Сидонія, вона називала лікарку **Ілонкою**, **Ілоночкою**. Саме Сидонія радить Ілоні не приходити в білому халаті, шапочці («Ну, щоб ти для них не була, як тюремна наглядачка. А будь, як сестричка їхня. Домашня така. Тепла» [7, с. 216]). І поступово колишні бійці починають відкриватися добрій, світлій Ілоні Леонідівні. Не випадково її ім’я (Ілона — Олена) в перекладі з грецької означає ‘світла, осяйна’ [9, с. 265].

Дуже часто М. Матіос використовує прикладки для називання, де першою частиною є ім’я, а другою — вказівка на рід заняття, родинні зв’язки тощо: **Яся-фамільянтка**, **Галя-втікачка**, **Петро-мародер**, **Дарій-їжачок**.

М. Матіос називає другорядних персонажів звичайними християнськими іменами чи їхніми варіантами, деяким притаманні діалектні риси: **Дуся**, **Маруся**, **Оля**, **Ірінка**, **Петро**, **Орися**, **Оксана**, **Дмитро**, **Маріка**, **Мирося**; іноді трапляються прізвища (**Іванюк**), імена+прізвища (**Микола Сидорук**), імена+імена по батькові (**Іван**

Дмитрович). Є також прізвиська у прізвиськах, наприклад, **Валєрка «Ушлий»** уже має бандитське поганяло, що означає «хитрий, крутий, спритний» на кримінальному жаргоні, а Сидонія називає його **Бізнесюком** (від бізнес + найхарактерніший для буковинців суфікс –ук, -юк).

Не обходить Марія Матіос без використання теонімів. Буковинці — люди релігійні, тому теонім **Бог** присутній на сторінках книги «Мамаи». Кожна з матерів просить у Бога захисту для Сина, просить зустрічі з Ним, допомоги витримати біль втрати. Теонім Бог «називає вищу силу, що має владу не лише над людиною та її долею, але й над усіма сферами буття» [6, с. 153] («*Б'юся головою об стовбур дерева: Боже, поможи мені побачити Сина! Ти ж є любов, Боже! Не скупися на радість для матері хоч коло Його портрета*» [7, с. 19]; «*Господи... змилосярдься хоч Ти наді мною, Господи... Татку щирий небесний, — умертви мене. Господи... відними мое життя... зіштовхни зі скелі... закопай живцем, лиш не дай видіти те, що цей нелюд хоче, щоб вона виділа...*» [7, с. 40]; «*Позволь, Боже, цьому звірові на двох ногах вбити мене ще раз... бо не витри-и-имую, Матір Божа...*» [7, с. 46]; «*Праведний Боже! Нащо їй уся ця макулатура?!*» [7, с. 134]. Думає Сидонія про купу аркушів паперу стосовно експертизи на ДНК, де висновок про 99, 999% біологічної спорідненості призводить до втрати свідомості. Героїня спілкується з **Отцем Небесним** у своїй хаті, плаче, а «*сльози — також молитва. Сльози доходять до Бога, коли вже немає сил на молитву словами*» [7, с. 142]. Вона і просить Бога, і гнівається на Нього: «*Боже праведний! Нащо ти так знущаєшся з мене?! Де я маю знайти те, що лишилося від сина?*» [6, с. 149]. На кладовищі, де могила з номером її сина, Сидонія вимовлятиме: «*Ой, Божечку...*» [7, с. 157]. Сидонія дякує Богу за тишу в поїздах до могили сина, за добрих людей («так Бог дає», «Слава Господу Богу», «Господи», «Ох, милий Боже!»). У цих звертаннях до Бога — віра в добро. Як зазначає В. Папіш, «Художнє втілення образу Бога інколи залишається в земній реальності, де Бог володіє відповідними фізичними й моральними людськими характеристиками» [8, с. 318].

Нечуваний героїзм української жінки дивує, безстрашність і безкорисливість надихають, уміння вистояти, вижити в скрутній ситуації й залишитися людиною — приклад для наслідування. Сидонія не потребувала жалості, вона не вважала себе нещасною («*Я не є нещасна, щоб наді мною голосили більш удатні. Я осиротіла мама, але не нещасна. А їм усім Бог суддя*» [7, с. 172]). Героїні роману М. Матіос чудово розуміють силу Бога, тому натрапляємо на велику кількість «імперативів з проханням про певне благо, звеличування Всевишнього, наголошування на його всемогутності, настанови молитися і покладати на нього надію, бо доля людини — у його руках» [6, с. 154].

У п'ятій дії «Мама Мамає» Марія Матіос подає історію старої **Їленки**, для якої кіт Мамай став рідною «людиною», вона опікується ним, розмовляє з ним, переживає за нього. Крім зооніма **Мамай**, є ціла низка апелюючих звертань до kota: *людино, хлопче, шельмо, бахуре, нендзо ти така лецта* («Баба Їленка, ще як була молодшою, на розпитування, коли вже нарешті вийде заміж або хоча би народить

дитинку, гострила язиком; «Мама я. Мама! Ондечки якого файного kota замість чоловіка і дитини маю. Так що мама я. ...Так і прозвали в селі бабу Їленку мамою Мамаю» [7, с. 281]). Мама є мама. Стара сама не поїсть, а коту віддасть, прощає йому всілякі провини, переживає, що буде з ним, як її не стане. Баба Васютка приносить сусідському котові Мамаю гостинці, як малій дитині. Стара Їленка дуже любить Мамаю («Людино, дивлюся на тебе — і око радується, а серце дужче трепітькається: який ти файноцький та чистоцький! Хіба лиш не наодеколонений» [7, с. 279]).

Висновки та перспективи дослідження. Наше дослідження дає підстави стверджувати, що літературно-художні антропоніми книги «Мами» М. Матіос служать для характеристики персонажів. У них письменниця заклала важливу інформацію, яка знаходиться в доантропонімній семантиці, розкривається завдяки авторській характеристиці та увиразнюється базовими конотаціями. Найменування для своїх героїнь авторка бере з реальної антропонімії, тому ми зафіксували традиційні імена та прізвища, які характерні для гуцульської Буковини. Ми звернули увагу на мотиви утворення позивних українських воїнів, на роль апелювання, на використання теонімів. Заголовок книги «Мами» акумулює розгортання сюжету разом з усіма літературними героями, стає символом. Між заголовком та твором є нерозривні зв'язки. Перспективою подальших розвідок є дослідження та порівняльна характеристика літературно-художніх антропонімів із романів «Черевички Божої Матері» Марії Матіос та «Між коханням і смертю» українського письменника Румунії Михайла Гафії Трайсти.

Література

1. *Белей Л.* Про християнські джерела української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. Волинь — Житомирщина. *Історико-філологічний збірник з регіональних проблем* на честь 70-річчя професора В. В. Німчука. Житомир, 2003. С. 150–153.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. *Габорак М. М.* Прізвища Галицької Гуцульщини. *Етимологічний словник*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2019. 584 с.
4. *Ісат Ю. А.* Тасмниця вашого імені. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2006. 736 с.
5. *Карпенко Ю. О.* Назва твору як об'єкт ономастики (Переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана). *Літературна ономастика: зб. статей*. Одеса : Астропринт, 2008. С. 29–37.
6. *Колесник Н. С.* Онімія української народної пісні: монографія. Чернівці : Технодрук, 2017. 368 с.
7. *Матіос М.* Мами. Драма на шість дій. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023. 288 с.
8. *Паліш В. А.* Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика : монографія / передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Вінниця–Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2022. 456 с.
9. *Трійняк І. І.* Словник українських імен. Київ : Довіра, 2005. 509 с.

References

1. Belej, L. (2003), Pro khrystyianski dzherela ukrainskoi literaturno-khudozhnoi antroponii XIX–XX st. [On the Christian sources of Ukrainian literary anthroponymy of the 19th–20th centuries]. Volyn — Zhytomyrshchyna. *Istoryko-filolohichniy zbirnyk z rehionalnykh problem na chest 70-richchia profesora V. V. Nimchuka*. Zhytomyr, pp. 150–153. [in Ukrainian].
2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) (2005) [Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions and supplements)] / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF «Perun». [in Ukrainian].
3. Haborak, M. M. (2019), *Prizvyshcha Halytskoi Hutsulshchyny. Etymolohichniy slovnyk* [Surnames of the Hutsul Galicia region. Etymological dictionary]. Ivano-Frankivsk: Misto NV. [in Ukrainian].
4. Isat, Yu. A. (2006), *Taiemnytsia vashoho imeni* [The secret of your name]. Donetsk: TOV VKF «BAO». [in Ukrainian].
5. Karpenko, Yu. O. (2008), Nazva tvorv yak ob'iekt onomastyky (Perevazhno na materialii tvorchosti Mykoly Bazhana) [The title of the work as an object of onomastics (Mainly based on the work of Mykola Bazhan)]. *Literaturna onomastyka: zb. statei*. Odesa: Astroprynt, pp. 29–37 [in Ukrainian].
6. Kolesnyk, N. S. (2017), *Onimiia ukrainskoi narodnoi pisni: monohrafiia* [Onymia of the Ukrainian folk song: a monograph]. Chernivtsi: Tekhnodruk. [in Ukrainian].
7. Matios, M. (2023), *Mamy. Drama na shist dii* [Mothers. A drama in six acts]. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. [in Ukrainian].
8. Papish, V. A. (2022), *Linhvopsykhoaktsentuatsiia elitarnoi movnoi osobystosti: teoriia, istoriia, dyskursyvna praktyka: monohrafiia* [Linguistic psychoaccentuation of an elite linguistic personality: theory, history, discursive practice: monograph] / perednie slovo, nauk. red. prof. T. A. Kosmedy. Vinnytsia–Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira». [in Ukrainian].
9. Triiniak, I. I. (2005), *Slovnyk ukrainskykh imen* [Dictionary of Ukrainian names]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].

О. П. Кадочнікова,

канд. філол. наук, доц.,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

доцент кафедри української мови

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1401-9226>;

К. А. Коцур,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

студентка факультету гуманітарних наук

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-8004-0431>

МЕРЕЖЕВІ ПСЕВДОНИМИ АВТОРІВ УКРАЇНСЬКИХ ФАНФІКІВ

Стаття присвячена системному дослідженню мережевих псевдонімів авторів нового жанру популярної культури — фанатської літератури (фанфіків). Огляд наукової літератури з досліджуваного питання виявив, що система віртуальної псевдонімії дедалі частіше привертає увагу лінгвістів, проте її теоретичне осмислення досі залишається дискусійним питанням і в українських, і в закордонних мовознавчих колах. На основі прагматично-комунікативного аналізу встановлено неспростовний зв'язок мережевих псевдонімів із персональною ідентичністю їх носіїв. З'ясовано, що мережеві автоніми творців фанатської літератури первинно призначені забезпечити членство особи у віртуальній спільноті, уможлививши реєстрацію на вебресурсі, а також виражають різні складники індивідуальної ідентичності автора: маркують особу як митця-аматора, виражають його ставлення до віртуальної спільноти і бачення свого місця в ній, акцентують певні особистісні характеристики. За принципами створення досліджувані власні назви значною мірою збігаються з традиційними мистецькими псевдонімами, при цьому виявляють і специфічні риси, пов'язані з посиленою увагою до візуальної форми імені, його довжини, вибором номінативних моделей, що зумовлено сформованими традиціями та наявними технічними обмеженнями у віртуальному середовищі.

Теоретичне обґрунтування феномену мережевої псевдонімії доповнено описом лінгвістичних ознак мережевих псевдонімів авторів фанфіків. Оскільки практичне опрацювання інтернет-псевдонімів так само вирізняється множинністю підходів до аналізу, здійснено спробу системного опису аналізованої групи самоназв, спираючись на такі критерії: мотивованість, спосіб творення, особливості структури та семантики.

Доведено, що номінативні тенденції в аналізованій спільноті хоч і спираються значною мірою на традиційні антропонімічні формули, але при цьому тяжіють до максимальної формально-граматичної і семантичної диференціації твірних основ. Визначено, що в такий спосіб автори виявляють свій креативний потенціал, а їх

псевдоніми засвідчують неоднорідність складу культурної спільноти. Мережеві псевдоніми користувачів українськомовного сегменту інтернету — строката і динамічна система, що визначає її перспективність для подальших досліджень.

Ключові слова: фанфік, мережевий псевдонім, персональна / групова ідентичність, віртуальний антропонім, ономастика.

O. P. Kadochnikova,

PhD in Philology, Assoc. Prof,

National University of Kyiv-Mohyla Academy,

Associate Professor of the Department of Ukrainian Language

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1401-9226>;

K. A. Kotsur,

National University of Kyiv-Mohyla Academy,

student, Faculty of Humanities

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-8004-0431>

ONLINE PSEUDONYMS OF UKRAINIAN FANFICTION AUTHORS

The article is devoted to a systematic study of the online pseudonyms used by authors of a new genre of popular culture – fan literature (fanfiction). A review of the scientific literature on the topic reveals that the system of virtual pseudonymy is increasingly attracting the attention of linguists. However, its theoretical understanding remains a controversial issue in both Ukrainian and foreign linguistic circles. Based on a pragmatic-communicative analysis, the article establishes an irrefutable connection between network pseudonyms and the personal identity of their bearers. It has been found that the network autonyms of fan literature creators are primarily intended to ensure a person's membership in a virtual community by enabling registration on a web resource. They also express various components of the author's individual identity: they mark a person as an amateur artist, express their attitude toward the virtual community and their vision of their place in it, and emphasize certain personal characteristics. In terms of the principles of creation, the studied proper names largely coincide with traditional artistic pseudonyms while also revealing specific features related to the increased attention to the visual form of the name, its length, and the choice of nominal models. This is due to the established traditions and existing technical limitations in the virtual environment.

The theoretical substantiation of the phenomenon of online pseudonymity is supplemented by a description of the linguistic features of the online pseudonyms used by fanfic authors. Since the practical study of Internet pseudonyms is characterized by a multiplicity of analytical approaches, an attempt is made to systematically describe the analyzed group of self-names based on the following criteria: motivation, method of creation, features of structure, and semantics.

It is shown that the nominative trends in the analyzed community, although largely based on traditional anthroponymic formulas, tend to maximize the formal, grammatical, and semantic differentiation of the constituent bases. This indicates that the authors are revealing their creative potential, and their pseudonyms testify to the heterogeneity of the cultural community. The network pseudonyms of users in the Ukrainian-language segment of the Internet form a diverse and dynamic system, which highlights its prospects for further research.

Key words: fanfiction, network pseudonym, personal/group identity, virtual anthroponym, onomastics.

Потужний розвиток віртуального світу з початку XXI ст. засвідчив появу нового виміру існування людства. Роль віртуального простору в житті пересічної людини чимдалі зростає і нині кожен охочий може долучитися до віртуальної спільноти. Хоча правила життя в мережі не завжди збігаються з правилами фізичного світу, між ними є певні точки перетину. Віртуальне всемережжя, як і «реальний світ», фрагментоване і розпадається на дрібніші спільноти, члени яких згуртовані навколо спільної мови та спільних інтересів (соціальні мережі, професійні спільноти, групи за інтересами, чати). Вага територіального чинника тут помітно нижча, а уявлення про обмеженість простору в інтернеті формує наявність окремих вебресурсів та зв'язки (гіперпосилання) між ними.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Необхідною умовою для існування людини в мережі є реєстрація на вебресурсі, що передбачає обов'язково вказати ім'я користувача, призначене для його ідентифікації в цьому просторі. Різні онлайн-спільноти виробляють власні традиції комунікації, окреслюють їх в політиці мережевого ресурсу та навіть унаочнюють у системі норм спілкування. Тісно взаємодіючи з фізичною реальністю, віртуальне середовище часто стає джерелом появи нових тенденцій, що поступово перетікають у «фізичний» світ, як-от наприклад традиція називати магазини за моделлю назви сайту — *TABURETKA.UA*, *DOC.ua* чи обирати мистецький псевдонім, форма якого нагадує графічні інтернет-практики, напр. назви музичних гуртів *ДіагнозZ*, *МУ*17*, *Kofei.IN*.

Об'єктом пропонованого дослідження стала система мережевих імен авторів одного з видів аматорської літератури — фанфікшену (фанатської літератури, фанфіків), що стрімко набирає популярності як у світовому, так і в українському сегменті інтернету. Це відкрита, динамічна група, до кола якої може долучитися будь-хто, незалежно від віку, рівня освіти чи професійного досвіду. Автори фанфіків та їхня аудиторія утворюють окрему спільноту й активно розбудовують новий напрям у популярній культурі [14, с. 2-4]. Визначальна риса творів фанатської літератури — пересмислення відомих з белетристики, медіа, кіно, відеоігор, телевізійних шоу сюжетів і характерів, на основі яких шанувальники творять нові тексти і, відповідно, власний простір, що посідає важливе місце в сучасній, особливо, молодіжній, попкультурі [14, с. 10-11; 15]. З огляду на природу фанфікшену, його вкоріненість у віртуальний

світ, прикметною ознакою фанфік-спільнот постає синтез універсальної глобальної культури і локального контексту. Обираючи мережеве ім'я, член такої спільноти не просто означає себе як окрему особистість, а й разом виражає свій мистецький потенціал, виражає «творче “я” іменованої особи» [4, с. 6]. При цьому у виборі форми й змісту мережевого псевдоніма автор обмежений здатністю спільноти зчитати закладену в імені семантику. Саме по собі ім'я, як відзначають дослідники, уже є культурним феноменом, адже насамперед за іменем впізнають зірок соціальних мереж [17, с. 127]. Окрім номінативного статусу, мережеві імена набувають функційності, адже потрібні для віртуальної взаємодії в багатомільйонній спільноті користувачів.

Аналіз досліджень проблеми. Окремі питання природи, творення та функціонування імен членів різних віртуальних спільнот уже ставали предметом поодиноких розвідок в українському мовознавстві [1-3; 11; 12]. Ці одиниці привертають увагу і європейських та американських дослідників [16-19]. Актуальність розвідки зумовлена потребою заповнити прогалини у знаннях про особливості творення та закономірності функціонування мережевих імен нового сегменту українськомовного віртуального простору — спільноти любителів фанатської літератури, яка досі зовсім не потрапляла в поле зору української ономастики. Мережевому псевдонімікону англомовних авторів фанфіків присвячено окрему студію [15]. Ця нова відкрита динамічна підсистема антропонімікону виявляє стійку тенденцію до зростання, фанатська культура орієнтована насамперед на молоду аудиторію і має великий креативний потенціал. П. Селігей щодо впливу інтернет-спілкування на розвиток мови й культури зазначає: «Сьогодні мережева комунікація, потрапивши в центр громадської уваги, впливає на наше мовлення куди сильніше, ніж белетристика чи навіть ЗМІ» [7, с. 365].

Матеріал дослідження сформував реєстр мережевих псевдонімів авторів фанфікшену з вебсайту «Фанфіки українською» (<https://fanfic.com.ua>) обсягом 535 одиниць, укладений методом суцільної вибірки. Аналіз семантики, способів творення та функцій псевдонімів авторів фанатської літератури ґрунтується на використанні методик описового, структурного (методика компонентного аналізу), статистичного методів і комунікативно-прагматичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Попри відносну новизну феномену самоназивання у віртуальному просторі термінну систему лінгвістики вже поповнили багато лексичних позначень цього явища. Запропоновані дослідниками назви поділяються на кілька груп залежно від визначального компонента їхньої семантики. Із-поміж них виокремлюємо такі, що вказують на: а) особливе середовище функціонування цих імен, напр.: *нікнейм / нік, ніконім, нетнейм, мережеве / віртуальне / інтернет- / онлайн- / екранне ім'я, віртуальний / інтернет-псевдонім* [13, с. 448; 16, с. 41; 11, с. 122; 6, с. 401; 1, с. 248], б) їх первинне призначення в мережі, напр.: *ім'я користувача, логін, ім'я для входу, юзернейм, ім'я профілю, персональний ідентифікатор, логінонім* [11, с. 122; 13, с. 448]; в) їх вторинну функцію — створити віртуальну індивідуальну ідентичність, напр.: *мережевий псевдонім, ім'я-маска, замасковане ім'я, віртуальне псевдо, псевдопрізвисько, віртуальне прізвисько* [6, с. 401; 11, с. 122;

10, с. 144; 19, с. 98; 6, с. 401]; г) головний принцип вибору назви, напр: *мережевий автонім* [19, с. 98] (букв. самоназва). Не аналізуючи глибоко кожне з наведених понять, відзначимо, що терміни *мережевий псевдонім* і *мережевий автонім* мають найбільш прозору внутрішню форму і відповідають традиціям українського терміноворення. Надалі вживатимемо їх як синоніми.

За спільністю функцій та умов творення, мережевий автонім має найбільше спільних рис із літературним псевдонімом. Їх об'єднують такі характеристики: 1) є індивідуальними іменами, які носій обирає сам [19, с. 98; 1, с. 251; 12, с. 19]; 2) нове ім'я творить нову персональну ідентичність автора [19, с. 98], реалізує ідентифікаційну й диференційну функції. Однак номінативні звичаї онлайн-спільноти зумовлюють відмінності між псевдонімами авторів фанфіків та псевдонімами авторів художньої літератури. Із-поміж них виокремлюємо такі:

- 1) немає обмежень щодо компонентного складу формули самоназви — вона може мати різну структуру й семантику, більшою або меншою мірою асоційовану з персональним іменуванням, напр.: *Віталія, Діма Натяга, Самка bogomola, вона любила слухати вітер., Сонечко Вишневе*; хоча технічні характеристики конкретного ресурсу можуть обмежувати вжиток певних символів або їхню кількість у псевдонімах [19, с. 99];
- 2) обираючи мережеве ім'я, автор творить свою нову віртуальну ідентичність, що вказує на його зв'язок з віртуальним світом [18, с. 776]. Важливу роль при цьому може відігравати індивідуально-психологічний чинник — невпевненість, сором'язливість автора [13, с. 443], або ж прагматичні настанови, що враховують відповідність мережевого імені створеному тексту, уявний та ідеальний образ аудиторії, систему її стереотипів, досвід, визначальний канал і мету комунікації [19, с. 99; 3, с. 211; 13, с. 449], напр.: *Dante, Тетфтелька Чен, Танака-сенпай, донька Бандери й ньеньки України, Повна нісенітниця!, видра в піжамці*. Погоджуємося з аргументованим твердженням К. Алексеюк, про те, що в дихотомії творців і аудиторії саме «автор є центральною фігурою» [13, с. 31];
- 3) називаючи себе в інтернеті, користувачі часто зважають на потребу зберігати приватність, анонімність [13, с. 440–443; 17, с. 125]. На противагу цьому, ними рухає бажання взаємодіяти з іншими [17, с. 125]. Тому можна зробити висновок про інтерактивну інтенційність псевдонімів авторів фанфіків, адже обрані мережеві імена «виражають думки, настрої носіїв, беруть участь у популяризації їх творчого задуму, визначають їхнє світобачення» [4, с. 11];
- 4) імена користувачів мережі існують лише у віртуальному світі, отже, «є не акустичним, а візуальним сигналом» [8, с. 34], що впливає на продуктивність прийомів графічної гри, використання нелітерних графем, додаткову семантизацію графіки, напр.: *LZ SoLaNochKa, valeria salo, нічна_письмениця_, Leia Ukrainka, hutko*. Примітно, що частка латиниці в цій підсистемі антропонімів перевищує кирилицю й трапляється в 54,2% обстежених

назв (290 із 535). Натомість випадків поєднання обох графічних систем у складі однієї назви зафіксовано всього 3, що становить 0,56 % від загальної кількості. Питання специфіки графічного кодування та візуального оформлення досліджуваних одиниць заслуговує на окрему розвідку, тому надалі до графічних характеристик мережевих псевдонімів звертатимемося лише принагідно.

Отже, технічні виміри та усталені комунікативні практики віртуального середовища формують загальне тло для вибору мережевого імені. Мережевий псевдонім є знаком, з допомогою якого користувач створює нову, альтернативну віртуальну ідентичність, що може частково збігатися з реальною або ж мати з нею досить умовні точки перетину.

Досліджуючи мережеві псевдоніми користувачів тематичних чатів, М. Мартін висновує: ці імена формують автономну систему зі складними взаємозв'язками між компонентами, завдяки комплексному дослідженню якої можна отримати інформацію про походження, історію та місце спільноти в суспільстві [18, с. 776]. Звісно ж, не всі мережеві псевдоніми трансклюють легко зчитувану інформацію про автора, його цінності та переконання. Через нехтування інформаційної функції псевдоніма іноді виникають імена, роль яких зводиться до технічного позначення користувача в мережі. У системі псевдонімів авторів фанфіків, за результатами нашого дослідження, переважають інформативні одиниці з прозорою мотивованістю — 91,52 % у групі однокомпонентних назв і 68,15 % — у групі складних назв. На нашу думку, це свідчить про потужну тенденцію членів цієї спільноти підкреслювати свою творчу індивідуальність, увиразнюючи різні складники своєї ідентичності.

Оскільки сукупність мережевих псевдонімів високоперсоналізована і відображає креативність індивідуальних практик номінації авторів-фікчайтерів, розбудувати систему критеріїв для їх лінгвістичного аналізу — завдання вкрай непросто. Формально-структурний аспект мережевих імен з фокусом на застосуванні у власних назвах небуквених символів, різних реєстрів букв запропонували Є. Сазонова, Л. Шитик, І. Омелюх, Л. Летюча [5; 12; 2]. Є. Сазонова розподілила оніми на однослівні й багатослівні та класифікувала їх за використаною системою письма [5]. Л. Шитик та І. Омелюх диференціювали полі- та монокомпонентні інтернет-антропоніми, врахували в характеристиці функції нелітерних графем [12]. Вичерпно будову власних назв загалом описує у своїй монографії М. Торчинський, окреслюючи прості оніми (однослівні однокореневі), складні (власне композити, афіксальні композити й аббревіатури) і складені (оніми-словосполуки, оніми-словосполучення та оніми-фрази) [10, с. 348–349]. Орієнтуючись на запропоновану польською дослідницею І. Нобис схему аналізу псевдонімікону польських ютуб-блогерів [19], пропонуємо для вивчення лінгвістичних характеристик аналізованих онімів враховувати мотивованість твірної основи, спосіб творення, семантику і структурні особливості мотиваційної основи.

Сприйняття мережевих псевдонімів як продуктів мовотворчості і виразників мистецької ідентичності передбачає наявність закладеної в них концепції, що

реалізується впродовж усього процесу творення мережевого імені. Проте вирішальним етапом її втілення вважаємо вибір мотиваційної основи такого оніма. Мотиваційна основа (далі — МО) являє собою мовленнєву одиницю позаконтекстуальної, прийнятої на загальномовному рівні (номінатором та аудиторією) семантики, і становить матеріал, шляхом модифікації якого автор вибудовує власне мережеве ім'я. Отже, МО мережевого псевдоніма формує його змістове ядро.

За структурою саме слова й словосполучення є найбільш частотними типами МО псевдонімів авторів фанфіків. Саме тому семантику мережевих псевдонімів розглядаємо в межах псевдонімів-слів (однокомпонентних) і псевдонімів-словосполучень (багатокомпонентних).

До семантично непрозорих однослівних псевдонімів належать 3 МО (0,56% вибірки) — ініціальні абревіатури: *SPX*, *IVA*, *CREAMFULL*. Їхнє значення спирається на мотивувальні словосполучення, які неможливо декодувати без пояснення номінатора.

До групи напівпрозоро мотивованих псевдонімів зараховуємо псевдоніми-оказіоналізми, що не мають усталеного значення в системі мови, не зареєстровані в словниках, але утворені за наявними в мові словотвірними моделями, напр.: *Lyutowowk*, *Avrystessa*, *N-Girl*, *Котофейка*, *Thought-in*. Усього виокремлюємо 12 таких одиниць, семантика яких базується на значенні морфем: суфікса *-k* (використовуваного для творення фемінітивів), напр.: *Лимонадка*; поєднанні семантики твірних основ напр.: *Cyberfrog* (букв. цифрова / інтернетна жаба); *rickmaniac* (від *Rick* — частина прізвища актора Алана Рікмана, букв. одержимий Аланом Рікманом).

У межах псевдонімів-слів частка одиниць напівпрозорої семантики становить лише 6,78%, що ґрунтує висновок про абсолютне переважання семантично ємних практик називання для творення віртуальних мистецьких псевдонімів аналізованої сфери.

Псевдоніми прозорої семантики налічуємо 162 одиниці. До них зараховуємо всі імена, утворені на основі загальноживаних, лексикографічно зареєстрованих одиниць. У межах цієї групи протиставлено псевдоніми відонімного (61,73%) та відапелятивного (38,27%) походження.

Псевдоніми, утворені внаслідок трансонімізації, репрезентують 4 моделі:

- 1) відіменні (89 одиниць), напр.: *Мартуся*, *Тсуки*, *Камелічка*, *Хару*, *Лізія*, *vincent*, *Paraska*, *Dante*, *syao*, *Nayann*, *Arabella*. Серед них трапляються як повні офіційні форми (*margaret*, *anthony*, *Христуна*), так і гіпокористики (*Тоня*, *Камря*, *Соля*), демінутиви (*Олік*, *джульсттка*, *Vikky*) та аугментативи (*Даха*).

Оскільки власне ім'я є спеціалізованим засобом для ідентифікації особи у фізичному світі, це спонукає авторів обирати відомі імена за основу творення псевдоніма — аудиторія здатна впізнавати в мережевих іменах «справжні» імена авторів. Ця модель є найпоширенішою серед вибірки і підтверджує продуктивність трансонімізації особових імен у творенні мережевого псевдоніма;

- 2) відрізвищеві (9 одиниць), напр.: *Бандера*, *Coviello*, *Milaer*. Часто їхня впізнаваність ґрунтується на характерних для антропонімної системи формантах:

Skrypchenko (-енко), *зоєв* (-єв). Хоч трансонімізація прізвищ і є регулярною твірною моделлю псевдонімів, проте її нечисленний, порівняно з власне іменами, вияв пов'язуємо з конотацією згрубілості, зниженого комунікативного статусу прізвища як єдиного ідентифікатора позначуваної особи.

У ролі МО виступають і прецедентні прізвища — такі, що апелюють до знань про відомі постаті української та світової культури, напр.: *Bandera*, *Бандера*, *Stark*, *Winstones*;

- 3) відпатронімі (1 зразок) напр.: *Нікулішна*. Непоширеність такого продуктивного типу пов'язуємо з правилами політики сайту, що забороняє поширення російських наративів (-ішн- — виразний маркер неукраїнського походження імені по батькові) та загальним зниженням функційності цього типу антропонімів у комунікативному просторі молоді;
- 4) відастронімі (1 зразок): *veritate*. Такий псевдонім свідчить про інклюзивність мистецької сфери, її орієнтованість на глобалізовану культуру.

Псевдоніми, утворені шляхом онімізації, походять від апелювальної лексики різних тематичних груп, і репрезентовані такими семантичними блоками: «Природа», «Людина», «Реалії навколишнього світу», «Нематеріальна реальність».

Зразків псевдонімів, утворених на основі лексем, що належать до семантичного блоку «Природа», усього 19 (11,73% від загальної кількості простих псевдонімів). Такі псевдоніми побудовані на основі семантичних моделей перенесення назв:

- 1) рослин: *верес*, *pluysh*, *cactus*, *болотянка*, *Clematis*, *Sunflower*;
- 2) тварин: *Совеня*, *зайчєня*, *лисєня*, *Solovei*, *BiRDyу* (від англ. *birdie*);
- 3) об'єктів неживої природи: *промінець*, *літєпло*, *Зірєнька*, *Hmarynka*, *soleil*.

Лексеми, які позначають природні реалії, у художній літературі часто зазнають переосмислення і стають символами, метафорами, алегоричними образами. Цю практику символізації значення, вочевидь, переймають і автори фанфіків для створення самоназв.

Обсяг групи псевдонімів, побудованих на назвах характеристик людини, збігається з попередньою групою, проте реалізується в більшій кількості семантичних моделей. В основі псевдонімів авторів фанфіків трапляються характеристики:

- 1) поведінки чи інтелектуальних ознак: *нахаба.*, *мінлива*, *Унікум*, *snovydkа*;
- 2) за статусом чи родом діяльності: *відьмочка*, *Курат*, *bogomolka*;
- 3) за вподобаннями чи ідеологічними переконаннями: *Кавоманка*, *Гетьман*, *Petlurivka*, *Banderivka*;
- 4) відносно інших об'єктів навколишнього світу: *Морська* ❄️, *Abrykosna*;
- 5) фізичного чи психічного стану: *осліп*, *ostochortilo*;
- 6) за зовнішніми ознаками: *Синьозора*, *hollaya* (від «гола я»);
- 7) за невідомим критерієм: *Wsiaka*, *efemerna*.

Різноманітність підходів до самопозначення засвідчує особистісне багатоманіття спільноти авторів українського фанфікшену.

Апелятиви семантичного блоку «Реалії навколишнього світу» є основою для творення 17 псевдонімів (10,49 %). У ролі мотиваторів функціують лексеми зі значенням назв

- 1) продуктів харчування: *pelymeny* (від пельмені), *Zhovtokk*, *yahidka*, *Ikra*, *Cherry*, *moonshine173*;
- 2) речей, предметів: *стрічка*, *Пранік*, *сапфір*;
- 3) речовин: *XeNone*;
- 4) частин тіла: *culito*;
- 5) явищ мови: *Bukafka*;
- 6) явищ суспільної діяльності: *адміністрація*;
- 7) способів дії: *hutko*;
- 8) місця: *Outside*.

Цей блок здебільшого представлений оказійними семантичними моделями, що вкотре демонструє оригінальність індивідуальних технік творення мережових імен авторів-фікрайтерів. Виразно частотними є лише лексеми, які позначають продукти харчування, — особливу привабливість таких слів як МО може зумовлювати їхня звичність для повсякденного спілкування.

Останній блок, «Нематеріальна реальність», — найменший за обсягом. Його формують 7 мережових псевдонімів (4,32 %), побудовані за трьома семантичними моделями — онімізація лексем на позначення:

- 1) фантастичних істот: *янголка*, *Примара*, *Angel*;
- 2) абстрактних понять: *singularity*, *fortuna*, *Nageki*;
- 3) назв літературних жанрів: *сонет*, *fairy tale*.

Лексеми зі значенням нематеріальних реалій первинно позначають дистанційовані від дійсності об'єкти, що потенційно ускладнює їхню асоціацію з іменами, тому вони рідко стають основами для творення мережових псевдонімів.

Як видно з наведених прикладів, МО часто зазнають графічної, графіко-фонетичної, графіко-структурної, графіко-семантичної та семантичної видозміни. Здебільшого за умови володіння мовним кодом, що лежить в основі інтернет-антропніма (поряд з українською у цій сфері активно функціює англійська), й обізнаності з традиційними для вебкомунікації практиками інші члени спільноти здатні безперешкодно розпізнати таку модифікацію, напр.: *zlakamenyuka* ← *зла каменюка*, *надійка* ☾ ← *Надійка*, *Окула* ← *акула*, *strawberrysweat* ← *strawberry sweet*.

Частка псевдонімів авторів фанфіків, утворених поєднанням кількох компонентів МО, становить 66,92% від загальної кількості псевдонімів. Вищу продуктивність складної МО (вираженої поєднанням слів або словосполученням, реченням) ми схильні пояснювати її семантичною багатомірністю й ширшими можливостями, які дає така структура, для вияву креативного потенціалу творця псевдоніма.

За ознакою мотивованості складні псевдоніми теж поділяємо на одиниці з прозорою та напівпрозорою семантикою. До останніх належать дво- та трикомпонентні псевдоніми, у складі яких поєднано вільно оформлені складники з прозорою та

непрозорою мотивованістю, зокрема псевдоніми, в основі яких — комбінація слова (слів) та ініціальної абрєвіатури: (*LZ SoLaNochKa, Felix and CO*), скорочення (*Софія. С. Гуд(овсек), Анна К.*) чи квазіслова (*Петро zk, Be Ggeh*). В обстежуваному матеріалі нараховуємо 15 зразків таких моделей. До групи псевдонімів з непрозорою мотивованістю зараховуємо утворені з назви скриньки електронної пошти або згенеровані спеціальними сервісами конструкції на зразок *d0e0eaaacb044b30f828ffc49e8de8558@example.com, Sweet_K452@example.com, somaneroandalek@gmail.com*. Очевидно, що їхня функція зводиться тільки до забезпечення доступу користувача до мережі, їхня кількість дуже обмежена — усього 5 зразків.

Семантично прозорими є 244 псевдоніми (68,16 % від загальної кількості багатоконпонентних псевдонімів). Найбільш продуктивна модель творення — словосполучення, які за структурою є антропонімами формулами або подібні до них:

- 1) ім'я + прізвище (125 одиниць): *Руфіна Моретті, Зефір Оля, Кузь Божена, Максим Козирев, valeria salo, min_jimin, Tessa Braun*;
- 2) ім'я + патронім + прізвище (3 одиниці): *Кристіна Валеріївна Гущина, Вікторія Русланівна Джус, Анна Сергіївна Карпець*;
- 3) ім'я + патронім (3 одиниці): *Ілля Сергійович, Качка Козодоївна, Гном Гномич*;
- 4) ім'я + ойконім / відойконімне прізвище (1 одиниця): *liza_kharkiv*;
- 5) ім'я + назва знаку зодіаку (1 одиниця): *gemin_i_anni*.

Найбільшу поширеність моделі, побудованої за зразком антропоформули «ім'я + прізвище», для називання авторів фанфіків вважаємо не випадковою: вона віддзеркалює актуальну в «реальному світі» традицію ідентифікації особи. Попри стандартність формул «ім'я + патронім», «ім'я + патронім + прізвище», їхні вияви є нечастотними, що зумовлено їх офіційною конотованістю та інформативною нейтральністю.

У межах цієї моделі виразними є псевдоніми, побудовані за принципом антропонімної формули японської мови, що передбачає приєднання спеціального суфікса чи повнозначної лексичної одиниці до імені [9, с. 64]. Таких одиниць зафіксовано 5: *Фудзі чан, папороть сенсей, Танака-сенпай, Itori San, emikasenpai* (пор.: 4 традиційних для української культури спілкування форм *пані плю, пані отождо, пан курган, Пані Тривожна Тривога з тривоогою* та 2 — для англійської: *Mic Waim, Mr. Kelpie*), і вони є яскравим свідченням дедалі більшої ваги східного складника в глобалізованій світовій культурі.

Джерелом для творення псевдонімів автори фанфіків обирають і символічні для української культури назви (*HolodnuYar, Шевченківська Катерина, Полеля Keimucha*), і комерційні назви різних об'єктів (напою — *Jack_Daniels_No.7*, відеогри — *liga legend*, відеоканалу — *Mortiskov Channel*).

Псевдоніми, побудовані на основі синтаксично членованих словосполучень, мають просту або ускладнену будову, напр.: *донька Бандери й ньєнки України; red and green ivy; Маруся, але не Чурай; deadandmad; Stranger x Lover; рефлексія і чай з жасмином*. За видом семантико-синтаксичних відношень між компонентами у групі

псевдонімів, побудованих за зразком підрядних словосполучень, переважають атрибутивні (91 одиниця із 95): *sunijwug*; *блакитні полонини*; але трапляються й субстанційні: *Тримаюча у руках попіл*, *війною втомлена*, *Любитель кави*, *sun summoner*.

Псевдоніми зі структурною схемою словосполучення мають ті самі семантичні моделі, що й прості. Відповідно до номінативних особливостей стрижневої лексики в складі МО, багатоконпонентні псевдоніми утворені на основі онімізації

- 1) явищ природи:
 - а) назв рослин: *red and green ivy*, *Українська М'ята*, *Полум'яний лотос*;
 - б) назв тварин: *kim тернопільських під'їздів*, *видра в піжамці*, *пташка-щурохвістка*, *angry manul*, *руда лисиця*, *GreenLion*, *Corgi Poggi*;
 - в) назв природних реалій: *місячний серпанок*, *Сонечко Вишневе*, *Black Smoke*, *Pretty Fungus*, *redmoon*;
- 2) характеристик людини:
 - а) за родом заняття: *руда відьма*, *київська відьма*, *Злий школяр*, *печальний менестрель*, *pianistwithanax*;
 - б) за вподобаннями: *Вася кейпопер 2017*, *Кокомі сімп*, *Любитель кави*;
 - в) за психоемоційним станом чи особливостями поведінки: *Відмінниця Легкої Поведінки*, *Та зачарована*, *війною втомлена*, *Faceless Sleepwalker*, *insensible_scum*;
 - г) за ідеологічною позицією: *донька Бандери й ньеньки України*;
 - ґ) за зовнішністю: *Небоока Краля*, *ochi.koloru.neba*;
 - д) за відношенням до іншого предмета: *_ Pumpkin Girl*;
- 3) реалій навколишнього світу:
 - а) назв страв і продуктів харчування: *Rainy Wine*, *Foxy Tea*, *В'яла черешня*, *IneffableChocolateCheeseCake*, *Квітневе вино*, *чай з імбиром*;
 - б) назв різноманітних предметів: *Сигарети у під'їзді*, *прах цієї високоповажної*, *Шматочок льоду*, *Стік Кави*, *Келих Хаосу*, *Щоденник нареченої айдола*, *Комора Сухобока*;
- 4) назв об'єктів нематеріального світу:
 - а) абстрактних явищ і процесів: *~DevilDream~*, *Космічний поцілунок*, *Містерія Часу*, *Morgana's rant*;
 - б) фантастичних істот: *Примара Трагікомедії*, *Маленький гномік*, *Story Fairy*.

Отже, незалежно від структури мережевих псевдонімів, їх творці звертають увагу на ті самі сегменти дійсності, відштовхуючись насамперед від значення МО. Як бачимо, мережеві псевдоніми — продукти синхронійної мовотворчості, тож вони дуже чутливі до позамовних чинників і своєю семантикою міцно вкорінені в актуальний суспільно-культурний контекст.

Висновки та перспективи дослідження. Узагальнюючи результати дослідження, зауважимо, що мережеві псевдоніми авторів українських фанфіків — це окрема підсистема в межах псевдонімів як окремого класу антропонімів. Характерними рисами таких власних назв є зв'язок з індивідуальною та груповою ідентичністю

письменника-аматора, тяжіння до посиленої індивідуалізації змісту й форми, перебування на перетині приватності й анонімності, балансування між глобалізованим культурним світом і актуальними національними тенденціями, крайнім виявом авторської креативності та врахуванням потреби інших членів спільноти декодувати закладений у самоназві зміст.

Вивчення лінгвістичних ознак псевдонімів авторів фанфіків уможливило такі висновки: у проаналізованій системі переважають семантично прозорі одиниці, побудовані за зразком традиційної для української антропонімії формули «ім'я + прізвище» та її модифікації з додаванням патроніма чи усіченням одного чи кількох компонентів; структурно переважають складні номінації, утворені за схемою словосполучення; найпродуктивніші семантичні моделі творення псевдонімів авторів фанфіків пов'язані з трансонімізацією антропонімів (відлуння звичних для «реального світу» принципів номінації) та онімізацією назв явищ навколишнього світу, меншою мірою — індивідуальних характеристик людини.

Мережеві псевдоніми користувачів українськомовного сегменту інтернету — строката і динамічна система, теоретичне опрацювання якої залишається перспективним для подальших досліджень.

Література

1. Гармаш М., Педченко О., Хоровець В. Власне ім'я віртуального світу комп'ютерних ігор. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. «Філологія»*. 2022. № 26–27. С. 247–253. URL: <http://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5963>
2. Летюча Л. П. Ніконім як прецедентний феномен комп'ютерного дискурсу: фонетико-графічна організація. *Philological education and science: transformation and modern development vectors : Scientific monograph*. Riga, 2023. P. 290–307.
3. Омелюх І. В. Функційно-прагматичні особливості нікнеймів (на матеріалі сайту КОЛО). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2023. № 2 (100). С. 208–217. URL: [https://doi.org/10.35433/philology.2\(100\).2023.208-217](https://doi.org/10.35433/philology.2(100).2023.208-217)
4. Павликівська Н. М. Українська псевдонімія ХХ ст. : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2010. 36 с.
5. Сазонова Є. О. Графічна природа Інтернет-імен. *Лінгвістичні студії : збірник наукових праць*. 2012. № 25. С. 31–34.
6. Сазонова Є. О. Нікнейміка як нова галузь сучасної антропоніміки. *Studia linguistica*. 2014. № 8. С. 399–403. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2014_8_65
7. Селігей П. Українська мова у 2222 році: Вступ до лінгвофутурології. Київ : Академперіодика, 2023. 452 с.
8. Соприкіна В., Маленко О. Псевдонімікон української культурномистецької сфери початку ХХІ століття: лінгвістична інтерпретація : монографія. Харків : Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Харків. іст.-філол. т-во., 2021. 264 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/7699>

9. *Комарницька Т.* та ін. Стилістичний та соціокультурний аспект звертання як перекладознавча проблема (на матеріалі звертання у японській мові). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. № 26 (2). С. 57–64. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2019_26\(2\)__12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2019_26(2)__12)
10. *Торчинський М. М.* Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/4383>
11. *Шестакова С. О.* Особливості номінації учасників віртуальної комунікації (на матеріалі ніконімів). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. «Філологія»*. 2019. № 43. С. 121–125. URL: <http://repo.snau.edu.ua:8080/xmlui/handle/123456789/7715>
12. *Шитик Л. В., Омелюх І. В.* Структура нікнеймів у соціальних мережах. *Мовознавчий вісник: збірник наукових праць*. 2021. № 31. С. 18–26. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/id/eprint/4855>
13. *Aleksiejuk K.* Pseudonyms. *The Oxford Handbook of Names and Naming* / Ed. by Carole Hough. 2016. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.55
14. *Black W. R.* *Adolescents and Online Fan Fiction*. New York, United States of America: Peter Lang, 2008. 172 p.
15. *Donlan L.* Constructing authorial pseudonyms and authorial identity in online fanfiction communities. *Internet Pragmatics*, 3 (1). 2020. P. 95-115. <https://doi.org/10.1075/ip.00040.don>
16. *Hämäläinen L.* From Bonehead to @realDonaldTrump: A Review of Studies on Online Usernames. *Names*. 2022. Vol. 70, no. 2. P. 35–53. URL: <http://hdl.handle.net/10138/345492>
17. *Kersten S., Lotze N.* Creating a Self-Image. *Journal für Medienlinguistik*. 2020. Vol. 2, no. 2. P. 123–156. URL: <https://doi.org/10.21248/jfml.2019.20>
18. *Martin M.* Pseudonyms on the Internet: A hidden discourse. *Proceedings of ICONN* / Ed. by Oliviu Felecan. 2. 2013. P. 774-784.
19. *Nobis I.* Internet Pseudonyms of Polish YouTubers. Their Origin, Structure and Place in the Modern Anthroponymy System. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. Vol. XXXVII. 2. 2019. P. 97-107. <http://dx.doi.org/10.17951/ff.2019.37.2.97-107>.

References

1. Harmash, M., Pedchenko, O., Khorovets, V. (2022), Vlasne imia virtualnoho svitu kompiuternykh ihor [The proper name of the virtual world of computer games], *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Series «Filolohiia»*, (26–27), pp. 247–253. [in Ukrainian].
2. Letiucha, L. P. (2023), Nikonim yak pretsedentnyi fenomen kompiuternoho dyskursu: fonetyko-hrafichna orhanizatsiia [Nikonim as a precedent phenomenon of computer discourse: phonetic and graphic organization], *Philological education and science: transformation and modern development vectors*, Riga, pp. 290–307. [in Ukrainian].

3. Omeliukh, I. V. (2023), Funktsiino-prahmatychni osoblyvosti nikneimiv (na materialii сайту KOLO) [Functional and pragmatic features of nicknames (based on the material of the KOLO website)], *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*. (2 (100)), pp. 208–217. URL: [https://doi.org/10.35433/philology.2\(100\).2023.208-217](https://doi.org/10.35433/philology.2(100).2023.208-217). [in Ukrainian].
4. Pavlykivska, N. M. (2010), *Ukrainska psevdonimiia XX st. [Ukrainian pseudonymy of the XX century]*: PhD thesis. NAS of Ukraine, Institute of Ukrainian Language, Kyiv. [in Ukrainian].
5. Sazonova, Ye. O. (2012), Hrafichna pryroda Internet-imen [Graphic nature of Internet names], *Linhvistychni studii*, (25), pp. 31–34. [in Ukrainian].
6. Sazonova, Ye. O. (2014), Nikneimika yak nova haluz suchasnoi antroponimiky [Nickname studies as a new branch of modern anthroponymy], *Studia linguistica*, (8), pp. 399–403. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2014_8_65. [in Ukrainian].
7. Selihei, P. (2023), *Ukrainska mova u 2222 rotsi: Vstup do linhvofuturolohii [Ukrainian language in 2222: Introduction to linguistic futurology]*. Kyiv: Akadempriodyka. [in Ukrainian].
8. Soprykina, V., Malenko, O. (2021), *Psevdonimikon ukrainskoi kulturnomystetskoi sfery pochatku KhKhI stolittia: linhvistychna interpretatsiia [Pseudonymicon of the Ukrainian cultural and artistic sphere of the early twenty-first century: linguistic interpretation]*, Kharkiv: Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda, Kharkiv Historical and Philological Society. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/7699>. [in Ukrainian].
9. Komarnytska, T. et al. (2019), Stylistychnyi ta sotsiokulturnyi aspekt zvertannia yak perekladoznavcha problema (na materialii zvertannia u yaponskii movi) [The stylistic and socio-cultural aspect of address as a translation problem (based on the material of address in Japanese)], *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, (26 (2)), pp. 57–64. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2019_26\(2\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2019_26(2)_12). [in Ukrainian].
10. Torchynskyi, M. M. (2008), *Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy [Structure of the onymic space of the Ukrainian language]*. Khmelnytskyi, Avist. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/4383>. [in Ukrainian].
11. Shestakova, S. O. (2019), Osoblyvosti nominatsii uchasnykh virtualnoi komunikatsii (na materialii nikonimiv) [Features of nomination of participants in virtual communication (based on nicknames)], *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Series «Filolohiia»*, (43), pp. 121–125. URL: <http://repo.snau.edu.ua:8080/xmlui/handle/123456789/7715>. [in Ukrainian].
12. Shytyk, L. V., Omeliukh, I. V. (2021), Struktura nikneimiv u sotsialnykh merezhakh [The structure of nicknames in social networks], *Movoznavchyi visnyk*, (31), pp. 18–26. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/id/eprint/4855>. [in Ukrainian].
13. Aleksiejuk, K. (2016), Pseudonyms. *The Oxford Handbook of Names and Naming*, Ed. by Carole Hough. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.55. [in English].

14. Black, W. R. (2008), *Adolescents and Online Fan Fiction*. New York, United States of America: Peter Lang. [in English].
15. Donlan, L. (2020), Constructing authorial pseudonyms and authorial identity in online fanfiction communities. *Internet Pragmatics*, 3 (1). P. 95-115. <https://doi.org/10.1075/ip.00040.don>. [in English].
16. Hämäläinen, L. (2022), From Bonehead to @realDonaldTrump: A Review of Studies on Online Usernames. *Names*. Vol. 70, no. 2. P. 35–53. URL: <http://hdl.handle.net/10138/345492>. [in English].
17. Kersten, S., Lotze, N. (2020), Creating a Self-Image. *Journal für Medienlinguistik*. Vol. 2, no. 2. P. 123–156. URL: <https://doi.org/10.21248/jfml.2019.20>. [in English].
18. Martin, M. P. (2013), Pseudonyms on the Internet: A hidden discourse. *Proceedings of ICONN-2*, Ed. by Oliviu Felecan. 774-784. [in English].
19. Nobis, I. (2019) Internet Pseudonyms of Polish YouTubers. Their Origin, Structure and Place in the Modern Anthroponymy System. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. Vol. XXXVII. 2. pp. 97-107. <http://dx.doi.org/10.17951/ff.2019.37.2.97-107>. [in English].

* * *

УДК 811.161.2'373.23

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309577>

Т. І. Крупеньова,

канд. філол. наук, доц.,

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,

доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8616-4713>

ОЙКОНІМІКОН ДРАМАТУРГІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті проаналізовано семантичні особливості ойконімів драматургії Лесі Українки. Увагу зосереджено на тих конотаціях, яких ойконіми набувають у художньому мовленні Лесі Українки. Ойконіми, тобто власні назви населених пунктів, є історико-культурною спадщиною, оскільки відображають історичні події, побут, культуру народу, а також його звичаї та традиції. Семантичні, дериваційні та стилістичні особливості ойконімів залежать від індивідуальних характеристик автора твору, жанрової специфіки, часу створення, літературного напрямку та методу. **Метою** статті є аналіз функційного навантаження та семантичного наповнення ойконімів, які трапляються в драматичних творах Лесі Українки. **Об'єктом** дослідження є топонімна лексика в драматургії Лесі Українки, **предметом** — семантико-функційні особливості ойконімів як компонента

художньо-образної системи твору. Під час нашого дослідження було використано низку **методів**, серед яких провідну роль має описовий метод (який було використано для аналізу фактичного матеріалу), метод кількісного підрахунку (для зазначення кількості ойконімів у художньому творі), елементи методу компонентного аналізу. Ойконімікон у художньому просторі драм Лесі Українки — дійовий, активний художній прийом, який ілюструє авторський голос, авторську концепцію персонажів і твору загалом, важливий чинник характеротворення і розвитку сюжету. І навіть відсутність ойконімів у контексті драми або її стишена функція стає проявленням і відтіненням того найважливішого, що вкладається драматургом у художнє тло твору, допомагаючи виявити інші проблеми, які автор вважає надто важливими і заради яких в муках і знесилі народжує свої поетичні шедеври, яким судилася така непроста сценічна доля і які лише тепер по-справжньому прочитуються українським читачем. **Подальшим напрямом** нашої розвідки ми визначемо семантичне дослідження ойконімії сучасних письменників.

Ключові слова: топонім, ойконім, ойконімія, драматичні твори, топонімний простір, Леся Українка.

T. I. Krupenyova,

*PhD in Philology, Associate Professor in Ukrainian
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
Philology and Methods of Teaching Professional Disciplines
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8616-4713>*

OIKONIMICON OF LESYA UKRAINKA'S DRAMATURGY

The article analyzes the semantic features of the oikonyms of Lesya Ukrainka's drama. The main focus is on connotations acquired by oikonyms in the artistic expression of Lesya Ukrainka. Oikonyms, i.e. proper names of settlements, are historical and cultural heritage, since they reflect historical events, life, culture of the people, as well as their customs and traditions. Semantic, derivational and stylistic features of oikonyms depend on the individual characteristics of the author of the work, genre specificity, time of creation, literary direction and method. The **purpose** of the article is to analyze the functional load and semantic content of oikonyms that occur in Lesya Ukrainka's dramatic works. The **object** of the research is the toponymic vocabulary in Lesya Ukrainka's drama, the **subject** is the semantic and functional features of oikonyms as a component of the artistic and figurative system of the work. During our research, a number of **methods** were used, among which the descriptive method (used to analyze factual material), the quantitative counting method (to indicate the number of oikonyms in the work of art), and elements of the component analysis method, have a leading role. Oikonymicon in the artistic space of Lesya Ukrainka's dramas is an active artistic technique that illustrates the author's voice, the author's concept of the characters and of the work in general, an important factor in character formation

and plot development. And even the absence of oikonyms in the context of drama or its muted function becomes the manifestation and shade of the most important thing that the dramatist lays into the artistic background of the work. This helps reveal other problems that the author considers too important and for the sake of which gives life to her poetic masterpieces in pain and exhaustion, which suffered such a difficult stage fate and which are the only now being read to full extent by a Ukrainian reader. We define the semantic study of the oikonymy of modern writers as **the further direction** of our exploration.

Key words: toponym, oikonym, oikonymy, dramatic works, toponymic space, Lesya Ukrainka.

У сучасному мовознавстві спостерігається підвищений інтерес до вивчення літературної ономастики, особливу увагу в якій приділяють мовним одиницям, що позначають географічні об'єкти. Художній твір, включаючи певні топоніми, надає їм особливого функціонального значення та додаткового сенсу. Однією з характеристик топонімікону є охоплення всього географічного простору, що дає змогу створити унікальну художню систему. На основі цієї системи письменник формує власну онімну географію, яка відображається через природні та культурні ландшафти і є джерелом інформації для їх відтворення. Топоніми розглядаються як соціальне явище, яке відображає властивості об'єкта та передає їх через людське сприйняття, акумулюючи та зберігаючи важливу інформацію протягом століть. Значну увагу приділяють вивченню ойконімії як впорядкованої системи, оскільки вона відображає природні, економічні та соціальні процеси життя населення [1].

Топонімію досліджували В. Жучкевич, В. Ніконов, Є. Поспелов, Л. Василюк, Л. Зеленська, Н. Янко та ін. Як зазначає С.Галаур, «власні географічні назви містять величезний обсяг імпліцитної інформації, яка виявляється в художньому творі відповідно до настанов автора, а отже, вони не лише структурують простір, а й реалізують інформаційно-прагматичну функцію, що підпорядковує собі естетичну, соціально-історичну та культурологічну, цим самим беручи участь в оформленні текстової категорії регулятивності» [2, с. 21-22]. Дослідження літературних онімів постійно зростає, адже вони «постають особливими прикметами ідіостилу автора, вибудованої ним унікальної мовної картини, потужними сигналами його інтенції» [2, с. 19]. Однак опис стилістично-виражальних можливостей ойконімів на сьогодні відсутній, що і зумовлює актуальність теми нашого дослідження. Основну увагу ми зосередимо на тих конотаціях, яких ойконіми набувають у художньому мовленні Лесі Українки. Ойконіми, тобто власні назви населених пунктів, є історико-культурною спадщиною, оскільки відображають історичні події, побут, культуру народу, а також його звичаї та традиції. Семантичні, дериваційні та стилістичні особливості ойконімів залежать від індивідуальних характеристик автора твору, жанрової специфіки, часу створення, літературного напрямку та методу.

Метою статті є аналіз функційного навантаження та семантичного наповнення ойконімів, які функціонують у драматичних творах Лесі Українки.

Об'єктом дослідження є топонімна лексика в драматургії Лесі Українки, **предметом** — семантико-функціональні особливості ойконімів як компонента художньо-образної системи твору.

Під час нашого дослідження було використано низку **методів**, серед яких провідну роль має описовий метод (який було використано для аналізу фактичного матеріалу), метод кількісного підрахунку (для зазначення кількості ойконімів у художньому творі), елементи методу компонентного аналізу.

Велика, різнопланова, активно діюча ойконімія в драматичній творчості Лесі Українки. Звертаючись до сюжетів, пов'язаних із найвіддаленішими куточками світу, поетеса пов'язує свою оповідь з певним регіоном, і ойконімічна прив'язка, її точне й конкретне визначення стають тим вирішальним чинником, який впливає на всі онімні компоненти, всі розряди й класи онімного простору, диктуючи своєрідний онімікон. Увесь художній простір так або інакше пов'язаний з ойконіміконом, він керує ним — ненав'язливо, іноді приховано, іноді надто акцентовано творить опозицію, активно координуючи сюжетну течію і накладаючи важливі штрихи на характеротворення персонажів. Ставши центральним стержнем художньої оповіді, ойконімія обумовлює образну систему твору, персонажі якої мають свою художню географію. Персонажі полярні мають контрастуючі смислові взаємозв'язки на всіх рівнях тексту, зокрема й на рівні ойконімії. Отже, ойконімікон твору, представлений, як правило невеликою кількістю лексем, відіграє одну з найважливіших ролей, стає найважливішим важелем художності у текстовій побудові. Можна висловити припущення, що складні процеси в авторській лабораторії відштовхуються від художнього топосу, поступово обростаючи дійовими особами й сюжетною побудовою, тримаючи на собі, наче своєрідний каркас, увесь текст, його внутрішній «скелет».

У драматургії Лесі Українки ойконімії надається дуже важлива роль. Там же, де вони відсутні, його функцію бере на себе художній локос, окреслюючи художній простір і розставляючи локалізуючі нюанси. Це однаково стосується і ремарок, і мовного тла п'єс.

«Іфігенія в Тавріді» — єдиний драматичний твір письменниці, де ойконім настільки важливий, що він зафіксований у назві. Крім заголовка, він трапляється ще один раз у першій ремарці, і вся сюжетна оповідь, весь великий монолог Іфігенії, сповнений тугою за батьківщиною, побудовані як опозиція цьому ойконіму. Про Тавріду жодного разу не згадає героїня, замінивши її описовою конструкцією *«на сій чужій чужині»*, тавтологією посилюючи негативні нюанси. А от Еллада в монолозі наявна тричі: *«Моя Еллада, ... я одважно йшла на жертву за честь і славу рідної Еллади»* [3, т.1, с.34]. Так не лише в сюжеті драматичного етюдa, а й в топонімічних фарбах — ігноруванні оніма Таврідa і посиленій увазі до Еллади, постійному зверненні до нього і прямо, називаючи топонім, і описово: *«А в серці, тільки ти, / Єдиний мій, коханий, рідний краю!»* [3, т.1, с.36]. Ойконімічна опозиція Таврідa — Еллада стає центральним рушійним моментом у сюжетному розгортанні.

Вавилон як символ неволі починає і закінчує драматичну поему «Вавилонський полон». Горе народне настільки безмежне, що, навіть, вимовити це слово важко, і чоловік у діалозі позначає його *там*, а поетеса уточнює це там, ремаркою — *показує на Вавилон*. Велике ойконімічне поле полоненої землі утворює Єрусалим з численними повторами: Палестина, Сіон, Гаразім, Мізраїм, Офір, Сідон, Тір.

У драматичній поемі «На руїнах» художній простір значно поширюється, пов'язуючись із сюжетом, — адже полонену землю кидають біженці й поспішають в Ассірію, у Ніневію, у Фінікію, а дехто з полонених знаходиться у Вавилоні, покинувши жінок і дітей.

Драма «В катакомбах» починається ремаркою з локалізацією-перегуком з назвою твору: *катакомби коло Рима*. Рим як осередок рабовласництва, де скніють перетворені на рабів люди, добре обіграний у діалозі двох антиподів — раба-неофіта і єпископа. Рим у мові неофіта з графічним позначенням експресії, у сполученні з лаконізмом щирого здивування і локалізацією — в катакомбах теж з питанням-здивуванням добре передає справжній настрій раба, його прагнення до волі, його бунтарство проти облудності й велеречивості, що приховуються за обіцянками.

Діалог «В дому роботи, в країні неволі» починається з ремарки: «*Велика, залита сонячним світлом полудневим площа в околиці Мемфіса...*» [3, т.1, с.67]. Цей ойконім у сполученні з локалізацією, що міститься у лексичному супроводі, і з заголовком-локалізацією місця дії утворюють чітку прив'язку до конкретної місцевості і часу дії.

Перші два періоди творчості Лесі-драматурга виявили настійну потребу поетеси залучати до художнього простору топонімію, яка не лише позначала місце дії, а й була точним покажчиком у характеротворенні персонажів, виявляла авторський погляд на сюжетний розвиток, створювала яскраві нюанси й опозицію, що в художньому просторі драм перетворювалась на художній прийом письма. Та це були лише перші здобутки, перші важливі кроки. Починаючи від «Кассандри», поетеса вибудовує топонімікони своїх творів так, що вони в усьому окреслюють художній простір, проймаючи численними зв'язками усі рівні художньої образності. Наслідуючи здобутки у драматургії своїх попередників, письменниця містко й різнопланово використовує кожний топонюанс, і топос поступово перетворюється в лабораторії майстрині на епіцентр — координуючий, диктуючий, обумовлюючий усі номінаційні компоненти. Значно збільшується також і кількість топонімів, до яких звертається Леся в художньому просторі своїх драм.

У драматичній поемі «Кассандра» такий ойконімікон: Троя, Еллада, Арголіда, Спарта, Лідія, Іліон, Мікени, Дельфи. Безперечно, на перший погляд така кількість порівняно з усім ономастиконем драми мізерна. І не важливо, що вони вживаються певну кількість раз у ремарках і мовному тлі твору. Але вони, по суті, проймають усе мовне полотно драми, чітко розставляючи акценти і в ономастиконі, і в сюжетному розгортанні. Поглиблений погляд уважного читача виявить двоплановість «Кассандри», вона вся побудована на основі контрастної опозиції, утвореної онімами Троя — Еллада. Це два епіцентри драматичної поеми, навколо яких групуються

онімні компоненти, утворюючи свої «поля тяжіння», в них поступово втягуються імена персонажів — різних, полярних, представників різних таборів — *троянців і еллінів*. Дійство теж поділяється на дві частини — велику, насичену іменами і подіями, пов'язаними з облогою Трої, обсягом, і значно меншу за обсягом та іменником, пов'язану з поверненням Агамемнона на батьківщину, в Елладу. Дія в драматичній поемі поділяється на дві частини: перша, що охоплює події троянської війни і відбувається в місті Іліоні, в Трої і друга — значно менша за обсягом і дійовими особами, яка становить епілог твору. Він починається ремаркою: «*Діється в Елладі через довгий час після руїни Трої*» [3, т. 4, с. 93]. Ремарка чітко окреслює топос і хронотопію епілога, а лексичний акцент припадає на три уривки: «*стежка від дверей до брами вистелена пурпурною тканиною*», «*громова туча*». Хронотопія чітко невизначена «*через довгий час після руїни Трої*», отже, дає змогу припустити, що тривалий час був відсутній цар Агамемнон вдома: 10 років тривала троянська війна і тривалий час було витрачено на повернення додому, в Мікени. А за цей час наміснику дуже добре було в ролі справжнього царя, цариця і він задумали і здійснили вбивство, воно було передбачене усім розвитком сюжету, а онімні нюанси проявляють їх на рівні ремарки.

Якщо в «Кассандрі» топос двопланової побудови, то в драмі «Руфін і Прісцилла» він представлений одним топоцентром: це Рим — давній, рабовласницький, жорстокосердий Рим, роздираємий протиріччям, Рим, що потопає в багатстві й безчесті, Рим, який обертається до безправних римлян таким нищівним і безжалісним Молохом. 82 рази вживаний у тексті цей ойконім з найрізноманітнішими нюансами і зв'язками, перетворившись у символ сваволі й насильства, бездушної державної машини. Багатоликий, наділений тисячами глоток, що вимагають смерті й покарання як видовищ і розваги, Рим, як стоголова гідра, перетворюється в останній п'ятій дії на безіменний натовп у цирку, натовп, сповнений жадобою крові. Тема християнського мучеництва значно поглиблюється й поширюється в такому баченні Риму. Мрія християн про вільне віросповідання своєї віри, про кінець переслідувань — новий світ, де вони будуть громадянами небесної держави, а не Риму, і не Афін, і не Александрії, — все це на лексичному рівні твору творить опозицію Рим — християни, де останній компонент опозиції — християни уособлюється в словосполученні новий Єрусалим, конкретизований мрії про відродження віри. Великий за обсягом твір містить такі ойконіми: Еллада, Італія, Єгипет, Палестина, Панонія, Греція, Галлія, Германія, Рим, Єрусалим, Афін, Александрія, Назарет, Карфаген, Сіракузи, Субурра. Римська імперія — володар півсвіту, і в мовленні персонажів логічно виникають згадки про різні її частини. Та над усім панує, височить, наказує, карає Рим з його державною машиною, нищівною й безжалісною.

У драматичній поемі «У пуці» письменниця не лише опанувала тему, яка була їй особисто дорогою — про долю творчої людини у ворожому обмеженому середовищі, вона винайшла виняткові фарби й прийоми художнього письма, серед яких особливе місце належить топонімії. У ремарці «Діячі» — точна топонімічна прив'язка, кожний акт має своє визначене географічне позначення, недарма Леся

так наполегливо шукала топонімічні відповідники в остаточному варіанті місця дії визначене так: *«Діється в XVII ст. в Північній Америці; перші два акти в невеличкій колонії в Масахузеті, останній — в Род-Айленді»* [3, т. 5, с. 9]. Драма побудована як суцільна опозиція. У такому ключі побудовано сюжет, образну систему твору. Цьому підкорені усі художні прийоми. На це ж націлений і топонімікон — органічно злитий з усіма рівнями твору, з глибокими внутрішніми зв'язками, з перегуком і численними асоціативними нюансами, з активним впливом на усі художні рівні.

Опозиція у драматичній поемі кількаярусна, кожний онімний компонент так чи інакше пов'язаний з контрастуючою топонімічною «трійкою»: Старий світ — Новий світ — Венеція. Старий світ — Новий світ при всій своїй протиставленості — це єдність в своїй ненависті до слова правди, до мистецького хисту. Старий світ лишився в минулому, у згадках, та тут, у Новому світі, у Новій Англії, панують ті ж закони — переслідується й цькується все, до чого лине душа Річарда, нищаться твори мистецтва, панують облудні цитації й пуританські чесноти. Усе інше — гріх, все викликає таку ж ненависть, від якої гинули кращі люди в Старій Англії. Отже, при всій протиставленості, це одне за своїм єством. І ця єдність різко протиставлена останньому компоненту топонімічної «трійки» — Венеції. Цей компонент вбирає в себе основну ідейну напруженість, виражає авторську концепцію, тримає на собі увесь конфлікт твору. Згадуючи про цей чарівний край, місто краси Венецію, Річард пов'язує з цим періодом свого життя усі свої надії щось змінити тепер, звільнитися від пут англійського пуританства, від тенет проповідника Годвінсона і його общини. Та в мові матері Едіти Венеція — це уособлення гріха й розпусти, папський край, лукавий Рим. І цими словами краще, ніж довгими описами, поетеса проявляє ставлення до мистецтва Едіти, що повністю знаходиться під впливом Годвінсона. Венеція — це місто краси і щасливих днів, коли мистецтво було сенсом життя головного героя. Тепер все змінилося, він живе у пусті, у диких хащах, в тернах, серед невігласів, серед диких людей. Ці замітники Старого й Нового світів стають повторювальним рефреном у тексті драматичної поеми, пройматимуть різні сюжетні лінії і сполучатимуться з різними поворотами тематичного руху, різними ситуаціями оповіді і після довгих пошуків поетеси призведуть до остаточної назви твору — «У пусті».

У драматичній поемі «На полі крові» небагато ойконімів, адже біблійська легенда широко відома і має чітку географічну прив'язку — Єрусалим та його околиці, де 2000 років тому відбулася та трагедія в житті цілого народу, яка й досі лишається на пам'яті людства, — розп'яття Христа. Зраді вчителя, непростому образу Юди присвячена поема. Тут задіяні такі ойконіми: Галілея, Єрусалим, Капернаум, Каріот. Топонімічне поле Єрусалима дає адресне відсилання до біблійного сюжету, поглиблюючи характеротворення персонажа виняткового, здатного на підступність до найближчого, якого вважав вчителем.

У драматичній поемі «Йоганна, жінка Хусова» вжито ойконіми: Галілея, Сарон, Палестина, Юдея, Рим, Сідон, Єрусалим, Палатін, Тускулум. Завдяки топонімам поетеси вдається вкласти в уста римлянина Публію слова про красу природи тут,

у цьому краї — в Галілеї, як зазначено у ремарці «Особі»: «А тут у вас у Галілеї — гарно!» [3, т. 5, с. 190]. Поєднання у мові Публія слів про красу Галілеї з порівнянням — се наче Тускулум одразу повертає до асоціативного ряду Рим, адже Тускулум — це мальовнича місцевість поблизу Рима; де знаходились вілли знатних римлян. Далі йдуть слова Хуси — він дарує віллу Публію, щоб здобути його прихильність і запоруку перед цезарем. І слів про красу Галілеї наче й не було, вони лише зайвий раз підкреслять ницість і жадібність римлянина, а ойконіми утворюють різочий контраст з одночасними нюансами на характеротворення Публія, Марції, Хуси.

В ономастиконі «Боярині» ойконіми представлені такими лексемами: Москва, Київ, Чиригін, утворюючи опозицію Москва — Україна, увесь текст драми, усі художні засоби, зокрема й лексичні, номінаційні, онімні працюють на поглиблення й посилення цих контрастів. Починаючись від імен персонажів — Оксана-Аксинья чи Аксюша, Ванька-Івась, Ганнуса-Аннушка, посилюючись хрононімами Виговщина і Переяславська рада, згадкою про Чигирин, Україна — Москва утворюють полярні поняття, пов'язані з долею героїв твору, з розвитком сюжету, характеротворенням. Опозиція топонімів Москва — Україна починається з розповіді про батька Степана — це він подався на Москву, не міг обстоювати збройно за честь України. Та проблема лишається й на долю Степана, посилившись і збільшившись з часом, адже «там широко розлилися ріки від сліз та крові...» [3, т.6, с.44]. І це там — красномовне свідчення непереможної прірви, що існує між поневоленими й поневолювачами, узагальнюючи й просторово локалізуючи цю непросту проблему в монолозі Оксани. У поетичній драматургії Лесі Українки дейксисне слово *там* сповнене великими можливостями виявити внутрішні порухи душі героїні, її найпотаємніші прояви, невизначеність такої локалізації знімається — саме перед нею чітко визначено топростір та його опозицію. Так Москва — Україна утворюють у «Боярині» стійкий опозиційний контраст, розмежовуючи Степана і Оксану, зводячи між ними нездоланий бар'єр. Увесь текст «Боярині» побудований за принципом топонімічної двопланої опозиції. Україна-Україна — найчастотніший топонім у тексті драми, вживаний в її просторі 25 раз, підсилений ойконімами Київ, Чигирин з прозорими асоціаціями — згадаймо хоча б Шевченкові «Гайдамаки» або «Дорогою ціною» М.М.Коцюбинського із згадками про Чигирин, де панів різали, із зверненням до подій Виговщини й Переяславської ради і замінників рідний край. Поетеса використовує різні прийоми художнього письма, які поширюють опозиційну активність текстової топонімії, досягаючи великого художнього ефекту, хоч «Бояриня», за Лесиними словами, й не довершена.

У драматичній поемі «Адвокат Мартіан» дія відбувається в місті ПUTEОЛІ при Неапольській затоці, в домі Мартіановім, в III ст. по різдву Христовому. Художній простір обмежений домівкою адвоката, людини, що відмежувалася від зовнішнього світу, перетворилася в таємного християнина, аби захищати своїх єдиновірців; та ворожий зовнішній світ втручається в життя Мартіана : нещодавно він втратив жінку, яка покинула його; тепер цей зовнішній світ відбирає дітей — сина й дочку; коли ж приїде сестра Альбіна з хворою дочкою, станеться трагедія — шукатимуть Ардена

для покарання, і налякана травмована дитина вмирає. Такий сюжетний плін, безперечно, впливає на топонімію, твору. Відгородженість від світу, заглибленість у свої проблеми, свою місію захисника християн призводить до зниження топонімічної активності, відстороненості топонімії від сюжетного дійства. Зовнішній простір — міста, країни, цілий світ — знаходиться десь там, за межами Мартіанової домівки; десь там живе його жінка, тепер вона збирається в Єгипет, Александрію, і дочка, Аврелія поїде з нею; розмовляючи з батьком, діти згадують про народження бога в Віфліємі, про вхід господній у Єрусалим; двічі про Рим згадає Ізоген, ведучи мову про адвокатські діла Мартіана; племінниця Люцілла, розповідає про камінець «гадюче око», що для її видужання дав у Сіракузах жрець Ескулапа. Усі ці топонімічні компоненти лише в згадках дійових осіб, вони — наче навмисне відгороджені від дійства. У центрі оповіді — адвокатська місія Мартіана, якій загрожує ворожий світ, що вирує за брамою і який не цікавить ні адвоката, ні драматурга. Навпаки, топонімія, позбавлена своєї активної функції, допомагає створити ту особливу відстороненість простору Мартіанової домівки, Мартіанової долі, яка знаходиться у центрі письменницького дослідження, узгоджуючись з авторським баченням і цього виняткового персонажа, і всього твору загалом.

У драмі «Камінний господар» письменниця не фіксує ні топонімічних, ні хронологічних меж — вікова традиція у всесвітній літературі, адже образ дон Жуана надто відомий, отже не потребують коментарів і топонімічно-хронологічної прив'язки. Топос драми — Іспанія, де народився цей образ, що став всесвітнім, — образ дон Жуана. Недарма він скаже про себе Командору: «*Се ймення всій Іспанії відоме!*» [3, т.6, с.72]. У тексті трапляються такі ойконіми: Севілья, Кадікс, Мадрид, Кастілья, Гвадалквівір. Топонімічне тло й чіткість адресації сполучаються із стишеністю топофункцій у художньому просторі драми, де наявна підвищена увага до проблеми влади, проблеми камінності. По суті, стишеність функцій топонімії в контексті «Камінного господаря» дає змогу більш чітко виявити інші рівні художньої образності, гротескно відтінити інші грані і, перш за все, «любовний чотирикутник»: Командор — Анна — дон Жуан — Долорес, загострюючи сюжетний розвиток на цих персонажах, драматург пов'язує топос з виключеністю долі дон Жуана, його вигнанням і мандрівками, переходом від влади, його інтригами. Його топос — найширший, він пов'язаний з природою, самою суттю цього образу, топос Командора — це Мадрид, королівський двір, його перебування в Севільї пов'язане з одруженням. Севілья і потім Мадрид — топос Анни. Топос Долорес пов'язаний з дон Жуаном і прагненням його врятувати, здобути для нього декрет від короля і папську буллу, щоб простилися всі злочини, тому і топос її широкий, охоплює всі топонімічні площини, перехрещується з іншими тополініями, часто сполучається з ними.

У драматичній поемі «Орґія» топонімічна двоплановість сполучається з опозицією Еллада — Рим. Топонімікон представлений відносно невеликою кількістю компонентів: Еллада, Греція, Корінф, Танагра, Рим. Але ці топоніми мають високу частотність у контексті і становлять один з найважливіших чинників художнього

письма. Рим — володар, підкорювач, агресор, грабіжник, що наживається на здобутках грецької культури, привласнюючи все, що заманеться, представлений у мовах різних осіб з різними відтінками — від відвертої огиди й непримиренної ненависті в мові Антея до запобігливості й бажання прислужити в мові Федона й Неріси, відвертої зверхності в мові Мецената, Прокуратора, і префекта. Представлений у контексті кількістю 21 вживання, Рим немає інших підкріплюючих тополексем, він височить над поверженою Елладою, володарює й зверхньо ставиться до поверженої Греції, що так яскраво проявлюється в мові римлян, в їх ставленні до греків і високих здобутків їх культури. По-іншому представлена його опозиція — Еллада має свій топонімічний ряд, представлений низкою лексем з певною кількістю вживань у контексті, що загалом перевищує за кількістю Рим: Еллада — 13 раз, Корінф — 2, Греція — 4, Танагра — 3. У контексті «Оргії» чітко розділяються персонажі за їх приналежністю до цих контрастуючих топопросторів. Особливо різко виявляється таке протиставлення, якщо воно супроводжується не лише антитезами персонажів полярних, а й топонімічним супроводом. Так утворюються вражаючі топозгустки, де протиставні топоніми вживано одразу декілька раз, що значно посилює непримиренність головного героя, проявлює його непохитність.

Отже, топос у художньому просторі драм Лесі Українки — дійовий, активний художній прийом, проявлювач авторського голосу, авторської концепції персонажів і твору загалом, важливий чинник характеротворення і розвитку сюжету. І навіть відсутність топонімії в контексті драми або її стишена функція стає проявленням і відтінченням того найважливішого, що вкладається драматургом у художнє тло твору, допомагаючи виявити інші проблеми, які автор вважає надто важливими і заради яких в муках і знесилі народжує свої поетичні шедеври, яким судилася така непроста сценічна доля і які лише тепер по-справжньому прочитуються українським читачем. Подальшим напрямом нашого дослідження ми визначаємо семантичне дослідження ойконімії сучасних письменників

Література

1. Бучко Д. Г. Класифікація ойконімів України (Словотвірно-мотиваційний аспект). *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград, 2000. Вип. 37. С. 10–13.
2. Галаур С. Регулятивна організація топонімів у сучасному українському художньому тексті. *Лінгвостилістичні студії*. 2019. Вип. 10. С. 18–28.
3. *Українка Леся*. Зібрання творів: у 12 т. Київ: Наук. думка, 1975–1979. Т. 1-12.

References

1. Buchko, D. H. (2000), *Klasyfikatsiia oikonimiv Ukrainy (Slovotvirno-motyvatsiinyi aspekt)*. [«Classification of oikonyms of Ukraine (Syllabic and motivational aspect)»]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. Kirovohrad. Vyp. 37. S. 10–13. [in Ukrainian].

2. Halaur, S. (2019), Rehuliatyvna orhanizatsiia toponimiv u suchasnomu ukrainskomu khudozhnomu teksti. [«Regulatory organization of toponyms in modern Ukrainian artistic text»]. *Linhvostylistychni studii*. Vyp. 10. S. 18–28. [in Ukrainian].
3. Ukrainka Lesya. (1975-1979). *Zibrannia tvoriv: u 12 t. [Collection of works]* Kyiv: Nauk. dumka. T. 1-12. [in Ukrainian].

* * *

УДК 811.161.2:81'42

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309409>

Д. Ю. Сизонов,
канд. філол. наук, доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри стилістики та мовної комунікації
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1162-2182>

НОВІ СМИСЛИ СТАЛИХ МЕДІЙНИХ ОНІМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ НЕЗЛАМНИЙ

Стаття присвячена аналізу смислового навантаження медійних онімів, актуалізованих в інфопросторі нового часу. На сьогодні домінантними в масовій комунікації стали словосполучення типу *незламне місто, незламні люди, незламна країна* та под., що набувають статусу семантично сконденсованих медійних онімів, а їхніми ознаками стають прецедентність, стійка відтворюваність, семантична цілісність. У зв'язку з тим, що ці одиниці є експресивно й емоційно забарвленими, то змінюється і їхній смисловий обшир. Метою статті є аналіз нових семантично конденсованих медійних онімів, що репрезентують у масовій свідомості концептуалізовані мовні явища з компонентом *незламний*, які можуть безкінечно утворюватися відповідно до фонових знань реципієнтів та смислових орієнтирів сучасного інфопростору: *незламне місто* (Київ, Одеса, Маріуполь, Харків та ін.), *незламний мер* (Віталій Кличко, Ігор Терехов, Віталій Кім та ін.), *незламна країна* (Україна, Ізраїль, Грузія та ін.), etc. Помічено, що ці одиниці наближаються за своєю структурою та семантико-стилістичним потенціалом до медійних фразеологізмів, що вербалізують об'єктивну реальність та вживаються в комунікації у «спяяному» вигляді з кумулятивно-маніпулятивною метою. Доведено, що нові конструкції стають своєрідними смисловими тригерами медійних повідомлень у нових інформаційних реаліях: *незламні воїни, незламні ірпінці, незламні полонені, незламні ЗСУ* та ін. У статті звернено увагу і на універсалізацію онімів у медіапросторі: йдеться про використання смислоутворювального концепту *INVINCIBILITY = незламний, непереможний, непереборний* та ін., що використовується щодо України та українців в іноземній пресі. Спостережено, отже, формування нових когнітивних смислів медійними онімами, що породжені

російсько-українською війною та є сегментом семіотичної системи глобалізованого інформаційного простору світу.

Ключові слова: медійний онім, нові смисли, медійна комунікація, лінгвосеміотика, медіалінгвістика.

D. Y. Syzonov,

PhD in Philology, Associate Professor,

Kyiv National Taras Shevchenko University,

Department of Stylistics and Language Communication Associate Professor

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1162-2182>

NEW MEANINGS OF PERMANENT MEDIA ONYMS WITH COMPONENT *INVINCIBILITY*

The article is devoted to the analysis of the semantic load of media onyms updated in the infospace of the new time. Today, phrases such as *invincible city*, *invincible people*, *invincible country*, etc. have become dominant in mass communication, which acquire the status of semantically condensed media onyms, and their features are precedent, stable reproducibility, semantic integrity. Due to the fact that these units are expressively and emotionally colored, their semantic scope also changes. The purpose of the article is the analysis of new semantically condensed media onyms, which represent in the mass consciousness conceptualized linguistic phenomena with the component unbreakable, which can be endlessly formed in accordance with the background knowledge of the recipients and the semantic landmarks of the modern infospace: *the invincible city (Kyiv, Odesa, Mariupol, Kharkiv, etc.)*, *an invincible mayor (Vitaliy Klitschko, Igor Terekhov, Vitaliy Kim, etc.)*, *an invincible country (Ukraine, Israel, Georgia, etc.)*. It was noticed that these units are close in their structure and semantic-stylistic potential to media phraseology, which verbalize objective reality and are used in communication as communicative «glues» for the cumulative and manipulative purpose of the message. It has been proven that new constructions become a kind of semantic triggers of media messages in new informational realities: *invincible warriors*, *invincible Irprians*, *invincible prisoners*, *invincible armed forces*, etc. The article draws attention to the universalization of onyms in the media space: it is about the use of the meaning-making concept *INVINCIBILITY*, which is used in relation to Ukraine and Ukrainians in the foreign press. Therefore, the formation of new cognitive meanings by media onyms was observed, which was generated by the Russian-Ukrainian war and is a segment of the semiotic system of the globalized information space of the world.

Key words: media onym, new meanings, media communication, linguistic semiotics, media linguistics.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Сучасна лінгвістика у просторі нестандартних технологічних рішень та «свіжих» ідей, що пов'язані зі

швидкістю передачі інформації, її всеохопністю, здатністю до необмежених варіацій щодо аудиторії, мети повідомлення та інших параметрів комунікації в суспільстві, синхронізує дослідницьку предметність із реаліями часу. Лінгвістична наука дедалі більше аналізує нові мовні процеси, які динамічно розвиваються в масовій комунікації. Сьогодні саме медіа стають найпотужнішим інформаційно-експресивним полем, у якому породжуються мовні інновації, що в нових комунікативних реаліях набувають нових смислових відтінків. Якщо відштовхуватися від того, що медіадискурс — «тип мовленнєвої діяльності в медіа, спроектований на інформування аудиторії щодо різних сфер суспільного життя засобами масової комунікації (телебачення, радіо, Інтернет, друкована преса та ін.)» [5, с. 22], то його комунікативний потенціал найбільше виявляє оцінну, експресивну, маніпулятивну функції. Це пов'язано з потребою реципієнтів безперервно отримувати, опрацьовувати та реінтерпретувати інформацію з різних джерел (особливо, коли йдеться про оперативний інформаційний потік, що потребує професійного скринінгу та аналізу). В цьому контексті важливим і актуальним, на наше переконання, є переосмислення тих мовних одиниць, що складають лінгвосеміотичний простір сучасної України, на функціонування яких впливають передусім екстралінгвістичні фактори.

До того ж семіотичні коди, пов'язані з Україною, як науковий об'єкт приваблюють не тільки лінгвістів, а й філософів, істориків, психологів, культурологів (Ю. Крістева, Дж. Локк, Ч. Моррис та ін.). Особливо цікавими є праці, в яких аналізуються поява, тиражування та реінтерпретація кодів відповідно до сприйняття комунікантом вербального та невербального їх складника. Ця актуальна проблематика відбита у працях як західних (М. Фуко, В. Сатір, Ч. Пірс, К. Ліней та ін.), так і українських (Ф. Бацевич, А. Загнітко, О. Селіванова та ін.) учених, які зосереджувалися на сугестивно-маніпулятивному аспекті функціонування цих одиниць у комунікації. Ми ж у межах нашої статті зацентруємо увагу на стрижневому компоненті *незламний*, який стає основою для створення цілого ланцюжка медійних конструкцій, що в сукупності становлять частину семіотичного простору українськомовної комунікації поч. 20-х рр. XXI ст.

Аналіз досліджень проблеми. Наголосимо, що вивчення мови медійного простору із позиції лінгвосеміотики — окремий дослідницький локус сучасного мовознавства. Він передбачає аналіз знаків, символів, концептів, що впливають на масову свідомість і є ретрансляторами медійної культури, носіями культурогенного простору народу / нації, що інтерпретуються лінгвістами в контексті глобальної інформаційної культури. Згадаємо певні напрацювання в цьому аспекті українськими вченими: вивчення семантики онімів-асоціативів у рекламній комунікації (Т. Ковалевська), аналіз символічного простору семіотичних одиниць у кінематографі малого формату (О. Горенко), лексикографічна репрезентація асоціативних полів рекламних слоганів (Т. Ковалевська, Н. Кутуза), опрацювання гіперконцептосфери кіноіндустрії (А. Приходько), сугестивний аналіз етноконцептів у масовій комунікації (Н. Слухай) та ін. Очевидно, що такий науковий багаж є важливим для системного аналізу одиниць сучасного лінгвосеміотичного простору, в якому серед іншого функціонують *медійні оніми*, які

ми пропонуємо розглядати як прецедентну одиницю (слово, словосполучення, креолізований елемент), який репрезентує індивідуальний об'єкт у масовій свідомості, ретранслюючи смисли та образи-ідентифікатори в певній комунікативній ситуації.

Метою нашого дослідження є аналіз нових семантично конденсованих медійних онімів, що репрезентують у масовій свідомості концептуалізовані мовні явища з компонентом *незламний*. **Новизною** статті є аналіз медійних онімів, активно тиражованих у масмедіа зі смисловим вербальним компонентом *незламний*, що у семантично компресованому вигляді несуть певні смислові посилення та визначаються прецедентним характером. **Матеріалом** дослідження слугували медійні джерела (друкована преса, телебачення і радіо, інтернет-платформи у часовому проміжку 2020-2024 рр.) як дієвий комунікативний «майданчик» для поширення в маси смисловоємних одиниць, зокрема онімів. Так, закладення нових смислів у медійні оніми з елементом *незламний* в українськомовному інфопросторі стало особливо помітним після 24 лютого 2022 року як своєрідного тригера, що мобілізував мовний ресурс навколо концептів *Україна, Перемога, Герої, Незалежність* та под.

З початку 2022 року, коли війна стала головним каталізатором мовних змін, у масовій комунікації розставляються і нові акценти щодо використання комунікативного ресурсу. На нашу думку, відбувається своєрідне піднесення «свого» порівняно з «чужим», коли ідентифікація «Я» / «Ми» переважають над «Вони» (за Ю. Крістєвою [3]). Так само і медійники у своєму мовному арсеналі почали використовувати ті одиниці, що стали ідентифікаційними щодо українства: *соборність, незламність, націєствердність, ідентичність, патріотичність* та ін. знакові слова, які є ярликівими в реаліях українськомовної медіакомунікації. За останні два роки медійна мова збагатилася і лексико-фразеологічною неологією, нарративними одиницями, мово-символами, що стали предметом аналізу сучасних дослідників (Є. Карпіловська, М. Навальна, Г. Сjuta, О. Тараненко, О. Стишов та ін.). Згадаємо, в цьому контексті, і серію наших праць, у яких ритмічно збираються, аналізуються й лексикографічно описуються мовні інновації на матеріалі українськомовних масмедіа [6]. Серед цього ресурсу спостережено й деактивовані одиниці, які актуалізуються в масмедіа за нових комунікативних умов, і медійні оніми, що утворилися як сталі концептуальні одиниці фразеологізованого типу, які системно з'являються в масовій свідомості та постійно тиражуються медійними каналами.

Виклад основного матеріалу. Коли йдеться про онім, то варто наголосити, що ця одиниця входить до кола частотних фахових інтересів українських дослідників. Йдеться про різні аспекти вивчення онімів — системно-структурний, граматичний, порівняльно-історичний, функціонально-стилістичний та ін. (Ю. Карпенко, Г. Лукаш, Є. Отін, А. Романченко, Л. Шестопалова та ін.). Безумовно, найбільший внесок у теорію аналізу онімікону зробили дослідники Одеської лінгвістичної школи, пов'язаної з іменем Ю. Карпенка. Стилістичний аспект вивчення онімів вважається нами найбільш перспективним, що може допомогти виявити широкі функціонально-комунікативні можливості цих одиниць, і більше — «їх стилістична впливовість зумовлена наявністю

певного додаткового компонента — відхилення від стандартного вжитку і присутністю виразового навантаження» [2, с. 56]. Такі додаткові вербалізовані компоненти дозволяють виявити і смисловий потенціал онімів, що з'являються як рефлексія на нові реалії, події, явища. В медіапросторі активними є вживання онімів експресивного характеру, що є певними смисловими конструктами, які в масовій свідомості сприймаються цілісно (в основному у вигляді перифразів): *співаючий ректор, шоколадний король, газова принцеса, королева ночі, вічне місто* та ін. Очевидно, що функціонування таких одиниць залежать від фонових знань реципієнтів та контексту, в якому вони виникають. Фактично за допомогою онімів відбувається ідентифікація імені, відомого в масовій комунікації. Існування в медіа таких онімних конструкцій можлива за допомогою «спайки» стрижневого компонента (атрибутивного елемента) з власним іменем, що стають типовою смислово ємною концептуальною одиницею. Це часто можна спостерегти в топонімічних конструкціях, що мають скоріше стереотипний характер у медіа: *культурний Львів, великий Київ, курортна Одеса, футбольний Харків* та ін. За подібними моделями вибудовуються ряди нових онімів, що виникають за актуальних комунікативних ситуацій: *книжковий Львів, мистецький Київ, вогняна Одеса, розбомблений Харків* та ін. Поява таких одиниць демонструє динаміку онімних конструкцій як сегментів мовно-культурного простору України. Пор., *Цієї ночі Одеса у вогні: пошкоджено порт та Вогняна Одеса: знову під обстріл потрапив порт; Львів і книги: почав роботу Форум видавців та У книжковий Львів з'їхалися видавці з різних куточків України та світу* (з медіа, 2020-2024). Така міжтекстова «дуельність» [7] указує на правильність розставлення акцентів у повідомленнях різного типу.

Останнім часом медійний простір поповнився ще одним вербалізованим атрибутом *незламний*, який застосовується до багатьох імен та є його нерозривним компонентом. У «Словнику української мови» номінація *незламний* має чотири значення: 1. Якого не можна розбити, зігнути, зруйнувати і т. ін.; дуже міцний. 2. Якого не можна побороти, скорити, зламати і т. ін.; непереможний. 3. Який виявляє стійкість, твердість, непохитність у намірах, поглядах, учинках, діях і т. ін.; вірний своїм переконанням; непохитний. 4. Якого не можна порушити, змінити; непорушний; незмінний [4]. Медіа підсилюють семантику цієї одиниці, коли використовують її у зв'язці з іншими елементами: *незламний Київ, незламний Дніпро, незламна Одеса* та под. У медійних контекстах такі онімні конструкції часто виносять у заголовки з метою привернення уваги реципієнтів та впливу на їх свідомість: *Незламний Київ. Хроніка подій у столиці, яка вистояла* [Єдині новини, 14.05.2023], *Незламне місто Дніпро. В деяких районах зникло світло* [Вікна, 13.12.2022], *Незламна Одеса: міськрада затвердила нову програму з ліквідації наслідків атак РФ* [Суспільне, 24.04.2024]. Убачаємо в таких одиницях ще і реалізацію кумулятивної функції, що допомагає зберегти в пам'яті реципієнтів реалії військового часу та передати емоцію, закладену в інформаційне повідомлення. Саме тому медійний простір наситився новими, часом несподіваними, медійними онімами: *незламний Ірпінь, незламна Буча, незламний Гостомель, незламний Куп'янськ* та ін.

Номінація *незламний* породжує і нові одиниці, модифікація яких пов'язана із концептуалізацією первинного слова (*незламний* → *незламно* → *незламність* та ін. подіри одиниці). Використання їх у контекстах пов'язане зі згаданими вище онімами і відкринуюється як метонімічний прийом (*Київ незламно вистояв; незламність Ірпеня дивує*), прийом стилістичної тавтології (*пункт незламності незламно стоїть; незламні українці незламно борються; незламне місто збирає незламних ветеранів війни*) та ін. У цих контекстах відзначимо і використання вербалізованого атрибуту *незламний* у форматі перифрастичних конструкцій: *незламні люди* (про Львів, люди якого зустрічали переселенців), *незламні атомники* (про Чорнобиль, фахівці якого захищали АЕС), *незламні брати наші менші* (про Каховку, з якої рятували тварин після підриву ГЕС) та ін. Зазначимо, що часто медійники використовують збірний образ *незламних пожежників, незламних медиків, незламних рятувальників, незламних вчителів* і далі — *незламних херсонців, незламних киян, незламних маріупольців* як ілюстрацію боротьби українців у воєнний час. Див. у контекстах: *Постійні постріли і незламні медики: історія героїв на Донеччині* [Сніданок з 1+1, 13.05.2022], *«Мене надихає незламний характер херсонців»: художник малює місто під обстрілами* [Український південь, 12.02.2022], *Незламні рятувальники Нікополя. Працюють під залпами артилерії, дістають людей з-під завалів* [@11tvDnipro, 18.12.2023] та ін.

Вербалізовану рефлексію на *незламність* як концептуальну одиницю масової комунікації зустрічаємо в рекламі, музичній індустрії, соціальних проектах: *«Незламний Київ»* (туристична агенція), *Незламні люди в моїй країні* (музичний трек М. Гордєєва), *«Київ незламний»* (спортивні змагання для ветеранів війни), *«Незламна Одеса»* (цільова соціальна програма міста) та ін. Цікаво, що одиниця *незламний* усе частіше починає вживатися графічно виділеними великими літерами, привертаючи увагу реципієнтів. Особливо це прослідковується в інтернет-комунікації та навіть супроводжується емотиконом як стилем, що підсилює емоційний фон інформаційного повідомлення: ✈️ 2x МіГ-31к злетіли. НЕЗЛАМНИЙ Харків тримається [@tryvoga_chomu, 10.04.2024]; ✨ Світло вимикають за графіком. НЕЗЛАМНА Україна вистоять [@lachentyt, 10.12.2022]; 🇷🇺 росія розпочала масштабні ядерні навчання | НЕЗЛАМНА країна [@5kanal, 22.05.2024] ін. Такі креолізовані елементи допомагають зосередити увагу реципієнтів, а символи — компресувати інформацію, символізувати її потік. Констатуємо, що для масової свідомості українців такі семіотичні одиниці в супроводі з компонентом *незламний* створюють лінгвосеміотичний простір війни.

Особливо такий емотикон активно спостерігається в нових медіа, зокрема в соціальних мережах, інтернет-месенджерах, блогосфері та ін., що із процесом глобалізації виробляє все більше нових електронних знаків комунікації, за допомогою яких віртуальне спілкування спрощується та набуває символізованого характеру. Спостерігаємо т. зв. іконічний поворот у процесі комунікації, коли змінюється подача і сприйняття інформації мультимедійними елементами. Поряд зі словом *незламний* часто стоять знаки 🇺🇦, ua, 🇺🇦 та ін. — смислові ідентифікатори інформаційного повідомлення.

Протягом останнього десятиліття уже спостерігалася семантико-стилістична активізація певних концептуальних одиниць, написання яких у медіапросторі

рекомендувалося з великої літери: *Герої, Майдан, Незалежність, Перемога* та ін. За подібною моделлю утворюється і номінація *Незламний / Незламність*, що в медіа контекстуально синонімізується зі словами *непереможний / непереможність, героїчний / героїчність, непереможний / непереможність* та под. Утворюється, таким чином, цілий пласт конструкцій, що пов'язані з різними макрокласами онімів — топонімами, антропонімами та ін.: *Незламна Буча, Незламний Маріуполь, Незламний Ірпінь; Незламний Віталій* (про Кличка), *Незламний Володимир* (про Зеленського) та под. Такий медійний онімікон є демонстрацією еволюції мови в масовій комунікації. Спостерігаємо ланцюжкове утворення медійних онімів відповідно до фонових знань реципієнтів та смислових орієнтирів сучасного інфорпростору: *незламне місто (Київ, Одеса, Маріуполь, Харків та ін.), незламний мер (Віталій Кличко, Ігор Терехов, Віталій Кім та ін.), незламна країна (Україна, Ізраїль, Грузія та ін.),* etc. За цією ж моделлю можуть утворюватися й інші словосполучення концептуального характеру, де слово *незламний* експлікується в контексті з іншими словами, що традиційно у свідомості українців викликають гордість та повагу: *незламні воїни, незламні ЗСУ, незламні полонені, незламні герої* та ін.

Зі стилістичного погляду деякі одиниці рекомендовано писати з великої літери, щоб підкреслити урочистість, офіційність повідомлення. До таких належать слова типу *Президент, Незалежність, Країна* та под. У словнику В. Жайворонка «Велика чи мала літера?» перелік подібних одиниць розширюється у зв'язку із неможливістю регуляції їх у Правопісі, а тому пропонуються «власні рішення, продиктовані усталеною практикою написання тих чи інших мовних одиниць з великої або малої літери» [1, с. 4]. Номінація *незламний* відсутня у словнику, а тому, за аналогією до згаданих вище одиниць, ми теж вважаємо доречним уживати її з великої літери, мотивуючи це стилістичним контекстом. Щодо онімів із компонентом *незламний*, то їх уживання є частотним у медійній комунікації саме з великої літери (вже можна констатувати, що уможливлується певна закономірність щодо практики написання цих одиниць): *Мосейчук+ Незламний Київ. Розширена версія* [1+1 Україна, 16.06.2023], *Харків Незламний: як витримує місто постійні обстріли* [Подробиці, 11.04.2024], *Україна Незламна. Як працюватимуть групи підтримки для українських переселенців з дітьми у Польщі* [NV, 17.11.2023] та ін.

На наше переконання, ці одиниці наближаються за своєю структурою та семантико-стилістичним потенціалом до медійних фразеологізмів, що вербалізують об'єктивну реальність та вживаються в комунікації як типові «спайки» для кумулятивно-маніпулятивної мети повідомлення. Під медійним фразеологізмом розуміємо вербалізований репрезентант і об'єктиватор медійних смислів, що характеризується семантичною цілісністю, прецедентністю та інтертекстуальністю, здатністю до структурних трансформацій із метою впливу на реципієнта та / або маніпуляції його свідомістю. Саме тому поява елемента *незламний* у структурі усталеної конструкції в масовій свідомості мотивується її смисловою ємністю, активно тиражуючись у медіапросторі: *незламність духу, незламна людина, незламно стояти, люди з незламною долею* та ін.

Медійний онім із компонентом *незламний* трапляється й у світових медіа, пов'язуючись із Україною / українцями. Фактично *INVINCIBILITY* = *незламний, непереможний, непереборний* є певними вербальними маркерами україноцентризму в контексті російсько-української війни. Це стосується як номінацій українських міст (*invincible Kyiv, invincible Irpans, invincible Mariupol*), так і атрибутів українських реалій часів війни (*Points of Invincibility, Yurt of Invincibility, Invincibility centres, invincible Azovstal*). У травні 2022 року у світовій пресі активно вживалося гасло, поширене українськими дипломатичними структурами *Invincible Fortress Azovstal*, що відбилося і в соціальних мережах із відповідним хештегом *#Invincible Fortress Azovstal*. Хештег, на наше переконання, є певною стилемою, що допомагає скоординувати та перенаправити допомогу нашій країні. Відзначаємо, отже, універсалізацію онімів у світовому медіапросторі: йдеться про використання смислоутворювального концепту *invincibility* як лінгвосеміотичного коду непереможності та витримки українців.

У медійних текстах такі одиниці часто використовуються в заголовковій чи підзаголовковій частині, що впливають на реципієнта в емоційному плані з першого рядка медіатексту: *Mr. Zelensky announced a national drive called "Points of Invincibility" to prepare thousands of makeshift centers to provide basic services in the event of prolonged blackouts* [NYT, 23.11.2022], *Kazakh "Yurt Of Invincibility" In Ukraine's Bucha Sparks Moscow-Astana Tensions* [Radio Free Europe, 11.01.2023] та ін. Ці одиниці умовно можна назвати *конструкціями-асоціатами*, які допомагають поглибитися в сутність українських проблем та зумовлюють інформаційний діалог між українцями та світовою спільнотою. Важливо, що за допомогою таких конструкцій-асоціатів моделюється передбачуваний медійний текст, насичений емоційно-оцінним змістом. Згадка поряд із лексемою *invincibility* онімів *Ukraine, Kyiv, Zelensky, Klitschko* підсилюють емоцію реципієнтів при сприйнятті тексту про російсько-українську війну. Відбувається певна фреймізація інформаційного потоку (система уявлень, збережених у пам'яті людини / соціуму, що спирається на фонові знання реципієнта та не підлягає додатковому тлумаченню [5, с. 26]), коли медійні оніми стають частиною формування цілісного образу України нового часу. Коректність таких одиниць у медійному просторі залежить від часового маркеру виникнення, а поширення у маси — (медіа)екологічним параметрам мови [7].

Висновки. Як бачимо, сьогодні спостерігається тенденція до аналітизму номінацій, коли в медіапросторі відбувається дистинкція особливо актуальних (базових, очевидних, ярликових) найменувань, що є носіями концептуальної інформації. Помічаємо явище аналітичної конкретизації певних понять із оцінною метою, до яких належать конструкції з компонентом *незламний*. Можемо констатувати, що домінантними в сучасній масовій комунікації стають словосполучення типу *незламне місто, незламні люди, незламна країна* та под., що набувають статусу семантично сконденсованих медійних онімів. У зв'язку з тим, що ці одиниці є експресивно й емоційно забарвленими, семантично цілісними, носять характер прецедентності та стійкої відтворюваності, то вони наближаються у структурно-стилістичному плані до медійних фразеологізмів, вживаючись як типові ярликові одиниці інформаційної

реальності. Вважаємо, що медійні оніми, які виникають із атрибутом *незламний*, є сегментом семіотичної системи глобалізованого інфопростору світу, формуючи в масовій свідомості нові когнітивні смисли про сучасну Україну.

Література

1. *Жайворонок В. В.* Велика чи мала літера? : словник-довідник : близько 10 000 номінацій. Київ : Наукова думка, 2004. 202 с.
2. *Карпенко Ю. О.* Стилистика топонімії. *Записки з романо-германської філології*. 2008. Вип. 20. С. 53-59.
3. *Крістева Ю.* Сам собі чужі / пер. з франц. Київ : Вид-во С. Павличко, 2005. 264 с.
4. Словник української мови: у 20 томах. URL: <https://sum20ua.com/>
5. Теорія медіа лінгвістики : підручник / Л. Шевченко, Д. Сизонов. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 214 с.
6. *Шевченко Л., Сизонов Д.* Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017-2022.
7. *Kecskes I.* Duelling contexts: A dynamic model of meaning. *Journal of Pragmatics*. 2008. Vol. 40(3). P. 385-406.
8. *Strate L.* Media Ecology: An Approach to Understanding the Human Condition (Understanding Media Ecology). New York : Peter Lang, 2017.

References

1. Zhaivoronok, V. V. (2004), *Velyka chy mala litera? : slovnyk-dovidnyk : blyzko 10 000 nominatsii [Uppercase or lowercase? : reference dictionary : about 10,000 nominations]*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
2. Karpenko, Yu. O. (2008), *Stylistyka toponimii [Stylistics of toponymy], Zapysky z romano-hermanskoj filolohii [Opera in Romano-Germanic philology]*, (20), pp. 53-59. [in Ukrainian].
3. Kristeva, Yu. (2005), *Sam sobi chuzhi [I am strangers to myself] / / trans. from French*. Kyiv : S. Pavlychko Publishing House. [in Ukrainian].
4. *Slovnyk ukrainskoi movy: u 20 tomakh [Dictionary of the Ukrainian language: in 20 volumes]*. URL: <https://sum20ua.com/> [in Ukrainian].
5. *Teoriia medialinhvistyky: pidruchnyk [Theory of media linguistics: textbook] (2021) / L. Shevchenko, D. Syzonov*. Kyiv : «Kyivskyi universytet». [in Ukrainian].
6. Shevchenko, L.I. & Syzonov, D.Yu. (2017-2021), *Novi slova ta frazeolohizmy v ukraïns'kykh mas-media : slovnyk [New words and phraseologisms in the Ukrainian mass media: a dictionary]*. Kyiv : «Kyivskyi universytet». [in Ukrainian].
7. Kecskes, I. (2008), Duelling contexts: A dynamic model of meaning. *Journal of Pragmatics*, 40(3), pp. 385-406. [in English].
8. Strate, L. (2017), *Media Ecology: An Approach to Understanding the Human Condition (Understanding Media Ecology)*. New York: Peter Lang. [in English].

Т. О. Хаджилій,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
викладачка кафедри іноземних мов професійного спрямування,
аспірантка кафедри граматики англійської мови
факультету романо-германської філології
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6542-3225>*

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПІКТОНІМІВ

Стаття присвячена вивченню структурних особливостей англомовних **пiктонiмiв** — власних назв картин живопису. Піктонім — підвид імажоніма, який є підвидом артіоніма, який, у свою чергу, являється підвидом ідеоніма. Власні назви картин живопису є недостатньо дослідженою областю ономастики, яка привертає до себе увагу багатьох науковців, адже пропріативи відіграють важливу роль в духовному розвитку суспільства та мають свої унікальні особливості, що відрізняє їх з-поміж інших онімів. **Метою** статті є структурний поділ англомовних піктонімів. **Об'єктом** даного дослідження послугували англомовні піктоніми. **Предметом** дослідження є особливості структурної будови англомовних піктонімів. **Матеріалом** дослідження слугує вибірка 500 англомовних піктонімів з каталогів Національної галереї, розташованої у Лондоні, Королівської галереї, локація якої знаходиться у Букінгемському палаці (Лондон), музею Вікторії й Альберта (Лондон), Національної галереї мистецтв, розміщеної у Вашингтоні, Єльського центру британського мистецтва в центрі Нью-Гейвена, штат Коннектикут, та мистецьких сайтів. Під час дослідження було використано описовий метод для аналізу фактичного матеріалу, а також статистичний метод для підрахунку кількості проаналізованих англомовних піктонімів. Взнявши за основу загальну класифікацію М. М. Торчинського, піктоніми було поділено за трьома групами: прості, складні та складені. З'ясовано, що переважна більшість проаналізованих одиниць відноситься до складеного типу та за структурою представляють групу словосполучень. Далі за кількісним показником ідуть фрази, комбіновані аббревіатури, словосполучки та речення. Меншу кількість становлять прості піктоніми з яких виокремлено за структурними особливостями афіксальні та безафіксні. Найменшу частину складають складні назви, з-поміж яких можна визначити наявність власне композитів, афіксальних композитів та скорочень.

Ключові слова: ономастика, власна назва, ідеонім, піктонім, структурний поділ.

T. O. Khadzhylia,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
lecturer of Professional Foreign Languages Department,
PhD student of the English Grammar Department
Faculty of Romance and Germanic Philology
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6542-3225>

STRUCTURAL FEATURES OF ENGLISH PICTONYMS

The article is devoted to the study of structural features of English **pictonyms** — proper names of paintings. Pictonym is a subclass of imageonym, which is a subclass of artionym, which, in turn, is a subclass of ideonym. Proper names of paintings are an under-researched area of onomastics that attracts the attention of many scientists because proper names play an important role in the spiritual development of society and have their own unique features that distinguish them from other onyms. The **purpose** of the article is to examine the structural division of English pictonyms. The **object** of the research is English pictonyms. The **subject** of the study is the peculiarities of the structural characteristics of English pictonyms. The **research material** is a selection of 500 English pictonyms from the catalogues of the National Gallery located in London, the Royal Gallery located in Buckingham Palace (London), the Victoria and Albert Museum (London), the National Gallery of Art located in Washington, the Yale Center for British Art in downtown New Haven, Connecticut, and specialised art websites. During the study, a descriptive method was used to analyze the actual material, as well as a statistical method to count the number of English pictonyms analysed. Based on the general classification of M. M. Torchynskyy, pictonyms were divided into three groups: simple, complex and compound. It was found that the vast majority of the analyzed units belong to the compound type and structurally represent a group of word combinations. Phrases, combined abbreviations, word combinations, and sentences are followed by quantitative indicators. A smaller number of simple pictonyms, of which affixational and non-affixational ones are distinguished by their structural features. The smallest part consists of complex names, among which we are able to identify proper composites, affixational composites, and abbreviations.

Key words: onomastics, proper name, ideonym, pictonym, structural division.

Завдяки особливостям ідеонімів як власних назв об'єктів мистецтва, духовних надбань культури людства, їхній структурний поділ, класифікація займають окреме місце в сфері ономастичних досліджень. Відомий український мовознавець М. М. Торчинський виокремив серед ідеонімів артіоніми, бібліоніми, геортоніми, гемероніми, документоніми, поетоніми та хромоніми. До складу артіонімів він відніс імажоніми, сценоніми, музиконіми та фільмоніми. Серед імажонімів виділив піктоніми, графіконіми, гравіуроніми, скульптуроніми, ікононіми, фотооніми та букетоніми [7].

У галузі ономастики було описано структурні класифікації власних назв, проте до цього часу науковці не прийшли до єдиної загальної класифікації. Дослідженнями структурних особливостей власних назв займалися В. В. Німчук [6], М. М. Торчинський [7 ; 8], Д. Г. Бучко [1], М. М. Цілина [9], С. В. Насакіна [5], О. Ю. Карпенко [2 ; 3], М. Ю. Карпенко [2], О. О. Васильєва [2 ; 3] та інші.

М. М. Торчинський зазначає, що перші спроби систематизувати власні назви були зроблені ще у XIX столітті західнослов'янськими мовознавцями. Так, чеський історик та політик Ф. Палацький виокремив дві групи топонімів: ті, які походять від імен засновників чи власників, а також ті, які виникають від природних умов. Згодом словенський мовознавець Ф. Міклошич представив класифікацію топонімів, розділивши їх на групи та підгрупи за **граматичним принципом** (співвіднесення частин мов, словотвір та морфемна структура назви) та за **семантичним принципом** (лексико-семантичні групи твірних основ) [7, с. 29]. У післявоєнний період постає нагальне питання щодо класифікації власних назв. Український мовознавець В. В. Німчук у 1966 році розробив проєкт «Українська ономастична термінологія», в якому виокремив чотири групи українських ономастичних термінів:

- 1) **власні назви взагалі**;
- 2) **власні назви місць**;
- 3) **власні назви об'єктів**;
- 4) **власні назви живих істот** [7, с. 35].

У даному проєкті описано денотатно-номінативні, словотвірні, мотиваційні та інші типи власних назв. Мовознавець розділив пропріативи за структурною будовою на:

- 1) **складні онімні композити**, які діляться на **справжні складні композити**, **несправжні складні композити** та **абревіатурні композити**;
- 2) **лігатурні оніми**, які ще називають **зрощеними**;
- 3) **словосполучення** [4, с. 135].

Після 60-х років XX століття з'являються нові принципи структурування онімів завдяки чому було унормовано базові типологічні критерії класифікації власних назв:

- 1) **словотвірний**;
- 2) **семантичний**;
- 3) **функціональний** [7].

За морфологічними ознаками пропріативи можна класифікувати на **прості**, **складні** та **складені** форми, на **основні** та **похідні**, які, в свою чергу, поділяються залежно від основ та афіксів. За семантичними ознаками розмежовують відповідно до позначення дійсних чи уявних об'єктів [7, с. 37-38].

М. М. Торчинський звернув увагу на структурну класифікацію власних назв, відзначивши, що існує «певне ототожнення структурної типології онімів з іншими, передусім словотвірною, мотиваційною, за формою, походженням тощо» [8, с. 445]. Д. Г. Бучко ділить оніми на такі категорії:

- 1) **прості одноосновні** та **однослівні**; **похідні**, з яких виокремлюють **деривативні суфіксальні** та **деривативні конфіксальні**; **скорочені** (алегроформи);

- 2) складні двоосновні композити, афіксальні композити, а також зрощені та апозитивні;
- 3) складноскорочені чи аббревіатурні, акроніми та криптоніми;
- 4) складені юкстапозити, антропонімна формула, назви-словосполучення, дієслівні назви та власні назви-фрази [4].

Відносно градації серед власних назв можна виокремити:

- 1) **однокомпонентні** — пропріативи, до складу яких «входить один повнозначний елемент»;
- 2) **двокомпонентні** — «оніми з підрядним чи сурядним зв'язком між компонентами. За будовою вони схожі до простих словосполучень»;
- 3) **багатокомпонентні** — «багаточленні утворення, до складу яких входять як мінімум три повнозначні компоненти, поєднані як мінімум двома підрядними, сурядними зв'язками у будь-якій комбінації» [9, с. 97-98].

Таким чином, взявши за основу загальну класифікацію М. М. Торчинського [8, с. 445], піктоніми можна впорядкувати за наступними трьома групами:

- 1) **прості**, що складаються з однієї основи, до якої не приєднуються афікси (називаються **безафіксними**), наприклад, *Work by Ford Madox Brown*; *After by William Hogarth*; *Before by William Hogarth*; *Fire by John Collier*; *Found by Dante Gabriel Rossetti*; *Girl by George Clausen*; *Ophelia by Arthur Hughes*; *Plan by Jenny Saville*; *Service by Caroline Walker*; *Work by Ford Madox Brown*; та з приєднанням **афіксів** (префіксів чи суфіксів), наприклад, *Attachment by Edwin Landseer* (основа *attach* + суфікс *-ment*); *Branded by Jenny Saville* (основа *brand* + суфікс *-ed*); *Chivalry by Frank Dicksee* (основа *chival* + суфікс *-ry*); *Courtship by Edmund Leighton* (основа *court* + суфікс *-ship*); *Dreamers by Albert Joseph Moore* (основа *dream* + суфікс *-er* + несловотвірний афікс множини *-s*); *Landscape by Thomas Bush Hardy* (основа *land* + суфікс *-scape*); *Missed by Elizabeth Thompson* (основа *miss* + суфікс *-ed*); *Missing by Elizabeth Thompson* (основа *miss* + суфікс *-ing*); *Ploughing by George Clausen* (основа *plough* + суфікс *-ing*); *Presentiments by Emily Mary Osbor* (основа *present* + суфікс *-ment* + несловотвірний афікс множини *-s*); *Roses by Martha Darley Mutrie* (основа *rose* + несловотвірний афікс множини *-s*); *Saved by Edwin Landseer* (основа *save* + суфікс *-ed*); *Seascape by Thomas Bush Hardy* (основа *sea* + суфікс *-scape*); *Self-portrait by Elizabeth Thompson* (префікс *self-* + основа *portrait*); *Shells by Albert Joseph Moore* (основа *shell* + несловотвірний афікс множини *-s*); *Traveller by Ford Madox Brown* (основа *travel* + суфікс *-er*);
- 2) **складні** — це слова, які складаються з двох, трьох та більше основ, та поділяються на: **власне композити** (пропріативи, які за структурою складаються з багатьох основ та не мають афіксів), наприклад, *Moonlight by Winslow Homer* (основа *moon* + основа *light*); *Sunset by Richard Wright* (основа *sun* + основа *set*); *Whistlejacket by George Stubbs* (основа *whistle* + основа *jacket*); **афіксальні композити** (багатоосновні власні назви з додаванням афіксів),

наприклад, *Sleepsuits* by Caroline Walker (основа *sleep* + основа *suit* + не-словотвірний афікс множини *-s*); *Wineglasses* by John Singer Sargent (основа *wine* + основа *glass* + несловотвірний афікс множини *-es*); **скорочення**, тобто відкидання частини слова, наприклад, *Midsummer* by Albert Joseph Moore (*mid-* від слова *middle* + основа *summer*);

- 3) **складені** — такі, що складаються з двох, трьох та більшої кількості слів. Поділяються на **словосполуки** (додавання до головного слова службового, в основному прийменників, чи артиклів), наприклад, *A Flood* by John Everett Millais (неозначений артикль з іменником); *After the Dance* by John William Waterhouse (прийменник, означений артикль з іменником); *After Waterloo* by Samuel Drummond (прийменник з іменником); *A Garden* by Albert Joseph Moore (неозначений артикль з іменником); *An Offering* by Frank Dicksee (неозначений артикль з іменником); *Gone away* by Stanley Berkeley (дієслово з прийменником); *The Angler* by William Turner (означений артикль з іменником); *The Argument* by Norman Rockwell (означений артикль з іменником); **комбіновані аббревіатури** (оніми з додаванням аббревіатур, так як аббревіатура не може існувати сама по собі), наприклад, *Charles Spencer, 3rd Duke of Marlborough* by John Vanderbank (аббревіатура *3rd* від слова *third*); *Elizabeth I* by Nicholas Hilliard (аббревіатура *I* від слова *first*); *Francis Bacon, Viscount of St Alban* by John Vanderbank (аббревіатура *St* від слова *Saint*); *George Montagu-Dunk, 2nd Earl of Halifax* by Joshua Reynolds (аббревіатура *2nd* від слова *second*); *Hon. Charles Somerset* by George Gower (аббревіатура *Hon.* від слова *honorable*); *Mr and Mrs Andrews* by Thomas Gainsborough (аббревіатури *Mr* та *Mrs* від слів *Mister* та *Missis*); *No. 1 — Misfortune* by Augustus Egg (аббревіатура *No.* від слова *number*); *No. 2 — Prayer* by Augustus Egg (аббревіатура *No.* від слова *number*); *No. 3 — Despair* by Augustus Egg (аббревіатура *No.* від слова *number*); **словосполучення** (безприсудкові сполучення сурядного чи підрядного типу) наприклад, *A Controversy on Colour* by John Hayter; *Admiral Jervis* by William Beechey; *A Fresh Gale* by Richard Wright; *Daughters of Revolution* by Grant Wood; *Elizabeth, Queen of Bohemia, daughter of James I* by Nicholas Hilliard; *Fishermen at Sea* by William Turner; *Lady in Pearls* by James Sant; *Morning amongst the Coniston Fells* by William Turner; *My Next-Door Neighbour* by Edmund Leighton; *Old Times* by Edmund Leighton; *Self-portrait as a young man* by Joseph Wright; *Sweet Dreams* by Marianne Stokes; *Two Young Girls on a Terrace with Two Hounds* by Cornelius Johnson; **фрази** (предикативні конструкції), наприклад, *Follow-my-Leader* by Albert Joseph Moore; *Gathering Wild Flowers* by John Finnie; *Hope nursing Love* by Henry Bone; *Joseph Interpreting the Dream of the Chief Baker* by George Hayter; *Male Nude, with Arms Up-Stretched* by William Etty; *The Combat: Woman Pleading for the Vanquished* by William Etty; *The Coral Finder: Venus and her Youthful Satellites Arriving at the Isle of Paphos* by William Etty; *Till*

Death Do Us Part by Edmund Leighton; *Venus, supported by Iris, complaining to Mars* by George Hayter та **речення** (наявність головних членів речення), наприклад, *Horse Attacked by a Lion* by George Stubbs; *Horse Devoured by a Lion* by George Stubbs; *Horse Frightened by a Lion* by George Stubbs; *Might is Right* by Stanley Berkeley; *Queen Elizabeth discovers she is no longer young* by Augustus Egg; *Queen Victoria seated on the throne in the House of Lords* by George Hayter; *The Fighting Temeraire tugged to her last berth to be broken up* by William Turner; *The Monkey Who Had Seen the World* by Edwin Landseer; *Travellers attacked by Wolves* by Richard Barrett Davis.

Можна констатувати, що складений тип переважає та складає 87,6% (438 одиниць) від загальної кількості. Менш численним є простий тип, який становить 11,2% від загальної кількості (56 одиниць). Найменшим являється складний тип — лише 1,2% (6 одиниць). Отримані результати представлено у діаграмі, що показує співвідношення між структурними типами проаналізованих піктонімів:

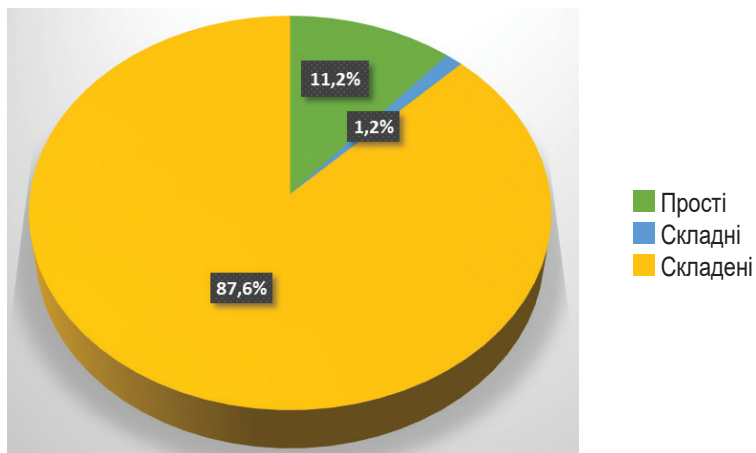

Рис. 1. Співвідношення між структурними типами англомовних піктонімів

Як показують результати підрахунків, прості піктоніми складають 11,2% від загальної кількості, з них афіксальні — 8,2%, а безафіксні — 3%. Афіксальні, у свою чергу, поділяються на суфіксальні, кількість яких вважається 3%, та префіксальні — 5,2%. Складні піктоніми налічують 1,2% від загального, з них: власне композити — це 0,6%, афіксальні композити — 0,4% та скорочення — 0,2%. Найчисленнішим є складений тип, який займає 87,6%, де словосполучки займають 4,2%, комбіновані абрєвіатури — 5,2%, словосполучення 66,4%, фрази — 10%, речення — 1,8%. За кількісним показником словосполучення переважають. Їх налічується 332 одиниці. Кількісний та відсотковий розподіл наведено в таблиці:

Табл. 1

Структурні особливості англomовних піктонімів				
Структурний тип	Структурний підтип		Кількість	Відсоткове відношення
Прості	Афіксальні	Суфіксальні	15	3%
		Префіксальні	26	5,2%
	Безафіксні		15	3%
Складні	Власне композити		3	0,6%
	Афіксальні композити		2	0,4%
	Скорочення		1	0,2%
Складені	Словосполуки		21	4,2%
	Комбіновані абревіатури		26	5,2%
	Словосполучення		332	66,4%
	Фрази		50	10%
	Речення		9	1,8%
Всього			500	100%

Можна зробити висновок, що найпоширенішим за структурними характеристиками є складений тип піктонімів. Цей тип включає до себе переважно словосполучення, які є двокомпонентними та багатоконпонентними. На відміну від цього, складний тип майже не використовується в назвах картин. Прості піктоніми складають меншість, адже поодинокі випадки, коли назва картини налічує одне слово, яке складається з однієї основи. Проте доміантними є пропріативи, які містять два та більше слів, що пов'язані між собою та несуть функціональне навантаження. Словосполучення найбільш повно відображає бачення художником змісту картини та взаємодію його з глядачем. Якщо головне слово в словосполученні виражає суть сюжету картини, то залежне — несе в собі емоційне наповнення. Таким чином, митець у більшості випадків обирає назвою картини словосполучення. У наступних дослідженнях планується розглянути мотиваційну структуру англomовних піктонімів.

Література

1. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
2. Васильєва О. О., Карпенко О. Ю., Голубенко Л. М. Структурна типологія англо-мовних бібліонімів. *Записки з ономастики: зб. наук. праць*. Одеса : Астропринт, 2019. Вип. 22. С. 67-77.
3. Карпенко М. Ю. Структурні особливості сайтонімів англо-мовного сектору Інтернету. *Записки з романо-германської філології*. Одеса, 2015. № 2 (35). С. 89-95.
4. Карпенко О. Ю., Васильєва О. О. Англо-мовні гемероніми: структурний аспект. *Записки з українського мовознавства*. № 26. Т. 1. Одеса : ПолиПринт, 2019. С. 134-142.
5. Насакіна С. В. Структура та функціональне навантаження власних назв у рекламних текстах фармацевтичних препаратів : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2014. 207 с.
6. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія (проект). *Повідомлення Української ономастичної комісії*. Київ : Наукова думка, 1966. Вип. 1. С. 24-43.
7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький: Авіст, 2008. 550 с.
8. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2010. 502 с.
9. Цілина М. М. Структурна класифікація українських ідеонімів. *Science and Educationa New Dimension. Philology*. III (15). Issue 68. Budapest, 2015. PP. 97-99.

References

1. Buchko, D. H., Tkachova, N. V. (2012), *Slovnnyk ukrainskoi onomastychnoi terminolohii [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology]*. Kharkiv: Ranok-NT. [in Ukrainian].
2. Vasylijeva, O. O., Karpenko, O. Ju., Holubenko, L. M. (2019), *Strukturna typolohiia anhlomovnykh bibliionimiv [Structural typology of English biblionyms]*, *Zapysky z onomastyky: zb. nauk. prats*. Iss. 22, pp. 67-77. [in Ukrainian].
3. Karpenko, M. Yu. (2015), *Strukturni osoblyvosti saitonomiv anhlomovnoho sektoru Internetu [The Structural Peculiarities of English Siteonyms]*, *Zapysky z romano-hermanskoi filolohii*, № 2 (35), pp. 89-95. [in Ukrainian].
4. Karpenko, O. Yu., Vasylijeva O. O. (2019), *Anhlomovni hemeronimy: strukturnyi aspekt [English hemeronyms: structural aspect]*, *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*, № 26. Т. 1. pp. 134-142. [in Ukrainian].
5. Nasakina, S. V. (2014), *Struktura ta funktsionalne navantazhennia vlasnykh nazv u reklamnykh tekstakh farmatsevychnykh preparative [Structure and functional load of proper names in advertising texts of pharmaceutical preparations]*: PhD Thesis. Odessa. [in Ukrainian].

6. Nimchuk, V. V. (1966), *Ukrainska onomastychna terminolohiia (proekt)* [Ukrainian onomastic terminology (project)]. *Povidomlennia Ukrainskoi onomastychnoi komisii*. Iss. 1, pp. 24-43. [in Ukrainian].
7. Torchynskyi, M. M. (2008), *Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy* [*The structure of the onymic space of the Ukrainian language*]: Monograph. Khmelnytskyi: Avist. [in Ukrainian].
8. Torchynskyi, M. M. (2010), *Struktura, typolohiia i funktsionuvannia onimnoi leksyky ukrainskoi movy* [*The structure, typology and functioning of naming expressions in Ukrainian*]: Doctor's Thesis. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Tsilyna, M. M. (2015), *Strukturna klasyfikatsiia ukrainskykh ideonimiv* [The structural classification of Ukrainian ideonims], *Science and Educationa New Dimension. Philology*. III (15). Iss. 68, pp. 97-99. [in Ukrainian].

СЛОВОТВІР ГРАМАТИКА

УДК 811.161.2'367

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309412>

У. Б. Добосевич,
канд. філол. наук, доц.,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1367-7931>

МІЖЧАСТИНОМОВНИЙ СИНКРЕТИЗМ ЯК ВИЯВ ЕКСПРЕСІЇ

У час війни внутрішній потенціал мови сягає екстремуму, що проявляється в активуванні експресивних засобів, які можна простежити у граматичній площині. Особливим виявом прагнення до економного використання мовних ресурсів у поєднанні з розкриттям глибокого внутрішнього потенціалу кожного слова є явище міжчастининомовного синкретизму, що стало об'єктом аналізу в пропонованій статті. Предметом дослідження є експресивно-емоційний потенціал, який виникає внаслідок семантико-граматичного злиття в синкретичних мовних одиницях. Мета — виявити і описати синтаксичні, морфологічні та семантичні чинники, які створюють особливий виражальний ефект, а відтак довести, що явище міжчастининомовного синкретизму можна вважати одним із елементів мовної гри. Дослідження здійснене методами спостереження й опису мовних явищ, структурно-семантичного і контекстного аналізу із застосуванням прийомів зовнішньої та внутрішньої інтерпретацій. Джерельною базою слугували різні за жанрами тексти медійного та соцмережевого дискурсу.

Явище міжчастининомовного синкретизму, яке виникає внаслідок частининомовної транспозиції генетично споріднених мовних одиниць або лексико-граматичної омонімії, має високий рівень виражальної, емоційно-експресивної потужності. Тому це явище варто розглядати як елемент мовної гри, однак з урахуванням екстралінгвальних факторів (війна як поштовх до появи саме таких лінгвокреативних одиниць) необхідно акцентувати на відсутності гумористичної конотації. Виявлення та аналіз таких мовних фактів має різнопланові перспективи у подальших студіях: 1) увиразнить критерії і прийоми виокремлення частин мови; 2) окреслить семантичні, морфологічні та синтаксичні особливості синкретичних мовних одиниць; 3) збагатить репертуар граматичних засобів мовної гри.

Ключові слова: міжчастининомовний синкретизм, міжчастининомовна транспозиція, іменник, прикметник, прислівник, займенник, мовна гра.

U. B. Dobosevych,
*PhD in Philology, Associate Professor,
Lviv National University of Ivan Franko,
Associate Professor, The Ukrainian Language Department
named after Professor Ivan Kovalyk
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1367-7931>*

INTER-PARTIAL LANGUAGE SYNCRETISM AS A MANIFESTATION OF EXPRESSION

In wartime, the internal potential of language reaches its extreme, which is shown through the implementation of expressive means that can be traced in the grammatical plane. The desire for the efficient use of language resources in combination with the revelation of the deep inner potential of each word is known as a phenomenon of inter-partial language syncretism, which became the object of analysis in the suggested article. The subject of research is the expressive-emotional potential that arises as a result of semantic-grammatical fusion within syncretic language units. The goal is to identify and describe the syntactic, morphological and semantic factors that create a special expressive effect, and thus to prove that the phenomenon of inter-partial language syncretism can be considered one of the elements of the language game. The research employed the methods of observation and description of linguistic phenomena, structural-semantic and contextual analysis using methods of external and internal interpretation. Media texts and social media discourse of various genres served as the foundational source base. The phenomenon of inter-partial language syncretism, which arises as a result of inter-linguistic transposition of genetically related linguistic units or lexical-grammatical homonymy, possesses significant expressive and emotional potency. Therefore, this phenomenon should be considered as an element of the language game, however, taking into account extralingual factors (the war as a catalyst for the appearance of such innovative linguistic units), it is necessary to emphasize the absence of a humorous connotation. The identification and analysis of such language facts have diverse perspectives in further investigation: 1) it will highlight the criteria and techniques for distinguishing parts of speech; 2) it will outline the semantic, morphological and syntactic features of syncretic language units; 3) it will enrich the repertoire of grammatical means of the language game.

Key words: inter-partial language syncretism, inter-partial language transposition, noun, adjective, adverb, pronoun, language game.

У час війни українська мова разом з усіма функціями, які притаманні мовам у цілому, актуалізує свою суспільну роль як маркера ідентичності, інструмента для опору і опори, чинника осповнення і осмислення зовнішніх подій та внутрішнього стану людини і соціуму. При тому внутрішній потенціал мови сягає екстремуму, що проявляється в активному генеруванні новотворів, реактуалізації окремих

лексичних одиниць [3;12], а також активуванні експресивних засобів — «в умовах воєнного протистояння між Україною і Росією не могло, безперечно, не відбутися істотного посилення в публічному просторі ролі стилістичних мовних засобів» [21, с. 56]. Комплексно ці тенденції можна простежити переважно на лексичному мовному рівні, однак специфічно, але не менш потужно працює у різних своїх виявах граматична площина. Фізичний та віртуальний простір наповнений словесними засобами, що репрезентують «структурно лаконічні, однак масово тиражовані візуально-вербальні мініжанри побутової культури: написи на одязі й аксесуарах, наліпки на автомобілях, міські мурали та графіті, касові чеки, квитки у громадському транспорті, марки Укрпошти» [20, с. 4], інтернет-меми, римівки, вірші, авторська пісенна продукція. Стислість у цьому випадку породжує економію і при тому максимальну емоційну насиченість вербальних засобів.

Постановка проблеми. Добір виражальних засобів власне морфологічного рівня з емоційно-експресивним забарвленням у сучасному медійному/мережевому дискурсі різноманітний — від навмисного спотворення нормативних граматичних форм (*дайте грошіє*) до утворення нових, з виразною мотивацією і одразу правописним маркуванням, слів, що належать до певної частини мови (*на...й*), граматичних форм з певними семантичними відтінками (*завдохсотити, відкобзонити*), міжчастиномовних транспозитів (*трьохсотий*), нетипових, проте експресивно наповнених применникових конструкцій (*на росії*) тощо. Особливим виявом прагнення до економного використання мовних ресурсів у поєднанні з розкриттям глибокого внутрішнього потенціалу кожного слова є явище міжчастиномовного синкретизму, що стало **об'єктом** аналізу в пропонованій статті. **Предметом** дослідження є експресивно-емоційний потенціал, який виникає внаслідок семантико-граматичного злиття в синкретичних мовних одиницях.

Мета — виявити і описати синтаксичні, морфологічні та семантичні чинники, які створюють особливий виражальний ефект, а відтак довести, що явище міжчастиномовного синкретизму можна вважати одним із елементів мовної гри. Дослідження здійснене **методами** спостереження й опису мовних явищ, структурно-семантичного і контекстного аналізу із застосуванням прийомів зовнішньої та внутрішньої інтерпретацій. **Джерельною базою** слугували різні за жанрами тексти медійного та соціального дискурсу. Міжчастиномовний синкретизм, що є специфічним проявом процесів транспозиції, належить до явища, яке потребує докладної інтерпретації у теоретичному аспекті, а також втілення її результатів у прикладному форматі, а відтак **теоретичне і практичне** значення такого аналізу очевидне. Проникнення у природу цього явища, з'ясування його спрямованості у різні дискусійні теоретичні аспекти, до прикладу, щодо критеріїв виокремлення частин мови та результатів такої класифікації, що було і залишається, на думку Ю. Карпенка, «важливою проблемою граматики» дасть змогу наблизитися до бачення буття через призму граматичної площини. «Існування різних поглядів на частини мови зумовлене особливостями розуміння й інтерпретування дійсності» [6, с. 301], тому й необхідно студіювати різні вектори такого осмислення.

Аналіз досліджень проблеми. Явище синкретизму в різних площинах в сучасному українському мовознавстві дедалі активніше стає предметом аналізу. У працях І. Данилюка [4], А. Загнітка [5], О. Колесникової [8], О. Кушлик [14], Ю. Наливайка [15], Л. Шитик [23] окреслено цю проблематику і проаналізовано вияви синкретизму — феномену, що пронизує усі мовні яруси. Міжчастиномовний синкретизм демонструє одночасно динаміку і статику граматичної системи мови, оприявнює асиметричність мовної одиниці, а відтак слугує особливим виражальним мовним засобом. У такому контексті його варто розглядати як вияв мовної гри, яку в різних аспектах (в тому числі й граматичному) простудійовано у працях Г. Гершун [1], Л. Гнатюк [2], Ж. Колоїз [9], Т. Космеди та О. Халіман [11], Т. Крутько [13], А. Тепшич [22]. Явище міжчастиномовного синкретизму як елемент мовної гри, на відміну від омонімії чи багатозначності, ще не було всебічно досліджене, хоч своїм корінням сягає фольклору [2, с.4-6], а тому його аналіз є **актуальним**.

Виклад основного матеріалу. Комунікація воєнного часу реалізується у різних вимірах, серед яких велику питому вагу мають соціальні мережі та інші платформи, на яких генерують і транслюють вербалізовані рефлексії у найширшому діапазоні — від особистих (які з часом зазвичай трансформуються в узагальнений досвід) і до масштабних суспільних, які стають об'єднавчим чинником, фактором взаємної підтримки, своєрідним спільним мовленнєвим кодом. Відтак максимально конденсуються мовно-виражальні ресурси, серед яких окрему групу становлять слова з ознаками міжчастиномовного синкретизму, який «включає одиниці різних частин мови й характеризується набуттям або втратою синкретичними одиницями окремих граматичних категорій» [4, с. 14]. Такі мовні одиниці викликають зацікавлення у різних аспектах — і з боку пізнання потенційних можливостей слова до частиномовної транспозиції, і в плані увиразнення притаманних певному класу слів граматичних ознак, і в їхній спроможності бути стилетворчим елементом — одним із виявів мовної гри, яка «проекується на вишукану мовну особистість, яку номінують «мовним гурманом»: така мовна особистість прагне до вияву лінгвокреативності, репрезентації не лише актуальної інформації, але й до вираження своїх почуттів і емоцій, моделювання й сприйняття мовної гри, карнавалізації мовлення; вона здатна конструювати й інтерпретувати, дешифрувати приховані глибинні смисли...» [11, с. 5].

Прикладом міжчастиномовного синкретизму, який разом із збігом в одному слові ознак двох різних частин мови демонструє одночасно і виражальний потенціал, є Шевченкове *Ми не лукавили з тобою, Ми просто йшли; У нас нема Зерна неправди за собою*. Визначення частиномовного статусу слова *просто* за семантичним, морфологічним, синтаксичним критеріями у поєднанні з додатковими прийомами, як-от заміною синонімом або його вилученням, яке вимагає спостережень за структурою і семантикою речення в цілому, приводить до двох різних результатів. В одному випадку аналізоване слово проявляє загальнокатегоріальне значення ознаковості у синтаксичній позиції обставини (*Ми просто (=прямо, рівно спрямовано) йшли*), а отже, є прислівником. В іншому можна простежити загальнокатегоріальне значення

модальності з відтінком 'обмеження дії' (*Ми просто (= лише, тільки) йшли*) [25, Т. 8, с. 299]. Міжчастининомовна функційна транспозиція з вихідним прислівником у частку (партикуляція) в аналізованому контексті зосереджена в одній лексемі, що, власне, і дає змогу бачити явище синкретизму. Принагідно можна простежити функціонування слова *просто* в інших поетичних контекстах Т. Шевченка, серед яких є виразно прислівникові частининомовні вияви (*Погуляли у старої, Погуляли просто (=звичайно, невивагдливо), По-давньому, по-старому; Дери та дай, І просто (=прямо, рівно спрямовано) в рай*), функційно частки (... а такими, *Просто (= лише, тільки) козаками, Фінляндію засіяла; Чи не на ораному сіють, а просто (= лише, тільки) жнуть, І немолоченеє віють*), а також такі, що демонструють аналогічний до розглянутого міжчастининомовний синкретизм (*Про їх собачії звичаї Сказали б просто — дурень лає За те, що сам крепак*). Подвійна частининомовна інтерпретація створює особливий стилістичний ефект, адже таким чином інтегрується семантика вихідного і похідного компонентів, а відтак актуалізуються етимологічні семантичні нюанси, які простежила С. Соколова у процесі аналізу транспозиції прислівника *просто* у частку [19, с. 30]. І якщо функціональні міжчастининомовні омоніми у різних контекстах проявляють різні властивості і «в умовах мовної комунікації ключовою проблемою є усунення семантичних сплутувань» [19, с. 28], то в аналізованому випадку (який теж є виявом комунікації) ця семантична інтеграція якраз і посилює стилістичний ефект. Отже, «розхитування частининомовної класифікації» [18, с. 540], що є серед іншого результатом міжчастининомовного синкретизму, створює стилістичний ефект, який цілком можна трактувати як вияв мовної гри.

Вербальна реакція суспільства та індивіда на воєнні події — зазвичай спонтанна, емоційно наповнена, така, що максимально використовує усю внутрішню потужність мовних засобів, серед яких — міжчастининомовний синкретизм. Початок війни 24 лютого 2022 року став поштовхом для різних варіантів частининомовної інтерпретації слова *лютий*. Словник української мови фіксує лексико-граматичні омоніми — прикметник із значеннями '1. Хижий, кровожерний, злий (про звіра, тварину). // Який виражає хижість. // Безжалісно жорстокий, нещадний (про людину). // Який виражає або в якому виявляється жорстокість, нещадність, розлюченість. // Доведений до розлюченості, гніву; дуже сердитий. 2. Який приносить надзвичайно тяжкі страждання, муки. // Надзвичайно сильний і невимовно тяжкий. 3. Надзвичайної сили вияву (про мороз, негоду і т. ін.). 4. розм. Сповнений самозабуття; повний, цілковитий (перев. про чийсь відданість певній справі)' та похідний, утворений шляхом субстантивації іменник із значенням 'Другий календарний місяць року' [26]. Емоційно-експресивний потенціал семантики прикметника, що має виразні негативні конотації, трансформувався у назву місяця з огляду на складні погодні умови, які зазвичай фіксують саме в цей час [24, Т. 3, с. 330]. Однак початок повномасштабного вторгнення РФ актуалізував інші семантичні чинники — ті, які, з одного боку, відбивають нещадність, жорстокість, хижість, нелюдськість ворога, і, з іншого — протилежно-го — боку, розлюченість і особливу силу опору українців. Синкретизм простежуємо

у конструкції *лютий лютий* (де перший і другий компонент з однаковою імовірністю можуть мати частининомовний статус іменника чи прикметника), яку поширювали особливо активно на початку війни, сконденсовано виражаючи таким чином і глибину болю, і силу протистояння. Якщо розглядати синтаксичну конструкцію односкладного номінативного речення з предикативним центром, вираженим іменником *лютий*, і узгодженим означенням *лютий*, то стилістична експресія, яка загалом властива таким конструкціям, бо вони «перебирають на себе характеризувальні, оцінні функції, викликають широке коло асоціацій» [16, с. 286] посилюється і помножується завдяки однозвучному означенню. В іншому випадку інтерпретуємо синтаксичну конструкцію як двоскладне непоширене речення з аналогічним експресивним наповненням. Виразальний потенціал міжчастининомовного синкретизму, який проявляється як в однокомпонентних, так і в двокомпонентних конструкціях, активно використовують в онімному просторі, до прикладу, у назві книжки *«Лютий лютий 2022. Свідчення про перші дні вторгнення»* (автори — Д. Бура, Є. Подобна); фестивалю *Центр Леся Курбаса запрошує відвідати події в рамках Арт-фесту «Лютий лютий 2014-2024»*, який триває з 16 по 18 лютого 2024 року [31], зброї *Дрон Лютий є аналогом іранському Шахеду за потужністю та дальністю* [32] (збережено правопис оригіналу).

Виявлено також конструкції *лютий березень*, *лютий квітень*, *лютий травень*, *лютий червень* тощо, де у препозиції до назв місяців перебуває прикметник (що граматично виправдано) або, можна припустити, й іменник на позначення назви місяця, який супроводжує поточний. Їх теж використовують для найменування: *Лютий березень: спогади очевидців* [27]; *Ми народились у підвалі, — гурт «Лютий квітень»*, *що встиг утворитися, розпастися і знову розпочати концертну діяльність під час повномасштабного вторгнення. Нині гурт веде активну концертну діяльність на харківських майданчиках* [29] тощо. Власне, такі семантико-граматичні зрушення можна простежити лише у тих контекстах, які безпосередньо тематично пов'язані з війною. Бо, до прикладу, у контексті *Лютий квітень: у Львівській області та Прикарпатті рясно засніжило* [30], де основне комунікативне завдання полягає в оприлюдненні інформації про погоду, окреслене вище емоційно-експресивне навантаження відсутнє.

Віртуозне володіння словом в найтонших його частининомовних нюансах, які створили особливий емоційний ефект, демонструє допис Галини Крук у Фейсбучі: *деякі з чоловіків з побратимами, з не до кінця залікованими пораненнями, деякі — уже доволі вправні на новеньких лискучих протезах. ризиковано рухаються і жартують, підбадьорюють один одного і самих себе. ці знають, куди їдуть — повертаються до своїх. у всіх якісь свої свої. всі наші* (допис 30.05.2024). Мовна гра у взаємопереходах займенник — іменник своєю основою має спільне лексичне значення 'Який/той, хто перебуває в родинних, дружніх або інших близьких стосунках чи пов'язаний місцем постійного проживання, спільною працею, спільними переконаннями і т. ін.' [24, Т. 9, с. 82-83], яке помножується і підсилюється нанизуванням різних займенникових

форм, які незважаючи на абстраговану вказівність, притаманну займенникам як частині мови, набувають конкретного соціального втілення.

Міжчастиномовний синкретизм, який зосереджений в одному слові і проявляє подвійну інтерпретацію з огляду на його синтаксичну функцію, можна спостерігати у гаслі «Нової пошти» *завтра буде*, візуалізованому на пакувальних засобах. Інтерпретацію цього гасла подають так: «*Завтра буде*» — *метафора, у яку ми віримо! Хоча під «Завтра буде» мається на увазі не швидкість доставки, відправлення Нової пошти також можуть бути доставлені завтра. novaposhta.ua.* Функціональна омонімія слова *завтра* пов'язана із процесом субстантивзації прислівника із значенням 'Наступного дня (після сьогоднішнього) // У недалекому майбутньому; незабаром' [26]. Прислівник як частина мови нечасто демонструє таке явище, «випадки транспозиції становлять крайню периферію мікрополя транспозиції прислівників в іменник» [19, с. 45], однак саме ця лексема достатньо активно вживається у значенні іменника. Можна припустити, що цьому сприяє етимологія прислівника, що утворився в результаті злиття прийменника з іменником [24, Т. 2, с. 219-220]. З огляду на подвійну/омонімну синтаксичну конструкцію можна по-різному інтерпретувати це гасло. У випадку вживання слова *завтра* як прислівника, а відповідно із його морфологізовану синтаксичною позицією обставини часу отримуємо двоскладне неповне речення з пропущеним підметом, який, проте, відтворити нескладно у загальному контексті роботи «Нової пошти»: (*Посилка*) *завтра буде* — пор. до *Мідь завтра буде*, — *сказав Мелхиседек* (О. Ільченко, Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця). Субстантивацию прислівника в іменник із значенням 'Наступний день (після сьогоднішнього); завтрашній день. // Найближче майбутнє' [26] можна простежити через призму іншої синтаксичної конструкції — двоскладного непоширеного речення, у якому аналізоване слово займає позицію підмета: *Завтра буде* — пор. *Хто знає, яке те завтра буде* (І. Франко, Лесишина челядь). Розгорнутим аналогом до аналізованої конструкції з явищем міжчастиномовного синкретизму, який зосереджений в одному слові, може стати контекст *А завтра буде завтра* (Остап Українець, Канцелярія хрестових походів), де кожне із слів *завтра* може виступати почергово або прислівником, або іменником.

Сконденсовані почуття, а особливо материнську тривогу і мужність, передано у колисковій, авторкою якої є виконавиця Марина Круть, яка коментує вибір жанру так: «Присвячується усім українським дітям. Коли ви хочете розповісти дітям про війну, візьміть казку за основу сюжету» [28]. У контексті казкового сюжету Тато бореться зі ворогами-звірами: *То не місяць, а вогні. То не звірі — вороги. Та нам хижі не страшні, В нас є воля і пісні.* Емоційно-експресивне згущення у цьому назагал невибагливому тексті досягається, зокрема, і граматичним шляхом — міжчастиномовним синкретизмом, який можна простежити у різних варіантах структури речення. За умови контекстуально неповного речення з пропущеним підметом *вороги* узгоджене означення *хижі* актуалізує частиномовний статус прикметника з переносним значенням 'Подібний до хижака лютістю, жорстокістю, такий, як у хижака (про людину та

її риси); лютий, жорстокий' [25, Т. 11, с. 53]. Інше бачення структури речення — як повного з наявністю підмета — висвітлює процес субстантивзації прикметника із значенням 'Ті, що прагнуть наживи; зажерливі'. Однак існує ще й третій варіант інтерпретації, пов'язаний із формою називного відмінка множини іменника *хижа*, який на синхронному рівні має значення '1. Те саме, що комора. 2. Те саме, що хата; невелика убога хата, халупа' [25, Т. 11, с. 52]. Таким чином формується метафора, що набуває особливого емоційного наповнення через призму етимологічної площини запозичення з германських мов із значенням 'укриття, захист' [24, Т. 6, с. 172-173].

У публічному соціальному просторі у зв'язку з масованими атаками набуває поширення діалог: — *Ви цілі?* — *Так, ми цілі, вже третій рік ми російські цілі. Наші будинки, сім'ї, домашні тварини, місто біля моря, мрії та радості — це все тепер цілі... Ми цілі...* Стилістичний і емоційний складники цього мікротексту [17] зосереджені у повторюваних словоформах *цілі*, які залучені у мовну гру, породжену міжчастинимовним синкретизмом. У першій репліці аналізоване слово — прикметник у формі називного відмінка множини із значенням 'Не покалічений, не поранений, здоровий. // Живий, не вбитий' [25, Т. 11, с. 228], який в комунікативному аспекті нібито має стати ключовим у побудові діалогу в напрямку позитивного результату. Репліка-відповідь *Так, ми цілі* містить лексему зі спільними семантичними, а відтак і граматичними ознаками двох частин мови — прикметника із названою вище семантикою та іменника зі значенням 'Предмет, істота або місце, куди спрямовують постріл, кидок, удар і т. ін.' [25, Т. 11, с. 235]. Цей міжчастинимовний синкретизм створює зону ще й своєрідного семантичного синкретизму в матеріальній оболонці одного слова, результатом якого є оксиморон. Це і семантична, і граматична, і стилетворча кульмінація мікротексту, яка генерує низку асоціацій, причому з потенційною можливістю комунікативної девіації. Однак наступний контекст *вже третій рік ми російські цілі* з виразним іменниковим компонентом, підсиленням граматично залежним прикметником, усуває подвійну інтерпретацію. На противагу сподіваному 'живі, неушкоджені' в тотожній словесній оболонці вириває семантика небезпеки стати 'точкою, куди спрямований удар'. Емоційно-експресивний градус підтримується повтором із неморфологізованою синтаксичною функцією іменника як частини складеного іменного присудка — і саме ця позиція у структурі речення спочатку закріплює іменникову семантику, а в наступній, повторюваній і завершальній у рамках мікротексту, позиції *Ми цілі...* знову розхитує, розмиває витворену семантичну модель, повертаючи міжчастинимовний синкретизм у поєднанні з семантичною двозначністю. Мовна гра у різних площинах — лексико-граматичної омонімії та синкретизму в частинимовному аспекті — створює виразний експресивний вербальний еквівалент психологічного явища емоційних гойдалок.

Подвійна частинимовна інтерпретація надає особливого емоційного забарвлення гаслу/виговорому кліше **Все буде Україна!**, яке актуалізувалося з початком повномасштабного вторгнення, «наприклад: «Вперед до нашої перемоги над ворогом! Бережіть свої життя! Все буде Україна!» (зі звернення Сил територіальної оборони

України до жителів міст країни — див.: УП, 27.02.2022), «Ми — солдати, ми воюємо. Все буде Україна! Ми обов'язково переможемо» (Із інтерв'ю з командиром полку «Азов» Денисом Прокопенком, який тримав оборону в Маріуполі. — УП, 8.05.2022). Цей вигук, як і вигук «Слава Україні!», постійно лунав на українських теле- і радіоканалах, в інтернеті, як завершальний акорд промови — у різних публічних виступах; напис «Все буде Україна!» фігурував як одна із заставок на телеканалах (наприклад, на т/к «Еспресо»)» [21, с. 36]. Слово *все* в цьому контексті є виявом міжчастиномовного синкретизму, бо поєднує у собі ознаки займенника, що зазнав процесів субстантивзації, набуваючи загальнокатегоріального значення предметності внаслідок синтаксичної ролі підмета, і прислівника. Займенниково-іменникова семантика 'Вичерпне охоплення, сукупність предметів, явищ, дій, понять; те, що є, без винятку' [26] із загальнокатегоріальним значенням предметності реалізується через синтаксичну роль підмета у структурі аналізованого речення. Омонімний прислівник із темпоральним значенням 'постійно, завжди' та локативним 'скрізь, усюди' виконує роль обставини. У тандемі вони створюють глибоко філософський –суб'єктно-просторово-часовий — комунікативний смисловий ефект, який транслює синтез різних у синхронії частин мови, що мають спільну етимологію [24, Т. 1, с. 365].

Проаналізовані випадки міжчастиномовного синкретизму переконують, що «функціональний потенціал нетипових явищ на різних мовних рівнях є потужним. Окреслені різновиди перехідних явищ укотре засвідчують, що синкретичні одиниці, завдяки економії мовних засобів, передають складні відношення між явищами дійсності, слугують своєрідними конденсаторами семантичної місткості» [23, с. 143]. У структурі речення такі мовні одиниці проявляють свої синкретичні риси на семантичному та граматичному рівнях, які розкриваються взаємозалежно. При тому своєрідним імпульсом виступає синтаксична роль, що підтверджує тезу Ю. Карпенка, згідно з якою «речення стало кузницею, де кувалися частини мови» [7, с. 77].

Висновки та перспективи дослідження. Явище міжчастиномовного синкретизму, яке виникає різними шляхами — внаслідок частиномовної транспозиції генетично споріднених мовних одиниць або лексико-граматичної омонімії — має високий рівень виражальної, емоційно-експресивної потужності. Тому це явище варто розглядати як елемент мовної гри, однак з урахуванням екстралінгвальних факторів (війна як поштовх до появи саме таких лінгвокреативних одиниць) необхідно акцентувати на відсутності гумористичної конотації. Виявлення та аналіз таких мовних фактів має різнопланові перспективи у подальших студіях: 1) увизначити критерії і прийоми виокремлення частин мови; 2) окреслити семантичні, морфологічні та синтаксичні особливості, які проявляються в синкретичних мовних одиницях; 3) збагатить репертуар граматичних засобів мовної гри.

Література

1. Гершун Г. Мовна гра як прояв постмодерністської тенденції у журналістському тексті. *Наукові записки [Української академії друкарства]: Серія Соціальні комунікації*. 2015. № 2. С. 34–39.
2. Гнатюк Л. Мовна гра як вияв національної лінгвокреативності: на матеріалі галицьких паремій XIX ст. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. Warszawa, 2022. № 57. Р. 1-17. Article 2848. URL: <https://doi.org/10.11649/sfps.2848> (дата звернення: 23.04.2024).
3. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика 2022. Вип. 2(32). С. 9-13.
4. Данилюк І. Синкретизм у системі частин мови : автореф. ... канд. філол. наук . Донецький нац. ун-т. Донецьк, 2006. 20 с.
5. Загнітко А. Синкретизм у системі синтаксичних форм. *Синкретизм и омонимия в грамматических системах славянских языков* : тезиси докладов Межрегиональной научно-теоретической конференции. Измаил : Изд-во Измаильского гос. пед. инта, 1994. С. 10–11.
6. Карпенко Ю. Вступ до мовознавства : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2006. 336 с.
7. Карпенко Ю. Ще раз про критерії виділення частин мови. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 76–80.
8. Колесникова О. Синкретизм фразеологічних одиниць. *Синкретизм и омонимия в грамматических системах славянских языков* : тезиси докладов Межрегиональной научно-теоретической конференции. Измаил : Изд-во Измаильского гос. пед. инта, 1994. С. 26–27.
9. Колоїз Ж. Мовна гра як вияв креативності в сучасній афористиці. Філологічні студії: *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2016. № 15. С. 163–185. URL: <https://doi.org/10.31812/filstd.v15i0.175>
10. Космеда Т. Мовна гра у системі лінгвістичних термінів. *Культура слова*. 2011. Вип. 74. С. 137–141.
11. Космеда Т., Халіман О. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична іграма (теоретичне осмислення дискурсивної практики). Дрогобич : Коло, 2013. 228 с.
12. Кочан І. Інноваційні процеси в сучасній українській термінологіці. *Термінологічний вісник*. 2023. Вип. 7. С.73-82.
13. Крутько Т. Мовна гра як спосіб досягнення прагматичного ефекту рекламного тексту. *Лінгвістика XXI століття: Нові дослідження і перспективи*. Логос. 2012. С. 209–216.
14. Кушлик О. Синкретизм дериваційних значень як вияв динамічних процесів у словотвірній парадигмі. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. Вип. 64. 2017. Т. 1. С.41-51.

15. *Наливайко Ю.* Синкретизм та омонімія: диференційні параметри. *Лінгвістичні студії*. 2011. Вип. 22. С. 192-196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_22_40.
16. *Олексенко О.* Художня функція номінативних речень в українському поетичному мовленні. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Вип. 56. 2022. С. 283-294.
17. *Рябова К.* Мікротекст: теорія та впровадження (на матеріалі соціальних мереж Facebook, Twitter, Instagram. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/339657797_MIKROTEKST_TEORIA_T_175
18. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
19. *Соколова С.* Транспозиційні передумови розвитку функціональної омонімії в українській мові (на матеріалі лексико-граматичного класу прислівників) : монографія. Київ : «Альфа-М», 2010. 207 с.
20. *Сюта Г.* Лінгвософія опозиції «свій — чужий» у текстах періоду російсько-української війни. *Українська мова*. 2023. № 2 (86). С. 3–34. URL: <https://doi.org/10.15407/ukrmoiva2023.02.003> 175
21. *Тараненко О.* Російсько-українська війна і українська мова. Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. 616 с.
22. *Тепшич А.* Мовна гра як домінанта постмодерного дискурсу (на матеріалі прозових творів представників станіславського феномена) : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 192 с.
23. *Шитик Л.* Феномен синкретизму в проекції на мовні рівні. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Філологічні науки». 2009. № 169. С.132-145.
24. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Київ : Наук. думка, 1982 — 2006. Т. 1-6.
25. Словник української мови: в 11 т. / відп. ред. І. К. Білодід. Київ : Наук. думка, 1970 — 1980. Т. 1-11.
26. Словник української мови: У 20 т. URL: <https://1677.slovaronline.com/> 175 (дата звернення: 05.05.2024).
27. URL: <https://itvua.tv/news/lyuty-berezen-spohady-ochevdytsiv-chastyna-3-video/>
28. URL: <https://pisni.ua/krut-kolyskova>
29. URL: <https://radio.nakupilo.ua/podcast/my-narodylys-u-pidvali-gurt-lyutyj-kviten/>
30. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/lyutyj-kviten-na-lvivschini-ta-prikarpatti-ryasno-zasnizhilo.html>
31. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/94937/>
32. URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/vijna-v-ukrayini/bpla-lyutyj-harakterystyky-drona/>

References

1. Hershun, H. (2015), Language game as a manifestation of the postmodern tendency in the journalistic text [Movna hra yak proiav postmodernistskoi tendentsii u zhurnalistskomu teksti], *Naukovi zapysky [Ukrainskoi akademii drukarstva]*: Serii Sotsialni komunikatsii. S. 34–39.
2. Hnatiuk, L. (2022), Language game as a manifestation of national linguistic creativity: based on the material of Galician paremias of the 19th century [Movna hra yak vyiv natsionalnoi linhvokreatyvnosti: na materiali halytskykh paremii XIX st.], *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, Warszawa, 2022. N 57. R. 1-17. Article 2848. URL: <https://doi.org/10.11649/sfps.2848>.
3. Hrytsenko, S. (2022), Linguistic innovations of the russian-Ukrainian war of 2022 [Movni innovatsii rosiisko-ukrainskoi viiny 2022 roku], *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka*. Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka 2022. Vyp. 2(32). S. 9-13.
4. Danyliuk, I. (2006), *Syncretism in the system of parts of speech [Synkretyzm u systemi chastyn movy]*: avtoref. ... kand. filol. nauk. Donetsk. 20 s.
5. Zahnitko, A. (1994), Syncretism in the system of syntactic forms [Synkretyzm u systemi syntaksychnykh form], *Synkretyzm y omonymia v hrammatycheskykh systemakh slavianskykh yazykov: tezysy dokladov Mezhrheynalnoi nauchno-teoretycheskoi konferentsyy*. Yzmayl: Yzd-vo Yzmaylskoho hos. ped. yn-ta. S. 10–11.
6. Karpenko, Yu. (2006), *Introduction to Linguistics [Vstup do movoznavstva]*: Pidruchnyk. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia». 336 s.
7. Karpenko, Yu. (2001), Once again about the criteria for selecting parts of speech [Shche raz pro kryterii vydilennia chastyn movy], *Movoznavstvo*. № 3. S. 76–80.
8. Kolesnykova, O. (1994), Syncretism of phraseological units [Synkretyzm frazeologichnykh odynts], *Synkretyzm y omonymia v hrammatycheskykh systemakh slavianskykh yazykov: tezysy dokladov Mezhrheynalnoi nauchno-teoretycheskoi konferentsyy*. Yzmayl: Yzd-vo Yzmaylskoho hos. ped. ynta. S. 26–27.
9. Koloiz, Zh. (2016), Language game as a manifestation of creativity in modern aphorism [Movna hra yak vyiv kreatyvnosti v suchasni aforystytsii], *Filolohichni studii: Naukovi visnyk Kryvorizkoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu*. S. 163–185. URL: <https://doi.org/10.31812/filstd.v15i0.175>
10. Kosmeda, T. (2011), Language game in the system of linguistic terms [Movna hra u systemi linhvistychnykh terminiv], *Kultura slova*. 2011. Vyp. 74. S. 137–141.
11. Kosmeda, T., Khaliman, O. (2013,) *Language game in the paradigm of interpretive linguistics. Grammar of assessment. Grammatical game (theoretical understanding of discursive practice)[Movna hra v paradyhmi interpretativnoi linhvistyky. Hramatyka otsinky. Hramatychna ihrema (teoretychne osmyslennia dyskursyvnoi praktyky)]*, Drohobych: Kolo. 228 s.

12. Kochan, I. (2023), Innovative processes in modern Ukrainian terminology [Innovatsiini protsesy v suchasni ukrainskii terminoleksytsii], *Terminolohichniy visnyk*. Vyp. 7. S.73-82.
13. Krutko, T. (2012), Language game as a way of achieving the pragmatic effect of an advertising text [Movna hra yak sposib dosiahnennia prahmatychnoho efektu reklamnoho tekstu], *Linhvistyka XXI stolittia: Novi doslidzhennia i perspektyvy*. Lohos. S. 209–216.
14. Kushlyk, O. (2017), Syncretism of derivational values as a manifestation of dynamic processes in the word-forming paradigm [Synkretyzm deryvatsiinykh znachen yak vyjav dynamichnykh protsesiv u slovotvornii paradyhmi], *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Seriya filolohichna. Vyp. 64. T. 1. S. 41-51.
15. Nalyvaiko, Yu. (2011), Syncretism and homonymy: differential parameters [Synkretyzm ta omonimii: dyferentsiini parametry], *Linhvistychni studii*. Vyp. 22. S. 192-196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_22_40
16. Oleksenko, O. (2022), Artistic function of nominative sentences in Ukrainian poetic speech [Khudozhnia funktsiia nominatyvnykh rechen v ukrainskomu poetychnomu movlenni], *Linhvistychni doslidzhennia: zb. naukovykh prats KhNPU imeni H. S. Skovorody*. Vyp. 56. C. 283-294.
17. Riabova, K. (2020), Microtext: theory and implementation (based on the material of social networks Facebook, Twitter, Instagram) [Mikrotekst: teoriia ta vprovadzhennia (na materialii sotsialnykh merezh Facebook, Twitter, Instagram)]. URL: https://www.researchgate.net/publication/339657797_MIKROTEKST_TEORIA_T.
18. Selivanova, O. (2006), *Modern linguistics: a terminological encyclopaedia [Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia]*, Poltava : Dovkillia-K.716 s.
19. Sokolova, S. (2010,) *Transposition prerequisites for the development of functional homonymy in the Ukrainian language (based on the material of the lexical-grammatical class of adverbs) [Transpozytsiini peredumovy rozvytku funktsionalnoi omonimii v ukrainskii movi (na materialii leksyko-hramatychnoho klasu pryslivnykiv)]*: monohrafiia. Kyiv: «Alfa-M». 207 s.
20. Siuta, H. (2023), Linguistics of the opposition «friend or foe» in the texts of the period of the russian-Ukrainian war [Linhvosofiia opozytsii «svii — chuzhyi» u tekstakh periodu rosiisko-ukrainskoi viiny], *Ukrainska mova*. № 2 (86). S. 3–34. URL: <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.02.003>.
21. Taranenko, O. (2024), The russian-Ukrainian war and the Ukrainian language [Rosiisko-ukrainska viina i ukrainska mova], *Mova i viina: dynamika movnoi systemy i movna polityka* : monohrafiia. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. 616 s. S.12-87. DOI: 10.61913/burago-publishing-house-23.6.
22. Tepshych, A. (2017), *Language play as a dominant postmodern discourse (based on the prose works of representatives of the Stanislavian phenomenon)[Movna hra yak dominantna postmodernoho dyskursu (na materialii prozovykh tvoriv predstavnykiv stanislavskoho fenomena)]* : monohrafiia. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD». 192 s.

23. Shytyk, L. (2009), The phenomenon of syncretism in the projection on linguistic levels [Fenomen synkretyzmu v proektsii na movni rivni], *Visnyk Cherkaskoho universytetu*. Seriya «Filolohichni nauky» (169). S.132-145.
24. Etymological dictionary of the Ukrainian language in 6 volumes. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 7 t. / hol. red. O. S. Melnychuk. Kyiv: Nauk. dumka, 1982 — 2006. T. 1-6.
25. Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. / vidp. red. I. K. Bilodid. Kyiv: Nauk. dumka, 1970 — 1980. T. 1-11.
26. Dictionary of the Ukrainian language in 20 volumes. Slovnyk ukrainskoi movy: U 20 t. URL: <https://1677.slovaronline.com/>.
27. URL: <https://itvua.tv/news/lyuty-berezen-spohady-ochevydtsiv-chastyna-3-video/>
28. URL: <https://pisni.ua/krut-kolyskova>
29. URL: <https://radio.nakypilo.ua/podcast/my-narodylys-u-pidvali-gurt-lyutyj-kviten/>
30. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/lyutyj-kviten-na-lvivschini-ta-prikarpatti-ryasno-zasnizhilo.html>
31. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/94937/>
32. URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/vijna-v-ukrayini/bpla-lyutyj-harakterystyky-drona/>

* * *

УДК 81'367.7:811.161.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309418>

О. В. Ковтун,

канд. філол. наук, доц.,

Донецький національний університет імені Василя Стуса,

доцент кафедри англійської філології,

докторант кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9139-8987>

ОЦІННИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРИСЛІВНИКА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена новому напрямку сучасного українського мовознавства, що номінований граматикую оцінки. Увага фокусується на морфології оцінки. Мета цієї статті полягає в презентації оцінного потенціалу прислівникових форм української мови. Дослідницьким предметом є прислівники із семантикою оцінки, що характеризуються з огляду на системний і функційний підходи. Дослідницький матеріал — художній і публіцистичні тексти, сучасний інтернет дискурс. У науковій студії інтегровано два основних підходи: системний (структурний) і функційний (дискурсивний). Серед методів, що використані в цій статті, насамперед описовий як основний, що дає змогу презентувати матеріал, сформулювати висновки; концептуально-аналітичний метод застосовано для кваліфікування та методологічного оцінювання теоретичних засад

морфології оцінки. Крім того, актуалізовано метод інтерпретаційно-контекстуального та дискурсивного, а також аксіологічного аналізу, що дають змогу виокремити граматичні прислівникові форми — носії значення оцінки. У статті йдеться про потенціал прислівника в моделюванні значення якості, власне оцінки та інтенсифікації ознаки. Це, зокрема, виявляється в процесі сполучуваності прислівників з іменниками. Серед ад'єктивів виокремлено національні форми презентації оцінного значення, зокрема з інтимізувальною семантикою, що презентують ментальність українців. Це прислівники способу дії на кшталт *тудою* — *туди*, *сюдою* — *сюди*, а також демінутивні форми, утворені від прислівників місця на зразок *тутечки*, *осьдечки*. Виокремлено систему компаративних і суперлативних ад'єктивних форм, які вербалізують інтенсифікацію оцінного значення, зокрема йдеться й про okazіональне формотворення, що поширене в просторі української лінгвокультури. Продемонстровано, що прислівник належить до виразних презентантів категорії оцінки. Перспектива цієї наукової студії полягає в здійсненні порівняльного аналізу прислівникових форм української мови з аналогічними ад'єктивними формами англійської мови для більш виразного виокремлення своєрідності вербалізації значення оцінки, презентованого зазначеними формами.

Ключові слова: демінутивні форми, інтимізувальне значення, компаратив, морфологія оцінки, okazіональні утворення, прислівник, суперлатив, українська ментальність.

O. V. Kovtun,

PhD in Philology, Associate Professor,

Vasyl' Stus Donetsk National University,

Associate Professor of the Department of English Philology,

Doctoral Candidate of the Department of Romance Languages and World Literature

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9139-8987>

THE EVALUATIVE POTENTIAL OF ADVERBS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

This article is devoted to a new direction in contemporary Ukrainian linguistics, known as the grammar of evaluation. The focus is on the morphology of evaluation. This article **aims** to present the evaluative potential of adverbial forms in the Ukrainian language. The **research subject** is adverbs with evaluative semantics, characterized by systemic and functional approaches. The **research material** consists of literary and journalistic texts and modern Internet discourse. The study integrates two main **approaches**: systemic (structural) and functional (discursive). Among the **methods** used in this article, the descriptive method is primary, allowing for the presentation of material and formulation of conclusions; the conceptual-analytical method is applied to qualify and methodologically evaluate the theoretical foundations of the morphology of evaluation. Additionally, the interpretive-contextual and discursive methods, as well as the axiological analysis method, are utilized to identify grammatical adverbial forms that carry evaluative meaning.

The article discusses the potential of adverbs in modelling the meaning of quality, evaluation itself, and intensification of features. It is particularly evident in the process of adverbial compatibility with nouns. Among adjectives, national forms of evaluative presentation, especially those with intimating semantics, which represent the mentality of Ukrainians, are highlighted. These include adverbs of manner such as *тудою* — *тудою* (*thither* — *there*), *сюдою* — *сюдою* (*hither* — *here*), as well as diminutive forms derived from adverbs of place like *тутечку* (*here*), *осьдечку* (*hereabouts*).

A system of comparative and superlative adjective forms that verbalize the intensification of evaluative meaning is also identified, including occasional form creation that is common in the Ukrainian linguistic culture. It is demonstrated that adverbs are expressive representatives of the category of evaluation. The **prospect** of this scientific study lies in conducting a comparative analysis of adverbial forms in the Ukrainian language with analogous adjective forms in English to more distinctly identify the uniqueness of evaluative meaning verbalization presented by these forms.

Key words: diminutive forms, intimizing meaning, comparative, the morphology of evaluation, occasional formations, adverb, superlative, Ukrainian mentality.

Постановка проблеми. Граматичні класи слів, частини мови розглядають як певний модус презентації довкілля в мовній свідомості, зокрема йдеться й про своєрідність вербалізації категорії оцінки за допомогою різних частин мови. Зазначене становить методологічний постулат мовознавства, про що писали і класики українського мовознавства в низці своїх праць (Л. Булаховський, І. Огієнко, О. Потєбня, Ю. Шерех), і сучасні українські вчені, зокрема О. Ковтун [25], Т. Космеда [8], Д. Рязанцева [21], О. Халіман [23] та ін. дослідники, які розробляють сьогодні **теорію української граматики оцінки** на матеріалі української мови та в зіставному аспекті в порівнянні з англійською мовою [7]. Граматика оцінки, зокрема граматика морфології — це новий напрям мовознавства, що присвячений дослідженню частини мовних презентантів категорії оцінки. У сучасному українському мовознавстві **граматика морфології оцінки**, спроектована на прислівник, ще потребує вивчення окреслення цілісної картини, що й мотивує **актуальність** цієї наукової розвідки.

У сучасному українському мовознавстві неодноразово розглядалася проблема своєрідності презентації значення оцінки за допомогою різних частин мови. Т. Космеда наголошує: «...категорія оцінки має певну специфіку», що виявляється за допомогою вербалізації різних граматичних класів слів, серед них і **оцінні прислівники**, що «вказують на співвіднесеність із нормою або з дійсним станом речей [8]. Оцінка у власне оцінному значенні «відходить» на другий план [...] вони [оцінні прислівники — О. К.] пов'язані з інтенсифікацією дії або квантифікації об'єкта» [8, с. 50]. Розглядаючи особливості вияву категорії оцінки в системі прислівникових форм, О. Халіман акцентує, що якісні прислівники найбільш послідовно презентують оцінку та інтенсивність її вияву у формах ступенів порівняння [див. про це: 23, с. 66]. Дослідження граматичних форм прислівника, що слугує актуалізації значення оцінки,

потребує узагальнення і систематизації, що й мотивує *новизну* цієї наукової студії. Погоджуємося з думкою А. Висоцького про те, що «дослідження функціональної сфери прислівника в українській літературній мові, незважаючи на тривале вивчення багатьма лінгвістами, на сьогодні залишається однією з найбільш дискусійних проблем у мовознавчій науці» [2].

Мета цієї статті полягає в презентації оцінного потенціалу прислівникових форм української мови. Дослідницький матеріал — художні й публіцистичні тексти, сучасний інтернет-дискурс.

У науковій студії інтегровано два основних *підходи*: *системний* (структурний) і *функційний* (дискурсивний). Серед **методів**, що використані в цій статті, насамперед *описовий* як основний, що дає змогу презентувати матеріал, сформулювати висновки; *концептуально-аналітичний* метод застосовано для кваліфікування та методологічного оцінювання теоретичних засад морфології оцінки. Крім того, актуалізовано метод *інтерпретаційно-контекстуального* та *дискурсивного*, а також *аксіологічного* аналізу, що дають змогу виокремити граматичні прислівникові форми — носії значення оцінки.

Аналіз досліджень із проблеми. І. Ощипко описала погляди О. Потебні на статус прислівника [14]; здійснила огляд особливостей дослідження прислівника в східнослов'янських мовах в пожовтневий період [12]; презентувала порівняльний аналіз українських і польських відприкметникових прислівників на -о,-е [13]; схарактеризувала семантичну структуру предикативних прислівників [16]; показала семантико-словотвірний потенціал українських прислівників типу по-...-ому [15], а також зосередила увагу на висвітленні питання про семантичний зв'язок українських прислівників з корелятивними іменниками [17]. Усталеною є сьогодні думка, що «прислівники, як самостійна частина мови, формувалися на ґрунті інших повнозначних слів, переважно прикметників» [19, с. 63], що впливало на формування їх семантики ознаки якості, зокрема й семантики оцінки. І. Ощипко наголосила, що О. Потебня вважав прислівниками «цілі словосполучення, що були «ознакою ознаки», і називав їх «новими прислівниками», наприклад, «завзятіший од всіх бурлак», «луччий од мене» та ін.» [14, с. 141]: у цих прислівникових формах виявляється вищий ступінь вияву ознакового (оцінного) значення. Крім того, зазначена дослідниця наголошує, що прислівники, утворені за допомогою біфікса по-...-ому, також мають виражене якісно-порівняльне значення [18, с. 179]. Ознаки українського прислівника всебічно описано І. Чаплею [24], в історичному аспекті його докладно дослідив В. Німчук [11]. Сьогодні прислівник у полі зору К. Городенської [див.: 6]: увагу цієї дослідниці привертає проблема ступенювання прислівників, що також демонструє оцінний потенціал прислівника — вияв інтенсивності ознаки.

Виклад основного матеріалу. І. Ощипко вказує на широкі можливості прислівника в моделюванні значення якості, оцінки та їх інтенсифікації, що виявляється, зокрема, під час сполучуваності прислівників з іменниками. Дослідниця наводить цікавий приклад із тексту Ю. Яновського, порівн.: А, *може, я трохи генерал* [14, с. 142].

Така оказіональна сполучваність, як бачимо, моделює значення ознаки у фокусі категорії оцінки. Вже О. Потебня, як доводить І. Ощипко, зауважує, що прислівник, виражений формою орудного відмінка іменника, «відповідає на питання *як* і містить вказівку граматичної якості» [14, с. 143]. *Порівняльно-уподібнювальні* прислівники, як-от: *летіти чайкою, летіти соколом*, як переконає І. Ощипко, виражають властивість предмета. Погоджуємося із цією думкою, однак, як видається, водночас такі прислівники вербалізують і відповідний тип конотації (*летіти* певним способом — це може бути спосіб дії, який схвалюється чи не схвалюється).

До аналізу національних особливостей української мови сьогодні долучаються не лише мовознавці, але й пересічні носії мови. Граматичні форми української мови вони порівнюють із російськими, щоб побачити своєрідність рідної мови, її відмінності. Такі роздуми носіїв української мови над семантикою і прагматикою прислівників простежуємо на сторінках інтернет-сайтів. Ідеться про своєрідність деяких прислівників *зі значенням місця*, порівн.: «Чому наше “тудою-сюдою” — це не їхнє “туда-сюда”?». Пропонується відповідне пояснення: «Російське “туда” чи “сюда” означає одночасно і напрямок руху, і місце, куди потрапиш, рухаючись “туда” або “сюда”. Пращури сучасних росіян жили, як правило, у лісах, де одна-дві стежки-колії. Отже, якщо вони йшли “туда” або “сюда”, завжди потрапляли куди треба. Українці, як правило, жили в степу або лісостепу, де ніхто не обмежений в напрямках руху. Отже, туди або сюди можна потрапити різними шляхами: і навпростець, і тудою, і сюдою. На жаль, ... росіяни це пояснення, звісно, не сприймали і називали “тудою-сюдою” чернігівським суржиком». До цього типу прислівників уналежнюємо й *кудою*. Дослідники наводять такі приклади з текстів художньої літератури, порівн.: *Ти сюдою, я тудою, А зійдемо над водою* (Леся Українка); *Чи не бачив парубка і дівки, чи не йшли сюдою* (І. Рудченко); *Ми дивимся, кудю до нори ближче* (І. Рудченко); *Ото якось там купці знову їхали тудю, та й до їх заїхали* (І. Рудченко). О. Халіман переконана, що особливість уживання прислівників *тудою, сюдою, кудю* «може слугувати і як засіб вираження оцінки» [23, с. 225]. Можна погодитися із таким твердженням мовознавиці, оскільки в СУМ зазначено: «**Тудю́ й сюдо́ю** — тією й цією стороною, дорогою; скрізь. *Стара мати кидається тудою й сюдою, шукає ліків* (Вовчок, І, 1955, 355). Якщо використати загальноприйнятну методику визначення наявності в граматичній формі значення оцінки, додавши оцінний маркер «і це добре» або «і це погано», то, безумовно, у наведених прикладах актуалізується «і це добре», тобто маємо вияв позитивної оцінки. Як бачимо, ці прислівникові форми використовували і Леся Українка, і Марко Вовчок, тобто йдеться про класиків української літератури. Наведімо й вірш «Істориософічне» (1930) Є. Маланюка, який також актуалізує розглядувані форми: *Обабіч шляху із Варяг у Греки / Ще й досі живуть ні варяги, ні греки. / А так собі, еманация, гра – / Дрижить протоплазмою без ядра. / І скільки не пружили і не палили, / Тільки ойойкало тлусте тіло / Тільки переповзало завжди / Тудою — сюди, а сюдою — туди. / Лайка? Ніж? Нове Запорожжя? / Хоч убий, не збагну, що поможе. Думаєш, думаєш. Рветься терпець... / Може — краватка і ковнірець? А, може й справжній кінець.* У цьому контексті

словоформи *тудою* — *сюди, сюдою* — *туди* презентують негативне оцінне значення, водночас маркуючи українські національні форми.

В. Ващенко із цього приводу зауважує, що це особливі національні прислівникові форми, що «утворюють відмінкові форми за аналогією з іменниками» [див. про це: 1, с. 106], можливо, цей чинник також впливає на моделювання значення оцінки. Як видається, національний маркер цих прислівникових форм робить їх інтимізувальними, тобто ближчими до душі носіям української мови. На думку О. Ярош, наведені слова — презентанти української ментальності, порівн.: «Один мій знайомий повідав історію про рейтинг українських моряків у світових роботодавців. Виявляється, вітчизняні моряки зовсім непопулярні у капітанів суден. Найпопулярніші — філіпінці, далі представники азіатів. Роз'яснення таке... Коли філіпінському моряку ставлять завдання: принести те-то, звіди, туди і за скільки-то часу, то він чітко і одразу виконує це завдання. Коли українському дають доручення, то він ставить ряд уточнювальних запитань: “А чого я?”, “А чого туди?”, “**А чому сюдою-тудою?**” і т. д. т. п.... **Ментальність у нас ніби-то така. Все піддавати сумніву, завжди привносити своє розуміння будь-якому процесові, до всього ставитися суб'єктивно і творчо...**» (жирн. шрифт автор. — О. К.). Звичайно, це роздуми пересічних носіїв української мови, що базуються на асоціативному мисленні, однак доля істини в такому твердженні є.

Для мовлення українців, зокрема й сучасного, характерне активне вживання **демінутивів, утворених від низки прислівникових форм, що також мають інтимізувальне й оцінне значення**. Їх використовують у мові реклами, зокрема, простежуємо назву рекламного сайту «Всі іграшки *тутечки*»; *А знайти свої підсумки можна, тапнувши ось тутечки* або *Хто вже купив квитки на 4 листопада тутечки*. Наведену лексему використовують для творення креативної власної назви, порівн.: *Сьогодні розповідаємо про креативну команду «Тутечки» від ГО «Нові крила»*. Це слово вписується в сленгове мовлення, про що свідчить, наприклад, допис в інтернетпросторі: *І тутечки я офігіла*. У СУМ натрапляємо, як видається, на не зовсім точне тлумачення цієї лексеми, подаються приклади її вживання в художніх текстах класиків української літератури, порівн.: «Тутечки, присл., розм. Те саме, що тут. — *Хто його зна, яке буде тутечки моє життя...* (Н.-Лев., II, 1956, 53); — *Вся земля тутечки була начинена свинцем. І досі вириваєм його з поля, наче дике м'ясо* (Стельмах, Правда., 1961, 451); — *Що ви, хлопці, — злякано захлипав Йонька. — Я тутечки ні при чім* (Тют., Вир, 1964, 440)». Як видається, *тутечки* — це не те саме, що *тут*, оскільки суфікс *-еньк* вносить доповнення в семантику прислівника *тут*, робить ближчим до мовця вказівне *тут*, інтимізує його й надає конотації позитиву. Ця лексема презентує синонімний ряд, у який входять інші демінутативи, номіновані прислівниками місця, що також містять інтимізувальні смисли й конотацію позитиву, наприклад: *тутечка, тутечки, тутеньки, отутечки, отутеньки*. Те саме стосується й прислівника *осьдечки* (від *осьде*). Подібні демінутативи утворюються й від інших прислівників місця, порівн.: *тамтечки, ондечки*,

осьдечки та ін. Контекст уживання: *Марько! Де ти є? — Осьдечки, тьотю, — озивалась дівчина* (Микола Хвильовий).

Зрозуміло, що й прислівники, які належать до інших лексико-граматичних розрядів також можуть утворювати демінутивні форми, насамперед означальні прислівники, порівн.: *глибоко — глибоченько, близько — близенько, високо — височенько, далеко — далеченько, вогко — вогуватенько*.

Прислівникові компаративи й суперлативи так само слугують для презентації значення оцінки. У цій системі вчені виокремлюють такі типи утворень: **(1)** компаративи й суперлативи, що співвідносяться з якісно-означальними прислівниками, або прислівникові компаративи й суперлативи з **первинною якісно-означальною семантикою** (*цікавіше, більш цікаво — найцікавіше, найбільш цікаво; голосніше, більш голосно — найголосніше, найбільш голосно* та ін.) [див.: 4, с. 41]; **(2)** компаративи і суперлативи, що співвідносні з означальними просторовими прислівниками, або прислівникові компаративи і суперлативи з **первинною просторовою семантикою** (*ближче, більш близько — щонайближче, найбільш близько; вище, більш високо — найвище, найбільш високо* та ін.) [5, с. 6]; **(3)** компаративи і суперлативи, які співвідносні з означальними прислівниками міри й ступеня, або прислівникові компаративи і суперлативи з **первинною семантикою міри й ступеня** (*більше, щонайбільше — більш багато, найбільш багато, дужче, щонайдужче — більш сильно, шанайбільш сильно*) [3, с. 81–82]; **(4)** компаративи і суперлативи, співвідносні з означальними часовими прислівниками, або прислівникові компаративи й суперлативи, що презентують **первинну часову семантику** (*раніше, якнайраніше — більш рано, найбільш рано; пізніше, щонайпізніше — більш пізно, найбільш пізно* та ін.) [див.: 2, с. 9].

Натрапляємо на оказіональні приклади ступенювання прислівник, зокрема простежуємо утворення компаративних форм прислівників від іменників (*сонце — сонціше*) і прислівників часу (*завтріше, зиміше*): *І дощ дощіший за вікном сьогодні! / Сонціше сонце! Ах! Небесна ватра! / А небо! Глянь! Безодніше безодні! / Все це з любов'ю — у завтріше завтра*; «Якщо хочеш маминого паруючого борщика, то і не таку заметіль здолаєш 😊 зима за містом, скажу я вам, набагато зиміше 😊 смачних і снігових вихідних нам, ну а я ще трохи попрацюю для вас в ТСН», — написала Таран з хештегами «там, де зима», «вихідні» і «сніг».

Як бачимо, у сучасному мовленні для вербалізації значення оцінки актуалізуються **оказіональні прислівникові компаративні форми**. Вони можуть утворюватися від інших оказіональних форм, наприклад, прикметникових. Інколи вони стають досить частотними, порівн.: *центр — центріший, — центріше*. Наведімо контекстуальні приклади, що вказують на поширеність цієї прислівникової форми і в тексті оголошення: *Центріше не буває!!! Продамо трикімнатну квартиру в історичній частині Луцька вул. Л. Українки 2; Вулиця Нижанківського, центріше лише Площа ринок. Вартість м2 від 3 до 5 тисяч. Порахуймо. Тепер інше?*, і в дискурсі інтерв'ю: *За його словами, він живе в центрі Києва, «центріше дома немає», але думок про*

евакуацію не виникало. Данилко розповів, що одна дуже відома людина його вмовляла терміново виїхати, і в публіцистичному газетному дискурсі: ...дивлячись сьогодні на сивого Байдена, що крокував уздовж стіни Михайлівського собору, під завивання сирен повітряної тривоги, ще раз піймав себе на думці, що Україна не була центром світу ніколи. А тепер — хто в світі **центріше за Україну?**; ...Ми щиро вдячні Вам за це запитання. Запитання — не просто в десятку, а в самий центр десятки. **Центріше** — не буває, і в поетичному тексті: **Центріше** серця / Десь коло серця чи **центріше**... / Клубок осінніх почуттів, / Тягар невимовлених слів — / Уяви гра. А він не пише. / Це вже збулось в чьомусь сні. / Осіння туга — не остання, / У рими сплутане чекання / Не раз являлося мені. / **Центріше** серця щось зникає, / Коли немає його слів. / Щось безнадійно відмирає... / Те, чому імені немає, / Чого він знати не хотів.

Прислівникові форми мають потенціал до моделювання не лише нормативних компаративних форм, але й оказіональних, що дають змогу створювати оцінні значення. Т. Монахова вважає, що така тенденція до творення оказіональних компаративних форм прислівника — це вияв модерністської тактики творення текстів. На думку названої вченої, **ступенювання прислівників** використовують «для декларації різко негативного ставлення мовця до теми» [10, с. 124]. Однак О. Халіман із цим не погоджується: вона стверджує, що її авторська картотека «засвідчує перевагу компаративних і суперлативних утворень із позитивнооцінними відтінками значень» [23, с. 229]. Отже, такі компаративні форми є амбівалентними, оскільки залежно від контексту можуть виражати одне з опозиційних значень категорії оцінки: *добре й погано*. О. Халіман зауважує, що вона зафіксувала «поодинокі компаративні утворення, змодельовані від *прислівників (присудкових слів)*, що, очевидно, доречно характеризувати як індивідуально-авторський оказіоналізм — вияв лінгвокреативності письменника, порівн.: *А на відповідь іще **аніччиркіше*** (Остап Вишня) [20, с. 84]. Таке формотворення поодиноким реалізується й у сучасному мовленні, напр.: *Часто трапляється якраз навпаки. А бува й іще **наєпакіше**. Проілюструю на хрестоматійних прикладах* (ЛУ, 15/09, С. 7)» [22, с. 304].

Отже, прислівник — це частина мови, що має великий потенціал для творення значення оцінки і на рівні нормативного мовлення, і на рівні оказіональних утворень.

Висновки та перспективи дослідження. Продемонстровано, що прислівник належить до виразних презентантів категорії оцінки. Ця частина мови докладно вивчалася в українському мовознавстві із урахуванням системного і функційного підходів. Констатовано, що прислівник має широкі можливості в моделюванні семантики (а) якості, (б) власне оцінки та (в) їх інтенсифікації, що виявляється, зокрема, під час сполучуваності прислівників з іменниками. Показано, що форми прислівників способу дії *тудою* — *сюди, сюдою* — *туди* мають тенденцію до вербалізації амбівалентної оцінки й належать до суто національних прислівникових форм, що містять інтимізувальну семантику й презентують особливості ментальності українців, водночас простежуємо вербалізацію асоціативного мислення українців. Виразному омовленню значення оцінки сприяють і демінутивні прислівникові утворення, що

також характеризують національну своєрідність, на зразок *тутечки, осьдечки*. Доведено, що вираженню й інтенсифікації оцінного значення сприяють (а) компаративні й суперлативні ад'єктивні форми, що співвідносяться з (а) якісно-означальними, (б) означальними просторовими, (в)означальними міри й ступеня, (г) означальними часовими прислівниками. Водночас українські мовці моделюють оказіональні форми ступенювання прислівників, намагаючись своєрідно вербалізувати аксіологічні смисли.

Перспектива цієї наукової студії полягає в здійсненні порівняльного аналізу прислівникових форм української мови з аналогійними ад'єктивними формами англійської мови для більш виразного виокремлення своєрідності вербалізації значення оцінки, презентованого зазначеними формами.

Література

1. *Ващенко В. С.* Стилістична морфологія української мови. Дніпропетровськ, 1970. 87 с.
2. *Висоцький А. В.* Первинні функціонально-синтаксичні сфери ступеньованих означальних прислівників. С. 9–21. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24637/Vysotskyi.pdf?sequence=1>
3. *Годз О. В.* Синтаксична структура прислівникових речень в українській літературній мові : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2013. 191 с.
4. *Городенська К.* Власне-прислівникова й транспозиційна сфера ступеньованих прислівників з первинною якісно-означальною семантикою. *Вісник Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника*. Ювілейний випуск на пошану 100-річчя від дня народження проф. Івана Ковалика. Філологія. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 41–43.
5. *Городенська К. Г.* Синтаксичні позиції ступеньованих прислівників з первинною локативною семантикою. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук пр. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. Вип. 2. С. 6–11.
6. *Городенська К. Г.* Функціональна специфіка ступеньованих прислівників. *Наукові записки Вінницьк. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія: зб. наук. пр. Вінниця, 2006. Вип. 8. С. 14–18.
7. *Ковтун О.* Категорія роду у вимірах граматики оцінки: рецепція української та англійської лінгвокультур (зіставний аспект). *Альманах „Българска украинистика“*. Вип. X. Софія, 2021. С. 153–167.
8. *Космеда Т. А.* До питання про граматичне вираження категорії оцінки. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. / Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; редкол.: Л. А. Лисиченко (гол. ред.) та ін. Харків: ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 2003. Вип. 10: До ювілею завідувача каф. укр. мови, докт. філол. наук, проф. Лідії Андріївни Лисиченко. С. 50–55.

9. *Костусяк Н. М.* Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників. Луцьк : Вежа, 2002. 179 с.
10. *Монахова Т. В.* Народництво, модернізм і постмодернізм у лінгвістиці: моногр. Миколаїв : Вид-во Чорном. держ. ун-ту ім. Петра Могили, 2015. 300 с.
11. *Німчук В. В.* Історія української мови. Морфологія / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1978. 539 с.
12. *Ощипко І. Й.* Вивчення прислівника в східнослов'янських мовах у поживтневий період. Підсумки і проблеми наукового вивчення української мови у поживтневий період: Тези доповідей Республіканської наукової конференції. Київ: б/в, 1967. С. 56–58.
13. *Ощипко І. Й.* Порівняльний аналіз українських і польських відприкметникових прислівників на -о,-е. *Питання мовознавства Вісник ЛДУ.* Сер. філологічна. 1975. Вип. 9. С. 50–56.
14. *Ощипко І. Й.* О. О. Потебня про прислівник. Серце чистее, думка чесная...: зб. наук. пр. і матер. на пошану І. Ощипко. Львів : Вид-во «Левада». 2018. С.140–145.
15. *Ощипко І. Й.* Семантико-словотвірна характеристика українських прислівників типу по-...-ому. *Актуальні проблеми словотвору української мови* : матеріали наукових читань, присвячених пам'яті професора Івана Ковалика. Тернопіль : б/в, 1993. С. 13–15.
16. *Ощипко І. Й.* Семантична структура предикативних прислівників. Мова і сучасність. *Вісник ЛДУ.* Сер. філологічна. 1990. Вип. 21. С. 59–63.
17. *Ощипко І. Й.* Семантичний зв'язок українських прислівників з корелятивними іменниками. *Вісник Львівського національного університету.* Сер. філологічна. 2000. Вип. 29. С. 9–15.
18. *Ощипко І. Й.* Словотвірна синонімія українських прислівників. Серце чистее, думка чесная...: зб. наук. пр. і матер. на пошану І. Ощипко. Львів : Вид-во «Левада», 2018. С. 175–184.
19. *Паламарчук Л. С.* Лексична синоніміка художніх творів М. М. Коцюбинського. Київ : Вид-во АН УРСР, 1957. 94 с.
20. *Пришва Б. Г.* Словесні засоби гумору Остапа Вишні. *Мовознавство.* 1970. № 2. С. 81–87.
21. *Рязанцева Д. В.* Ступені порівняння прикметників як ефективний засіб створення граматичного значення оцінки (на матеріалі сучасної української публіцистики). *Вісник Дніпропетровського університету.* Серія: Мовознавство. 2011. Т. 19. Вип. 17(2). С. 155–161.
22. Словотворчість незалежної України. 1991–2011. Словник / укл. А. Нелюба. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2012. 608 с.
23. *Халіман О. В.* Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови: моногр. / передне слово, наук. ред. проф. Т. Космеди. Харків : Майдан, 2019. 458 с.
24. *Чалля І. К.* Прислівники в українській мові. Харків : Вид-во Харків. ордена трудового червоного прапора Держ. ун-ту ім. О. М. Горького, 1960. 124 с.

25. Kovtun O. Actual problems of contrastive grammar in the focus of pragmalinguistics. *Studia Rossica Posnaniensia*. TOM XLVII, NR 2. Poznan, 2022. P. 181–196. DOI: <https://doi.org/10.14746/strp.2022.47.2.13>

References

1. Vashchenko, V. S. (1970), *Stylistychna morfolohiia ukrainskoi movy* [Stylistic Morphology of the Ukrainian Language]. Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].
2. Vysotskyi, A. V. *Pervynni funktsionalno-syntaksychni sfery stupenovanykh oznachalnykh pryslivnykiv* [Primary Functional-Syntactic Spheres of Graded Qualifying Adverbs], pp. 9–21. Available at: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24637/Vysotskyi.pdf?sequence=1>
3. Hodz, O. V. (2013), *Syntaksychna struktura pryslivnykovykh rechen v ukrainskii literaturnii movi* [Syntactic Structure of Adverbial Sentences in the Ukrainian Literary Language]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Horodenska, K. (2007), Vlasne-pryslivnykova y transpozytsiina sfera stupenovanykh pryslivnykiv z pervynnoiu yakisno-oznachalnoiu semantykoiu [Proper-Adverbial and Transpositional Sphere of Graded Adverbs with Primary Qualitative-Specifying Semantics], *Visnyk Prykarpat. nats. un-tu im. V. Stefanyka. Yuvileinyi vypusk na poshanu 100-richchia vid dnia narodzhennia prof. Ivana Kovalyka. Filolohiia* [Bulletin of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Jubilee Issue Honoring the 100th Anniversary of the Birth of Professor Ivan Kovalyk. Philology], (15–18), pp. 41–43. [in Ukrainian].
5. Horodenska, K. H. (2006), Syntaksychni pozytsii stupenovanykh pryslivnykiv z pervynnoiu lokatyvnoiu semantykoiu [Syntactic Positions of Graded Adverbs with Primary Locative Semantics], *Naukovi chasopys Nats. ped. un-tu imeni M. P. Drahomanova. Serii 10. Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy* [Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 10. Problems of Grammar and Lexicology of the Ukrainian Language], (2), pp. 6–11. [in Ukrainian].
6. Horodenska, K. H. (2006), Funktsionalna spetsyfika stupenovanykh pryslivnykiv [Functional Specificity of Graded Adverbs], *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia* [Scientific Notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskiy. Series: Philology], (8), pp. 14–18. [in Ukrainian].
7. Kovtun, O. (2021), Katehoriia rodu u vymirakh hramatyky otsinky: retseptsiia ukrainskoi ta anhliiskoi linhvokultur (zistavnyi aspekt) [Category of Gender in the Dimensions of the Grammar of Evaluation: Reception of Ukrainian and English Linguocultures (Comparative Aspect)], *Almanakh „Balgarska ukrajinistika“* [Almanac «Bulgarian Ukrainian Studies»], (10), pp. 153–167. [in Ukrainian].
8. Kosmeda, T. A. (2003), Do pyttannia pro hramatychnе vyrazhennia katehorii otsinky [On the Issue of the Grammatical Expression of the Category of Evaluation], *Linhvistychni doslidzhennia* [Linguistic Studies], (10), pp. 50–55. [in Ukrainian].

9. Kostusiak, N. M. (2002), *Katehoriia stupeniv porivniannia prykmetnykiv i pryslivnykiv* [Category of Degrees of Comparison of Adjectives and Adverbs]. Lutsk: Vezha. [in Ukrainian].
10. Monakhova, T. V. (2015,) *Narodnytstvo, modernizm i postmodernizm u lnhvistytsi* [Populism, Modernism, and Postmodernism in Linguistics]. Mykolaiv: Vyd-vo Chornom. derzh. un-tu im. Petra Mohyly. [in Ukrainian].
11. Nimchuk, V. V. (1978), *Istoriia ukrainskoi movy. Morfolohiia* [History of the Ukrainian Language. Morphology]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
12. Oshchypko, I. Y. (1967,) *Vyvchennia pryslivnyka v skhidnoslov'ianskykh movakh u pozhovtnevnyi period* [Study of the Adverb in East Slavic Languages in the October Period], *Pidsumky i problemy naukovoho vyvchennia ukrainskoi movy u pozhovtnevnyi period: Proceedings of the Republican Scientific Conference*, Kyiv, pp. 56–58. [in Ukrainian].
13. Oshchypko, I. Y. (1975), *Porivnialnyi analiz ukrainskykh i polskykh vidprykmetnykovykh pryslivnykiv na -o, -e* [Comparative Analysis of Ukrainian and Polish Adverbial Participles in -o, -e], *Pytannia movoznavstva. Visnyk LDY. Ser. filolohichna* [Issues of Linguistics. Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University. Philological Series], (9), pp. 50–56. [in Ukrainian].
14. Oshchypko, I. Y. (2018), *O. O. Potebnya pro pryslivnyk* [O. O. Potebnya on the Adverb], *Serce chystee, dumka chesna...* [Pure Heart, Honest Thought...]. Lviv: Vyd-vo «Levada», pp.140–145. [in Ukrainian].
15. Oshchypko, I. Y. (1993), *Semantyko-slovoTVirna kharakterystyka ukrainskykh pryslivnykiv typu po-...-omu* [Semantic and Derivational Characteristics of Ukrainian Adverbs of the Type po-...-omu], *Aktualni problemy slovotvoru ukrainskoi movy* [Current Issues in Ukrainian Word Formation], pp.13–15. [in Ukrainian].
16. Oshchypko, I. Y. (1990), *Semantychna struktura predykatyvnykh pryslivnykiv* [Semantic Structure of Predicative Adverbs], *Mova i suchasnist. Visnyk LDY. Ser. filolohichna* [Language and Modernity. Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University. Philological Series], (21), pp. 59–63. [in Ukrainian].
17. Oshchypko, I. Y. (2000), *Semantychnyi zv'iazok ukrainskykh pryslivnykiv z koreliatyvnymi imennikamy* [Semantic Relationship of Ukrainian Adverbs with Correlative Nouns], *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu. Ser. filolohichna* [Bulletin of Lviv National University. Philological Series], (29), pp. 9–15. [in Ukrainian].
18. Oshchypko, I. Y. (2018), *Slovotvirna sinonimiia ukrainskykh pryslivnykiv* [Derivational Synonymy of Ukrainian Adverbs], *Serce chystee, dumka chesna...* [Pure Heart, Honest Thought...]. Львів: Вид-во «Левада», pp. 75–184 [in Ukrainian].
19. Palamarchuk, L. S. (1957), *Leksychna sinonimika khudozhnikh tvoriv M. M. Kotsiubynskoho* [Lexical Synonymy in the Literary Works of M. M. Kotsiubynskyi]. Kyiv: Vyd-vo AN URSR. [in Ukrainian].
20. Pryshva, B. H. (1970), *Slovesni zasoby humoru Ostapa Vyshni* [Verbal Means of Humor of Ostap Vyshnia], *Movoznavstvo* [Linguistics], (2), pp. 81–87. [in Ukrainian].

21. Ryazantseva, D. V. (2011), Stupeni porivniannia prykmetnykiv yak efektyvnyi zasib stvorennia hramatychnoho znachennia otsinky (na materialy suchasnoi ukrainskoi publitsystyky) [Degrees of Comparison of Adjectives as an Effective Means of Creating the Grammatical Meaning of Evaluation (Based on Modern Ukrainian Journalism)], *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya: Movoznavstvo [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Linguistics]*, Vol. 19, (17(2)), pp. 155–161. [in Ukrainian].
22. *Slovotvorchist nezalezhnoi Ukrainy. 1991–2011. Slovnyk [Word Formation in Independent Ukraine. 1991–2011. Dictionary]*. (2012) Kharkiv: Kharkivske istoriko-filologichne tovarystvo. [in Ukrainian].
23. Khaliman, O. V. (2019), *Hramatyka otsinky: morfologichni katehorii ukrainskoi movy [Grammar of Evaluation: Morphological Categories of the Ukrainian Language]*. Kharkiv: Maidan. [in Ukrainian].
24. Chaplia, I. K. (1960), *Pryslivnyky v ukrainskii movi [Adverbs in the Ukrainian Language]*. Kharkiv: Vyd-vo Kharkiv. ordena trudovoho chervonoho prapora Derzh. un-tu im. O. M. Horkoho. [in Ukrainian].
25. Kovtun, O. (2022), Actual problems of contrastive grammar in the focus of pragmatolinguistics, *Studia Rossica Posnaniensia*, Vol. XLVII, (2), pp. 181–196. DOI: <https://doi.org/10.14746/strp.2022.47.2.13>. [in English].

УДК 821.161.2Токарчук:165.191

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309419>

О. А. Войцева,
д-р філол. наук, проф.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри прикладної лінгвістики
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3460-4545>

МІФОЛОГЕМА «PODRÓŻ» / «ПОДОРОЖ» ТА ЇЇ МОВНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ У РОМАНІ ОЛЬГИ ТОКАРЧУК «BIEGUNY» («БІГУНИ»)

Статтю присвячено вивченню мовних репрезентатив міфологеми «PODRÓŻ» / «ПОДОРОЖ» у романі Ольги Токарчук «Bieguni». Матеріал дослідження надає можливість розкрити архетипне та актуальне осмислення міфологеми «ПОДОРОЖ» в художньому тексті. Міфологема за змістом являє розповідь про якусь подію. Пов'язана з міфологічною картиною світу, міфологема як семіотична структура моделює окремих фрагмент картини світу. Важливою сюжетно-поняттєвою структурою є міфологема «ПОДОРОЖ», що втілює ідею руху, мети переміщення, просторово-часові уявлення та перебуває у партитивних стосунках з міфічною картиною світу, впорядковуючи окрему ділянку просторового та часового континууму.

У системі міфологічних образів лексема *podróż* та її синоніми *pielgrzymka*, *wędrówka* символізують життя, життєвий шлях, шлях до мети з перешкодами, пошуки правди, прагнення до внутрішніх змін, пошуки духовної мети тощо. Герої О. Токарчук здійснюють подорожі з різною метою. Розвиток сюжету відбувається у вигляді окремих фрагментів — відрізків на шляху життя: жінка, яка піклується про дитину з обмеженими можливостями, не повертається до дому, оскільки приймає філософію «бігунів», починає подорожувати в метро разом з подібними людьми; австралійська вчена повертається до Польщі, щоб зробити евтаназію колишньому коханому; матір покидає разом з дитиною свого чоловіка під час відпочинку в Хорватії тощо. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що авторка надає досить повну інформацію про цей міфологічний феномен, який є одночасно статичною структурою, оскільки містить систему образів, і динамічною, бо здатний до розгортання у вигляді сюжету. Міфологема «PODRÓŻ» як згорнута амбівалентна форма міфу в тексті роману «Бігуни» характеризується семантичною багатоплановістю, відбиваючи особливості як архетипного світосприйняття наших предків, так

і сучасні індивідуально-авторські уявлення про цей феномен. О. Токарчук творчо інтерпретує та модифікує міфосимволічні моделі розглядуваної міфологеми. Тільки подорожуючи, стверджує письменниця, можна відтворити втрачений людством зв'язок між окремими традиціями та культурами.

Ключові слова: міф, міфологема, архетип, семантика, мовна репрезентація, Ольга Токарчук.

O. A. Voytseva,

ScD in Philology, Prof.,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Professor of the Department of Applied Linguistics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3460-4545>

THE MYTHOLOGEME «PODRÓŻ» / «TRAVELS» AND ITS LINGUISTIC REPRESENTERS IN OLGA TOKARCHUK'S NOVEL «BIEGUNI» («RUNNER»)

The article is devoted to the study of the means of linguistic objectification of the mythologeme «PODRÓŻ» / «TRAVELS» in Olga Tokarchuk's novel «Bieguni». Mythological thinking as a special kind of world-view includes a sensory, figurative understanding of natural phenomena and facts of social life. The main purpose of the article is to analyze the linguistic representation of the mythologeme «TRAVELS» by Polish writer Olga Tokarchuk, the winner of literary prizes («Nike» 2008, International Booker Prize, Nobel Prize 2018). The research material provides an opportunity to reveal the archetypal and topical understanding of the mythologeme «TRAVELS», characteristic not only for the mythopoetic thinking of the archaic society, but also for the consciousness of contemporary speakers, and the individual author's world-view of the literary discourse regarded. To achieve this goal, methods of descriptive, component and discursive analysis are used.

The analysis allows us to state that O. Tokarchuk provides rather complete information about this mythological phenomenon, which is both a static structure because it contains a system of images and a dynamic one, because it is able to unfold in the form of a plot. The author creatively interprets and modifies the archetypal mythologeme, which embodies the human aptitude for travels and travelling as cognition of the world around, one of the manifestations of human freedom, filling it with new culturally marked semantics, creating a special mythosymbolic model of the world in which the mythologeme «PODRÓŻ» can mean life, interpersonal contacts, loneliness in the crowd, movement without movement, movement as an exploration of oneself through the cognition of the world around, search for the mystery of existence, etc. Only by travelling, says the writer, we can reconstruct the link lost by the mankind between individual traditions and cultures. We see the prospects

of the research in the further separation of archetypal and individual authorial treatment in literary texts in the interpretation of mythologists.

Key words: myth, mythologeme, archetype, semantics, linguistic representation, Olga Tokarchuk.

Постановка проблеми. Міфотворчість і міфологічна свідомість залишаються актуальними для людства, що засвідчують сучасні художні твори. «Багатозначність міфу як явища виражає його універсальність і вимагає відповідно залучення багатоаспектних засобів його аналізу» [1, с. 6]. Поняття «міфу» розуміється як «ідеологічний продукт давніх уявлень про доколишний світ, особливе похідне від духовних зусиль первісних людських колективів пояснити його ґенезу, структуру і подальшу долю» [5, с. 386]. Як форма витлумачення об'єктивної дійсності міф за допомогою чуттєво-наочних образів стосується минулого і відбиває сучасний стан культури.

Особливе зацікавлення у лінгвістів викликає інтегральне вивчення семіотичних і когнітивних якостей мовних одиниць, що репрезентують у художньому тексті архетипні колективні та індивідуально-авторські уявлення про міфологічні ідеї або мотиви.

Аналіз досліджень проблеми. Теоретичним підґрунтям були праці, присвячені міфології як способу інтерпретації навколишнього світу (Р. Барт, М. Леві-Строс, К. Юнг, К. Керенї, О. Колесник, В. Копалинський, І. Зварич, В. Скуратівський) та вивченню лінгвістичної об'єктивності міфологем як складових духовної культури людства (О. Потебня) та ін.

Метою розвідки є вивчення лінгвістичної репрезентації міфологеми «ПОДОРОЖ» / «PODRÓŻ» у романі Ольги Токарчук, лауреатки літературних премій «Ніке», 2008 р., Міжнародної Букерівської премії, а також Нобелівської премії за 2018 р. (за «wyobrażnię narracyjną, która z encyklopedyczną pasją reprezentuje przekraczanie granic jako formę życia») [10]. https://uk.wikipedia.org/wiki/Ольга_Токарчук#cite_note-9 Для реалізації мети слугували такі **завдання**: виявлено і проаналізовано сутність терміну міфологема, історію цього поняття в науковому дискурсі, здійснено семантичний аналіз слів, пов'язаних з міфологемою «ПОДОРОЖ», схарактеризовано новаторський підхід автора роману до розглядуваної міфологеми та її вербалізації. **Об'єктом** дослідження є текст роману О. Токарчук «Bieguni». **Предметом** нашого дослідження є міфологема «ПОДОРОЖ» як складовий елемент міфів, первинна схема одного з міфічних сюжетів. Термін *міфологема* (< д.-гр. *μῦθος* — оповідь, *λόγος* — думка, причина), введений до наукового обігу К. Юнгом і К. Керенї, використовується у лінгвістиці на позначення згорнутої форми міфу, стійких конструктів загальнолюдської думки, які повторюються та узагальнено відбивають навколишню дійсність у вигляді чуттєво-конкретних асоціацій у людській свідомості, пор.: *«літ. Схожа, повторювана у міфах різних народів тема. 2. перен. Складовий елемент міфу»* [6].

Матеріал дослідження (текст роману О. Токарчук «Бігуни», 2007 р.) надає можливість розкрити актуальність міфологеми «ПОДОРОЖ» / «PODRÓŻ», характерної

не тільки для міфопоетичного мислення архаїчного суспільства, але й для свідомості сучасних людей. Для виконання поставленої мети застосовано **методи** описового, компонентного та дискурсивного аналізу.

Наукова новизна полягає в аналізі моделей міфологем зі світу речей у сучасному художньому тексті, запропоновано індивідуальну інтерпретацію культурологічних артефактів. **Теоретичне** значення праці полягає у розвитку лінгвокультурологічного аспекту дослідження міфологем. **Практичне** значення — в тому, що результати статті, що поглиблюють вивчення лінгвістичного поняття міфологеми, аналізують міфологему «ПОДОРОЖ» в творі польської письменниці О. Токарчук, можуть бути використані в навчальних курсах з лінгвокультурології та стилістики.

Виклад основного матеріалу. Міфологічна картина світу була спробою первісної людини пізнати й упорядкувати навколишній світ. Міфи відіграли особливе значення у розвитку літератури та мистецтва. «Міфічні образи мають тривку структуру, канонічну для колективу, що їх він витворив, чіткий набір певних ознак і рис, які впродовж тисячоліть зберігаються-поновлюються у відповідній колективній пам'яті. Надзвичайна тривкість усіх міфологічних структур — від постійних сюжетів до постійних тропів у наративному відтворенні цих сюжетів — зумовлена їхньою високою інформаційною функцією у первісних колективах, адже у них уся сума людського досвіду зосереджувалася саме в міфі, які відповідно і визначали поведінку та мислення архаїчної людини у повному їх обсязі. Саме міфологічні уявлення-узагальнення, накладені всією своєю нормативно-інформаційною масою на архаїчну свідомість, і визначали її орієнтацію у світі» [5, с. 387]. Крізь призму базових аксіоматичних операторів міфопростору «здійснюється інтерпретація взаємодій різних систем / світів, породжуються смислові поля, у контексті яких кодуються та осмислюються актуальні явища сьогодення» [2, с. 23; 3].

Міф належить до вторинної семіотичної системи, одиницею якої є міфологема, їй притаманна аксіологічна маркованість і здатність до актуалізації у тексті за допомогою лінгвістичних засобів. Міфологема за змістом являє розповідь про якусь подію. Пов'язана з міфологічною картиною світу, міфологема як семіотична структура моделює окремих фрагмент картини світу, «реалізує концепти міфологічного мислення; містить стабільний зміст (цим наближається до алегорії); проявляє свої семантичні можливості і всередині заданої походженням змістової традиції (цим тяжіє до символу), і в поєднанні з іншими міфологемами; здатна формувати нові понятійно-образні композиції; міфологема — ціннісна форма культурної пам'яті, суспільного сумління, мета національного діалогу» [4, с. 414].

Важливою сюжетно-поняттєвою структурою у тексті роману «Bieguni» є міфологема «ПОДОРОЖ», що втілює ідею руху, мети переміщення, просторово-часові уявлення. У системі міфологічних образів лексема *podróż* та її синоніми *pielgrzymka*, *wędrówka* символізують «життя, життєвий шлях, ризикований шлях до мети з перешкодами, пошуки правди, прагнення до внутрішніх змін, пошуки духовної мети, очищення, пригуду, гру» тощо [8, с. 331–333].

Дефініція лексеми *podróż* 'od XVIII w. przebywanie dłuższej drogi, podróżowanie' та її внутрішня форма (походить від словосполучення з прийменником *po drodze* 'тривале перебування в дорозі' з первинним значенням 'переміщення по дорозі') [15, с. 454] містять такі базові семантичні ознаки, як-от: «переміщення, пересування», «довге і тривале перебування в русі», «процес їзди, ходьби куди-небудь», «подолання довгої дороги, шляху».

У романі Ольги Токарчук «*Bieguni*» ця міфологема становить центральну композиційну основу сюжету, що імпліцитно містить оповідання про події з міфологічними корелятами. Авторка наголошує, що її художній твір не містить географічних відомостей, опису вражень від поїздки, це передусім книга про подорож як психологічний феномен, що змушує людину рухатися, переміщатися: *Ale nie jest to książka o podróży. Nie ma w niej opisów zabytków i miejsc. Nie jest to dziennik podróży ani reportaż. Chciałam raczej przyrzeć się temu, co to znaczy podróżować, poruszać się, przemieszczać. Jaki to ma sens? Co nam to daje? Co to znaczy* [11].

Слово *podróż* зустрічається у аналізованому художньому тексті понад 50 разів, поняття подорожі характеризують такі прикметники, як: ***dalsze i bliższe podróży, długa podróż, codzienna podróż jest podróżą wahadłową, daleka podróż*** та ін. Напрямок руху мандрівників визначений заздалегідь або невизначений: в одному напрямку з ким-небудь, попутно, мимохідь, до якогось відомого або наміченого місця; вперед і назад.

Спосіб переміщення людей — різноманітний (*ходуми, їздуми, бієми, літати, плісти*), час — розтягнутий, лінійний, умовний: *To czas linearny, bardziej użyteczny, bo to jest miara dążenia do celu i narastanie procentów* [14, с. 61]; *Czas wszystkich podróżnych to wiele czasów w jednym, cała mnogość. To czas wysp, archipelagi porządku w oceanie chaosu, to czas, który produkują dworcowe zegary, wszędzie inny, czas umowny, południkowy, więc niech nikt nie bierze go zbyt poważnie* [там само, с. 62].

Герої О. Токарчук здійснюють подорожі з різною метою. Розвиток сюжету відбувається у вигляді окремих фрагментів — відрізків на шляху життя: жінка, яка піклується про дитину з обмеженими можливостями, не повертається до дому, оскільки приймає філософію «бігунів», починає подорожувати в метро разом з подібними людьми; австралійська вчена повертається до Польщі, щоб зробити евтаназію колишньому коханому; матір покидає разом з дитиною свого чоловіка під час відпочинку в Хорватії тощо. Оповідання переплітаються, імітують прецедентні тексти (розповіді про перевезення серця Фридеріка Шопена до Польщі, про нідерландського анатома XVII ст. Фридеріка Рюйша та колекцію його препаратів, про голландського хірурга і анатома Філіпа Вергеєна) та створюють ефект міфологічних паралелей з метою зрозуміння сучасних *biegaczy* («бігунів»).

Сенс мандрівки наповнюється не лише прагматичними, а й духовними прагненнями. Мандрівники подорожують для того, щоб домогтися певної мети: отримати нові знання, відвідати певні території, музеї (*Obcowanie z oryginałem, a nie z kopią* [12, с. 69]; *Istnieje pewien znamieny syndrom nazwany imieniem Stendhala, gdy to przybywa się do miejsca znanego z literatury czy sztuki* [там само, с. 198]),

вивчити незвідані землі, зробити відкриття (*James Cook wyruszył na południowe morza, żeby obserwować przejście Wenus...* [там само, с. 302]), пізнати моря і океани (*Przemierzyłem wzdłuż i wszerz Morze Północne i Bałtyk nie jest mi obcy* [там само, с. 100]), подорожувати шляхом літературного героя (як Карен та її чоловік професор), відшукати свої коріння (*...podróżował w poszukiwaniu swoich korzeni* [там само, с. 67]), зібрати докази знущання над тваринами (*Kobieta podróżuje, by zbierać «Raporty o niegodziwości»... to, co robi człowiek ze zwierzętami* [там само, с. 77]) тощо.

На лексичному рівні міфологему «*PODRÓŻ*» експлікують лексеми та словосполучення, що входять до спільного семантичного поля, зокрема іменники на позначення подорожі, мандрівників, символічних атрибутів подорожі, топоніми, екзотизми, антропоніми, дієслова руху тощо.

Прагнення до подорожі було породженням колективного міфічного мислення, у якому людина, суспільство і природа були єдиним цілим. Авторка торкається історичного минулого, коли племена й народності кочували з метою пошуку їжі, безпечної території, поліпшення якості життя: *Barbarzyńcy nie podróżują, oni po prostu idą do celu albo dokonują najazdów* [12, с. 61]. Унаслідок міграцій з'явилася номадична культура кочових народів, для яких міграція є невід'ємною частиною життя й побуту: *...nomadzi i kupcy, gdy wyruszają w drogę, musieli wymyślić dla siebie inny czas...* [там само, с. 61].

Дорелевантнихархаїчнихсмысловихкомпонентівміфологеми«*PODRÓŻ*»уромані О. Токарчук належать: «подорож — життя людини та пошуки його сенсу» (*Co to za perfidna geometria, która zmienia nas w idiotów — tam i z powrotem, parodia podróży. Wyruszyć, żeby zaraz wrócić. Rozpedzić się i od razu wyhamować* [там само, с. 105]); «подорож як спасіння душі» (*Po co tu przyjechał? Taki właśnie był sens dawnych podróży. Dążenie i dotarcie do miejsca świętego przydawało nam świętości, obmywało z grzechów* [там само, с. 195]), «подорож з метою отримання освіти» (*Martwi się, jakby swoich synów wyprawiała właśnie w podróż na dalekie uniwersytety* [там само, с. 246]), «подорож — смерть» (*kres życia*); «подорож — сон» (*Są rzeczy, które dzieją się same, są podróże, które zaczynają się i kończą we śnie* [там само, с. 108]; *Pewnej nocy w Nowym Jorku śniłam, że nocą błędzę po ulicach miasta*) [там само, с. 408].

Синонімічний ряд до слова *подорож* становлять іменники з близькою семантикою: *droga* (26 слововживань) від XIV ст. 'wydzielony pas ziemi przystosowany do komunikacji, wszelki szlak komunikacyjny; trasa, odcinek trasy; podróż, wędrówka; sposób postępowania, działania' < psł. **dorga* 'wyżłобienie; rowek; bruzda; droga' віддієслівний іменник від psł. **drgati* 'ciągnąć, targać, rwać, drzeć, trzeć' [там само, с. 126]; *wyprawa* (11 слововживань) (від числівника *wyprawić*) [16]; *rejs* (9 слововживань) < hol. *Reis* 'podróż', niem. *Reise* 'wyjazd, podróż' [16]; по 4 слововживання: *labirynt* < łac. *labyrinthus* gr. *labýrinthos*) [16], *wyjazd, przybycie*; по 3 слововживання: *marsz* (< fr. *marche*) [16], *pielgrzymka* < *pielgrzym* від XIV ст. 'pątnik', daw. 'podróżnik, wędrowiec, przybываjący z obcych stron, obcy' < niem. *Pilgrim* 'pielgrzym, pątnik' ze śłac. *pelegrinus* od łac. *peregrinus* 'zagraniczny, obcy; cudzoziemiec' [там само, с. 429]; по 2 слововживання: *marszruta* < niem. *Marschroute*, niem. *Marsch* 'marsz' + fr. *route* 'droga' [16], *autostop* < *auto* skrót od

automobil i *stop* z ang. 'zatrzymywać' [16], *przygoda* з XIV ст. 'wydarzenie niecodzienne, odbiegające od zwykłego trybu życia' < psł. **prigoda* 'wydarzenie, zdarzenie'; віддієслівний іменник від **prigoditi* się 'zdarzyć się, przytrafić się' [там само, с. 497], *ucieczka* від XV ст. 'szybkie oddalenie się od niebezpieczeństwa, uciekanie, ucieknięcie', 'to, do czego się ktoś ucieka w potrzebie, ratunek, obrona' *uciekać* (< **utekati*) z przyrostkiem *-ka* (< **-ьka*) [там само, с. 661]. По одному разу вживаються такі лексеми, як: *lot* < *lecieć* z psł. **letěti*) [16], *trasa* < niem. *Trassez* z fr. *tracé* od fr. czasownika *tracer* 'kreślić, wyznaczać, wytaczać' [16], *przeprawa*, *perzeptyw*, *błądzenie* < *błądzić* z psł. **blōditi*, *przyjazd*, *start* < ang., *trakt* < łac. śred. *tractio* 'ciągnięcie' z łac. *tractus* 'ciąg' [16], *wycieczka* < *wyciekać* 'wypływać' (daw. też 'wybiegać') z przyrostkiem *-ka* [16], *wyjście*.

Персонажі О. Токарчук — це «люди в русі» (*biegacze*, *podróżni*, *wędrowcy*, *pielgrzymi*, *bracia* i *siostry* w *podróży*, *uciekiniery*, *wariaci*, *włóczykije*, *wagabundzi*, *nomadzi*, *człowiek podróżujący*, *człowiek w ruchu*), для яких поняття руху як «зміна положення кого-небудь унаслідок переміщення» має більшу цінність, ніж нерухомість, інерція.

Слово *ruch* (з XVII ст. < psł. dial. **ruchъ* [< **rouço-*] 'poruszanie, ruch'; rzeczownik odczasownikowy z psł. **rusti* 'ryć, kopać, kopiąc, przewracać, poruszać' bądź od psł. *rušiti* 'wprawiać w ruch, popychać, poruszać, naruszyć, poruszając, obalać, zwałać' [15, с. 526]) має 27 слововживань у тексті: *Nie umiałam kielkować, zostałam pozbawiona tej roślinnej zdolności. Nie ciągnę soków z ziemi, jestem anty-Anteuszem. Moja energia bierze się z ruchu* — z *trzęsienia autobusów, z warkotu samolotów, z kołowania promów i pociągów; ... prawdziwe życie odbywa się w ruchu* [там само, с. 12]; *Płynność, mobilność, iluzoryczność — to właśnie znaczy być cywilizowanym* [там само, с. 61].

Слово *bezruch* позначає «відсутність руху, змін» і утворює опозицію до лексеми *ruch* з негативною конотацією, яку фіксують епітети ***gęsty***, ***widzialny***, порівняння з зимовим вечором і лампами зі слабким світлом: *Najbardziej dotkliwy jest bezruch: gęsty, widzialny — zimny zmierzch i słabe światło sodowych lamp, grzęznące w mroku w odległości zaledwie metra od swego źródła* [там само, с. 5].

Подорож символізують традиційні й сучасні атрибути, які позначають такі слова й словосполучення: відбитки стопи («*Zamiast zwracać uwagę na twarz przechodniów, spoglądałem na ich stopy i wszystkich tych zabieganych ludzi sprowadzałem do kroków spieszących — tylko ku czemu*» (z Ciorana) [там само, с. 30], мушлі (*Pod stopami ciepły piasek i wypukłe kosteczki muszel* [там само, с. 138]), сандалі (*Noga w sandale jest kotwicą, która trzyma go przy ziemi, utknął. Świadomie, z wysiłkiem, zdziwiony sam sobą, zmusza ją do ruchu* [там само, с. 33], мапи (*Kiedy wyruszam w podróż, znikam z map. Nikt nie wie, gdzie jestem. W punkcie, z którego wyszłam, czy w punkcie, do którego dążę? Czy istnieje jakieś «pomiędzy»? [там само, с. 60], путівники (*Ale nie ma przecież książek tak szybko starzejących się jak przewodniki, co jest zresztą dobrodziejstwem dla przemysłu przewodnikowego* [там само, с. 83], косметика для подорожей (*Dziś już każda szanująca się drogeria oferuje klientom specjalną serię kosmetyków podróżnych* [там само, с. 68], мережа Інтернет (перифраз *державна Інтернет*) (*Mój telefon, również**

grzeczny, gdy tylko wysiądę z samolotu, od razu zawiadamia mnie, w jakiej prowincji państwa Sieci się znalazłam [там само, с. 362] та ін.

Засобами експлікації міфологеми «PODRÓŻ» у художньому дискурсі О. Токарчук є топоніми (*Odra, Amazonka, Montreal, Wiedeń, San-Francisko, Frankfurt*), екзотизми (*safari, sjesta, turbany, heban, rakija*), що маркують локуси на шляху подорожніх і створюють особливий колорит; антропоніми (*Leonardo da Vinci, Herodot, Jemes Cook, Kopernik, Kleopatra, Lara Croft*), міфоніми — власні найменування вигаданих або легендарних і міфічних об'єктів (*Anteusz, Atena, Goga i Magoga, Achilles, Latający Holender*):... «*ty*» і «*oni*» są zaledwie niewyraźnymi fantazmatami, **Latającymi Holendrami**, które pojawiają się gdzieś daleko na horyzoncie i zaraz znikają [там само, с. 110] тощо.

Під час подорожей мандрівники натрапляють на міфічні лабіринти — символи небезпечної території. Один із них перенесений письменницею на хорватський острів Вис з маслиновим гаєм, що стає пасткою для дружини та дитини Куницького: *On błądzi w liściastych labiryntach krzycząc: «Jagoda, Jagoda!» Do kogo? Kogo szuka?* [там само, с. 37]; лабіринт у гаремі, що неможливо описати словами: *Słowa nie potrafią oddać labiryntów haremu* [там само, с. 121]; лабіринт вулиць Єрусалиму, який закінчується стіною: *Uważajcie, idźcie tym labiryntem uliczek po znakach, stacjach, niech was prowadzi wskazujący palec wyciągniętej ręki, numeracja wersów w księdze, rzymskie cyfry wymalowane na ścianach domów... W środku labiryntu nie ma ani skarbu, ani minotaura, z którym trzeba stoczyć walkę; droga kończy się nagle ścianą* [там само, с. 407–408].

До спільного семантичного поля лексеми *podróż*, що вербалізує розглядувану міфологеми, належать дієслова руху разом із похідними: *iść / chodzić, jechać / jeździć; lecieć / latać, płynąć / pływać, wieść / wozić, podróżować, sunąć, ruszyć / ruszać, ruszyć się / ruszać się, błądzić*, стійкі словосполучення: *ruszyć w drogę, wyruszać (wyprawiać się) w podróż, wybrać się piechotą, parcie do przodu, głowa w świecie, im dalej, tym lepiej, kres podróży* та ін.

Авторка наповнює міфологеми «PODRÓŻ» новим змістом, зокрема назва твору «Bieguni» імплікує не тільки швидкість і характер руху тих, хто подорожує, але й має символічне значення: за віруваннями членів православної секти постійне переміщення слугує спасінню душі: *Uciekajcie, ruszajcie z domów, idźcie, bieguni, bo tylko w ten sposób można się ustrzec przed pułapkami antychrysta. Jakakolwiek otwarta z nim walka będzie z góry przegrana. Zostawcie to, co posiadacie, porzućcie ziemię i ruszajcie w drogę* [там само, с. 292].

Щоб привернути увагу читача на те, як змінюється сенс подорожі у наш час, О. Токарчук вводить до тексту цикл лекцій на тему подорожньої психології як галузі науки, що відбуваються на перонах і літовищах, де мандрівники змушені на якийсь час затриматися: *Psychologia podróżna zajmuje się człowiekiem podróżującym, człowiekiem w ruchu, i w ten sposób sytuuje się w opozycji do tradycyjnej psychologii, która zawsze rozpatrywała istotę ludzką w stałym kontekście, w stabilności i bezruchu* [там само, с. 85].

У міфопросторі роману зустрічаємо авторські уявлення про «PODRÓŻ»: «подорож — пізнання інших людей» (*Celem mojej pielgrzymki jest zawsze inny pielgrzym* [там само, с. 25]), «подорож — самотність» (*Myślę, że takich jak ja jest wielu. Zamkniętych. Nieobecnych* [там само, с. 60]), «подорож — рух без руху (у різні напрями або по колу)», «подорож — заглиблення у фізичний і психічний стан людини» (*Wydaje się, że jedynym możliwym ruchem jest ruch w głąb* [там само, с. 83]; *Te podróże wytaczały kręgi, wracały do punktu wyjścia i ich cel ... we wnętrzu ciała* [там само, с. 151]; *Nie ulega wątpliwości — narządy upakowane są w ciele starannie, na długą podróż* [там само, с. 141]), «подорож — хворобливий стан людини» (*Historia moich podróży jest tylko historią niedomagania* [там само, с. 21]), «подорож — шлях до нового, чистого життя, до безсмертя» (*...ludziom w podróży wszystko wydaje się nowe i czyste, dziewicze i, w pewnym sensie, nieśmiertelne* [там само, с. 346]).

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, міфологема «PODRÓŻ» як згорнута амбівалентна форма міфу в тексті роману «Бігуни» характеризується семантичною багатоплановістю, відбиваючи особливості як архетипного світосприйняття наших предків, так і сучасні індивідуально-авторські уявлення про цей феномен. О. Токарчук творчо інтерпретує та модифікує міфосимволічні моделі розглядуваної міфологеми. Тільки подорожуючи, стверджує письменниця, можна відтворити втрачений людством зв'язок між окремими традиціями та культурами.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому вивченні архетипного та індивідуально-авторського в трактуванні міфологем у художніх текстах.

Література

1. Зварич І. М. Міфологічна парадигма художнього мислення : автореф. дис. на здобуття ... докт. філол. наук. Київ, 2003. 38 с.
2. Колесник О. С. Лінгвосеміотика міфологічного простору: дис. ... докт. філол. наук. Київ, 2012. 548 с.
3. Колесник О. С. Концепт-міфологема *гном* у дзеркалі мови. *Studia Philologica (Філологічні студії)*: зб. наук. праць, 2014. № 3. С. 23–30.
4. Костюк І. Міфологема: історія поняття в науковому дискурсі. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. Львів: ЛНАМ, 2011. Вип. 22. С. 405–416.
5. Скуратівський В. Міф. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
6. Словник української мови: у 20 т. Київ: Наук. думка, 2010–2020 URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=182747&page=1647/>
7. Цюрупа М. В. Осмислення феномену туризму в європейській історико-філософській традиції. *Філософія туризму*. Київ: Кондор, 2004. С. 22–44.
8. *Kopaliński W.* Słownik symboli. Warszawa: Oficyna wydawnicza Rytm, 2001. 521 s.
9. *Kozioł P.* Olga Tokarczuk. *Culture. pl.* URL: <https://culture.pl/pl/tworca/olga-tokarczuk/>
10. *Królak S.* Dwa razy wychodziła za mąż, była psychoterapeutką. Życie prywatne Olgi Tokarczuk to gotowy materiał na powieść. URL: <https://plejada.pl/newsy/>

olga-tokarczuk-laureatka-nagrody-nobla-kim-jest-ksiazki-olgi-tokarczuk-przemowienie/6gxy63j/

11. Recenzja książki: Bieguni. URL: <https://www.granice.pl/recenzja/bieguni/1251/>
12. Tokarczuk O. Bieguni. URL: <https://www.granice.pl/recenzja/bieguni/1251/>
13. Warnke A. Olga Tokarczuk. «Bieguni». URL: <https://culture.pl/pl/dzielo/olga-tokarczuk-bieguni/>
14. Tokarczuk O. Bieguni. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2007. 451 s.
15. Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005. 862 s.
16. Wielki słownik języka polskiego PAN / Redaktor naukowy Piotr Źmigrodzki. URL: <https://wsjp.pl/>

References

1. Zvarych, I. M. (2003), *Mifolohichna paradyhma khudozhn'oho myslennya*: avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk [Mythological paradigm of artistic thinking]. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Kolesnyk, O. S. (2012), *Linhvosemiotyka mifolohichnoho prostoru*: dis. ... of Philology science [Linguosemiotics of mythological space]. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Kolesnyk, O. S. (2014), Kontsept-mifolohema hnom u dzerkali movy [The concept-mythologism of a dwarf in the mirror of language], *Studia Philologica (Filolohichni studiyi)*: zb. nauk. prats [Philological Studies: collection of scientific works], № 3, pp. 23–30. [in Ukrainian].
4. Kostiuk, I. (2011), Mifolohema: istoriya ponyattya v naukovomu dyskursi [Mythology: the history of the concept in scientific discourse], *Bulletin of the Lviv National Academy of Arts Visnyk L'vivs'koyi natsional'noyi akademiyi mystetstv* [Bulletin of the Lviv National Academy of Arts], Lviv: LNAM, 2011. Issue 22, pp. 405–416. [in Ukrainian].
5. Skurativsky, V. (2002), Myth [Mif], *Filosofs'kyy entsyklopedychnyy slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abris. [in Ukrainian].
6. *Slovnky ukrayins'koyi movy : u 20 t* [Dictionary of the Ukrainian language: in 20 volumes] (2010–2020). Kyiv: Nauk. dumka. URL: <https://services.ulif.org.ua/exp/Entry/index?wordid=182747&page=1647/> [in Ukrainian].
7. Tsyurupa, M.V (2004), Osmyslennya fenomenu turyzmu v yevropeys'kiy istoryko-filosofs'kiy tradytsiyi [Understanding the phenomenon of tourism in the European historical and philosophical tradition], *Filosofiya turyzmu* [Philosophy of tourism], Kyiv: Condor, pp. 22–44. [in Ukrainian].
8. Kopaliński, W. (2001), *Słownik symboli*. Warszawa: Oficyna wydawnicza Rytm. [in Polish].
9. Koziół, P. Olga Tokarczuk. *Culture. pl*. URL: <https://culture.pl/pl/tworca/olga-tokarczuk/> [in Polish].
10. Królak, S. Dwa razy wychodziła za mąż, była psychoterapeutką. Życie prywatne Olgi Tokarczuk to gotowy materiał na powieść. URL: <https://plejada.pl/newsy/olga-tokarczuk/>

zuk-laureatka-nagrody-nobla-kim-jest-ksiazki-olgi-tokarczuk-przemowienie/6gxy63j/ [in Polish].

11. Recenzja książki: *Bieguni*. URL: <https://www.granice.pl/recenzja/bieguni/1251/> [in Polish].
12. Tokarczuk, O. *Bieguni*. URL: <https://www.granice.pl/recenzja/bieguni/1251/> [in Polish].
13. Warnke, A. *Olga Tokarczuk. «Bieguni»*. URL: <https://culture.pl/pl/dzielo/olga-tokarczuk-bieguni/> [in Polish].
14. Tokarczuk, O. (2007), *Bieguni*. Kraków: Wydawnictwo Literackie. [in Polish].
15. Boryś, W. (2005), *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie. [in Polish].
16. *Wielki słownik języka polskiego PAN* / Redaktor naukowy Piotr Źmigrodzki. URL: <https://wsjp.pl/> [in Polish].

* * *

УДК 811.161.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309421>

Л. В. Рева-Лєвшакова,

д-р філол. наук, проф.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4061-3226>;

Г. В. Сенік,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
старший викладач кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8524-4295>

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ЕСТЕТИЗМ У НЕОРЕАЛІСТИЧНИЙ УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Метою статті є аналіз лінгвістичного естетизму неореалістичних художніх творів початку ХХ століття. Акцентовано увагу на певних завданнях: визначити позиції неореалізму в українській літературі; довести правомірність розгляду лінгвістичного естетизму в неореалістичних творах; з'ясувати мовну специфіку неореалізму; виявити особливості неореалістичного естетизму в мові художнього тексту. Об'єктом дослідження обрано праці українських науковців і митців ХХ століття. Предмет дослідження полягає в з'ясуванні специфіки мовних й естетико-світоглядних підвалин неореалізму. Теоретико-методологічні засади дослідження ґрунтуються на деяких концепціях та ідеях вітчизняних учених-філологів О. Потебні, О. Білецького, Л. Булаховського, Д. Чижевського, І. Франка, Лесі Українки, М. Зерова, М. Кодака, В. Лесина

та О. Пулинця, В. Фашенка та ін. В роботі використано порівняльний, описовий, зіставний, структурний методи дослідження. Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше звернено увагу на лінгвістичний естетизм неореалістичних творів українських авторів на прикладах мовно-стильових концепцій відомих мовознавців, літературознавців і митців. В роботі запропоновано розгляд теоретичних розвідок і позицій відомих вітчизняних науковців про лінгвістичний естетизм у неореалістичній українській художній літературі початку ХХ століття. Спираючись на ці міркування можна звернутись до художнього слова в авторському тексті, яке являє унікальну красу й загадковість життя людини, руху в світі, авторського світорозуміння й світосприйняття через магію слова. Перспективи досліджень лінгвістичного естетизму неореалістичних художніх творів початку ХХ століття надають можливість розвинути наукових обривів й експериментальної свободи у розвідницькій творчості.

Ключові слова: лінгвістичний естетизм, неореалістична художність, мовні засоби, мовно-стильові концепції.

L. V. Reva-Lievshakova,

ScD in Philology, Professor,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Professor

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4061-3226>;

H. V. Senyk,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Senior Lekturer

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8524-4295>

LINGUISTIC AESTHETISM IN NEOREALIST UKRAINIAN FICTION OF THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

The purpose of the article is to analyze the linguistic aestheticism of neorealist works of art of the beginning of the XX century. Attention is focused on certain tasks: to determine the positions of neorealism in Ukrainian literature; to prove the legality of consideration of linguistic aestheticism in neorealist works; find out the linguistic specificity of neorealism; to reveal the features of neorealist aestheticism in the language of the artistic text. The works of Ukrainian artists and scientists of the XX century were chosen as the object of research. The subject of the study is to find out the specifics of the linguistic and aesthetic-worldview foundations of neorealism. The theoretical and methodological principles of the research are based on some concepts and ideas of domestic philologist scientists O. Potebny, O. Biletskyi, L. Bulakhovskiy, D. Chyzhevskiy, I. Franko, Lesya Ukrainka, M. Zerov, M. Kodak, V. Lesyn and O. Pulynets, V. Fashchenko and others. The work uses comparative, descriptive, comparative, and structural research methods. The scientific novelty of the work lies in the fact that, for the first time, attention is drawn to the linguistic aestheticism of neorealist works

of Ukrainian authors using the examples of linguistic and stylistic concepts of well-known linguists, literary critics, and artists. The paper offers a review of theoretical explorations and positions of well-known domestic scientists on linguistic aestheticism in neorealist Ukrainian fiction of the beginning of the XX century. Based on these considerations, one can turn to the artistic word in the author's text, which reveals the unique beauty and mystery of human life, movement in the world, the author's worldview and worldview through the magic of words. The prospects of researching the linguistic aestheticism of neorealist works of art of the beginning of the XX century provide an opportunity for the development of scientific horizons and experimental freedom in investigative creativity.

Key words: linguistic aestheticism, neorealist art, linguistic means, linguistic and stylistic concepts.

Дослідження лінгвістичного естетизму неореалістичних українських творів початку ХХ ст. являє широке розвідницьке поле. Традиційно ми відокремлюємо лінгвістику, як науку про мову, від естетизму, як філософського поняття. Окремим світом також постає неореалізм, як система естетичних поглядів. Однак, усі термінологічні категорії поєднує практика, а саме: художня творчість. Вже не викликає сумнівів наявність неореалістичної художності, яка має певні естетичні чуттєвість й образність, котрі розкриваються мовними виразами, реченнями, будують уяву й створюють магичні світи — «слово» й «текст». Свобода нинішнього часу надає перспективу різноманітних розвідок без кордонів. Ми довго чекали на таку можливість. На наш погляд, настав час й для відкриття лінгвістичного естетизму художніх творів, зокрема неореалістичних. У цьому убачаємо *актуальність* пропонованої наукової проблематики.

У наукових теоріях минулого ХХ століття відокремлювались філософські, естетичні, художні категорії. Це було принциповим для догматичного часу, з яким ми міцно пов'язані й досі. Розглядати окремих орган розрізнено від організму — постулат того періоду. Знаємо й інші часи — античні — коли естетика, художність мали одне філософське поле любові до мудрості. Світ зберіг скарб античної думки й час від часу до нього звертається. Залежність одного від іншого, проміжного від попереднього й наступного — базові аксіоми могутньої думки античних мислителів. Їхніми послідовниками почасти стали англо-американські неореалісти, зокрема Дж. Е. Мур, Б. Рассел, А. Н. Уайтхед, котрі не знали обмежень в уяві про світ, поєднуючи науку, творчість, філософію, естетику тощо. Так А. Н. Уайтхед у своїх працях «Пригоди ідей» («Adventures of ideas», 1933) [15], «Способи мислення» («Modes of Thought», 1938) [16] звертався до лінгвістичної складової творчості. Його «мовні» аспекти дослідження пов'язані цілком із процесом естетичної уяви. Мову А. Н. Уайтхед називав інструментом митця, а в створенні мовних аспектів убачав процес реконструювання творчих можливостей поєднаних з розумовою перспективою й людським досвідом відображення життєвих фактів.

З поняттям лінгвістичного естетизму, на нашу думку, пов'язана неолінгвістика — напрям, який трактував мову з філософських позицій і естетизму. Відомо, що

неолінгвістика виникла в 20-х рр. 20 ст. в Італії. Неолінгвістичні принципи ґрунтуються на ідеях О. фон Гумбольдта, Б. Кроче. У праці «Естетика як наука вираження і як загальна лінгвістика» («L'Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale», 1902) [14] Б. Кроче описав чотири етапи процесу творчості: враження (*impressione*, надихання), вираження (*espressione*, задум), естетична насолода (*piacere estetico*) і «переклад» (*traduzione*, виконання) на мову. Услід за О. фон Гумбольдтом і Б. Кроче неолінгвісти розглядають мову як духовну діяльність і художню творчість, уважаючи її продуктом естетичної творчості митця.

Німецький науковець і філософ Ю. Габермас, праці якого стали відомими українським дослідникам наприкінці ХХ століття, зокрема в галузі лінгвістики, розширив науковий дискурс новими поглядами на формування і функціонування нового світобачення через мовний аспект слововираження. Ю. Габермас стимулював нові теоретичні моделі комунікативної раціональності, широко залучивши до своїх проєктів аналітичну теорію Л. Вітгенштейна, концепції К. Поппера, знання й переконання Ж. Ф. Лютара. Згадувані концепції наближають до розуміння лінгвістичного естетизму.

У вітчизняній науці питання естетизму в мові розглядається здебільшого з позицій стилістики. В українському літературознавстві широко розвинена ідея стильових визначень. Наприклад, Д. Чижевський уважав, що стильове прочитання художнього твору — це найближчий шлях до розуміння його естетичної вартості. Поодинокі дослідження мовного естетизму засвідчені в працях С. Єрмоленка («Мовно-естетичні знаки української культури», 2009), Я. Гарасим («Національна самобутність естетики українського пісенного фольклору», 2010), Т. Беценко («Естетика мови українських народних дум», 2019) та ін. Здається, що до цього питання автори звертаються вкрай обережно, хоча, на нашу думку, дослідження такого вектору мають надзвичайні перспективи. На підтвердження останнього згадаємо праці про елементи естетики й естетизму в мові, зокрема мові художнього твору, відомих вітчизняних мовознавців ХІХ-ХХ століть: О. Потебні («Естетика і поетика слова», «Думка й мова») [9 ; 10], О. Білецького («В майстерні художника слова», 1923), Л. Булаховського («Виникнення і розвиток літературних мов») [1], Д. Чижевського («Філософські твори») [13] І. Іваньо («Естетична концепція і літературна творчість Феофана Прокоповича») [8] та ін.

Плануючи взяти участь із заявленою темою в роботі Восьмих міжнародних наукових читань пам'яті члена-кореспондента НАН України Юрія Олександровича Карпенка, які відбудуться 26–27 вересня 2024 року на філологічному факультеті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова й віддаючи повагу відомому одеському вченому, звертаємо увагу, що в ономастичних дослідженнях Ю. О. Карпенка нами убачається естетична складова. Передусім це пояснюється захопленням і цікавістю науковця до етимології власних імен (онімів) об'єктів. Без наукового захоплення разом з естетичною насолодою не можна було б створити такі праці як «Типологія поетичної онімії: (М. Бажан, Б. Пастернак, П. Тичина)», «Питання типології літературної ономастики», «Українська гіпотеза», «В полоні потебнянських філологічних ідей» й багато інших, які належать Ю. Карпенку. В останні часи

ономастика зазнає своє нове відродження. Набирають обертів нові розвідки з гносеологічної ономастики, літературно-художньої ономастики, естетичної ономастики.

Однак, варто визнати, що бракує праць дослідження заявленої теми, тому *метою* роботи є спроба аналізу лінгвістичного естетизму художніх творів, зокрема неореалістичних. Ця робота передбачає розв'язання певних *завдань*: визначити позиції неореалізму в українській літературі; довести правомірність розгляду лінгвістичного естетизму в неореалістичних творах; з'ясувати мовну специфіку неореалізму; виявити особливості неореалістичного естетизму в мові художнього тексту. *Об'єктом дослідження* обрано праці українських науковців і митців ХХ століття. *Предмет дослідження* полягає в з'ясуванні специфіки мовних й естетико-світоглядних засад неореалізму. *Теоретико-методологічні засади* дослідження ґрунтуються на деяких концепціях та ідеях вітчизняних учених-філологів О. Потебні, О. Білецького, Л. Булаховського, Д. Чижевського, І. Франка, Лесі Українки, М. Зерова, М. Кодака, В. Лесина і О. Пулинця, В. Фашенка. В роботі використано порівняльний, описовий, зіставний, структурний *методи дослідження*. *Наукова новизна* роботи полягає в тому, що вперше звернено увагу на лінгвістичний естетизм неореалістичних творів українських авторів на прикладах мовно-стильових концепцій відомих мовознавців, літературознавців і митців. Подальше розвинення цієї теми являє її *теоретичну цінність*, а *практична цінність* убачається в тому, що матеріал можна використовувати в процесі читання курсів з історії української літератури, естетики, історії світової культури або спецсеминару з лінгвістичної естетики художніх творів окремих митців певної доби.

Дискусії про новий реалізм в українській художній творчості в період першої третини ХХ століття спирались на погляди, які висловлював у своїй програмі реалістичної творчості в середині 90-х років ХІХ століття І. Франко, а потім у власних наполегливих шуканнях нових форм мистецтва і творчих можливостей у літературі розробляла Леся Українка. На новий ступінь розвитку реалізму та нові риси української художності, порівняно з прозою свого покоління, І. Франко вказав у розвідці «З останніх десятиліть ХІХ в.» (1901): «... новіша белетристика робить зовсім інше враження. Зверхніх подій в її зміст входить дуже мало, описів ще менше; факти, що творять її головну тему, звичайно, внутрішні, душевні конфлікти та катастрофи. <...> Нова белетристика — незвичайно тонка філігранова робота <...> Вона ненавидить усяку шаблонність, ненавидить абстракти, довгі періоди і зложені речення. Натомість вона любить в сміливих і незвичайних порівняннях, в уриваних реченнях, у півслівцях і тонких натяках» [12, с. 525–526]. Передусім це висловлення стосувалось творчості О. Кобилянської, А. Крушельницького, В. Стефаніка, Лесі Українки, М. Яцківа.

Поступ нової художності в українській літературі помітила Леся Українка і визначила в працях «[Лист до товаришів]», «Замітки з приводу статті “Політика і етика”», “La voix d’une prisonnière russe” («Голос однієї російської ув'язненої») та ін. В оглядових статтях про українську літературу письменниця коротко спинилася на спадщині буковинських митців, у яких помітила силу іншого реалізму, який єднається з романтичним поривом у мрію.

Сучасник згаданих митців М. Зеров у пошуках художньої своєрідності української літератури початку ХХ століття звернув увагу на галицьких прозаїків, у літературному доробку яких він помітив «риси і смуги впливів тяжчі, аніж у літературному набуткові Коцюбинського, такого витонченого і <...> податливого на чужі засоби мистецького виображення» [4, с. 401]. Обмислюючи художній естетизм галичан, М. Зеров писав: «... вони мимоволі звертають увагу своєю мистецькою міццю, своєю великою природною обдарованістю, і місце займають осібно, осторонь від усіх інших: вони досить далекі від Франкового протоколярного реалізму, від Бурдуляка з його простодушністю та гуманізмом, від модерністів, як Яцків та А. Крушельницький» [4, с. 401]. У своїх роздумах М. Зеров спирався насамперед на характеристику М. Грушевського, який спостерігав дві манери у Марка Черемшини: першу він назвав об'єктивно-реалістичною, в якій знайшов багато спільного із В. Стефаніком, другу — пов'язану з модерністичними тенденціями. Усіх трьох — В. Стефаніка, Леся Мартовича й Марка Черемшину — М. Зеров називав школою за однаковість походження й художньо-естетичну манеру. Розглядаючи творчість галицької школи, М. Зеров звернув увагу на критичні роздуми їхнього «товариша-однолітка» А. Музички, який не вдаючись у подробиці стильового оформлення, зазначав, що його сучасники-митці «не забігають у чисту естетику, не дають байок та видумок». Наполягаючи на перевазі соціальної суті творів, М. Зеров визнавав його найґрунтовнішим вислідом у стилістичному аналізі. Підтримані ним і висновки А. Музички про одну соціальну суть, «один круг керуючих ідей», за очевидної розбіжності стилів. М. Зеров також розвиває думки М. Грушевського та М. Рудницького, які в характеристиці стилю Леся Мартовича підкреслювали простоту сюжету, буденність ситуацій, непомітну простоту художніх засобів, тенденційну невимушеність, повну внутрішню свободу. Сам автор вказує на відсутність ефектів, сувору реальність викладу, а поряд із цим особливу мовну техніку. Своєрідність художнього слова автор поширює на всю групу галицьких митців, але водночас помічає розбіжності, які формують нові риси індивідуальної манери слововиразу: у Леся Мартовича — спостережливість публіциста й політика, у В. Стефаніка — прихований ліризм, боління авторове життєвою трагедією героїв; у раннього Марка Черемшини — мовний ліризм з темним колоритом суворості «голизни життя» [4, с. 417].

Відомо, що неореалізм набуває поширення в працях українських дослідників у 20-ті роки минулого століття: В. Коряка, М. Доленга, О. Дорошкевича. У своїх дослідженнях художньої творчості початку ХХ століття М. Доленго спирався на мовний матеріал. Мову він поділяв на організовану й неорганізовану. Визнаючи умовність такого поділу, дослідник намагався пояснити правомірність своїх думок, зазначаючи, що кожне слово «оточується у безперестанному житку простою атмосферою постійних асоціацій з різними моментами», а також має своє мімічне значення. Він вважав, що саме система мови визначає сюжет і настрої твору, зміна яких залежить від переходу автора до іншої системи мови. Процес художньої творчості для нього становить позасвідому сферу, де визначальну роль відіграють світогляд, містичність

світосприйняття, мітологічний засіб художнього думання. М. Доленго зазначав, що названі компоненти незалежні від свідомих переконань автора, а тому становлять один із парадоксів надбудови. Однак іншої позиції він дотримувався щодо мітологічного засобу думання. Підтримуючи аристотелівське вживання цього поняття (у розумінні вибірковості «перевпорядкування одиниць, які формують логос» [3, с. 53], він вважав, що старий мітологічний засіб оживляв мову, а новий — перейнятий ритуальністю. В основу своїх спостережень дослідник закладав мовний аспект літератури: «Мова літературна, *raison d'être* якої і мета існування полягають у тому, щоби розвинути й організувати те, що дає в зародку звичайна мова, — утворює з зазначених двох тенденцій щоденної мови дві великі системи літературного вислову» [2, с. 14]. Спостереження М. Доленга засновані на аспекті лінгвістичної домінанти. У мові він убачав основу всього твору: сюжету, композиції, ідеї, змісту, форми, психології, навіть стилю. Неординарний погляд він висловлює про «матеріал слова у творі»: «... як у техніці той чи інший матеріал — залізо, фарфор — визначає сам собою й свій зміст (ту чи іншу роль у задоволенні людських потреб) і форму (того задоволення), — так і з вербальним матеріалом» [2, с. 15]. У своїх спостереженнях автор часто спирався на думки О. Білецького.

Хоча термінологічного визначення українські автори не запропонували, однак, помічали неоднорідність нових мовних форм у художній творчості сучасників, також намагались зрозуміти їх естетичну складову, узагальнити суть і специфіку мовного вираження. Чи не першу спробу термінологічного визначення неореалізму запропонували вітчизняні автори «Словника літературознавчих термінів» (1971) В. Лесин і О. Пулинець. У другій редакції цього видання до характерних ознак неореалізму ними віднесено мовну опоетизацію факту, модерністські мовні новації [7, с. 274].

Наш вчитель, відомий науковець одеської школи В. Фащенко вказував на неореалізм у творах цілої плеяди українських митців ХХ ст.: В. Стефаніка, В. Винниченка, Б. Лепкого, В. Підмогильного, Г. Косинки, М. Куліша, Є. Плужника, Т. Осьмачки, І. Багряного, В. Барки, П. Загребельного, Г. Тютюнника, В. Дрозда, І. Драча, Р. Іванчука, Валерія Шевчука, О. Гончара і П. Загребельного. У своїй «Програмі з історії української літератури ХХ століття» (1998) [11] В. Фащенко виразив своє розуміння неореалізму, помічаючи мовно-стильове розмаїття митців, котрі тяжіли до поетичної символіки, елементів імпресіонізму та експресіонізму. Він визначав, що в неореалістичних творах виражаються «вольові зусилля індивіда, його пізнавальні змоги досягнути складні взаємозалежності між соціальним середовищем і психологічно-моральними спроможностями особистості» [11, с. 4]. В. Фащенко вважав, що неореалістичний мовний естетизм виявляється в аналітичній прозі та драмі, а також у ліро-епічних поемах. До визначальних рис українського неореалізму він відносив самотність забарвлення, узагальнення типового, збагаченість «новим баченням світу, передусім ірраціонального, часто незбагненого й фатального» [11, с. 4].

Дослідник неореалістичної творчості у І. Франка М. Кодак запропонував новий погляд на неореалізм як систему мовно-стильових естетичних особливостей,

своєрідну модель художнього слова, в якій убачав певний ряд системно-структурних утворень. М. Кодак писав: «Системність <...> виражається у тому, що підсистеми, які входять в систему, охоплюють художнє явище як цілісність в розрізі певного аспекту — ідейно-емоційного, часо-просторового тощо; так само й система, інтегруючи всю сукупність підсистем, дає змогу розглядати твір як нерозривну єдність, результат внутрішньо складної, багаторівневої системно-образної думки» [5, с. 9–10]. М. Кодак висловлював думку про не тільки більш раннє формулювання І. Франком перспектив неореалізму, а й письменникові спроби художньої реалізації нових естетичних позицій. Визнаючи свої судження апріорними, вчений усе ж наголошував, що «Зів'яле листя» можна трактувати як неореалістичний твір. Цей висновок «постулюється дедуктивно», на тій підставі, що ліричну драму створено після «авторської маніфестації» нового реалізму, з чого М. Кодак робить висновок про гетерогенізуючий тип мовного естетизму автора.

Незважаючи на полемічність питань, як про лінгвістичний естетизм, так і про суть неореалістичної творчості, автори час від часу звертаються до цього цікавого дослідницького матеріалу. На наш погляд, перспективи цих досліджень надають можливість розвинення наукових обрїїв й експериментальної свободи у розвідницькій творчості. В роботі ми запропонували лише невелику частку тих роздумів про лінгвістичний естетизм у неореалістичній українській художній літературі початку ХХ століття на матеріалі наукових розвідок й теоретичних позицій відомих вітчизняних науковців. Спираючись на ці міркування можна звернутись до художнього слова в авторському тексті, яке явить унікальну красу й загадковість життя людини, руху в світі, авторського світорозуміння й світосприйняття через магію слова.

Література

1. *Булаховський Л. А.* Вибрані праці: в 5 т. Київ : Наук. думка, 1975 — 1983.
2. *Доленго М.* Критичні етюди. Харків : Друкарня Державного Видавництва України, 1925. 73 с.
3. *Доленго М.* Наші літературні здобутки. *Нова громада.* 1925. № 1. С. 12–16.
4. *Зеров М.* Українське письменство ХІХ ст. Від Куліша до Винниченка : Лекції, нариси, статті. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2007. 568 с.
5. *Кодак М. П.* Авторська свідомість і класична поетика. Київ: Поліграфічний центр «Фоліант», 2006. 336 с.
6. *Кодак М. П.* Поетика як система. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. 176 с.
7. *Лесин В. М., Пулинець О. С.* Короткий словник літературознавчих термінів. Київ: Видавництво «Радянська школа», 1961. 370 с.
8. Літературна спадщина Київської Русі і українська література 16–18 ст. Київ: Наукова думка, 1981. 600 с.
9. *Потебня О. О.* Думка й мова. Львів: Літопис, 1996. 633 с.
10. *Потебня О. О.* Естетика і поетика слова. Київ: Мистецтво, 1985. 301 с.

11. *Фашченко В. В.* Історія української літератури ХХ віку : [програма]. Одеса, 1998. 29 с.
12. *Франко І. Я.* З останніх десятиліть ХІХ в. // Франко І. Я. Збір. творів : у 50 т. Київ: Наукова думка, 1984. Т. 41 : Літературно-критичні праці (1890 — 1910). С. 471–529.
13. *Чижевський Д. І.* Філософські твори: У 4 т. Київ: Смолоскип, 2005.
14. *Croce B.* Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale: I. Teoria. II. Storia. R. Sandron, 1902. 550 p. URL: https://books.google.de/books/about/Estetica_come_scienza_dell_espressione_e.html?id=K9M-AAAAYAAJ&redir_esc=y
15. *Whitehead A. N.* Adventures of Ideas. Cambridge Univ. Press, 1964. 392 p. URL: https://openlibrary.org/books/OL14209303M/Adventures_of_ideas
16. *Whitehead A. N.* Modes of Thought. Simon and Schuster, 1938. 241 p. URL: https://books.google.de/books/about/Modes_of_Thought.html?id=n8BeCvuJ734C&redir_esc=y

References

1. Bulakhovskiy, L. A. (1975–1983,) *Vybrani pratsi [Selected works]*: in 5 volumes. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
2. Dolenho, M. (1925), *Krytychni etudy [Critical sketches]*. Kharkiv: Drukarnia Derzhavnoho Vydavnytstva Ukrainy. [in Ukrainian].
3. Dolenho, M.(1925), *ashi literaturni zdobutky [Our literary achievements]*, *Nova hromada [New community]*, (1), pp. 12–16. [in Ukrainian].
4. Zerov, M. (2007), *Ukrainske pysmenstvo 19 st. Vid Kulisha do Vynnychenka : Lektsii, narysy, statii. [Ukrainian literature of the 19th century. From Kulish to Vinnichenko: Lectures, essays, articles]*. Drohobych : Vydavnycha firma «Vidrodzhennia». [in Ukrainian].
5. Kodak, M. P. (2006), *Avtorska svidomist i klasychna poetyka [Author's consciousness and classical poetics]*. Kyiv: Polihrafichnyi tsentr «Foliant». [in Ukrainian].
6. Kodak, M. P. (2010), *Poetyka yak systema [Poetics as a system]*. Lutsk : PVD «Tverdnyia». [in Ukrainian].
7. Lesyn, V. M., Pulynets, O. S. (1961), *Korotkyi slovnyk literaturoznavchykh terminiv [Short dictionary of literary terms]*. Kyiv : Vydavnytstvo «Radianska shkola». [in Ukrainian].
8. *Literaturna spadshchyna Kyivskoi Rusi i ukrainska literatura 16–18 st. [Literary heritage of Kyivan Rus and Ukrainian literature of the 16–18 centuries]*. Kyiv : Naukova dumka, 1981. [in Ukrainian].
9. Potebnia, O. O. (1996), *Dumka y mova [Thought and language]*. Lviv: Litopys. [in Ukrainian].
10. Potebnia, O. O. (1985), *Estetyka i poetyka slova [Aesthetics and poetics of the word]*. Kyiv: Mystetstvo. [in Ukrainian].
11. Fashchenko, V. V. (1998), *Istoriia ukrainskoi literatury 20 viku : prohrama [History of Ukrainian literature of the 20th century: program]*. Odessa. [in Ukrainian].

12. Franko, I. Ya. (1984), Z ostannikh desiatylyt 19 v. [From the last decades of the 19th century], Zibr. works: in 50 volumes. *Literaturno-krytychni pratsi (1890 — 1910) [Literary and critical works (1890–1910)]*. Kyiv: Naukova dumka, 1984, Vol. 41, pp. 471–529. [in Ukrainian].
13. Chyzhevskiy, D. I. (2005), *Filosofski tvory [Philosophical works]*: In 4 volumes. Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian].
14. Croce, B.(1902), *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale: I. Teoria. II. Storia. R. Sandron*. URL: https://books.google.de/books/about/Estetica_come_scienza_dell_espressione_e.html?id=K9M-AAAAYAAJ&redir_esc=y [in English].
15. Whitehead, A. N. (1964), *Adventures of Ideas*. Cambridge Univ. Press. URL: https://openlibrary.org/books/OL14209303M/Adventures_of_ideas [in English].
16. Whitehead, A. N. (1938), *Modes of Thought*. Simon and Schuster. URL: https://books.google.de/books/about/Modes_of_Thought.html?id=n8BeCvuJ734C&redir_esc=y [in English].

* * *

УДК 811.161.2'322.5:821.161.2Гор7Доця:159.9.019.4-055.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309427>

О. В. Яковлева,

д-р філол. наук, проф.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

професор кафедри прикладної лінгвістики

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7686-7637>;

Л. І. Стрій,

канд. філол. наук,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9785-588X>

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНКИ-БУНТАРКИ В ПОВІСТІ ТАМАРИ ГОРІХА ЗЕРНЯ «ДОЦЯ»

Бунтарство як різновид девіантної поведінки досліджували психологи, соціологи, літературознавці й мовознавці. У лінгвістиці такий тип поведінки, зокрема й мовленнєвої, можна вивчати крізь оптику різних галузей знань — лінгвоперсонології, прагматики, гендерної лінгвістики, психолінгвістики тощо. Представлена розвідка — це спроба проаналізувати бунтарство як своєрідний тип поведінки особистості на різних рівнях: вербальному та дієвому, що виражалося в конкретних словах, висловах і діях. Актуальність обраної теми полягає в тому, що, по-перше, бунтарство описано в межах психолінгвістики, з урахуванням виділених К. Юнгом архетипів на

матеріалі повісті «Доця» Т. Горіха Зерня про війну, яка почалася в 2014 році; по-друге, простежується динаміка бунтарства в усіх проявах: у мовленнєвій поведінці та у конкретних діях молодшої жінки, яка свідомо чинить опір на окупованій території Донецька.

Мета дослідження: проаналізувати прояви індивідуального бунтарства жінки, виражені мовними засобами в різних комунікативних ситуаціях й у процесі автокомунікації. *Об'єктом* уваги стали діалоги й монологи головної героїні в процесі розгортання воєнних дій окупантів. *Предметом* дослідження є мовні засоби вираження наростання рівня бунтарства жінки у психічному стані як протидії ворогам. *Матеріал* дослідження — текст художнього твору документальної книги «Доця». У процесі аналізу використано такі *методи*: аналізу, синтезу, описовий, індуктивний, а також метод психолінгвістичного та контекстуально-інтерпретаційного аналізу.

Доця перебуває в різних психічних станах, про що свідчить її мовлення. У мирні часи вона не вживає грубих слів. З ворогами переходить на мову окупантів, одягає різні маски: наляканої дівчинки, дорослої жінки та сестри, яка радіє «визволителям», а також сміливого бійця тощо. *Перспективу* дослідження вбачаємо в аналізі сучасних текстів про війну, в яких описано бунтарство українських героїв.

Ключові слова: девіантна поведінка, бунтарство, жінка-бунтарка, архетип, психолінгвістичний аналіз.

O. V. Yakovlieva,

ScD in Philology, Professor,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Applied Linguistics Department Professor

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7686-7637>;

L. I. Strii,

PhD in Philology,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Applied Linguistics Department Assistant Professor

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9785-588X>

INDIVIDUAL PECULIARITIES OF THE SPEECH BEHAVIOR OF A FEMALE REBEL IN TAMARA HORIKHA ZERNYA'S NOVEL «DAUGHTER»

Rebellion as a form of deviant behavior has been studied by psychologists, sociologists, literary critics and linguists. In linguistics, this type of behavior (speech behavior in particular) can be studied through the lens of various fields of knowledge — linguistic personology, pragmatics, gender linguistics, psycholinguistics, etc. This study is an attempt to analyze rebellion as a peculiar type of personal behavior at different levels: verbal and action, which was expressed in specific words, phrases and actions.

The relevance of the chosen topic lies in the fact that, firstly, rebellion is described within the framework of psycholinguistics, taking into account the archetypes identified by Carl Jung on the basis of the novel «Daughter» by Tamara Horikha Zernya about the war that began in 2014; secondly, the dynamics of rebellion in all its manifestations is observed: in the speech behavior and in the specific actions of a young woman who consciously resists in the occupied territory of Donetsk.

The purpose of the study is to analyze the manifestations of a woman's individual rebellion expressed by linguistic means in different communicative situations and in the process of auto-communication. *The object* of the research was the protagonist's dialogues and monologues in the process of the occupiers' military actions. *The subject* of the study is the linguistic means of expressing the increasing level of rebellion in a woman's mental state as a counteraction to enemies. The research *material* is the text of the fictional work of the documentary book «Daughter». In the process of analysis, the following methods were used: analysis, synthesis, descriptive method, inductive method, as well as the method of psycholinguistic and contextual-interpretive analysis.

The Daughter experiences different mental states, as evidenced by her speech. During peaceful times, she does not use rude words. With the enemies, she switches to the language of the occupiers, puts on different masks: a frightened girl, a grown woman and a sister who rejoices in the «liberators» as well as a brave fighter etc. *The prospect* for further research lies in the analysis of contemporary texts about the war, which describe the rebellion of Ukrainian heroes.

Key words: deviant behavior, rebellion, female rebel, archetype, psycholinguistic analysis.

Бунтарство як спосіб девіантної поведінки описували і досліджували історики, соціологи, психологи, юристи [4; 7; 9]. Філологів, зокрема літературознавців, цікавить творчість українських жінок-бунтарок, письменниць кінця ХІХ початку ХХ ст. [1]. У межах науки про мову дослідження бунтарства крізь оптику лінгвоперсоналогії та психолінгвістики мають неабиякі перспективи.

Визвольна війна, яку веде Україна проти росії, почалася ще в 2014, коли ворог захопив землі на Сході нашої країни. Тоді на окупованій території першими протистояли ворогам найсміливіші бунтарі, чоловіки й жінки, які готові були ризикувати життям, щоб не стати рабами.

Психотип жінки-бунтарки, яка однією з перших долучилася до боротьби з окупантами, було представлено в документальній повісті «Доця» Т. Горіха Зерня. Зважаючи на гендерний підхід до вивчення лінгвістичних ресурсів мови реальних осіб чи персонажів, дослідниця О. Кукіна зауважує, що одним із основних напрямів мовної репрезентації гендеру є існування такого феномена, як «жіноча мова». Мова не лише відображає гендерну диференціацію, яка існує у соціумі, але й конструє гендерні відмінності [6, с. 174]. Отже, актуальність представленої розвідки в тому, що на вербальному рівні простежується «процес трансформації гречкосія у воїна»,

тобто динамічний процес проявів бунтарства й досягнення його піку в конкретних діях проти ворога, зокрема й у мовленнєвій діяльності молоді жінки мирної та творчої професії.

Мета дослідження: проаналізувати прояви індивідуального бунтарства жінки, що виражені мовними засобами в різних комунікативних ситуаціях, зокрема й у процесі автокомунікації. **Об'єктом** уваги стали діалоги й монологи головної героїні повісті в процесі розгортання воєнних дій окупантів. **Предметом** — мовні засоби вираження наростання рівня бунтарства у психічному стані жінки як протидії звірствам ворогів. **Матеріалом** дослідження послуговував текст художнього твору документальної книги «Доця». У процесі аналізу використано такі **методи:** аналізу, синтезу, описовий, індуктивний, а також метод психолінгвістичного та контекстуально-інтерпретаційного аналізу.

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що вперше зроблено психолінгвістичний аналіз мовленнєвої діяльності жінки-бунтарки, яка жила й чинила опір в умовах окупації. **Теоретична цінність:** результати дослідження є конкретним внеском у розробку питань гендерної лінгвістики, актуальною проблемою якої є мовне вираження поведінки жінок різних соціальних груп під час війни. **Практична цінність** дослідження полягає в тому, що матеріали аналізу будуть корисними під час викладання різних лінгвістичних дисциплін, зокрема сучасної української мови (лексикології, стилістики), комунікативної та психолінгвістики. Результати проведеного аналізу можна використовувати у практичній діяльності фахівців із соціальних комунікацій.

Виклад основного матеріалу. Джерело бунтарства закладено в підсвідомості людини у вигляді архетипічних утворень, які описав К. Юнг. У наш час ідеї видатного швейцарського психолога плідно використовують у різних галузях знань. Зокрема, Маргарет Марк і Керол Пірсон застосували архетипи К. Юнга у брендингу, пов'язаному з маркетинговими технологіями. У своїй книзі «Герой і Бунтар» вони виділили дванадцять різних архетипів у процесі управління брендом [7].

Коллективне підсвідоме як успадкований досвід попередніх поколінь, в якому існують архетипи, завжди наявне в усіх процесах життєдіяльності. Архетипів є багато, К. Юнг описав чотири найважливіші. Так, наприклад, архетип *персона* проявляє себе у вигляді різних соціальних масок, якими користуються люди, щоб захистити своє *Его* від негативного впливу інших. Архетип *тінь* — це найпотаємніший бік людської психіки, який яскраво демонструє поведінка дикунів; тут міститься все, що є неприйнятним для цивілізованого суспільства, в якому діють норми моралі. У більшості людей свідомість контролює заздрість, жадібність, ненависть та агресію як прояви вищезазначеного архетипу, але при певних обставинах контроль зникає, і тоді ми стикаємося з бунтарством, коли людина забуває про закон, моральні норми й руйнує встановлений порядок [5].

Бунтарство — багатоаспектний феномен, який може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Бунтарство виникає з неможливості миритися з нерівністю, несправедливістю, насильством, обмеженням свободи тощо. Виділяють різні типи бунтарської

поведінки, зокрема, активний і пасивний. Бунтарі діють на різних рівнях: широкому соціальному (у такому разі їх називають революціонерами), є бунтарі на рівні макро- або мікротрудового колективу, на рівні сім'ї тощо. Бунтарство може бути одним із важливих факторів індивідуального зростання [8], що яскраво довела поведінка, зокрема й мовленнєва, молодой жінки, головної героїні повісті Т. Горіха Зерня «Доця».

Епіграфом до представленого аналізу мовного матеріалу зазначеної книги може стати цитата Рут Мессінджер (демократичного кандидата на пост мера Нью-Йорка), яка багато знала про злочинність у Нью-Йорку і яка програла вибори 1997 року. Вона сказала: «It's not rebels, that make trouble, but trouble that make rebels (*не бунтарі створюють проблему, а проблема створює бунтарів*)» [12].

Текст повісті «Доця» є синтезом авторської розповіді, що ведеться від першої особи, із вкрапленнями коротких монологів головної героїні та її діалогів з іншими людьми, з якими вона стикалася протягом описаних подій, що сплелися у *бездоганий причинно-наслідковий ланцюг, де жодну ланку неможливо ні викреслити, ні оминути* [3, с. 6]. У розповіді про себе сімнадцятирічна дівчина користується протиставленням, що створює ефект сумної самоіронії, а то й сарказму: *На худенькому личку домінував аристократично загострений дзьоб... Зі своєю комплекцією я могла б надихати Пікассо, але це слабка втіха... Її мати померла, батько пиячив і звертався до дочки «ану ходи сюди»... Хотілося б вірити, що позаочі мене називали якось інакше, але будьмо реалістами: позаочі про мене взагалі не згадували* [3, с. 10]. Отже, спочатку вона непомітна дівчина без власного імені, яке робить людину особливою, виокремлює її серед інших: *У мене не було шансів красиво відшити залицяльника, бо за сімнадцять років до мене ніхто не спробував залицятися...* [3, с. 11].

Батько вирішив стати трудовим мігрантом, за тиждень продав квартиру, після чого дочка, закомплексований підліток, тільки й могла несміливо запитати: *Тату, а як же я? Я, де я житиму?* [там само]. Її долю було вирішено без неї: вона їде до Донецька до баби, батькової матері. У потязі під час подорожі люди зазвичай знайомляться. Пенсіонерка в купе, почувши історію юнки, тільки й могла сказати російською: *«Кушай, дєточка»* [3, с. 12]. Баба Оля зверталася до неї не інакше, як *доця* (пестлива форма, те саме, що й *дочка*). Звертання літньої людини до молодой жінки або дівчини [2, с. 324].

Отже, відсутність власного імені у головної героїні й те, як її називала бабуся, — що й стало назвою повісті, — вважаємо багатозначним символом: 1) живий предмет без усяких особливостей, позбавлений усякої індивідуальності; 2) енергійна та щира як дитина юнка (*дєточка, доця*); 3) дочка своєї рідної землі, Батьківщини, заради якої готова віддати життя. Відомим для всіх з радянських часів є образ матері-батьківщини, але війна на Донбасі й повномасштабна війна України проти рашистів дає право говорити про героїв, синів і дочок, які захищають свободу, незалежність Батьківщини ціною свого життя.

Після трагедії на шахті, де загинуло понад сто людей, дівчина разом з іншими допомагала сім'ям загиблих, разом з усіма стояла на кладовищі. Місто все ще

лякало її, але щось змінилося: після аварії почалося зрощення та взаємне проникнення з Донбасом, проросло зерно, що зробило молоду дівчину з Рівненської області бунтаркою, *розвідницею, диверсанткою, інсургентом* (застаріла назва повстанця; борця за незалежність і справедливість [2, с. 500]).

Російська пропаганда протягом довгих часів намагалася розколоти нашу країну, протиставляючи Схід і Захід. Незважаючи на всі заходи проти української мови, яку забороняли й вважали мовою селяків, її зберегли на Заході; але на Сході, зокрема в Донецьку, розмовляли виключно російською. Дівчина з Рівненщини розмовляла українською, хоча з неї часто глузували: *Ой, вы так интересно говорите, по украински. Вы с Западной приехали? Її відповіді лаконічні та стримані: Взагалі то ні, я з Донецька. У дитинстві жила у Рівненській області.* Дівчина стримує себе й удає (або одягає маску архетипічної персони, яка не помічає бажання співрозмовниці принизити її) нібито все нормально: *А как «попугай» будет по-гуцульски, «пивень», да? Скажите, а корова у вас в селе есть? И что же вы с ней делаете, доите, да? — А, ні. Тобто так, корову доять, але у нас нема корови* [3, с. 17].

Зазначений вище діалог відбувався у квартирі матері хлопця, який привів молоду дівчину знайомитися з батьками. Поведінка юнки в цілому була пристойна, але через деякий час вона втекла з цього дому в рожевих капцях, які їй видала мати хлопця, як тільки вона увійшла до квартири. Такий активний бунт проти невігластва хазяїв демонструє рішучість і самоповагу молодої жінки, впевненість у своїй правоті, уміння прислуховуватися до внутрішнього голосу й чинити так, як вважає за потрібне. Дівчина навіть звільнилася з супермаркету, де познайомилася з тим хлопцем. Вона рішуче «обрубєє кінці», що пов'язували її з неприйнятними ситуаціями.

Мати дівчини була талановитою художницею — вишивала картини; вони були живими. Дівчина відкрила власний бізнес, найняла робітників (в основному чоловіків) і робила на замовлення оригінальні живі картини-вітражі, люстри тощо. Вона була справжнім трудоголіком, працювала на рівні з чоловіками, іноді від перевтоми втрачала свідомість і схудла так, що її могло знести вітром. Люстри по три тисячі доларів, які вона робила зі своєю командою, *розліталися як гарячі пиріжки...*

Охоронцю фірми Комарові не подобалася талановита молода жінка: він навіть не розмовляв з нею. Але добра й щедра дівчина на знак подяки чоловікові за роботу подарувала його хворій матері чудове скляне панно, і тоді Комар вимовив «*Спасибо*» і додав «*Дякую*», і вони вперше поговорили. Її авторитет серед чоловіків-співробітників був надзвичайно високим. Коли дівчина з Рівненщини приїхала до Донецька, вона спілкувалась українською, незважаючи на те що з нею розмовляли російською. Комар українською не розумів ні слова, але просив не переходити на російську: *Вы говорите, говорите. Я ничего не понимаю, но это так красиво* [3, с. 40].

Потенційний бунтар чи бунтарка — це людина з характером, яка має чітку власну позицію стосовно будь-якої ситуації. *Доця* в цьому плані не була винятком навіть у питаннях одягу. Вона вдягалась так, як їй було зручно для роботи. Вітриною фірми була Маринка, ідеальний переговорник, втілення жіночності. Вона сяjala біжутерією,

золотом і діамантами. Не раз Маринка вмовляла хазяйку: *Переодягнися, га?... Не сприймають у нас такий стиль... Давай... Відповідь була короткою і рішучою: Давай ми закриємо цю тему раз і назавжди... Мені має бути комфортно, я не повинна відволікатися...* [3, с. 27].

У складних і небезпечних ситуаціях, пов'язаних із прибутковим бізнесом, коли стикалися з рекетом, молода жінка була рішучішою й сміливішою за представників «сильної статі»: *Сергій тільки очі вирячив, коли я вихопила у нього ключі і стрибнула на водійське сидіння: Наші у засідці... Ти лишайся, я поїду подивлюся.*

— *Здуріла? Сама лишайся, я їду.*

— *Добре, але я за кермом* [3, с. 41].

Реакція дівчини, з урахуванням небезпеки, суто жіноча: вона погоджується з охоронцем, але робить по-своєму, і цей оксюморон демонструє неабияке почуття гумору та кмітливість. Побачивши бандитів зі стволами, бунтарка діє рефлекторно й блискавично: кричить *Держись!!!!*, газує, машина підлітає на горбочку як на трампліні і приземляється посеред бандитів на чийсь спину й голови. Травма голови була і в неї, і у Сергія. Машина згоріла, та, незважаючи на це, хазяйка керувала, але керувала як любляча (форма звертання) старша людина (наказовий спосіб дієслова): *Ромчику, хлопці, а йдіть сюди. У нас концепція змінилася. Ви не їдете у банк. Романе, візьми гроші з салону. Поділи порівну між усіма присутніми... Сергію дві тисячі зверху за машину. Чого смішся?*

Навіть зі струсом мозку начитана молода жінка не вживала у мовленні сленгові слова чи просторіччя (*у нас змінилася концепція*), що викликало усмішку молодих чоловіків, її колег, які не переймалися проблемою культури мовлення: *Ти вижала з «ниви» 160 на ґрунтовці, протаранила живих людей, сама влетіла у любовуху. І після цього хоч раз, один єдиний раз ти не можеш сказати «штука» замість «тисяча»? Ну давай, «штука баксів», а?* Відповідь травмованої хазяйки довела, що вона не втрачає почуття гумору навіть у такому стані: *Колего, ідіть у баню* [3, с. 44]. Поєднання офіційного звертання й усно-розмовної фраземи в описаній ситуації має комічний ефект.

По телевізору показали події на Майдані в Києві, баба Оля плакала, а сусіди оцінили все по-іншому: *Деточка, так що же, когда ваши придут, нас расстреляют? Доця витріщилася на сусідку: Хто це «наші»? Ви про що взагалі? — Ваши бендеры* [3, с. 47]. Від такого дівчина втратила дар мовлення. На вулицях міста почали з'являтися молодчики у спортивних костюмах. Люди поширювали плітки й вірили в те, що Києва вже немає; на Майдані спалили «наших ребят»; зі столиці наказали підірвати шахти й затопити Донецьк... Наша героїня на початку таких подій бунтувала виключно на вербальному рівні, та коли їй одного разу плюнули в лице і виштовхнули з маршрутки, вона затикала вуха навушниками і вдавала, що її немає.

Протест дівчини міг бути швидким і дієвим. Одного дня вона побачила, як пенсіонери напали на знімальну групу, трощили камеру й били оператора. Тоді доця врізалася у натовп, щось говорила й виштовхувала журналіста. Діди від несподіванки

розступилися, а потім накиннулися на молоду жінку. Вона правильно оцінила ситуацію й заговорила російською, а дії були рішучими: *Я местная, живу здесь... Хапає молодика у спортивному, який виріс з-під землі, за руку: Пенсы с ума сошли. Доказывают мне, что «Континент» возле «Донбасс-Арены». Не связывайтесь с ними* [3, с. 49-50]. Лексема *пенсы* (пенсіонери) з молодіжного жаргону, наказова форма (*Не связывайтесь с ними*) та рішуча дія (*розвернулася й пішла*) справили враження на молодиків, яких завезли «сусіди», і вони не зупинили дівчину. Так вона врятувала оператора, який встиг утекти.

Бунтарство закладено у психіці нормальної людини. Воно є потенційним і глибоко захованим в архетипі *тінь*, але за певних обставин вибухає. Нагадаємо, що архетипічними є й бінарні опозиції як видові поняття стосовно родових, якими, на нашу думку, є архетипи. Важливою для нашого аналізу є одна з ключових опозицій *свій — чужий*. Стикаючись на вулицях Донецька з *чужими*, «тітушками» та військовими, у процесі автокомунікації головна героїня запитувала себе: *«Та що ж таке, хто вони такі?»* [3, с. 49]. Ситуація розділила жителів міста на своїх і чужих. Домінував страх, коли вона бачила, як принижували невелику групу людей, активістів *донецького Євромайдану* (*я тікала, зневажаючи себе за боягузтво*) [3, с. 50].

Дівчина *розревілася від полегшення*, коли дізналася, що її друзі й колеги-чоловіки свої. Авторка детально описала *День Народження Нової особистості* в собі, сильної жінки, яка перестала боятися: *«чужий» вийшов із захопленого тіла, і маріонетка стала вільною*. А коли вона по телевізору побачила тіла вбитих на Майдані, *страху вже не було* [3, с. 51]. Доця відчувала себе частиною того колективу, який склався за декілька років спільної роботи, тому й спитала: *Ромчику, що будемо робити?* Їй радили тікати разом із бабусею. Рішення прийшло саме й дуже швидко: *Дурак ти. Нікуди я не тікатиму...* І почала давати команди, що робити. Роман, як завжди, не сперечався: *Слухаюсь, мій фюрер*. Так вона була записана і в його телефоні [3, с. 53].

Почалося тяжке життя в окупації. Купка людей чинила супротив без усілякої підтримки з боку чиновників чи силовиків Донецька. Часто молода жінка стикалася зі смертю на вулиці, на мітингу, у кареті швидкої. Після побаченого, почуття справедливості, яке люди перейняли від тварин (предки помічали, що тварини не вбивають собі подібних), вибухнуло в героїні пасивним бунтарством на рівні бажання: *Я хотіла реальної, матеріальної відплати тим, що заїхали і заселилися у санаторіях та базах відпочинку під Донецьком... Я хотіла їх бачити... з перерізанним горлом. Хочу, щоб кров била фонтаном із артерії, щоб пузирилась повітрям на кожному видиху...* [3, с. 70].

Бабуся відмовилась виїжджати, отже, залишалося одне: вести партизанську війну. У молодій жінки не було ні чоловіка, ні сім'ї — і в такій ситуації це була найбільша перевага. Вона знала місто, а її зовнішність була непримітна.

Багато часу друзі проводили у соцмережах. Живі розмови були небезпечними, і *дівчина мусикала, як німа*: *«Ой, доця, как дела, как бабушка? Как настроение?» — Ааооу... «Не уезжаете?» — Угм. «Ну ничего, даст Бог, спасут нас от*

этих бандер. *Отобьемся*». — Ага. «Ну привет Ивановне». — Угу [3, с. 75]. Така реакція — це теж захисна маска для патріотки.

Маскуючись під дачників, возила з Ромчиком їжу на позиції наших хлопців. Проїжджали шлагбауми, де бойовики усіх зупиняли й перевіряли. Одного разу дівчині наказали вийти та простягти руки, і вона сама була здивована, звідки в неї з'явилися *дурнуваті жарти* у такі невідходячі моменти, за що ненавиділа себе: *Ой, вы хотите погадать?* [3, с. 83]. Але тактика спрацьовувала, і їм дозволяли їхати далі.

Перший раз було лячно, бо приїхали на донецьких номерах, і доця не знала, що говорити нашим солдатам, щоб повірили. Ромчик показав паспорти, подав руку патрульному і сказав: *Бажаю здоров'я!* А вона уникала рукостискань, бо відчувала всередині домінуючу силу архетипічної опозиції *свій / чужий*, і при думці, що треба *доторкнутися* до незнайомого, отже, *чужого, холоділи і покривалися липким потом долоні* [3, с. 84]. Тоді вона по-материнськи почала щиро говорити, щоб повірили: *Послушайте, ви не думайте нічого поганого, тут і продукти свіжі, я своїми руками варила вночі. Ми миттю доїхали, от тільки у орків на посту постояли, але всі кастрюльки у термопакетах були. І не переживайте, тут ніякої отрути нема, я вам клянусь від щирого серця. Ось зараз ...Ромчик прямо при вас щось попробує, ось хоч би цей голубчик, так, Романе? Коли той відмовився їсти, доця була щиро здивована: А? Ти що, здурів?... Тоді на очах насторожених солдатів вона вже без жодного слова заковтнула голубець і вимовила: Гм. Перефолила, а так нормально. Ви хоч не вегетаріанці?* [3, с. 85]. Як мама, вона заспокоювала хлопців: *не думайте, не переживайте, отрути немає*. Щирість виразила словами: *клянусь від щирого серця...*

Ставлення до ворога характеризує лексема *орки*. З 2014 року, коли відбулася анексія Криму та окупація Донбасу, українські військові дали російським загарбникам прізвисько *орки*. Англійський письменник Джон Толкін описав *орків* як темні створіння, які втілюють зло. Цей варварський народ підкорявся Темному Володарю і становив основу його збройних сил. Їхнє військо підкорювало не силою, а кількістю. Орки мали вкрай низький інтелект і не звикли жити в комфорті. У 2022 році *орками* армію РФ почали називати не лише воїни, а й українські політики і журналісти на своїх сторінках у соцмережах [11].

Після того, як молода жінка проковтнула голубець, який потік у її руці, контакт було встановлено, і вона ще довго розмовляла з солдатами, благаючи не кидати тих, хто в них вірить і бореться. З того часу *маленький караван*, — Роман попереду, доця у фарватері, — тижнями був у дорозі, бо їздили двома машинами («так більше влізе»). Водіям не вдавалося виспатися, вони були брудними, смердючими і сірими від пилу... Маленька жінка падала від втоми.

Обставини навчили доцю бути різною, іншими словами, вона активно змінювала маски юнгівського архетипу *персона*. Вкотре лагідно вмовляла бабусю: *Ба, послухай мене. Я думаю, у нас буде гірше, ніж у ту війну. І ще я думаю, що тобі потрібно виїхати звідси, як ми колись планували. Давай, поки є можливість, а?* [3, с. 101]. Мовою вулиці розмовляла з «легендою і карою Господньою району»: *Кльозици! Ану*

стій, де стоїш, я тобі зараз помийницю на голову виллю. Я тобі дам бомжичку! [3, с. 103]. Ображена та втомлена жінка не добирала слів.

Завдяки «неправильним» словам у мовленні колишньої колежанки, зрозуміла, що та — зрадниця: ... *наші* — *тобто дійсно свої* — не називали армію «українською». Вона для нас просто армія, без уточнення. Так повелося, що у нас «бійці» і «солдати», у сепаратистів «ребята», «мальчики» і ще добрий десяток епітетів... ми уникали аббревіатури, якою з усіх російських телеканалів називали нашу область... (мається на увазі ДНР) [3, с. 106]. Потім хазяйка фірми ставить дуже конкретні питання: *Ти не думаєш, що це війна? Що на нас напали?* Після відповіді її реакція однозначна: ... *я з тобою далі не піду. Перехотілося. Вибач. ... Мені правда байдуже, що ти там знаєш. Ми ж не будемо битися посеред дороги? Іди собі, куди йшла, щасливо. ... Є речі, для яких не може бути двох точок зору. Як не старайся, а чорне білим не зробиш. І не треба мені розказувати, що ти не відрізниш гімно від цукерки. Уже хто-хто, а ти бандитів усіх сортів з людьми не переплутаєш...* Принижена колишня колежанка більше не стримувалася: *Ти ж у нас найрозумніша... Що вони всі у тебе знайшли, що сидять біля тебе, як медом намазано? Чи сліпі мужики, чи дурні? Ти ж ніщо, нуль, у тобі нічого немає... Чи й правда приворожила? Відповідь колишнього керівника, як завжди, коротка й конкретна. Доця не опускається до лайки, хоча у словах жіноче бажання помститися: *Угу, приворожила. ... закінчуємо дурну розмову, бо я тебе зараз і приворожу, і прокляну — сім років з прищами ходитимеш. Бувай. До речі, я тебе звільняю* [3, с. 106-108].*

Частотною в тексті була й автокомунікація головної героїні. Вона щиро зізнавалася собі, що дивачка; що замість сім'ї у неї робота; що їй ніхто з чоловіків не пропонував руку і серце... [3, с. 109-112]. З іншого боку, у неї були друзі-чоловіки, багато важливих знайомих. Коли дізналася, що Комар, її співробітник, служить сепаратистам, пішла на склад, де працювала, побачила своїх хлопців і сказала: *Пішли на кухню, наллєте і мені*. Реакція найстаршого, Борисовича: *Пішли, доця* [3, с. 115]. Серед чоловіків вона була «своїм хлопцем».

При «новій владі» транспорт у місті не ходив, зняти гроші в банкоматі було майже неможливо. *Доця* витратила цілий день, але-таки зняла трохи готівки. Вечері, втомлена, була за десять кілометрів від дому. Раптом побачила «парочку» і відчула, що на довгій та пустій вулиці ми втрюх: я, перелякана до смерті дитина (дівчинка-школярка, років чотирнадцяти) та її озброєний конвоїр. Молода жінка наказувала собі заховатися у дворах, не вголос, а сама собі кричала: *Стій, я кажу! Стій, що ти робиш!!!! Ааааа...* [3, с. 120]. Не дослухавшись внутрішнього голосу, закричала, як навіжена: *Аааааа... Анька! Аня, стой, подожди! Аняяяя!!! Аня! Ты что, мать везде ищет! В комендатуру пошла, все на ушах!! Отец ребят поднял, какого?! Спасибо, спасибо большое* (це вже вона каже ополченцю, який спершу навів на неї автомат, а потім, розгубившись, опустил). *Вот, Возьми!* (віддає тисячу, за якою ганялася цілий день): *Держи. Как хорошо, что ты ее нашел! Спасибо, спасибо, я дальше сама отведу, тут недалеко...* [3, с. 121].

Молода жінка вхопила дівчину за руку, і вони побігли... Знесилені впали на землю. Дівчина перелякано спитала: *А ви хто?* Жінка відповіла: *Я так думаю, що я ельф. Один відбитий на всю голову ельф, який лишився без копійки грошей. Аня (ім'я випадково вгадала!), а скажи, будь-ласка, чи є у тебе телефон? ... Мама хоч приблизно уявляє, куди ти поділася? Тебе шукають?* [3, с. 122].

Поки вони лежали до ночі у кущах, Аня розповіла, як вона та ще двоє хлопців робили селфі перед захопленою будівлею СБУ. Їх схопили, били нещадно, тримали у підвалі вісім днів. Катували... Про це доця навіть слухати не могла, сама себе заспокоювала: вона уявляла пшеничне поле з волошками, пташки щебечуть... А далі — автокомунікація: *Я серед поля. Шшшш, шшшш, все добре. Я не тут, мене немає на цій вулиці, я нічого не чую. Шшшш* [3, с. 123].

Бунтарство доці зростало по спіралі, підтвердженням є її діалоги з різними людьми. З «визволителями» розмовляла російською, залежно від ситуації проявляючи то жіночу слабкість, то чоловічу впевненість і рішучість, демонструючи винахідливість і нібито відсутність страху. Зі своїми підлеглими друзями-чоловіками мовленнєва поведінка характеризує її як вірного старшого товариша, який знає ціну чоловічій дружбі. З помічницями-жінками іноді впадала у відчай і не приховувала стану, коли опускаються руки. Допомогу збирали й через інтернет, спілкуючись у тому числі й з іноземцями, описували реальну ситуацію, в якій боролися: *Тань, це капець. Вони нас не розрізняють, розумієш? Росію та Україну, вони думають, що це внутрішній конфлікт, що ми самі з собою б'ємося. ...Ну як це пофіг? Та кинь ти той буряк! Тань, нам ніхто не допоможе. Нас тут тупо затопчуть, і ніхто не впишеться, ми для них як мухи. От тобі цікаво, чого мухи між собою б'ються?* Співрозмовниця донеччанка згадала про розподіл людей в Україні на «наших» і «ваших», «хохлів» та «українців»: *... В смислі «ваши»? Хто? — Так бандерівці. — Тю, а чого не «наші»?* [3, с. 131-132]. У діалозі на кухні доця не вдає з себе освічену та розумну молоду жінку, якою була насправді; у мовленні активно вживає й жаргонізми, й просторіччя: *це капець, ну як це пофіг, ніхто не впишеться, Тань, тю тощо.*

Відвезли з кухаркою Тетяною військовим шашлик, щоб відсвяткувати маленьку перемогу — наші наступають! Поверталися у непроглядному тумані. За кермом була Тетяна: *Стій! От чорт, стій! Блін, пізно, нас засікли. Ну, молись тепер* [3, с. 144]. Колись доця запитала у Борисовича про те, що робити, якщо потрапиш у полон. Порада чоловіка призначалася виключно жінці: *«Якщо сама, тоді плач. Реви з самого початку»...* [3, с. 145]. Почався допит, який вели четверо чеченців, а сльози з переляку не йшли... Та коли один з ворогів почав погрожувати Тетяні ножом, а та зірвалася й почала кричати на виродка, доця заревіла по-справжньому й кинулася Тані на шию, одягнувши маску зламаної та підкореної: *Не слухайте її, вона не хотела* [3, с. 147].

Про те, що мова — це пароль «наші/вороги», молода та розумна керівниця домовилася з хлопцями заздалегідь: *Якщо мене викрадуть і триматимуть з ножом біля горла, я зможу попередити своїх, просто заговоривши російською* [3, с. 147].

Несподівано задзвонив її телефон, вороги дозволили відповісти, увімкнувши голо-совий зв'язок. Заговорила російською, Ромчик все зрозумів, підіграв, але чеченець вдарив автоматом по руках. Жінок залишили під деревом і почали обшукувати машину. Та сльози сильної жінки були для ворогів, а з Тетяною заговорила спокійно, але «помертвілими губами»: *Пробач мені... Ми не виберемося звідси. Я наклейки у машині забула... Тань, у мене граната у кофті, я можу прямо зараз, ти розумієш? Тільки для нас, але з гарантією. Або кинути їм, їх там всього четверо. Але без гарантій. Якщо не долетить? Тоді для нас все буде дуже довго. Давай підгадаємо, коли вони до купи зійдуться* [3, с. 149].

Героїня усвідомлює безвихідь ситуації (*ми не виберемося звідси*), та вона не втрачає здатність логічно мислити (*якщо граната не долетить, їх будуть довго катувати*), готова померти (*граната тільки для нас, з гарантією*), але найважливіше для неї у будь-який спосіб помститися ворогам (*давай підгадаємо, коли вони до купи зійдуться*).

Жінок визволив колишній «колега» по бізнесу Комар, який зараз був «командиром гоблінів», і про якого говорили, що служить ворогам. Приїхав несподівано. Доці хотілося плюнути йому в очі, але вона стримувала себе, тримаючи руку в кишені, хоча командир наказав витягти. Коротко відповіла: *Я думаю, що вам не потрібно думати про мене. З вашого дозволу, я побуду з рукою в кишені... Жінки вскочили в машину, видихнули, поїхали, й Тетяна запитала, чи є сенс у такому ризику і в тому, що вони взагалі роблять. Доця щиро відповіла: Не знаю. Скоріше за все, у цьому немає сенсу. — Але ж ми не зупинимося? Я — точно ні. Не всі шляхи ми вибираємо... Але, Тань, я одна. А у тебе донька, тому подумай добре, чи воно тобі треба...* [3, с. 151-153]. Холодний розум, щирість, турбота про ближнього виражається у мовленні мужньої жінки.

Доця допомагала багатьом людям, які опинялися в скрутних ситуаціях. Завжди мала конкретний план дій. Зверталася за допомогою до справжніх друзів, а її прохання, що нагадували команди, були чіткими й лаконічними: *Борисович, добрий вечір. Не розбудила? Ви мені будете дуже потрібні вранці, години о п'ятій. Ви і ще троє-чотири хлопців, із толкових. І вантажівка. Тут така справа...* [3, с. 167].

Доклавши неймовірних зусиль, доця допомогла жінці з п'ятьма дітьми виїхати з Донецька. На той час місто вже повністю було окупованим. Коли прощалися, жінка говорила, що не треба повертатися до Донецька. Відповідь молодої патріотки містить і самоіронію, і самокритичність, і відвертість: *Та ні одній нормальній людині не треба у Донецьк повертатися. Але де тих нормальних взяти? Вони з нами, психами, не уживаються* [3, с. 187].

Доця повернулася до Донецька. Постійно ризикуючи життям, возила нашим воїнам і зброю, і одяг, і продукти. Попадала під обстріли, була навіть інформація про те, що вона загинула. Інформацію вирішили не спростовувати. Зробили інші документи, за якими доця отримала ім'я *Вікторія*, тобто *перемога*. Її друзі-чоловіки, називали молоду жінку, яка спочатку керувала спільним бізнесом, а потім ризикованими

операціями в окупованому Донецьку, і *фюрером*, і *відьмою*, а одного разу Борисович звернувся так: *Я з тобою говорю не як з жінкою, а як з бійцем...* [3, с. 255].

Одна з останніх описаних у повісті ситуацій була занадто небезпечна. Чоловіки радилися з нею як з бійцем, командиром, і вона, як завжди, швидко відреагувала: *Спокійно, хлопці, без паніки. Все у нас вийде... Гарантую* [3, с. 256]. Тут *доця* як справжній командир на війні надихає та підтримує. Вони їхали рятувати Комара, командира, який нібито служив ворогам і «спалився». *Доця* про це нічого не знала, тому, ледь стримуючи емоції, сказала Борисовичу, забувши про його вік: *Ти чому мені раніше не сказав, виродку?* [3, с. 256]. Всі знали, що в критичних ситуаціях і в певному емоційному стані керівниця вживала лайливі слова, тому ніхто ні на кого не ображався.

Коли вже вивезли ледь живого командира з-під носа ворогів, молода жінка в машині тримала крапельницю і не знала, чим допомогти пораненому. Вона відчувала, що чоловік на межі життя і смерті, тому вдалася до магії і зашепотіла йому в губи замовляння. Потім розрізала свою руку ножем і кров'ю провела лінію від грудей вмираючого до паху. Вона могла врятувати життя тільки вірою в те, що її кров, добровільно відкрита гарячим клинком, донесе її бажання до Всевишнього швидше, ніж слова молитви: *... Кров у кров, жила в жилу, ребро в ребро. Комар, не здумай померти! Я тебе не відпускаю, чуєш?! Повертайся, козаче. Ти чуєш мій голос, ти бачиш дорогу, ти знаєш мене біля себе. Давай, оживай* [3, с. 263]. Слова-накази сильної жінки (*не здумай померти; не відпускаю, повертайся; ти бачиш дорогу, оживай* тощо; звертання *козаче*), яка у ці хвилини, мабуть, відчувала зв'язок з відьомським началом усіх жінок-предків, вдихнули життя в тіло командира, який помирав. З метою безпеки її висадили по дорозі, а машина поїхала далі.

Доця, судячи з її розмов з іншими, і з того, що вона говорила про себе, — розумна, начитана та кмітлива молода жінка. Вона зізнавалася, що завжди стане на бік науки, а не магії. Та всі ми хоча б раз у житті були в ситуаціях, які не піддаються логіці. Саме тому в страшних і небезпечних ситуаціях *доця* згадувала молитви: *Слава, і сохрани, і відведи...* [3, с. 272].

Пік бунтарства героїні повісті проявляється в ситуації, коли вона бачить убитими своїх друзів — Ромчика та Тетяну, яку чоботами били три здорових бугаї. Реакція була миттєвою: вона дістала гранату, висмикнула кільце і з вірою в те, що Тетяна вже була мертва, кинула під ноги тим трьом. Дівчина готова без жодних слів вбивати нелюдів.

Висновки та перспективи. Психологи довели, що бунтарство в поведінці особистостей, зокрема й у мовленнєвій, є проявом одного з архетипічних утворень, які в свій час описав К. Юнг. При цьому важливо пам'ятати, що не бунтарі створюють проблему, а конкретні обставини і проблеми створюють бунтарів. Найжахливішою обставиною, яка пробудила в колективному підсвідомому українського соціуму архетип бунтарства є визвольна війна, яку веде наша країна проти російських загарбників з 2014 року.

Головна героїня повісті не має власного імені, чужі люди називали її (рос.) *деточка*, *дитина*; бабуся й найстарший колега по роботі — *доця*. Загальна назва, що

стала власною назвою книги, набула декількох символічних значень: *доця* — звичайна пересічна дівчина; *бунтарка*, одна з багатьох дівчат, які борються з ворогами; *дочка* свого народу, який воює із загарбниками.

Мовленнєва діяльність головної героїні дозволила простежити динаміку архетипічних проявів не тільки її бунтарства, а й інших архетипів, таких як «персона» і «тінь». На початку повісті вона закомплексована дівчина, яка повністю підкорюється обставинам життя, мовчки залишає рідний дім і переїздить до іншого міста. У російськомовному Донецьку дівчина розмовляє рідною українською, незважаючи на негативну реакцію сусідів.

Бунтарство головної героїні має певну динаміку. Її мовлення теж поступово змінюється: літературні слова замінюються жаргонізмами, просторіччям, грубою лайкою. Вперше бунтарство проявилось на побутовому рівні, коли хлопець, з яким вона зустрічалася, запросив її у гості, щоб познайомити зі своєю мамою. Але остання відкрито принижувала дівчину, через те що доця розмовляла українською. Мовлення головної героїні було коректним, а бунт — дієвим: вона втекла з цього дому в домашніх капцях, а потім звільнилася з супермаркету, де познайомилася з цим хлопцем.

У школі *доця* надавала перевагу фізиці й математиці, багато читала. Розумна дівчина вільно, коротко й просто висловлювала свої думки гарною українською мовою. Коли відкрила в собі талант художниці, успадкований від матері, організувала успішний бізнес, легко знаходила спільну мову з колегами-чоловіками, яких найняла. Бунтарство у мовленні та діях проявилось в ситуації, коли вона залишила за собою право вдягатися так, як вважає за потрібне, незважаючи на те що такий стиль не сприймали. У протистоянні з рекетом, перехоплювала ініціативу в чоловіків, демонструючи жіночу хитрість у комічних висловлюваннях.

Коли у Донецьку з'явилися «руські визволителі», молода жінка опинилася в різних ситуаціях, але як справжня бунтарка протидіяла новим порядкам. Це бунтарство було прихованим і завуальованим, зокрема тим, що вона починала говорити російською мовою. Перед ворогом *доця* вдягала різні маски, блискуче демонструючи розум і кмітливність. Вона свідомо ризикувала життям, якщо не було іншого виходу. Зі своїми товаришами й однодумцями, коли переповнювали негативні емоції, молода жінка, яка стала бійцем, вже не добирала слів.

Найвищим проявом бунтарства стало те, що вона виявила готовність підірвати гранатою і себе, і ворогів. А дієвим піком її бунтарства було вбивство трьох ворогів, яких вона таки підірвала гранатою. *Доця* виїхала з Донецька, вдруге рятуючи життя дівчинки-підлітка, яка залишилася сиротою. Незважаючи на всі жахи, які вона пережила як волонтерка в окупованому Донецьку, вже не *доця*, а гідна свого народу *дочка* каже: *А, за нас не хвилюйтеся. Будемо жити* [3, с. 281]. Вона налаштована на мирне життя, в якому не потрібно кожної хвилини демонструвати бунтарство, що суперечить природній жіночій сутності.

Бунтарство молодій жінці під час окупації ми вважаємо не девіантною поведінкою, а повністю адекватною. У ситуації, коли вона на мовленнєвому рівні *прагне*

крові, а потім реально вбиває катів, Доця не бунтарка-вбивця, а справжній воїн-визволитель. Як і в дослідженнях образу «бунтарки» серед жінок-військовослужбовиць, нашій героїні властива специфічна манера поведінки. Прагнення здобути ту свободу дій, яку приписують чоловічій статі, призводить до того, що «бунтарка» дистанціюється від жінок і від традиційних уявлень про жіночність, імітує маскуліні поведінкові та дискурсивні практики — вона категорична, не визнає напівтонів, її мовлення характеризується експресивністю, емоційністю, використанням сленгу [10, с. 155].

Перспективу дослідження вбачаємо в детальному аналізі проявів бунтарства з урахуванням гендерних відмінностей на матеріалі як поетичних, так і прозових текстів про визвольну війну в сучасній українській літературі.

Література

1. Бунтарки : нові жінки і модерна нація. Київ : Смолоскип, 2020. 365 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2007. 1728 с.
3. *Горіха Зерня Тамара*. Доця. Київ : Білка, 2019. 284 с.
4. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний, юридичний аспекти : матеріали наук.-практичн. конф. Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 154 с.
5. *Котигорошко В.* Архетипи Карла Юнга: що це і якими вони бувають. URL: <https://www.gasformind.com/arkhetypu-yunha/>
6. *Кукіна О.* Мовний образ жінки в газетному дискурсі Чугуївських ЗМІ. *Український світ у наукових парадигмах*. 2020. Вип. 7. С. 173–177.
7. *Маргарет М., Пірсон К.* Герой і Бунтар. URL: <https://www.maxzosim.com/12-arkhietipiv-iungha/>
8. Український психологічний ХАБ URL: <https://www.psykholoh.com/post/>
9. *Усенко П. Г.* Південні бунтарі, Київські бунтарі . URL: http://www.history.org.ua/?termin=Pivdenni_buntari
10. *Храбан Т. Є., Самоїленко К. О.* Висвітлення образів військовослужбовиць в українських медіа в період російсько-української війни. *Український соціум*. 2023. № 2 (85). С. 145–167.
11. Чому російських окупантів в Україні називають орками і до чого тут Толкін. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/chomu-rosijskih-okupantiv-v-ukraini-nazivayut-orkami-i-do-chogo-tut-tolkin.htm>
12. Чому я рекомендую книгу Rebel Talent (Талант бунтарства). URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/talantlivye-buntari-kak-dostich-uspeha-pouduya-protiv-pravil-50052408.html>

References

1. (2020), *Buntarky: novi zhinky i moderna natsiia* [“Female rebels: new women and the modern nation”]. Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian].

2. (2007), *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* / uklad. i red. V. T. Busel [*Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language* / compiled and edited by V. T. Bousel]. Kyiv; Irpin: Perun. [in Ukrainian].
3. Horikha Zernia Tamara, (2019). Dotsia [Daughter]. Kyiv: Bilka. [in Ukrainian].
4. (2008), *Deviantna povedinka: sotsiologichnyi, psykholohichnyi, yurydychnyi aspekty : materialy nauk.-praktychn. konf.* [*Deviant behavior: sociological, psychological and legal aspects: materials of the scientific and practical conf.*]. Kharkiv: Vyd-vo Khark. nats. un-tu vnutr. sprav. [in Ukrainian].
5. Kotyhoroshko, V. (2024), *Arkhetypy Karla Yunha: shcho tse i yakymy vony buvaiut* [*Carl Jung's archetypes: what they are and their types*]. URL: <https://www.gasformind.com/arkhetypy-yunha/>. [in Ukrainian].
6. Kukina, O. (2020), *Movnyi obraz zhinky v hazetnomu dyskursi Chuhuivskykh ZM"* ["The linguistic image of a woman in the newspaper discourse of Chuhuiv media"]. *Ukrainskyi svit u naukovykh paradyhmakh* [*The Ukrainian world in scientific paradigms*], Vol. 7, pp. 173–177.
7. Margaret, M., Pearson, C. (2024), *Heroi i Buntar* [*The Hero and the Outlaw*]. URL: <https://www.maxzosim.com/12-arkhietipiv-iungha/>.
8. (2024), *Ukrainskyi psykholohichnyi KhAB* [Ukrainian psychological HUB]. URL: <https://www.psykholoh.com/post/>.
9. Usenko, P. H. (2024). *Pivdeni buntari, Kyivski buntari* [*Southern rebels, Kyiv rebels*]. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Pivdeni_buntari.
10. Khraban, T. Ye., Samoilenko, K. O. (2023), *Vysvitlennia obraziv viiskovosluzhbovyts v ukrainskykh media v period rosiisko-ukrainskoi viiny* [Representations of service-women by the Ukrainian media during the Russo-Ukrainian war]. *Ukrainskyi sotsium* [Ukrainian Society], № 2 (85), pp. 145–167.
11. (2024), *Chomu rosiiskykh okupantiv v Ukraini nazyvaiut orkamy i do choho tut Tolkin* [Why Russian occupiers in Ukraine are called orcs and what does Tolkien have to do with it]. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/chomu-rosijskih-okupantiv-v-ukraini-nazivayut-orkami-i-do-chogo-tut-tolkin.htm>.
12. (2024), *Chomu ya rekomenduiu knyhu Rebel Talent (Talent buntarstva)* [Why I recommend the book Rebel Talent]. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/talantlivye-buntari-kak-dostich-uspeha-poydya-protiv-pravil-50052408.html>.

В. В. Любецька,*канд. філол. наук, доц.,**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,**доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3774-8883>*

БАЧЕННЯ СТИЛЮ В МЕЖАХ ПЕРСОНАЛІСТСЬКОГО ДИСКУРСУ

У пропонованій статті ми звертаємося до одного з напрямів у сучасній академічній теорії літератури — персоналістського дискурсу, що тяжіє до металінгвістики, яка вивчає слово, тобто мову, у його конкретній і живій цілокупності, а не мову як специфічний предмет лінгвістики. Метою дослідження стає позначення особливостей даного дискурсу та пояснення, яким є бачення стилю в межах персоналістського дискурсу. Об'єктом дослідження є персоналістська теорія літератури, персоналістський дискурс; предмет дослідження — стиль у межах персоналістського дискурсу. Для реалізації поставленої мети було застосовано такі методи: метод аналізу інформації, метод синтезу, описовий метод. На відміну від літературознавчої граматики, що тяжіє до точності і конкретності, конститується на межі з лінгвістикою, персоналістський дискурс конститується на межі з металінгвістикою. Для персоналістської теорії літератури стиль стає способом буття творчої індивідуальності, а точніше, способом буття людини-автора в її творінні. Персоналістський дискурс наділяє стиль «об'єднувальною енергією». Стиль виступає у персоналістському дискурсі як формотворчий центр, що конкретизує відношення. Для розуміння сутності стилю, персоналістами були розмежовані композиційні та архітектонічні форми. Характерно, що архітектонічні форми не є формами у персоналістському дискурсі, а є «змістом естетичної діяльності», тобто розуміються як суто змістовні. Отже, ототожнюючи в художньому стилі «естетичне» та «змістовне», М. М. Бахтін визначає його як «сукупність прийомів формування й завершення людини та її світу». У художньому стилі взаємозв'язані «внутрішній стиль» і зміст, що розкривається в образах. Для персоналізму — «художній стиль працює не словами, а моментами світу, цінностями світу і життя», це «спосіб обробки» людини та її світу, тобто спосіб «естетичного завершення». Авторка статті доходить висновку, що без завершувальної здатності образу «естетичне завершення» неможливе. У персоналістському дискурсі вся проблематика, що є сприйняттям, інтерпретацією художнього тексту, переноситься у сферу міжсуб'єктних відносин. Об'єктом у персоналізмі стають саме відносини між суб'єктами висловлювання — діалогічні відносини. У персоналістській теорії літератури конститутивним моментом художньої творчості є автор-творець. Але персоналізм позбавляє художній стиль головного — внутрішнього ядра, тобто

образу, тому уявлення про стиль у персоналістському дискурсі постестетичне. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю прояснення множинності концепцій стилю в їх своєрідності у сучасній теорії літератури та сучасній лінгвістиці. Одна з фундаментальних ознак художньої творчості позначається поняттям «стиль». Перш за все, стиль — це визначальний спосіб виявлення естетичної сутності поетичного мистецтва. Але ж існують досить різні розуміння стилю Перспективою подальших досліджень є виявлення смислового наповнення категорії стилю у межах різних теоретико-літературних дискурсів.

Ключові слова: дискурс, персоналістський дискурс, художній текст, автор, стиль.

V. V. Liubetska,
*PhD in Philology, Associate Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University;
Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3774-8883>*

THE VISION OF STYLE WITHIN THE LIMITS OF THE LITERARY GRAMMAR DISCOURSE

In the proposed article, we turn to one of the directions in the modern academic theory of literature — personalist discourse, which gravitates towards metalinguistics, that studies the word (or the language), in its concrete and living entirety, and not the language as a specific subject of linguistics. The purpose of the research is to indicate the features of this discourse and to explain what the vision of style is within the framework of the personalist discourse. The object of research is the personalist theory of literature, the personalist discourse; the subject of research is style within the limits of personalist discourse. The following methods were used to achieve the goal: information analysis method, synthesis method, descriptive method. In contrast to literary grammar, which strives for accuracy and specificity and personalist constituted on the border with linguistics, personalist discourse is constituted on the border with metalinguistics. For the personalist theory of literature, style becomes a way of being of creative individuality, or more precisely, a way of being of a person-author in his work. Personalist discourse gives style a «unifying energy». Within the personalist discourse style becomes a formative center that concretizes the relations. To understand the essence of style, personalists distinguished between compositional and architectural forms. It is characteristic that architectural forms are not forms in the personalist discourse, but are the «content of aesthetic activity» and understood as purely meaningful. So, equating «aesthetic» and «meaningful» in the artistic style, M. M. Bakhtin defines it as «a set of techniques for the formation and completion of a person and its world». In the artistic style, the «internal style» and the content revealed in the images are interconnected. For personalism,

«artistic style works not with words, but with moments of the world, values of the world and life», it is a «way of processing» a person and its world, a way of «aesthetic completion». The author of the article concludes that «aesthetic completion» is impossible without the finalizing ability of the image. In the personalist discourse, all problems related to the perception and interpretation of the artistic text are transferred to the sphere of intersubjective relations. The object in personalism is precisely the relations between the subjects of the statement — dialogical relations. In the personalist theory of literature, the constitutive moment of artistic creativity is the author-creator. But personalism deprives the artistic style of its main essence — inner core, the image, that is why the idea of style in the personalist discourse is post-aesthetic. The relevance of the research is determined by the need to clarify the multiplicity of style concepts in their originality in modern literary theory and modern linguistics. One of the fundamental features of artistic creativity is denoted by the concept of «style». First of all, style is a defining way of revealing the aesthetic essence of poetic art. But there are quite different understandings of style. The perspective of further research is to reveal the semantic content of the category of style within the limits of various theoretical and literary discourses.

Key words: discourse, personalistic discourse, artistic text, author, style.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Поняття дискурсу охоплює всі можливі форми вживання мовних одиниць. Т. А. ван Дейк вважає, що дати точне визначення дискурсу неможливо, як неможливо, наприклад, дати остаточне визначення поняттям «мова», «соціум» або «культура». Термін дискурс не отримав єдиного трактування ще й тому, що виявився релевантним для цілого ряду різних наукових підходів: психології, соціології, культурології, філософії, літературознавства, лінгвістики, соціо- та психолінгвістики, лінгвокультурології тощо. У широкому розумінні дискурс визначається як мовленнєво-розумова діяльність, що містить ряд екстралінгвістичних компонентів: ідеологію, соціальні, культурні, історичні практики, психологічні особливості конкретної мовної особистості. Дослідження дискурсивних елементів, що набули акцентуації у наративі, передбачає визначення їхньої взаємодії в межах конкретного дискурсу в співвіднесенні із соціальним, естетичним і лінгвістичним контекстами, у яких існує художня література.

Метою нашого дослідження стає визначення особливостей одного з визначених у ХІХ столітті дискурсів — персоналістського дискурсу, та пояснення, яким є бачення стилю в його межах. **Об'єкт** дослідження — персоналістський дискурс; предмет дослідження — стиль у межах персоналістського дискурсу. Для реалізації поставленої мети було застосовано такі **методи**: метод аналізу інформації, метод синтезу, описовий метод. **Наукова новизна** статті полягає у визначенні стилю в межах персоналістського дискурсу. **Теоретичне та практичне значення** наукового дослідження зумовлене постановкою й розв'язанням нових для сучасного мовознавства та літературознавства проблем (виявлення смислового наповнення категорії стилю у межах різних теоретико-літературних дискурсів). Нами було визначено, що сучасна

теорія літератури представлена трьома дискурсами: літературознавчою граматикою, ейдосною теорією літератури та персоналістською теорією літератури. Кожен із трьох дискурсів має свої особливості, які ми поступово розглянемо та проаналізуємо особливості розуміння поняття «стилю» представниками різних дискурсів. Зосередимо нашу увагу на персоналістському дискурсі. Основи персоналістської теорії літератури заклав М. М. Бахтін, для якого первинною реальністю художньої творчості є ситуація спілкування, що породжує нові сенси. Ключовою роботою, що дозволяє осмислити спадщину М. М. Бахтіна, для нас стає концепція О. В. Домашенка [4].

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи процес формування персоналістського дискурсу у працях М. М. Бахтіна, слід зазначити, що філософські погляди вченого сформувалися в руслі неокантіанства. Донедавна філософська спадщина М. М. Бахтіна сприймалася переважно у цьому контексті. Справді, у його працях очевидна полеміка, отже, і зв'язок з концепцією цінностей Р. Ріккерта. А ось Г. Когена М. М. Бахтін характеризував у своїх творах останніх років як одного з найавторитетніших для нього мислителів. Важливою проблемою для М. М. Бахтіна стає проблема діалогу, сприйнята, ймовірно, від М. Бубера. Сучасні науковці ставлячи питання, до якої філософської традиції належить творчість М. М. Бахтіна, роблять висновок про те, що бахтінська традиція — це традиція наук про дух, герменевтика, ознаменована насамперед іменами Ф. Шляєрмахера, В. Дільтея, М. Гайдеґґера, і навіть Г.-Г. Гадамера. Тобто, за спостереженнями сучасних вчених, М. М. Бахтін створив свій варіант герменевтики. Взаємодія з герменевтикою для нас представляє певний інтерес, оскільки саме цей філософський напрямок звертається до тлумачення текстів, будучи за визначенням Г.-Г. Гадамера, класичною дисципліною, яка займається мистецтвом розуміння текстів [3]. Але сам М. М. Бахтін говорив про те, що з усіх учнів Е. Гуссерля найближчим був Макс Шелер та його персоналізм. А ось М. Гайдеґґер якимось майже зовсім залишався поза поля філософських симпатій вченого. У теорії М. М. Бахтіна відбувається «трансформація мов неокантіанства, феноменології, герменевтики» [4, с. 24], що й зумовлює персоналістську домінанту його мови. Розуміння діалогу у М. М. Бахтіна близько до його розуміння в М. Бубера. Діалог у М. М. Бахтіна відповідає такій ситуації, коли співрозмовника цікавить його партнер у його власному глибинному бутті та коли співрозмовники спрямовані один на одного. Під цим терміном слід розуміти не стільки особливу словесну форму діалогу, а скоріше — відмінну рису людини. Остання існує лише у взаємодії з іншими людьми: «Життя за своєю природою діалогічне. Жити означає брати участь у діалозі» [2]. Що ж до розуміння художнього твору, то М. М. Бахтін стверджує, що «справжнє розуміння в літературі та літературознавстві завжди історичне та персоналізоване» [2]. Сформовані М. М. Бахтіним оригінальні категорії — позазнахідність, поліфонія, приватне мислення, Інший — характерні саме для персоналістського дискурсу. Предмет персоналістської теорії літератури — «голоси та діалогічні відносини між ними», їх взаємодія та взаємоосвітлення відкриває безмежну (незавершену) смислову перспективу твору. Принципова незавершеність художнього твору,

за композиційно-сюжетної закінченості, є «збирання в нескінченність». Воно відбувається тому, що персоналізм зосереджений на «змістовних», а «не суто естетичних поєднаннях». У межах дискурсу творі постає як «ціле висловлювання», а літературні, мовні жанри осмислюються «як типові форми висловлювання» [2]. Саме з цієї точки зору характеризується філософський підхід М. М. Бахтіна С. С. Аверінцев: «Мислитель, який не втомлювався повторювати, що жодне людське слово не є ні остаточним, ні завершеним у собі — чи не він запрошує нас домовити «з приводу» і додумати ... , то сая, то так розмотуючи нитку розмови, що не обривається?» [1, с. 342]. На відміну від літературознавчої граматики, що тяжіє до лінгвістики, для персоналістського дискурсу більш актуальним стає поняття «металінгвістики», що вивчає слово, тобто мову, в її конкретній і живій цілокупності, а не мову як специфічний предмет лінгвістики, отриманий шляхом цілком правомірного та необхідного відволікання від деяких сторін конкретного життя слова. Термін «металінгвістика» є ключовим для розуміння цілого ряду проблем: теорії мовних жанрів, теорії роману та методики аналізу «чужої мови». Цей термін означає особливий підхід до слова, яке, за М. М. Бахтіним, не річ, а вічно рухливе, вічно мінливе середовище діалогічного спілкування. Звідси його любов до варіацій та різноманіття термінів. Поняття «металінгвістики» досить пізніє, воно є у замітках М. М. Бахтіна 1959-1961 років, пізніше озаглавлених як «Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках». Надалі це поняття одержує обґрунтування у другій редакції книги про Ф. М. Достоевського. Ключовий момент слова «металінгвістика» — приставка «мета» — досить багатозначний, але все ж таки в даному контексті він позначає швидше «над» або «після», йдеться про специфічну методологічну трансценденцію, вихід за межі традиційного теоретизування, при якому зберігається істотний зв'язок з тим, за межі чого здійснено вихід. Тому інтерпретація художнього твору в персоналістському дискурсі постестетична, вона набуває свого універсального значення, наближуючись до полюса персоніфікації. У цьому полягає і докорінна відмінність металінгвістики від лінгвістики та логіки, двох меж, редукування до яких призвело б її до втрати її *метаспецифіки*. Металінгвістичні відносини більше не зводяться як до логічних, так і до лінгвістичних відносин, які редукують «висловлювання» до слова та речення як «одиницю мови», до звуків, що вже не постестетично, а позаестетично (дискурс літературознавчої граматики). Діалог як одне з найважливіших понять, за М. М. Бахтіним, може бути описаний тільки в рамках металінгвістики. М. М. Бахтін стверджує, що діалогічні відносини (у тому числі і діалогічні відносини мовця до власного слова) предмет металінгвістики. У мові як предметі лінгвістики немає, і не може бути ніяких діалогічних відносин. У тому числі не може бути діалогічних відносин і між текстами, знову ж таки за строго лінгвістичного підходу до цих текстів. Діалогічне спілкування, «зверненість», згідно з персоналізмом, і є справжньою сферою життя мови, слова. Лінгвістика вивчає саму мову з її специфічною логікою як те, що уможлиблює діалогічне спілкування; до самих діалогічних відносин лінгвістика не наближається. Діалогічні відносини позалінгвістичні. Але в той же час їх ніяк не

можна відірвати від слова, тобто від мови як конкретного цілого явища. Мова живе тільки в діалогічному спілкуванні тих, хто нею користується. Діалогічне спілкування є справжньою сферою *життя* мови. Отже, діалогічні відносини повинні вивчатися металінгвістикою, що виходить за межі лінгвістики та має свої завдання.

На те, що мова персоналістської теорії літератури відчуває на собі вплив металінгвістичних факторів, «пов'язаних із актуальною для неї діалогічною сутністю мовного спілкування», звертає увагу О. В. Домашенко [4, с. 20]. Невипадково М. М. Бахтін створює металінгвістичні терміни із чіткою персоналістською установкою. Отже, «слово» один із головних об'єктів уваги персоналістського дискурсу. Усі різноманітні галузі людської діяльності пов'язані з використанням мови. Виняткова важливість конкретних форм використання мови у тому, що світ людини, кажучи словами Г.-Г. Гадамера, і є мова. «Персоналістська» теорія літератури конститується на кордоні з онтологією, оскільки її предмет — «виразне і буття, що говорить», як воно втілюється в літературному творі» [4, с. 19]. У персоналістській теорії літератури конститутивним моментом художньої творчості є автор-творець. Творцем переживає себе одинична людина-суб'єкт лише у мистецтві. Позитивно-суб'єктивна творча особистість є конститутивним моментом художньої форми, тут суб'єктивність її знаходить своєрідну об'єктивацію, стає культурно-значущою, творчою суб'єктивністю [2].

Безперечно, однією з найскладніших сучасних проблем у теорії літератури та лінгвістиці є комплексне вивчення стилю твору та індивідуального стилю письменника. Розуміння природи стилю спирається на звичні категорії суб'єкта і об'єкта, розглядаються взаємовідносини особистості творця і об'єкта, що протистоїть творцю. Відомо, що чим складніше і багатогранніше явище, тим важче охарактеризувати його сутність, тим більше визначень, які часто суперечать один одному, воно породжує. Г. В. Ф. Гегель писав про те, що чим багатший предмет, який підлягає визначенню, тобто, чим більше різних сторін він пропонує для розгляду, тим більш різними виявляються дефініції, що даються йому. Для М. М. Бахтіна єдність естетичної форми є єдністю позиції діючої душі і тіла, діючої цілісної людини, що спирається на самого себе. Якщо слідувати за міркуваннями М. М. Бахтіна, то стиль походить з творчої активності людини і тільки так набуває свого відчутного буття. Але не можна сказати, що стиль створюється усвідомлено та цілеспрямовано людиною. Людина творить не стиль, оскільки стиль об'єктивне поняття, тобто він мимовільний; але стиль у якійсь мірі може бути результатом суб'єктивно-свідомого вибору людини. О. Ф. Лосев прояснює у своїй книзі «Проблема художнього стилю», що «стиль обумовлений як об'єктивною дійсністю, характером історичної епохи, суспільних відносин, своєрідністю національного життя, так і особистістю письменника, його обдаруванням та здібностями, його вмінням спостерігати життя, його манерою мислити, відчувати, відгукуватися на дійсність» [5, с. 23]. У стилі виражається творча самотність письменника, але стиль більше «творчої індивідуальності», більше «творчого суб'єкта» вже тільки тому, що в стилі завжди живе «пам'ять» про ті чи інші стильові традиції. Це, звичайно, не означає, що геніальний стиль художника може бути лише стилем

епохи чи течії. Д. С. Лихачов вважає, що марно прагнути поєднати творчість геніального художника, підпорядковуючи його певному стилю чи певній течії. Геній черпає творчі здібності з панівного стилю, а не розчиняється у ньому. Слід зазначити, що вміння сприймати живого, мислячого автора твору — важлива ланка у розумінні стилю; хоча поняття стилю зовсім на веде до його ототожнення з суб'єктом, з біографічним автором, з автором-людиною. Проникаючи в саму словесну тканину, ми досягаємо різноманітності личин автора, художника, майстра словесного зображення. Це означає, що художній стиль як особисте надбання художника, це й надбання певної культури, певної історичної епохи, оскільки будь-який стиль обов'язково сприймається в історичному контексті. Проте персоналістська теорія літератури вважає, що стиль — це спосіб буття творчої індивідуальності, спосіб буття людини-автора у його творінні. Стиль тут — творчий портрет художника: загальновідоме судження Ж. Л. Бюффона, що «стиль — це людина», коли у творі ми бачимо стиль певного автора. Стиль у персоналістському дискурсі наділено «об'єднуючою енергією», як «формотворчий центр», він «конкретизує відносини», «формує межі, на яких тільки й відбуваються зустрічі, взаємодії, взаємопереходи учасників процесу спілкування». Стиль зумовлює зустріч, діалог того, хто говорить з тим, хто слухає. Причому діалог може бути такий широкий, що твір стає реплікою в діалозі, яка своєрідно містить у собі діалог як ціле. Тобто вся література є «письмовим відтворенням процесу спілкування». Так «спілкування мистецтвом» виявляється нерозривно пов'язаним із спілкуванням у мистецтві. У певному сенсі «стиль» ототожнюється у персоналізмі із індивідуальним «складом» письменника, стиль свого роду — душа висловлювання. Світ особистості стає джерелом словесної оцінки зовнішнього та внутрішнього буття, а також предметом зображення. Голоси героїв проростають авторським голосом, але й слово автора забарвлюється у тони персонажів, на це вказує М. М. Бахтін, говорячи про діалогічну природу «романного слова». Так, автор займає позицію «позазнаходження» стосовно внутрішнього світу художнього твору, «герою» чи його потенції у деяких видах мистецтва, але водночас автор — суб'єкт творчості.

У персоналістській теорії літератури автор-творець є конститутивним моментом художньої творчості. Творцем переживає себе одинична людина-суб'єкт лише у мистецтві. Позитивно-суб'єктивна творча особистість є конститутивним моментом художньої форми, тут суб'єктивність її знаходить своєрідну об'єктивізацію, стає культурно-значущою, творчою суб'єктивністю [2]. За думкою М. М. Бахтіна, автор-творець — «конститутивний момент художньої форми», яку слід пережити як активне ціннісне ставлення до змісту. Творець долає матеріальність форми, перетворює мову, безперешкодно оформляє і завершує подію (буття, світ) із допомогою художнього вимисла їм породжується плоть і дух слова у їхній конкретній єдності. Говорячи про значимість художньої, заданої форми, М. М. Бахтін підкреслює, що вона (форма) дійсно прикріплена до матеріалу, нерозривно пов'язана з ним та не може бути осмислена глибоко без моменту змісту; з усіма етичними, релігійними та іншими цінностями суб'єктивно-об'єктивного со-твореного світу. М. М. Бахтін наголошує,

що визначивши момент змісту і правильно встановивши місце матеріалу в художній творчості, дослідник може опанувати і правильний підхід до форми, бо стає зрозумілим, як форма — з одного боку, дійсно матеріальна, суцільно здійснена на матеріалі та прикріплена до нього, з іншого боку — ціннісно виводить нас за межі твору як організованого матеріалу, як речі. Форма для М. М. Бахтіна — словесно-мовленнева споруда, безобразний перехід до змісту (порівн. у Г. В. Ф. Гегеля: засіб = слово, а форма — наочно-образне уявлення, естетично значуще). Відмова від образу виводить за межі естетичного простору як такого. Важливою роботою, що дозволяє осмислити проблему форми у М. М. Бахтіна, є його «Автор і герой в естетичній діяльності», де автор розглядається як «носії напружено-активної єдності завершеного цілого, цілого героя та цілого твору» [2]. У події завершення полягає загальна формула «естетично-продуктивного ставлення» автора до героя: воно у напруженому позазнаходженні автора всім моментам героя, у просторовому, тимчасовому, ціннісному та смислового позазнаходженні, що дозволяє зібрати всього героя, який зсередини себе розсіяний й розкиданий у заданому світі. М. М. Бахтін пов'язує початок форми, яку він розуміє суто персоналістські, а не естетично, з автором і в роботі «Проблема змісту, матеріалу і форми у словесній художній творчості». У цьому дослідженні М. М. Бахтін багато пише про суб'єктивну авторську діяльність, про те, що форму необхідно пережити, як активне ціннісне ставлення до змісту. Початок і кінець твору — з погляду на єдності форми — є початок і кінець діяльності, де Я починає, і Я кінчає. Єдність естетичної форми є, таким чином, єдність позиції діючої душі і тіла, діючої цілісної людини, що спирається на себе (за М. М. Бахтіним). А ось герой, як носій життєвої події, завжди у М. М. Бахтіна протистоятиме автору. Таким чином, живим носієм єдності та завершення є автор, який протистоїть герою як носію відкритої і зсередини себе незавершеної єдності життєвої події. Пасивними можуть у цьому відношенні виявитися тіло і душа. Але якщо герой займає осмислене місце у бутті, він прагне затвердити свою смислову позицію, протиставити її авторській. Це може удатися йому по-різному. Так з'являються сходи літературних жанрів, на вершині яких знаходиться роман. Поліфонічний жанр роману свідчить про можливе звільнення героя від автора. Ставлення автора до героя у романі оптимальне і наближається до діалогу. Романна форма стає найбільш життєвою формою.

До проблеми форми звертається М. М. Бахтін також у роботі «Проблеми поетики Достоевського». За М. М. Бахтіним, Ф. М. Достоевський вирішив завдання естетичного оформлення духу, саме у творах цього письменника цілком реалізується діалог автора та героя. Говорячи про діалог автора та героя, у якому відбивається вся суть романної форми, М. М. Бахтін розмірковує так, ніби йдеться про життєву подію, а не про художній твір. Романи Ф. М. Достоевського для М. М. Бахтіна є самим життям, бо вони виходять за межі літератури, в них здійснюється поліфонічний діалог. І в поліфонічному романі для розуміння стилю потрібно щонайменше дві людини, оскільки світ поліфонічного роману не є єдиним, а є безліччю світів рівноправних свідомостей. Проблема виникає, як тільки ми намагаємось поєднати ідею індивідуальної творчості

з поняттям «діалог». Відразу зазначимо, що «індивідуальність митця поза стилем» втрачає свою впевненість і сприймається М. М. Бахтіним як безвідповідальна. Для М. М. Бахтіна «відповідальність індивідуальної творчості» можлива лише у стилі, обґрунтована та підтримана традицією. Протириччя полягає в тому, що діалог, як ми пам'ятаємо, передбачає незавершеність людини. Творчість, навпаки, спонукає нас до того, щоб надати їй завершення. Сам М. М. Бахтін бачив у цьому труднощі, ось чому у книзі про поетику Ф. М. Достоєвського він розмірковує про те, що письменнику вдалося подолати цю напругу, створивши таких самих відкритих і вільних персонажів, як реальні люди. Однак судження це спірне та неоднозначне. Персоналістська теорія літератури не споглядає, а веде діалог, намагаючись розчутити нескінченні сенси, тому проблема естетичного завершення в межах даного дискурсу не може бути вирішена. «Труidнощі, з якими зіткнувся М. М. Бахтін, викликані тим, що він некоректно здійснив «ейдетичну редукацію»: вийшовши за межі естетичного в онтологічну область, він продовжує говорити про естетичне завершення» [4, с. 100].

Про естетичне завершення можна говорити на рівні образів, отже — на рівні «внутрішнього стилю» твору, що відноситься до архітектонічних форм, які розуміються суто естетично, як «форма естетичного споглядання» [4, с. 99]. Сам М. М. Бахтін наголошував, що правильна постановка проблеми стилю — однієї з найважливіших проблем естетики — поза строгого розмежування архітектонічних та композиційних форм неможлива. Для М. М. Бахтіна архітектонічні форми — це «зміст естетичної діяльності», тобто розуміються як змістовні, «але... розуміти їх як суто змістовну категорію у нас немає жодних підстав... Архітектонічні форми... визначаються актуальним для того чи іншого автора, для того чи іншого твору баченням. І в цьому сенсі архітектонічні форми також належать композиції» [4, с. 99].

Висновки. Отже, ототожнюючи у художньому стилі «естетичне» і «змістовне», М. М. Бахтін визначає його як «сукупність прийомів формування та завершення людини та її світу». У художньому стилі взаємопов'язані «внутрішній стиль» та зміст, і зміст розкривається в образах, а для персоналізму «художній стиль працює не словами, а моментами світу, цінностями світу і життя», це «спосіб обробки» людини та її світу, тобто спосіб «естетичного завершення», але без завершальної здатності образу «естетичне завершення» неможливе. Можна сказати, М. М. Бахтін позбавляє художній стиль головного — внутрішнього ядра, яким за визначенням є у словесному мистецтві образ (ейдос).

Існуючі теоретико-літературні дискурси сучасної академічної теорії літератури (ейдосний, літературознавча граматики та персоналістський) спираються на різні методи та ставлять перед собою різні цілі дослідження, відповідно, бачення «стилю» у кожному з них буде відмінним. Для ейдосної теорії літератури характерна переконаність у важливості та перевазі поетичного пізнання, пізнання у вигляді образів, саме в образному втіленні істина пізнається найбільш глибоко. Літературознавча граматики стає найбільш гносеологічною з названих напрямів і найбільше відповідає новоєвропейському ідеалу науковості. Уявлення про стиль у межах

літературознавчої граматики доестетично, оскільки осмислюється чуттєве, тобто «внутрішня форма» як пластично-живописний компонент образу. У персоналістському дискурсі вся проблематика, що пов'язана із сприйняттям, інтерпретацією художнього тексту, переноситься у сферу міжсуб'єктних відносин. Об'єктом у персоналізмі стають саме відносини між суб'єктами висловлювання — діалогічні відносини. У персоналістській теорії літератури конститутивним моментом художньої творчості є автор-творець. Художній стиль стає способом «естетичного завершення», яке без завершальної здатності образу неможливе.

Література

1. *Аверинцев С. С.* Связь времен. Київ : Дух і Літера, 2005. 448 с.
2. Вступ до літературознавства. Хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. Л. П. Квашина. Донецьк : ДонНУ, Норд-Пресс. Вип. 1 : Естетика і поетика М. М. Бахтіна. 2009. 232 с.
3. *Гадмер Г.-Г.* Истина і метод: пер. з нім. Київ: Юніверс, 2000. Т. I : Герменевтика I : Основи філософ. герменевтики. 464 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Gadamer_Hans-Georg/Istyna_i_metod_t1/
4. *Домашенко А. В.* Об интерпретации и толковании: монография. Донецьк : ДонНУ, 2007. 277 с.
5. *Лосев А. Ф.* Проблема художественного стиля. Київ : Collegium, Киевская Академия Евробизнеса, 1994. 288 с.

References

1. Averintsev, S. S. (2005), *Sviacz' vremen* [Connection of times]. Kyiv: Dux i litera. [in Russian].
2. Kvashina, L. P. (Ed.) (2001), *Vstup do literaturoznavstva. Xrestomatiya* [Introduction to literary studies. Reader]. *Estety`ka i poety`ka M. M. Baxtina* [Aesthetics and poetics M. M. Bakhtin]. (Vol. 2). Donetsk: DonNU, Nord-Press [in Ukrainian].
3. Gadamer, H.-G. (2000), *Isty`na i metod* [Truth and method]. Kyiv: Yunivers. https://chtyvo.org.ua/authors/Gadamer_Hans-Georg/Istyna_i_metod_t1/ [in Russian].
4. Domaschenko, A. V. (2007), *Ob y`nterpretacy`y` y` tolkovany`y` : monografy`ya* [On interpretation and explanation: monograph]. Donetsk: DonNU. [in Russian].
5. Losev, A. F. (1994), *Problema xudozhestvennogo sty`lya* [The problem of artistic style]. Kyiv: Collegium. [in Russian].

СОЦІОЛІНГВІСТИКА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111:81-13

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309443>

Ю. І. Дем'янчук,

канд. екон. наук,

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,

викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8722-5568>

НОВА ПАРАДИГМА КОРПУСНОГО АНАЛІЗУ ГАЗЕТНИХ СТАТЕЙ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Стаття присвячена вивченню корпусу газетних статей The Guardian, The Washington Post, The New York Times та виявленню сучасних методик корпусного аналізу.

Наголошено, що корпуснокерований підхід є релевантним для удосконалення технології балансування корпусу текстів. Такий підхід вирізняється способами представлення корпусних даних, уніфікацією декодованої інформації. Із цією метою проаналізовано новини, репортажі на міжнародні теми, що висвітлюють політичну стратегію низки країн в контексті російсько-української війни.

Зауважено, що для розуміння сутності визначеної проблематики важливим було окреслити специфіку вивчення мовних патернів воєнно-політичного спрямування у межах корпуснокерованого підходу. У процесі дослідження з'ясовано, що масив різнотипних даних здатний впливати на формування оточення мовних конструкцій, що роз'яснюють ймовірнісні варіації моделей мовної системи у текстових вимірах. У статті розглянуто випадкові лінії конкордансу, виокремлено найчастотніші одиниці публіцистичної системи мови, які розкривають мовні зміни в період війни. Окрім того, у науковій праці визначено кінцеві змінні в статистичних моделях, домінантно-семантичні позиції мовних конструкцій та виявлено їх лінгвістичний потенціал, статус і функції у корпусі. На додачу, обґрунтовано важливість використання технології Text Mining, тесту ANNOVA, програмного забезпечення Cortical.io. під час обробки масиву даних.

Резюмовано, що нова парадигма корпусного аналізу полягає в удосконаленні методики корпусного аналізу — визначенні атрибуції текстів, ієрархічного розподілу, встановлення статистично значущих відмінностей між середніми значеннями змінних методом дисперсійного аналізу.

Результати проведеного дослідження уможливають висновувати, що механізм опрацювання текстів публіцистичного стилю мовлення відіграє важливу роль у розвитку нової парадигми корпусного аналізу.

Ключові слова: корпус текстів, корпуснокерований підхід (corpus-driven approach), корпусний аналіз, The Guardian, The Washington Post, The New York Times, Text Mining, ANNOVA.

Yu. I. Demyanchuk,

PhD in Economics,

Lviv State University of Life Safety,

Lecturer of English language at the Foreign Languages

and Translation Studies Department

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8722-5568>

NEW PARADIGM OF CORPUS ANALYSIS OF MILITARY-POLITICAL NEWSPAPERS ARTICLES

This study using the corpus of newspaper articles from The Guardian, The Washington Post, and The New York Times attempts to explore contemporary methods of corpus analysis. It emphasizes that a corpus-driven approach is relevant for improving the technology of balancing text corpora. This approach is characterized by ways of representing corpus data and unifying decoded information based on the corpus. To this end, urgent news and international reports covering the political strategies of various countries in the context of the Russia-Ukraine war were analyzed. It is noted that understanding the essence of the defined issue required outlining the specifics of studying military-political language patterns within the corpus-driven approach. The research found that a variety of data types can influence the formation of the linguistic environment, which explains variations of language system models in textual dimensions. The results also showed random concordance lines, the semantic field of lexemes, and the most frequent units of the journalistic language system that reveal linguistic changes during the war period.

Additionally, the study identifies final variables in statistical models, dominant-semantic positions of linguistic constructions, the valency of marked units, and their linguistic potential, status, and functions within the corpus. The importance of using Text Mining technology, the ANNOVA test, and Cortical.io software for data processing is also justified. It is concluded that improving corpus analysis methods depends on text attribution, hierarchical clustering, determining statistically significant differences between mean values of variables through analysis of variance. Moreover, the study enable the conclusion that the text processing mechanism plays an important role in the development of new paradigm of corpus analysis.

Key words: text corpus, corpus-driven approach, corpus analysis, The Guardian, The Washington Post, The New York Times, Orange Text Mining, ANNOVA.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Існує чимало досліджень специфіки корпусної лінгвістики, здебільшого з точки зору інтерференції методів формування корпусів текстів, зарозом розроблення комп'ютерних систем для їхнього опрацювання [3]. За допомогою корпусних технологій можна удосконалити ці методи, визначити технології балансування корпусів, різних за обсягом, жанрово-стильовим розмаїттям, контекстуальним наповненням, що вирішить низку завдань, як-от: фіксацію лексичних розбіжностей між різними мовами, формування оточення вищих дистрибутивних конструкцій, з'ясування контексту, що впливає на активізацію семантичного потенціалу одиниць системи мови та окреслення емоційно забарвленої лексики.

Оскільки опрацювання текстів відіграє важливу роль у розвитку нових методів корпусного аналізу, корпусної системи даних, методик лінгвістичних розвідок, питання відбору текстів до корпусу завжди є релевантним. Для оптимізації корпусу і його продуктивного застосування, науковці пропонують досліджувати випадково вибрані лінії конкордансу, контури семантичного поля лексем, спонтанне мовлення на кожному етапі експлуатації програмного забезпечення.

Зауважимо, що обробка корпусних даних це — сукупність операцій (збирання, введення, перетворення, зчитування, зберігання), пов'язаних із дослідженням одиниць надсегментної фонетики, морфологічних норм/помилки під час визначення граматичних особливостей частин мови, синтаксичних одиниць у всіх аспектах їх вияву, системи правил передавання звукової мови на письмі, неморфологічного способу словотворення. Відповідно корпус є цінним джерелом не лише якісної інформації, а й кількісної. Наша прагматична мета це — удосконалення методу корпусного аналізу на основі корпуснокерованого підходу.

Наразі досі не окласифіковано різнотипні дані газетних видань, які здатні впливати на формування оточення мовних конструкцій, не визначено змінні статистичних моделей, що демонструють ймовірнісні варіації моделей мовної системи у текстових вимірах й не виокремлено найчастотніші одиниці, що розкривають мовні зміни в період війни. Це дослідження **актуальне**, через те, що корпуснокерований підхід, на якому ґрунтується обробка газетних статей, зарозом сприяє удосконаленню корпусного аналізу забезпечує повноту представлення мовних явищ, уточнення дистрибутивних конструкцій, конкретизацію емоційно забарвленої лексики, визначення атрибуції текстів, що входять до політичної стратегії низки країн у висвітленні російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання корпусного аналізу лексики суспільно-політичного характеру досліджували А. Mohammed та А. Morshid, M. Lórinicz, S. Hadi, H. Triana, T. Reffinaldi. Корпуснокерований підхід у наукових розвідках застосовують R. Lu, A. Mohamadi, A. Che, D. Biber. У працях P. Bański, M. Fischer, E. Frick, E. Ketzan, M. Kupietz, C. Schnober, O. Schonefeld, A. Witt приділено увагу новій платформі корпусного аналізу, зміні перцепції лінгвістичної теорії.

Значний внесок у розвиток корпусної лінгвістики, її теоретичної бази, корпусного аналізу тексту зробили й вітчизняні дослідники, такі як М. Шведова, С. Бук, І. Біскуб, В. Жуковська, О. Таран, О. Демська-Кульчицька, Т. Анохіна та ін.

Формування мети і завдання статті. З урахуванням того, що наукова парадигма корпусної лінгвістики передбачає вивчення корпусів текстів і підходів до їхнього дослідження, **метою** пропонованої праці є запропонувати нову парадигму корпусного аналізу корпусу періодичних видань The Guardian, The Washington Post, The New York Times. Для досягнення поставленої цілі необхідно розв'язати низку **завдань**: 1) укласти корпус, що складається з текстів газетних статей The Guardian, The Washington Post, The New York Times (обсягом 5121 текстових документів), які були написані після 2022 року (термінові новини, репортажі на міжнародні теми), 2) виявити мовні патерни, які найчастіше використовують публіцистичні видання в окресленні воєнно-політичної ситуації в Україні, 3) вибудувати стратегію розвитку корпусного аналізу.

Отже, **об'єктом** аналізу є статті публіцистичних видань, а **предметом** — окреслення специфіки корпуснокерованого підходу, інтелектуального аналізу текстів, дисперсного аналізу до вивчення мовних явищ під впливом російсько-української війни, сконденсовані результати якої виформовують нову парадигму корпусного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім важливо окреслити дефініційне поняття “корпуснокерований підхід”. Цей підхід функціонує досить тривалий час і є основою корпусного аналізу.

За визначенням L. Rong, A. Mohamad, A. An, A. Che це — об'єктивна перспектива, що охоплює нову методологію та повне використання сукупності доказів [6, с. 122]. Формування вибірки корпусу є індуктивним, відбувається внаслідок з'яви лінгвістичних конструктів й відрізняється від стандартної практики лінгвістів [2]. Коли ми говоримо про вибірку колокацій, високочастотну послідовність слів (фіксованих, змінних слотів), ключові слова на основі корпуснокерованого підходу, то слід пам'ятати про системні закономірності одиниць корпусного аналізу й асоціації між семантичними фреймами, що забезпечують повноту представлення мовних явищ. Інакше кажучи, вони розкривають нові закономірності шляхом індуктивного аналізу корпусу [Ibid].

Убачаємо доречним проаналізувати корпус газетних статей, важливими компонентами якого є лінгвістична, культурно-історична, воєнно-політична, економічна вербалізація в публіцистичних дискурсах. Матеріали, зібрані в текстах газетних статей, — це мовні патерни, які найчастіше використовують журналісти у висвітленні воєнно-політичної ситуації в Україні [5]. Неодмінною умовою такого напрямку дослідження є випрацювання методів статистичної лінгвістики, які зазвичай передбачають частотний й дисперсійний аналіз [7]. Наукове обґрунтування інтерпретації корпусних даних орієнтоване на статистичне моделювання і методи машинного навчання [8].

Доцільність створення корпусу на основі газетних статей визначалася такими передумовами:

- виокремлення публіцистичного стилю, що уможливорює всестороннє виявлення дистрибутивних контекстів;

- визначення найвпливовіших інформаційних ресурсів світу, які забезпечують повноту представлення мовних явищ в контексті російсько-української війни;
- класифікація масиву різнотипних даних, які здатні впливати на формування оточення мовних конструкцій;
- удосконалення технології балансування корпусу, що на пряму залежить від атрибуції текстів;
- виокремлення найчастотніших одиниць системи мови та ключових слів, які розкривають мовні зміни в період війни;
- визначення кінцевих змінних в статистичних моделях, що роз'яснюють ймовірнісні-варіації моделей мовної системи у текстових вимірах.

Окрім лінгвістичного аналізу даних щодо вживання мовних конструкцій в корпусі газетних статей, які асоціюються з воєнно-політичними патернами, з допомогою технології Text Mining (програме забезпечення Orange), тесту ANOVA, програмного забезпечення Cortical.io (обробка природньої мови) можливо визначити їхній статус і функцію у вибірці текстів, здійснити ієрархічний розподіл на кластери, визначити *t*-statistic в контексті мовних змін під впливом війни, виявити статистично значущі відмінності між середніми значеннями методом дисперсійного аналізу. Маємо зауважити, що виокремлені мовні конструкції із статистичною значимістю є імпульсом до виявлення контекстуальної подібності кластерних парадигм у площині політичної лінгвістики, території і ресурсів, історії і культури, ідеології, економічної політики.

Аналіз таких структур є надзвичайно корисним для виявлення інформативного потенціалу активної лексики різного частиномовного статусу й компонентного складу, за допомогою якого пасивна лексика продукує оновлене значення в континуумі загального вжитку [4]. Механізм реалізації її домінантно-семантичних позицій в системі мови, різних формах і стилях репрезентує стильові патерни (типові варіації) у корпусі газетних статей. Вони можуть бути підґрунтям розвитку методології формування корпусів. Двоїстий характер корпусу газетних статей The Guardian, The Washington Post, The New York Times обумовлюється як позначенням домінантних довоєнних і воєнних реалій (до і після 24 лютого 2022 року), нового соціально-історичного та культурного середовища, так і необхідністю найменувати їх відповідними маркерами.

Окремий аспект складає інтелектуальний аналіз текстів, пов'язаний із визначенням валентності одиниць військово-політичної терміносистеми, разом визначення їх лінгвістичного потенціалу. Цей процес структурно відбито в тесті ANNOVA, тому залишається простежити мовні зміни, спричинені численною з'явою колокацій в газетних виданнях, які висвітлюють перебіг російсько-української війни.

Зазначимо, що численна з'ява колокацій залежить від контенту їх вияву.

Дисперсійний аналіз допомагає проаналізувати особливості певних груп й цілком здатний істотно змінити уявлення про статистичні змінні, разом варіації на основі них. Наявний масив корпусних даних за період з 2022-2024 рр. уможливує здійснення аналізу мовних конструкцій публіцистичного жанру, перевірку атрибуції текстів, компаративні розвідки, виявлення потенційних моделей частотних колокацій

та їх квантитативного навантаження, з'ясування динаміки мовних змін під впливом російсько-української війни. Ці процеси сприяють виокремленню надійних критеріїв для оцінки прийнятності певних варіацій моделей мовної системи у текстових вимірах. Статистичні відмінності це — вагомні показники, які певним чином тлумачать ймовірнісні варіації, виявлені в корпусі.

Статистична система даних істотно спрощує опрацювання лексем, на першому етапі корпусного аналізу ми здійснюємо пошук слів з низькою/високою частотністю появи в газетних статтях (див. Таблиця 1).

Таблиця 1. Список слів (часткові дані)

Rank	Word list	TF-IDF	Rank	Word list	TF-IDF
1	troops	0.008	18	Kharkiv	0.004
2	ambassador	0.008	19	Ukrenergo	0.001
3	war	0.008	20	countrywide	0.000
4	crises	0.007	21	Moscow	0.001
5	attack	0.007	22	chief	0.000
6	firefighters	0.005	23	disinformation	0.000
7	negotiations	0.003	24	impact	0.000
8	crime	0.003	25	authorities	0.000
9	civilian	0.003	26	reforms	0.000
10	threat	0.002	27	transparency	0.000
11	border	0.002	28	dialogue	0.000
12	Kyiv	0.002	29	deliberation	0.000
13	operation	0.002	30	process	0.000
14	spokesperson	0.001	31	parliament	0.000
15	security	0.001	32	direction	0.000
16	airbase	0.001	33	legislation	0.000
17	law	0.000	34	ombudsman	0.000

Слова з різним коефіцієнтом стабільності ми об'єднали у лексико-семантичну групу на позначення воєнно-політичних понять, що детермінує їх мовний потенціал (важливість) у колекції корпусу. Характерним приміром для екстракції мовних патернів послуговували виокремлені фрагменти текстів у вигляді конкордансу:

*<Fighting has been raging near the city of **Kharkiv** since Russian **troops** crossed the **border** to open a new front on 9 May.>...<...>*

<Negotiations “can’t be done in such a way that one side has gotten more or less,” Usov said. “Each side has to be able to prove they’ve won in some way.”>...<...>

*<The numbers include only those the United Nations has been able to corroborate, and the U.N. acknowledges that the full **civilian** toll is much higher.>...<...>*

<A bitter and bloody **war** in **Ukraine** has devastated the country, further isolated **Russia** from the West and fueled economic insecurity around the world.>...<...>

<The United States advocated a focused assault along that southern axis, but Ukraine's leadership believed its forces had to **attack** at three distinct points along the 600-mile front, southward toward both Melitopol and Berdyansk on the Sea of Azov and east toward the embattled city of Bakhmut.>...<...>

<**Firefighters** work to clear rubble and extinguish a fire by a heavily damaged building in **Kharkiv** in March 2022, and the same building in 2024.>...<...>

У нашій праці спостерігаємо посилення позиції однокомпокоментних лексем та широкі можливості експансії складноструктурованого суспільно-політичного явища війни. Знайдені вихідні величини формують оцінно-композиційне поле повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Відтак, терміни з високим інформаційним навантаженням є смислотвірними термінологічними одиницями, що забезпечують онтологічний базис для трансформаційних видозмін. У такому ракурсі рефлексію змін у мові виражаємо у воєнно-політичній метамові, яка набуває особливої популярності в період війни. Саме опертя на корпусно-керований підхід уможлиблює розкрити потенціал закодованих термінологічних одиниць у вхідному тексті.

З огляду на репрезентативність виконання корпусного аналізу інтелектуальний аналіз тексту (в програмному забезпеченні Orange Text Mining та Cortical.io), на нашу думку, відкриває інноваційні перспективи для модернізації методології дослідження в корпусній лінгвістиці. Імплікованим є факт, що загальна дисперсія слів та загальна дисперсія символів формує оточення мовних конструкцій. Перегрупування мовно-стилістичних аспектів формування домінант публіцистичного дискурсу періодичних видань *The Guardian*, *The Washington Post*, *The New York Times* зміщує акценти тенденцій, віддаючи перевагу підкатегорії *російсько-українська війна*. Показовим щодо цього є встановлення ієрархічної кластеризації періодичних видань й відповідно рубрик.

До прикладу, зміну акцентів від розлогих до вузьких тем щодо російсько-українську війну спостерігаємо у наступних примірах (результат квалітативного аналізу висвітлено частково):

До війни 7–11 січня 2022 року:

You Can't Judge a District Just by Looking at It (The New York Times)

How Russia's Military Is Currently Positioned (The New York Times)

The Women Who Had Abortions Before Roe v. Wade (The New York Times)

Після 22-го лютого 2022 року:

Russia's Attacks on Civilian Targets Have Obliterated Everyday Life in Ukraine (The New York Times)

How Kyiv Has Withstood Russia's Attacks (The New York Times)

Russia's Shrinking War (The New York Times)

Виконуючи завдання дослідження за допомогою інструментів Text Mining здійснюємо ієрархічну кластеризацію видань. При цьому кожне видання співвідноситься з тим чи тим кластером (C1– *The Guardian*, C2 — *The Washington Post*, C3 — *The*

New York Times). У такому разі спостерігаємо флуктуацію якісно нового поняття ймовірнісних варіацій моделей мовної системи у публіцистичних статтях. Саме в такий спосіб загальний розподіл дисперсії слів та символів свідчить про більші відхилення значень між C1 та C3 відносно середнього значення розподілу й менші відхилення між випадковими величинами C2 і C3 (див. Рис. 1, Рис. 2).

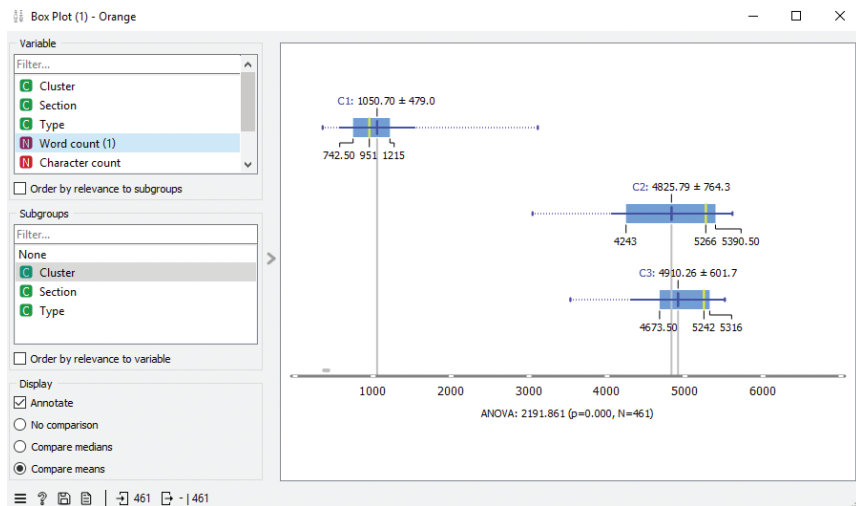

Рис. 1. Розподіл дисперсії слів

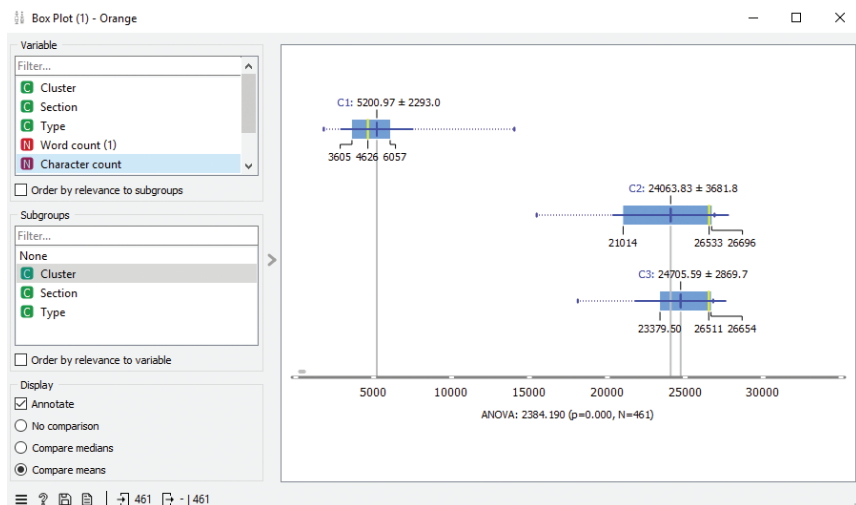

Рис. 2. Розподіл дисперсії символів

Ймовірнісні варіації моделей мовної системи увиразнено за рахунок функціонально-стилістичних елементів у певному контексті публіцистичної статті. Щобільше, розподіл дисперсії слів і символів впливають на рефлексію мовної специфіки військового поняття та відображення коефіцієнту стабільності термінів в корпусі.

Актуалізація експліцитного значення моделей мовної системи в корпусі притаманна передусім субстантивно-ад'єктивній воєнно-політичній термінології, як-от: *air superiority, asymmetric warfare, ballistic missile, civilian casualties, covert operation, cyber attack, defensive strategy, diplomatic mission, economic sanctions* та ін. [1].

Корпусний аналіз продовжує виформовуватись в тесті ANOVA, в якому Word List це список слів з високим, середнім та низьким коефіцієнтом стабільності (див. Таблиця 2).

Таблиця 2. ANOVA для порівняння кількісних показників у вигляді коефіцієнтів

Word Lists (coefficient)	N of documents	N of words in one doc (1000-6000)	N of character in one doc (5000-30000)	Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3	Q_1	Q_2	Q_3	p-value
low stability coefficient	461	1 200	5 200	742	4 243	4 673	742	4 243	4 673	0.000
medium stability coefficient	461	5 200	25 500	951	5 266	5 242	951	4 410	4 830	0.000
high stability coefficient	461	5 400	28 000	1 215	5 390	5 316	1 050	4 825	4 910	0.000

З огляду на аналіз результатів побудова корпусу, опрацювання й експлуатація лінгвальних даних, пов'язана з розвитком методології формування корпусів.

У нашій праці ми описуємо такі нові методологічні аспекти, як-от:

- вибір випадкових ліній конкордансу, контурів семантичного поля лексем, спонтанного мовлення;
- класифікація масиву різнотипних даних, які здатні впливати на формування оточення мовних конструкцій;
- виокремлення найчастотніших одиниць системи мови та ключових слів, які розкривають мовні зміни в різні періоди;

- визначення кінцевих змінних в статистичних моделях, що роз'яснюють ймовірнісні-варіації моделей мовної системи у текстових вимірах;
- реалізація домінантно-семантичних позицій мовних конструкцій, різних форм і стилів, що репрезентують типові варіації у корпусі;
- виявлення валентності маркованих одиниць, разом визначення їх лінгвістичного потенціалу, статусу і функції у корпусі;
- ієрархічний розподіл на кластери;
- встановлення статистично значущих відмінностей між середніми значеннями змінних методом дисперсійного аналізу;
- удосконалення технології балансування корпусу, що напряду залежить від атрибуції текстів.

Нова парадигма корпусного аналізу — це симбіоз корпусного, інтелектуального й дисперсійного аналізу текстів для моделювання іманентної реальності мовних одиниць в корпусному континууму.

Дослідження ґрунтоване на корпусних даних, разом даних одержаних внаслідок інтелектуальної і статистичної обробки колекції текстових документів спрямоване на вивчення широких можливостей корпусної та квантитативної лінгвістики з метою випрацювати практичні інструменти для вдосконалення корпусного аналізу.

Засадничими нової парадигми корпусного аналізу є: **побудова збалансовано-го корпусу** статей з The Guardian, The Washington Post і The New York Times, в якому акцентуація спрямована на міжнародні новини, політичні стратегії щодо російсько-української війни; **реалізація корпуснокерованого підходу** для уніфікації та декодування інформації (до прикладу, воєнно-політичних мовних патернів) — сприяє оптимізації корпусних даних; **імплементация Text Mining** в корпусні студії, у процесі параметризованого моделювання вихідні величини інтегрують у ієрархічні кластери; синергетичну цілісність забезпечує **інтеграція методів дисперсії** (ANOVA) до аналізу корпусу текстів, що уможливорює виявити ймовірнісні варіації у мовних конструкціях й визначити їх дистрибуцію. Нова парадигма корпусного аналізу необхідна для визначення як позитивної, так і негативної динаміки мовних змін під час війни.

Отже, корпуснокерований підхід є релевантним для удосконалення корпусного аналізу різних за обсягом текстів, жанрово-стильовим розмаїттям й контекстуальним наповненням. Позитивний результат полягає у визначенні атрибуції текстів на основі технології Orange Text Mining і програмного забезпечення Cortical.io., разом з'ясування

ймовірнісних варіацій моделей мовної системи та відображення коефіцієнту стабільності термінів, ґрунтуючись на результаті тесту ANOVA.

Висновки та перспективи досліджень. Проведене дослідження дає змогу діяти висновку, що механізм опрацювання текстів відіграє важливу роль у розвитку нових методів корпусного аналізу, корпусної системи даних, методик конкретизації лінгвістичних розвідок. Мовні патерни, які найчастіше використовують публіцистичні видання у висвітленні воєнно-політичної ситуації в Україні є цінним джерелом як

якісної, так і кількісної інформації. Удосконалення методу корпусного аналізу на основі корпуснокерованого підходу, інтелектуального і дисперсного аналізу спирається на принцип контекстуального уточнення дистрибутивних конструкцій, які забезпечують повноту представлення мовних явищ. Визначені мовні конструкції здатні впливати на формування оточення усіх одиниць терміносистеми, які, серед іншого, входять до політичної стратегії низки країн у висвітленні російсько-української війни. Перспективи подальшого дослідження полягають в ідентифікації *war-related collocations* в інших типах дискурсу [1], ґрунтуючись на корпуснокерованому підході.

Література

1. Alfattah M., Morshid A. *Methods of translating war-related collocations: A case study of Yemeni undergraduates. Journal of Social Studies.* 2024. Vol. 30. Pp. 129–157.
2. Biber D. *A corpus-driven approach to formulaic language in English. International Journal of Corpus Linguistics.* John Benjamins Publishing Company. 2009. Vol.14. Pp.275–311.
3. Hadi S., Triana H., Tafati W. *Lexical cohesion analysis on articles of the Russia-Ukraine conflict in Arabic and English online newspapers. Studies in English Language and Education.* 2024. Vol. 11(1). Pp. 403–419.
4. Hae-Young K. *Analysis of variance (ANOVA) comparing means of more than two groups. Restorative dentistry & endodontics,* 2014. DOI: 39. 74-7. 10.5395/rde.2014.39.1.74.
5. Lőrincz M. *A corpus analysis of the representation of war in Ukraine in the international press. The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching.* 2022. Pp. 61–68.
6. Rong L., Mohamad A., An A., Che A. *A Comparative Study of Corpus-based and Corpus-driven Approaches. Linguistics International Journal.* 2022. Vol. 15. Pp. 119–132.
7. Бук С. *Основи статистичної лінгвістики : навч.-метод. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка,* 2008. 124 с.
8. Таран О., Лебеденко І. *Семантико-дистрибутивний аналіз сленгізмів на основі даних корпусу ГРАК.* 2021. DOI: 21. 119-123. 10.31891/2415-7929-2021-21-22.

References

1. Alfattah, M., Morshid, A. (2024), *Methods of translating war-related collocations: A case study of Yemeni undergraduates. Journal of Social Studies.* Vol. 30, pp. 129–157. [in English].
2. Biber, D. (2009), *A corpus-driven approach to formulaic language in English. International Journal of Corpus Linguistics.* John Benjamins Publishing Company. Vol. 14, pp.275–311. [in English].
3. Hadi, S., Triana, H., Tafati, W. (2024), *Lexical cohesion analysis on articles of the Russia-Ukraine conflict in Arabic and English online newspapers. Studies in English Language and Education,* Vol. 11(1), pp. 403–419. [in English].

4. Hae-Young, K. (2014), *Analysis of variance (ANOVA) comparing means of more than two groups. Restorative dentistry & endodontics*. DOI: 39. 74-7. 10.5395/rde.2014.39.1.74. [in English].
5. Lőrincz, M. (2022), *A corpus analysis of the representation of war in Ukraine in the international press. The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching*, pp. 61–68. [in English].
6. Rong, L., Mohamad, A., An, A., Che, A. (2022), *A Comparative Study of Corpus-based and Corpus-driven Approaches. Linguistics International Journal*. Vol. 15, pp. 119–132. [in English].
7. Buk, S. (2008), *Osnovy statystychnoi linhvistyky : navch.-metod. posib. [Fundamentals of statistical linguistics: a textbook]*. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].
8. Taran, O., Lebedenko, I. (2021), *Semantyko-dystrybutyvnyi analiz slenkhizmiv na osnovi danykh korpusu HRAK [Slang units semantic and distributive analysis with GRAK corpus data]*. DOI: 21. 119-123. 10.31891/2415-7929-2021-21-22. [in Ukrainian].

* * *

УДК 37.016:811.161.2-028.31

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309435>

С. В. Дмитрієв,

канд. філол. наук, доц.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців

КОГНІТИВНА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Стаття досліджує теоретичні засади когнітивного підходу до навчання української мови в контексті Нової української школи (НУШ). Актуальність теми дослідження полягає в перевагах цього підходу при формуванні навичок критичного мислення, творчості, емоційного інтелекту та розуміння глобального взаємозв'язку мовних та національно-культурних парадигм здобувачами освіти. Розвиток сучасної методики навчання української мови у школі вимагає залучення до процесу навчання новітніх досягнень вітчизняної лінгвістичної думки. Активний розвиток когнітивного напрямку в українському мовознавстві кінця 20 — початку 21 століття знайшов своє місце й у новітніх технологіях навчання лінгвістичних дисциплін у школі. Окремо розглядаються питання адаптації інструментів когнітивної лінгвістики до потреб навчання української мови на різних освітніх рівнях. Важливими є студії моделювання навчально-виховних ситуацій, що ілюструють глибину та актуальність аналізованої проблеми.

Метою дослідження є розкриття базових теоретичних засад когнітивної методики навчання української мови, а також конкретизація й визначення сфер її практичного застосування в умовах НУШ.

У роботі використано такі основні *методи дослідження*: *метод змістового аналізу науково-теоретичних концепцій, метод аналізу та моделювання навчально-виховних ситуацій, метод системного аналізу.*

Об'єктом дослідження обрано методику навчання української мови, а предметом — інструменти та засоби дослідження когнітивної лінгвістики в системі мовної освіти здобувачів освіти.

Когнітивний підхід до навчання української мови в контексті НУШ є перспективним напрямом сучасної лінгводидактики, що має потенціал підвищити якість мовної освіти та сприяти розвитку критичного мислення, творчості, емоційного інтелекту та розуміння глобального взаємозв'язку мовних та національно-культурних парадигм в учнів.

Ключові слова: когнітивний підхід, навчання української мови, Нова українська школа, критичне мислення, творчість, емоційний інтелект, мовні та національно-культурні парадигми.

S. Dmytriev,

PhD in Philology, Associate Professor,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Associate Professor of the Department of Ukrainian Language

and Language Training for Foreigners

COGNITIVE METHODOLOGY OF TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article explores the theoretical foundations of the cognitive approach to teaching the Ukrainian language in the context of the New Ukrainian School (NUS). The relevance of the research topic lies in the advantages of this approach in developing critical thinking skills, creativity, emotional intelligence, and understanding the global interconnectedness of linguistic and national-cultural paradigms among students. The development of modern methods of teaching the Ukrainian language in school requires the involvement of the latest achievements of domestic linguistic thought in the learning process. The active development of the cognitive direction in Ukrainian linguistics at the end of the 20th — beginning of the 21st century has found its place in the latest technologies for teaching linguistic disciplines in school. Modeling studies of educational situations that illustrate the depth and relevance of the analyzed problem are important.

The adaptation of cognitive linguistics tools to the needs of teaching the Ukrainian language at different educational levels is also considered separately.

The aim of the study is to reveal the basic theoretical foundations of the cognitive methodology for teaching the Ukrainian language and to specify and determine the areas of its practical application in the context of the NUS.

The following main research methods were used in the work: method of content analysis of scientific-theoretical concepts, method of analysis and modeling of educational situations, method of systemic analysis.

The object of the research is the methodology of teaching the Ukrainian language, and the subject is the tools and means of cognitive linguistics research in the system of language education for students.

The cognitive approach to teaching the Ukrainian language in the context of the NUS is a promising direction in modern linguodidactics, with the potential to improve the quality of language education and promote the development of critical thinking, creativity, emotional intelligence, and understanding of the global interconnectedness of linguistic and national-cultural paradigms among students.

Key words: cognitive approach, teaching Ukrainian language, New Ukrainian School, critical thinking, creativity, emotional intelligence, linguistic and national-cultural paradigms.

Постановка наукової проблеми та її актуальність: актуальність теми дослідження полягає в тому, що когнітивна методика навчання української мови, ґрунтуючись на закономірностях пізнавальної діяльності людини, сприяє не лише засвоєнню мовних знань, умінь та навичок, але й розвитку критичного мислення, творчості, емоційного інтелекту й пізнанні глобального взаємозв'язку мовних та національно-культурних парадигм у свідомості носія мови. Це відповідає цілям НУШ, які проголошують учня суб'єктом навчального процесу, а не пасивним реципієнтом інформації й є свідченням багатовекторності інформаційних потоків, що представлені в національній мові й формувались впродовж тисячоліть як віддзеркалення культурних та інтелектуальних здобутків нашого народу.

Аналіз досліджень проблеми. Проблема адаптації інструментарію когнітивної лінгвістики до потреб навчання української мови в навчальних закладах різних рівнів розробляли М. Пентиліук, І. Нікітіна, Н. Горошкіна, О. Селіванова, Т. Грищенко та інші. Основна увага приділялась теоретичному обґрунтуванню взаємодії когнітивного підходу до навчання з комунікативною змістовою лінією навчання.

Реалізація стратегії Нової української школи (НУШ) стала чинником суттєвих змін в українській системі шкільної освіти, що спрямовані на модернізацію навчального процесу та його векторну орієнтацію на дитиноцентричні навчальні парадигми. У такому підході когнітивна методика навчання української мови є одним з найперспективніших напрямів сучасної лінгводидактики, що не тільки відповідає принципам НУШ та сприяє формуванню компетентностей, але й є необхідною для успішної самореалізації здобувачів загальної середньої освіти впродовж життя в новітньому українському суспільстві. Завдяки комплексному розумінню єдності національної

мови та національних культурних традицій, разом з мовною та мовленнєвою фаховими компетентностями в когнітивній системі навчання мови ефективно реалізуються надважливі базові компетентності: соціальна та громадянська й обізнаності та самовираження в сфері культури. Завдяки когнітивному підходу учні відчувають себе частиною українського народу, що сприяє комплексній самоідентифікації та є основою національно-патріотичного виховання здобувачів освіти різних вікових категорій.

Метою нашого дослідження є розкриття базових теоретичних засад когнітивної методики навчання української мови, а також конкретизація й визначення сфер її практичного застосування в умовах НУШ.

Завдання нашого дослідження:

- сформулювати основні поняття та принципи когнітивної методики;
 - розкрити роль когнітивної методики у формуванні мовної та мовленнєвої компетентності учнів;
 - обґрунтувати доцільність практичного використання когнітивної методики в умовах НУШ;
 - навести конкретні приклади практичного використання когнітивних інструментів на уроках української мови.
- **Об'єктом дослідження** обрано методику навчання української мови, а **предметом** — інструменти та засоби дослідження когнітивної лінгвістики в системі мовної освіти здобувачів освіти. У роботі використано такі основні **методи дослідження**: *метод змістового аналізу науково-теоретичних концепцій, метод аналізу та моделювання навчально-виховних ситуацій, метод системного аналізу.*

Теоретична цінність дослідження полягає в комплексному розгляді когнітивного підходу до викладання української мови в контексті НУШ, з акцентом на її практичне застосування та відповідність сучасним освітнім викликам стратегії НУШ.

Практична значимість науково-методичного дослідження полягає в тому, що воно може бути корисним для вчителів української мови, методистів, науковців, а також студентів філологічних факультетів. Матеріали дослідження можуть допомогти вдосконалити методику навчання української мови, зробити уроки більш цікавими та ефективними, а також сприяти формуванню в учнів компетентностей, необхідних для успішного навчання та самореалізації в сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасної методики навчання української мови у школі вимагає залучення до процесу навчання новітніх досягнень вітчизняної лінгвістичної думки. Активний розвиток когнітивного напрямку в українському мовознавстві кінця 20 — початку 21 століття знайшов своє місце й у новітніх технологіях навчання лінгвістичних дисциплін у школі. Спочатку до використання його здобутків звернулись викладачі іноземних мов, а згодом — фахівці з української мови.

Становлення когнітивної лінгвістики як окремої галузі мовознавства відбулося в 1989 році на Міжнародному лінгвістичному симпозиумі (м. Дайбург, Німеччина). Активну участь у становленні напрямку брали лінгвісти США та західної Європи: Ч. Філмор,

М. Джонсон, Дж. Лакофф, Г. Томпсон, Т. ван Дейк та інші. У сферу вітчизняної лінгвістики когнітивістика приходить у кінці 80-х рр. минулого століття. Активний розвиток напруму починається тільки в середині 90-х рр. Наукові дослідження українських когнітивістів середини 90-х 20 та початку 10-х рр. 21 століття вивели українську лінгвістику в перші ряди галузі. Це дослідження С. Ф. Бацевича, Н.В. Бардіної, О. О. Селіванової та інших провідних когнітологів України. Когнітивна лінгвістика розкриває такі грані мовних одиниць та структур, які залишаються, як правило, поза увагою класичних досліджень і служить практичному використанню мови у різних галузях життєдіяльності. Її потужний інструментарій охоплює кожну грань мовної дійсності у співвіднесеності з етносвідомістю носія певної мови та візуально-чуттєвим світом мовної особистості: «Когнітивна лінгвістика — галузь мовознавства у якій мова розглядається як засіб набуття, зберігання, обробки, переробки й використання знань ,спрямована на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мірою інтеріоризованої дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду» (4, с. 234).

Вперше в методиці навчання української мови проблема використання здобутків когнітивної лінгвістики у процесі модернізації освітніх технологій представлена у дослідженні «Концепція когнітивної методики навчання української мови» (М. І. Пентилюк, Н. М. Горошкіна, І. М. Нікітіна) (2). Згодом цей напрям був сполучений з комунікативною методикою, розробленою на українських теренах ти ми ж дослідницями у статті «Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови» (3).

У нашій статті ми спробуємо подати основний понятійний апарат напруму, проєктуючи його на методичну науку, та вказати шляхи використання здобутків сучасної когнітивної лінгвістики у процесі вивчення української мови в умовах функціонування НУШ.

Для вдалого використання інструментарію когнітивної лінгвістики в процесі вивчення української мови, вчитель повинен оволодіти певним понятійним апаратом цієї галузі мовознавства: мовна картина світу(у подальшому МКС), когніція, концепт, фрейм, схема, сценарій, дискурс.

Досвід взаємодії окремого індивіда з навколишнім світом фіксується у формі колективних знань, які доступні кожному представникові конкретного народу. На відміну від світобачення, яке є сукупністю світоглядних знань про навколишній світ, картина світу, за словами К.-Т.Ясперса, є «сукупністю предметного змісту, яким володіє людина»(5). У культурологічному аспекті «картина світу» розглядається як система інтуїтивних уявлень про реальність, яку можна виділити, описати, реконструювати у будь-якій соціопсихологічній одиниці — від нації або етносу, до будь-якої соціальної або професійної групи чи конкретної особистості. Окрему категорію картини світу репрезентує поняття «мовної картини світу». На думку О. О. Селіванової, «Мовна картина світу — представлення предметів , явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності й етносвідомості» (4, с. 441).

Одним з базових понять когнітивної лінгвістики є «когніція» (від англ. *recognize* — пізнавати) — пізнавальний процес, результатом якого є набуття досвіду , знань, шляхом сенсомоторного сприйняття світу органами чуття , активації у свідомості результатів цього сприйняття , обробки й переробки набутих знань на підставі внутрішнього рефлексивного досвіду та мовної інтерпретації. Ґрунтується на психічних функціях свідомості : мисленні, відчуттях, почуттях, інтуїції та інших (4, с. 246).

Концептуалізація навколишнього світу через мовну картину світу індивіда є одним з найважливіших завдань сучасної когнітивістики. Поняття «концепта» (від лат. *conceptus* — поняття, яке походить від *conspicere* — збирати, вбирати в себе, представляти себе; утворювати) трактується як інформаційна структура свідомості , різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання , вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості у взаємодії з позасвідомим (4, с. 292). Навколишній світ у людській свідомості поділений на різні концепти, реалізовані у мові різними лексемами. Це своєрідний поділ знань людини на окремі сегменти, реалізація лексичного значення слова у найрізноманітніших його проявах. Так, скажімо, досліджуючи концепт «кінь» у художній літературі 20 р.р. ХХ століття, лінгвісти розглядають вживання цієї лексеми у різних контекстах, констатуючи різне бачення окремого письменника чи певного художньо-естетичного напрямку, зважаючи на кожен семантичний відтінок, який репрезентований у вживанні цієї лексеми.

Поняття «фрейм» (від англ. *framework*—каркас) — одиниця знань, яка організована навколо окремого поняття і містить відомості про щось важливе, типове та можливе для даного поняття. Фрейм конкретизує твердження про те, що у цій етнокультурній є типовим, а що — ні. Близьким до поняття «фрейм» є поняття «сценарій» — структура репрезентації процедурних знань, яка репрезентує неавтономну життєву ситуацію та правила цілеспрямованої поведінки в ній. На відміну від «фрейму», поняття «сценарій» позбавлене декларативності, так як індивідуалізоване кожною окремою ситуацією. Поняття «схема» альтернативне «фрейму» і стосується процедурних знань, схеми послідовної мовленнєвої поведінки людини у певній ситуації, що базується на набутому особистому досвіді.

«Дискурс» (фр. *discours* — бесіда, розмова) — соціально обумовлена організація системи мовлення, а також певні принципи, відповідно до яких реальність класифікується й презентується у той чи інший проміжок часу. Отже, як бачимо, це поняття має чітку відповідність у системі реалізації комунікативної змістової лінії в навчанні української мови.

На думку М. І. Пентиліук, «Когнітивна методика навчання української мови — це сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених способів і засобів опанування мовних одиниць як основи пізнання та формування концептуальної та мовної картини світу і певного результату створення образу світу в уяві кожного. Сутність когнітивної методики полягає у тлумаченні навчальних мовних одиниць як концептів — носіїв етнокультурної інформації, особливих сигналів конкретного світу. Метою

когнітивної лінгвістики є опанування учнями глибинних значень змістових структур тексту, що втілюють мотиви та інтенції автора (ідіостиль), задля формування вмінь адекватного сприйняття текстової інформації та створення власних усних та письмових висловлювань, відповідно до певної комунікативної мети й наміру, розвитку пізнавальної активності учнів, підвищення їх інтересу до вивчення української мови, виховання національної самосвідомості, поваги до мовних традицій українського народу й бажання наслідувати естетичні й етичні норми спілкування» (3, с. 122). Отже, як бачимо, когнітивна методика навчання української мови відкриває новітні обрії в розвитку системи нетипових підходів у сучасній лінгводидактиці та навчанні здобувачів освіти різних вікових категорій. Спробуємо визначити напрями роботи у когнітивній методиці та сформувані відповідний інструментарій навчання.

Однією з найпродуктивніших сфер використання когнітивних прийомів навчання є бінарний розділ «Лексика. Фразеологія». Він дає необмежені можливості використання когнітивного інструментарію. Передусім — робота над формуванням повноцінного концептуального лексичного значення: слова розглядаються не як окремі лексичні одиниці, а як частина сегменту мовної картини світу українського народу — «концепт» або група «концептів». У процесі концептуального аналізу лексичних одиниць розкривається «концептосфера» цієї мовної одиниці. Знання (когніція) розширюється за рахунок суміжних образів, явищ, внутрішньої семантики того чи іншого дискурсу. Необхідно використовувати повний інструментарій людської пам'яті: від сенсорної до довготривалої. Учні знайомляться зі звуковим, візуальним та емоційним образами, які зафіксовані українським народом у звуковій оболонці аналізованого слова, розглядають різні варіанти значень (при полісемії), визначають семантичне поле, будують синонімічні ряди та антонімічні пари, спостерігають у стислих дискурсивних моделях фразеологізмів та інших сталих структур, вказуючи на звуження чи розширення значення слова в найрізноманітніших контекстуальних проявах. З метою уникнення надмірного звуження концептуального поля, слід розглядати концепти в межах певних тематичних груп (глосаріїв). Наприклад, концепт «ТВАРИНИ», «ПРЕДМЕТИ ПОБУТУ», «РОСЛИНИ» і таке інше. Бажано основну технічну роботу пропонувати на домашнє опрацювання, аналізуючи в класі результати проведених спостережень, зменшуючи витрати часу на пошук, осмислення та моделювання. Для проведення такої роботи учні мають бути забезпечені усіма необхідними словниками, довідниками, текстовим матеріалом різних дискурсивних напрямів, візуальними інструментами. Для виконання завдань цього типу слід укласти пам'ятки, які міститимуть особистий методологічний комплекс вчителя. Надзвичайно цікавим є спостереження використання лексики в тематичному усному мовленні. Таким чином лексика української мови перестає бути для школярів абстрактною групою слів. Вона оживає в проявах різних граматичних форм, активує мовну концептосферу українського народу в свідомості учнів, розкривається в найрізноманітніших семантичних відтінках мовної картини світу кожного учасника мовленнєвого процесу.

Фразеологія — справжня скарбниця національної духовності. Вона відбиває етнологічні та етнопсихологічні параметри концептосфери українського народу, вказує на зовнішні (сенсорні) та внутрішні (психологічні) характеристики національної мовно-культурної картини світу. Когнітивне вивчення фразеології передбачає концептуальний підхід до складових та загального змісту стійких сполучень слів. Як правило, фразеологізми розглядають у трьох площинах: 1) наявності того чи іншого концепта в складі словосполучення, розглядаючи усі можливі лексичні та семантичні варіанти вживання (скажімо, концепт «ЩАСТЯ»); 2) загальна змістова парадигма фразеологізму, яка розкриває певну дію чи явище в поведінці людини чи іншої живої або персоніфікованої, міфічної істоти (скажімо, «ПОЯВА-ЗНИКНЕННЯ», «ЗУСТРІЧ-ПРОЩАННЯ» та інше); 3) позитивний чи негативний вектор оцінки особи, дії, явища, предмета у парадигмі загальної семантики стійкої сполуки слів, які реалізуються у семантичному просторі «ДОБРЕ — НЕЙТРАЛЬНО — ПОГАНО». Такий підхід до вивчення фразеологізмів дасть можливість учням і вчителю поглянути на цей корпус мовних одиниць під іншим кутом зору, навчить їх систематизувати специфічну лінгвістичну інформацію, розширить змістові межі стійких сполучень слів, допоможе сприймати їх не як окрему сконденсовану думку, а як повноцінну складову мовної концептосфери українського народу. Проведенню такої роботи має передувати копітка робота вчителя над фразеологічним словником, добирання та систематизація фразеологізмів у межах груп, корпусів, семантичних полів.

Безумовно цікавою буде робота над когнітивним осягненням морфемної структури української мови. Виходячи з аксіоми «морфема — найменша значуща одиниця мови», шляхом когнітивного підходу, можна розкривати роль і обсяг знань, яку, прямо чи опосередковано, містять у собі морфемні української мови. Основна увага має бути спрямована на систематизацію та реструктурування семантичних полів кореневих морфем, які мають внутрішнє лексичне значення і є стрижневою складовою спільнокореневих слів. Кореневі морфемні, запропоновані вчителем, слід групувати за лексичними та лексико-семантичними ознаками, розглядаючи їх у ролі внутрішнього мотиватора появи повнозначних одиниць мови. Необхідно показати учням, що коренева морфема є концептуальним ядром цілої групи спільнокореневих слів, які реалізуються в мовленні цілим рядом лексико-семантичних варіантів та інваріантів. Вивчаючи «Словотвір» у старших класах, слід показати роль кореневих морфем у творенні авторських неологізмів та оказіоналізмів, акцентуючи увагу на необмеженості мовних ресурсів мови в процесі формування картини світу українського народу, її галузевих та глобальних концептосфер. Решту морфем (афіксів) варто розглядати як опосередкований, але важливий інструментарій у процесі творення та функціонування повнозначних слів. Так, скажімо, вивчаючи префіксальні морфемні, треба не лише розкрити словотвірну роль, але й валентність впливу на пізнавальне розширення первинного лексичного значення, появу семантичних відтінків, набуття антонімічних та інших значень.

Надзвичайно важливу роль відіграє когнітивна методика навчання української мови у процесі вивчення тексту (дискурсу). Важливі питання практичного використання цього напрямку викладені в праці І.В. Грищенко [1]. В основі вивчення дискурсу лежить функціонально-семантичний аналіз як один з найдоступніших способів визначення ролі того чи іншого мовного засобу в організації тексту. На думку окремих дослідників, мовне явище можна вважати адекватно описаним лише у тому разі, коли воно розглянуте на перехресті когніції та комунікації. Реалізація концепта можлива лише в процесі комунікації (на дискурсному рівні). Тому його вивчення має відбуватись не лише в лексико-семантичному просторі, але й на текстологічному (дискурсному). Когнітивно-культурологічні межі концепта, реалізуючи у тексті єдність мови, мислення та культури, дозволяють розглядати його у ролі повноцінної комплексної структури, яка актуалізує внутрішні та зовнішні (перманентні) зв'язки. Так як концепт є основною одиницею концептосфери — він включає в себе усталені ментальні парадигми, притаманні учасникам комунікації як відбиток колективної свідомості етносу й має значимість для соціального свідомого та підсвідомого. Функціонально-семантичний аналіз, який лежить в основі когнітивної методики, дійсно цінним інструментом для вивчення дискурсу. Він дозволяє не лише визначити роль мовних засобів у тексті, але й розкрити глибинні зв'язки між ними, а також простежити за тим, як ці зв'язки впливають на загальне значення тексту.

Проте, когнітивна методика йде далі простого аналізу мовних засобів. Вона досліджує, як мова пов'язана з мисленням та культурою. Це робить її особливо корисною для вивчення концептів, які є складними ментальними структурами, що містять в собі знання, досвід та цінності народу — носія мови.

Когнітивно-культурологічний аналіз концептів досліджує їх у двох аспектах: когнітивний аспект: як концепт, що представлений у дискурсі відбивається в свідомості людини, які знання, образи та асоціації він включає; культурологічний аспект: як концепт пов'язаний з культурою етносу та які цінності, норми та вірування він відображає. З метою цілісного розуміння концепту, слід вивчати його не тільки в ізоляції, але й у контексті дискурсу. Саме в дискурсі концепт розкриває своє повне багатовекторне значення та межі й традиції функціонування в мові та мовлення українського народу. Інструментарій когнітивної методики навчання української мови пропонує ряд методів для вивчення концептів у дискурсних парадигмах. До них належать:

Контент-аналіз: метод дозволяє визначити, які слова та фрази вживаються на позначення концепту в тексті. Він показує полісемантичну природу лексичної та номінативної структури національної мови, визначає стилістичні та лексико-семантичні базові її моделі, сприяє поглибленню розуміння функціональних сфер використання мовних одиниць та їх форм.

Дискурс-аналіз — метод дослідження тексту, який зосереджений на тому, як мова використовується для досягнення певних комунікативних цілей. Він досліджує, як лексика, граматики та інші мовні засоби використовуються для того, щоб вплинути на аудиторію, переконати її в чомусь або досягти певного ефекту. Прикладами

використання дискурс-аналізу можуть бути: аналіз політичних промов (дискурс-аналіз може використовуватися для дослідження того, як політики використовують мову, щоб переконати виборців або досягти своїх цілей); аналіз новин (дискурс-аналіз може використовуватися для дослідження того, як новини представлені в ЗМІ та як це може впливати на думку аудиторії); аналіз реклами (дискурс-аналіз може використовуватися для дослідження того, як реклама використовує мову, щоб переконати людей купити товар чи послугу); аналіз літературних творів (дискурс-аналіз може використовуватися для дослідження того, як автори використовують мову для створення певних ефектів або для розкриття тем та інше. У цілому дискурс-аналіз — це потужний інструмент, який може використовуватися для дослідження того, як мова використовується в реальному житті. Він може допомогти нам краще зрозуміти, як вона впливає на наші думки та емоції, поведінку та культуру.

Когнітивно-лінгвістичний аналіз — це метод дослідження мови, який фокусується на тому, як мова пов'язана з мисленням та концептуальними системами. Він досліджує, як люди використовують мову для репрезентації та розуміння світу навколо них. Основні цілі когнітивно-лінгвістичного аналізу полягають в тому, щоб з'ясувати як концепти представлені в свідомості носіїв мови? Які знання, образи та асоціації включають в себе концепти? Дослідити, як мова використовується для вираження концептів? Тобто, як люди використовують слова, фрази та інші мовні засоби для представлення концептів? Проаналізувати, як концепти впливають на розуміння тексту? Яким чином життєвий досвід людини та концептуальні системи впливають на сприйняття та засвоєння текстів? Варто відзначити, що когнітивно-лінгвістичний аналіз — це важливий етап роботи над текстом, який може використовуватися для дослідження того, як мова пов'язана з мисленням та концептуальними системами. Він може допомогти нам краще зрозуміти, як люди використовують мову для представлення та розуміння світу навколо них.

Висновки та перспективи дослідження. Когнітивна методика навчання української мови допомагає учням не лише вивчати правила граматики та словниковий запас, але й розуміти глибокий зміст психосемантичних процесів, що лежать в основі мови. Це сприяє кращому розумінню української культури, історії та традицій. Використання автентичних текстів, фольклору, музики та інших культурних артефактів у навчанні допомагає прослідкувати зв'язок між мовою та реальним життям, роблячи навчання більш цікавим та змістовним. Заохочення учнів до досліджень, критичного мислення та дискусій про мову та культуру сприяє розвитку їхньої аналітичної та творчої думки.

Когнітивна методика сприяє розвитку не лише мовних знань, умінь та навичок, але й формуванню інших важливих соціокультурних компетентностей, необхідних для успішного життя в 21 столітті. Учні вчать ефективно спілкуватися, критично мислити, вирішувати проблеми, співпрацювати з іншими й творчо підходити до виконання завдань.

Використання різноманітних інструментів когнітивної методики допомагає утримувати увагу учнів та стимулює їхню активну участь у навчальному процесі, а створення сприятливої атмосфери в класі допомагає учням відчувати себе впевнено та вільно висловлювати свої думки. Здобувачі освіти виконують стратегічні завдання НУШ — вчать цінувати українську мову та культуру, розуміти свою роль у суспільстві та мати активну громадянську позицію. Ці знання та навички є важливими для побудови сильного та демократичного українського суспільства, що базується на ви-кликах, що ставить перед нами Нова українська школа.

Обраний нами напрям дослідження потребує поглиблення в практичній сфері. Необхідно вивчити ефективність когнітивної методики в різних освітніх середовищах та для різних груп учнів. Розробити нові навчальні матеріали та методичні посібники, що відповідають принципам когнітивної методики. Забезпечити підготовку вчителів до використання когнітивної методики на практиці. Створити сприятливе середовище на рівні гімназій, ліцеїв та коледжів для впровадження когнітивної методики.

Література

1. Грищенко І. В. Текст як когнітивний ресурс у процесі вивчення української мови як іноземної. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Т. 31(70). №1. Ч.1. 2020. С. 39-42.
2. Пентиліук М. І., Горошкіна Н. М., Нікітіна І. М. Концепція когнітивної методики навчання української мови. *Наукові записки Інституту української мови НАН України*. 2004. Вип 17. С. 147-157.
3. Пентиліук М. І. Когнітивна лінгвістика та методика навчання української мови: концептуальні засади. *Вісник Національного університету імені Тараса Шевченка*. 2006. № 42. — С. 122-127.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія . Полтава : Довкілля, 2010. 844 с.
5. Ясперс К. Психологія світоглядів. Київ : Юніверс, 2009. 464 с.

References

1. Hryshchenko, I. V. (2020), *Tekst yak kohnityvnyi resurs u protsesi vyvchennia ukrainskoi movy yak inozemnoi* [The text as a cognitive resource in the process of learning the Ukrainian language as a foreign language], *Vcheni zapysky TNU imeni V.I.Vernadskoho*: Series: Philology. Social communications. Volume 31(70). No. 1. Part 1. 2020, pp. 39-42. [in Ukrainian].
2. Pentyliuk, M. I., Horoshkina N. M., Nikitina I. M. (2004), *Kontsepsiia kohnityvnoi metodyky navchannia ukrainskoi movy* [The concept of cognitive methods of teaching the Ukrainian language], *Naukovi zapysky Instytutu ukrainskoi movy NAN Ukrainy* [Scientific notes of the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Kyiv, Issue 17, pp. 147-157. [in Ukrainian].
3. Pentyliuk, M. I. (2006), *Kohnityvna linhvistyka ta metodyky navchannia ukrainskoi movy: kontseptualni zasady* [Cognitive linguistics and methods of teaching the Ukrai-

nian language: conceptual foundations], *Visnyk Natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Bulletin of Taras Shevchenko National University]*. Kyiv, № 42, pp. 122-127. [in Ukrainian].

4. Selivanova, O. O. (2010), *Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopedia]*. Poltava: Dovkillia. [in Ukrainian].
5. Iaspers, K. (2009), *Psykhohihiia svitohliadiv [Psychology of worldviews]*. Kyiv: Yunivers [in Ukrainian].

* * *

УДК 81'42:811,161.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309444>

Н. М. Філіппова,

канд. філол. наук, доц.,

Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова,

завідувачка кафедри прикладної лінгвістики,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8840-774X>

СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР УНІВЕРСАЛЬНОГО МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО КОНЦЕПТУ ЖАЛІСТЬ

Хто любить ревне — жаліє певне.

Хто чужого не жаліє, той і свого не іміє.

(Словарь української мови за ред. Б. Грінченка).

Стаття присвячена дослідженню концепту ЖАЛІСТЬ в українській і англійській мовах, що досить актуально для сучасної політичної, економічної, соціальної, освітньої ситуації в Україні, оскільки ЖАЛІСТЬ виявляється універсальним, морально-етичним концептом емоції, яка у часи повномасштабної інформаційної війни застосовується як елемент професійної пропаганди у вигляді спеціальних форма-тів, засобів, технологій соціально-політичного впливу на існуючу систему суспільно-політичних поглядів і світогляду людей. Концепт обрано як основну одиницю аналізу, оскільки він як оперативна одиниця пам'яті, ментальна сутність, результат об'єктивації знання функціонально пов'язаний з особливостями національно-обу-мовленого контексту і конкретними умовами життя суспільства, а тому він може актуалізувати або змінювати свій семантичний потенціал відповідно до існуючих ціннісних пріоритетів на певному етапі розвитку суспільства і таким чином впливати або навіть маніпулювати його представниками. Порівняння семантичного простору універсального морально-етичного концепту ЖАЛІСТЬ в українській і англійській мовах виявило, що в обох мовах ця ментальна одиниця визначається як важлива у парадигмі моралі та етики, оскільки пов'язана із базовою моральною антитезою «до-бро / зло», але в українській мові він більше співвідноситься з емоційними ознаками

морально-цінісного відношення як до суб'єктів, так і до об'єктів, імпліцитно враховує бажання любові, блага для інших і навіть потенційно пов'язаний із совістю, справедливістю, емпатією, а в англійській мові він пов'язаний не тільки із спонтанною ірраціональною емоційною реакцією на нещастя інших, необхідністю співчуття і з раціональним, прагматичним розумінням обов'язковості такої реакції і прийняттям рішення про надання допомоги. Результати розвідки можуть виявитися корисними для викладання курсів семіотики, когнітивної лінгвістики або PR-технологій.

Ключові слова: концептуалізація, морально-етичний концепт, оцінність, концепт ЖАЛІСТЬ, інформаційна війна.

Nina Filippova,

PhD in Philology, Associate Professor,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding,

Department of Applied Linguistics,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8840-774X>

SEMANTIC SPACE OF THE UNIVERSAL MORAL AND ETHICAL CONCEPT ЖАЛІСТЬ/SYMPATHY

The paper deals with the study of the concept ЖАЛІСТЬ/SYMPATHY in Ukrainian and English languages which can be considered rather relevant for the present-day political, economic, social and educational situation in Ukraine because it is the universal, moral and ethical emotion concept which is utilised as the element of war professional propaganda via specific formats and technologies to deliver social and political impact and manipulation on the existing system of social and political views and outlooks. The concept was selected as the basic unit for the analysis because it is defined as the operational memory unit, the mental entity, the result of knowledge objectivisation. Moreover, as the concept functioning relates to specific national context and particular conditions of society existence, it can express its semantic potential and adapt it in accordance with the existing value priorities at a particular stage of society development and cause purposeful influence or even manipulation on its members. The comparison of the semantic spaces of the universal moral and ethical concept ЖАЛІСТЬ/SYMPATHY in Ukrainian and English languages has revealed the fact that this mental unit is determined as important in moral and ethical paradigms in the both languages because it is stipulated for the basic human antithesis «good/evil». In Ukrainian it relates, to more extent, to emotional feature of moral, ethical value of both humans and any living creatures implying the desire to introduce not only love, pity, weal for others and even an element of empathy. In English it also expresses spontaneous irrational emotional response to any misfortune or disaster, but, at the same time, implies the pragmatic decision-making to render some practical assistance. The results of the study can be used for teaching semiotics, cognitive linguistics or PR technologies.

Key words: conceptualisation, moral and ethical concept, evaluation, concept ЖАЛИСТЬ/SYMPATHY, information (hybrid) war.

Постановка наукової проблеми. Універсальні концептуальні домінант формують базис концептуальної картини світу будь-якого етносу і кодують мислення, поведінку, вчинки. Саме мовна інформація дозволяє мати доступ до когнітивних процесів, осягнути раціональні особливості життя народу і, одночасно, врахувати афективний компонент життєдіяльності, який пов'язаний з емоціями і почуттями.

Актуальність цієї розвідки, на наш погляд, обумовлено декількома чинниками. По-перше, концепт ЖАЛИСТЬ — один з універсальних компонентів повсякденного життя людини, фрагментів культури і концептосфери емоцій людини. По-друге, сучасний страшний період зовнішньої необмеженої агресії виявив важливість розуміння і прийняття понять *жалість* і *емпатія* у нашому суспільстві: згадаймо епізоди евакуації, порятунку людей і тварин під час Каховської трагедії, допомоги військовим, поведінку волонтерів, пересічних громадян, які демонстрували такі моральні якості, які за мирних часів не завжди були помітні (можна, між іншим, порівняти поведінку росіян під час страшною весняної повені у деяких їх регіонах). По-третє, особливо важливо розуміти, що сьогодні пропаганда країни-агресора активно застосовує тактику і образ жертви для того, щоб викликати жалість, співчуття, спираючись на їхні розуміння базисності цієї емоції в українській картині світу та їх розуміння тотожності етнічних, моральних, релігійних традицій.

Аналіз дослідження проблеми. Сьогодні ми опинилися у просторі подвійного зіткнення: з одного боку, суто воєнних дій, а з іншого, одночасно, інформаційно-пропагандистських атак, а саме тому надзвичайно важливо розуміти національно-культурні розбіжності у сприйнятті світу. Відомо, що вже більше ніж три десятиліття термін *концепт* активно вживається мовознавцями для позначення оперативної одиниці пам'яті, ментального утворення, яке експлікує розуміння різних фрагментів і елементів світу представниками етнічних і національних груп, і хоча майже кожна дослідницька мовознавча робота його згадує, однозначного тлумачення не існує. У цьому невеликому нарисі ми не будемо робити огляд всіх визначень та їх аналіз, оскільки спеціалістам вони добре відомі. Але зазначимо, що аналіз національно-культурних концептів — це предмет дослідження філософів, психологів, політологів і, звичайно, лінгвістів всього світу. Отже, одним із елементів нашої зацікавленості у концепті ЖАЛИСТЬ був інтерес сучасної світової лінгвістики до міждисциплінарного вектору розвитку нашої науки, її активні зв'язки із психологією, психолінгвістикою, культурологією. У багатьох дослідженнях ідеться про вплив почуттєвих виявів не лише на переживання, а й на вчинки, поведінку, життєдіяльність. А тому актуальним, на наш погляд, виявляється семантико-прагматичний аналіз таких універсальних концептів, хоча на сьогодні ще не існує повного мовного опису будь-якої національної концептосфери; але є факт інформаційних, психологічних війн — війн смислів, впливу на індивідуальну і колективну свідомість

через пропаганду, агітацію, рекламу, різні формати спотворення інформаційного середовища [4, с. 34-35].

Звичайно ця ментальна одиниця експлікує прототипові уявлення, смисли концепту, його універсальні ознаки, значущість таких моральних та етичних цінностей для української культури взагалі і лінгвокультури зокрема. Тому є цікаві і глибокі психологічні та філософські дослідження природи такої універсальності.

У психологічних дослідженнях *жалість* і *співчуття* визначаються як важливі елементи парадигми моралі та етики, тобто саме ці поняття мають характерні емоційно-оцінні ознаки, які пов'язані із психічною сутністю різних явищ (переживання), і морально-оцінні ознаки, які пов'язані з етичною оцінкою стану людини, етичним відношенням до інших. Місце цієї емоції можна уявити, напр., за допомогою узагальненої схеми дії синергетично-реорганізованого алгоритму розвитку картини світу особистості, який показує динамічний рух смислової конструкції і який С. Каліщук розподіляє на п'ять блоків: блок пізнавальних контурів (картина світу, смислове поле), блок співвіднесення зі світом (причинна та смислова детермінованість), блок процесів змін (актуалізація «самовіднесення», переживання), блок доступу до внутрішнього світу людини (задіяність всіх пізнавальних контурів свідомості), блок стадій змін (оновлене смислове поле, оновлена картина світу). Тобто, авторка робить висновок, що розуміння джерел і механізмів розвитку картини світу завжди пов'язані з практичною діяльністю, комунікацією (внутрішній і зовнішній діалог): переживання, до яких відносяться жалість, співчуття, на основі досвіду, переконань, сучасного стану, уявлень про майбутнє, цінностей відносяться до внутрішніх маркерів [6].

Окрема увага приділяється аналізу ролі мови як зброї інформаційно-пропагандистської війни, оскільки складна взаємодія прототипових почуттів, емоцій, переконань використовується для спричинення конфліктів, виникнення ворожнечі, а сучасні потенційні можливості психотехнологій дозволяють їх використовувати для маніпулювання свідомістю. Так, російська пропаганда часто застосовує образ жертви, героїзацію жертвності для того, щоб викликати жалість: напр., співчуття до дітей Донбасу, яких вбивали українські фашисти протягом восьми років, а тому Алея янголів у 2015 у Донецьку повинна нагадувати всім про ці жорстокі дії і викликати не тільки жалість, а й бажання помститися (*detector.media*).

У філософських роботах морально-етичні почуттєві поняття традиційно пов'язані з поняттями добра/зла або чесноти/гріха. Так, ідея співчуття в етичних концепціях Б. Спінози, Р. Декарта, Ф. Бекона, Д. Юма розглядається як чеснота. Базову складову концепту, яка визначає його концептуальне значення взагалі, пояснюють як відношення людини до реалій, подій.

У роботі Б. Спінози «Етика» надається визначення поняття *співчуття* як незадоволення, яке супроводжується ідеєю зла, яке трапилося з кимсь, кого ми відчуваємо як подібного нам. А в понятті *жалість* виділяють такі універсальні ознаки, які демонструють такі семантичні прототипи: емоція та чеснота. У філософських роботах також зазначається еволюція і розширення поняттєвого об'єму, оскільки

глобалізація і модернізація світу призводить до того, що відбувається своєрідна трансформація морально-етичних концептів. Наприклад, В. Вдовиченко на прикладі аналізу еволюції концепту СОРОМ від античності до наших днів доказує, що «сучасне суспільство характеризується такою кількістю взаємозв'язків, як ні одне попереднє, однак результатом цього стало зниження порогу сорому», яке, як підкреслює авторка, зумовлене «діяльнісним ставленням людини до світу» [1, с. 120].

У мовознавчих дослідженнях звертається основна увага на те, що існування концепту історично зумовлене мовленнєвою діяльністю окремого етносу, необхідністю зібрати культурно значущі смисли для культурної пам'яті, бути символом для інтерпретації тієї дійсності, у якій живе людина.

Українські науковці докладають багато зусиль до того, щоб виділити базові національно значущі концепти українськомовного концептуального простору, що дозволило б побудувати логічну та ефективну систему цінностей, сприяло б більш ефективному розвитку національної освіти, культури, політики і більш ефективній їх «вбудові» в глобальний простір. Велика кількість цікавих досліджень дозволила представити декілька варіантів таких концептуальних домінант: біля 40 етнокультурних слів-знаків, концептів «історико-культурної свідомості народу» виділяє В. Жайворонок [4], В. Кононенко наголошує на чотирьох ключових концептах *земля, мати, хліб, доля* [7], В. Ужченко на таких поняттях, як *чоботи, дороги, лава, поріг, осика, вогонь* [11], а А. Огар на концептах *душа, серце, розум, доля, мати, любов/кохання, свобода* [9].

Важливо зазначити, що методологічною основою таких висновків є виокремлення саме таких лексичних одиниць на основі аналізу сфери їх функціонування: фольклорних джерел, фразеології, тобто на основі історичної стабільності. Хоча, напр. Г. Вежицька зазначає декілька інших важливих передумов включення лексичної одиниці до списку вербалізованих ключових концептів: загальнозживаність, семантичну розробленість, словотвірну багатомірність, аксіологічну маркованість [12].

Тому в деяких дослідженнях враховано такі передумови. Т. Радзівська у «Нарисах з концептуального аналізу» підкреслює, що, напр., *сумління* і *совість* — це концепти етичної сфери в українській мові, які створюють у сукупності картину «наївної» етики і виявляють етичне світобачення носія мови. Ці концепти духовного життя людини співвідносяться із іншими концептами етичної, психічної, ментальної сфер і виступають регуляторами поведінки людини як сутності найвищого порядку, які розгортаються в горизонтальній (*сумління*) і в вертикальній (*совість*) площинах, а тобто людина, для якої ці концепти є елементами її концептуальної картини світу, відчуває їх функціональність як моральну підтримку і контроль за своїми діями, як необхідність докладання зусиль, як акт самооцінки, самоаналізу [11, с. 152-164].

В. Кононенко в монографії, присвяченій опису та аналізу концептів українського дискурсу, доводить: «Довгий ряд номінацій на позначення *суму* (*сум, смуток, журба, печаль, туга, жаль, жалощі, нудьга, зажура* тощо) — невеселого, важкого настрою, спричиненого горем, невдачею і т.д., численні фрази типу *вдаватися до суму* за-свідчують вагомість цього почуття в житті людини» [7, с. 144]. Цікаво, що ці «поняття

належать до концептуального поля *страх, бажання, надія*, одночасно вони супроводжуються атрибутами меланхолії, тихої печалі, задумленості» [7, с. 145]. Окремо автор приділяє увагу концептам МИЛОСЕРДЯ і ЖОРСТОКІСТЬ, які «людина виявляє передовсім до «собі подібних», проте у ставленні до довілля, живих істот бодай опосередковано ці риси людської вдачі, ці, зрештою, поведінкові орієнтири й стандарти знаходять своє не лише продовження, але й нове, принаймні віддзеркалене, вираження ... вміння «включатися» в навколишній світ» [7, с. 222].

Мета розвідки — показати універсальні ознаки одного із концептуальних домінант ЖАЛІСТЬ на матеріалі української і англійської мов, і на фоні універсальності концепту виявити національно марковані концептуальні ознаки. **Завдання**, які обумовлені цією метою, передбачають порівняння розуміння цієї морально-етичної категорії в українській і англійській мовах. **Об'єктом** аналізу є етноспецифічна особливість концептуалізації дійсності на матеріалі двох мов. **Предметом** аналізу є концепт ЖАЛІСТЬ, який має універсальний характер і втілює одну із емоційно-почуттєвих домінант морального та етичного вибору. **Джерельна база** — це дані, які отримані в результаті аналізу українськомовних і англомовних лексикографічних джерел і які дозволяють зробити висновки щодо типології і диференціації семантичної структури концепту. **Методи**, які були залучені для аналізу фактичного матеріалу, — аналіз, синтез для систематизації й узагальнення результатів; описовий для їх обґрунтування; компонентний для дослідження семантичної структури лексичної репрезентації концепту. **Наукова новизна** дослідження полягає у тому, що вперше зроблено спробу отримати об'єктивні дані порівняння семантичних домінант одного із універсальних концептів. **Теоретична цінність** отриманих результатів полягає в узагальненні та поглибленні окремих теоретичних висновків про етноспецифіку концепту і розумінні деяких аспектів використання концептуального аналізу. **Практичне значення** визначається тим, що фактичний матеріал може бути використаний у викладанні курсів семіотики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології і проведенні відповідних практичних занять.

Виклад основного матеріалу. Якщо зіставляти концептуалізацію емоції або почуття жалості в українськомовній і англомовній картинах світу, слід визначити, що ці сфери відрізняються. Основні відмінності можуть бути описані на основі виділення семантики стереотипу, формування номінативних можливостей стереотипу, безпосереднім зв'язком з ідеєю, осмисленням життєвої і духовної цінності. Спробуємо показати різницю на основі аналізу змісту ядра концепту ЖАЛІСТЬ, яке визначаємо за допомогою ряду лексикографічних джерел. Для цього нарису ми не користуємося текстовими прикладами, а тому у сферу аналізу не попадають суб'єктивні фактори інтерпретації концепту: індивідуальний досвід мовної особистості, її мовна і комунікативна компетенція, психолінгвістичні ознаки, темперамент, ментальні здібності, уподобання, смаки.

Етимологічні джерела часто дозволяють побачити мотиваційні зв'язки, які іноді навіть можуть бути втрачені внаслідок втрати або поступового згасання первинного сценарію етносвідомості і виявити вихідні концептуальні структурні елементи.

Так, походження лексеми жаль пов'язують із *псл. zal*, яке, напр., споріднене із *лит. gela* «біль, жаль» (порівняймо із *да swellan* «вмерти»), а тобто первинно поняття жалість, розумілося як щось пов'язане із стражданням і навіть смертю, а сучасна Вікіпедія визначає сучасне сприйняття значення лексеми жалість як поблажливого співчуття до жертви.

Надзвичайно розгалужений спектр похідних опорної лексеми: іменників — приблизно 24% (жаліб, жалібник), прикметників — 46% (безжалючий, жалібливий), прислівників — 1% (жально), дієслів — 27% (жаліти, жалкувати). Ці дані теж дозволяють зробити висновок про широку залученість цієї емоції до конкретики повсякденного життя людини [2].

Словники української мови визначають жалість як співчутливе ставлення до чужого горя, переживання, навіть намагання досягти справедливості, рідко, почуття скорботи, смутку, туги, печалі. Семантичний об'єм визначається узагальненим списком синонімів: жаль, жалість, лости, жалоці; сум, смуток, тяжка скорбота, туга, печаль; состраданіє, кондоленція, співчуття, спочуття. В. Кононенко підкреслює, що «довгий ряд номінацій на позначення суму (сум, смуток, журба, печаль, туга, жаль, жалоці, нудьга, зажура тощо) — невеселого, важкого настрою, спричиненого горем, невдачею... засвідчують вагомість цього почуття в житті людини» [6, с.144]. Вікіпедія визначає діапазон сучасного сприйняття значення лексеми жалість від однієї із форм почуття дискомфорту, поблажливого співчуття до наближення до милосердя; від співчуття до людей до жалості до будь-яких живих істот (тварин, птахів) і навіть до чогось втраченого, загубленого (речей, часу).

Специфічні риси жалості: а) двонаправленість: з одного боку, універсальність співчутливого відношення до будь-якої живої істоти, а з іншого, індивідуальність конкретної спрямованості цього почуття до конкретного суб'єкта або об'єкта; б) співчуття, яке поєднане з милосердям, а через милосердя із справедливістю і правдою.

Аналіз англійських джерел дозволяє виділити дві базові лексеми, які пов'язані із поняттям жалість: *sympathy* (*expression of understanding and care for someone else's suffering*) і *empathy* (*the ability to share someone else's feeling or experiences by imagining what it would be like to be in their situation*). Їх походження пов'язано з грецькими словами: *L. sympathia* — *Gr.sympatheia* (XVI століття); *Gr.empatheia* (XX століття). Цікаво, що лексема *емпатія* для позначення здібності людини уявити себе на місці того, хто страждає, зафіксована тільки в 20-ому столітті.

The Concise Oxford Thesaurus Dictionary (2014) виділяє декілька взаємозумовлених понять, які допомагають зрозуміти семантичний об'єм концепту: а) для поняття *sympathy* такий лексичний ряд: *compassion, generosity, kindness, mercy, pity, tenderness, understanding*; б) для поняття *compassion*: *benevolence, charity, concern, consideration, fellow-feeling, gentleness, humanity, kindness, kind-heartedness, leniency, mercy, pity, soft-heartedness, sympathy, tender-heartedness, tenderness, understanding*; в) для поняття *pity*: *charity, compassion, condolence, distress, emotion, fellow feeling, forbearing, kindness, mercy, sadness, sympathy, understanding*. Як бачимо, ядро

складають лексеми *kindness, mercy, pity, understanding*, які виділяють такі чесноти, як доброта, співчуття, порозуміння. Узагальнену семантику англословного концепту можна представити у вигляді таких семантичних рядів: співчуття (*fellow feeling*); доброзичливість (*humanity, kindness, kind-heartedness, mercy, tenderness, tender-heartedness*); щедрість, прагматична необхідність створення більш комфортного і впевненого відчуття у громаді, суспільстві (*generosity, charity*); розуміння складної проблеми (*concern, consideration, understanding*); відчуття печалі за те, що щось погане сталося із іншою людиною (*distress, sadness*).

Елемент раціональності і прагматичності наглядно демонструють біблійні метафори: «*Boni pastoris est tondere pecus, non deglubere*» — «Добрий пастир стриже овець, а не здирає з них шкіру» (Іс., 10:11); «*Bonis nocet, qui malis parcit*» — «Хто жаліє поганих людей, той шкодить добрим» (Пр., 19:19).

Тобто, як універсальний морально-етичний концепт, ЖАЛІСТЬ характеризується такими особливостями: 1) він соціально-унормований; 2) виявляє наявність каузального зв'язку; 3) визнається цінністю, яка наближена до любові і яка протиставляє добро — зло; 4) основу концептуального розуміння жалості складає позитивна спрямованість на іншого, намагання зробити благо для іншого суб'єкта або іншого об'єкта; 5) антиподом жалості виявляється егоїзм, благо тільки для себе. Але для українськомовного концепту характерно, що ця морально-етична цінність а) наближена до любові до ближнього; б) альтруїзму, відсутності корисних мотивів; в) її антиподом виявляється егоїзм, благо тільки для себе.

Порівняння концептуалізації жалості в українськомовній і англословній картинах світу дозволяє визнати, що ця сфера в англійській мові розроблена детальніше, а екстенціональні та інтенціональні характеристики розподілені в інший спосіб, оскільки наявні ознаки прагматичного ставлення до співчутливого відношення до інших (*generosity*), не тільки співчуття, але і ніжність (*kindness, soft-heartedness, tenderness*). Семантика значущості жалості виражається лексемами латинського походження, що обумовлює їх стилістичну маркованість і визначає окремі конотації: *condolence, benevolence, lenience*.

Цікаво, що одна із функцій концепту — бути засобом інтерпретації явища, події, що реалізується у формі культурного сценарію (Г. Вежбицька), своєрідного прийому для демонстрації інформації про певний цикл культурно зумовлених дій, подій та специфіки різних етнокультур: 1) *Я на місці того, хто страждає*; 2) *Я уявляю його/її стан*; 3) *Я визнаю, що він/вона однорідні мені*; 4) *Я прирівнюю його стан до мого стану*. Цей сценарій більш відповідає українськомовному розумінню цього поняття, оскільки ці дії логічно зафіксовані в значеннях лексем, які репрезентують концепт ЖАЛІСТЬ.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, можна констатувати, що аналіз лексикографічних джерел дозволяє отримати попередні, хоча і досить переконливі об'єктивні результати, які свідчать про те, що концепт ЖАЛІСТЬ / SYMPATHY є одним із базових цінностей етнокультури, яка обслуговується конкретною мовою.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розширенні джерельної бази: залучення аналізу паремійного матеріалу, текстоорієнтованого вивчення проблематики на базі сучасних текстів українськомовних, англкомовних (британських і американських) авторів, а також у залученні студентської спільноти для аналізу великого масиву медійних джерел і вияву елементів психолінгвістичного впливу на суспільну свідомість.

Література

1. *Вдовиченко Н. В.* Універсальні ознаки концепту сором у науковому дискурсі *Слов'янський збірник*. 2014. Вип. 18. С. 116-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/slzb_2014_18_16
2. *Грінченко Б.* Словарь української мови онлайн : в 4-х т. Київ, 1907–1909. URL: <https://554.slovaronline.com>
3. *Демченко Н. Д., Чала А. Г., Твердохліб В. О.* Етнокультурні концепти українського діалектного дискурсу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Том 33 (72). № 1. Ч. 1. С. 12-17. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/part_1/3.pdf
4. *Жайворонок В. В.* Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
5. *Зеленін В. В.* По той бік правди: нейролінгвістичне програмування як зброя інформаційно-пропагандистської війни. Том I. НЛП XX століття. Київ : Вид-во «Люта справа», 2015. 384 с.
6. *Калищук С. М.* Площина транстеоретичного екзистенціально-системного концепту реорганізації смислової архітекτονіки свідомості особистості. *Психологічний часопис : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2020. Том 6. Вип. 4. С. 107–118. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41118/1/S_Kalishchuk_PG_6_4_IL.pdf
7. *Кононенко В. І.* Концепти українського дискурсу. Київ — Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.
8. *Мушировська Н. В.* Когнітивна структура концепту «душа» у поезії раннього українського символізму. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Вид. дім «Гельветика», 2021. Вип. 18. С. 61 — 70.
9. *Огар А.* Ключові концепти української культури « душа, серце, розум, доля, мати, любов/кохання, свобода». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І.Франка*. Серія «Філологія». Дрогобич: РВВ ДДПУ, 2017. Вип. 40. С. 91-98. URL: <http://UJRNiPgn.fl.2017.40.12>
10. *Радзівська Т. В.* Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст — соціум — культура — мовна особистість. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2010. 491 с.
11. *Ужченко В. Д.* Фразеологія сучасної української мови. Київ: Знання, 2007. 494 с.

12. Wierzbicka A. Understand Cultures through their Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese / A. Wierzbicka. New York — Oxford, OUP, 1997. 320 p. URL: https://www.academia.edu/76092770/Understanding_Cultures_through_Their_Key_Words_English_Russian_Polish_German_and_Japanese_Understanding_Cultures_through_Their_Key_Words_English_Russian_Polish_German_and_Japanese

References

1. Vdovichenko, N.V. (2014), Universal'ny oznaky moral'no-etichnogo kontseptu SO-ROM u naukovomu diskursi [Universal features of moral and ethical concept SHAME in academic discourse]. *Slov'ianski zbirnik. [Slavic Collection]*, Issue. 18, pp. 116-123. URL: Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. [in Ukrainian].
2. Grinchenko, B. (1907–1909), *Slovar' ukrains'koi movy online [The dictionary of Ukrainian language]*. Kyiv. URL: <https://554.slovaronline.com> [in Ukrainian].
3. Demchenko, M. D., Chala, A.G., Tverdohlib, V.A. (2022,) Etnokul'turni kontsepty ukrains'kogo dialektного diskursu [Ethnic and cultural concepts of Ukrainian dialect discourse]. *Vcheni zapisky TNU imeni V. Vernads'kogo. Seriya Filologiya. Zhurnalistika [Vernadsky TNU Transactions. Philology. Journalism]*, Vol 33 (72), Ch.1, pp. 12-17. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/part_1/3.pdf [in Ukrainian].
4. Zhaivoronok, V. V. (2006), *Znaky ukrayinskoyi etnokultury: slovnyk-dovidnik [The signs of Ukrainian ethnoculture: reference dictionary]*. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].
5. Zelenin, V.V. (2015), *Po toy bik pravdy: NLP yak zbroya informatsiino-propagandists'koi viiny*, [On the other side of truth: NLP as the weapon of information]. Kyiv: Liuta sprava. [in Ukrainian].
6. Kalishchuk, S.M. (2020), Ploshchina transteoretichnogo egzistentsional'no-sistemnogo kontseptu reorganizatsii svidomosti osobistosti [The space of the transtheoretical, existential and systematic concept of personality conscience reorganisation]. *Psihologichny chasopis: zbirnik naukovikh prats' Institutu psihologii imeni G.S.Kostiuka NAPNU [Psychological journal: Collection of scientific papers of G. Kostiuk NAPNU Institute of Psychology]*. Vol 6, Issue. 4, Kyiv, pp. 107-118. [in Ukrainian].
7. Kononenko, V. (2004), *Kontsepty ukrayinskoho dyskursu: monografiya [The concepts of Ukrainian discourse: monograph]*, Kyiv-Ivano-Frankivsk: Plai. [in Ukrainian].
8. Mushyrovskya, N.V. (2021), Kognitivna struktura kontseptu «dusha» u poezii ranniogo ukrains'kogo simvolizmu [The cognitive structure of the concept «soul» in the poetry of early Ukrainian symbolism]. *Zakarpats'ki filologichni studii [Transcarpathia Philological Studies]*. Issue. 18, Uzhgorod: Gelvetika, pp. 61-70. [in Ukrainian].
9. Ohar, A. (2017), Klyuchovi kontsepty ukrayinskoho dyskursu (kontsepty dusha, ser-tse, rozum, dolya, maty, lyubov/kokhannya, svoboda) [The key concepts of Ukrainian discourse]. *Problemy humanitarnikh nauk: zbirnik naukovikh prats' Drogobits'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. Filologiya [Humanities problems: Scien-*

- tific Papers Collection: Philology*]. Issue. 40, Drohobych: RVV DDP, pp. 91-98. [in Ukrainian].
10. Radziievska, T. V. (2010), *Narysy z kontseptualnoho analizu ta linhvistyky tekstu. Tekst — sotsium — kultura — movna osobistist' [The essays of conceptual analysis and text linguistics. Text — society — culture — language personality]*. Kyiv: IAA Publ. [in Ukrainian].
 11. Uzhchenko, V. (2007), *Frazeologia suchasnoi ukrains'koi movy [Phraseology of the contemporary Ukrainian language]*. Kyiv: Znannya. [in Ukrainian].
 12. Wierzbicka, A. (1997), *Understanding Cultures through their Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese*. New York — Oxford: OUP. URL: https://www.academia.edu/76092770/Understanding_Cultures_through_Their_Key_Words_English_Russian_Polish_German_and_Japanese_Understanding_Cultures_through_Their_Key_Words_English_Russian_Polish_German_and_Japanese [in English].

* * *

УДК 811.161.2'374.73'42:784]»364»(045)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309447>

І. Є. Кодиш,

*Одеський ліцей № 73 Одеської міської ради,
спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист,
учителька української мови та літератури,
тренерка НУШ*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9295-2231>

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПОЛЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ «УКРАЇНА» В ПІСЕННОМУ ДИСКУРСІ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У пропонованій статті ми звертаємося до одного з напрямів сучасних мовознавчих досліджень — когнітивної лінгвістики. Мета дослідження полягає у виявленні та аналізі мовних засобів репрезентації лексико-семантичного поля концептосфери «УКРАЇНА» на матеріалі пісенного дискурсу періоду російсько-української війни. Об'єктом дослідження стала концептосфера «УКРАЇНА», предметом дослідження — лексико-семантичне поле концептосфери «УКРАЇНА» в україномовному пісенному дискурсі. Для досягнення поставленої мети в роботі використано методіку лінгвоконцептологічного та контекстуального аналізу текстів, а також метод польового моделювання.

На матеріалі 218 лексичних одиниць із текстів 20 українських пісень виокремлено три структурні сегменти лексико-семантичних полів концептосфери «УКРАЇНА»: «УКРАЇНА — ПРОСТІР», «УКРАЇНА — ДУХОВНІ ЦІННОСТІ», «УКРАЇНА — ВІЙНА». У кожному ЛСП виділено лексико-семантичні групи, найбільшими з яких

виявились ЛСГ “Маркери консолідації УКРАЇНИ” (наявна у 16% концептів концептосфери Україна) та ЛСГ “Захисник” (наявна у 26% концептів концептосфери Україна). Визначено ядерно-периферійну організацію основних складників концептосфери «УКРАЇНА» в пісенному дискурсі 2022-2024 років: ядро утворюють лексеми «МАТИ» та «ЗВИТЯГА ВОЇНІВ».

Результати проведеного дослідження дають підставу стверджувати, що багатомірною семантикою концептосфери «УКРАЇНА» репрезентується через значну кількість компонентів, що змінюються разом з трансформацією свідомості суспільства. У часи страшної загрози знищення українського народу, його мови та культури спостерігається трансформація в структурі ядра концептосфери «УКРАЇНА»: від понятійно-ціннісних до ціннісно-перцептивних концептів. У концептосфері “УКРАЇНА” стабільно актуалізується семантичне значення “країна”, “самостійна держава”, але внаслідок змін у свідомості суспільства концептосфера набуває нових змістів: Україна як особливий спосіб буття; Україна як сакральний простір, Україна як метафізична персона — «НЕНЬКА». Реальність російсько-української війни зумовила появу нових лексико-семантичних ознак у складі концептосфери “УКРАЇНА”: УКРАЇНА — НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ; УКРАЇНА — СИНОНІМ ДО СЛОВА ВОЛЯ; УКРАЇНА — ЄДНІСТЬ, ПОБРАТИМСТВО; УКРАЇНА — ПЕРЕМОГА.

Перспективність обраної теми полягає в подальшому дослідженні лексико-семантичного поля концептосфери «УКРАЇНА» в українському пісенному дискурсі, враховуючи, що пісня — важливий складник культури будь-якого етносу є одним з найпотужніших чинників глобальних процесів у їх історичному, культурному, лінгвістичному вимірі. Концептосфера як когнітивна структура знань людини про світ характеризується особливою динамічністю, тому що кожний історичний період у житті народу вносить відповідні зміни до її будови. Саме тому кількість лексико-семантичних полів концептосфери “УКРАЇНА” може бути змінена й доповнена.

Ключові слова: концепт, концептосфера, ядро, лексико-семантичне поле, Україна, пісенний дискурс, російська-українська війна.

I. Ye. Kodysh,

*Odesa Lyceum No. 73 of the Odesa City Council,
Specialist of the highest category, teacher-methodologist,
Teacher of Ukrainian language and literature,
Trainer of the New Ukrainian School (NUS),*

LEXICO-SEMANTIC FIELDS OF THE CONCEPTUAL SPHERE «UKRAINE» IN THE SONG DISCOURSE DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

In the proposed article, we address one of the directions of modern linguistic research — cognitive linguistics. The aim of the study is to identify and analyze the linguistic

means of representing the lexico-semantic field of the conceptual sphere «UKRAINE» based on the material of the song discourse during the Russian-Ukrainian war. The object of the study is the conceptual sphere «UKRAINE», and the subject of the study is the lexico-semantic field of the conceptual sphere «UKRAINE» in Ukrainian-language song discourse. To achieve this goal, the study employs the methods of linguoconceptual and contextual analysis of texts, as well as the method of field modeling.

Based on 218 lexical units from the texts of 20 Ukrainian songs, three structural segments of the lexico-semantic fields of the conceptual sphere «UKRAINE» were identified: «UKRAINE — SPACE», «UKRAINE — SPIRITUAL VALUES», «UKRAINE — WAR». Within each LSF, lexico-semantic groups were formed, the largest of which were the LSG «Markers of Ukraine's Consolidation» (present in 16% of the concepts of the conceptual sphere Ukraine) and the LSG «Defender» (present in 26% of the concepts of the conceptual sphere Ukraine). The core-periphery organization of the main components of the conceptual sphere «UKRAINE» in the song discourse of 2022-2024 was determined: the core consists of the lexemes «MOTHER» and «WARRIORS' VICTORY».

The author concludes that the multidimensional semantics of the conceptual sphere «UKRAINE» is represented through a significant number of components that change with the transformation of societal consciousness. In times of national danger, a transformation in the core structure of the conceptual sphere «UKRAINE» is observed: from conceptual-value concepts to value-perceptive concepts. In the conceptual sphere «UKRAINE,» the semantic meanings «country» and «independent state» are consistently actualized, but due to changes in societal consciousness, the conceptual sphere acquires new meanings: Ukraine as a special way of being; Ukraine as a sacred space, Ukraine as a metaphysical person — mother. The new reality dictates new nominations, leading to the emergence of new lexico-semantic features in the composition of the conceptual sphere «UKRAINE»: UKRAINE — THE HIGHEST VALUE; UKRAINE — A SYNONYM FOR FREEDOM; UKRAINE — UNITY, BROTHERHOOD; UKRAINE — VICTORY.

The prospect of the research lies in further exploration of the lexico-semantic field of the conceptual sphere «UKRAINE» in Ukrainian song discourse, considering that songs, as an important component of any ethnic culture, are a significant factor in global processes in their historical, cultural, and linguistic dimensions. The conceptual sphere, as a cognitive structure of human knowledge about the world, is characterized by special dynamism, because each historical period in the life of a people brings corresponding changes to its structure, so the number of lexico-semantic fields in the conceptual sphere «UKRAINE» can be changed and supplemented.

Key words: concept, conceptual sphere, core, lexico-semantic field, Ukraine, song discourse, Russian-Ukrainian war.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Формування в мовознавстві антропоцентричної парадигми, у центрі уваги якої перебуває людина, здатна до мовленнєвої діяльності, спонукало мовознавців до осмислення мовних явищ не лише

як засобу комунікації, а й як інструмента когніції. Основним напрямом лінгвістичних досліджень, що формуються в межах антропоцентричної парадигми, є когнітивна лінгвістика. Об'єктом дослідження стає мовна картина світу людини, а її мовленева діяльність досліджується як складник когнітивної системи. Базовим поняттям когнітивної лінгвістики є «концептосфера». Її структура базується на поділі цілого на окремі концепти, що відображають світогляд носіїв національної мови, є одиницями пізнання й відображення досвіду як окремої особистості, так і народу в цілому.

Актуальність. У мовній картині світу українського народу особливе місце посідає концептосфера «УКРАЇНА» як домінанта формування національної свідомості. Але концепти, які репрезентують її, у вітчизняній лінгвістиці малодосліджені, що є показником актуальності обраної нами теми. У часи російсько-української війни основну увагу, на нашу думку, слід зосередити на дослідженні семантичних складників концептосфери «УКРАЇНА» та їх вербалізації в сучасному українському пісенному дискурсі, який можна розглядати як своєрідне когнітивне джерело, що розкриває основні цінності народу, акумулює в собі зв'язок між мовою і мисленням, репрезентує різні аспекти взаємодії мови і суспільства, відтворює ключові концепти, що домінують у колективній мовній свідомості україномовного лінгвокультурного соціуму та структурно організують знання про конкретний фрагмент дійсності. Отже, спроба експлікації лексико-семантичного поля концептосфери «УКРАЇНА» в пісенному дискурсі періоду російсько-української війни є актуальною.

Аналіз лінгвістичних досліджень. В українській лінгвістиці концепт «УКРАЇНА» є одним із провідних і привертає значну увагу науковців. На матеріалі художнього дискурсу концепт «УКРАЇНА» вивчали І. В. Хоменська [14], О. А. Мороз [5], Е. В. Боєва [1], В. В. Остапчук [7], О. М. Пристяжнюк [9], О. А. Павлушенко [8]; на матеріалі публіцистичного дискурсу — Л. В. Хавалджи [13]; актуалізацію концепту «УКРАЇНА» в англomовному офіційному дискурсі ЄС досліджувала О. І. Єгорова [3]; в англomовному газетному дискурсі — Н. Г. Гуменюк [2], Т. Б. Мудраченко [6]. Пісенний україномовний дискурс досі не потрапляв у фокус уваги дослідників дискурсивної актуалізації концептосфери «УКРАЇНА».

Мета і завдання. Мета дослідження — полягає у виявленні та аналізі мовних засобів репрезентації лексико-семантичного поля концептосфери «УКРАЇНА» на матеріалі пісенного дискурсу періоду російсько-української війни.

Поставлена мета зумовила розв'язання таких **завдань**: визначити базові лексико-семантичні поля концептосфери «УКРАЇНА» в національній мовній картині світу на матеріалі текстів україномовного пісенного дискурсу 2022-2024 років; виявити зв'язки між концептами в концептосфері «УКРАЇНА»; описати ядро-периферійну організацію лексико-семантичних полів аналізованої концептосфери.

Об'єктом дослідження є концептосфера «УКРАЇНА». **Предмет дослідження** — лексико-семантичне поле концептосфери «УКРАЇНА».

Джерельною базою дослідження слугували найтоповіші пісенні тексти гуртів «Океан Ельзи» («Квіти мінних зон», «Місто Марії», «Я їду додому», «Відповідь») [4];

«Kozak System» («Азов-Сталь», «Мольфар», «Українське сонце», «Як відгримить війна», «Люди-Титани»)[4]; «Антитіла» («Не сумуй», «Фортеця Бахмут», «2steps»); «Без обмежень» («Героям», «24/02»). Також були проаналізовані тексти таких виконавців як Люся Кава, Skofka, Jerry Neil; пісні Сергія Дмитрієва «Злякані птахи», «Слався, земле свята», «Україні» [4]. **Фактичним матеріалом** розвідки є 218 лексичних одиниць.

Дослідження виконано в площині антропоцентричної парадигми, де лінгвістичні явища розглядаються крізь призму свідомості людини в мові і мови в людині. **Основними методами** дослідження ми обрали метод аналізу й синтезу, метод кількісних підрахунків, описовий метод, що уможливили виділення, класифікування й представлення мовних репрезентантів концептуального змісту. **Спеціальні лінгвістичні методи дослідження:** компонентний аналіз уможливив розробку моделі лексико-семантичного поля; лінгвоконцептологічний аналіз — встановлення внутрішньої організації концептів, виявлення зв'язків між ними; метод польового моделювання — для відображення словесного та графічного змісту концептосфери «УКРАЇНА» у вигляді польової структури.

Наукова новизна дослідження полягає у виборі предмета дослідження. Уперше здійснено спробу цілісного осмислення поняття концептосфери «УКРАЇНА» на матеріалі українських пісенних текстів, структуровано лексико-семантичні поля в пісенному дискурсі періоду російсько-української війни. Результати дослідницької роботи є відповідним внеском у когнітивну лінгвістику та дискурсологію.

Теоретична й практична цінність отриманих результатів. Теоретичне значення статті в тому, що в ній уперше обґрунтовано значущість дослідження концептосфери УКРАЇНА в україномовному пісенному дискурсі періоду війни, а практична цінність — у можливості використовувати висновки й матеріали розвідки для подальшого дослідження в системі вивчення мовної картини світу українського народу періоду російсько-української війни; вивчення семантичних полів української лексики в пісенному дискурсі; у процесі формування вправ і завдань для лінгвістичного аналізу тексту.

Виклад основного матеріалу. Одним із потужних джерел відтворення ключових цінностей і концептів культури є пісенний дискурс. Узагальнюючи тлумачення поняття «пісенний дискурс», ми зробили висновок, що це багатокomпонентне явище, яке поєднує вербальний і музичний компонент [12]. У процесі взаємодії вербальний і невербальний компоненти «забезпечують цілісність та зв'язність тексту, його комунікативний ефект» [11, с. 91]. Когнітивний потенціал пісенного дискурсу визначається здатністю пісень впливати на мислення, сприйняття та розуміння слухачів. На нашу думку, концептосфера «УКРАЇНА» не може бути проаналізована повністю без вивчення пісенного дискурсу 2022-2024 років, який репрезентує події сучасності, сприяє глибокому розкриттю взаємодії мови та суспільства, а також основних механізмів конструювання ідентичності.

У дослідженні ми виходили з позицій того, що семантика концептосфери «УКРАЇНА» надзвичайно багатогранна й охоплює не лише окрему словникову номінацію імені «УКРАЇНА», а й асоціативно-емоційні нашарування особистісного

досвіду окремих носіїв мови й етносу в цілому. Дотримуючись думки О. О. Селіванової, що концептуальна система (концептосфера) — це «система концептів у свідомості людини або колективній свідомості етносу, що відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини» [11, с. 256], ми розглянули певну сукупність концептів на рівні синхронії, що дало можливість створити концептуальні лексико-семантичні поля.

Слід зазначити, що концептосфера як когнітивна структура знань людини про світ характеризується особливою динамічністю, тому що кожний історичний період у житті народу вносить відповідні зміни до її будови. Концептосфера мови постійно збагачується, зберігаючи при цьому архетипні знання, закладені в підсвідомості людини. У дослідженні реконструкцію концептосфери «УКРАЇНА» ми проводили на лексичному рівні, бо саме лексичний склад найбільш сприйнятливий до змін у культурі суспільства, реагує на трансформацію колективної та індивідуальної свідомості, найповніше репрезентує національну мовну картину світу.

У пісенному україномовному дискурсі 2022–2024 років переосмислення концептосфери «УКРАЇНА» відбулося крізь призму інших концептів, які умовно можна розподілити на три лексико-семантичних поля: перше — це простір, рідна земля; друге — українські духовні цінності; третє — складові картини світу українців в умовах війни.

ЛЕКСИКО — СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «УКРАЇНА — ПРОСТІР»:

ЛСГ1. ПЕЙЗАЖ УКРАЇНИ. Візуалізувати концептосферу «УКРАЇНА» дозволяють пейзажні замальовки, які, зазвичай, формуються за допомогою усталених образів: степ широкий, Дніпро ревучий, пороги Дніпра, золоті ниви пшениці, біленькі хатки, садок вишневий. У сучасних піснях пейзаж абсолютно інший: *«летовища руїни», «квіти мінних зон», «невзята висота», «стіни горять в бою», «палає заревою наш маршрут», «вітер над дюнами дме», «пісок пахне весною», «тут тільки вогонь і свіжа зола!», «я бачу навколо каміння і квіти», «горять свої двори й сусідні», «кілометри бинти, ворогами вкриті ґрунти», «поле бою», «небо впало на нас», «місто нас огортає, у собі дітей ховає наших дітей ховає», «сонце світить, але небо плаче»* [4]. Привертає увагу в описі пейзажу контекстуальний оксюморон *«квіти мінних зон»*, який є точною репрезентацією трагедії української землі й народу. У картині світу українців земля завжди була живою і святою, матір'ю-годувальницею. Сьогодні Україна — це не квітковий килим, що приваблює і чарує своєю красою, а небезпечний простір, засіяний *«квітами мінних зон»*, це могильна земля, яка назажди накриває, несе смерть.

ЛСГ2. ТОПОНІМИ-СИМВОЛИ Пісенний дискурс 2022–2024 року — це пісні насамперед про Україну та героїчний український народ. Однак автори пісень не вживають прямого номінативу, часто використовують концепти, що позначають частини одного цілого: МАЙДАН, ДОНЕЦЬКИЙ АЕРОПОРТ, БУЧА, ФОРТЕЦЯ БАХМУТ, АЗОВСТАЛЬ, МАРІУПОЛЬ, ХЕРСОН. Ці концепти є фіксованими маркерами УКРАЇНИ в картині світу всього людства, маркерами духовної самоідентифікації

українського народу, нашим болем і водночас нашою звитягою: «**Фортеця Бахмут** / *Всі молитви наші тут / І серцець сталевий Дух*», «*Буде до віку стояти / Праведне місто Марії / Доки над гордим Азовом сонце встає*», «*Моє серце — сталь! / Моя кров — Азов!*», «*Ну, а поки будем бить вас за Азов і Бучу / За Дніпро і кручі / За Ірпінь, який ти мучив / За лани квітучі / За Херсон землю — родючу / За Донбас получиш / За Чернігів — неминуче / За ліси дрімучі*»[4].

ЛСГЗ. СВЯТА ЗЕМЛЯ: «*Слався, земле свята і святі твої води, / Славен будь у віках український народ*» [4]. У словосполученні «земле свята» виражена вся сутність етнонаціональної мовної картини світу українського народу: УКРАЇНА — місце, де народився, де з дитинства відчув себе у кровноспорідненому зв'язку з предками; місце, де став частиною народу; місце життєдайної сили, основа національного й особистісного буття.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «УКРАЇНА — ДУХОВНІ ЦІННОСТІ».

ЛСГ1. РОДИНА: «*за нашими спинами наші діти, батьки, родини*», «*Ми всі — одна родина! / Ми всі — одна країна!*» [4]. Концепт РОДИНА є одним із найвагоміших у концептуальній картині світу українців.

МАТИ: Невід'ємною частиною української культури є концепт МАТИ: символ зародження життя, творення світу, витоків буття. Для воїна-захисника, оборонця України образ матері — це згадка про рідний дім, материнську молитву, що захищає та оберігає, порятунок від самотності, від страху, розпачу, жахів війни: «*Мамо, а я стою, / Мамо, а я в строю, / Нене, я борюся! / Знищу і повернусь!*», «*Серце приїде до тям, / Вернемось знов до мам!*», «*Мамо, не лийте сльози! / Мамо, ми вже в дорозі!...*», «*Десь... Десь там / Ти мене ждеш, Мамо!...*», «*Чи бачиш у снах ще посмішку мам?*» [4]. Зв'язок матері та України є священним та непорушним, він утверджується в піснях Сергія Дмитрієва та гурту «Kozak System»: «*Повір, що я чую / Молитву твою! / За тебе, за неньку, / За вас тут стою!*», «*Нене, нене, земле моя, / Сил додам мольфара жертві, / Ну на що тобі герої мертві?...*», «*і, як завжди, вони повертались до тебе, до неньки / Їх степи цілували і тулилися трави до ран*». Материнський код є складником концептосфери «УКРАЇНА», адже в пісенному дискурсі 2022–2024 років образ жінки-матері символізує джерело життя, мудрість, милосердя. Образ матері трансформується в образ матері — УКРАЇНИ.

КОХАНА: Концепт КОХАНА співвідноситься з уявленнями про жінку-матір, хранительку таїнства продовження людського роду, берегиню дому, про життя, затишок, душевне тепло: «*Не сумуй, коли мене немає*», «*Не плач, моя люба! / Воскреснемо знов!*», «*Мила, обіцяю, коли все мине / Я танцюватиму з тобою so slow*» [4].

ЛСГ2 ДІМ: «*І хлопці змучені повернуться додому*», «*Я їду додому, до тебе додому, / Де очі знайомі і завжди нові!*», «*Знов, вже вкотре наснилося: / Вишні достиглі в саду, сонце в серпневім меду, / Знову я вдома*»[4]. ДІМ — найважливіша й необхідна складова існування людини. Концепт ДІМ сприймаємо не лише як житлову споруду, а як родину, тепло, затишок, оберіг.

ЛСГЗ. МАРКЕРИ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНИ

ЄДНІСТЬ: *«Біда нас не зламала! Вона нас об'єднала!», «Ми всі — велика сила», «Славен буде у віках, Український народ!»*, *«Україно моя, ми стаємо сильніші у згоді, ми як завжди твої, назавжди ми твої, на віки»* [4]. Українська нація сьогодні єдина як ніколи. Трагедія однієї людини — це трагедія всієї України.

До концептосфери «УКРАЇНА» сьогодні увійшли такі концепти як ВОЛЯ, ВІРНІСТЬ УКРАЇНІ, ВІРА У ПЕРЕМОГУ, ПАМ'ЯТЬ. Вони надають нового семантичного відтінку: «УКРАЇНА — країна волі», вона ніколи не була і не буде поневоленою. Українці завжди будуть боротися за свободу, змиваючи власною кров'ю зі своєї землі рабські ланцюги. Українці — нація борців, яка вірить у Перемогу, йде в бій з ім'ям Бога і завжди буде пам'ятати своїх Героїв: *«Ти воскреснеш, моя Україно, / На кістках твоїх ворогів»* [4].

ВОЛЯ: *«У душі твоїй — праведність свободи», «Ми — вільний народ / Сильний народ!», «В небо «Мрія» ще злетить над вільною Україною», «І вільне життя народиться в бункері / Бо янголи волю звать Україна!»* [4].

ВІРНІСТЬ УКРАЇНІ: *«Ми залишились собою», «То є моя країна! / Бережіть її!», «боятись не гріх / Гріх — зрадити своїх»* [4].

ВІРА У ПЕРЕМОГУ: *«І корабельні гармати / Не розіб'ють мою мрію», «Значить ми боролися марно / Значить ми дотисли, так шалено / Значить все за планом, далі ранок / А з ним Перемога», «Кілометрами іти будем вперед, аби перемогти», «бий, Україно, нищ окупанта! / Мільйонодітна мама моя!»* [4].

ПАМ'ЯТЬ: *«Ми пригадаєм... / Кров наших побратимів на щитах», «Впаде на землю мамина сльоза / За тими, хто не повернеться ніколи...», «героїв наших ми ніколи не забудемо імен», «Не забудем і не пробачим»* [4].

ЛСГ4. ВІРА: глибока віра людей у ВИЩУ СИЛУ як єдину допомогу в безвихідних ситуаціях знайшла відтворення в піснях періоду російсько-української війни.

МОЛИТВА: *«Помолись і поцілуй дитину», «Ми долоні здіймали до неба», «стає між ним на коліна, очі в небо»*[4].

БОГ: *«Пам'ятай, Господь завжди оберігає / Всіх тих, хто захищає Україну!», «Сотворив Господь нашу Україну», «Бережи, Господь, нашу Україну», «Хоч звір на землі нам наставив пастки / Але небеса — територія Бога»*[4].

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «УКРАЇНА — ВІЙНА».

ЛСГ1. ВІЙНА: об'єктивація концепту ВІЙНА відбувається за допомогою конотацій, що відображають комплекс основних подій війни 2022 року: *«Згадаєш лютий, а дому нема / Замість дому — війна / Нуль чотири тридцять одна / Двадцять чотири нуль два»* [4]. За часів російсько-української війни відбувається екоцид: «вбивство» дому. Наш дім — це Україна, її природні багатства. Росіяни нищать, руйнують наш дім, який забезпечує нас теплом, прохолодою, затишком, водою та їжею. Концепт ВІЙНА поповнився новими нашаруваннями додаткових значень: *«дишає війна», «звечора навіть бетон пахне війною», «плаче, наче вітер, мольфар, в шинку гуляє трунар, це війна!», «я назавжди залишився там, де війна»* [4]. У національній картині світу українців в основі структури концепту ВІЙНА лежить опозиція

“МИР — ВІЙНА”: «коли настане мир і тишина», «в той день, коли закінчиться війна», «як відгеримить війна» [4].

ЛСГ2. ЗАХИСНИК

КІБОРГ. В українській картині світу образ рідної землі нерозривно пов'язаний з архетипом лицаря, характерника, воїна-охоронця. Трансформацію цього образу сьогодні об'єктивує концепт КІБОРГ. Концепт КІБОРГ набув нового змісту за 242 дні оборони Донецького аеропорту — незламний, хоробрий воїн ЗСУ: «Згадаєм **кіборгів** — Героїв України, / Донецького летовища руїни / І тих, хто там **поклав свої життя**» [4]. Але треба пам'ятати, що українські кіборги — це люди з конкретними іменами та прізвищами.

ЗСУ: «**ЗСУ** прийде за вами!», «Навіть, якщо скажуть, що буква «Z» це «У» / Ви повірите, поки ми вірим в **ЗСУ!**»[4].

ЛЮДИ-ТИТАНИ: «Ти металом зціли наші рани, / Бо ми — люди, ми — **людититани**»[4].

ГЕРОЯМ СЛАВА: «Героям слава!», «Ти на коліна не стала, **Героям Твоїм Слава!!!**»[4].

ПОБРАТИМИ: «Ось моє плече, я поруч, **brother**», «І ті, що пішли — на щиті — **побратими** / Також за нашими спинами», «Мушу просити тебе **пора-туме**, / Бийся за двох якщо я загину» [4]. На війні формується особливий вид стосунків — бойове побратимство, яке базується на взаємній довірі та підтримці перед загрозою смерті. Бойове побратимство часів російсько-української війни споріднює бійців на все життя.

ВОЛОНТЕРИ: «А **волонтерам** — ангелам Добра — / Низький уклін до самої землі, / Їх допомога, як жива вода, / Нас рятувала у тяжкі часи» [4].

ЗВИТЯГА ВОЇНІВ: «Зброя до зброї, набій до набою», «завжди, мов **граніт у синочків ставала рука**», «Станем до бою за Україну!», «І **сердцець сталевий Дух** / З неба нам сил дають / Волю, вогонь і лють», «**За нами правда, значить вистоїм ми ваші вистріли**», «**Вічності стане на всіх / Мужності буде сповна**», «**Встаньте брати! / Не майте страху! / Всі не поляжемо в цьому бою!**» [4].

СЛАВА УКРАЇНІ: Вислів «Слава Україні!» виступає прямим вербалізатором концепту ПАТРІОТИЗМ, бо патріотизм — це любов до Батьківщини, прославлення її.

ЛСГ3. ВІЙСЬКОВИЙ СЛЕНГ

ПЛЮС: «А ми тут, поки дихаєм рівно, / Все стабільно. Плюс. Плюс. / Все стабільно...» [4]. Цей військовий сленг увійшов в життя майже кожної родини, цей математичний знак сьогодні означає «все пречудово».

ТРЬОХСОТИЙ: «Вже **трьохсотка** твоя Мона Ліза / Та й до біса вона, та й до біса» [4]. Цей вислів означає «поранений».

НА ЩИТІ: «Ой якби ви бачили, / Як летіли журавлі, / Воїв на **щитах несли**» [4].

ЛСГ4. ПСИХОЕМОЦІЙНІ ПРОЦЕСИ. У героїчному пісенному дискурсі 2022–2024 років простежується ідея невизначеності про те, скільки буде тривати війна, невідомості майбутнього як бійців ЗСУ, так і цивільного населення.

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ, НЕВІДОМІСТЬ: «Поверталися **додому / Як надовго — невідомо / Ще залишилась невзята висота**», *Думати як буде завтра / Часу нема і причин*», «Серце надії печуть, / Що все **не марно!**..» [4].

СМЕРТЬ: «і з кулями **смертельні** перевони», «ну на що тобі **герої** мертві?..», «**вкрила в полі земля воїв**», «**І в лютому, і в квітні гинуть і горді, і гідні**» [4].

СТРАЖДАННЯ: «**Бо на відстані руки / Тремтять сльози і бетон**», «Серце палає, **біль** сповільнює час», «сипав **сльозами, як сіллю**», «мольфар у полі **стогне** від безсилля», «**небо палає, ячить немовля**», «не до бенкетів тут гайворонню / **В ранах** палає й глохне земля» [4].

ЛСГ5. ВОРОГ УКРАЇНИ: «**вже стояли не раз на кордонах твоїх воріженьки**» [4].

ОРДА: «Сунуть **ордою** прокляті **орки**», «**Як прийде орда на Дніпрові кручі / Смерть її чека — люта й неминуча**» [4].

ОРКИ: «**Орків чекають в чорнім раю**», «**Орки, ваші руки брудні, навіть коли руки чисті**» [4].

РУСЬКИЙ МІР: «**Рускій мір**» *позорить сам себе*» [4].

Ворог України — орда орків. Орда — об'єднання кількох кочових племен під владою одного хана в тюркських і монгольських народів. Перенесення назви відбулося через трактування росії як спадкоємиці орди. Орки — вигадані істоти, кремезні злі варвари, подібні на людей, але приземкуваті, з великим іклами, гострими вухами з фентезійних творів Джона Толкіна. Цей варварський люд, що мав низький рівень інтелекту і не звик жити в комфорті, підкоряв не силою, а кількістю.

За допомогою аналізу текстів нам вдалось з'ясувати, що ядром концептосфери «УКРАЇНА» у сучасних героїчних піснях є концепти «МАТИ» та «ЗВИТЯГА ВОЇНІВ».

УКРАЇНА — МАТИ — БЕРЕГІНЯ — ВОЇН: низка звертань захисників у піснях — це звертання до матері. Ці звертання наче виконують функцію замовлянь, які мають заспокоїти, захистити, допомогти.

УКРАЇНА — МАТИ — РІДНА ЗЕМЛЯ — ВОЇН: образ матері ототожнюється з образом рідної землі. До землі, як до матері, треба ставитися з повагою, з турботою, шануючи її. Земля, на якій людина народилася, — це її рідний дім, її Батьківщина, за яку воїни готові віддати життя.

УКРАЇНА — МАТИ — ДІВА МАРІЯ — ВОЇН: Богородиця завжди була покровителькою і захисницею наших воїнів, захищала і надавала їм сили та наснаги в боротьбі з ворогом. Божа Матір, що омофором покриває Україну, — духовний щит України, воїни ЗСУ — захисний щит України.

УКРАЇНА — ЗВИТЯГА ВОЇНІВ: образ жінки-берегині стає мотиватором звитяги і героїства українського війська, розширює модель світу оборонця української землі. Лексеми у концепті «ЗВИТЯГА ВОЇНІВ» відображають відданість, вірність і жертвність в ім'я України. Українці — нація, яка обрала тягар щита, а не ярма: «**Україна понад усе!**»

До ближньої периферії належать концепти КОХАНА, ПАМ'ЯТЬ, ВІРА У ПЕРЕМОГУ, БОГ, СМЕРТЬ, ВОРОГ. Периферійна зона наведена на рис. 1.

Рис 1. Польова модель концептосфери «УКРАЇНА»

Висновки та перспективи дослідження. Український пісенний дискурс є продуктом соціально і культурно зумовленої комунікації, потужним і впливовим ресурсом вироблення ключових цінностей. Пісенні тексти розраховані на масову аудиторію: динамічні, емоційно марковані, передають авторську концепцію, є сучасними зразками української культури, а тому можуть бути важливим джерелом формування української національної картини світу.

У процесі дослідження було виявлено, що багатовимірна семантика концептосфери «УКРАЇНА» в пісенному дискурсі репрезентується через значну кількість концептів (94), що входять до її структури. У концептосфері «УКРАЇНА» стабільно актуалізується семантичне значення «країна», «самостійна держава», але внаслідок змін у свідомості суспільства, зумовлених російсько-українською війною, концептосфера набуває нових змістів: Україна як особливий спосіб буття; Україна як сакральний простір; Україна як метафізична персона — ненька; Україна — країна лицарів, звияжних воїнів-охоронців української землі. Отже, можна виділити нові лексико-семантичні ознаки у складі концептосфери «УКРАЇНА»: УКРАЇНА — НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ; УКРАЇНА — СИНОНІМ ДО СЛОВА ВОЛЯ; УКРАЇНА — ЄДНІСТЬ, ПОБРАТИМСТВО; УКРАЇНА — ПЕРЕМОГА.

У ході дослідження виокремлено три структурні сегменти лексико-семантичних полів концептосфери «УКРАЇНА»: «УКРАЇНА — ПРОСТІР», «УКРАЇНА — ДУХОВНІ ЦІННОСТІ», «УКРАЇНА — ВІЙНА». У кожному ЛСП побудовано лексико-семантичні групи, найбільшими з яких виявились ЛСГ «Маркери консолідації УКРАЇНИ» (наявна в 16% концептів концептосфери Україна) та ЛСГ «Захисник» (наявна у 26% концептів концептосфери Україна). Визначено ядро-периферійну організацію основних

складників концептосфери «УКРАЇНА» в пісенному дискурсі 2022-2024 років: ядро утворюють лексеми «МАТИ» (23%) та «ЗВИТЯГА ВОЇНІВ» (25%) Отже, лексико-семантичні поля концептосфери «УКРАЇНА» в пісенному дискурсі скеровані на формування нового психотипу українця: особистості з чіткою громадянською позицією й національно-політичною свідомістю, яка відстоює своє право на волю як найвищу цінність історичної та ментальної парадигми; публічна єдність всієї України.

Перспективність обраної теми полягає в подальшому дослідженні лексико-семантичного поля концептосфери «УКРАЇНА» в українському пісенному дискурсі, враховуючи, що пісня — важливий складник культури будь-якого етносу і є істотним чинником глобальних процесів в їх історичному, культурному, лінгвістичному вимірі. Концептосфера як когнітивна структура знань людини про світ характеризується особливою динамічністю, тому що кожний історичний період у житті народу вносить відповідні зміни до її будови, тому кількість лексико-семантичних полів концептосфери «УКРАЇНА» може бути змінена і доповнена.

Література

1. *Боєва Е. В.* Актуалізація концепту Україна у поетичному дискурсі Т. Г. Шевченка. *Одеський лінгвістичний випуск*, 2014. Вип. 3. С. 45-50
2. *Гуменюк Н. Г.* Актуалізація оцінного складника концепту UKRAINE в сучасній мові (на матеріалі англomовної преси). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика*, 2019. Вип. 35. С. 36-39.
3. *Єгорова О. І. Заїка В. С.* Особливості актуалізації концепту Україна в англomовному офіційному дискурсі ЄС. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки*, 2019. №1 (17). С. 251-256.
4. Концептосфера «УКРАЇНА» в сучасних піснях. Spotify. Плейлист текстів пісень, що досліджувались. URL: <http://surl.li/rcqtw>
5. *Мороз О. А.* Концепт «Україна» як компонент мовної картини світу українця. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філологія*. 2010. Вип. 4. С. 150–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_2010_4_26
6. *Мудраченко Т. Б.* Актуалізація концепту УКРАЇНА в сучасному англomовному газетному дискурсі : автореф. дис.... канд. філол. наук. Харків : ХНУ, 2013. 20 с.
7. *Остапчук В. В.* Концепт України у творчості Т. Шевченка. *Київські полоністичні студії*, 2015. Т. 26. С. 154–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2015_26_13
8. *Павлушенко О. А.* Концепт «Україна» в індивідуально-авторських картинах світу Т. Шевченка й В. Стуса. *Молодий вчений. Серія: Філологічні науки*, 2019. № 2. С. 451-455. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-97>
9. *Присяжнюк О. М.* Концепт «Україна — Європа» крізь призму топосів у романі «Маруся Чурай» Ліни Костенко. *Актуальні проблеми слов'янської філології: Серія Лінгвістика і літературознавство: міжвуз. Зб. наук. ст.* Бердянськ: БДПУ, 2010. Вип. XXIII. Ч. I. С. 194–202.
10. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
12. Стерлікова М. С. Особливості вживання дієслів у пісенному дискурсі. *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки. Мовознавство*, 2018. № 9. С.215-219.
13. Хавалджи Л. В. Динаміка концепту «УКРАЇНА» в художній публіцистиці В. Яворівського. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, 2022. Вип. 1. С. 231-235. URL: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2022.1\(47\).231-236](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2022.1(47).231-236)
14. Хоменська І. В. Вербалізація концепту Україна в українському художньому дискурсі : автореферат дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2016. 20 с.

References

1. Boieva, E. V. (2014), Aktualizatsiia kontseptu Ukraina u poetychnomu dyskursi T. H. Shevchenka [Aktualization of the Concept of Ukraine in the Poetic Discourse of T.G. Shevchenko], *Odeskyi linhvistychnyi vypusk [Odesa Linguistic Bulletin]*, Vyp. 3. pp. 45-50. [in Ukrainian].
2. Humeniuk, N. H. (2019), Aktualizatsiia otsinnoho skladnyka kontseptu UKRAINE v suchasnyy movi (na materialy anhlomovnoi presy) [Actualization of the Evaluative Component of the Concept «UKRAINE» in Modern Language (Based on English-Language Press Materials)], *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Linhvistyka [Scientific Bulletin of Kherson State University]*, Vyp. 35. pp. 36-39. [in Ukrainian].
3. Yehorova, O. I. Zaika, V. S. (2019), Osoblyvosti aktualizatsii kontseptu Ukraina v anhlomovnomu ofitsiinomu dyskursi YeS [Peculiarities of the Actualization of the Concept «Ukraine» in the English-Language Official Discourse of the EU], *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii: Filolohichni nauky [Bulletin of Alfred Nobel University]*, №1 (17). pp. 251-256. [in Ukrainian].
4. *Kontseptosfera «UKRAINA» v suchasnykh pisniakh. [Conceptual Sphere «UKRAINE» in Modern Songs]. Spotify.* Pleilyst tekstiv pisen, shcho doslidzhuvalys. URL: <http://surl.li/rcqtw>. [in Ukrainian].
5. Moroz, O. A. (2010), Kontsept «Ukraina» yak komponent movnoi kartyny svitu ukraintsia [The Concept «Ukraine» as a Component of the Linguistic Picture of the World of a Ukrainian], *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii:Filolohiia. [Bulletin of Mariupol State University]*, Vyp. 4. pp. 150-157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_2010_4_26. [in Ukrainian].
6. Mudrachenko, T. B. (2013,) *Aktualizatsiia kontseptu UKRAINA v suchasnomu anhlomovnomu hazetnomu dyskursi [Actualization of the Concept «UKRAINE» in Modern English-Language Newspaper Discourse]* : avtoref. dys.... kand. filol. nauk. Kharkiv : KhNU. [in Ukrainian].
7. Ostapchuk, V. V. (2015), Kontsept Ukrainy u tvorchosti T. Shevchenka [The Concept of Ukraine in the Works of T. Shevchenko], *Kyivski polonistychni studii [Kyiv Polonist Studies]*

- nistic Studies], T. 26. pp. 154–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2015_26_13. [in Ukrainian].
8. Pavlushenko, O. A. (2019), Kontsept «Ukraina» v individualno-avtorskykh kartynakh svitu T. Shevchenka y V. Stusa [The Concept «Ukraine» in the Individual-Authorial Worldviews of T. Shevchenko and V. Stus], *Molodyi vchenyi. Serii: Filolohichni nauky [Young Scientist]*, № 2. pp. 451-455. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-97>. [in Ukrainian].
 9. Prystiazhniuk, O. M. (2010), Kontsept «Ukraina — Yevropa» kriz pryzmu toposiv u romani «Marusia Churai» Liny Kostenko [Ukraine-Europe» through the lens of topoi in Lina Kostenko's novel «Marusia Churai», *Aktualni problemy slovianskoi filolohii: Serii Linhvistyka i literaturoznavstvo: mizhvuz. Zb. nauk. st.* Berdyansk : BDPU, 2Vyp. XKhIII. Ch. I. pp. 194–202. [in Ukrainian].
 10. Selivanova, O. O. (2008), *Suchasna linhvistyka. [Modern linguistics]*. Poltava : Dovkillia-K. [in Ukrainian].
 11. Selivanova, O. O. (2006), *Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediia. [Modern Linguistics: A Terminological Encyclopedia]*. Poltava : Dovkillia-K. [in Ukrainian].
 12. Sterlikova, M. S. (2018), Osoblyvosti vzhivannia diiesliv u pisennomu dyskursi [Features of Verb Usage in Song Discourse], *Naukovyi visnyk DDPU imeni Ivana Franka Serii: Filolohichni nauky. Movoznavstvo, [Ivan Franko Drohobych Pedagogical University Scientific Bulletin]*, № 9. pp.215-219. [in Ukrainian].
 13. Khavaldzhy, L. V. (2022), Dynamika kontseptu «UKRAINA» v khudozhnii publitsystytsi V. Yavorivskoho [The Dynamics of the Concept of «UKRAINE» in the Artistic Journalism of V. Yavorivsky], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia [Scientific Bulletin of Uzhhorod University]*, Vyp. 1. pp. 231-235. URL: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2022.1\(47\).231-236](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2022.1(47).231-236). [in Ukrainian].
 14. Khomenska, I. V. (2016), *Verbalizatsiia kontseptu Ukraina v ukrainskomu khudozhnomu dyskursi. [The Verbalization of the Concept of «Ukraine» in Ukrainian Artistic Discourse]* : avtoreferat dys. ... kand. filol. nauk. Kyiv.

Д. С. Кривенченко,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
аспірантка кафедри прикладної лінгвістики
ORCID: <https://orcid.org/00009-0007-1284-0663>

МОВНА КАТЕГОРІЯ ОЦІНКИ ТА ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

Статтю присвячено характеристиці та витлумаченню лінгвістичної категорії оцінки, її сутності та основним властивостям на матеріалі сучасних мас-медійних текстів.

Неоднозначність тлумачення науковцями природи оцінки як складного багатоаспектного лінгвокультурного та лінгвопрагматичного феномена з подвійною природою — мовною і мисленнєвою, вимагає розглянути особливості мовної категорії оцінки як аксіологічного компонента семантики слів.

Метою статті є з'ясування природи оцінного значення та його специфіки в системі мови. Об'єкт дослідження — мовна категорія оцінки в конфліктогенних текстах, а предметом є мовні засоби вираження категорії оцінки в сучасному дискурсі ЗМІ.

Ми розуміємо під **оцінкою** закріплений вербально у значенні різнорідних мовних одиниць, об'єднаних оцінною семантикою, результат діяльності мовця щодо предмета мовлення, що виражає позитивне або негативне ставлення до нього відповідно до наявної ідеальної моделі світу та який має на меті викликати у адресата повідомлення прогнозовану мовцем реакцію. Оцінні значення виражаються на всіх мовних рівнях: на лексичному, синтаксичному та фонетичному. Оцінка виконує когнітивну (пізнавальну) та комунікативно-прагматичну й лінгвокультурну функції, вона формує уявлення про цінності або антицінності. Набір цінностей відбиває ієрархічна шкала, у якій представлена духовна культура певного суспільства. Обґрунтовано, що мовна категорія оцінки є засобом усвідомлення позитивної чи негативної значущості результатів діяльності людини для задоволення її об'єктивно зумовлених потреб та інтересів. Встановлено, що оцінка, пов'язана експліцитно або імпліцитно з порівнянням, завжди містить суб'єктивний (модальна оцінна рамка) та об'єктивний (дескриптивний, ознаковий) компоненти, які взаємодіють між собою.

Ключові слова: ціннісна мовна картина світу, семантика, категорія оцінки, емоційність, експресивність, мовно-стилістичні засоби.

THE LINGUISTIC CATEGORY OF EVALUATION AND ITS CHARACTERISTICS IN THE UKRAINIAN MASS MEDIA

The article is devoted to the characterisation and interpretation of the linguistic category of evaluation, its essence and main features on the basis of modern mass media texts.

The ambiguity of scientists' interpretation of the nature of evaluation as a complex multidimensional linguistic, cultural and linguistic-pragmatic phenomenon with a dual nature — linguistic and mental — requires us to consider the peculiarities of the linguistic category of evaluation as an axiological component of word semantics.

We understand evaluation as the result of the speaker's activity in relation to the subject of speech, which is verbally fixed in the sense of heterogeneous linguistic units united by evaluative semantics, expressing a positive or negative attitude towards it in accordance with the existing ideal model of the world and aiming to evoke the speaker's predicted reaction in the addressee of the message. Evaluative values are expressed at all levels of language: lexical, syntactic and phonetic. Evaluation fulfils cognitive, communicative, pragmatic and linguistic-cultural functions; it forms the idea of values or anti-values. The set of values reflects the hierarchical scale in which the spiritual culture of a given society is represented. It is proved that the linguistic category of evaluation is a means of realising the positive or negative significance of the results of human activity for the satisfaction of their objectively determined needs and interests. It was found that evaluation, which is explicitly or implicitly linked to comparison, always contains subjective (modal evaluation framework) and objective (descriptive, attributive) components that interact with each other.

Key words: value-based linguistic picture of the world, semantics, evaluation category, emotionality, expressiveness, linguistic and stylistic means.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Мислення людини пов'язане з системою мови, яка дозволяє пізнавати та оцінювати об'єктивний світ з використанням суб'єктивного та об'єктивного компонентів. Мова як найважливіший засіб спілкування вербалізує в різноманітних засобах категорію оцінки та її види. Ціннісна мовна картина охоплює співвідношення та ієрархію цінностей, що відбивають духовну культуру, національно-культурні стереотипи з точки зору позитивних і негативних проявів щодо змісту мовлення. Зацікавленість сучасної лінгвістики категорією оцінки пов'язана з низкою проблем, зокрема таких, як-от: відсутність єдиних поглядів на виокремлення дескриптивних і ознаковооцінних чинників, які надають можливість встановити оцінні відношення між суб'єктом та об'єктом; встановлення значення

оцінки в усіх проявах мови та мовленнєвій діяльності, зокрема для розвитку сучасних форм дискурсу.

Особливого значення категорія оцінки набуває в юридичній практиці та — відповідно — в юридичній лінгвістиці (Л. Ажнюк, Н. Артикуца, К. Голобородько, О. Доценко, Ю. Прадід та ін.). У юрислінгвістиці основними аспектами аналізу є «природа і функції спеціальної юридичної мови, юридичне врегулювання конфліктів, пов'язаних із різними аспектами функціонування мови (образом, мовні маніпуляції, вербалізація закликів до насильства, плагіат та ін.), врегулювання соціально-мовних стратегій розвитку держави (проблеми державної мови, статусу мов національних меншин, мовної політики та ін.)» [ЮЛ, с. 137–138]. Одним з напрямів юрислінгвістики є лінгвістична експертиза, певні завдання якої вирішуються на підставі залучення категорії оцінки як спеціальних знань.

«Використання лінгвістичних експертиз для аналізу текстів політичного змісту, на думку Н. Кондратенко, стало актуальним в останній період ..., коли вербальний вплив на масову свідомість набув масштабного характеру» [6, с. 115]. Семантико-текстова лінгвістична експертиза «зосереджена навколо питань аналізу і доказової фахової аргументації щодо комунікативного потенціалу мовних одиниць у конфліктних текстах» [8, с. 11]. Предметом лінгвістичної експертизи є фактичні дані, які встановлюються за допомогою спеціальних лінгвістичних знань, що стають суттєвими для вирішення конкретного питання під час судового розгляду. Вони містять у своїй структурі спонукальні до певних дій висловлювання (мовленнєві конструкції), які мають значення для розгляду справи.

Ступінь вивчення проблеми в лінгвістиці. Питання типології оцінки, характеристики системи цінностей протягом довгого історичного періоду досліджувалися у лінгвофілософії та логіці оцінок. Оцінка й цінність є близькими поняттями, але між ними існує певна відмінність: цінність є об'єктивною внаслідок практичного ставлення до навколишнього світу, оцінка ж має різко виражений суб'єктивний характер, залежить від соціальних та індивідуальних якостей суб'єкта, який оцінює окремі властивості предмета. Сучасні дослідження категорії оцінки спираються на праці Т. Гоббса, Дж. Локка, Дж. Мура, А. Вежбицької, О. Потєбні, Ш. Баллі та ін.

Категорію оцінки, що формує уявлення про систему цінностей, представлено в мовознавчих дослідженнях багатьох українських і зарубіжних мовознавців — Л. Авксентьева, Є. Бартмінського, С. Бирик, Н. Бігунової, А. Бурячка, А. Загнітка, Н. Кондратенко, Т. Космеди, М. Навальної, І. Онищенко, Г. Приходько, Я. Пузиніної, О. Селіванової, О. Стишова, О. Тараненка, О. Халіман, Р. Хеара та інших учених. Серед лінгвістичних праць, присвячених вивченню категорії оцінки, умовно виділяють логіко-семантичний (денотативний), комунікативний (функціонально-семантичний і функціонально-прагматичний напрями), когнітивний, лінгвокультурний підходи. На думку дослідників, «сферою лінгвістичних досліджень, що скеровані на системне вивчення оцінки та оцінних категорій, вербалізованих чи граматикалізованих у мові» стала сформована в кінці ХХ ст. лінгвоаксіологія» [5, с. 274].

Пріоритетними для логіко-семантичного напрямку є дослідження, присвячені позитивно- або негативнооцінним прикметникам, що позначають поведінку людини, у яких оцінку потрактовували як логічну категорію. Меліоративна оцінка вважалась нормою, добром, до якого прагне людина, а пейоративну оцінку трактували як відхилення від норми, зло, що не відповідає нормативним моделям навколишнього світу.

При комунікативному підході природа категорії оцінки досліджується науковцями в мовленнєвих актах, пов'язується з певною комунікативною метою: функціонально-семантичний напрям вивчає різнорівневі засоби мови, що мають оцінну функцію (О. Вольф), функціонально-прагматичний напрям скерований на зв'язки оцінного значення з особливостями спілкування в конкретній мовній системі (Дж. Серль, І. Стівенсон, Р. Хеар). При когнітивному підході в єдності наголошують на різноманітних лексичних, граматичних і стилістичних засобах, що вербалізують категорію оцінки в конкретних умовах мовленнєвого акту (Н. Бігунова, Г. Приходько).

Неоднозначність тлумачення науковцями природи оцінки як складного багатоаспектного лінгвокультурного та лінгвопрагматичного феномена з подвійною природою — мовною і мисленнєвою, вимагає розглянути особливості мовної категорії оцінки як аксіологічного компонента семантики слів.

Метою статті є з'ясування природи оцінного значення та його специфіки в системі мови.

Об'єкт дослідження — мовна категорія оцінки в конфліктогенних текстах.

Предметом є мовні засоби вираження категорії оцінки в сучасному дискурсі ЗМІ.

Методи дослідження — описовий і функціональний, застосовувалися також дистрибутивний аналіз та класифікація зібраного матеріалу.

Матеріалом вивчення були українські медіатексти інтернет-видань «Думська», «Діалог. UA», «Український тиждень», «Бабель», «Обозреватель» за період з 2022 по 2024 рр.

Виклад основного змісту. На сучасному етапі мовознавчих досліджень категорія оцінки відіграє важливу роль, оскільки вона «пов'язана з антропоцентричною парадигмою сучасної лінгвістики, фактично виражає особливе ставлення мовця до того, що говориться, до твердження, а тому використовується як засіб комунікативної стратегії мовної особистості» [9, с. 129]. Категорія оцінки пов'язана з вираженням позитивного, негативного або нейтрального ставлення до мовця, закріпленого в мовних засобах.

Між мотивом оцінки та власне оцінкою відсутній безпосередній зв'язок, хоч у свідомості людини в когнітивних системах міститься набір уявлень про той або інший предмет, які відповідно впливають на оцінку та її мотив. Оцінка експліцитно або імпліцитно корелює з порівнянням, вона завжди містить суб'єктивний (модальна оцінна рамка) та об'єктивний (дескриптивний, ознаковий) чинники, які взаємодіють між собою.

Категорія оцінки у мовленні додає до позначувального дійсного або можливого стабільного стану дій (пропозиції) прагматичний зміст, що відображає поєднання семантики і умов комунікації (прагматики), предметної (концептуальної) та

аксіологічної картин світу. Оцінка виконує когнітивну (пізнавальну) та комунікативно-прагматичну й лінгвокультурну функції, вона формує уявлення про цінності або антицінності. Набір цінностей відбиває ієрархічна шкала, у якій представлена духовна культура певного суспільства.

На думку А. Загнітка, оцінка — це «1) аспект семантики мовних висловів; відображення в мовних структурах особливостей членування мовцями об'єктивного світу за його ціннісними параметрами — добро або зло, користь або шкода, позитивне чи негативне та ін.; 2) судження мовця, його відношення — схвалення або несхвалення, заохочення тощо — як складник стилістичної конотації. Оцінність — те саме, що аксіологічність» [ССЛ, т. 2, с. 349].

Т. Космеда звертає увагу на потребу комплексного опису граматичних засобів вираження оцінних значень з урахуванням їхніх прагматичних характеристик [7, с. 17–18].

Г. Приходько трактує категорію оцінки як комунікативну категорію, оскільки вона «фактично виражає особливе ставлення мовця до того, що говориться, до твердження, а тому використовується як засіб комунікативної стратегії мовної особистості» [9, с. 129].

Дослідниця О. Селіванова виокремила такі компоненти оцінки: «1) оцінка — складник конотативного компонента семантичної структури мовної одиниці, який репрезентує ставлення носіїв мови до позначеного за абсолютною шкалою «добре — нейтрально (байдуже) — погано» і відносною шкалою «краще — так само добре — так само нейтрально — так само погано — гірше» ...; 2) оцінка — це текстова категорія, підпорядкована інформативності або модальності, яка виражає ставлення адресанта (автора), його функції в тексті, дійових осіб, імовірного реального чи модельованого авторською свідомістю гіпотетичного читача до описуваних подій, явищ, осіб, їхньої поведінки за абсолютною шкалою «добре — нейтрально (байдуже) — погано» і відносною шкалою «краще — так само добре — так само нейтрально — так само погано — гірше» з урахуванням інших різновидів аксіологічної модальності; 3) оцінка — це різновид модальності висловлення, який відображає аксіологічний план ситуації, позначеної повідомленням, тобто ціннісну орієнтацію мовця щодо інтеріоризованої події» [11, с. 525].

Оцінка може «характеризуватися вибірковістю: вона виокремлює та фіксує те, що важливо з кута зору того чи іншого суб'єкта оцінки. Сам факт оцінювання свідчить про те, що об'єкт оцінки потрапив у ціннісне поле певного суб'єкта. Той самий об'єкт може «залишити байдужим» одного суб'єкта і зробити «небайдужим» — іншого. З нескінченного числа навколишніх явищ оцінюються ті, що значимі для суб'єкта на даний момент, становлять найбільший інтерес, емоційно забарвлені» [1, с. 10].

У всіх наведених вище визначеннях категорія оцінки пов'язана з вираженням позитивного або негативного ставлення мовця, закріпленого в мовних засобах.

До *основних властивостей*, які характеризують категорію оцінки, вчені відносять: об'єктивність / суб'єктивність, інформативність (раціональність) /

експресивність (емоціональність), загальнооцінні / частковооцінні змісти, експліцитність / імпліцитність, нормативність (стандартність) / стереотипність (зразок) / оказіональність, можливість інтенсифікації (посилення позначуваних ознак) / деінтенсифікації (послаблення позначуваних ознак), бінарність / градуальність оцінок.

У юрислінгвістиці оцінку визначають у такий спосіб: «Оцінка (явищ, фактів, подій, осіб в юрислінгвістиці) — лінгвістичний принцип кваліфікації мовних явищ, що реалізується в аналізі тексту на основі пізнання характеру функціонування мовних одиниць — слів із особливою конотацією семантики, модальних слів, фразеології, специфіки синтаксичних конструкцій та ін. Оцінка формується в результаті системного аналізу тексту з урахуванням критеріїв нормативності / ненормативності, функціонально-стильової та жанрової відповідності / невідповідності, частотності використання мовних одиниць, спостереження юрислінгвіста над індивідуальним стилем автора тексту та ін.» [ЮЛ, с. 101].

Ми розуміємо під **оцінкою** закріплений вербально у значенні різнорідних мовних одиниць, об'єднаних оцінною семантикою, результат діяльності мовця щодо предмета мовлення, що виражає позитивне або негативне ставлення до нього відповідно до наявної ідеальної моделі світу та який має на меті викликати у адресата повідомлення прогнозовану мовцем реакцію.

Оцінні значення виражаються на всіх мовних рівнях: на лексичному, синтаксичному та фонетичному. Суб'єкт висловлює різне ставлення до об'єкта висловлювання, приписуючи йому відносні загальнооцінні та частковооцінні характеристики. Адже оцінка є передусім суб'єктивною думкою про предмет оцінювання, що дозволяє людині виразити власні почуття в процесі практичного пізнання навколишнього світу. Оцінка стає можливою, коли предмет набуває функціонального значення за ознаками, на підставі яких формується оцінне судження.

В мовній системі існують різні засоби вираження категорії оцінки. «Сучасний український медіадискурс дуже швидко реагує на новітні суспільні події, для чого застосовуються вербальні і невербальні мовні засоби, що свідчать про мовні уподобання окремих авторів як представників даної мовної спільноти. При цьому категорія оцінки реалізується в структурі лексем по-різному: виступає складовою денотата (*марнославство*) — логічного сприйняття докілья або складової конотації (*бандюк*) — чуттєвого, образного усвідомлення навколишньої дійсності» [14, с. 294–295].

Зібраний нами матеріал свідчить, що оцінювання висловлювання щодо його змісту виконують такі мовні одиниці:

- аксіологічна лексика — якісно-оцінні прикметники і прислівники, в тому числі нейтральні з раціонально-оцінною конотацією (*красивий, видатний; радикальніше, патріотичніше і рішучіше*), дієслова (*іноді хороші ідеї підганяє; влаштували трейлер*), оцінні іменники — емоційно-експресивні, жаргонні (*маячня, бандюк, крутий, дурнувати російські боти*);
- фразеологія («**Скринька Пандори відчинена ХАМАСом із благословення Москви й Тегерану згенерувала незворотні процеси. Не вдаючись у**

дипломатичні викрутаси, один з топових єврейських політиків назвав речі своїми іменами» («Український тиждень», 2023, 20.10);

- словотвірні афікси (передусім суфікси) («Молодий **зухвалець**, для якого війна — хлопчача **забавка**» («Український тиждень», 2024, 1.02); «Також військовий протягом інтерв'ю «Українському Світку» багато розмірковував про т.з. **«сонечок»** — тих, хто на фронті має звичку жалітись на все на світі» («Український тиждень», 2023, 1.08); «Якщо ти **трудога**, здібний організатор, вихований, поважаєш по-людськи своїх підлеглих, то служба складеться вдало» («Бабель», 2024, 27.05);
- стилістичні засоби, зокрема анафора: «**А переможе** у цій війні не найсильніший або найрозумніший, а той, хто не зупиниться та буде йти вперед. **Переможе** найбільш твердолоба країна. І це будемо ми, інших варіантів у нас нема» («Український тиждень», 2023, 27.12);
- синтаксичні засоби — оцінні судження, мовленнєві аксіологічні акти погрози, залякування, вдячності, наприклад: «**Репортери всіх світових видань, яких нарешті офіційно пустили, а точніше привезли в місто, збирають фактуру — яскраві, щасливі, вільні обличчя і черпають емоційні історії жменями. На Херсон чекає складний і тривалий період відновлення і водночас оборони: позиції окупантів перебувають у небезпечній близькості**» («Думська», 2022, 14.11).

Крім того, на оцінку нашаровуються такі мовленнєві явища, як емоційність, експресивність, суб'єктивна модальність.

Ще О. Потебня пов'язував негативні та позитивні людські почуття, емоційність, що своєрідно відбиваються в кожній мові, з людською моральністю та категорією оцінки. Почуття — «темний і невизначений предмет внутрішнього сприйняття» омовлюються словом, наприклад, відчуття протидії, страху — це вираження бажання, а відчуття любові — прагнення наблизити до себе предмет, асимілювати його сприйняття» [10, с. 75]. Близькість, взаємопроникнення категорій оцінки та емоційності зумовлені онтологічно. Емоції — «це переживання людиною ситуативного чи дійового значення предметів та явищ минулого, теперішнього або майбутнього» [2, с. 445].

Емоції «супроводжують практично всі прояви активності суб'єкта, вони є одним із головних механізмів внутрішньої регуляції його психічної діяльності й поведінки, спрямованих на задоволення потреб» [ЕСУ: <https://esu.com.ua/article-17852>]. Позитивна оцінка сприймається разом з позитивними емоціями, пов'язаними з корисними впливами, — схвалення, захоплення, радості, полегшення, задоволення, захвату, упевненості, поваги, довіри, любові, вдячності, безпеки. А негативна оцінка супроводжується негативними емоціями, серед яких — гнів, туга, сум, розпач, образа, обурення, засмучення, злість, заздрість, ненависть, страх, презирство, сором, розчарування, беспорядність, пригніченість, які спрямовані на стимулювання активності суб'єкта з метою уникнення цих впливів.

Емоційно-оцінна лексика, що відбиває відношення до дійсності, змісту повідомлення, до адресата повідомлення, передає різноманітні відтінки емоцій і поділяється на:

- 1) слова, в семантиці яких міститься елемент оцінки, наприклад: «*Дві терористичні групи, що базуються в Газі, натхненні ісламістською ідеологією, віддані знищенню держави Ізраїль і підтримувані принаймні одним урядом, влаштували трейлер до другого Голокосту. У своїй жорстокості вони перевершили навіть жакіття, учинені російськими м'ясниками в Бучі в Україні*» (Український тиждень», 2023, 1.11); «*Тому поки Білорусь підігруватиме злочинним діям Кремля, цей напрямок залишатиметься для України загрозовим*» («Обозреватель», 2024, 23.06).
- 2) оцінні лексеми з переносними значеннями: «*Нашу бригаду звать Лицарською, тож лицарі в ній — саме вони, танкісти. Справжній страх — це параліч, параліч думок, параліч волі, параліч руху*» («Думська», 2022, 10.11); «*Воювали «вагнерівці» доволі майстерно, точковими рейдами постійно вимотували. Але ті, побачивши наш дрони, мовчали. І ховалися, як ховрахи І кричить, мовляв, знаю, як цих щурів позлити і змусити постріляти по дронам! Я особисто з «Новою» їхав червоний, як рак свіжозварений*» («Думська», 2022, 2.10); «*Легкої перемоги не буде. Але має бути надія. Я хочу бути таким собі маяком надії, оптимістом*» («Бабель», 2024, 5.06).
- 3) прецедентні імена з оцінним компонентом: «... *нинішня Москва просуває найдикішого франкенштейна, який складається з вихолощеного православ'я, що практично втратив Ісуса; радянських наративів і чогось царського, посконного*» («Думська», 2022, 29.10); «*А підлегли, які обожнюють свого командира, позаочі ласкаво прозвали його «Батюю-Термінатором*» («Думська», 2023, 24.03).
- 4) афіксальні деривати, що виражають оцінку: «*На прикладі з Північною Кореєю ми можемо простежити історію перетворення «проєкту» на монструозне утворення з ядерною зброєю, яка загрожує сусіднім країнам*» («Обозреватель», 2024, 22.06); «*Диктатор відчайдушно намагається вибратися з ситуації, в яку він потрапив*» («Обозреватель», 2024, 24.06).

Не менш важливим є зв'язок категорії оцінки з експресивністю — «сукупністю семантико-стилістичних ознак одиниці мови, які забезпечують її здатність виступати в комунікативному акті засобом суб'єктивного вираження ставлення до змісту чи адресата повідомлення» [BYE: <https://vue.gov.ua/>], наприклад: «*Зараз вони живуть із локшиною на вухах... Але близький день, коли прийде біль прозріння. Їм пояснять, що їхні татусі й чоловіки — окупанти та вбивці... Їх було вбито під час спроби вбивства та пограбування сусідньої мирної країни. Вони виконавці мерзенного злочину*» («Діалог. UA», 2024, 1.02).

Висновки і перспективи дослідження. Мовна категорія оцінки є засобом усвідомлення позитивної чи негативної значущості результатів діяльності людини для

задоволення її об'єктивно зумовлених потреб та інтересів. Оцінка, пов'язана експліцитно або імпліцитно з порівнянням, завжди містить суб'єктивний (модальна оцінна рамка) та об'єктивний (дескриптивний, ознаковий) компоненти, які взаємодіють між собою. Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому вивченні категорії оцінки в сучасних українських конфліктогенних текстах.

Література

1. Бігунова Н. О. Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання: автореф. дис. ... докт. філол. наук. Одеса, 2018. 39 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія: підр. [для студ. вищ. навч. закл. [3-тє вид.]. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
3. ВУЕ — Велика українська енциклопедія. Тематичний словник гасел з напрямку «Філософські науки» (філософія, логіка, етика, естетика) / Укладачі: Арістова А. В., Шліхта І. В.; за заг. ред. докт. іст. наук, проф. Киридон А. М. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне вид-во», 2019. 256 с.
4. ЕСУ — Енциклопедія сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/> (дата звернення: 11.04.2024).
5. Ковтун О. В. Проблематика лінгвоаксіології в західній дослідницькій традиції: аспектуальний огляд. *Publishing House «Baltija Publishing»*. 2021. С. 274–297.
6. Кондратенко Н. В. Лінгвістична експертиза текстів політичної тематики: загальні принципи та прийоми. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*, 2017. Вип. 12. С. 115–119.
7. Космеда Т. А., Халіман О. В. «Грамматика оцінки» як актуальна проблема сучасного мовознавства. *Лінгвістичні студії: зб. наук. пр.* Донецьк, 2011. Вип. 22. С. 17–23.
8. Лінгвістична експертиза: програма і методичні рекомендації факультативу для магістрів спеціальності «Українська мова та література, іноземна мова» / Уклад.: Л. І. Шевченко, Д. Ю. Сизонов / за ред. д. філол. н., проф. Шевченко Л. І. Київ : Логос, 2014. 64 с.
9. Приходько Г. І. Категорія оцінки в контексті зміни лінгвістичних парадигм. Запоріжжя : Кругозір, 2016. 200 с.
10. Потебня А. А. Мысль и язык. Київ : СИНТО, 1993. 192 с.
11. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2010. 844 с.
12. ССЛ — Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни: У 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2013. Т. 2. 350 с.
13. ЮЛ — Юрислінгвістика: словник термінів і понять / Уклад.: Л. І. Шевченко, Д. В. Дергач, Д. Ю. Сизонов, І. В. Шматко / За ред. докт. філол. н., проф. Л. І. Шевченко. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2015. 333 с.
14. Voytseva O., Kryvenchenko D. The category of evaluation and its representation in contemporary Ukrainian internet discourse. Коева, Светла, Христина Дейкова, Мак-

сим Стаменов (ред.). Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език «Проф. Любомир Андрейчин» (София, 2024 година). София : Издателство на БАН «Проф. Марин Дринов», 2024. С. 294–300.

Список використаних джерел

1. «Бабель». URL: <https://babel.ua/>
2. «Діалог. UA» URL: <https://www.dialog.ua/ukr/>
3. «Думська». URL: <https://dumskaya.net/>.
4. «Обозреватель». URL: <https://www.obozrevatel.com/>
5. «Український тиждень». URL: <https://tyzhden.ua/>

References

1. Bigunova, N. O. (2018), *Positive evaluation: from cognitive judgment to communicative expression* [Pozytyvna otsinka: vid kohnityvnoho sudzhennya do komunikatyvnoho vyslovyuvannya]: autoref. thesis ... doctor's degree philol. Odesa. [in Ukrainian].
2. Vary, M. Y. (2009), *General psychology* [Zahal'na psykholohiya]: sub. [for students higher education closing [3rd ed.]. K.: Center of educational literature. [in Ukrainian]
3. VUE — *Great Ukrainian Encyclopedia. Thematic dictionary of slogans from the field of «Philosophical sciences» (philosophy, logic, ethics, aesthetics)* (2019) [Velyka ukrayins'ka entsyklopediya. Tematychnyy slovnyk hasel z napryamu «Filosofs'ki nauky» (filosofiya, lohika, etyka, estetyka)] / Compilers: A. V. Aristova, I. V. Shlichta; in general ed. Dr. history Sciences, Prof. A. M. K. Kyrydon: State Scientific Institution «Encyclopedic Edition». [in Ukrainian].
4. ESU — *Encyclopaedia of modern Ukraine* (2016) [Entsyklopediya suchasnoyi Ukrayiny] / Editors: I. M. Dzyuba, A. I. Zhukovsky, M. G. Zheleznyak [and others]; National Academy of Sciences of Ukraine, National Academy of Sciences. K.: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. URL: <https://esu.com.ua/>[in Ukrainian].
5. Kovtun, O. V. (2021), The problems of linguoaxiology in the Western research tradition: an aspectual review [Problematyka lnhvoaksiolohiyi v zakhidniy doslidnyts'kiy tradytsiyi: aspektual'nyy ohlyad], *Publishing House «Baltija Publishing»* [Publishing House «Baltija Publishing»], pp. 274–297. [in Ukrainian].
6. Kondratenko, N. V. (2017), Linguistic examination of political texts: general principles and methods [Linhvistychna ekspertyza tekstiv politychnoi tematyky: zahalni pryntsyipy ta pryomy], *Actual problems of philology and translation studies*, 2017. Vol. 12, pp. 115–119. [in Ukrainian].
7. Kosmeda, T. A., Haliman, O. V. (2011), «Grammar of assessment» yak aktualna problema suchasnoho movoznavstva. as an actual problem of modern linguistics. *Linguistic studies: coll. of science* [«Hramatyka otsinky» yak aktual'na problema suchasnoho movoznavstva]. *Linhvistychni studii: zb. nauk. pr..* Donetsk. Issue 22, pp. 17–23. [in Ukrainian].

8. *Linguistic examination: the program and methodical recommendations of the optional course for masters in the specialty «Ukrainian language and literature, foreign language»* (2014) [*Linhvistychna ekspertyza: prohrama i metodychni rekomendatsiyi fakul'tatyvu dlya mahistriv spetsial'nosti «Ukrayins'ka mova ta literatura, inozemna mova»*] / Compendium. : L. I. Shevchenko, D. Yu. Sysonov / edited by d. philol. n., prof. L. I. K. Shevchenko: Logos. [in Ukrainian].
9. Prykhodko, H. I. (2016), *Evaluation category in the context of changing linguistic paradigms* [*Katehoriya otsinky v konteksti zminy linhvistychnykh paradyhm*]. Zaporizhzhia: Krugozir.
10. Potebnya, A. A. (1993), *Thought and language* [*Mysl' i yazyk*]. K.: SINTO.
11. Selivanova, O. (2010), *Linguistic encyclopedia* [*Linhvistychna entsyklopediya*]. Poltava: Dovkilia. [in Ukrainian].
12. SSL — Zagnitko A., *Dictionary of modern linguistics: concepts and terms* (2013) [*Slovyk suchasnoyi linhvistyky : ponyattya i terminy*]: In 4 vol. Donetsk: DonNU. T. 2. 350 p. [in Ukrainian].
13. YUL — *Legal Linguistics: Dictionary of Terms and Concepts* (2015) [*Yuryslinhvistyka: slovyk terminiv i ponyat'*] / Compiler: L. I. Shevchenko, D. V. Dergach, D. Yu. Sizonov, I. V. Shmatko / Ed. Dr. philol. n., prof. L. I. Shevchenko. K.: VOC «Kyiv University». [in Ukrainian].
14. Voytseva, O., Kryvenchenko, D. (2024), The category of evaluation and its representation in contemporary Ukrainian internet discourse. Koeva, Svetla, Hristina Deykova, Maxim Stamenov (ed.). *Reports from the International Annual Conference of the Institute for the Bulgarian Language «Prof. Lyubomir Andreychin»* (Sofia, 2024). Sofia: BAS Publishing House «Prof. Marin Drinov», 2024, pp. 294–300. [in English].
15. «Babel» URL: <https://babel.ua/>
16. «Dialog.UA» URL: <https://www.dialog.ua/ukr/>
17. «Dumska» URL: <https://dumskaya.net/>
18. «Obozrevatel» URL: <https://www.obozrevatel.com/>
19. «Ukrainskyi tyzhden» URL: <https://tyzhden.ua/>

СУГЕСТИВНА ЛІНГВІСТИКА

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.112.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309449>

А. П. Загнітко,
*д-р філол. наук, проф.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
професор кафедри загального та прикладного мовознавства
і слов'янської філології;
Український мовно-інформаційний фонд НАН України,
головний науковий співробітник відділу інформатики
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7398-6091>*

МІСТИФІКАЦІЯ В СИСТЕМІ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТАКТИК

Стаття присвячена дослідженню містифікації як окремої маніпулятивної стратегії, що може набувати метаморфозної маніпулятивної тактики в маніпулятивній стратегії позитиву чи в маніпулятивній стратегії переконання. **Метою дослідження** є встановлення статусу містифікації в системі сучасних маніпулятивних стратегій і маніпулятивних тактик із визначенням її кваліфікаційних ознак, а також з'ясування співвідносності містифікації в системі сучасних маніпулятивних стратегій і маніпулятивних тактик з іншими рівнорядними і/чи нерівнорядними — аргументування, переконання, схилення, провокування та ін. **Меті** дослідження підпорядковане вирішення окремих **завдань**: 1) розкрити особливості різних поглядів та їх еволюції у кваліфікації маніпулятивних стратегій і маніпулятивних тактик у комунікативній лінгвістиці та лінгвопрагматиці; 2) витлумачити маніпулятивну стратегію й почасти маніпулятивну тактику містифікації з ієрархізуванням їх відповідних диференційних ознак; 3) встановити особливості використання маніпулятивної стратегії й маніпулятивної тактики містифікації в різних дискурсивних практиках. **Об'єктом** аналізу є містифікація в системі маніпулятивних стратегій і маніпулятивних тактик, а **предметом** — система різнорівневих ресурсів реалізації маніпулятивної стратегії й маніпулятивної тактики містифікації в різних дискурсивних практиках.

У дослідженні застосовані різні **методи**, з-поміж яких функційно значущими постають фундаментальний, ґрунтований на активному вживанні фактів як основі доказу, метод протиріч для вияву суперечностей у міркуваннях, повідомленнях, новинарних стрічках і под., метод порівняння, що має виняткове значення в тому разі, якщо порівняння вдале і/чи глибинне, здебільшого через експлікацію чи імплікацію

моделей, метод «шматків» і/чи «пазлів», коли цілісна містифікація, яка вжита для досягнення максимально ефективного маніпулювання, диференційована на окремі компоненти, котрі необхідно змонтувати, а також метод дискурсивно-контекстуального аналізу, інтент-аналізу та ін.

Висновки та перспективи. До визначальних ознак маніпулятивної стратегії містифікації належать: ірреальність, ілюзійність, оманливість, агресивність, квазіаргументування, домінувальне суперництво, комунікативна настановність, що в низці дискурсивних практик набувають функцій маніпулятивних тактик. Якщо не в такому далекому минулому містифікацію пов'язували з художньо-белетристичним дискурсом, музичним мистецтвом, дискурсом кіно, почасти з науковим (→ науково-популярним) дискурсом, то кінець ХХ — початок ХХІ століть привніс містифікацію в різноманітні маркетингові технології. У цей період особливої ваги набувають різно-манітні вияви маніпулятивної стратегії містифікації в політичному та публіцистично-му дискурсах, зазнаючи різноманітних модифікацій і трансформацій.

Перспективним є повноцінне обстеження функційного поля маніпулятивної стратегії містифікації з діагностуванням різноманітних її маніпулятивних тактик, а також синтезом з іншими корелятивними й некорелятивними маніпулятивними і/чи ко-мунікативними стратегіями. Актуальним постає укладання реєстру мовних засобів реалізації маніпулятивної стратегії містифікації, діагностування наповнення повсякденності елементами містифікації через патогенні, анонімні та інші тексти. Сучасні технології штучного інтелекту істотно розширюють функційне навантаження маніпулятивної стратегії містифікації, тому важливим є встановлення лінгвотехнологічних фільтрів для упізнання й розпізнання таких продуктів містифікації (дипфейки, віртфейки та ін.).

Ключові слова: маніпулятивна стратегія, маніпулятивна тактика, маніпулятивна стратегія містифікації.

A. P. Zahnitko,
*ScD in Philology, Professor,
Vasyl' Stus Donetsk National University,
Professor of the Department of General and Applied
of General and Applied Linguistics and Slavic Philology
Ukrainian Language and Information Foundation
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Chief Researcher of the Department of Informatics
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7398-6091>*

MYSTIFICATION IN THE SYSTEM OF MANIPULATIVE TACTICS

The article is devoted to the study of mystification as a separate manipulative strategy that can become a manipulative tactic in the manipulative strategy of positive

or in the manipulative strategy of persuasion. **The purpose** of the study is to establish the status of hoax in the system of modern manipulative strategies and manipulative tactics with the definition of its qualifying features, as well as to find out the correlation of hoax in the system of modern manipulative strategies and manipulative tactics with other equal and/or unequal ones — argumentation, persuasion, persuasion, provocation, etc. The purpose of the study is to solve a number **of tasks**: 1) to reveal the peculiarities of different views and their evolution in the qualification of manipulative strategies and manipulative tactics in communicative linguistics and linguopragmatics; 2) to interpret the manipulative strategy and manipulative tactics of hoax with the hierarchisation of their respective differential features; 3) to establish the trends in the use of manipulative strategies and manipulative tactics of mystification in various discursive practices. **The object** of the analysis is hoax in the system of manipulative strategies and manipulative tactics, and **the subject** is the system of multi-level resources for the implementation of the manipulative strategy and manipulative tactics of hoax in different discourse practices.

The study uses various **methods**, including the fundamental method of contradictions, based on the active use of facts as the basis of evidence, to identify contradictions in arguments, messages, news stories, etc, the method of comparison, which is of exceptional importance if the comparison is successful and/or deep, mainly through explication or implication of the model, the method of 'pieces' and/or 'puzzles', when the whole hoax used to achieve the most effective manipulation is differentiated into separate components that need to be assembled, as well as the method of discourse and contextual analysis, content analysis, etc.

Conclusions and Prospects. The defining features of the manipulative strategy of mystification include: unreality, illusion, deception, aggressiveness, quasi-argumentation, dominant rivalry, communicative orientation, which in a number of discursive practices acquire the functions of manipulative tactics. While in the not so distant past mystification was associated with fiction and non-fiction discourse, music, film discourse, and partly scientific (→ popular science) discourse, the late twentieth and early twenty-first centuries brought mystification to various marketing technologies. During this period, various manifestations of the manipulative strategy of mystification in political and journalistic discourse became especially important, undergoing various modifications and transformations.

A full-fledged examination of the functional field of the manipulative hoax strategy with the diagnosis of its various manipulative tactics, as well as the synthesis of other correlative and non-correlative manipulative and/or communicative strategies, is promising. It is relevant to compile a register of linguistic means of implementing the manipulative strategy of hoaxing, to diagnose the filling of everyday life with elements of hoaxing through pathogenic, anonymous and other texts. Modern artificial intelligence technologies significantly expand the functional load of the manipulative hoax strategy, so it is important to establish linguistic filters for the recognition and identification of such hoax products (dipfakes, virgifakes, etc.).

Key words: manipulative strategy, manipulative tactics, manipulative strategy of mystification.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У сучасних дефініціях маніпуляцію подають, як «1) Виконувана руками складна дія, що зазвичай вимагає вправності, вміння тощо. 2) Рухи руки чи обох рук для виконання певного завдання. 3) *перен., розм.* Те саме, що махінація; шахрайство» [18, с. 601], де не охоплено підпорядкування (в широкому сенсі слова) адресата відповідним комунікативним настановам адресанта. У таких і подібних лексикографічних практиках важко віднайти розуміння застосовних тих чи тих маніпулятивних тактик, що свідчить про необхідність не лише визначення таких тактик, а й простеження їх застосовності в різних дискурсивних моделях. Інколи говорять про маніпулятивну стратегію, наприклад, позитиву [22] чи просто про маніпулятивну стратегію та її тактики в тому чи тому дискурсі: рекламному [6], політичному [20], публіцистичному [12] та ін. Тому в дослідженні маніпулювання, маніпулятивних стратегій, маніпулятивних тактик краще враховувати значеннєвий простір цього поняття в спеціальних довідниках, енциклопедіях, словниках, де маніпулювання витлумачують як «приховане керування діями та поведінкою інших людей за допомогою експлуатації їх «слабких місць», тобто невідрефлексованих і непотрібних комплексів» [14, с. 145], де стрижневими компонентами постають: 1) прихованість; 2) вплив на майбутні дії; 3) проектування поведінки; 4) відшук слабких місць у реципієнта; 5) врахування комплексів адресата й послідовне орієнтування на них. Відсутність єдиного кваліфікаційного погляду на потрактування маніпулювання, а відповідно й маніпулятивних стратегій і маніпулятивних тактик підтверджує актуальність заявленої проблеми.

Аналіз досліджень проблеми. Кінець ХХ — початок ХХІ століття позначився істотним збільшенням наукових досліджень, присвячених питанням впливу на свідомість окремого індивіда й масового адресата з послідовним диференціюванням кількісного охоплення останнього (Ф. Бацевич [1]), кваліфікуванню застосовних у таких ситуаціях мовленнєвих жанрів (О. Селіванова [17]), розкриттям напрямів та особливостей проникнення у мовну свідомість і визначенням основних і/чи неосновних шляхів впливу (Т. Ковалевська [10], Н. Кутуза [11]) та ін. Актуальними постали також студювання з типології комунікативних стратегій і тактик у різних дискурсивних практиках — політичній (В. Білошицька [2]), рекламній і под. (Д. Харитоновна [21]), простеженням закономірностей формування іміджу держави (О. Плясун [13]), водночас все активніше почали опрацьовувати питання формування комунікативної особистості як певного феномену, а також розгляд мовної особистості через призму використовуваних нею комунікативних стратегій і тактик, диференціювання з-поміж них активних і пасивних (А. Романченко [15]). Актуальними постали спроби встановити ресурсне забезпечення застосовних комунікативних стратегій і комунікативних тактик, маніпулятивних стратегій і маніпулятивних тактик, вияв з-поміж таких ресурсів регулярних, діагностування їх частотності та ін.

Метою дослідження є встановлення статусу містифікації в системі сучасних маніпулятивних стратегій і маніпулятивних тактик із визначенням її кваліфікаційних ознак, а також з'ясування співвідносності містифікації в системі сучасних маніпулятивних стратегій і маніпулятивних тактик з іншими рівнорядними і/чи нерівнорядними. Заявлена мета дослідження зумовлює необхідність вирішення низки **завдань**: 1) розкрити особливості різних поглядів та їх еволюції у кваліфікації маніпулятивних стратегій і маніпулятивних тактик у комунікативній лінгвістиці та лінгвопрагматиці; 2) витлумачити маніпулятивну стратегію й маніпулятивну тактику містифікації з ієрархізуванням їх відповідних диференційних ознак; 3) встановити тенденції використання маніпулятивної стратегії й маніпулятивної тактики містифікації в різних дискурсивних практиках. **Об'єктом** аналізу є містифікація в системі маніпулятивних стратегій і маніпулятивних тактик, а **предметом** — система різнорівневих ресурсів реалізації маніпулятивної стратегії й маніпулятивної тактики містифікації в різних дискурсивних практиках.

Джерельною базою студіювання слугували тексти сучасних засобів масової комунікації (газети «Українська правда», «Європейська правда», журнал «Український тиждень» та ін.), а також матеріали Українського національного лінгвістичного корпусу (https://svc.ulif.org.ua/UNLC/virt_unlc_4.5/), Корпусу української мови (<http://www.mova.info/corpus.aspx>), Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (<https://www.uacorpus.org/Kyiv/ua>). **Фактичний матеріал** охоплює понад 250 різних контекстів реалізації маніпулятивної стратегії й маніпулятивної тактики містифікації, у межах яких систематизовано 255 морфологічних, 372 синтаксичних, 154 стилістичних засобів регулярного вираження містифікації.

У процесі дослідження застосовані різні **методи**, з-поміж яких функційно навантаженими постають фундаментальний, ґрунтований на активному вживанні фактів як основі доказу, метод протиріч для вияву суперечностей у міркуваннях, повідомленнях, новинарних стрічок і под., метод порівняння, що має виняткове значення в тому разі, якщо порівняння вдале, здебільшого через експлікацію чи імплікацію моделі, метод «шматків» і/чи «пазлів», коли цілісна містифікація для досягнення максимально ефективного маніпулювання диференційована на окремі компоненти, а також методи дискурсивно-контекстуального аналізу, інтент-аналізу та ін.

Наукова новизна дослідження визначається тлумаченням містифікації як маніпулятивної стратегії, в окремих випадках межованої з маніпулятивною тактикою, а також вставленням її статусу в системі сучасних маніпулятивних стратегій і маніпулятивних тактик. **Теоретичне значення** студіювання мотивоване обґрунтуванням диференційних і кваліфікаційних ознак маніпулятивної стратегії містифікації та розкриттям її співвідносності і/чи неспіввідносності з іншими рівнорядними і/чи нерівнорядними маніпулятивними стратегіями. **Практичне ж значення** дослідження визначається спромогою використання його напрацювань у різних лінгвоекспертних практиках, зокрема семантико-текстуальній, діагностуванні конструктивної та деструктивної маніпуляції, окремі ж висновки можна використати під час вивчення навчальних дисциплін із дискурсології, лінгвістики тексту, лінгвоекспертології та ін.

Виклад основного матеріалу. Оскільки будь-яке висловлення у відповідній ситуації містить прямо і/чи непрямо виражені комунікативні інтенції продуцента, то воно постає одним із найбільш функційно навантажених виявів «здійснення влади» (за Р. Блакаром, цит. за І. Шкіцькою [22, с. 16]), що передбачає належною мірою упорядкований певний вплив на відчуття, сприйняття та інтерпретацію об'єктивного світу реципієнтом, його категоризацію (→ перекатегоризацію) та цілісність мовно-когнітивної картини світу. Такий вплив водночас передбачає певною мірою поведінкове прогнозування (пор.: спостереження Р. Лакоффа про мотивованість персуазивного дискурсу статусними ролями комунікантів, роль одного з яких є підпорядкованою, залежною [26, р. 28]), а ступінь результативності постає індикатором ефективності застосованих маніпулятивних тактик. Прикладом вирішеного Р. Лакоффом персуазивного дискурсу можна вважати публіцистичний, оскільки в його структурі синтезовані інформаційна функція та функція впливу, тому засоби масової комунікації орієнтують і програмують масового адресата, таким чином впливаючи на масову свідомість (пор. ([12]). У межах публіцистичного дискурсу, його численних практиках послідовно виявлювана маніпулятивна стратегія містифікації. За сучасним тлумаченням під містифікацією розуміють здебільшого '1) Витівка, вигадка з метою ввести кого небудь в оману жартома або зі злісним наміром. 2) Тлумачення реальних явищ у дусі містики' [18_ж, с. 805], що постає підґрунтям для вирішення таких її диференційних ознак: 1) навмисне вигадкування, придумування фактів, подій, процесів; 2) зовнішньоконікативне спрямування (→ на окремого адресата, групи реципієнтів і/чи масового адресата); 3) інформаційно-змістова омана, що передбачає дезорієнтування адресата; 4) ілюзорна модифікаційність, орієнтована на видозміну мовної картини світу, її деформування, посилення фрагментарності; 5) вибудовування правди на неправді, що дорівнює подвійній неправді. Підтвердженням останньої кваліфікаційної ознаки може бути маніпулятивна стратегія містифікації ворога в численних виступах політиків, ідеологів, чиновників різного рангу в Російській Федерації, а також масове поширення такої містифікації в російських засобах масової інформації: «Größe darstellt, es ist diejenige, die Vladimir Putin schon zu Beginn seiner Präsidentschaft instinktsicher für sich in Anspruch nahm. „Ich bin der Präsident der Russischen Föderation. Warum sollte ich um Vergebung bitten?“ Це та велич, яку Владімір Путін інстинктивно стверджував для себе на початку свого президентства. «Я — президент Російської Федерації. Чому я повинен просити вибачення?» [23, с. 253], де первинна гіперболізація, вивищування власного Его, його глорифікація стали вдячним ґрунтом для містифікації образу ворога — тому необхідна денацифікація, демілітаризація, заперечення історії Української держави і т. ін., дискредитація усього досягнутого в Україні. У цьому разі мовленнєва стратегія містифікації ґрунтована на активному використанні агресивних прийомів зневаги, знецінення, применшення та ін., що робить постать містифікатора ядерною. Істотним є те, що в маніпулятивній стратегії містифікації повторюваність постає визначальною для формування в реципієнта відчуття правдивості, реальності, незаперечності озвучуваних тверджень і т. ін. У маніпулятивній стратегії містифікації особливий статус належить застосовним,

наприклад, засобам аргументування через джерела інформації: **За нашими джерелами**, керівництво цієї компанії вже мало зустріч із українськими політиками (ГРАК: <https://www.uacorporus.org/Kyiv/ua>); **За останніми відомостями**, альви взагалі вирішили перестрахуватися і зараз інтенсивно переселяють жителів Есперанси, Землі Вершиніна й Арранана Новоросію, де у них сконцентровані величезні сили (О. Авраменко); вибірковість новинарного ряду, що зазвичай є тенденційною й орієнтована на досягнення адекватного впливу на адресата; покликання на авторитетне джерело як незаперечного носія правдивості: **За спостереженнями експертів**, глобальна фінансова криза 2008 року не надто вплинула на ринок елітного житла в Нью-Йорку і Лондоні — все завдяки великій концентрації високооплачуваних робочих місць і статусу безпечної гавані для інвесторів (ГРАК: <https://www.uacorporus.org/Kyiv/ua>) і под. Зосередження уваги на похідності поведінкових моделей адресата, їхній вторинності постає основою вузького погляду у тлумаченні маніпулятивних впливів, широке ж розуміння маніпулятивності охоплює будь-який інформаційно-комунікативний вплив на адресата, внаслідок чого досягається зміна обсягу наявної в нього інформації та її змістового наповнення.

У наукових студіюваннях інколи говорять про маніпулятивні стратегії чи маніпулятивні тактики, комунікативні стратегії, а в їх межах виокремлюють множини маніпулятивних тактик, прийомів і т. ін. (пор. погляди Л. Дудечко [6], Р. Івасюк, М. Карпик [8], О. Мосейчук [12], І. Шкіцької [22] та ін.). Ураховуючи, що комунікативна стратегія є не простою послідовністю мовленнєвих дій, орієнтованих на досягнення поставленої і/чи прогнозованої комунікативної мети, а належним чином спосіб виструктурування очікуваної мовленнєвої поведінки, ґрунтованої на покроковості мовленнєвих дій відповідно до визначеної до комунікативних мети й завдань учасника і/чи учасників спілкування [7], маніпулятивна стратегія має підґрунтям повторюваність поведінки. Загалом у міжособистісних стосунках актуалізовані чотири основні настанови: домінування, суперництво, партнерство та співдружність, маніпулятивна ж стратегія містифікації є серединною ланкою між домінуванням й суперництвом. Останнє може використовуватися як елемент гри з реципієнтом, відзосередження продукowanego від власної постаті. Так, свого часу Тарас Шевченко створив образ Кобзаря Дармограя, якому належить авторство повістей «Княгиня», «Прогулка с удовольствием и не без морали». Сформована митцом містифікація знайшла послідовний розвиток у низці його нотаток, коли він пише в одному з листів до М. Осипова про постать Кобзаря Дармограя як про «свого близького приятеля, свого protégé, захищаючи його від критиків» [16, с. 151]. У цьому ж контексті можна навести приклад тревелога П. Куліша «Знайдений на дорозі лист», який мав під час оприлюднення авторство П. Необачного. Завдяки вдалій маніпулятивній стратегії містифікації таким чином доносилася правда про Україну з її самобутньою культурою, звичаями, багатим географічним ландшафтом, тяглістю історії, що аж ніяк не корелювало з офіційно-державними настановами, інтерпретацією України, її історії в інших, зокрема російських, художників слова, пор., наприклад, у романі І. Тургенєва «Рудін», де персонаж Іван

Пігасов із характерною для нього злістю висміює усе українське, позбавляє права на будь-яке існування, не кажучи про визнання [23, с. 277–278].

У комунікативній меті загалом і маніпулятивній стратегії містифікації зокрема потрібно диференціювати два ієрархізовані різновиди — результативно визначальний (основний) і допомоговий, чому й підпорядковане вживання тих чи тих лексичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних та інших засобів. Так, наприклад, у рекламному дискурсі, на думку окремих дослідників, метою маніпуляції є спонукання індивіда до реалізації тих намірів, які не були до цього актуальними, тому й можлива зовні спостережувана ілюзія збереження певної незалежності, підтвердженням чого є експериментальне опитування покупців, з-поміж яких лише $\frac{1}{4}$ усі закупа роблять цілком самостійно, а решта $\frac{3}{4}$ – такі й подібні дії здійснюють через істотний маніпулятивний вплив [3, с. 239–241]. Одним із очевидних прикладів функційного навантаження маніпулятивної стратегії містифікації в рекламному дискурсі є так званий прийом *плацебо* (речовина, що немає ніяких лікувальних властивостей, але рекомендована пацієнту як ліки). Використання цього прийому спостережуване також у більшості креолізованих текстів у рекламі тих чи тих біологічних добавок, нових препаратів, що не знайшли належного експериментального підтвердження своїх властивостей.

У теорії дискурсу з опертям на лінгвопрагматичні засадничі принципи інколи витлумачують його як відносно упорядковану й завершену комунікативну дію, ґрунтовану на взаємодії у відповідних соціокультурних умовах адресанта й адресата через використання вербальних і/чи невербальних засобів [24], а результативність дискурсивної моделі упізнавана в його продукті — тексті. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує прийом дипфейку, що є і процесом, і результатом. Його процесуальність — це використання різних лігвокомп'ютерних технологій для синтезу зображення й відповідного звукового наповнення, коли на певне відеозображення накладають звуковий ряд за допомогою штучного інтелекту. Для цього зазвичай використовують високоавторитетні постаті для донесення в маніпулятивній формі неправди трансльованої як правди. Дипфейки розмивають етичні стандарти, порушують морально-засадничі принципи міжособистісного буття, актуалізують питання спроможності мовної персони відрізнити правдивий образ політика, діяча, мислителя від штучно створеного, вторинного, неправдивого.

Аналізуючи маніпулятивну стратегію містифікації потрібно також враховувати, що поняття 'мовленнєвий вплив' є ширшим за поняття 'мовна маніпуляція', оскільки останнє є підвидом першого та визначається особливостями й засобами, прийомами й методиками, а також характером впливу. Маніпулятивний вплив є латентним програмуванням особистого ставлення до позначуваних фактів. Сила маніпуляції виявлювана в тому, як в адресата, який зазнає дії маніпулятивного впливу, зберігається і/чи не зберігається ілюзія самостійності у прийнятті рішень та виконанні дій. Якщо така ілюзія не зберігається, то можна говорити про низьку ефективність мовленнєвого впливу, недостатність використовуваних засобів. У тоталітарних суспільствах здебільшого вдаються до всебічного адміністрування усіх доступних засобів

донесення інформації з метою уникнення альтернативності поглядів на висвітлювані події, факти, процеси та ін. Найбільш масовим маніпулювання постає в засобах масової інформації, що орієнтовані у своїй діяльності на максимальне досягнення результативності, програмування поведінкових моделей масового адресата. Тому в суспільстві завжди актуальними постають питання регулювання, тенденційного упорядкування тих думок, які доносяться через різні засоби масової інформації. Формування відмінної інтерпретації в таких умовах є обов'язково контрольованим.

Ефективним засобом діагностування містифікації постає розпізнавання використаного методу «*так, ... але ...*», структурувальна сила полягає в наголошенні фінально розміщеного компонента, підпорядкованого реалізації маніпулятивних тактик переконання, схилення і т. ін. Така побудова текстів є продуктивною в соціумних макро- та мікрогрупах, які виявляють спротив до сприйняття неправдивої інформації. В умовах гібридної війни дійовим є наведення відповідних фактів, які активно сприймаються як такі, що корелюють із переконаннями адресатів, у цьому разі такий інформаційно-містифікаційний компонент цілком і повністю сприймається як реальний, ґрунтований на подіях, що мали місце в історії. Після них розташовують низку «*але*», що нейтралізують позитивне тло перших, а кінцевою метою їх використання постає підміна і/чи заміна іншим позитивним образом, що має заступити перший, витіснити його функційний статус: *так, сталінські репресії мали масовий характер, ними були охоплені території всього СРСР..., але завдяки продуманій сталінській політиці суспільство стало ідеологічно монолітним, була здійснена індустріалізація країни.* У семантико-текстуальному аналізі важливим є враховування такого імпліцитного характеру маніпулювання та особливе навантаження заперечного компонента, який максималізує ефект підміни та є продуктивним чинником містифікації.

Загалом **маніпуляція** здебільшого постає не насиллям, а певною спокусою, в силу чого її функційно-змістова сила є чи найбільшою небезпекою для індивіда, вона максимально підступна, оскільки легко сприймається й заступає інші правдиві речі, навіть не конкуруючи з ними, останнє найбільшою мірою стосується маніпулятивної стратегії містифікації. Для ефективного опору маніпулятивному впливу загалом та маніпулятивній стратегії містифікації зокрема лінгвоперсона має усвідомлювати власну відповідальність за свій мовленнєвоповедінковий вияв, розуміти потребу мовленнєво-інформаційної гігієни та усвідомлювати високе навантаження спротиву будь-яким вербальним і невербальним засобам маніпулятивного впливу, не впадати у принадливу спокусу нереального (пор. ефект *Ведмедика Волдо* [7, с. 203–217]). Цікавим у цьому контексті є спостереження Миколи Цимбалюка, ґрунтоване на змістовому багатстві однієї фраземи: «Є досить промовисте англійське прислів'я *fool me once, shame on you; fool me twice, shame on me* (обдувив мене раз — ганьба, обдувив двічі — мені ганьба): «Люди, які вірять брехунам і безкінечно толерують наглу брехню, або дурнуваті, або самі — нечесні (або і те, й інше)» (Фейсбук: https://www.facebook.com/?locale=uk_UA), адже ілюзія настільки багата й настільки сильна, наскільки лінгвоперсона сприймає саме її ілюзорність, не умонтовуючи в реальну правдивість буття.

Висновки та перспективи. Кваліфікаційними ознаками маніпулятивної стратегії містифікації постають ірреальність, ілюзійність, оманливість, агресивність, квазі-аргументування, домінувальне суперництво, а також послідовно визначена комунікативна настанова, що в межах повноцінної реалізації містифікації прибирають на себе функції маніпулятивних тактик. Загальний принцип маніпулятивної стратегії містифікації потрібно сформулювати так: **що менше правди в основі, то сильнішою постає містифікація**, тому містифікація пов'язана зі свідомим ціленастановним уведенням в оману адресата. Якщо не в такому далекому минулому містифікацію пов'язували з художньо-белетристичним дискурсом, окремими практиками музичного мистецтва, дискурсом кіно, почасти — з науковим (→ науково-популярним) дискурсом, то кінець ХХ — початок ХХІ століть привніс містифікацію в різноманітні маркетингові технології. У цей період особливої ваги набувають різноманітні вияви маніпулятивної стратегії містифікації в політичному та публіцистичному дискурсах, зазначаючи різноманітних модифікацій і трансформацій.

Перспективним постає повноцінне обстеження функційного поля маніпулятивної стратегії містифікації з діагностуванням різноманітних її маніпулятивних тактик, а також її синтезом з іншими корелятивними й некорелятивними маніпулятивними і/чи комунікативними стратегіями. Особливо актуальним постає укладання реєстру мовних засобів реалізації маніпулятивної стратегії містифікації, діагностування наповнення повсякденності елементами містифікації через патогенні, анонімні та інші тексти. Сучасні технології штучного інтелекту істотно розширюють функційне навантаження маніпулятивної стратегії містифікації, тому важливим є продукування лінгвотехнологічних фільтрів для упізнавання й розпізнавання таких продуктів містифікації (дипфейків, віртфейків та ін.).

Література

1. *Бацевич Ф.* Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Видавничий центр «Академія». 2004. 342 с.
2. *Білошицька В. О.* Комунікативна особистість як феномен політичної лінгвокультури (на матеріалі аналітичних статей українських, англійських та французьких масмедіа) : дис. ... канд. філол. наук. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. 480 с.
3. *Бурак А., Возняк Я.* Застосування маніпулятивних технологій у комерційній рекламі як різновиді масової комунікації. *Humanities & social sciences* 2009. 14–16 травня 2009 р., Львів, 2009. С. 239-241. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6931/1/97.pdf>
4. *Войтюк В. І.* Психологічний словник / [ред. В. Войтюк]. Київ : Вища школа, 1982. 346 с.
5. *Гогоренко О. В.* Нейролінгвосеміотична модель публіцистичного кінодискурсу: стратегії впливу : дис. ... докт. філол. наук. Одеса : Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2024. 491 с.

6. Дудечко Л. Специфіка вербальної репрезентації маніпулятивних технологій у сучасному рекламному дискурсі. *Актуальні питання іноземної філології*. 2013. № 3 (3). С. 52–55. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/8899/1/Dudechko_L.PDF
7. Загнітко А. Комунікативно-стратегічні типи мовленнєво-мисленнєвих маніпуляцій: час Ведмедика Волдо. *Записки з українського мовознавства*. 2019. Вип. 26: у 2-х т. Т. 2 С. 203–217. URL: <https://cutt.ly/1aOZI8m>.
8. Карпик М. І., Івасюк Р. П. Маніпулятивна стратегія та її тактики у німецькомовному рекламному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 24. Т. 1. С. 109–113. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/24/part_1/21.pdf.
9. Ковалевська А. В. Метамоделі лінгвістичної сугестивності політичних рекламних слоганів : дис. ... докт. філол. наук. Одеса : Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2021. 515 с.
10. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : монографія. Одеса : Астропринт, 2001. 344 с.
11. Кутуза Н.В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 736 с
12. Мосейчук О. М. Публіцистичний дискурс як контекст реалізації комунікативного впливу на масового адресата. *Вісник Житомирського державного університету*. 2012. Вісник 65. Філологічні науки. С. 174–177. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/9237/1/34.pdf>
13. Плясун О. М. Лінгвістичне моделювання іміджу України у ЗМІ : дис. ... наук. ступеня доктора філософії. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021. 222 с.
14. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 274 с.
15. Романченко А. П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти : монографія. Одеса : Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2019. 541 с.
16. Свириденко О. М. Містифікація як різновид літературної гри в «Листах з хутора» П. Куліша. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 7. Т. 2. С. 150–155. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/7/part_2/32.pdf
17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
18. Словник української мови: В 20-ти т. Київ : Наукова думка; Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2012 — 2024. URL: <https://sum.in.ua/s/rivnovelyukj> (дата звернення: 20.05.2024).
19. Сорокіна Л. Комунікативна стратегія vs. маніпулятивна стратегія. *Актуальні питання іноземної філології*. 2015. № 2. С. 187–191. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10960/1/akpif_2015_2_34.pdf

20. Фрасинюк Н. Мовні засоби вираження персуазивності в політичному дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 32. Т. 2. С. 130–133. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/32_2020/part_2/24.pdf
21. Харитонова Д. Д. Український політичний дискурс: когнітивно-семантичні та прагмакомунікативні виміри: дис. ... канд. філол. наук. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2019. 212 с.
22. Шкіцька Ірина Юрїївна. Маніпулятивна стратегія позитиву в українській мові: дис. ... докт. філол. наук. Тернопіль, 2012. 484 с. <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/1576>
23. Goldt R. Lektüren eines Präsidenten: Hegemoniale Geschichtsnarrative des russischen Ukrainediskurses: Hegemoniale Geschichtsnarrative des russischen Ukrainediskurses. *Die Ukraine als Objekt russischer Großmachtsprüche Sprachen, Identitäten und Diskurse* : Bjorn Wiemer / Rainer Goldt (Hg.). Berlin: Frank & Timme GmbH Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2024. S. 251–322.
24. Janich N. Werbekommunikation pragmatisch: Handbuch Werbekommunikation. Sprachwissenschaftliche und interdisziplinäre Zugänge. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH & Co. KG, 2012. 508 S.
25. Компакт-Lexikon Marketingpraxis: 2.200 Begriffe nachschlagen, verstehen, anwenden. Wiesbaden: Springer-Verlag, 2014. 344 S.
26. Lakoff R. T. Persuasive discourse and ordinary conversation, with examples from advertising. *Analyzing discourse : Text and Talk* / Deborah Tannen. Georgetown University Press, 1982. P. 25-42.
27. Stscherbak O. Zusammenwirken der linguistisch-rhetorischen Strategien in den deutschen Nachrichten im Internet. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2018. Вип. 11. С. 93-100.

References

1. Batsevych, F. (2004), *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky [Basics of communicative linguistics]*. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia». [in Ukrainian].
2. Biloshytska, V.O. (2017), *Komunikatyvna osobystist yak fenomen politychnoi linhvokultury (na materialy analitychnykh statei ukrainskykh, anhliiskykh ta frantsuzkykh masmedia) [Communicative personality as a phenomenon of political linguistic culture (based on analytical articles of Ukrainian, English and French mass media)]*: dys. ... kand. filol. nauk. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. 480 p. [in Ukrainian].
3. Burak, A., Vozniak, Ya. (2009), *Zastosuvannya manipulyatyvnykh tekhnolohii u komertsii reklami yak riznovydy masovoi komunikatsii [Application of manipulative technologies in commercial advertising as a type of mass communication]*. Humanities & social sciences 2009. 14–16 travnia 2009 r., Lviv, pp. 239–241. [in Ukrainian]
4. Voitiuk, V. I. (1982), *Psykhologichnyi slovnyk [Psychological dictionary]* / [red. V. Voitiuk]. Kyiv : Vyshcha shkola. 346 p. [in Ukrainian].

5. Hohorenko, O.V. (2024), *Neirolinhvosemiotychna model publitsystychnoho kino-dyskursu: stratehii vplyvu [Neurolinguistic semiotic model of journalistic film discourse: strategies of influence]*: dys. ... dokt. filol. nauk. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova, 2024. 491 p. [in Ukrainian].
6. Dudechko, L. (2013), Spetsyfika verbalnoi reprezentatsii manipulyatyvnykh tekhnologiy u suchasnomu reklamnomu dyskursi [Specificity of verbal representation of manipulative technologies in modern advertising discourse]. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii* (3 (3)), pp. 52–55. https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/8899/1/Dudechko_L.PDF [in Ukrainian].
7. Zahnitko, A. (2019), Komunikatyvno-stratehichni typy movlennievo-myslennievnykh manipulyatsii: chas Vedmedyka Voldo [Communicative and strategic types of speech and thought manipulation: the time of Waldo the Bear]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva* (26/2), pp. 203–217. <https://cutt.ly/1aOZI8m> [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2019.26.181740> [in Ukrainian].
8. Karpik, M.I., Ivasiuk, R.P. (2022), Manipulyatyvna stratehiia ta yii taktyky u nimetskomovnomu reklamnomu dyskursi [Manipulative strategy and its tactics in German-language advertising discourse]. *Zakarpatski filolohichni studii* (24/1), pp. 109–113. http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/24/part_1/21.pdf. [in Ukrainian].
9. Kovalevska, A.V. (2021), *Metamodel linhvistychnoi suhestyvnosti politychnykh reklamnykh slohaniv [A metamodel of the linguistic suggestiveness of political advertising slogans]*: dys. ... dokt. filol. nauk. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova. 515 p. [in Ukrainian].
10. Kovalevska, T. Yu. (2001), *Komunikatyvni aspekty neirolinhvistychnoho prohramuvannia [Communicative aspects of neurolinguistic programming]*: [monohrafiia]. Odesa: Astroprint. 344 p. [in Ukrainian].
11. Kutuza, N.V. (2018), *Komunikatyvna suhestiia v reklamnomu dyskursi: psyholinhvistychnyi aspekt [Communicative suggestion in advertising discourse: psycholinguistic aspect]*: [monohrafiia]. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho. 736 p. [in Ukrainian].
12. Moseichuk, O.M. (2012,) Publitsystychnyi dyskurs yak kontekst realizatsii komunikatyvnoho vplyvu na masovoho adresata [Journalistic discourse as a context for implementing communicative influence on a mass addressee]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu* (65), pp. 174–177. [in Ukrainian].
13. Pliasun, O.M. (2021), *Linhvistyчне modeliuвання imidzhu Ukrainy u ZMI [Linguistic modeling of the image of Ukraine in mass media]*: dys. ... nauk. stupenia doctora filosofii. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. 222 p. [in Ukrainian].
14. *Psyholohichniy slovnyk [Psychological dictionary]* / avt.-uklad. V. V. Syniavskiy, O. P. Serhieienkova; red. N. A. Pobirchenko. Kyiv: Naukovyi svit, 2007. 274 p. [in Ukrainian].
15. Romanchenko, A.P. (2019), *Elitarna movna osobystist u prostori naukovoho dyskursu: komunikatyvni aspekty [Elite language personality in the space of scientific discourse: communicative aspects]*: [monohrafiia]. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova. 541 p. [in Ukrainian].

16. Svyrydenko, O.M. (2019), Mistyfikatsiia yak riznovyd literaturnoi hry v «Lystakh z khutora» P. Kulisha [Mystification as a kind of literary game in «Letters from the farm» by P. Kulish]. *Zakarpatski filolohichni studii* (7/2), pp. 150–155. http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/7/part_2/32.pdf [in Ukrainian].
17. Selivanova, O.O. (2008), *Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy [Modern linguistics: directions and problems]*. Poltava: Dovkillia-K. 712 p. [in Ukrainian].
18. *Slovnnyk ukrainskoi movy (2012 — 2024) [Dictionary of the Ukrainian language]: V 20-ty t.* Kyiv: Naukova dumka; Ukrainnyi movno-informatsiinyi fond NAN Ukrainy, <https://sum.in.ua/s/rivnovelykyj> [in Ukrainian].
19. Sorokina, L. (2015), Komunikatyvna stratehiia vs. manipulyativna stratehiia [Communicative strategy vs. manipulative strategy]. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii* (2), pp. 187–191. https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10960/1/akpif_2015_2_34.pdf [in Ukrainian].
20. Frasyuniuk, N. (2020), Movni zasoby vyrazhennia persuazyvnosti v politychnomu dyskursi [Linguistic means of expressing persuasiveness in political discourse]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* (32/2), pp. 130–133. http://www.aphn-journal.in.ua/archive/32_2020/part_2/24.pdf. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/32.214685> [in Ukrainian].
21. Kharytonova, D.D. (2019), *Ukrainskyi politychnyi dyskurs: kohnityvno-semantychni ta prahmakomunikatyvni vymiry [Ukrainian political discourse: cognitive-semantic and pragmatic-communicative dimensions]: dys. ... kand. filol. nauk.* Kyiv: Kyivskyyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. 212 p. [in Ukrainian].
22. Shkitska, I.Yu. (2012), *Manipulyativna stratehiia pozytyvu v ukrainskii movi [Manipulative strategy of positivity in the Ukrainian language]: dys. ... dokt. filol. nauk.* Ternopil. 484 p. [in Ukrainian].
23. Goldt, R. (2024), Lektüren eines Präsidenten: Hegemoniale Geschichtsnarrative des russischen Ukrainediskurses: Hegemoniale Geschichtsnarrative des russischen Ukrainediskurses. *Die Ukraine als Objekt russischer Großmachtsansprüche Sprachen, Identitäten und Diskurse* : Bjorn Wiemer / Rainer Goldt (Hg.). Berlin: Frank & Timme GmbH Verlag für wissenschaftliche Literatur. S. 251–322. [in English].
24. Janich, N. (2012), *Werbekommunikation pragmatisch: Handbuch Werbekommunikation. Sprachwissenschaftliche und interdisziplinäre Zugänge.* Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH & Co. KG. 508 S. [in English].
25. *Kompakt-Lexikon Marketingpraxis* (2014): 2.200 Begriffe nachschlagen, verstehen, anwenden. Wiesbaden: Springer-Verlag. 344 p. [in English].
26. Lakoff, R.T. (1982), Persuasive discourse and ordinary conversation, with examples from advertising. *Analyzing discourse : Text and Talk* / Deborah Tannen. Georgetown University Press, pp. 25-42. [in English].
27. Stscherbak, O. (2018), Zusammenwirken der linguistisch-rhetorischen Strategien in den deutschen Nachrichten im Internet. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk* (11), pp. 93-100. [in German].

O. Karpenko,

*ScD in Philology, Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Head of the English Grammar Department
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5576-6781>;*

V. Neklesova,

*ScD in Philology, Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Professor of the English Grammar Department
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2376-2986>;*

A. Tkachenko,

*PhD in Philology, Associate Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Associate Professor of the English Lexicology and Stylistics Department
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0274-8752>;*

M. Karpenko,

*PhD in Philology, Associate Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Associate Professor of the English Grammar Department
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0308-5284>*

SENSORY MODALITY IN ADVERTISING DISCOURSE

The article is dedicated to the study of sensory modalities in advertising discourse. Advertising discourse refers to the language and communication strategies employed in advertising messages as cohesive texts deeply embedded in real-life contexts amidst numerous accompanying background elements within an integrated communicative environment. It encompasses the linguistic choices, persuasive techniques, and stylistic features used to convey marketing messages to a target audience, aiming at attracting attention, creating desire, and encouraging action, typically towards purchasing a product or service. The aim of this article is to analyze the ways of realizing sensory modalities in advertising discourse. The object of the research is advertising discourse, the subject being manifestations of sensory modalities in advertisements. The factual material of the research was selected from the collections of popular or iconic advertisements. Advertising discourse often appeals to emotions and utilizes visual elements to communicate the intended message effectively and influence consumer behaviour. The heterogeneity of advertisements, represented by a phrase alone or in combination with a static or dynamic visual image or acoustic accompaniment, these combinations vary

significantly, increasing the desirability of the advertised product to impress us daily. Different sensory modalities — visual, associated with images; auditory, associated with sounds and their perception; and kinesthetic, associated with physical sensations, as well as their manifestations, reflected in certain speech predicates – influence how we think, feel, mentally represent our experiences and make choices. The application of sensory modalities in advertising discourse is observed on three levels: on the first level, we deal with the material representation of the advertising message that results in different communicative types of advertisements; on the second level, the preferred representational system is revealed via predicates or the sensory-based words; on the third level, product names, pragmatonyms, become the bearers of sensory information, consequently appealing to human senses.

Key words: advertising discourse, sensory modality, visual, auditory, kinesthetic.

О. Ю. Карпенко,

д-р філол. наук, проф.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

завідувач кафедри граматики англійської мови

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5576-6781>;

В. Ю. Неклесова,

д-р філол. наук, проф.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

професор кафедри граматики англійської мови

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2376-2986>;

Г. В. Ткаченко,

канд. філол. наук, доц.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0274-8752>;

М. Ю. Карпенко,

канд. філол. наук, доц.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

доцент кафедри граматики англійської мови

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0308-5284>

СЕНСОРНА МОДАЛЬНІСТЬ В РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню сенсорних модальностей у рекламному дискурсі. Рекламний дискурс відноситься до мовних і комунікаційних стратегій, що використовуються в рекламних повідомленнях як зв'язних текстах, глибоко вбудованих у контексти реального життя серед численних супровідних фонових елементів

в інтегрованому комунікативному середовищі. Він охоплює мовний вибір, методи переконання та стилістичні особливості, які використовуються для передачі маркетингових повідомлень цільовій аудиторії, спрямованих на привернення уваги, створення бажання та заохочення до дій, як правило, щодо придбання продукту чи послуги. Метою статті є аналіз способів реалізації сенсорних модальностей у рекламному дискурсі. Об'єктом дослідження є рекламний дискурс, предметом — прояви чуттєвих модальностей у рекламі. Фактичний матеріал дослідження було відібрано з добірок популярної чи культової реклами. Рекламний дискурс часто звертається до емоцій і використовує візуальні елементи для ефективної передачі повідомлення та впливу на поведінку споживача. Неоднорідність реклами, представлена окремою фразою, або в поєднанні зі статичним чи динамічним візуальним зображенням, акустичним супроводом, причому ці поєднання значно варіюються, підвищуючи бажаність рекламованого продукту, справляє на нас враження щодня. Різні сенсорні модальності — візуальні, пов'язані з образами, слухові, пов'язані зі звуками та їх сприйняттям, і кінестетичні, пов'язані з фізичними відчуттями, а також їхніми проявами, відображеними в певних мовленнєвих предикатах, — впливають на те, як ми думаємо, відчуваємо, подумки представляємо наш досвід і робимо вибір. Застосування сенсорних модальностей у рекламному дискурсі спостерігається на трьох рівнях: на першому рівні ми маємо справу з матеріальною репрезентацією рекламного повідомлення, результатом якого є різні комунікативні типи реклами; на другому рівні репрезентативна система, якій надається перевага, розкривається через предикати або сенсорні слова; на третьому рівні назви продуктів, прагматоніми, стають носіями сенсорної інформації, а отже, апелюють до органів чуття людини.

Ключові слова: рекламний дискурс, сенсорна модальність, візуальний, аудіальний, кінестетичний.

This article is dedicated to advertising discourse, which has been the centre of scientific attention for years. Our research is aimed at its linguistic peculiarities. At the same time, the investigators were not concerned with the application of the sensory modality theory, which we will borrow from neurolinguistic programming to advertising discourse analysis, making this particular vector of scientific research **relevant**.

The term **discourse** is many-sided and multi-fold, incorporating four main trends of its employment [20, с. 120]:

- an immersed in life coherent **text** within the context of accompanying factors;
- an integrated communicative **situation**;
- a **style** of linguistic communication;
- a pattern of linguistic **behavior** in a particular social sphere.

It is necessary to outline the essence of advertising discourse. We suggest the following definition: **advertising discourse refers to the language and communication strategies employed in advertising messages as cohesive texts deeply embedded in real-life contexts amidst numerous accompanying background elements within**

an integrated communicative environment. It encompasses the linguistic choices and persuasive techniques of the addresser and stylistic features of advertisements used to convey marketing messages to a target audience, aiming at attracting the attention of the addressee, creating desire, and encouraging action, typically towards purchasing a product or service. Advertising discourse, in other words, is “a complex communicative and cognitive process, not only reflecting knowledge about the world but also conveying a new “glossy world” in accordance with the aesthetic, pragmatic and value orientations of the author” [1, c. 3651].

Any advertising message is “a complex semiotic unity, representing a chain of sign components, presented through structural components ..., fully adapted to implement the basic goal — the impact on the target audience to achieve the desired effect” [1, c. 3657]. A simplified view of the linguistic component of the advertisement states that “the meaning produced from the interplay between **Lead** and **Announcement** is constructed or modified by the **Enhancer**”, followed by **Call — and — Visit Information**, the linguistic component is frequently combined with the visual **Lead**, **Display**, and **Emblem**. Both linguistic and visual components allow us to treat the advertisement as a single, unified commodity [11, c. 147].

The aim of this article is the analysis of the ways of realization of sensory modalities in advertising discourse. **The object** of the research is advertising discourse, **the subject** being manifestations of sensory modalities in advertisements. **The factual material** of the research was selected from the collections of popular or iconic advertisements such as *30 Famous Print Ads That Went Viral* (<https://contentfuel.co/famous-print-ads/>), *The 15 ad campaigns that made marketing history* (<https://www.typeform.com/blog/opinions-and-expertise/ad-campaigns/>) and the like.

Actualization of sensory modalities in advertising is carried out on three levels, resembling a pyramid. **On the first level**, we deal with the material representation of the advertising message. The heterogeneity of advertisements, represented by a phrase alone or in combination with a static or dynamic visual image or acoustic accompaniment, these combinations vary significantly, increasing the desirability of the advertised product, impresses us daily. Several communicative types of advertisements may be deciphered, presenting purely **verbal** information, such as printed text; **visual** information, such as an image; **audial** information, as a radio advertisement; multimedia message, as in a TV commercial. Currently, investigations are aimed at establishing the most effective way of influencing the target group [5, 17].

On the second level, we proceed to the main point of our discussion: what **sensory modality** is and how it enhances the desire to acquire a new product. This question sends us back to the 7th and 6th centuries BCE to the ancient Indian philosophical system of Sankhya of Kapila. Explaining the nature of reality, this system distinguishes five Primary Elements (sound, touch, colour, taste, and smell) [12, c. 65]. According to Kapila, with the help of these senses and organs, a person interacts with the world, feeling pleasure and pain, which we can consider as the beginning of the theory of perception known to us today, distinguishing sensory modalities.

A similar theory regarding sensory modalities was developed by Aristotle in the treatise *De Anima*, which deals, in particular, with the mental faculties of living beings (nutritional, appetitive, sensual, locomotive and thinking power) [3, c.18] and five senses are distinguished (sight, hearing, smell, taste and touch), which provide a person with various types of information about the surrounding world [3, c. 33]. Aristotle noted the role of feelings in perception and cognition and distinguished sensory modalities on the basis of their objects and *modus operandi*.

That is, the concept of sensory modalities, as we now understand it, has been refined and developed over centuries of scientific research and remains a key area of research in fields such as cognitive psychology and cognitive linguistics. The idea that different sensory modalities can influence how we think and feel has also been incorporated into various linguistic approaches, including neurolinguistic programming, where the concept of **sensory modalities**, which R. Bandler and J. Grinder have called **representational systems**, is used to understand how people mentally represent their experiences: “There are three main input channels through which we as humans receive information about the world around us — sight, hearing and kinesthetic (body sensation). (The other two commonly accepted input channels — smell and taste — are apparently rarely used as ways of receiving information about the world).” [4, c. 5]. Accordingly, three **major** and two **minor sensory modalities** are distinguished: **visual**, associated with images and visual stimuli, **auditory**, associated with sounds and their perception, **kinesthetic**, associated with touch and physical sensations, as well as **olfactory**, associated with smell, and **gustatory**, associated with taste, and their manifestations are reflected in certain speech predicates.

When applied to the **teaching** process [9, c. 140], this method of perception of information, outlining four possible preferences in delivering information are deciphered (V — visual, R — reading/writing, A — aural, K — kinesthetic):

- “diagrammatic material often used by teachers to symbolize information (e.g., graphs, charts, flow charts, models, and all the symbolic arrows, circles, hierarchies and other devices);
- “printed words from which some students appear to get a greater or lesser degree of understanding”;
- lectures, tutorials, and discussions;
- “the use of experience and practice (simulated or real)”.

Busan [6] applied this classification to **learning** styles, returning to three basic modalities proposed by Bandler and Grinder: “among the 73% of students who prefer only one learning style: 45% are visual learners, 36% are auditory learners and 19% are kinesthetic”. It should be noted that “these data differ greatly from those generally accepted for the general population that is 65% for visual learners, 30 % for auditory learners and 5% for kinesthetic learners”.

The preferred representational system is revealed via **predicates** or the sensory-based words in the used language, “recognised as a key identifier of dependence to sensory modalities” [2, c.5].

We can see the examples of speech predicates, including the main classes of visual, auditory and kinesthetic ones:

Visual Predicates	Auditory Predicates	Kinesthetic Predicates
Imagine	Talk through	Hold on
Focus	Tune in	Put finger on
Look at	Listen to	Strikes me
Point out	Rings a bell	Get a grip of
Seeing it	Explains it	Close fist
Show it	Deaf to	Tingling
Blind to	Crashing down	No stomach for it
In a flash	Hear me out	Hanging on
An eyeful	A little voice	In touch with
Bright as day	Lowering the tone	A handful
Dark as night	Harmony	Touched me
Drawing a blank		

Fig. 1. Sensory speech predicates.

From: *Unleash Your Potential*

<https://unleashyourpotential.org.uk/influential-communication-communicating-in-everyones-language/lanagauge-communcation-prefernces-predicates/>

Analysis of the collected material allows all ads to be divided into several groups: **visual, auditory, kinesthetic, olfactory, gustatory, and polymodal.**

Visual advertisements are quite common. They are primarily represented by a static visual image, which consists of a picture that can be accompanied by a text, or simply from a text printed in a certain way. “In the modern advertising, visual elements are critical in conveying information to the audience. Designers often simplify and emphasize key elements, aligning with the Gestalt concept of perceiving a visual image as a unified whole” [15, c. 3].

Such advertisements contain visual predicates, for instance, *look, imagine, point, bright*, as in the following example:

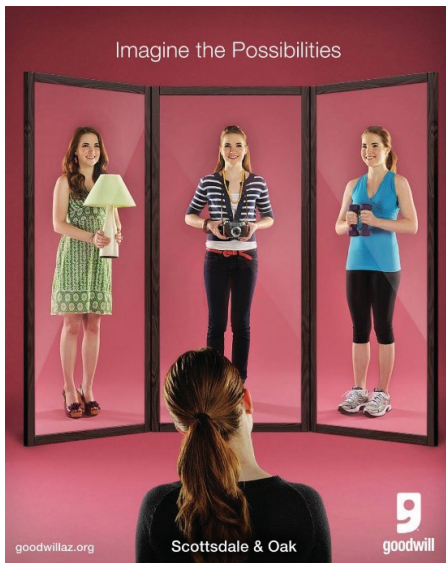

Fig. 2. Realisation of the visual predicate *imagine*.

In this advertisement, the predicate *imagine* appeals the the visual representational system. The same cognitive process is realised in the following advertisement via the predicate *bright*:

Fig. 3. Realisation of the visual predicate *bright*.

Auditory advertisements are based on the actualization of the audio channel of information perception or its imitation with the help of speech predicates. Here, we include examples with corresponding verbal components such as *loud*, *listening* in the following examples:

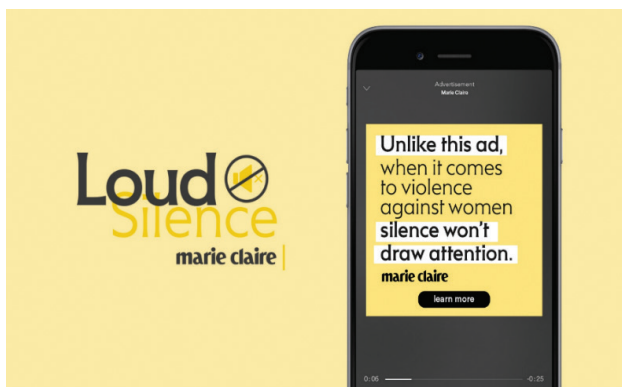

Fig. 4. Realisation of the auditory predicates loud, silence.

Fig. 5. Realisation of the auditory predicate listening.

Kinesthetic ads are usually represented by images of movements, fragments from films, clips, gifs, that is, it is a dynamic image that incorporates the movement of characters or depicted objects or contains speech predicates related to movement. We can illustrate this with examples from the following advertising messages with such predicates as *do*, *touch*, *feel*, as in the examples below:

Fig. 6. Realisation of the kinesthetic predicate do.

Fig. 7. Realisation of the kinesthetic predicate touch.

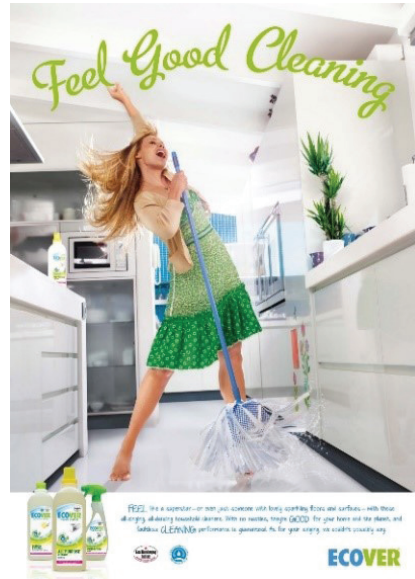

Fig. 8. Realisation of the kinesthetic predicates feel, cleaning.

Olfactory ads are related to the presentation of smells, as we can see in the following messages with such predicates as *smell*, *aroma*:

Fig. 9. Realisation of the olfactory predicate smell.

Fig. 10. Realisation of the olfactory predicates aroma, fresh.

Notable is the application of the olfactory predicates in the name of the product in the last example, which will be discussed further in this article.

Gustatory advertisements are based on taste reflection in the text. The corresponding speech predicates (*taste, sweet*) implement this sensory modality, as illustrated below:

Fig. 11. Realisation of the gustatory predicate taste.

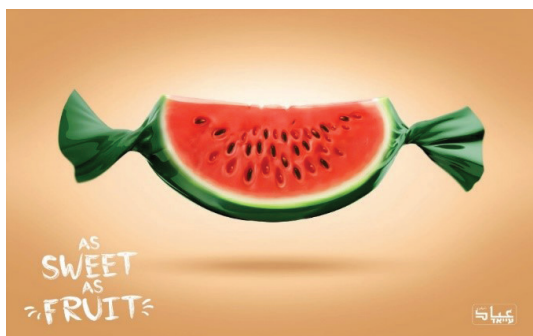

Fig. 12. Realisation of the gustatory predicate sweet.

On the **third level**, names of products, pragmatonyms, come into action. The study of sensory modalities of brand names of perfumes was applied by E. Bila [19], who established that the dominant position belongs to aromatonyms (names of perfumes) with kinesthetic predicates with tactile, olfactory and motor elements, as well as visual aromatonyms with colour designations and isolated cases of auditory aromatonyms. Danesi states that the names given to high fashion items, especially the use of the manufacturer's name "assigns an aura of artistry, craftsmanship, and superior quality to the product" [7, c. 6], because "when people buy an Armani or a Gucci product, for instance, they feel that they are buying a painting, a sculpture, a work of art to be displayed on the body; when they buy *Poison*, by Christian Dior, they sense that they are buying a dangerous, but alluring, love potion; when they buy *Moondrops*, *Natural Wonder*, *Rainflower*, *Sunsilk*, or *Skin Dew* cosmetics they might feel that they are acquiring some of nature's beauty resources" [8, c. 236].

Product names frequently become the bearers of sensory information, consequently appealing to human senses. A bright example is the *Johnnie Walker* line of products, presented on the official site of the manufacturer as *Johnnie Walker Colours*, realizing visual sensory modality: *Johnnie Walker Red Label*, *Black Label*, *Double Black*, *Gold Label Reserve*, *Platinum Label 18 Years Old*, *Blue Label* (there also used to be *Green Label* before) [13]. Notable is that the brand was created by John Walker, whose surname comes from cloth-fulfilling, a pre-industrial stage of thickening wool by beating with hands and feet [18], simultaneously having a transparent inner form, connected with the movement. It inspired the advertising campaign back at the beginning of the 20th century, "*Johnnie Walker: Born 1820, still going strong*", featuring the Striding Man. As it is possible to see, a potent kinesthetic component emerges on the scene, thus creating a **polymodal** message, a synesthesia of **visual** and **kinesthetic** sensory modalities:

Fig. 13. *Johnnie Walker advertisement (the beginning of the 20th century)*

By the end of the century, the image in the advertisement was changed, reversing the direction of movement and another slogan was introduced: “*Keep Walking*”, again emphasizing the **kinesthetic** components of the advertising campaign.

JOHNNIE WALKER.

KEEP WALKING.

Fig. 14. Johnnie Walker advertisement (the end of the 20th century)

We may have a look at the top-selling Amazon perfumes (as of April 2024), establishing what sensory modalities are actualized by these product names:

Table 1. Sensory Modalities in the Names of Perfumes

Sensory modality	Product name
Visual	Blue Japanese Cherry Blossom Bright Crystal White Diamonds Cloud La Vie Est Belle Curve
Auditory	—
Kinesthetic	Pure Seduction Tease Crave Really Ripped Abs Rave Now
Olfactory	Cheirosa Choco Musk Spice & Black Vanilla Crème Vanille Bare Vanilla Honey Oud
Gustatory	Cotton Candy Sweet Tooth

As is seen, the dominant place is taken by visual, olfactory and kinesthetic pragmatonyms; no auditory product names were found here (if we consider a wider range of perfume names, it will be possible to find those that realize auditory modality, as in *French Waltz, Tango, Violin Music*). It illustrates not only the wide employment of such a powerful instrument of influence as sensory modalities but also the dominant semantic fields for every subdivision: precious stones, sexual desire, vanilla smell and sweet taste.

Various sensory modalities — visual, linked to images; auditory, related to sounds and their perception; kinesthetic, connected to physical sensations; olfactory, associated with smells; and gustatory, linked to taste — along with their expressions in specific speech predicates, shape how we think, feel, mentally represent our experiences, and make decisions, since the consumer “who grasps the ad forms an unconscious bond with the ad through the narrative analysis that builds on the impact of its creative features” [14, c. 723].

In fact, the addressee of the advertisement creates (and buys) an image of herself, a gestalt of a possible “experience that, when considered as a whole, has qualities that are more than the total of all its parts” [10] — that of a beautiful woman, wearing her perfume as an haute couture outfit, of a successful businessman, driving an exclusive car, of a happy child, drinking Christmas Coca-Cola: “Brand messages are powerful as they advocate causes and ideals ... through repetitive and omnipresent messages whose ultimate goal is to influence the target audience’s behavior” [16]. Different sensory modalities play a significant role in shaping our cognitive and emotional processes. These sensory experiences, along with their corresponding expressions in language, influence our thought patterns, emotional responses, mental representations of experiences, and the decisions we make.

Further avenues of research are to embrace the employment of sensory modalities in other types of discourse, thus allowing the final comparison of their scope and aims.

Литература

1. *Abdullaeva S. V.* Structural Components of the Advertising Discourse. *Journal of Positive School Psychology*. 2022. Vol. 6 (2), P. 3651–3660.
2. *Amirhosseini M. N., Kazemian N.* Automating the process of identifying the preferred representational system in Neuro Linguistic Programming using Natural Language Processing. *Cognitive Processing*, 2019. Vol. 20 (4). URL: https://www.researchgate.net/publication/331532314_Automating_the_process_of_identifying_the_preferred_representational_system_in_Neuro_Linguistic_Programming_using_Natural_Language_Processing#fullTextFileContent
3. *Aristotle.* De Anima (On the Soul). 2016. URL: https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2016/12/aristotle_anima_final.pdf
4. *Bandler R., Grinder J.* The Structure of Magic, Vol II. Palo Alto: Science and Behavior Books, 1976. URL: https://kupdf.net/download/the-structure-of-magic-vol-ii-by-richard-bandler-and-john-grinder_5af7c39ee2b6f5ef61bb25be_pdf

5. Bellman S., Arismendes Sh., Varan D. Can muted video advertising be as effective as video advertising with sound? *SN Business & Economics*, 2021. Vol.1 (1), P.1–27.
6. Buşan A.-M. Learning styles of medical students — implications in education. *Current health sciences journal*, 2014. Vol. 40 (2), P. 104–110. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4340450/>
7. Danesi M. Advertising Discourse. *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. 1 st edn. John Wiley & Sons, Inc., 2015. P. 1–10. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781118611463.wbielsi137>
8. Danesi M. Understanding Media Semiotics. 2nd edn. Bloomsbury Publishing, New York, 2018. 300 p.
9. Fleming N. D., Mills C. Not Another Inventory, Rather a Catalyst for Reflection. *To Improve the Academy: A Journal of Educational Development*, 2018. Vol. 246, P. 137–155. URL: <https://digitalcommons.unl.edu/podimproveacad/246>
10. Gestalt. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/gestalt>
11. Herman H., Sulistyani S., Ngongo M., Fatmawati E., Saputra N. The Structures of Visual Components on a Print Advertisement: A Case on Multimodal Analysis. *Studies in Media and Communication*, 2022. Vol. 10 (2), P. 145–154. URL: https://www.researchgate.net/publication/363838285_The_Structures_of_Visual_Components_on_a_Print_Advertisement_A_Case_on_Multimodal_Analysis
12. Íśvara Kṛṣṇa Sāmkhya Kārikā. Madras: Sri Ramakrishna Math, 1995. URL: <https://estudantedavedanta.net/Samkhya-Karika.pdf>
13. Johnnie Walker Colours. URL: <https://www.johnniewalker.com/en-kr/our-whisky/johnnie-walker-colours/>
14. Liyanage D. The Impact of the Advertising Discourse on Consumer Persuasion. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 2020. Vol. 10 (12), P. 710–724. URL: https://www.researchgate.net/publication/347915810_The_Impact_of_the_Advertising_Discourse_on_Consumer_Persuasion#fullTextFileContent
15. Lu Y. An Investigation of Gestalt Principles in Advertising Design. *Arts, Culture and Language*, 2023. Vol. 1(4), P. 1–4. URL: <https://www.deanfrancispress.com/index.php/al/article/view/230>
16. Mokhtar A., Kasiry F. A Gestalt and Semiotic Analysis of Brand Communication on Disability Inclusion: The Case of Malaysia and The US. *Intellectual Discourse*, 2023. Vol. 31 (1). URL: <https://doi.org/10.31436/id.v31i1.1848>
17. Purnell E.M. Comparing the Effectiveness of Visual Versus Auditory Advertising Through the Use of Electroencephalography (EEG) and Electromyography (EMG). 2017. URL: <https://digitalcommons.lmu.edu/honors-research-and-exhibition/2017/section-02/2/>
18. Walker. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/word/Walker>
19. Біла Є. Модальність ароматонімів. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство*, 2017. Вип. 1 (27). URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8340/1/Bila.pdf>
20. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 716 с.

References

1. Abdullaeva, S. V. (2022), Structural Components of the Advertising Discourse. *Journal of Positive School Psychology*, 6(2), pp. 3651–3660. [in English].
2. Amirhosseini, M. N., Kazemian, N., (2019), Automating the process of identifying the preferred representational system in Neuro Linguistic Programming using Natural Language Processing. *Cognitive Processing*, 20(4). Available at: https://www.researchgate.net/publication/331532314_Automating_the_process_of_identifying_the_preferred_representational_system_in_Neuro_Linguistic_Programming_using_Natural_Language_Processing#fullTextFileContent [in English].
3. Aristotle (2016), *De Anima (On the Soul)*. Available at: https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2016/12/aristotle_anima_final.pdf [in English].
4. Bandler, R., Grinder, J. (1976), *The Structure of Magic*, Vol II. Palo Alto: Science and Behavior Books, Inc. Available at: https://kupdf.net/download/the-structure-of-magic-vol-ii-by-richard-bandler-and-john-grinder_5af7c39ee2b6f5ef61bb25be_pdf [in English].
5. Bellman, S., Arismendes, Sh., Varan, D. (2021), Can muted video advertising be as effective as video advertising with sound? *SN Business & Economics*, Vol.1, issue 1, pp. 1–27. [in English].
6. Buşan, A.-M. (2014), Learning styles of medical students — implications in education. *Current health sciences journal*, 40(2), pp. 104–105. Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4340450/> DOI: 10.12865/CHSJ.40.02.04 [in English].
7. Danesi, M. (2015), Advertising Discourse. *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. 1 st edn. John Wiley & Sons, Inc. Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781118611463.wbielsi137> [in English].
8. Danesi, M. (2018), *Understanding Media Semiotics*. 2nd edn. Bloomsbury Publishing. [in English].
9. Fleming, N. D., Mills, C. (1992), Not Another Inventory, Rather a Catalyst for Reflection. *To Improve the Academy: A Journal of Educational Development*, 246, pp. 137–155. Available at: <https://digitalcommons.unl.edu/podimproveacad/246> [in English].
10. Gestalt (no date) *Cambridge Dictionary*. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/gestalt> [in English].
11. Herman, H. et al. (2022), “The Structures of Visual Components on a Print Advertisement: A Case on Multimodal Analysis”. *Studies in Media and Communication*, 10(2), pp. 145–154. Available at: https://www.researchgate.net/publication/363838285_The_Structures_of_Visual_Components_on_a_Print_Advertisement_A_Case_on_Multimodal_Analysis [in English].
12. Īśvara, Kṛṣṇa (1995), *Sāmkhya Kārikā*. Madras: Sri Ramakrishna Math. Available at: <https://estudentavedanta.net/Samkhya-Karika.pdf> [in English].
13. Johnnie Walker Colours (no date) Available at: <https://www.johnniewalker.com/en-kr/our-whisky/johnnie-walker-colours/> [in English].

14. Liyanage, D. (2020), The Impact of the Advertising Discourse on Consumer Persuasion. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 10(12), pp. 710–724. Available at: https://www.researchgate.net/publication/347915810_The_Impact_of_the_Advertising_Discourse_on_Consumer_Persuasion#fullTextFileContent [in English].
15. Lu, Y. (2023), An Investigation of Gestalt Principles in Advertising Design. *Arts, Culture and Language*, 1(4), pp. 1–4. Available at: <https://www.deanfrancispress.com/index.php/al/article/view/230> [in English].
16. Mokhtar, A., Kasirye, F. (2023), A Gestalt and Semiotic Analysis of Brand Communication on Disability Inclusion: The Case of Malaysia and The US. *Intellectual Discourse*, 31(1). Available at: <https://doi.org/10.31436/id.v31i1.1848> [in English].
17. Purnell, E. M. (2017), Comparing the Effectiveness of Visual Versus Auditory Advertising Through the Use of Electroencephalography (EEG) and Electromyography (EMG). Available at: <https://digitalcommons.lmu.edu/honors-research-and-exhibition/2017/section-02/2/> [in English].
18. Walker (no date) *Online Etymology Dictionary*. Available at: <https://www.etymonline.com/word/Walker> [in English].
19. Bila, E. (2017), Modalnist aromatonymiv [“The Modality of aromatonyms”]. *Naukovi zapysky TNPU. Serii: Movoznavstvo* [Scientific notes of TNPU. Series: Linguistics], 1(27). Available at: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8340/1/Bila.pdf> [in Ukrainian].
20. Selivanova, O. O. (2011), *Linhvistychna entsyklopediia* [A Linguistic encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K. [in Ukrainian].

УДК: 81'23

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309465>

Т. Ю. Ковалевська,

д-р філол. наук, проф.,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
завідувачка кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5956-2599>;

О. В. Денисевич,

канд. філол. наук, доц.,

*Вища школа соціальних досліджень,
Інститут філософії та соціології Польської академії наук,
запрошений дослідник*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4371-136X>

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ ДІМ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

З початком війни українці зазнали багато тяжких втрат та болісних змін. Однією з таких змін звичного способу життя став вимушений переїзд у безпечніші зони проживання, пошук прихистку, тимчасового дому — базової цінності у психоментальному просторі українців. Проте саме це поняття у реаліях війни зазнало моральних, етичних, семантичних трансформацій у концептуальній та мовній картині світу наших співвітчизників. Виявити цю динаміку, з'ясувати смислові доміанти усвідомлення аналізованого поняття, вектори його сприйняттєвих характеристик надає змогу психолінгвістична інтерпретація, насамперед асоціативний експеримент, який уможлиблює отримання «живих», актуальних моделей процесів глибинної реконструкції оточуючого світу. Об'єктом дослідження є асоціативне значення поняття ДІМ як базового в системі ціннісних координат українців, предметом — сприйняттєва специфіка цього поняття в умовах російсько-української війни. Провідним методом, застосованим у роботі, став експериментальний — вільний асоціативний експеримент, а також аналіз отриманих результатів та подальший синтез для отримання об'єктивних узагальнень та верифікації авторських гіпотез, пов'язаних із припущенням про семантичну динаміку базових понять під дією кризових екзогенних факторів. Також застосовано методи компонентного, описового та порівняльного аналізу. Теоретична цінність і наукова новизна отриманих результатів визначається певним внеском у поглиблення теорій психолінгвістики, семантики, лінвокультурології, зокрема проблем факторів динаміки сприйняттєвих процесів, їхнього впливу на смислові трансформації базових понять у проєкції на специфіку національної ментальності. Практичне значення здійсненого дослідження може зреалізуватись у навчальному процесі у відповідних лекційних курсах, у лексикографічній практиці та у

науковій роботі здобувачів вищої освіти різних рівнів. Фактичним матеріалом стали понад 200 реакцій, отриманих від респондентів різних соціальних груп.

Результати проведеного вільного асоціативного експерименту, де стимулом стала лексема ДІМ, дали змогу сформуванню її асоціативне поле (2022 р.), виявити збіги та розбіжності в сприйнятті аналізованого поняття з відповідним полем, представленим в Українському асоціативному словнику С. Мартінек (2002-2005 рр.), з'ясувати семантичну динаміку й емоційно-експресивний ореол слова-стимула у різних екстралінгвальних умовах. Так, спільним є розуміння дому як *'місця родини', 'місця проживання', 'квартири', 'кімнати', 'будинку'*, які і домінують у структурі асоціативного поля початку 2000-х років. Проте в асоціативному полі 2022 року менше реакцій, об'єднаних семантичним зв'язком *'дім – будинок'*, і набагато більше реакцій, які мають не констативний, нейтральний характер, а виявляють *відчуття, емоції* щодо цього поняття, маючи уяскравлену конотативність, Наприклад, ДІМ — це *за-тишок, тепло, спокій, захист, безпека, комфорт* та ін., а також характерні лише для сучасних реалій реакції *безпека, Україна*, що ілюструє загострене в реаліях війни усвідомлення ніби звичайних явищ, але насправді — концептуальних, фунда-ментальних цінностей українців.

Ключові слова: психолінгвістичний експеримент, асоціативне поле, слово-стимул ДІМ, асоціативне значення, семантична динаміка, війна.

T. Yu. Kovalevska,

ScD in Philology, Professor,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Ukrainian Language and Foreigners' Language Training Department Head,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5956-2599>;

O. V. Denysevych,

PhD in Philology, visiting scholar

at Graduate School of Social Research

IFIS PAN

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4371-136X>

PSYCHOLINGUISTIC INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF HOME: UKRAINIAN REALITIES

Since the beginning of the war, Ukrainians have suffered many heavy losses and painful changes. One of the such changes in the usual way of life were forced to move to safer zones for accommodation, search for shelter, temporary home, which are the basic value in the psychomental environment space of Ukrainians. However, it is this concept that has undergone moral and ethical changes in the realities of war, semantic transformations in the conceptual and linguistic picture of the world of our compatriots. Identify this dynamic, find out the semantic dominants of awareness the analyzed concept,

the vectors of its perceptual characteristics provides an opportunity to psycholinguistic interpretation, primarily an associative experiment that makes it possible obtaining «live», up-to-date models of processes of deep reconstruction of the environment the world. The object of research is the associative meaning of the concept of HOME as the basic one in the system value coordinates of Ukrainians, the subject is the perceptual specificity of this concept in the conditions of the Russian-Ukrainian war. The leading method used in the work was experimental-a free associative experiment, as well as an analysis of the obtained results and further synthesis for obtaining objective generalizations and verification author's hypotheses related to the assumption of semantic dynamics of basic concepts under the influence of crisis exogenous factors. Component-based methods are also applied, descriptive and comparative analysis. Theoretical value and scientific novelty of the obtained results the results are determined by a certain contribution to the deepening of theories of psycholinguistics, semantics, linguoculturology, in particular problems of factors of dynamics of perceptual processes, their influence on the semantic transformations of basic concepts in projections on the specifics of the national mentality. The practical significance of the conducted research can to be implemented in the educational process in appropriate lecture courses, in lexicographic in practice and in the scientific work of applicants for higher education at various levels. Actual the material includes more than 200 reactions received from respondents from different social groups.

The results of the free associative experiment, where the stimulus was HOME allowed us to form its associative field (2022), identify coincidences and discrepancies in the perception of the analyzed concept with the corresponding field represented in Ukrainian associative dictionary S. Martinek (2002-2005), find out the semantic dynamics and emotional-expressive halo of the word-stimulus in various extralingual conditions. So, it is common to understand the HOME as a 'place of family', 'place of residence', 'apartment', 'room', 'house', which dominate the structure of the associative field of the early 2000s. However, there are fewer semantic-related reactions in the 2022 associative field 'home-house', and much more reactions that have non-constant, neutral character, and show feelings, emotions in relation to this concept, having a bright connotative, for example, home is comfort, warmth, peace, protection, safety, comfort and others, as well as typical reactions only for modern realities like security, Ukraine, which illustrates heightened in the realities of war awareness of seemingly ordinary phenomena, but in reality — conceptual and fundamental values.

Keywords: psycholinguistic experiment, associative field, stimulus word HOME, associative meaning, semantic dynamics, war.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Війна, яка стала реальністю українців у лютому 2022 року, торкнулась усіх сфер людського буття, залишаючи страшні сліди руйнувань — фізичних, психічних, емоційних тощо. Біль війни та втрат закарбовується в душах українців, стаючи частиною мовної та й концептуальної картин світу. На рівні мовного усвідомлення сучасних реалій це відбивається в

семантичній інтерпретації актуальних понять, яка зазнає розширення, звуження та часто — зміни їхнього смислового наповнення. Найяскравіше такі динамічні процеси виявляються в системі базових ціннісних координат психоментального простору українців, до яких зокрема належить і поняття *ДИМ*. Сьогодні велика кількість наших співвітчизників через війну змушена була покинути свій дім і вимушено переїхати у безпечніші зони проживання, рятуючи своє життя та шукаючи тимчасовий прихисток, оселяючись у тимчасовому нерідному домі. Такі суспільні трансформації відбулись на моральному, етичному і навіть філософському усвідомленні цього поняття, що, у свою чергу, зумовило динаміку його смислової структури, употужнюючи актуальні для сьогодення складники, імплементуючи нові сенси та водночас — пересуваючи на периферію ознаки, що зредукувалися чи взагалі нейтралізувалися внаслідок дії кризових екзогенних факторів. Виявити цю динаміку, з'ясувати смислові доміанти усвідомлення аналізованого поняття, вектори його сприйняткових характеристик надає змогу психолінгвістична інтерпретація, насамперед асоціативний експеримент, який уможлиблює отримання «живих», актуальних моделей процесів глибинної реконструкції оточуючого світу, унаочнює актуальні переживання українського суспільства, фіксує цей досвід і може бути використаний у багатьох галузях теоретичного і практичного спрямування. Наведене визначає актуальність пропонованого дослідження, що увиразнюється порівнянням отриманого асоціативного поля поняття *ДИМ* у реаліях російсько-української війни з його відповідником, отриманим у мирний час (початок 2000-х років).

Аналіз досліджень проблеми. Поняття *ДИМ* описано з різних перспектив у етнографічних, культурологічних, літературознавчих дослідженнях. Концепт *ДОМУ* з'являється і в багатьох працях українських лінгвістів. Так, Н. Антонюк досліджує цей концепт в українській літературі ХХІ століття [2], в епістолярній спадщині — С. Богдан та Т. Тарасюк [3]; дослідження концепту української хати здійснено Н. І. Пашковою [9], вербалізацію концепту *ДИМ* у слов'янських мовах проаналізовано у працях Ю. Лебеденко та Я. Василенко [7], в американській, французькій, польській та українській лінгвокультурах — у науковому доробку У. Андрусів [1]. У польській етнолінгвістиці поняття *ДОМУ* представлено у працях учених Люблінської школи під керівництвом Є. Бартмінського [11, 12], а також у публікаціях І. Гатковської [14], Р. Гаваркевича [15] та ін.

У контексті нашого дослідження на особливу увагу заслуговує і праця М. Бондаренко та Л. Жданюк, присвячена соціально-психологічній адаптації та дезадаптації мігрантів і біженців в умовах військового конфлікту у зв'язку з мірою їхньої «прив'язаності до дому» як наслідка «прив'язаності до місця» (place attachment) [4, с. 119]. Результати цього емпіричного дослідження показали, що особи, які поїхали з власного дому у безпечніше місце проживання і залишилися там (найчастіше — за кордоном), мають *найнижчі* показники прив'язаності до домівки порівняно з тими, хто поїхав та повернувся, і тими, хто залишився вдома, незважаючи ні на що [4, с. 117]. Проблема «прив'язаності до дому» висвітлювалась і в академічних

гуманітарних дослідженнях щодо українців, які проживали в чорнобильській зоні. Особиста трагедія втрат цих людей переважно описана в художній літературі [16].

Підкреслимо, що Є. Бартмінський вважає поняття *ДИМ* фундаментальним символом безпеки і витривалості [11, с. 57], який перебуває в самому центрі системи цінностей разом із такими поняттями, як *мати, родина, суспільство, країна, народ, батьківщина* і є пов'язаним із ними мережею семантичних залежностей [11, с. 56]. Додамо, що *ДИМ* називають фізичною маніфестацією ідентичності [13], яка, на думку Х. Тейлор, представляється в чотирьох площинах – просторовій, часовій, матеріальній та релятивній [18]. Проте наведені нами аспекти практично не торкалися психолінгвістичних інтерпретацій сприйняття цього поняття попри можливість з'ясування в такий спосіб як його загальної мовної природи, так і особливостей його реконструкції у визначених лінгвокультурних спільнотах, що, з огляду на українське сьогодення й українську ментальність, максимально виразно доцільність відповідної наукової кваліфікації.

Мета нашого дослідження полягає в ідентифікації актуального асоціативного поля фундаментального для української ментальності поняття *ДИМ* та його потенційної динаміки в умовах російсько-української війни. Відповідні завдання передбачають встановлення сучасних сприйняттєвих моделей аналізованого поняття через застосування вільного асоціативного експерименту, ідентифікацію його ядрових та периферійних показників, порівняння отриманих результатів із результатами попередніх аналогічних досліджень, що, у свою чергу, уможливить з'ясування семантичної динаміки цього поняття, спричиненої дією екзогенних факторів, та впливу соціального і політичного контексту на формування його асоціативного значення.

Об'єктом дослідження є асоціативне значення поняття *ДИМ* як базового в системі ціннісних координат українців, **предметом** — сприйняттєва специфіка цього поняття в умовах російсько-української війни.

Фактичним матеріалом стали понад 200 реакцій, отриманих від українських респондентів різних соціальних груп протягом 2022-2023 років.

Провідним методом, застосованим у роботі, став експериментальний — вільний асоціативний експеримент, а також аналіз отриманих результатів та подальший синтез для отримання об'єктивних узагальнень і верифікації авторських гіпотез, пов'язаних із припущенням про семантичну динаміку базових понять під дією кризових екзогенних факторів. Також застосовано методи компонентного, описового та порівняльного аналізу відповідно для з'ясування статичної й динамічної структури аналізованого поняття, опису його загальнономовних характеристик та порівняння отриманих результатів (асоціативних полів) з відповідними результатами попередніх досліджень науковців.

Теоретична цінність і наукова новизна отриманих результатів визначається певним внеском у поглиблення теорій психолінгвістики, семантики, лінгвокультурології, зокрема це стосується проблем виявлення факторів динаміки сприйняттєвих процесів, їхнього впливу на смислові трансформації базових понять у проєкції на

специфіку національної ментальності й локально-темпоральні особливості вияву кризових екзогенних факторів. **Практичне значення** здійсненого дослідження може зреалізуватись у навчальному процесі у відповідних лекційних курсах, у лексикографічній практиці, у науковій роботі здобувачів вищої освіти різних рівнів, а також у практиці психотерапевтичної корекції руйнівних наслідків війни для ментального здоров'я наших співвітчизників.

Виклад основного матеріалу. Лексичне значення слова *ДИМ* в українському тлумачному словнику має 4 компоненти: 1) дім як будівля; 2) дім як житло; 3) приміщення, в якому живуть люди та їх господарство, а також сім'я; 4) рідше – монархи одного роду, які замінювали один одного [10]. Проте психолінгвістична інтерпретація розкриває й нові значення, поява або ж активація яких безпосередньо пов'язана з війною, яка істотно змінює сприйняття усталених реалій, ламає або ж корегує узвичаєні стереотипи та морально-етичні пріоритети, іноді кардинально змінює вектори оцінки. Крім того, у свідомість (та й підсвідомість) вносяться і нові реалії, нові оцінки, нові смисли, які також мають адаптуватись і «вбудуватись» в аксіосистемну шкалу сприйняття, зумовлюючи, у свою чергу, і певну перебудову загальної організації психоментальних комплексів особистості й соціуму. Чітким індикатором таких динамічних процесів якраз і виступають асоціації, порівняння яких навіть у доволі близьких локально-темпоральних межах унаочнить зони збігів і розбіжностей модельних світів респондентів у сприйнятті актуальних реалій, що, отже, поглибить як уявлення про загальні ментальні орієнтири українців, так і про можливості емпатизації комунікативних процесів між ними загалом.

Задіяний нами асоціативний експеримент як «інструмент вимірювання несвідомих компонентів семантичного простору реципієнтів» [5, с. 55] має загальнонаукове визнання (див. праці Н. Болотнової, О. Горошко, О. Денисенко, О. Залевської, Т. Ковалевської, Н. Кутузи, С. Мартінек, І. Сереміської та ін.) і скерований на унаочнення глибинних міжсемантичних відношень, виявлення нових значень чи нових смислових нашарувань у семантичній структурі аналізованих понять, що не лише сприятиме активному використанню мовних ресурсів, полегшуватиме міжперсональне спілкування, а й надасть змогу виявити специфічні пріоритети національних картин світу й імплікатури національної ментальності та увиразнити моделі сучасної самоідентифікації носіїв мови.

У нашому дослідженні зі словом-стимулом *ДИМ* взяло участь 222 респонденти, серед яких жінки склали 74%, а чоловіки – 26%. Опитані віком від 18 до 34 років становлять 56% респондентського кола, від 35 до 50 років — 31%, понад 50 років — 13%. Дослідження проводилось у 2022 році з українськими респондентами, які через війну перебували за кордоном, стали вимушеними переселенцями або не змінили свого місця проживання. Зауважимо, що ми свідомі того, що наші співвітчизники, які виїхали з України або були вимушені переїхати до інших локацій в Україні, можуть по-особливому реагувати на певні стимули, тому детальний аналіз таких асоціацій уже розпочато і результати будуть оприлюднені незабаром.

Асоціативне значення лексеми *ДІМ* уже ставало предметом окремих психолінгвістичних досліджень. Так, Е. Гатковська використовує асоціативний експеримент для побудови емпіричних лексичних мереж. Утворення мережевого опису значення зі значеннями, які містяться у словниках, виявляє, що такі експериментальні мережі можуть виявляти значення, яких немає в тлумачних словниках [14, с. 129]. Дослідження значення слова *ДІМ*, які проводила Е. Гатковська з корпусними та емпіричними мережами, виявило, що для цих двох мереж найістотнішими значеннями або зв'язками зі словом *ДІМ* є 'дім — місце родини' та 'дім — місце проживання'. Дві мережі також виокремлюють значення 'дім — будинок'. Значення 'дім — інституція' виявляється найкраще в корпусній мережі, а 'дім — укриття' — в емпіричній (сховок, фортеця та прихисток) [14, с. 117].

Асоціативне поле слова-стимулу *ДІМ*, представлене в «Українському асоціативному словнику» С. Мартінек [8], фіксує реакції, отримані протягом 2002 — 2005 років. Важливим здбуктом цього словника є не лише наукова переконливість, ємність та об'єктивність представлених результатів, а й увиразнений гендерний аспект. Ядром асоціативного значення виступає реакція *сім'я* (8 повторів серед чоловіків та 10 серед жінок-респондентів). Наступний семантичний зв'язок, який утворюють найчастотніші реакції, — це реакція *хата* (11 — чоловічі та 4 жіночі реакції) і *рідний* (4 — чоловічі та 10 — жіночі реакції). Найчастотніші реакції в чоловічому асоціативному полі — *хата 11, сім'я 8, будинок 6*, а в жіночому — *рідний 10, сім'я 10, затишок 7*. Відзначимо, що в асоціативному полі 2022 року реакція *хата* взагалі не фіксується, а у 2002-2005 роках входить до ядрової частини асоціативного поля. Також показово, що в чоловічому асоціативному полі переважають реакції, пов'язані з назвами частин дому як будівлі (*дах 4, двері 2, вікно, 2 поверхи, камін, крівля, цегла, стеля*) та синонімічні назви (*хата 11, будинок 6, оселя 3, житло 2, дача*). Ці реакції виявляють місію чоловіка-будівника дому-фортеці, а жінка дбає про дім як родинний прихисток (наприклад, *затишок 7, рідний 10, вогнище, тепло 4, охайність, спокій, власний захист*). До спільних реакцій чоловіків і жінок у словнику уналежнено такі, як *сім'я 18, хата 15, рідний 14, будинок 11, оселя 9, фортеця 9, затишний 7, великий 6, тепло 6, мій 4, родина 4, вікно 3, квартира 3, мати 2, спокій 2, хороший 2*. Відзначимо також, що реакцій, які стосуються небезпеки, практично немає (лише одна жіноча реакція *тікати*).

В асоціативному ж полі 2022 року найчастотнішими є реакції *затишок 21; безпека 19; Україна 17; тепло, спокій 16; фортеця (моя) 15; комфорт, сім'я 9; рідний 8; захист 7; родина 6; мама, рідні 5; квартира 3; мій, біль, будинок, сумую, радість 2*. В цьому переліку вже домінує, як видно, усвідомлення небезпеки, а також — усвідомлення України як свого дому, що практично не було представлене у словнику С. Мартінек. Серед поодиноких також багато реакцій, пов'язаних із національною картиною світу і наслідками війни, де дім — це зруйновані *Ізюм, Харків, Житомир, Коростень, Лугова*, де дім — це *батьківщина, моє село, крихкість, цілий, сум, з нуля, тривога, зруйнований, тил, у валізі*, та реакції — болісні роздуми: *в теперішній*

час — це наша країна; сум і надія на повернення; думаю, що дім мій омине біда; те, що треба захистити та не забувати; хоч додому та ін.

Висновки та перспективи дослідження. Проведений асоціативний експеримент фіксує семантичну динаміку аналізованого поняття *ДИМ*, що найперше визнається кризовим станом війни в Україні та її наслідками.

Порівняльний аналіз отриманих результатів та реакцій, представлених у словнику С. Мартінек, дає підстави виокремити спільні асоціативні поля лексеми *ДИМ* у різних темпоральних межах, це реакції *затишок, тепло, спокій, сім'я, мама, батьки, родина, батьківщина, фортеця, затишний, рідний, захист, будинок, квартира, кімната*. Проте якщо у 2002 — 2005 роках це поняття практично стовідсотково асоціювалося з мирними реаліями і виключно позитивними емоціями (*сім'я, будинок, затишок*), то сьогодні в його сприйняттєвій семантиці відбулися доволі істотні зміни, а фокус емоційності, хоч і зберігає ядрову позитивність, все ж відбиває страшні реалії війни і важкі переживання українців.

На рівні ядра в асоціативному полі з'явилися реакції, не зафіксовані у словниковому асоціативному полі раніше — це *ДИМ як безпека 19 й Україна 17*. До таких уналежнюємо і поодинокі реакції *тривога, зруйнований* та ін. Фіксуємо й динаміку розширення у сприйняття значення дому — *рай, мій всесвіт, світ* до його звуження на рівень особистих цінностей — *ліжка, моя кімната* та ін. Також можемо відзначити переважання емоційних парадигматичних реакцій, де *ДИМ* ототожнюється з *душею, серцем, життям*.

Перспективою подальших досліджень вважаємо психолінгвістичну інтерпретацію розширеного кола актуальних понять, що уможливить «унаочнення» сучасних сприйняттєвих домінант; деталізацію гендерних, вікових та фахових особливостей асоціювання; залучення респондентів інших лінгвокультурних спільнот, що уяскравить самотність національного світобачення; укладання асоціативного словника, де стимулами виступатимуть як константні для національного менталітету поняття, так і викликані сучасними реаліями війни. Вважаємо, що такі результати прислужаться як у поглибленні теорій психо- і нейролінгвістики, комунікативної і сугестивної лінгвістики, так і в практиці оптимізації комунікативних процесів, де з'ясування значеннєвої й аксіосистемної динаміки сприйняття під дією складних екзогенних факторів (війна в Україні) стане в нагоді не лише у розумінні можливих змінених станів особистісно-колективної свідомості, а й у подальшому розробленні та застосуванні необхідних корегувальних технік для нейтралізації таких станів і реабілітації ментального здоров'я українців.

Література

1. Андрусів У. Концепт дім в американській, французькій, польській та українській лінгвокультурах (на матеріалі асоціативного експерименту). URL: <http://www.ukrainistik-konferenz.slavistik.lmu.de/wp-content/uploads/DopovidAndrusiv.pdf>
2. Антонюк Н. Мовна репрезентація концепту дім в українській художній прозі XXI ст. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/3424>
3. Богдан С. К. & Тарасюк Т. М. Лексичний регулятив дім в епістолярних текстах Лесі Українки й посланнях Андрея Шептицького. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 56., 2021. Article 2168. <https://doi.org/10.11649/sfps.2168>
4. Бондаренко М. С., Жданюк Л. О. Прив'язаність до домівки як фактор соціально-психологічної адаптації українців в умовах військового стану. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. Психологія. 2023. Вип. 68. С. 115-130.
5. Засєкіна, Л. В., & Засєкін С. В. Психолінгвістична діагностика : навч. посіб.; М-во освіти і науки України, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки.- Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. 188 с.
6. Ковальчук Н. «Дім»-«поле»-«храм» як екзистенціали української культури. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія. Педагогіка, психологія, філософія*, 2016. Вип. 253. С. 91–96.
7. Лебедець Ю., & Василенко Я. Вербалізація концепту дім в українській, російській і польській мовах. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 2013. Вип. 1. С. 91–95.
8. Мартінек С. В. Український асоціативний словник: У 2 т. Т. 1. Від стимулу до реакції. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 344 с.
9. Пашкова Н. І. Українська хата: слово, символ, і концепт (на слов'яно-балканському етнокультурному тлі). *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*, 2024. Том 17, № 1. С. 121–128.
10. Словник. UA: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%B4%D1%96%D0%BC>
11. Bartmiński J. Dom i świat — opozycja i komplementarność. *Postscriptum Polonistyczne*, 2008. Nr 1 (1). P. 55-68.
12. Bartmiński J. Dom — koncept uniwersalny i specyficzny kulturowo, [w:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1, 2015. Dom, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 15–33
13. Fadlalla N. Conceptualizing the Meaning of Home for Refugees. *Spaces&FLOWS: An International Journal of Urban & Extra Urban Studies*, Vol I, Issue 3, p. 139. Doi 10.18848/2154-8676/cgp/v01i03/53806
14. Gatkowska I. Dom 'house/home' in empirical lexical networks. *Ethnolinguistics. Issues in Language and Culture*, 2017. Tom 28, 121-140.
15. Gawarkiewicz R. Dom w językowym obrazie świata młodzieży polskiej i rosyjskiej, [w:] Roman Gawarkiewicz, Izabela Pietrzyk, Barbara Rodziewicz, *Polski słownik asocjacyjny z suplementem*, 2008. Szczecin: Print Group, s. 235– 246.

16. Pukhonska O. Chernobyl as an Exclusion Zone and Self-Knowledge [According to Markiyan Kamysh's Book Oformliandiia or Walk in the Zone. *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 2022. T.22. P. 255–271. <https://doi.org/10.14746/pss.2022.22.13>
17. Sharpe E.K., Ewert A. Interferences in place attachment: implications for wilderness. *Wilderness science in a time of change conference: wilderness as a place for scientific inquiry* / Missoula, MA. 2000. Vol. 3. 2000. P. 218–222.
18. Taylor H. Refugees, the State and the Concept of Home, *Refugee Survey Quarterly*, Volume 32, Issue 2, June 2013, Pages 130–152, <https://doi.org/10.1093/rsq/hdt004>

References

1. Andrusiv, U. *Kontsept dim v amerykans'kii, frantsuzkii, polskii ta ukrainskii linhvokulturakh (na materialii asotsiatyvnoho eksperymentu)* [Concept house in American, French, Polish and Ukrainian lingua cultures (based on the material of an associative experiment)] URL: <http://www.ukrainistik-konferenz.slavistik.lmu.de/wp-content/uploads/DopovidAndrusiv.pdf> [in Ukrainian].
2. Antoniuk, N. (2012). *Movna reprezentatsiia kontseptu dim v ukrainskii khudozhnii prozi XXI st.* [Language representation of the DOM concept in Ukrainian fiction of the XXI century] URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/3424> [in Ukrainian].
3. Bohdan, C. K., & Tarasiuk, T. M. (2021), *Leksychnyi rehuliatyv dim v epistoliarnykh tekstakh Lesi Ukrainky y poslanniakh Andreia Sheptytskoho* [Lexical regulator house in epistolary texts by Lesya Ukrainka and Epistles by Andrey Sheptytsky]. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 56. <https://doi.org/10.11649/sfps.2168> [in Ukrainian].
4. Bondarenko M. S., Zhdaniuk L. O. (2023), *Pryv'iazanist do domivky yak faktor sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii ukraintsiv v umovakh viiskovoho stanu.* [Attachment to the home as a factor of socio-psychological adaptation of Ukrainians in the conditions of martial law]. *Visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody. Psykholohiia. Vyp. 68* [in Ukrainian].
5. Zasiiekina, L. V., & Zasiiekin, S. V. (2008). *Psykholinhvistychna diahnostyka. [Psycholinguistic diagnostics]*. Lutsk, VZV «Vezhf» University named after Lesya Ukrainka. 188 p. [in Ukrainian].
6. Kovalchuk, N. (2016), «Dim»-«pole»-«khram» yak ekzystentsiialy ukrainskoi kultury. [«House», «field», «temple» as existentials of Ukrainian culture]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy: Serii. Pedahohika, psykholohiia, filozofiiia*, 253, 91–96 [in Ukrainian].
7. Lebedenko, Yu., & Vasylenko, Ya. (2013), *Verbalizatsiia kontseptu dim v ukrainskii, rosiiskii i polskii movakh* [Verbalization of the DOM concept in Ukrainian, Russian and Polish]. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 1, 91–95 [in Ukrainian].
8. Martinek S. V. (2007), *Ukrainskyi asotsiatyvnyi slovnyk: U 2 t. T. 1. Vid stymulu do reaktsii.* [Ukrainian associative dictionary: in 2 vols. Vol. 1. From stimulus to reaction]. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 344 s. [in Ukrainian].

9. Pashkova N. I. (2024), Ukrainska khata: slovo, symbol, i kontsept (na sloviano-balkanskomu etnokulturnomu tli) [Ukrainian house ("khata): word, symbol, and concept (on a Slavic-Balkan ethno-cultural background)]. *Visnyk KNLU. Seriiia Filolohiia, Tom 17, 1, 121–128* [in Ukrainian].
10. Slovnyk. UA: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B4%D1%96%D0%BC>
11. Bartmiński, J. (2008), Dom i świat — opozycja i komplementarność. *Postscriptum Polonistyczne nr 1 (1)*, s. 55-68. [in Polish].
12. Bartmiński J., (2015), Dom — koncept uniwersalny i specyficzny kulturowo, [w:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1, Dom, red. Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 15–33. [in Polish].
13. Fadlalla, N. Conceptualizing the Meaning of Home for Refugees. *Spaces&FLOWS: An International Journal of Urban & Extra Urban Studies, Vol 1, Issue 3, p. 139*. Doi 10.18848/2154-8676/cgp/v01i03/53806 [in English].
14. Gatkowska I. (2017) Dom 'house/home' in empirical lexical networks. *Ethnolinguistics. Issues in Language and Culture, Tom 28*, s. 121-140. [in English].
15. Gawarkiewicz, R., (2008) Dom w językowym obrazie świata młodzieży polskiej i rosyjskiej, [w:] R. Gawarkiewicz, I. Pietrzyk, B. Rodziewicz, *Polski słownik asocjacyjny z suplementem*, Szczecin: Print Group, s. 235– 246.
16. Pukhonska, O. (2022). Chernobyl as an Exclusion Zone and Self-Knowledge [According to Markiyan Kamysh's Book *Oformliandiia or Walk in the Zone*. *Poznańskie Studia Slawistyczne*, (22), 255–271. <https://doi.org/10.14746/pss.2022.22.13>[in English].
17. Sharpe E. K., Ewert A. (2000.) Interferences in place attachment: implications for wilderness. *Wilderness science in a time of change conference: wilderness as a place for scientific inquiry*. Missoula, MA. 2000. Vol. 3, s. 218–222. [in English].
18. Taylor, H., (2013). Refugees, the State and the Concept of Home, *Refugee Survey Quarterly*, Volume 32, Issue 2, June 2013, Pages 130–152, <https://doi.org/10.1093/rsq/hdt004> [in English].

Л. Ф. Компанцева,
д-р філол. наук, проф.,
Національна академія СБ України,
завідувачка кафедри стратегічних комунікацій
та прикладної лінгвістики
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7902-9209>

«БИТВА НАРАТИВІВ» ЯК МАРКЕР ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ (КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ХАРКІВЩИНИ)

З початком повномасштабного вторгнення РФ в нашу Державу «битва наративів» відбувається щоденно на системному, національному і місцевому рівнях. Контент-аналіз наративних дискурсів дозволяє як спрогнозувати події в реальному просторі (загострення воєнної ситуації, можливі обстріли, напрями і теми комунікації на міжнародному рівні тощо), так й визначити стан когнітивної стійкості суспільства.

Мета статті — на основі контент-аналізу інформаційного простору Харківщини дослідити битву українських і проросійських наративів, що маркують певні події гібридної війни. **Об'єктом дослідження** є битва наративів як маркер гібридної війни; **предметом** — когнітивне протистояння проросійських та українських наративів в інформаційному просторі Харківщини. **Джерельну базу дослідження** становлять результати контент-аналізу інформаційного простору Харківщини у період січень-березень 2024 року (понад 500 тис. од.). **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше зроблено аналіз битви наративів у певному регіоні України, задля прогнозування подій (воєнних, соціально-політичних) в реальному вимірі. **Теоретична цінність** дослідження полягає в обґрунтуванні практичної значущості наукових лінгвістичних пошуків в умовах повномасштабної агресії РФ проти України. **Практичне значення наданих матеріалів** — у виробленні алгоритму аналізу «битви наративів» задля прогнозування подій в реальності.

Методологія дослідження. Контент-аналіз проведений на основі технології Великих Даних (Big Data) та комплексу аналітичних алгоритмів інформаційно-аналітичного сервісу Attack Index, який дозволяє визначати ступінь інформаційного резонансу або небезпеки інформаційних потоків за обраними темами / персоналіями.

Доведено, що російська пропаганда намагається транспортувати низку деструктивних наративів із російського медійного простору в український: «РФ окупує Харків, можливі повторні атаки на Харків і Київ»; «В Україні відбудеться масштабна мобілізація для поповнення "катастрофічних" втрат»; «Росія перехопила ініціативу на всіх фронтах» та ін. Харківські медійники у зазначений період перемогли у битві наративів, використовуючи такі стратегії: ігнорування російських наративів,

спрямованих на те, щоб викликати у громадян почуття безвиході та бажання здати місто ворогу; просування позитивних регіональних терапевтичних наративів «Харків — моє місто», «Харків вистоїть, необхідно об'єднуватися для протидії ворогу» та національного — «Обстріли Харкова та інших міст України — військовий злочин».

Перспективним вважається дослідження системної організації та використання наративного дискурсу в гібридному протистоянні.

Ключові слова: наративний дискурс, битва наративів, гібридна війна, національна когнітивна стійкість, лексичний маркер.

L. F. Kompantseva,

ScD in Philology, Professor,

National Academy of the Security Service of Ukraine,

Head of the Department of Strategic Communications and Applied Linguistics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7902-9209>

«BATTLE OF NARRATIVES» AS A MARKER OF HYBRID WARFARE (CONTENT ANALYSIS OF THE INFORMATION SPACE OF THE KHARKIV REGION)

Since the Russian Federation's full-scale incursion into our country, there has been a notable shift in the narrative landscape at the systemic, national and local levels. By analyzing the content of narratives, it may be possible to make predictions about what will happen in the real world. These could include things like the military situation, the possibility of shelling, and the topics and directions of communication at the international level.

The aim of this article is to study the Ukrainian and pro-Russian narratives that have emerged in response to certain events of the hybrid war, with a view to gaining insights into how these narratives are shaping the information space of the Kharkiv region.

The object of this study is to examine the battle of narratives as a potential marker of hybrid warfare. **The subject** is the cognitive confrontation between pro-Russian and Ukrainian narratives in the information space of the Kharkiv region. The study is based on the findings of a content analysis of the information space of the Kharkiv region carried out between January and March 2024, which involved the analysis of over 500,000 items.

It is a **significant contribution** to the field of study that this is the first time the battle of narratives in a specific region of Ukraine has been analyzed in order to predict events (military and socio-political) in the real world. The study offers a **theoretical contribution** to the field by demonstrating the practical significance of scientific linguistic research in the context of Russia's full-scale aggression against Ukraine.

The practical significance of scientific research may be seen in the development of an algorithm for analyzing the "battle of narratives" in order to predict events in reality.

The research methodology involved a content analysis conducted on the basis of Big Data technology and a set of analytical algorithms from the Attack Index information and analytical service. This approach allowed us to determine the degree of information resonance or danger of information flows on selected topics/personalities.

It has been proven that Russian propaganda tries to transport a number of destructive narratives from the Russian media space into the Ukrainian one: «The Russian Federation is occupying Kharkiv, repeated attacks on Kharkiv and Kyiv are possible»; «A large-scale mobilization will take place in Ukraine to replenish the “catastrophic” gates»; «Russia seized the initiative on all fronts» and others. Kharkiv media during the mentioned period won the battle of narratives, using the following strategies: ignoring Russian narratives aimed at causing citizens a sense of hopelessness and a desire to surrender the city to the enemy; promotion of positive regional therapeutic narratives «Kharkiv is my city», «Kharkiv will stand, it is necessary to unite to oppose the enemy» and national — «Shocking of Kharkiv and other cities of Ukraine is a war crime».

It seems that further study of the systemic organization and use of narrative discourse in hybrid confrontation could prove beneficial.

Key words: narrative discourse, battle of narratives, hybrid warfare, national cognitive resilience, lexical marker.

Постановка проблеми та її актуальність. Лінгвістика давно вийшла за межі «класичної» науки й все більше набуває прикладного характеру. Затребуваність лінгвістичних підходів у системі аналізу подій інформаційного простору — сигнал загострення соціально-політичної або воєнної ситуації, що ми й спостерігаємо сьогодні. Так, поняття *наратив*, *наративний дискурс* із предмета філософських і лінгвістичних досліджень перетворилися на інструментарій інформаційного протистояння, про що свідчить виникнення метафори «битва наративів», яка поступово набуває термінологічного статусу. З початком повномасштабного вторгнення РФ в нашу Державу «битва наративів» відбувається щоденно на системному, національному і місцевому рівнях. Контент-аналіз наративних дискурсів дозволяє як спрогнозувати події в реальному просторі (загострення воєнної ситуації, можливі обстріли, напрями і теми комунікації на міжнародному рівні тощо), так й визначити стан національної стійкості суспільства. Отже, необхідність дослідження ворожих наративних дискурсів, визначення алгоритмів позиціонування стратегічних наративів нашої Держави в глобальному інформаційному просторі обумовлюють актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. У сучасній українській лінгвістиці широко представлені дослідження дискурсу і наративу, але об'єднання цих двох понять в єдиному методологічному вимірі й терміні *наративний дискурс* відбулося недавно, коли дослідники звернулися до вивчення когнітивних і комунікативних аспектів феномену гібридної війни, що потребувало використання потенціалу когнітивно-лінгвістичних, дискурсологічних та наратологічних підходів.

Феномен наративного дискурсу вперше розглянуто у праці «Час і розповідь» П. Рікера, який запропонував теорію наративної композиції будь-якого дискурсу [12]. Філософ звернувся до стародавніх трактатів, зокрема «Поетики» Аристотеля та «Сповіді» Августина Блаженного, й зазначив, що саме в цих працях «окреслюється велика сфера поетики (poiesis від грец. творчість, творіння), що вбирає в себе метафоричне висловлювання і наративний дискурс» [12, с. 9]. Наратив П. Рікер визначає через категорії *mimesis* (поняття міметичної діяльності) і *mythos* (поняття побудови інтриги) (1) як наслідування реальних подій та репрезентація деяких фактів (2), як упорядкування та зведення останніх в єдину смислову конфігурацію, сюжет. «Я говорю, що для мене світ — це сукупність референцій, що відкриваються різноманітними видами дескриптивних або поетичних текстів, які я прочитав, зрозумів і полюбив. Розуміти ці тексти — означає інтерпретувати життєву ситуацію, усі значення якої з простої життєвої обставини складає світ» [11].

Ідея наративного дискурсу була розвинута Й. Брокмеером, який визначив наратив як підвид дискурсу, що відрізняється від інших типів дискурсу «дискурсивною виключністю» й відкритим характером; «нاراتив виступає не стільки описом певної онтологічно-артикулятивної реальності, скільки інструкцією для конституювання цієї реальності» [3, с. 37].

Ж.-Ф. Ліотар також визначає нарацію як один із можливих типів дискурсу. Дослідник вирізняє «легітимуючі» макронаративи і «язичницькі» мікронаративи. «Легітимуючі» наративи обґрунтовують існуючий політичний устрій й обумовлені ними закони, моральні норми, спосіб мислення й соціальні інститути. «Язичницькі» мікронаративи забезпечують цілісність буденного життя в його повсякденному досвіді на рівні окремих первинних колективів. У сучасній науці «нاراتивне знання, що виражене у формі різних повідомлень, ... не надає великого значення питанню своєї легітимачії, підтверджує саме себе через передачу своєї прагматики, і тому не апелює до аргументації або наведення доказів, ... поєднує нерозуміння проблем наукового дискурсу з певною толерантністю до нього, розглядає його лише як різновид у родині наративних культур» [4].

Дискурсивне трактування наративу пропонується у Словнику наратології Дж. Принса, де наратив розуміється як результат, процес, об'єкт, дія, структура одного або кількох подій, визначається спрямованість інформації, що міститься в ньому, на адресата [10, с. 58]. Філософські й лінгвістичні міркування щодо сутності наративного дискурсу трансформувалися в поняттєвий апарат інформаційних і психологічних операцій, впроваджений в країнах НАТО, зокрема битва наративів визначається як «розвинута боротьба у пізнавальному/ когнітивному напрямку/сфері інформаційного простору, так як традиційна війна відбувається у фізичному просторі ... Ключовий компонент “битви наративів” — добитися успіху у створенні перспектив у конфлікті в умовах, відповідних вашим зусиллям» [9].

В Україні метафора «битва наративів» набула статусу терміну й використовується науковцями [7], медійниками [2] та аналітиками [1].

Мета статті — на основі контент-аналізу інформаційного простору Харківщини дослідити битву проросійських та українських наративів, що маркують певні події гібридної війни. Для реалізації зазначеної мети поставлено такі **завдання**: довести дієвість нарративного дискурсу в організації подій гібридної війни; прослідкувати експорт та адаптацію проросійських наративів в українському інформаційному просторі; на прикладі контент-аналізу інформаційного простору Харківщини довести дієвість проактивної контрнарративної діяльності у формуванні національної когнітивної стійкості. **Об'єктом дослідження** є битва наративів як маркер гібридної війни; **предметом** — когнітивне протистояння проросійських та українських наративів в інформаційному просторі Харківщини. **Джерельну базу дослідження** становлять результати контент-аналізу інформаційного простору Харківщини у період січень-березень 2024 року (понад 500 тис одиниць).

Наукова новизна полягає в тому, що вперше зроблено аналіз битви наративів у певному регіоні України, задля прогнозування подій (воєнних, соціально-політичних) у реальному вимірі.

Теоретична цінність дослідження полягає в обґрунтуванні практичної значущості наукових лінгвістичних пошуків в умовах повномасштабної агресії РФ проти України. **Практичне значення наданих матеріалів наукових пошуків** — у виробленні алгоритму аналізу «битви наративів» задля прогнозування подій в реальності.

Методологія дослідження. Контент-аналіз проведений на основі технології Великих Даних (Big Data) та комплексу аналітичних алгоритмів інформаційно-аналітичного сервісу Attack Index [8], який дозволяє визначити ступінь інформаційного резонансу або небезпеки інформаційних потоків за обраними темами / персоналіями.

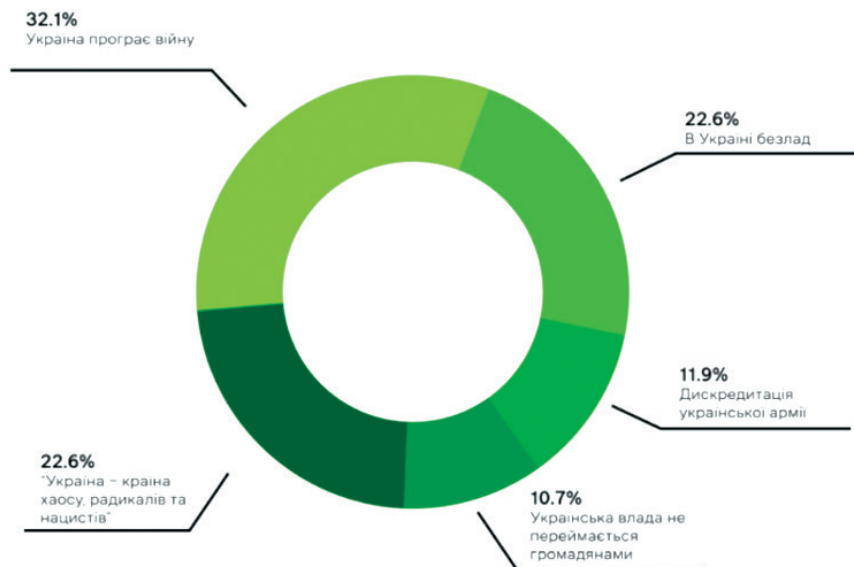
Сервіс використовує українсько-, російсько- та англійськомовні бази даних моніторингу за останні 20 років, зокрема: соціальні мережі: фейсбук, інстаграм, живий журнал, Вконтакте, телеграм, ютуб, однокласники та інші; 10 000+ веб-сайтів — ЗМІ, блоги, форуми; ТВ і радіо.

Виклад основного матеріалу. Битва наративів — маркер гібридної війни. Аналіз нарративного дискурсу ворога дозволяє спрогнозувати його дії в реальності. Так, у 2021 році, напередодні повномасштабного вторгнення РФ в нашу Державу, у Донецьку розроблено доктрину «Русский Донбас». Видання EurAsia Dayli надрукувало інтерв'ю з авторами доктрини, в якому головну мету документу визначено таким чином: *«Одна з головних цілей доктрини — нагадати цим регіонам, Харкову, Одесі, Дніпропетровську, Миколаєву, Херсону, про те, що ці руські регіони, братські для Донбасу і Росії»* [6]. Тобто названі всі ті міста, які стали мішенями найагресивніших російських атак з 24.02.2022.

Контент-аналіз інформаційного простору Харківщини з січня по березень 2024 року дозволив спрогнозувати реакцію харків'ян на погрози РФ захватити місто й визначити проросійські наративи, що апробувалися на цільових аудиторіях Харкова і потенційно мали розповсюджуватися в інформаційному просторі всієї України.

За даними незалежної харківської медіаплатформи «Гвара Медіа» на початку 2024 року російської пропагандою просувалися наративи, спрямовані на те, щоб викликати у мешканців Харкова почуття безвиході, яке мало призвести до бажання здати місто армії РФ [5].

Серед найпоширеніших наративів просувалися такі: «Україна програє війну», «В Україні безлад», «Дискредитація армії України», «Україна — країна хаосу, радикалів та нацистів», «Українська влада не переймається громадянами» (Скриншот 1).

Скриншот 1. Деструктивні російські наративи в інформаційному просторі Харківщини, початок 2024 року

Аналітики «Гвара Медіа» зазначили системний характер деструктивного російського наративного дискурсу. «Ми знайшли підтвердження цьому в телеграмі “Цифровая армия России”. Вони у завданнях для фейкоробів прописують: “Ви маєте у коментарях або дописах викликати в українців враження, ніби все пропало і надії немає”. Раніше росіяни працювали на емоцію злості, але злість не спонукає людину здатися. Проте розчарування, сум і пригнічення — навпаки. Фейки в інформаційному просторі спонукають українців зневіритися й скласти руки» [5].

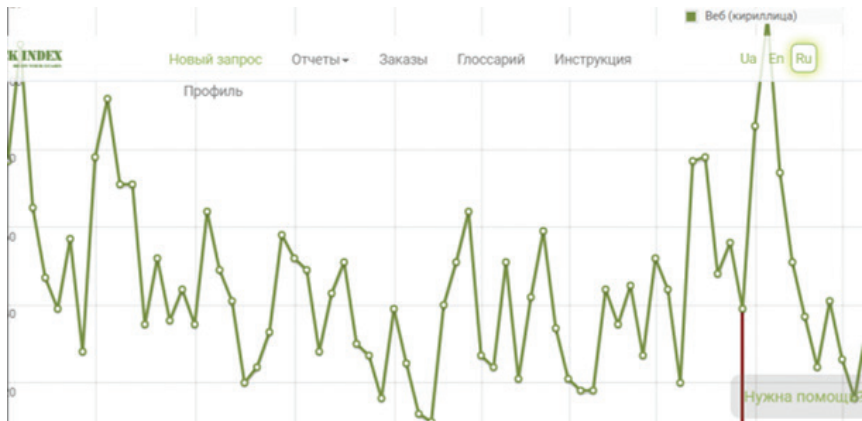
Системність просування Росією деструктивних наративів підтверджують і наші дослідження. Як ключові були задані слова «Харьков, Россия» — для пошуку в російських медіа і «Харків, Росія, окупація» — для пошуку в медіа України.

За період січень-березень 2024 року в російських медіа за заданими ключовими словами знайдено 3 тис 145 публікацій, які виходили регулярно: кілька разів на день або тиждень (Скриншот 2), що є показником системної інформаційної операції.

Скриншот 2. Регулярність повідомлень в медіа РФ за ключовими словами «Харьков, Россия»

Про те, що тема завоювання Харкова була актуальна для російських медіа, свідчить графік на Скриншоті 3. За нашим аналізом, активність в інформаційному просторі передувала загостренню воєнних дій на Харківському напрямку або масованим обстрілам.

Скриншот 3. Інтенсивність просування повідомлень в медіа РФ за ключовими словами «Харьков, Россия», січень-березень 2024 року

Так, 29 лютого 2024 року російські медіа реалізовували низку наративів, які в подальшому було трансльовано в інформаційний простір України (Скриншот 4):

«РФ окупує Харків, можливі повторні атаки на Харків і Київ» (*Україна втратить Харків і Одесу*);

«Міська влада корумпована» (*виділення коштів на ремонт однієї з доріг Харківщини — міська влада збирається тікати з обласного центра*);

«Харків обіймає п'яте місто по криміналу у Східній Європі»;

«В Україні відбудеться масштабна мобілізація для поповнення "катастрофічних" втрат» (*ЗСУ створюють «живі щити» зі стариків і «руських»; прихильників руського миру відловлюють СБУ, ЗСУ та відправляють на передову*);

«Росія перехопила ініціативу на всіх фронтах» (*«Кулак Мордвичева» знесе укріплення ЗСУ під Курахово і Красногорівкою*).

1. **Украина потеряет Харьков и Одессу - бывший разведчик США Риттер**

NewsFront

Обсяг сюжету: 17. Період: 2024.02.29 00:13 - 2024.02.29 19:29

2. **Фронтная сводка МО РФ о ходе СВО на 29 февраля 2024, полная версия**

Аргументы Недели

Обсяг сюжету: 17. Період: 2024.02.29 08:51 - 2024.02.29 20:10

3. **В ряде областей Украины объявили воздушную тревогу**

RT на русском

Обсяг сюжету: 17. Період: 2024.02.29 00:08 - 2024.02.29 23:33

4. **Сегодня, 18:59 Русские "размотали" элитный спецназ на Тендровской косе, HIMARS накрыл**

X-True.info

Обсяг сюжету: 9. Період: 2024.02.29 00:10 - 2024.02.29 21:42

5. **Западные СМИ отметили наличие на территории Украины иностранных военных**

Красная Весна

Обсяг сюжету: 12. Період: 2024.02.29 01:09 - 2024.02.29 22:52

Обсяг сюжету: 8. Період: 2024.02.29 00:19 - 2024.02.29 18:10

8. **В США допустили крах обороны ВСУ уже летом**

News.ru

Обсяг сюжету: 3. Період: 2024.02.29 16:51 - 2024.02.29 19:17

9. **Шокирующая стратегия Украины: зачем военкомы начали отлавливать стариков**

Военное дело

Обсяг сюжету: 4. Період: 2024.02.29 10:29 - 2024.02.29 19:14

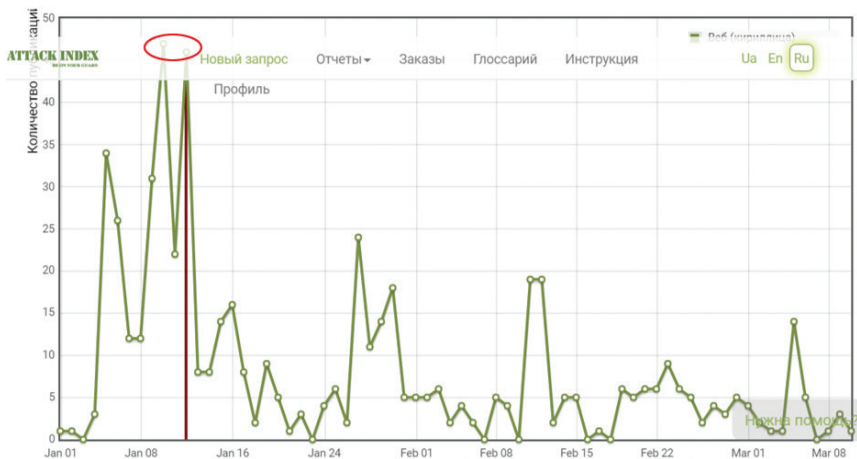
10. **На Авдеевском направлении: в Минобороны РФ заявили о занятии более выгодных позиций г**

RT на русском

Обсяг сюжету: 3. Період: 2024.02.29 11:45 - 2024.02.29 19:09

Скриншот 4. Топ-повідомлення в російських медіа за ключовими словами «Харьков, Россия», 29.02.2024 р.

Про те, що російські деструктивні наративи не досягли своєї мети, свідчать як невелика кількість публікацій в українському медіапросторі (включаючи Телеграм) за ключовими словами «Харків, Росія, окупація» — 675 одиниць, так й низька інформаційна активність з цієї теми (Скриншот 5).

Скриншот 5. Інформаційна активність в медіапросторі Харківщини (січень — березень 2024 року, ключові слова «Харків, Росія, окупація»)

Так, після масованих обстрілів Харкова 02 лютого 2024 року в інформаційному просторі України спостерігалася найвища активність за заданими ключовими словами (Скриншот 6).

Детали на день по запросу [Харків@/1/roci country.ua 2024.02.07](#)

1. **Росія обстрілювала Харківщину ракетами з КНДР**
Без Табу
Обсяг сюжету: 15. Період: 2024.02.07 07:35 - 2024.02.07 19:00
 2. **Росіяни завдали масованого ракетного удару по Україні**
Zaxid.net
Обсяг сюжету: 5. Період: 2024.02.07 08:39 - 2024.02.07 15:27
 3. **Допомагав росіянам мінувати Харківську область. СБУ затримала зрадника**
РБК-Україна
Обсяг сюжету: 3. Період: 2024.02.07 12:46 - 2024.02.07 16:11
 4. **07.02.24 09:31 Доба на Харківщині: ракетні удари по Харкову, окупанти посилили удари**
Цензор.Нет
Обсяг сюжету: 6. Період: 2024.02.07 09:30 - 2024.02.07 11:06
 5. **Російські хакери атакували сайт Міносвіти**
Новолинський портал
Обсяг сюжету: 2. Період: 2024.02.07 16:28 - 2024.02.07 16:55
 6. **Сьогодні 15:40 Поліція показала знешкодження на Харківщині двох російських авіабомб, я**
-
18. **Харків. Унаслідок російського удару постраждало троє людей, є руйнування - фото**
ЛІГАБізнесІнформ
Обсяг сюжету: 1. Період: 2024.02.07 12:08 - 2024.02.07 12:08
 19. **Робимо виснаження ефективним: життєздатна теорія перемоги для України**
Хвиля
Обсяг сюжету: 1. Період: 2024.02.07 11:06 - 2024.02.07 11:06

20. **Через атаку РФ у Миколаєві є жертва, у Києві - двоє загиблих: Зеленський показав насл**
Українські національні новини
Обсяг сюжету: 1. Період: 2024.02.07 10:44 - 2024.02.07 10:44
21. **Барометр свободи слова за січень 2024 року**
Інститут масової інформації
Обсяг сюжету: 1. Період: 2024.02.07 10:30 - 2024.02.07 10:30
22. **Ракетна атака РФ: яка ситуація в Києві, Дрогобичі, Миколаєві, Харкові**
Тексти.org.ua
Обсяг сюжету: 1. Період: 2024.02.07 10:17 - 2024.02.07 10:17
23. **У Вовчанську внаслідок обстрілу постраждали троє людей**
Укрінформ
Обсяг сюжету: 1. Період: 2024.02.07 10:17 - 2024.02.07 10:17

Скриншот 6. *Топ-повідомлення в українському інформаційному просторі за ключовими словами «Харків, Росія, окупація», 07.02.2024 р.*

Показовим є факт відсутності наративів і лексичних маркерів зі словом *окупація* як у наведену дату, так і протягом усього аналізованого періоду. Проактивність реакції українських, зокрема харківських, медіа на ворожі наративи полягала в їхньому ігноруванні. У медіа та телеграм-каналах Харкова цього періоду було позиціоновано такі наративи:

- «Обстріли Харкова та інших міст України — воєнний злочин» (*росіяни вдарили «Ураганом» по цивільним; росіяни вдарили дроном по дитсадку в Золочеві*)
- «Харків вистоїть, необхідно об'єднуватися для протидії ворогу» (*Харків'яни, рідні, вітаю з Новим роком! За минулі 365 днів ми випробували себе на стійкість та витривалість!; Ініціатива #РазомСильні — «історії, які демонструють неймовірну силу та єдність українців»*);
- «Харків — моє місто» (*Мирний Харків — наче інше життя; над захистом Харкова працюємо цілодобово; Ви (лікарі, поліція, журналісти, рятувальні служби) — захист, опора та надія для всього цивільного населення міста*).

Отже, медіа та інтернет-канали Харкова в умовах наступу ворога на місто, обстрілів та агресивних інформаційних атак продемонстрували системність протистояння ворожому наративному дискурсу, що є свідченням когнітивної стійкості. Основні стратегії протистояння, зафіксовані нами, — ігнорування російських наративів, спрямованих на те, щоб викликати у мешканців Харкова почуття безвиході та бажання здати місто армії РФ; просування позитивних регіональних терапевтичних наративів «Харків — моє місто», «Харків вистоїть, необхідно об'єднуватися для протидії ворогу» та національного — «Обстріли Харкова та інших міст України — воєнний злочин».

Висновки та перспективи досліджень. Наративний дискурс як простір інформаційного протистояння потребує активного лінгвістичного вивчення і практичного використання в умовах гібридної війни. Дослідження боротьби наративів на певному етапі дозволяє спрогнозувати дії ворога у реальному часі й виробити ефективні засоби асиметричної проактивної відповіді.

Контент-аналіз з використанням технології Big Data інформаційного простору Харківщини довів можливість прогнозування на основі контент-аналізу нарративного дискурсу противника загострення воєнної ситуації та інтенсивні обстріли міста. Дієвими стратегіями системного протистояння в битві нарративів визначено стратегію ігнорування деструктивних російських нарративів та просування позитивних регіональних, зокрема терапевтичних, нарративів на кшталт «Харків — моє місто», «Харків вистоїть, необхідно об'єднуватися для протидії ворогу».

Перспективним вважається дослідження системної організації та використання нарративного дискурсу в гібридному протистоянні.

Література

1. Бідочко Л. Півторак О., Худін П. Війна і битва нарративів: як російська пропаганда діє в медійному просторі Глобального півдня. *Детектор медіа*, 19.04.2023. URL: <https://detector.media/infospace/article/210274/2023-04-19-viyna-i-bytva-naratyviv-yak-rosiyska-propaganda-diie-v-mediynomu-prostori-globalnogo-pivdnya>.
2. Битва нарративів у медіапросторі в умовах війни: журналісти шліфували навички протистояння російській пропаганді. *Національна спілка журналістів України*, 13.03.2023. URL: <https://nsju.org/novini/bytva-naratyviv-u-mediaprostori-v-umovah-vijny-zhurnalisty-shlifuvaly-navychky-protystoyannya-rosijskij-propagandi>
3. Брокмейер И. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы. *Вопросы философии*, 2000. № 3. С. 29-42.
4. Ліотар Ж.-Ф. Стан постмодерну, 1979. URL: <https://readli.net/sostoyanie-postmoderna>
5. Манковська В. «Росіяни нав'язують нам почуття безвиході, щоб ми хотіли здатися»: як російські фейки змінюють настрої в Харкові. *Гвара Медіа*, 24.02.2024. URL: <http://gwaramedia.com/rosiiany-nav-iazuiut-nam-pochuttia-bezvykhodishchob-my-khotily-zdatysia-ia-rosiyski-feyku-zminiuiut-nastroi-v-kharkovi>
6. Мельникова К. Донбасс: «Мы должны напомнить отколовшимся регионам, что они тоже русские». *EurAsia Dayli*, 19.01.2021. URL: <http://eadaily.com/ru/news/2021/01/19/donbass-my-dolzhy-napomnit-otkolovshimsya-regionam-cto-oni-tozhe-russkie>
7. Снитко О., Гречка С. «Битва нарративів» у сучасному медіапросторі України. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 2022. № 44. С. 86-117. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2022.44.86-117>.
8. Attack Index: інформаційно-аналітичний ресурс. URL: <https://attackindex.com>.
9. Commander's Handbook for Strategic Communication and Communication Strategy. Ver. 3.0. US Joint Forces Command Joint Warfighting Center, 2010. URL: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a525371.pdf>.
10. Prince G. Narratology. Baltimore: Johns Hopkins UP, 1994. 400 p.
11. Ricoeur P. Memory, History, Forgetting. University of Chicago Press, 2004. https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/738780/mod_resource/content/2/Ricoeur%20-%20Memory%2C%20History%2C%20Forgetting.pdf.
12. Ricoeur P. Time and Narrative. University of Chicago Press, 1990. 281 p.

References

1. Bidochko L. Pivtorak O., Khudin P. (19.04.2023), *War and Battle of Narratives: How Russian Propaganda Works in the Media Space of the Global South* [Viina i bytva naratyviv: yak rosiiska propahanda diie v mediinomu prostori Hlobalnoho pivdnia] in *Detector Media* [Detektor media]. URL: <https://detector.media/infospace/article/210274/2023-04-19-viyina-i-bytva-naratyviv-yak-rosiyska-propaganda-diie-v-mediynomu-prostori-globalnogo-pivdnia>.
2. *The Battle of Narratives in the Media Space in the Conditions of War: Journalists Honed Their Skills in Resisting Russian Propaganda* [Bytva naratyviv u mediaprostori v umovakh viiny: zhurnalisty shlifuvaly navychky protystoiannia rosiiskii propahandij]. National Union of Journalists of Ukraine Natsionalna spilka zhurnalistiv Ukrainy [Natsionalna spilka zhurnalistiv Ukrainy]. URL: <https://nsju.org/novini/bytva-naratyviv-u-mediaprostori-v-umovah-viiny-zhurnalisty-shlifuvaly-navychky-protystoyannia-rosiiskij-propagandi>
3. Brokmeier Y. (2000), Narrative: Problems and Promises of One Alternative Paradigm [Narrativ: problemy i obeshaniya odnoj alternativnoy paradigmy] in Questions of Philosophy. *Voprosy filosofii*. № 3. S. 29-42.
4. Lyotard J.-F. (1979). *The State of Postmodernity* [Stan postmodernu]. URL: <https://readli.net/sostoyanie-postmoderna>.
5. Mankovska V. (2024), *The Russians Impose a Sense of Hopelessness on Us So That We Want to Give Up: How Russian Fakes Change the Mood in Kharkiv* [«Rosiiany naviazuiut nam pochuttia bezvykhodi, shchob my khotily zdatsysia»: yak rosiiski feiky zminiuiut nastroi v Kharkovi] in *Gwara Media* [Hvara Media]. URL: <http://gwaramedia.com/rosiiany-nav-iazuiut-nam-pochuttia-bezvykhodi-shchob-my-khotily-zdatsysia-iak-rosiyski-feiky-zminiuiut-nastroi-v-kharkovi>.
6. Melnikova K. (2021), *Donbass: «We Must Remind the Breakaway Regions That They are Also Russian»* [Donbass: «My dolzhny napomnit otkolovshimsya regionam, chto oni tozhe russkie»] in *EurAsia Dayli*. URL: <http://eadaily.com/ru/news/2021/01/19/donbass-my-dolzhny-napomnit-otkolovshimsya-regionam-chto-oni-tozhe-russkie>.
7. Snytko O., Grechka S. (2022), *Battle of Narratives» in the Modern Media Space of Ukraine* [Bytva naratyviv» u suchasnomu mediaprostori Ukrainy]. *Actual Problems of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice* [Aktualni problemy ukrainiskoi linhvistyky: teoriia i praktyka]. № 44. C. 86-117. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2022.44.86-117>
8. *Attack Index: information and analytical resource*. URL: <https://attackindex.com>.
9. *Commander's Handbook for Strategic Communication and Communication Strategy. Ver. 3.0.* (2010). US Joint Forces Command Joint Warfighting Center. URL: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a525371.pdf>.
10. Prince G. (1994), *Narratology*. Baltimore: Johns Hopkins UP. 400 p.
11. Ricoeur P. (2004), *Memory, History, Forgetting*. University of Chicago Press. URL: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/738780/mod_resource/content/2/Ricoeur%20-%20Memory%2C%20History%2C%20Forgetting.pdf.
12. Ricoeur P. (1990), *Time and Narrative*. University of Chicago Press. 281 p.

Н. В. Кондратенко,

д-р філол. наук, проф.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

професор кафедри прикладної лінгвістики

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9589-7716>

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ДЛЯ ОСВІТЯН І НАУКОВЦІВ У СВІТЛІ ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЇ: МОВЛЕННЄВІ ЖАНРИ ІМІДЖОТВОРЕННЯ

У статті проаналізовано основні мовленнєві жанри дописів у соціальній мережі Facebook, що презентують персональний імідж науковців і викладачів. Мета дослідження — визначити та схарактеризувати особливості презентації професійного іміджу науковців та освітян у соціальних мережах в аспекті використання мовленнєвих жанрів. Об'єктом дослідження є вербальний контент мережевого дискурсу, а пред-метом дослідження — мовні засоби репрезентації мовної особистості в мережевому дискурсі. Матеріалом для аналізу послуговували відкриті персональні сторінки укра-їнських науковців і викладачів в соціальній мережі Facebook, зокрема актуальний вербальний контент за 2024 рік. Загалом проаналізовано понад 100 профілів укра-їнських науковців та освітян.

Доведено, що мовна особистість науковця та освітянина формується передусім у процесі професійної діяльності та соціалізації, а презентація її в соцмережах передбачає створення авторського контенту, активну участь у професійних спільнотах і взаємодію з колегами. Основною формою презентації професійного іміджу є персональна сторінка, що поєднує вербальний і невербальний контент. У межах вербального контенту основним засобом формування професійного іміджу є оригінальний допис, у якому виокремлено різні мовленнєві жанри. Найпоширенішими мовленнєвими жанрами, що представляють вербальний контент на персональній сторінці науковця та освітянина, є звіт та анонс. Обидва жанри належать до інформативних та покликані ознайомити громадськість з досягненнями та діяльністю автора контенту. Меншою мірою представлено ритуальні жанри (привітання, запрошення, подяку) та діалогічну взаємодію з колегами. Найменш частотним є аналітичний жанр, що має ознаки аргументативного дискурсу. Крім оригінальних дописів, у соцмережах науковці та освітяни, поширюють дописи інших користувачів, беруть участь як коментатори в обговоренні актуальних проблем, зокрема у межах профільних віртуальних спільнот.

Ключові слова: лінгвоперсоналогія, мовна особистість, професійний імідж, вербальний контент, мовленнєвий жанр, соціальна мережа.

N. V. Kondratenko,
ScD in Philology, Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Department of Applied Linguistics
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9589-7716>

SOCIAL NETWORKS FOR EDUCATORS AND SCIENTISTS IN ASPECT OF LINGUIST PERSONOLOGY: SPEECH GENRES OF IMAGE CREATION

The article analyzes the main speech genres of posts on the Facebook social network that present the personal image of scientists and educators. The purpose of the research is to determine and characterize the peculiarities of the presentation of the professional image of scientists and educators in social networks in terms of the use of speech genres. The object of the research is the verbal content of the network discourse, and the subject of the research is the linguistic means of representing the linguistic personality in the network discourse. The material for the analysis was the open personal pages of Ukrainian scientists and educators in the Facebook, in particular the actual verbal content for the year 2024. In total, more than 100 profiles of Ukrainian scientists and educators were analyzed.

It is proven that the linguistic personality of a scientist and educator is formed primarily in the process of professional activity and socialization, and its presentation in social networks involves the creation of author's content, active participation in professional communities and interaction with colleagues. The main form of presentation of a professional image is a personal page that combines verbal and non-verbal content. Within the limits of verbal content, the main means of forming a professional image is an original post in which different speech genres are distinguished. The most common speech genres representing verbal content on the personal page of a scientist and educator are a report and an announcement. Both genres are informative and are designed to acquaint the public with the achievements and activities of the content author. Ritual genres and dialogic interaction with colleagues are represented to a lesser extent. The least frequent is the analytical genre, which has features of argumentative discourse. In addition to original posts, scientists and educators share other users' posts on social networks, participate as commentators in the discussion of current problems, in particular within the framework of specialized virtual communities.

Key words: linguistic personology, language personality, professional image, verbal content, speech genre, social network.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасне інформаційне суспільство вимагає від науковців та освітян зміни підходу не лише у викладанні та науковій діяльності (використання у роботі новітніх цифрових застосунків і штучного

інтелекту, залучення у світовий науковий простір, врахування індексів цитування та індексції наукових розвідок тощо), а й у презентації власного професійного іміджу. Популярним і поширеним шляхом презентації професійної діяльності та персонального бренду є соціальні мережі, серед яких науковий та освітянський контент переважно представлений у Facebook, Instagram, Tik-Tok, Twitter, YouTube, а до власне професійних соцмереж належить LinkedIn. Кожна з цих соцмереж має певні особливості, що визначають фокус її скерування від здебільшого іконографічного наповнення (світлина, відео, меми тощо) до домінування вербального компоненту (дописи і коментарі). Саме у соцмережах останнього типу релевантним стає комунікативний аспект персонального бренду, а науковці та освітяни презентують себе безпосередньо як мовні особистості. Останнім часом набули популярності різноманітні тренінги і вебінари щодо розроблення персонального іміджу (бренду, образу) педагога, викладача, вчителя і навіть науковця, що підтверджує актуальність цього напрямку діяльності та необхідність його наукового обґрунтування. Наповнення вербальним контентом персональних сторінок у соцмережах, створення профілів з метою репрезентації професійної діяльності, продукування навчального та наукового контенту тощо, — все це потребує ґрунтового осмислення. На нашу думку, теоретико-методологічними засадами формування та репрезентації персонального професійного іміджу науковця та освітянина має стати лінгвоперсоналогія і теорія мовної особистості, оскільки зміст і форма представлених у соцмережах текстів є однією з визначальних ознак фаховості. З огляду на це вербальний контент, наявний на персональних сторінках учених і викладачів, сприймається як компонент їхнього професійного іміджу.

Мета дослідження — визначити та схарактеризувати особливості презентації професійного іміджу науковців та освітян у соціальних мережах в аспекті використання мовленнєвих жанрів. Мета зумовила розв'язання таких **завдань**: окреслити поняття мовної особистості та її структури; проаналізувати основні концепції мовної особистості в аспекті лінгвоперсоналогії; виявити специфічні риси персонального бренду в соцмережах; кваліфікувати мовленнєві жанри, характерні для реалізації мовної особистості; дослідити мовний аспект репрезентації мовної особистості науковця та освітянина в соцмережах.

Об'єктом дослідження є вербальний контент мережевого дискурсу, а **предметом** дослідження — мовні засоби репрезентації мовної особистості в мережевому дискурсі.

Матеріалом для аналізу послуговували відкриті персональні сторінки українських науковців і викладачів в соціальній мережі Facebook, зокрема актуальний вербальний контент за 2024 рік. Загалом проаналізовано понад 100 профілів українських науковців та освітян.

Методи дослідження зумовлені поставленою метою і завданнями: використано методи спостереження, узагальнення та класифікації на етапі відбору фактичного матеріалу; залучено методи лінгвопрагматичного і дискурсивного аналізу задля

визначення жанрової специфіки тексту; методи лінгвостилістичного і компонентного аналізу використано для розгляду мовних особливостей мережевого дискурсу.

Ступінь розроблення проблеми в науці. Поняття мовної особистості належить до ґрунтовно опрацьованих в україністиці, зокрема потрактування цього терміна представлено в наукових розвідках Ф. Бацевича, І. Голубовської, С. Єрмоленко, А. Загнітка, Т. Космеди, О. Маленко, Л. Мацько, Т. Папіш, О. Селіванової, О. Семеног, Л. Струганець та ін. Теоретико-методологічні засади вивчення мовної особистості в українському мовознавстві окреслено в лінгвістичному термінологічному словнику, де її витлумачено як «поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності» [13, с. 93]. Основні концепції мовної особистості представлені у працях І. Голубовської [2], Л. Струганець [11] та в лінгводидактичному аспекті в колективній монографії за редакцією І. Пасічника [7]. Загалом інтерпретація цього поняття стосується переважно не сутнісних, а структурних компонентів: «мовною особистістю називають закріплений переважно в лексичній системі базовий національно-культурний прототип носія певної мови, щось на кшталт «семантичного фоторобота», який складається на основі світоглядних інтенцій, ціннісних пріоритетів і поведінкових реакцій, зафіксованих у словнику — особистість словникова, або етносемантична» [3, с. 64].

При цьому важливо наголосити на тому, що мовознавці висвітлюють окремо мовну особистість вченого, науковця (В. Борисов, Л. Кравець, О. Маленко, Л. Мацько, А. Романченко та ін.) та мовну особистість освітянина (М. Вашуленко, С. Омельчук, М. Пентиліук, О. Семеног, Г. Труба та ін.). Науковець постає переважно як елітарна мовна особистість, а в центрі уваги дослідників — науковий доробок учених, зокрема ідіостиль науковця, комунікативна взаємодія з іншими дослідниками в полемічному дискурсі, вияви мовної особистості в науковому стилі тощо. Ґрунтовний аналіз елітарної мовної особистості представлений у науковій розвідці А. Романченко [8]. На думку В. Борисова, мовна особистість «сучасного науковця — це явище багаторівневе, різнопланове, при її вивченні слід ураховувати як власне лінгвальні, так і екстралінгвальні фактори. Мовна особистість як реципієнт, інтерпретатор, автор наукового тексту на основі старого знання формує нове, презентує систему власних наукових преференцій» [1, с. 134]. Здебільшого мовну особистість науковця потрактовують як елітарну, зосереджуючись на лінгвостилістичних параметрах створених ним текстів, тобто вивчення «мовної особистості науковця нерозривно пов'язане з розумінням мети й ознак наукового стилю та індивідуальної дискурсивної манери автора-ученого» [6, с. 88]. Натомість мовна особистість освітянина (педагога, вчителя, викладача) представлена насамперед у лінгводидактичних наукових розвідках, що передбачає аналіз не стільки результативної фази (створеного інтелектуального продукту), а безпосереднього діяльній стадії: «слід акцентувати насамперед такі рівні його дискурсивної реалізації: ґрунтовність і глибина знань, оригінальність і сміливість наукового мовомислення, лінгвокреативність (на протигагу шаблонності) у

творенні власного тексту, наявність ідіостильових маркерів, добір відповідної термінології» [6, с. 89]. На думку Г. Труби, «мовна особистість освітянина в цифровому вимірі надзвичайно складний комплекс специфічних мовних здібностей, комунікативних навичок та професійної ідентичності, які проявляються в контексті використання цифрових технологій у навчанні та спілкуванні. А одним із ключових аспектів дослідження є вивчення впливу цифрового середовища на формування та розвиток мовної особистості, зміни комунікаційних практик, використання нових медіаформатів, поширення соціальних мереж та інших онлайн-платформ, які створюють нові виклики та можливості для мовної освіти» [12, с. 345]. Вважаємо, що актуальним серед цих параметрів, однаковою мірою релевантним і для науковців, і для освітян, є просування власного професійного іміджу за посередництва соціальних мереж.

Викладення основного дослідження. Дослідники виокремлюють «два основні підходи до вивчення мовної особистості — лінгвокультурологічний та лінгводидактичний» [6, с. 85]. Здебільшого лінгвокультурологічний підхід залучають для вивчення специфіки і структури мовної особистості загалом, а лінгводидактичний — переважно для аналізу комунікативної діяльності педагогів. В обох випадках доцільно говорити про поняття мовної особистості як про формування засадничого поняття лінгвоперсонології. А. Загнітко наголошує: «Персонотексти мовної особистості утворюють цілісність із відповідними часовими зрізами, за якими можна встановити: а) еволюцію мовно-мовленнєвої інтелектуалізації мовної особистості з диференціюванням етапних індивідуацій; б) закономірності поглиблення відбиття позамовної дійсності; в) диференціювання комунікативно настановних та експресивно-естетичних реалізацій; г) інтенсифікацію психолого-інтенційного ефекту; д) збільшення конотативно-смыслового тла тощо» [4, с. 108]. Для дослідження мовної особистості науковців та освітян релевантними є обидва підходи, оскільки сучасні викладачі переважно одночасно є і науковцями.

В аспекті теорії мовної особистості актуалізовано індивідуальні, колективні, соціальні чинники її формування, оскільки «знання й уявлення про довкілля утворюють єдину систему поглядів, свого роду колективну філософію, яка прищеплюється кожному носію мови і регулює його поведінку» [5, с. 37–38]. Зважаючи на це, нормативний аспект мовної поведінки є дуже важливим для мовної особистості загалом, а для науковця та освітянина зокрема. Вербальний контент, представлений на персональних сторінках учених і викладачів, повинен насамперед відповідати нормам українського правопису і не містити помилок. Науковці та освітяни в соцмережах демонструють публічну позицію, власний професійний імідж, що зближує їх з медійними персонами, тобто соціальні мережі стають «платформою, де мовна особистість стає відомою та знаковою для масової аудиторії» [10, с. 90].

Важливість просування професійного іміджу в соцмережах для науковців та освітян зумовлена як загальною віртуалізацією професійного спілкування, так і розвитком інформаційних технологій: «Глобалізація і розвиток сучасних технологій спричинили виникнення нового типу комунікації і цілком своєрідного тексту,

сформувавши новий тип особистості — віртуальної, чий параметри і специфіка детермінуються технічними особливостями мережі, які принципово спростили процедуру обігу інформації, знизилися витрати на це, розширивши когнітивні й комунікативні можливості особистості (здобуття нової (об'єктивної) інформації, індивідуальне творення інфопростору безвідносно до часопростору)» [12, с. 349–350]. Серед цих напрямів розвитку мовної особистості ми зупинимося на формуванні віртуального іміджу науковця та освітянина в соцмережах на прикладі мережі Facebook.

Представлення професійного іміджу в соцмережі Facebook передбачає, по-перше, наповнення персональної сторінки, по-друге, участь у професійних спільнотах; по-третє, активне коментування. Основну увагу потрібно приділити персональному контенту, що є своєрідною визитівкою мовної особистості. Основним засобом самопрезентації є створення оригінального контенту, тобто авторських дописів. Розглянемо основні мовленнєві жанри контенту, представлені на персональних сторінках науковців та освітян.

1. **Звіт** — виклад актуальних подій, що відбулися у професійному житті (наукові конференції, захисти наукових робіт, іспити і заліки, поточні заняття тощо), напр.: *Ще один день роботи в якості голови державної екзаменаційної комісії в Ужгородському національному університеті. Була тривога, і було тривожно... Але студенти (сьогодні ще студенти) потішили знаннями* (<https://www.facebook.com/lara.kravets>, 20.06.2024); *Нове бачення фразеології античного походження в лінгвокультурологічному аспекті сьогодні репрезентовано в кандидатській дисертації Р. В. Луканинець (наук. керівник — проф. Наталія Венжинович). Мав честь разом із проф. Коваленко Н. Д. сьогодні опонувати. Цікавий аналіз, цікаве обговорення, важлива фахова дискусія* (<https://www.facebook.com/dm.sizonov>, 06.06.2024). Цей мовленнєвий жанр є найпоширенішим: віртуалізація професійного спілкування потребує своєрідного електронного звітування, зважаючи на потребу в оприлюдненні результатів праці. Навіть органи контролю (наприклад, під час акредитації) звертають увагу на подання інформації про події з професійного життя в соцмережах.

На персональних сторінках мовленнєвий жанр звіту зазнає певних трансформацій. Передусім це стосується актуалізації аксіологічного компоненту: події представлено в позитивно оцінному вимірі з наголошенням на ролі в них автора тексту, напр.: *Дорогі мої друзі, маю на 2 обласному етапі конкурсі «Вчитель року 2024» 4 місце. Дякую, що підтримували мене упродовж цього марафону. Ваші слова, повідомлення, віртуальні та реальні об'єми дуже мене надихали* (<https://www.facebook.com/profile.php?id=100013182856378>, 16.02.2024). Також до цієї групи уналежнюємо таку трансформацію жанру звіту, як репрезентація власних досягнень: участь у програмах стажування, сертифікатних програмах, різноманітних заходах, що відзначають учасників сертифікатами і дипломами, напр.: *Завершився конкурс «Освітня перлина Одеси». Моя методична розробка «Інтелектуальні вікторини як складова виховних заходів» зайняла 2 місце. Дякую міському департаменту освіти за можливість поділитися з колегами власними розробками!* (<https://www.facebook.com/>

profile.php?id=100001870091312, 27.05.2024). У такому випадку, крім власне текстової частини допису, обов'язково наявні світлини сертифікатів, грамот і дипломів.

2. **Анонс** — запрошення наукової та освітянської спільноти до участі у заходах, до яких дотичний автор допису. Зміст і структура анонсу підпорядковані загальним правилам створення прес-релізу: так званої «перегорнутої піраміди» (на початку стисло подається вся важлива інформація, що деталізується в наступних абзацах за принципом від більш важливої до менш важливої), напр.: *10 липня (ср) о 15:30 в бібліотеці Грушевського (Троїцька 49/51) буду вести лекцію «Павло Тичина: геній чи зрадник, міністр чи поет?» «Ще до того, як колись він міністром став, Павло Тичина жив і кохав...» (с). Поет, від «Сонячних кларнетів» якого «пофарбована дудка» зосталась — чи він дійсно був зрадником, чи просто мав трагічну долю? Які взаємини мав з «Розстріляним відродженням» та Шістдесятниками, як вижив та що писав? Про це і ще багато іншого поговоримо на заході, а також почитаємо вірші. Вхід вільний, буду рада бачити* (<https://www.facebook.com/kate.bogdanova.568><https://www.facebook.com/zhenya.yurash>, 03.07.2024). У таких випадках йдеться про інформування про події, у яких автор безпосередньо бере участь або є організатором. Це свідчить про його активну діяльність та характеризує напрям діяльності, а також уможливорює «занурення» у професійний контекст.

Мовленнєвий жанр анонсу реалізований у соцмережах як вияв інформаційних жанрів: мовець повідомляє певну інформацію читачам. Проте для формування іміджу науковця та освітянина є важливим як вибір цієї інформації, так і її дотичність до загального контенту сторінки, напр.: *Зазвичай моя стрічка про суто професійне. Але сьогодні, у День батька, відступаю від правил. Це пост привітання та вдячності моєму татові, Валентину Андрійовичу Сминтині. Ти навчив мені усьому, що зараз робить мене конкурентною у моїй професії, хоча я, на відміну тебе-фізика, є «ліриком». Це твої принципи: шукай та впроваджуй нове, будь на крок попереду мейнстріма, завжди лови можливості для саморозвитку. Саме завдяки їм ти найдовше в історії нашого університету був успішним ректором, плідно керував кафедрою, створив свою наукову школу* (<https://www.facebook.com/olena.smyntyna>, 16.06.2024). Якщо метою надання інформації є самопрезентація, то контент здебільшого має стосуватися професійної діяльності. У жодному разі це не означає, що події особистого життя не потрібно висвітлювати на персональних сторінках: навпаки, створення цілісного, гармонійного образу науковця та освітянина передбачає комплексний підхід. Поєднання професійного з особистісним має відбуватися виважено та різноманітно, напр.: *Як думаєте, хто краще знає, як обробляти дані проєктних завдань UniDive? Міжнародні фахівці? Може, вітчизняний професор, що ловить залишки інтернету на балконі під час балістичної загрози? А ось і ні. Краще знає провідний Kim Вченого — Парадигма* (<https://www.facebook.com/rusudan.makhachashvili>, 02.07.2024). Коло зацікавлень, активний відпочинок, допомога ЗСУ, участь у культурному житті міста та країни тощо, — це все «оживляє» професійний імідж, дає змогу усунути його шаблонність, схематичність і штучність.

3. Аналітика та роздуми є виявом аргументативного дискурсу, поєданого з дискурсом соцмереж. Міркування авторів переважно стосуються сфери професійних зацікавлень, проте визначальною ознакою таких дописів є їхня дискусійність та полемічність: автор задає тему для обговорення, виокремлює проблему або ставить запитання до читачів, напр.: *Так сталося, що майже водночас мені надіслали статті на реєр-review три фахові закордонні видання. Дві статті виявилися цікавими і професійними, але одна до болю знайома — такі друкуються і пишуться саме в Україні. Тема, яка з матеріалом не має точок дотику, матеріал — збірка різножанрових матеріалів, що вкупі називається «романом». Цитати на пів сторінки кожна, точніше колаж із цитат, публіцистика, пафос, і повне незрозуміння, як пишуться наукові статті. Але стаття подана до фахового закордонного видання. Про війну. Україномовна (журнал приймає різними мовами). Мені цікаво — на що сподівається автор, подаючи таку статтю?* (<https://www.facebook.com/tamara.hundorova>, 29.05.2024). Здебільшого чітко актуалізовано авторську позицію та сформульовано його думку, а читачів запрошено до висловлення згоди чи незгоди, напр.: *Зараз на конференції у Варшаві. Панельна дискусія про силу і слабкість Заходу. На неї запросили члена українського парламенту Олега Дунду, який виступав (до речі, непогано)... російською мовою! Невже на всю Верховну Раду немає жодного перекладача?!* (<https://www.facebook.com/profile.php?id=100004650213748>, 02.07.2024). Звідси наявність риторичних та відкритих питань, експліцитна діалогічність, навіть певна провокативність таких дописів. На нашу думку, аналітика здебільшого й уможлиблює презентацію професійного іміджу на персональній сторінці науковців та освітян.

В аналітичних дописах автор наводить покликання, цитує авторитетні джерела, вказує на аргументи, тобто демонструє свій рівень професійної підготовки: *«Docendo discimus», — писав Сенека Молодший ще в неронівські часи Люцилію Молодшому. Справді, навчаючи когось, навчаєшся сам. Фраза, що стала сентенцією, аж так актуальна, що нині її обирають як провідну ідею навчальні заклади всього світу. Навчаючи, покращуєш свої комунікативні навички й набуваєш професійного досвіду* (<https://www.facebook.com/alla.romanchenko.94>, 10.02.2024). Загалом цей жанр максимально наблизений до блогу, у якому фахівець ділиться порадами та рекомендаціями, обговорює актуальні проблеми, аргументує свою точку зору. Утім, у проаналізованому матеріалі саме аналітичний мовленнєвий жанр представлений обмежено.

4. Діалогічна та полілогічна взаємодія представлена жанрами покликань і хештегів на профілі інших освітян і науковців, з якими автор співпрацює. Персональний імідж у цьому випадку є невід'ємним від професійної спільноти: «Торкаючись питання соціального аспекту вказаного об'єкта дослідження, необхідно наголосити на тому, що основним засобом перетворення індивіда в мовну особистість є його соціалізація, яка охоплює такі моменти: 1) процес включення людини в певні соціальні відношення, у результаті чого мовна особистість є певним чином реалізацією культурно-історичного знання суспільства; 2) активна мовленнєво-мисленнєва діяльність за нормами і законами етномовної культури; 3) процес засвоєння законів соціальної

психології народу» [9, с. 118]. Основною рисою таких дописів є наведення переліків колег, співпраця з якими є важливою для автора, напр.: *Наукова бібліотека і Кафедра української мови і літератури СумДПУ імені А. С. Макаренка нещодавно отримали цінний подарунок від українських філологів Харківського НПУ імені Г. С. Сковороди. Дорошенко С. І. Словник-довідник лінгвістичних термінів юного мовознавця. Х., 2024. 400 с. (<https://www.facebook.com/profile.php?id=100010446093840>, 21.03.2024).* Зазначення інституцій, прізвиськ та імен колег, наукових або освітніх осередків створює ефект співприсутності та комунікативної взаємодії в межах допису. Така співпраця може бути вказана в дописі через відповідні позначки на гіперпокликання на профілі колег, напр.: *Надзвичайно актуальний та цікавий краєзнавчо-профорієнтаційний проєкт-ініціатива В'ячеслав Кушнір. Такі креативні ідеї особливо необхідні в наш час. Захоплені учні, цікаві питання до лекторки Ольга Чінена, коментарі, спогади, обійми та підтримка наших випускників, які тепер вчителюють — все це додає оптимізму та сил в нашому русі до Перемоги!* (<https://www.facebook.com/nataliia.petrova.7>, 01.05.2024). У такому разі покликання веде на відповідну персональну сторінку іншого користувача соцмережі. Лінк подають як гіперпокликання активного типу: *Завдяки Olena Shevaniuk знайшла свою стару статтю про запозичення, побачила, що проблема орфографічного вибору не зникла (і не могла зникнути). Пошукла віднайдену статтю на academia.edu раптом кому знадобиться* © (<https://www.facebook.com/galina.yavorska>, 01.06.2024). Завдяки налаштуванням соцмережі зазначені колеги або інституції не лише представлені у форматі співпраці, а й актуалізовані як користувачі соцмережі.

5. **Ритуальні мовленнєві жанри** є виявом фатичної комунікації та представлені комплексом текстів, серед яких основними є привітання, запрошення та подяка. Інші типи ритуальної комунікації теж мають місце в дискурсі соцмереж, проте саме ці є найчастотнішими. Так, на персональних сторінках наявні привітання як із загальними святковими подіями (державні, релігійні свята, урочисті події), так й індивідуальними, напр.: *З Днем вишиванки! Усвідомлення ідентичності, збереження її — це вже є Перемога!* (<https://www.facebook.com/profile.php?id=100004020324720>, 16.05.2024); *Журналістика — це не тільки свято тих, хто у професії чи вчить журналістів. Журналістика — це свято всіх, хто проживає в інформаційному просторі! Мирних нам новин!* (<https://www.facebook.com/navalna>, 06.06.2024). Як і в будь-якій персональній комунікації на персональний імідж позитивно працює активне долучення до привітань інших користувачів, а також представлені привітання з Днем народження та особистісними досягненнями на персональних сторінках науковців та освітан. У межах привітань функціонує і мовленнєвий жанр побажання.

До поширених ритуальних мовленнєвих жанрів уналежнюємо і подяку, напр.: *Днями отримав чудову книгу — «Словник-довідник лінгвістичних термінів юного мовознавця» авторства професора Сергія Дорошенка. Пам'ятаю дві розмови з автором про цей словник, кожна з яких і сьогодні добре пам'ятна. Автор був у пошуків пошуках, міркуваннях, як правильно донести до юного дослідника складні*

та надскладні речі. Гортаючи видання, можна з упевненістю сказати: авторо-ві вдалося це зробити. На жаль, автор за життя не зміг повністю завершити свій словник. Велика подяка харківським колегам, які підготували й оприлюднили «Словник-довідник лінгвістичних термінів юного мовознавця» авторства професора Сергія Дорошенка. Слово науковця й сьогодні промовлятиме до юних мовознавців. Щира подяка Костянтин Голобородько Олена Маленко (<https://www.facebook.com/profile.php?id=100011080033815>, 08.06.2024). У цьому прикладі адресатів подяки зазначено за допомогою гіперпосилання, проте вони можуть бути представлені і як безпосереднє звернення у формі звертання.

До ритуальних жанрів належить і поширене з анонсах запрошення, напр.: *ША-НОВНІ АБІТУРІЄНТИ! В ОНУ імені І. І. Мечникова новий факультет — ЗАПРОШУЄМО ВАС!* (<https://www.facebook.com/profile.php?id=100014158471934>, 02.07.2024). У такий спосіб автор часто супроводжує перепост чужої інформації, додаючи власний вербальний контент. Також у поодиноких випадках зафіксовано мовленнєвий жанр некролог, що має місце у випадку смерті відомих науковців або викладачів.

Наведена типологія мовленнєвих жанрів є відкритою, а використання у текстах різних жанрів має дифузний характер. Часто поєднують звіти з подяками, анонси із аналітикою тощо. Такий жанровий синкретизм, на нашу думку, загалом характерний для дискурсу соціальних мереж, напр.: *У стрічці Фейсбука часто натрапляю на «філософічний» вислів «Будь як погода! Їй абсолютно байдуже, подобаєшся ти їй чи ні...». Гарний алгоритм! Майже стовідсоткова можливість заміни ключових іменника і дієслова. Наприклад: «Будь як горілка! Їй абсолютно байдуже, вип'єш ти її чи ні...». Або: «Будь як сусідка Валерія! Їй абсолютно байдуже, є в тебе стаття в Скопусі чи ні...». Р. С. Усім друзям продуктивної творчої середи! Будьте як вареники з вишнями 😊* (<https://www.facebook.com/profile.php?id=100025478693143>, 26.06.2024). У цьому дописі має місце аналітика з інформуванням, а також побажання, адресоване читачам дописувача.

Крім оригінальних текстів, на персональних сторінках поширено розміщення актуальних дописів інших користувачів, тобто перепости. У такому разі рекомендовано супроводжувати представлений контент власними коментарями і вступом.

Висновки і перспективи дослідження. Мовна особистість науковця та освітянина формується передусім у процесі професійної діяльності та соціалізації, а презентація її в соцмережах передбачає створення авторського контенту, активну участь у професійних спільнотах і взаємодію з колегами. Основною формою презентації професійного іміджу є персональна сторінка, що поєднує вербальний і невербальний контент. У межах вербального контенту основним засобом формування професійного іміджу є оригінальний допис, у якому виокремлено різні мовленнєві жанри. Найпоширенішими мовленнєвими жанрами, що представляють вербальний контент на персональній сторінці науковця та освітянина, є звіт та анонс. Обидва жанри належать до інформативних та покликані ознайомити громадськість з досягненнями та діяльністю автора контенту. Меншою мірою представлено ритуальні

жанри (привітання, запрошення, подяку) та діалогічну взаємодію з колегами. Найменш частотним є аналітичний жанр, що має ознаки аргументативного дискурсу. Крім оригінальних дописів, у соцмережах науковці та освітяни, поширюють дописи інших користувачів, беруть участь як коментатори в обговоренні актуальних проблем, зокрема у межах профільних віртуальних спільнот. Аналіз таких форм самопрезентації становить перспективу нашого дослідження.

Література

1. *Борисов В. А.* Мовна особистість ученого в синхронному науковому дискурсі. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). 2014. Вип. 5. С. 131–136.
2. *Голубовська І. О.* Мовна особистість як лінгвокультурний феномен. *Studia Linguistica*. 2008. Вип. 1. С. 25–33.
3. *Данилюк І.* Теоретичні засади і методи лінгвоперсонології. *Лінгвістичні студії*. 2016. Вип. 31. С. 63–66.
4. *Заєнітко А. П.* Теорія лінгвоперсонології : монографія. Вінниця : Нілан-Лтд, 2017. 136 с.
5. *Кравець Л. В.* Мовна особистість сучасного українського науково-педагогічного простору. 2014. С. 37–42. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/6953/1/Kravec.pdf>
6. *Маленко О. О., Борисов А. В.* Мовна особистість в освітньому дискурсі: персоналізація в умовах інституційності. *Studia Neofilologiczne. Rozprawy Językoznawcze*. 2023. № 19. С. 81–94.
7. Мовна особистість в освітньому просторі: монографія / за заг. ред. І. Д. Пасічника; редкол. О. А. Вісич, Х. М. Карповець, З. В. Столяр. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 270 с.
8. *Романченко А. П.* Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти : монографія. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019. 541 с.
9. *Романченко А. П.* Мовна особистість як інтердисциплінарний об'єкт досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2015. Вип. 58. С. 117–119.
10. *Рудюк Л. О.* Мовна особистість у сфері масмедіа: наукова інтерпретація та характерні ознаки. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2020. Вип. 40. С. 86–98.
11. *Струганець Л. В.* Поняття «мовна особистість» в україністиці. *Культура слова*. 2012. Вип. 77. С. 127–133.
12. *Труба Г. М.* Особливості реалізації мовної особистості освітянина в інформаційному суспільстві. *Записки з українського мовознавства*. 2023. Вип. 30. С. 339–352.
13. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.

References

1. Borysov, V. A. (2014), *Movna osobystist uchenoho v synkhronnomu naukovomu dyskursi* [Linguistic personality of a scientist in synchronous scientific discourse]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova* [Scientific journal of the NPU named after M.P. Drahomanova]. Seriiia 8. Filolohichni nauky (movoznavstvo i literaturoznavstvo) [Series 8. Philological sciences (linguistics and literary studies)], №. 5, p. 131–136. [in Ukrainian].
2. Holubovska, I. O. (2008), *Movna osobystist yak linhvokulturnyi fenomen* [Linguistic personality as a linguistic and cultural phenomenon]. *Studia Linguistica*. №. 1, s. 25–33. [in Ukrainian].
3. Danyliuk, I. (2016), *Teoretychni zasady i metody linhvopersonolohii* [Theoretical foundations and methods of linguistic personology]. *Linhvistychni studii* [Linguistic studies], №. 31, s. 63–66. [in Ukrainian].
4. Zahnitko, A. P. (2017), *Teoriia linhvopersonolohii: monohrafiia* [The theory of linguistic personology: a monograph]. Vinnytsia: Nilan-Ltd. [in Ukrainian].
5. Kravets, L. V. (2014), *Movna osobystist suchasnoho ukrainskoho naukovopedagogichnoho prostoru* [Linguistic personality of the modern Ukrainian scientific and pedagogical space], s. 37–42. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/6953/1/Kravec.pdf> [in Ukrainian].
6. Malenko, O. O., Borysov A. V. (2023), *Movna osobystist v osvithnomu dyskursi: personalizatsiia v umovakh instytutsiinosti* [Linguistic personality in educational discourse: personalization in conditions of institutionality], *Studia Neofilologiczne. Rozprawy Językoznawcze*, № 19, s. 81–94. [in Ukrainian].
7. *Movna osobystist v osvithnomu prostori: monohrafiia* [Linguistic personality in the educational space: monograph] (2021) / za zah. red. I. D. Pasichnyka; redkol. O. A. Visych, Kh. M. Karpovets, Z. V. Stoliar. Ostroh : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». [in Ukrainian].
8. Romanchenko, A. P. (2019), *Elitarna movna osobystist u prostori naukovoho dyskursu: komunikatyvni aspekty : monohrafiia* [Elite language personality in the space of scientific discourse: communicative aspects: monograph]. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova. [in Ukrainian].
9. Romanchenko, A. P. (2015.) *Movna osobystist yak interdystsyplinarnyi objekt doslidzhen* [Linguistic personality as an interdisciplinary object of research]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia : Filolohichna* [Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Series: Philological], №. 58, s. 117–119. [in Ukrainian].
10. Rudiuk, L. O. (2020), *Movna osobystist u sferi masmedia: naukova interpretatsiia ta kharakterni oznaky* [Linguistic personality in the field of mass media: scientific interpretation and characteristic features], *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka* [Actual problems of Ukrainian linguistics: theory and practice], №. 40, s. 86–98. [in Ukrainian].

11. Struhanets L. V. (2012), Poniattia «movna osobystist» v ukrainistytsi [The concept of «linguistic personality» in Ukrainian studies], *Kultura slova [Word culture]*, №. 77, s. 127–133. [in Ukrainian].
12. Truba, H. M. (2023), Osoblyvosti realizatsii movnoi osobystosti osvitanyna v informatsiinomu suspilstvi [Peculiarities of the realization of the language personality of an educator in the information society], *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva [Notes on Ukrainian Linguistics]*, №. 30, s. 339–352. [in Ukrainian].
13. Ukrainska mova. Korotkyi tлумachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv [Ukrainian language. A short explanatory dictionary of linguistic terms.] (2001). Za red. S. Yermolenko. Kyiv: Lybid. 224 s. [in Ukrainian].

* * *

УДК 811.161.2'42:659.1-043.2:159.1.013

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309454>

Н. В. Кутуза,

д-р філол. наук, проф.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

професор кафедри прикладної лінгвістики

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0816-3264>

ГІПНОІНДУКТОРИ ВПЛИВОВОЇ ФОРМУЛИ ПОЗИТИВАЦІЇ У СОЦІАЛЬНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено впливовим елементам соціального рекламного дискурсу, де упорядковані Мілтон-модельні індукції, що запропоновано номінувати як гіпноіндуктори.

Метою дослідження стало виявлення актуальних гіпноіндукторів впливової формули позитивації у соціальному рекламному дискурсі. Об'єкт дослідження розвідки — український рекламний мегадискурс, предмет — сугестійні маркери українського соціального рекламного дискурсу. Загальнонаукові методи сприяли окресленню специфічних рис соціального рекламного дискурсу, різних типів гіпноіндукторів (описовий метод); ідентифікації складників комунікативної сугестії та поєднанню їх у цілісність (методи аналізу та синтезу); конкретизації загальних висновків (метод ін-дукції); конструюванню формульних моделей рекламного впливу (метод моделювання). Спеціальні лінгвістичні – дослідженню семантичного навантаження й функційних особливостей мовних складників соціального рекламного дискурсу (контекстуально-інтерпретаційний і компонентний аналіз) та комунікативної природи рекламних су-гестогенів (елементи дискурсивного аналізу). Методологічна база новітніх наукових напрямів (сугестивної лінгвістики й нейролінгвістичного програмування) дало змогу диференціювати й систематизувати актуальні маркери (гіпноіндуктори) рекламної

сугестії (методи мета- й Мілтон-модельної ідентифікації і сугестійної кваліфікації, які виокремлюють Р. Бендлер, Дж. Гриндер, М. Еріксон, Т. Ю. Ковалевська.

У статті представлено формули векторів емоційної скерованості впливу: позитивація, негативація та зміна вектора (в комерційному, політичному та соціальному рекламному дискурсах). Особливу увагу приділено формулі позитивації, реалізованій у соціальному рекламному дискурсі. Виокремлено актуальні гіпноіндуктори, зафіксовані у вищезазначеній формулі, реалізуючи позитивний вектор впливу. Зокрема, виокремлено гіпноіндуктори складної синтаксичної структури + лексико-семантичні гіпноіндуктори («точкові» маркери) та власне лексико-семантичні гіпноіндуктори. Як гіпноіндуктори складної синтаксичної структури виступають трюїзми; розрив шаблону; «читання думок», ускладнене іншими гіпноіндукторами, та цитації, або «лапки» усталеної і трансформованої структури, котрі найчастіше виступають як окремі гіпноіндуктори без залучення лексико-семантичних маркерів. Лексико-семантичними гіпноіндукторами виступають елементи оберненої метамоделі процесів упущення (номіналізації, неспецифічна лексика) та узагальнення (універсальні квантифікатори, модальні оператори необхідності). Характерною особливістю є наявність афективів як надпотужних гіпноіндукторів, наявність ергонімів варіюється, предикати яскраво не представлені.

Перспективи розвитку дослідження: поглиблений аналіз та систематизація актуальних гіпноіндукторів у різних жанрах рекламного дискурсу, що розширить спектр найефективніших впливових доміант.

Ключові слова: гіпноіндуктори, Мілтон-модель, рекламний дискурс, соціальна реклама, сугестія, формула позитивації, формули рекламного впливу.

N. V. Kutuza,

ScD in Philology, Professor,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Applied Linguistics Department Professor

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0816-3264>

HYPNOINDUCTORS OF THE EFFECTIVE FORMULA OF POSITIVATION IN SOCIAL ADVERTISING DISCOURSE

The article is devoted to influential elements of social advertising discourse, where Milton-model inductions are arranged, which is proposed to be nominated as hypnoinducers.

The purpose of the study was to identify actual hypnoinducers of the influential formula of positivity in social advertising discourse. The object of intelligence research is Ukrainian advertising megadiscourse, the subject is suggestive markers of Ukrainian social advertising discourse. General scientific methods contributed to the delineation

of specific features of social advertising discourse, various types of hypnoinducers (descriptive method); identification of the components of a communicative suggestion and combining them into a whole (methods of analysis and synthesis); concretization of general conclusions (method of induction); construction of formula models of advertising influence (modeling method). Special linguistic — the study of the semantic load and functional features of linguistic components of social advertising discourse (contextual-interpretive and component analysis) and the communicative nature of advertising suggestogens (elements of discursive analysis). The methodological base of the latest scientific directions (suggestive linguistics and neurolinguistic programming) made it possible to differentiate and systematize relevant markers (hypnoinducers) of advertising suggestion (methods of meta- and Milton-model identification and suggestive qualification, which are distinguished by R. Bandler, J. Grinder, M. Erikson, T. Yu. Kovalevska.

The formulas of vectors of emotional orientation of influence are presented: positivity, negation and change of vector (in commercial, political and social advertising discourses), where special attention is paid to the formula of positivity realized in social advertising discourse. Relevant hypnoinducers, which are fixed in the above formula. In particular, hypnoinducers of complex syntactic structure + lexical-semantic hypnoinducers («point» markers) and actually lexical-semantic hypnoinducers are singled out. Truisms can act as hypnoinducers of complex syntactic structure; pattern break; «reading thoughts» complicated by other hypnoinducers, and quotations, or «quotes» of an established and transformed structure, which, in turn, often act as separate hypnoinducers without the support of lexical and semantic markers. Elements of the inverse metamodel of the processes of omission (nominalization, nonspecific vocabulary) and generalization (universal quantifiers, modal operators of necessity) act as lexical-semantic hypnoinducers. The characteristic feature is the presence of affectives as super (powerful) hypnoinducers, the presence of ergonomics varies, and predicates are not clearly represented.

Prospects for research development: in-depth analysis and systematization of current hypnoinducers in various genres of advertising discourse, which will expand the spectrum of the most effective influential dominants.

Key words: hypnoinducers, Milton-model, advertising discourse, social advertisement, suggestion, positivity formula, formulas of advertising influence.

Впливовий аспект реклами загалом і соціальної зокрема привертав увагу багатьох українських і зарубіжних дослідників (див. праці Ф. С. Бацевича, Т. Ю. Ковалевської, Л. Ф. Компанцевої, Н. В. Кондратенко, Н. Ф. Непийводи, В. П. Олексенка, Д. О. Олтаржевського, В. В. Остроухова, В. М. Петрика, М. М. Присяжнюка, В. В. Різуна, Є. В. Ромата, Є. Д. Скулиша, Я. В. Яненка та ін.). Проте гіпотичним елементам, наявним у рекламних дискурсах, учені приділяють значно меншу увагу (див. праці Р. Бендлера, Дж. Гриндера, М. Еріксона, Т. Ю. Ковалевської, Н. В. Слухай та ін.), що увиразнює **актуальність** нашої статті.

Метою роботи є виявлення актуальних гіпноіндукторів впливової формули позитивації у соціальному рекламному дискурсі. У процесі досягнення поставленої мети вирішено низку таких **завдань**: розглянуто особливості соціального рекламного дискурсу; сконструйовано формульні моделі емоційної скерованості рекламного впливу; проаналізовано активні Мілтон-модельні гіпноіндуктори соціального рекламного дискурсу, реалізовані у формулі позитивації.

Об'єкт дослідження — український рекламний мегадискурс, **предмет дослідження** — сугестійні маркери українського соціального рекламного дискурсу. **Джерельна база дослідження** – українськомовні рекламні дискурси / слогани (телевізійної, друкованої, Інтернет-реклами, реклами на біг-бордах і сіті-лайтах), зафіксовані протягом 2007–2024 рр. **Фактичним матеріалом роботи** стали 600 рекламних роликів загальною тривалістю 9,5 годин, 180 текстів інтернет-реклами, 340 текстів зовнішньої реклами на біг-бордах і сіті-лайтах.

У роботі використано низку загальнонаукових і спеціальних лінгвістичних **методів**. Загальнонаукові методи дали змогу: виразнити специфічні риси соціального рекламного дискурсу, різні типи гіпноіндукторів (описовий метод); ідентифікувати складники комунікативної сугестії та поєднати їх у цілісність (методи аналізу та синтезу); конкретизувати загальні висновки (метод індукції); сконструювати формульні моделі рекламного впливу (метод моделювання). Послугуючись спеціальними лінгвістичними методами, досліджено семантичне навантаження й функційні особливості мовних складників соціального рекламного дискурсу (контекстуально-інтерпретаційний і компонентний аналіз) та комунікативну природу рекламних сугестогенів (елементи дискурсивного аналізу). Застосовано й методологічну базу новітніх наукових напрямів (сугестивної лінгвістики й нейролінгвістичного програмування) для диференціації і систематизації актуальних маркерів (гіпноіндукторів) рекламної сугестії (методи мета- й Мілтон-модельної ідентифікації і сугестійної кваліфікації, які виокремлюють Р. Бендлер, Дж. Гриндер, М. Еріксон, Т. Ю. Ковалевська).

Наукова новизна статті полягає у поглибленні особливостей гіпноітично-го впливу в соціальному рекламному дискурсі, де вперше запропоновано термін «гіпноіндуктор», розглянуто та проаналізовано актуальні гіпноіндуктори соціальної реклами, які впроваджено розподіляти на лексико-семантичні гіпноіндуктори й гіпноіндуктори складної синтаксичної структури. Уперше акцентовано на реалізації конкретних гіпноіндукторів етапів Мілтон-моделі крізь призму формули позитивації (позитивного вектора емоційної скерованості впливу).

Теоретична цінність отриманих результатів полягає в систематизації і поглибленні знань про впливовий аспект рекламного дискурсу, що сприятиме подальшій розробці теорії сугестивної лінгвістики, лінгвопрагматики, комунікативної лінгвістики, теорії соціальних комунікацій, з рекламної лінгвосугестології, рекламістики та ін.

Практична цінність отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у викладанні базових вишівських курсів із психолінгвістики, сугестивної лінгвістики, дискурсології, риторики, теорії мовної комунікації, у спецкурсах

із різновидів рекламного впливу, психології реклами, мовних технологій реклами та зв'язків із громадськістю тощо. Матеріали дослідження можуть стати підґрунтям укладання навчальних посібників, методичних рекомендацій, наукових розробок із проблем реклами та PR, для укладання словників рекламної лексики, при написанні кваліфікаційних робіт студентів, магістрантів та аспірантів філологічного фаху. Також матеріали роботи можна використати у практичній діяльності фахівців із прикладної лінгвістики, соціальних комунікацій, рекламної та PR-діяльності, SMM.

Сучасна реклама активно залучає елементи гіпнотичної комунікації, зокрема застосовує Мілтон-модель впливу для отримання прогнозованої реакції. Специфікою Мілтон-моделі як основи еріксонівського гіпнозу визнано відсутність безпосередніх директив і здатність навіювання в бадьорому стані, оскільки людина спроможна одночасно здійснювати когнітивні процеси на свідомому та несвідомому рівнях (див. праці Р. Бендлера, Д. Гриндера, М. Еріксона, Т. Ю. Ковалевської, Дж. Міллера та ін.). Окрім того, значно підвищує ефективність сугестивного впливу використання серії гіпнотичних індукцій, які переважantlyюють домінуючу півкулю й активують субдомінуючу сприйняття за допомогою системних маркерів Мілтон-моделі (див. праці М. Еріксона, Е. Россі, Ш. Россі). Крім актуальних обернених репрезентантів метамоделі (у межах процесів упушення, узагальнення та викривлення) до мовних стандартів Мілтон-моделі уналежнено прості, розвинені й опосередковані індукції [1; 5; 7]. Персеверацію, ритм, переважання та смислово невизначеність як базові активатори впливових ефектів вважаємо субстратними маркерами утилізації домінуючої півкулі в межах рекламного дискурсу [2, с. 305].

Підкреслимо, що стратегія Мілтон-модельного впливу реалізується в три етапи, які характеризуються вербальними та невербальними шаблонами – гіпнотичними індукціями, котрі ми пропонуємо кваліфікувати в роботі як *гіпноіндуктори* [2, с. 304]. На першому етапі обов'язковим є встановлення рапорту (насамперед за допомогою трюїзмів, маркерів оберненої метамоделі та словесної і несловесної синхронізації). На другому етапі переважно за допомогою простих і розвинених гіпноіндукторів та метамодельних маркерів відбувається ведення та інтенсифікована утилізація свідомості. Третій етап «надає» доступ до несвідомого завдяки складним гіпноіндукторам (вмонтовані команди, імпліковані накази та ін.) [2, с. 308–340].

Враховуючи структурну специфіку виокремлених гіпноіндукторів, розподіляємо їх на *лексико-семантичні гіпноіндуктори* й *гіпноіндуктори складної синтаксичної структури*. До *лексико-семантичних гіпноіндукторів* («точкових» маркерів) уналежнюємо I) актуальні функційно обернені репрезентанти метамоделі, виокремлені переважно на рівні процесів упушення (номіналізації, неспецифічна лексика, судження й компаратори сенсу), узагальнення (універсальні квантифікатори та почасти модальні оператори) й викривлення (пресупозиції); II) афективи й афективні комплекси; III) нейролінгвістичні предикати. До *гіпноіндукторів складної синтаксичної структури* уналежнюємо I) складники індукцій Мілтон-моделі: актуалізацію минулих трансівних станів та опис звичайних (природних) трансівних станів / ситуацій

(прості індукції), переривання патерну (розвинені індукції), вмонтовані команди (приховані накази) і вмонтовані питання, співвідносні із вмонтованими командами, негативні команди із заперечними частками *не* та *ні*, розмовні постулати (опосередковані (непрямі) індукції; II) складники оберненої метамоделі: «читання думок», комплексна еквівалентність; III) цитації.

Низка гіпноіндукторів постійно застосовується в узагальнених формулах впливу [3, с. 63], які максималізують сугестійність комерційної, політичної та соціальної реклами через диференціацію потенційних векторів їхньої емоційності як наскрізної ознаки реклами – 1) *інтенсифікація позитиву (позитивація)*: $P \rightarrow P^2 \rightarrow P^3$ за допомогою персеверованих афективів позитивної семантики (P); 2) *інтенсифікація негативу (негативація)*: $Nv \rightarrow Nv^2 \rightarrow Nv^3$ за допомогою персеверованих афективів негативної семантики (Nv); 3) *зміна вектора емоційної скерованості (чи полюсу оцінки)*: а) *до позитивації від негативації*: $Nv \rightarrow N \rightarrow P$, де спочатку подається негативна інформація (ланка Nv) для привернення уваги та створення більшої напруги, далі ланка N (нейтралізація) — послаблення цієї напруги (іноді може бути й упущена), насамкінець ланка P (позитив) — позитивні пропозиції, які нейтралізують первинний негатив; б) *до позитивації — «перемикання»*: $P \rightarrow Nv \rightarrow P^2 \rightarrow Nv \rightarrow P^3$, де позитивна інформація чергується з негативною, і реципієнт має постійно перемикати емоційні фокуси, що переважує свідомість, створюючи стан своєрідного трансю; в) *до негативації*: $P \rightarrow P^2 \rightarrow Nv$, де Nv — негативація, P — позитивація, N — нейтралізація, де спочатку подається позитивна інформація (ланки P, P²), подалі застосовується ланка Nv (негатив), що має викликати результат «від зворотного», створюючи ефект переривання патерну й увиразнюючи необхідність позитивного розв'язання проблеми.

Зупинимось детальніше на формулі позитивації, реалізованій в соціальному рекламному дискурсі та виокремимо найчастотніші гіпноіндуктори, які застосовуються у зазначеній формулі.

Відомо, що соціальна реклама є найскладнішим рекламним жанром, оскільки її переважну кількість неможливо перевірити на ефективність / результативність впливу через пропагування абстрактних ідей широкої тематичної палітри: від захисту довкілля до актуалізації патріотичних почуттів (детальніше [див. 2, с. 205–230]). Окрім того, переважно в соціальній рекламі основне смислове навантаження припадає на невербальний (візуальний) складник, а вербальний текст зведений до мінімуму. Через це до такої реклами висуваються підвищені вимоги: потрібно найретельніше відбирати потенційно впливові лексеми й конструкції. Застосовуючи позитивні афективи, соціальна реклама зазвичай демонструє й відповідно позитивні приклади моральної поведінки — здоровий спосіб життя, збереження природи, дотримання законів, служіння Батьківщині тощо, інтенсифікуючи демонстрацію позитивних наслідків, що схематично представлено як $P \rightarrow P^2 \rightarrow P^3$.

У реалізації цієї формули застосовуються такі гіпноіндуктори: I) гіпноіндуктор складної синтаксичної структури + лексико-семантичні гіпноіндуктори («точкові»

маркери); II) лексико-семантичні гіпноіндуктори («точкові» маркери), де в ролі гіпноіндукторів складної синтаксичної структури можуть виступати а) трюїзми; б) розрив шаблону (автоматичних дій та лексеми-активатори комунікативного бар'єра — розвинена індукція); в) «читання думок» (елемент оберненої метамоделі процесу викривлення), ускладнене іншими гіпноіндукторами; г) цитатія, або «лапки»; як лексико-семантичні гіпноіндуктори («точкові» маркери) виступають елементи оберненої метамоделі процесів а) упущення (номіналізації, неспецифічна лексика) та б) узагальнення (універсальні квантифікатори, модальні оператори необхідності). Характерною особливістю є й застосування афективів як надпотужних гіпноіндукторів. Наявність ергонімів — варіативна частина, зважаючи на власне специфіку соціальної реклами (детальніше [див. 3, с. 205–230]).

Отже, проаналізуємо найчастотніші гіпноіндуктори формули позитивації, які зафіксовані в соціальному рекламному дискурсі.

І). а). Гіпноіндуктор складної синтаксичної структури + лексико-семантичні гіпноіндуктори («точкові» маркери) + ергонім, де фіксуємо трюїзм, наявний, наприклад, у такому соціальному рекламному дискурсі: *Турбота потрібна дитині кожного дня. Єднаймося заради дітей. «Unisef», де трюїзмом виступає вислів Турбота потрібна дитині кожного дня. Фіксуємо також елементи оберненої метамоделі процесу упущення (неспецифічний іменник афективної природи турбота), процесу узагальнення (універсальний квантифікатор кожного дня, модальний оператор необхідності потрібна), а також афектив дитина та Е «Unisef».*

І). б). Гіпноіндуктор складної синтаксичної структури + лексико-семантичні гіпноіндуктори («точкові» маркери), де застосовано розрив шаблону (автоматичних дій та лексеми-активатори комунікативного бар'єра — розвинена індукція). Наприклад, розрив шаблону (автоматичних дій) фіксуємо у слоганах соціальної реклами з невербальними (графічними) знаками всередині тексту: *Я 📍 Одесу!; Я ♥ Одесу! Я ♥ українську мову!, Одне місто — одна любов. ♥ Одеса*, що привертає увагу та змушує реципієнта «добудовувати» загальний зміст повідомлення. Лексико-семантичні гіпноіндуктори представлені оберненим елементом процесу упущення метамоделі — неспецифічним іменником афективної природи любов. Відзначимо й відсутність ергонімів.

І). в). Гіпноіндуктор складної синтаксичної структури + лексико-семантичні гіпноіндуктори («точкові» маркери) + ергонім, де наявне «читання думок» (елемент оберненої метамоделі процесу викривлення), ускладнене низкою інших гіпноіндукторів, фіксуємо, наприклад, у соціальній рекламі, яка пропагує дотримання закону: *Не приховуйте свій успіх — задекларуйте доходи! Справді, Ви досягли успіху завдяки своєму розумові, наполегливості, таланту. Ваш високий статок та солідний статус гідні того, аби пишатися своєю роботою протягом року. Зробіть ще один важливий крок: задекларуйте свої доходи. Ви бачили життя. Ви знаєте, як нелегко дістаються гроші. Ви маєте розуміти, що тисячі менш захищених людей потребують піклування держави. Задекларуйте доходи та сплатіть податки. Ви*

поважаєте себе. Вас поважатимуть інші. Київська міська державна адміністрація, Державна податкова адміністрація в місті Києві. Тут фіксуємо «чергування» персеверативних команд (*задекларуйте доходи, сплатіть податки*) із «читанням думок» (*Справді, Ви досягли успіху завдяки своєму розумові, наполегливості, таланту. Ваш високий статок та солідний статус гідні того, аби пишатися своєю роботою протягом року; Ви бачили життя. Ви знаєте, як нелегко дістаються гроші; Ви поважаєте себе*), що можна кваліфікувати і як техніку «потрійна спіраль», де одна «історія» нанизується на іншу, а власне прикінцева «закріплювальна» команда міститься також у третій останній. Зафіксовано й обернені елементи метамоделі процесу упущення (неспецифічні іменники афективної природи *успіх, статус, талант, номіналізації життя, піклування*) та узагальнення (модальні оператори необхідності *потребують*). Незважаючи на те, що на початку тексту застосована частка *не*, котра може сприйматися як інструкція до зворотної дії, загалом представлений соціальний рекламний дискурс перенасичений гіпноіндукторами, що створюють позитивний вектор сприйняття завдяки таким афективам, як *успіх, розум, наполегливість, талант, статус, піклування, поважати*. Чітко ідентифікований і адресант повідомлення – ергонім *Київська міська державна адміністрація, Державна податкова адміністрація в місті Києві*.

І). г). Гіпноіндуктор складної синтаксичної структури, де наявні цитації, або «лапки», фіксуємо в низці слоганів соціальної реклами патріотичного характеру, де наявні прецедентні тексти. Підкреслимо, що прецедентним текстам притаманні загальна відомість і усталені асоціативні зв'язки, які значно полегшують когнітивні процеси декодування, що сприймається позитивно. О. О. Селіванова, досліджуючи прецедентні феномени (які наявні в прецедентних текстах), зауважує, що вони «належать до культурно-мовної компетенції — здатності носіїв певної етнічної культури й мови впізнавати в мовних одиницях і мовленнєвих продуктах культурно значимі установки й норми, ціннісні орієнтири, культурні коди та можливість їхньої переінтерпретації, а також організувати свою комунікативну поведінку та текстопородження згідно з цими культурними знаннями» [6, с. 108]. Відзначимо, що більшість наведених нижче слоганів можна кваліфікувати як гасла, проте, зважаючи на нечіткість демаркаційної межі між гаслом і слоганом, а також можливим їхнім взаємопереходом (детальніше [див. 2, с. 231–255]), кваліфікуємо їх як слогани.

У процесі аналізу структури слоганів соціальної реклами патріотичного характеру прецедентні тексти виявлено 1) в нетрансформованому (усталеному) вигляді та 2) в трансформованих моделях, де в останніх може бути а) додано чи б) замінено деякі лексеми / словосполучення. Такі різновиди прецедентних текстів відповідно кваліфіковано як цитації та квазіцитації.

1). Нетрансформовані прецедентні тексти (цитації), представлені назвами або рядками пісень, присвячених, наприклад, Одесі, та зафіксовані у слоганах, розташованих переважно на тлі історичних краєвидів міста. Найчастіше використовувалися рядки з пісні «У Чорного моря» легендарного Л. Утьосова; рядки зі своєрідного гімну

Одеси — оперети І. Дунаєвського «Біла акація»; рядки з пісні, що стала характерним одеським «трендом», «Сім сорок» невідомих авторів.

Окрім того, в соціальних рекламних дискурсах використовують цитати й вірші українських і зарубіжних авторів. Наприклад, як цитаті у наступному соціальному рекламному дискурсі використано вірш В. Сосюра «Любіть Україну!», назва пісні гурту «Океан Ельзи» «Усе буде добре», а також фіксуємо вислів, який можна вважати трансформованим прецедентним текстом (див. нижче про трансформовані тексти) *Боже, храни Україну!* (Боже, храни королеву / царя). Вербальний ряд (супроводжується співом Ніни Матвієнко «Ой, летіли дикі гуси»): *Любіть Україну! Цей вірш Володимир Сосюра написав в далекому 1944 році, під час Великої Вітчизняної війни. Можна по-різному ставитися до творчості Сосюра, але ці рядки не можуть не надихати. Зі святом! З Днем незалежності! «Любіть Україну, як сонце, любіть...». В. Сосюра. Позакадровий жіночий голос декламує вірш: Любіть Україну, як сонце, любіть, як вітер, і трави, і води... В годину щасливу і в радості мить, любіть у годину негоди. // Любіть Україну у сні й наяву, вишневу свою Україну, красу її, вічно живу і нову, і мову її солов'їну. // Між братніх народів, мов садом рясним, сіяє вона над віками... Любіть Україну всім серцем своїм і всіми своїми ділами. // Для нас вона в світі єдина, одна в просторів солодкому чарі... Вона у зірках, і у вербах вона, і в кожному серця ударі, // у квітці, в пташині, в електровогнях, у пісні у кожній, у думі, в дитячий усмішці, в дівочих очах і в стягів багряному шумі...// Як та купина, що горить — не згора, живе у стежках, у дібровах, у зойках гудків, і у хвилях Дніпра, і в хмарах отих пурпурових, // в грому канонад, що розвіяли в прах чужинців в зелених мундирах, в багнетах, що в темі пробивали нам шлях до весен і світлих, і щирих. // Юначе! Хай буде для неї твій сміх, і сльози, і все до загину... Не можна любити народів других, коли ти не любиш Вкраїну!.. // Дівчино! Як небо її голубе, люби її кожну хвилину. Коханий любіть не захоче тебе, коли ти не любиш Вкраїну...// Любіть у труді, у коханні, у бою, як пісню, що лине зорею... Всім серцем любіть Україну свою — і вічні ми будемо з нею!* Візуальний ряд: численні красовиди України. Далі напис: *Все буде добре*, що супроводжується піснею «Океана Ельзи» «Все буде добре». Далі фанальний напис: *Боже, храни Україну!*

2). Трансформовані прецедентні тексти (квазіцитаті) найчастіше містять елементи відомих висловів / прислів'їв і мають у своєму складі а) додані до первинного тексту лексеми / словосполучення / речення, що дають змогу акцентувати на власне «місцевому» патріотизмі, або б) замінені лексеми / словосполучення первинного тексту.

Приміром, було зафіксовано низку слоганів: а) *Одеса — це не зовсім місто, а усмішка Бога* (пор. первинний варіант відомого вислову *Усмішка Бога*) або б) замінені лексеми / словосполучення первинного тексту: *Моє місто — мій дім!* (Мій дім — моя фортеця!) та ін., де заміна синтезується зі скороченням вихідного вислову тощо. (Відзначимо, що зафіксовані саме ці слогани у період 2008–2010 рр. на бігбордах були російською мовою, проте подаємо їх у перекладі на українську мову. Підкреслимо також, що ми не виключили із дослідження вищезазначені слогани, оскільки вони

становлять цікавий матеріал для дослідження динаміки функціонування соціальної реклами патріотичного характеру).

Трансформовані та нетрансформовані прецедентні тексти у структурі слоганів створюють позитивний емоційно-експресивний ореол, який максималізує впливовий ефект цих повідомлень. Крім того, використання прецедентних текстів продукує прогнозовану сприйняттєву реакцію, що засвідчено нашими експериментальними даними [3, с. 233–268], зокрема частково представленими в «Короткому асоціативному словнику рекламних слоганів» [див. 4]. Популярність застосування цього гіпноіндуктора пояснюється загальною відомістю та авторитетністю джерела повідомлення, що апіорі сприймається на віру й не потребує доказів, а також його наскрізною позитивністю (позитивні афективи). Як правило, звернення до прецедентних текстів майже не передбачає застосування допоміжних гіпноіндукторів лексико-семантичного рівня, оскільки прецедентний текст сам виступає потужним гіпноіндуктором, який продукує стан даунтайму. У таких випадках також неактуальне застосування ергонімів.

II). Лексико-семантичні гіпноіндуктори («точкові» маркери) наявні, приміром, у такій соціальній рекламі патріотичного характеру: *Я — Українець... Я — багатий, я — розумний, я — своєю працею зробив все, що зараз маю, я — вірю в майбутнє своєї держави. Я — Українець* теж фіксуємо елементи оберненої метамоделі процесу упущення (неспецифічний іменник *майбутнє*), узагальнення (узагальнений квантифікатор *все*) та афективи *українець, багатий, розумний*, що в цілому створює позитивний фон повідомлення.

Отже, найчастотнішими гіпноіндукторами, які інтенсифікують позитивний вектор сприйняття соціального рекламного дискурсу, виявилися гіпноіндуктори складної синтаксичної структури + лексико-семантичні гіпноіндуктори («точкові» маркери) та власне лексико-семантичні гіпноіндуктори. У ролі гіпноіндукторів складної синтаксичної структури можуть виступати трюїзми; розрив шаблону; «читання думок», ускладнене іншими гіпноіндукторами, та цитації, або «лапки» усталеної і трансформованої структури, котрі, у свою чергу, найчастіше виступають як окремі гіпноіндуктори без підтримки лексико-семантичних маркерів. Лексико-семантичними гіпноіндукторами виступають елементи оберненої метамоделі процесів упущення (номіналізації, неспецифічна лексика) та узагальнення (універсальні квантифікатори, модальні оператори необхідності). Характерною особливістю є й наявність афективів як надпотужних гіпноіндукторів, наявність ергонімів варіюється, а предикати яскраво не представлені.

Загалом вищезначені гіпноіндуктори максималізують сугестійний потенціал рекламних повідомлень, що, у свою чергу, сприяє активнішому формуванню ціннісних настанов і моделей поведінки, пропонованих соціальною рекламою. Проте можемо відзначити доволі низьку активність застосування гіпноіндукторів порівняно з комерційною та політичною рекламою, що пояснюємо її функційними пріоритетами.

Перспективи розвитку дослідження вбачаємо в подальшому поглибленні й систематизації актуальних гіпноіндукторів у різних жанрах рекламного дискурсу, що виразить спектр найефективніших впливових домінант.

Література

1. *Ковалевська Т. Ю.* Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : монографія. Одеса : Астропринт, 2008. 324 с.
2. *Кутуза Н. В.* Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2018. 736 с.
3. *Кутуза Н. В.* Рекламний та PR-дискурс: аспекти впливу : збірник статей. Київ : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2015. 288 с.
4. *Кутуза Н. В., Ковалевська, Т. Ю.* Короткий асоціативний словник рекламних слоганів. Одеса : Астропринт, 2011. 80 с.
5. *Павлюх М. В., Телефус С. О.* Алгоритм нейролінгвістичної маніпуляції у політичному прогнозуванні на прикладі моделі Мілтона. *Політичне життя*. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. № 3. С. 98–104. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.3.12>
6. *Селіванова О. О.* Світ свідомості в мові. Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2012. 488 с.
7. *Erickson M., Rossi E.* Autohypnotic experiences of Milton H. Erickson *American Journal of Clinical Hypnosis*. 1977. № 20. P. 36 –54.

References

1. Kovalevs'ka, T. Yu. (2008), *Komunikatyvni aspekty neyrolinhvistychnoho prohramuvannya: monohrafiya* [Communicative aspects of neurolinguistic programming]. Odesa: Astroprint. [in Ukrainian].
2. Kutuza, N. V. (2018), *Komunikatyvna suhestiya v reklamnomu dyskursi: psykholinhvistychnyy aspekt: monohrafiya* [Communicative suggestion in advertising discourse: psycholinguistic aspect]. Kyiv: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian].
3. Kutuza, N. V. (2015), *Reklamnyy ta PR-dyskurs: aspekty vplyvu: Zbirnyk statey* [Advertising and PR discourse: aspects of influence]. Kyiv: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian].
4. Kutuza, N. V., Kovalevs'ka, T. Y. (2011), *Korotkyy asotsiatyvnyy slovnyk reklamnykh slohaniv* [Short associative dictionary of advertising slogans]. Odesa: Astroprint. [in Ukrainian].
5. Pavlyukh, M. V., Telefus, S. O. (2022), Alhorytm neyrolinhvistychnoyi manipulyatsiyi u politychnomu prohnozuvanni na prykladi modeli Milтона [Algorithm of neurolinguistic manipulation in political forecasting on the example of Milton's model], *Politychne zhyttya* [Political life], (№ 3), pp. 98–104. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.3.12> [in Ukrainian].

6. Selivanova O. O. (2012), *Svit svidomosti v movi* [The world of consciousness in language]. Cherkasy: Chabanenko Yu. A. Publishing House. [in Ukrainian].
7. Erikson, M., Rossi, E. (1977), Avtohipnotychnyy dosvid Milтона E. Eriksона. *American Journal of Clinical Hypnosis*, (20), pp. 36–54. [in English].

* * *

УДК 81'23-043.84:81'373.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309455>

В. А. Паніш,

д-р філол. наук, доц.,

Державний вищий навчальний заклад

“Ужгородський національний університет”,

професор кафедри української мови

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2609-1620>

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ОНОМАСТИЧНОЇ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ У ФОКУСІ ТЕОРІЇ ЛІНГВОПСИХОАКЦЕНТУАЦІЇ

У статті актуалізовано дослідження онімів у психолінгвістичному аспекті. Актуальність розвідки зумовлена необхідністю подальшої розробки теоретичних положень ономастики із врахуванням новітніх напрямів, до яких належить й *ономастична психолінгвістика*, що на сьогодні ще належно не розроблена. Оскільки вчення про ономастичну психолінгвістику входить у коло проблем, пов'язаних із *літературною ономастикою*, то до аналізу долучено методи дотичних до психолінгвістики наук та актуалізовано відповідні їх здобутки, що дає позитивний ефект. Онімний матеріал опрацьовано за допомогою описового методу із залученням аналізу психологічних джерел, зокрема використано вчення К. Леонгарда та А. Личка про акцентуєваних осіб. Мета статті — презентувати окремі елементи онімної картини світу акцентуєваних осіб, окресливши можливість виокремлення психолінгвістичної ономастики як нового ономастичного напрямку, та визначити перспективи розвитку цієї теорії у фокусі новітніх процесів, що простежуються у сфері функціонування онімів. Увагу сковано на оніми, що функціують у художніх та публіцистичних текстах українських митців-класиків (В. Винниченка, П. Куліша, Л. Українки, М. Коцюбинського) та регіональних авторів Закарпаття (І. Чендея і Ф. Потушняка). Зазначено, що психологічна інформація може бути втілена інгерентно, тобто формою самого оніма, та адгерентно — у лексичному оточенні. Продемонстровано, що оніми (1) стають маркерами лінгвопсихоакцентуації в разі, коли виявляють високу частотність уживання, що особливо виразно простежується в сильних текстових позиціях, (2) виявляють потужний потенціал у моделюванні виразних конотацій у відповідних контекстах, (3) стають

джерелом створення нових денотативних зв'язків. Розглянуто (а) оніми-заголовки, (б) оніми-присвяти, (в) оніми-псевдоніми, що актуалізуються в контексті істероїдності, гіпертимності, депресивності, параноїдності. Доведено, що онімна картина світу акцентуваної особистості детермінована конкретним психотипом. Окреслено *перспективу* дослідження, що полягає в потребі розвитку задекларованого нового напрямку, номінованого *психолінгвістичною ономастикою*, зокрема необхідно розглянути особливості моделювання відповідних мовних елементів крізь призму психічних процесів.

Ключові слова: акцентуована особистість, лінгвопсихоакцентуація, психолінгвістична ономастика, літературна ономастика, онім, онімна картина світу, конотація, контекст, психотип.

V. A. Papish,

ScD in Philology, Associate Professor,

Uzhhorod National University,

Ukrainian Language Department Professor

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2609-1620>

ACTUALIZATION OF THE PROBLEMS OF ONOMASTIC PSYCHOLOGY WITH REFERENCE TO THE THEORY OF LINGUOPSYCHO ACCENTUATION

The subject of the article is actualization of the study of onyms with stress on their psycholinguistic aspect. The relevance of the study is stipulated by the fact that it is necessary to keep developing the theoretical provisions on onomastic proceeding from the newly evolved trends, one of which is psycholinguistic which meanwhile not duly studied. Since the study of onomastic psycholinguistics is to some extent fall to the range of problems of literature onomastics, its analysis requires application of some methods eligible for psycholinguistic science, while the achieved scientific gains are actualized with positive results. The onymic material is thoroughly analyzed by applying descriptive method particularly involving analysis of psychological sources, namely studies of K. Leonhard and A. Lychko about accentuated individuals. The subject of the article is to present some separate elements of the onymic picture of the world via vision of accentuated individuals, to outline the prospects for definition of the psycholinguistic onomastic as new onomastic trend, and estimate the prospects for development of this theory from the point view of new trends arising in the field of functioning of onyms. Special attention is drawn to the onyms used in the fiction and publicist texts of the Ukrainian classical writers (V. Vinnichenko, P. Kulish, L. Ukrajinka, M. Kotsubynsky) and the regional writers of Zakarpattia (I. Chandei and F. Potushniak). It is pointed out that psychological information may be presented inherently by itself — by the form

of onyms or adherently — by lexical environment. Herein the onyms are presented as they (1) become markers of linguo-psycho-accentuation provided they are used highly frequently what is specially visible in the potent text correlation, (2) manifest themselves potentially in the modeling expressive connotations in the relative context and (3) become sources for origination of new denotative contacts. Herein the examination carried out of a) anyms of titles, b) anyms of dedication c) anyms of pseudonyms as they are actualized within the context of hysteroidity, hyperthymism, depression, and paranoidness. It is proved that the anymic picture of the world of an accentuated individual is determined by his specific psychotype, while the prospective investigation is defined as requirement of development of new trend nominated as psycholinguistic anomastic, in particular, it is necessary to examine the specifics of modeling of relevant linguistic elements via prism of psychic processes.

Key words: accentuated personality, linguistic psychoaccentuation, psycholinguistic onomastics, literary onomastics, anymic picture of the world, connotation, context, psychotype.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Питання про зв'язок номена з носієм мовлення розглядається в контексті сучасної антропологічної парадигми знань, зокрема когнітивістики, проте *ономастична психолінгвістика* ще не отримала належного визнання. Водночас аналіз онімів у психолінгвістичному аспекті демонструє нові можливості інтерпретації психологічної природи мовних структур, тому так важливо їх вивчати. Однак у сучасному українському мовознавстві не простежуємо глибокого зацікавлення психолінгвістичним дослідницьким аспектом, що був би актуалізований у процесі вивчення ономастики, що й мотивує *новизну* цієї наукової розвідки.

Аналіз досліджень проблеми. Актуалізація дослідження психолінгвістичної інтерпретації онімів в українському мовознавстві лише розпочалася, хоча не завжди простежуємо чітке виокремлення зазначеного ракурсу. Зокрема, наголосимо, що представниця Одеської ономастичної школи, започаткованої Ю. Карпенком [3; 4], О. Карпенко заснувала новий напрям ономастики, номінувавши його когнітивною ономастикою. У її монографії «Проблематика когнітивної ономастики» (2016) [2] ідеться про мовну поведінку лінгвоперсони, схарактеризовано психолінгвістичне поняття асоціативності та виокремлено систему зв'язків між онімами й уявленнями про них у лексиконі мовців, запропоновано характеристику співвідношень, що виникають між психічними та мовно-мисленневими категоріями. На увагу заслуговує презентована у зазначеній монографії концепція асоціативного омонімного словника, що містить 60 одиниць, які найчастіше викликають низку асоціацій в українськомовних респондентів. Психолінгвістичні чинники, що лежать в основі творення прізвиськ Луганщини, досліджує Н. Федотова, презентувавши свою концепцію в кандидатській дисертації [15]: психолінгвістичні спостереження в цій праці виконано в сув'язі із соціолінгвістичною проблематикою. Деякі напрацювання про психологічну сутність онімів

належать й автору цієї праці. Зокрема, у статті «Онім як засіб актуалізації підсвідомих структур особистості в поетичному лексиконі Лесі Українки» [11] була висловлена думка про можливість виділення ономастичної психолінгвістики в україністиці, однак названа гіпотеза потребує доповнень, що зазначено у формулюванні перспективи цієї розвідки. У колі авторських спостережень — оніми, що функціують у художньому дискурсі акцентуєваних мовних особистостей. Мовне моделювання дійсності такі особи здійснюють в особливий спосіб, що потребує детальної інтерпретації. Водночас зазначена проблематика входить у коло проблем, пов'язаних із *літературною ономастикою*, що належить до порівняно нових напрямів ономастики.

Мета статті — презентувати окремі елементи онімної картини світу акцентуєваної мовної особистості, (а) окресливши можливість виокремлення психолінгвістичної ономастики як нового ономастичного напрямку й (б) визначити перспективи розвитку цієї теорії у фокусі новітніх процесів, що простежуються у сфері функціонування онімів.

Матеріали й методи дослідження. До опису залучено художній та публіцистичний дискурс українських митців-класиків — В. Виниченка, П. Куліша, Л. Українки, М. Коцюбинського та регіональних авторів Закарпаття — І. Чендея і Ф. Потушняка, із творів яких було вилучено систему онімів, що презентують відповідний психологічний смисл. Дослідницький матеріал опрацьовано за допомогою описового, контекстуально-інтерпретативного методів із залученням аналізу психологічних джерел.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай власні назви в художньому дискурсі стають або ознакою відповідної епохи, або маркером інтелекту автора текстів, окреслюючи його зацікавлення історією, демонструючи його художньо-літературні смаки, засвідчуючи відповідну лінгвокреативність тощо. Однак оніми також слугують для актуалізації авторського *імперативу, волі* автора — свідомої чи несвідомої. Саме на рівні наративної структури можна розмірковувати про наявність імпліцитної акцентуєваності, що базується на концепції психіатрів К. Леонгарда та А. Личка, а опрацьовується в художньому дискурсі насамперед такими українськими дослідниками, як Я. Бондаренко, Т. Куліш і В. Папіш. «Елементами психолінгвістичного аналізу оніми стають тоді, коли опиняються в конкретних текстових умовах. Денотатом у такому разі виступатиме не лише власна назва, але й контекстне оточення. Оніми в поєднанні з іншими мовними засобами набудуть більшої функційної значущості, виявляючи приховані психічні явища» [10, с.192]. Крім того, художні тексти продукуються ще й на рівні авторської інтуїції, на межі емоційних переживань, креативного неспокою. Тому в художньому мовленні можна простежити психологічні факти, які сам митець не усвідомлює. Хоч у текстах творчої еліти випадкових мовних явищ не буває, проте ці явища потребують декодування. Психологічну інформацію, що характерна для оніма, можна виявити в процесі спеціальних лінгвістичних досліджень *інгерентно*, тобто за допомогою аналізу форми оніма, і *адгерентно* — у просторі лексичного оточення.

Зазвичай текстовий простір складається із *заголовка* та *власне тексту*, а в окремих випадках актуалізуються й інші сильні текстові позиції, зокрема *присвяти*,

епіграфи та под. Власні назви або презентують указані компоненти, або входять у склад зазначених структурних текстових частин.

Оніми-заголовки в малому обсязі зберігають імпліцитну інформацію про автора. Заголовок як характерний презентант сильної текстової позиції входить у систему власних назв, є особливим ономастичним утворенням, «центром онімного простору» кожного конкретного твору [4, с. 220–221], який можна розглядати в психолінгвістичній парадигмі за умови виокремлення в ньому певних мовних фактів, пов'язаних із типом акцентуованості. Наприклад, демонстративний тип акцентуації (істероїдність) характеризується (1) легкістю встановлення контактів, (2) прагненням до лідерства, (3) увічливістю, (4) артистичністю, (5) здатністю захопити інших, (6) неординарністю мислення і вчинків. У заголовках творів, змодельованих істероїдами, за спостереженнями дослідників, високочастотними будуть: (а) імена, порівн.: «*До Данта <...>*», «*До Марусі Т.*», «*Гоголь і Ворона*», «*Настуся*», «*До Шекспіра <...>*», «*До Шевченка*», «*До Тараса на небеса*», «*До Мазепи <...>*», «*Гомер і Шекспір*» (П. Куліш); «*Сафо*», «*На мотив з Міцкевича*», «*На роковини Шевченка*», «*Остання пісня Марії Стюарт*», «*Іфігенія в Таавриді*», «*Єреміє, зловісний пророче в залізнім ярмі!*», «*Сфінкс*», «*Самсон*», «*Ізольда Білорука*», «*Орфееве чудо*» (Леся Українка) [14]; (б) звертання: «*Что есть мнѣ и тебѣ, жено?*», «*Вітаю глуш твою, куточку затишній...*», «*Заплачеш по мені, кохана, ох заплачеш*» (П. Куліш) [8]; «*Сторононько рідна! коханий мій краю!*», «*Україно! плачу слізьми над тобою...*», «*Красо України, Подолля!*», «*Грай, моя пісне!*», «*Слово, чому ти не твердая криця...*», «*Тішся, дитино, поки ще маленька...*», «*О, не кори мене, любий, за мрії про славу...*» (Леся Українка) [14]; (в) апелювати на позначення титулів або вказівки на привілейоване місце в суспільстві: «*Царська грамата*», «*Граф Габсбург*», «*Балада про Князя-старця*», «*Вільшаний цар*», «*Корінховська молода княгиня*», «*Байда, князь Вишневецький*» (П. Куліш) [8]; «*Граф фон Ейнзідель*»; «*Казочка про край царя Гороха*», «*Королівна*» (Леся Українка) [14]; (г) назви духовних та абстрактних понять: «*Химери*», «*На сповіді*», «*Божий суд*», «*Національний ідеал*», «*Чудо*», «*Видіння*», «*До радості*», «*Молитва природи*» (П. Куліш) [8]; «*Ангел помсти*», «*Гришниця*», «*Мрія далекая, мрія минувшая...*», «*Пророк*», «*До музи*» (Леся Українка) [14].

Для творчих особистостей зі збудливою (епілептоїдною) акцентуацією характерна (1) низька контактність у спілкуванні, (2) сповільненість вербальних і невербальних реакцій. У емоційно *спокійному стані* люди цього типу зазвичай (3) добросовісні, (4) акуратні, але в *стані емоційного збудження* (5) бувають дратівливими, (6) запальними [9]. У заголовках текстів, створених збудливими особистостями (епілептоїдами), високочастотними є апелювати на позначення трагедії, порівн.: «*Смерть Петрика*», «*Крадіж*», «*Голод*», «*Злодій*», «*Чужі люди*», «*Невдача*», «*Жаль*», «*Позаздрив*», «*Шибениця*» (Ф. Потушняк) [12;13]. Окремі улюблені теми, до яких вдаються акцентуовані особи, нерідко актуалізуються і в їхніх публіцистичних працях. Відомо, наприклад, що автори-епілептоїди часто звертаються до сільської тематики, відтворюючи не лише зовнішні атрибути сільського села, але й углиблюючись

у народну філософію, звичаї, вірування, забобони, демонологію, міфологію. Тому очікуваними будуть *оніми-заголовки з культурологічною інформацією*, що спостерігаємо в закарпатського письменника Ф. Потушняка, порівн.: «*Відьма та її признаки*», «*Вода, земля і воздух (в народнім віруваню)*», «*Демон в народном віруванні*», «*Клятва в народнім віруванні*», «*Огень в народних віруваннях*», «*Яйце в народнім віруванні*», «*Останки ідолопоклонства*», «*Останки культу предків*». Тема села простежується навіть у *псевдонімах* Ф. Потушняка — Вільшицький, Пасічник [12].

Сильною текстовою позицією вважають і *оніми-присвяти*, хоча деякі дослідники відносять їх до *допоміжного тексту*. Зокрема, на думку І. Колегаєвої, «*присвята* більше важлива для реалізації комунікативних прав автора, оскільки є відбиттям пошани до певної особи і *майже не інформативна для читача*» (виділення курсиву в цитаті автор. — В. П.) [5, с.172]. Важко погодитися з такою думкою, оскільки для психолінгвістики присвяти є інформативним джерелом для дослідження лінгвопсихоакцентуації. Зокрема, істероїди дуже прив'язані до сім'ї та друзів і надзвичайно комунікабельні, тому «*наявність присвят можна трактувати як потребу в продовженні комунікації, вираження дружби, приязні*» [10, с. 195]. Леся Українка, наприклад, присвячувала твори конкретним комунікантам, які відігравали велику роль у її житті, — *дядькові Михайлові, Іванові Франкові, сім'ї Михайла Ф. Комарова, братові Михайлові, сестрі Олесі, Александрі С-вій, С. М. (Сергієві Мержинському)* та ін. Інколи присвята як така нібито й відсутня, але вона закодована імпліцитно в самій назві твору, як це спостерігаємо в П. Куліша, порівн.: «*До Данта, прочитавши його поему «Пекло»*», «*До Марусі Т.*», «*До землячки*», «*До братів на Україну*», «*Варфоломееві Шевченкові (на його звістку, що заспокоїв працею свою старість)*», «*До Шекспіра, заходившись коло українського перекладу його творів*», «*До рідного народу, подаючи йому український переклад Шекспірових творів*», «*До Шевченка*», «*До Тараса на небеса*», «*До Мазепи, прочитавши його біографію*», «*До підкарпатних земляків (на поклик имського папи до целібату і Григоріанського календаря)*», «*Козарлюзі Лободі, посилаючи йому «Байду»*», «*До спідлених*», «*До Марусі В.*». Спорадично П. Куліш уводить присвяту і в текст заголовка «*Слово правди, присвячене Ганні Барвінок*» [8].

У межах параноїдного світовідчуття вмотивованими є присвяти об'єктам природи, оскільки схилення перед красою світу є домінувальним для цього психотипу. Згадаймо, що новела М. Коцюбинського «*Intermezzo*» присвячена *Кононівським полям*, а продовження імпліцитної акцентуованості маємо і в *онімах-«дійових особах»*, пов'язаних із довкіллям (*Ниви у червні, Сонце, Три білих віечарки, Зозуля, Жайворонки*), що надалі знаходять втілення у власне текстовому просторі у вигляді апелювативних дискурсивних слів (*сонце, ниви, зелень* та ін.). «Сьогодні виділяють дискурс окремої мовної особистості, тобто її ідіолект, ідіостиль, а на його тлі — улюблені слова й вислови мовця як характерні дискурсивні одиниці» [6, с. 5].

За авторськими спостереженнями, предикаторами акцентуованості може слугувати й обсяг слів у заголовках. Зокрема, (1) контактний, (2) оптимістичний і (3) швидкий *гіпертим*, якому водночас притаманні (4) яскрава вираженість жестів,

міміки, пантоміміки, ніколи не буде вживати надмірно довгі заголовки, надаючи перевагу однослівним чи двослівним назвам, що спостерігаємо, зокрема, у текстах В. Винниченка, порівн.: «Контрасти», «Голота», «На пристані», «Раб краси», «Хто ворог?», «Голод», «Салдатики», «Кузь та Грицунь», «Босьяк», «Терень», «Заручини», «Молода кров», «Співочі товариства», «Боротьба», «Мнімий господін», «Темна сила», «Федько-халамидник», «Промінь сонця», «Талісман», «Студент», «Зіна», «Дрібниця», «Тайна» [1]. В осіб із депресивною акцентуацією, від природи (1) спокійних і (2) схильних до мінорного настрою, навпаки, переважають назви з двох-чотирьох слів: «Сваляєські зустрічі», «Казка білого інею», «Кринична вода», «Скрип коліски», «Луна блакитного овиду», «Казка білого інею», «Житіє Антона Кукурічки», «Останній дзвоник у вересні», «Картопля в мундирах на Новий рік», «Чайки летять на Схід» (І. Чендей) [16].

Висновки та перспективи дослідження. Онімний маркер у художніх текстах відображає не лише предметну інформацію, але й підсвідомі структури творчого мислення текстотворця, що розкриваються крізь призму відповідних мовних конструкцій. Онімна картина світу акцентуваної особистості ідентифікується через специфічні (1) конотації, (2) онімну символіку, (3) експресивність. Імплицитна акцентуваність може простежуватися в онімах-заголовках (змісті та структурних особливостях), онімах-присвятах, онімах, що вживаються у власне текстовому просторі, а також псевдонімах. Вона не залежить від дискурсу: може бути закодована і в художніх текстах, і в текстах публіцистичних.

Перспектива дослідження полягає в потребі подальшого розроблення проблематики нового напрямку, номінованого психолінгвістичною ономастикю: слід розглянути, зокрема, текстові мовні елементи крізь призму психічних процесів.

Література

1. *Винниченко Володимир Кирилович*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Винниченко_Володимир_Кирилович
2. *Карпенко О. Ю.* Проблематика когнітивної ономастики : монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 328 с.
3. *Карпенко Ю. О.* Літературна ономастика : зб. статей. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.
4. *Карпенко Ю. А.* Специфика имени собственного в художественной литературе. *Onomastica. Roczn. XXXI. Wrocław etc.*, 1986. С. 220–221.
5. *Колєгаєва І. М.* Текст і мегатекст як члени єдиної комунікативної родини. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ : Логос, 2012. С. 170–178.
6. *Космеда Т., Олексенко О., Павлова І.* Семантика й прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспекти опису / за наук. ред. проф. Т. Космеди. Харків : Харків. іст.-філол. тов.-во, 2019. 308 с.

7. *Коцюбинський М.* Intermezzo. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=1065#google_vignett
8. *Куліш П. О.* Твори: у 2 т. / підгот. тексти, упоряд., прим. М. Л. Гончарук. Київ : Дніпро, 1989. 587 с.
9. *Леонгард К.* Акцентуированные личности / пер. с нем. В. М. Лещинская; под ред. д-ра мед. наук В. М. Блейхера. 2-е изд. стереотип. Киев : Вища школа, 1989. 321 с.
10. *Папіш В. А.* Лінгвопсихоакцентуація елітарної мовної особистості: теорія, історія, дискурсивна практика: монографія / Передне слово, наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Вінниця-Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2022. 456 с.
11. *Папіш В.* Онім як засіб актуалізації підсвідомих структур особистості в поетичному лексиконі Лесі Українки. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. Люблін, 2021. № 1 (37). С. 118–125.
12. *Пасъчникъ Ф. [Потушняк]*. Оповѣданя. Унгарь: Выданя подкарпатского общества наукъ, 1942. 62 с.
13. *Потушняк Ф.* Повінь. Оповідання, новели, поезії в прозі, роман. Ужгород : Карпати, 1985. 575 с.
14. *Українка Леся. Зібрання творів:* у 12 т. Київ : Наук. думка, 1975–1979. Т. 1: 449 с. Т. 2: 368 с. Т.7: 567 с.
15. *Федотова Н. М.* Сучасні прізвиська Лутанщини: Когнітивна прагматика творення тексту оніма : автореф... канд. філол. наук. Харків, 2008. 20 с.
16. *Чендей Іван Михайлович.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Чендей_Іван_Михайлович

References

1. *Vynnychenko Volodymyr Kyrylovych [Volodymyr Kyrylovych Vynnychenko]*. https://uk.wikipedia.org/wiki/Винниченко_Володимир_Кирилович. [in Ukrainian].
2. Karpenko, O. Yu. (2006), *Problematyka kohnityvnoi onomastyky [Problematics of cohnitic onomastics]:* monohrafiia. Odesa: Astroprynt. [in Ukrainian].
3. Karpenko, Yu. O. (2008), *Literaturna onomastyka [Literary onomastics]:* zb. statei. Odesa: Astroprynt. [in Ukrainian].
4. Karpenko, Yu. A. (1986), Spetsifika imeni sobstvennogo v khudozhestvennoy literature [Specifics of proper names in fiction], *Onomastica. Roc. XXXI. Wrociaw ets.*, pp. 220–221. [in Russian].
5. Kolehaieva, I. M. (2012), Tekst i mehatekst yak chleny yedynoi komunikatyvnoi rody [Text and megatext as members of a single communicative family], *Linhvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy*. Kyiv: Lohos, pp. 170–178. [in Ukrainian].
6. Kosmeda, T., Oleksenko, O., Pavlova, I. (2019), *Semantyka y prahmatyka dyskursyvnoho slova ta yoho potentsial dlia diahnostyky psyhotypu movnoi osobystosti: aspektualnyi opys [Semantics and pragmatics of the discursive word and its*

- potential for diagnosing the psychotype of the linguistic personality: an aspectual description*]. Kharkiv: Kharkiv. ist.-filol. tov.-vo. [in Ukrainian].
7. Kotsiubynskyi, M. Intermezzo. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=1065#google_vignett [in Ukrainian].
 8. Kulish, P. O. (1989), *Tvory [Writings]: u 2 t.* Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
 9. Leongard, K. (1989), *Aktsentuirovannyye lichnosti / per. s nem. V. M. Leshchinskaya; pod red. d-ra med. nauk V. M. Bleykhera.* 2-e izd. stereotip. Kyiv: Vishcha shkola. [in Russian].
 10. Papish, V. A. (2022), *Linhvopsykhoaktsentuatsiia elitarnoi movnoi osobystosti: teoriia, istoriia, dyskursyvna praktyka [Linguistic psychoaccentuation of an elite language personality: theory, history, discursive practice]:* monohrafiia. Vinnytsia-Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira». [in Ukrainian].
 11. Papish, V. (2021), *Onim yak zasib aktualizatsii pidsvidomykh struktur osobystosti v poetychnomu leksykoni Lesi Ukrainky [Onim as a means of actualizing subconscious personality structures in Lesya Ukrainka's poetic lexicon], KELM (Knowledge, Education, Law, Management),* № 1 (37), pp. 118–125. [in Ukrainian].
 12. Раѣчпнукъ, Ф [Potushniak] (1942), *Оповѣданя [Stories].* Унхвагъ: Выданя подкарпатского обшчества наукъ. [in Ukrainian].
 13. Potushniak, F. (1985,) *Povin. Opovidannia, novely, poezii v prozi, roman [Flood. Stories, short stories, prose poetry, novel].* Uzhhorod: Karpaty. [in Ukrainian].
 14. Ukrainka, Lesia (1975–1979), *Zibrannia tvoriv [Collection of works]: u 12 t. T.1. T.2. T.7.* Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian].
 15. Fedotova, N. M. (2008), *Suchasni prizvyska Lutanshchyny: Kohnityvna prahmatyka tvorennia tekstu onima [Modern nicknames of the Lutan region: Cognitive pragmatics of onym text creation]:* avtoref... kand. filol. nauk. Kharkiv. [in Ukrainian].
 16. *Chendei Ivan Mykhailovych [Chendei Ivan Mykhailovych].* https://uk.wikipedia.org/wiki/Чендей_Іван_Михайлович [in Ukrainian].

Д. В. Дергач,

канд. філол. наук, доц.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

доцент кафедри стилістики та мовної комунікації

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4215-3825>;

А. П. Збінська,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

аспірантка кафедри стилістики та мовної комунікації

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0981-4243>

СЕМАНТИЧНА ДИНАМІКА ПОНЯТТЯ БІЗНЕС У СТИЛІСТИЦІ СУСПІЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Статтю присвячено лінгвостилістичній мотивації семантичної динаміки поняття «бізнес» у часі та просторі культури. Сформульовано й аргументовано дослідницьку ідею щодо потреби фахового аналізу еволюції бізнесу: від первинного значення слова до сучасного, яке відображає цінності та пріоритети розвитку модерного світу, вербалізовані в результатах активних процесів розвитку літературної мови. До-сліджено функціонування поняття «бізнес» в різнорідних комунікативних фрагментах — у структурі словосполучень і сталих виразів, що пояснює природу і сферу його застосування та доцільність ефективного використання в різномовних контекстах.

Розглянуто статус бізнесу в мовній свідомості суспільства через діахронічне порівняння семантики терміну «бізнес» у загальномовних словниках різних редакцій. Відтак, зосереджено увагу на загальномовних і фахових дефініціях поняття бізнесу, їх особливостях і відмінностях. Для динаміки предметності стилістичних студій бізнесової комунікації визначено актуальним схарактеризувати природу бізнесу як явища, його стратегій і тактик, що постають систематизованими комунікативними інтенціями мовців і визначають ефективні моделі їх вербальної взаємодії в цій сфері. Такі завдання на цьому етапі вважаємо перспективними для подальших досліджень, оскільки бізнеслінгвістична аспектологія проєктується на систему актуальної проблематики, що визначає пріоритети національного мовознавства.

Зважаючи на розвиток мультимедійних технологій, що сьогодні активно впливають на всі сфери суспільної комунікації, визначають динамічну природу їх функціонально-стилістичної адаптації до пріоритетів і цінностей масової аудиторії, сформульовано завдання дослідницької перспективи: створення та реалізація ефективної функціональної моделі бізнесової комунікації, зокрема, в медійному просторі.

Ключові слова: бізнес, бізнесова комунікація, бізнеслінгвістика, стилістика бізнесової комунікації, стратегії та тактики бізнесової комунікації.

D. V. Dergach,
*PhD in Philology, Associate Professor,
Kyiv National Taras Shevchenko University,
Associate Professor of Stylistics and Language Communication Department
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4215-3825>;*

A. P. Zbinska,
*Kyiv National Taras Shevchenko University,
PhD student of Stylistics and Language Communication Department
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0981-4243>*

SEMANTIC DYNAMICS OF *BUSINESS* IN STYLISTICS OF SOCIAL COMMUNICATION

The article is devoted to the linguistic and stylistic motivation of the “business” nature in the time and space of culture. The research idea regarding the need for professional analysis of the evolution of business is formulated and argued: from the primary meaning of the word to the modern one, which reflects the values and priorities of the development of the modern world, verbalized as a result of active processes of literary language development. The functioning of “business” concept in heterogeneous communicative fragments — in the structure of word combinations and fixed expressions — is studied, which explains the nature and scope of its application and the effective expediency of its use in multilingual contexts.

The status of business in the language consciousness of society and the general state of business activity are considered through a diachronic comparison of the semantics of the term “business” in general language dictionaries of different editions. Therefore, attention is focused on common and professional definitions of the concept of business, their features and differences. For the dynamics of the objectivity of stylistic studies of business communication, it is determined that it is relevant to characterize the nature of business as a phenomenon, its strategies and tactics, which appear as systematized communicative intentions of speakers and determine effective models of their verbal interaction in this area. At this stage, we consider such tasks to be promising for further research, since business linguistics aspectology is projected onto the system of current issues that determine the vectors of development of national linguistics.

Taking into account the development of multimedia technologies, which today actively affect all spheres of public communication, determine the dynamic nature of their functional and stylistic adaptation to the priorities and values of the mass audience, the task of the research perspective of creating and implementing an effective functional model of business communication, in particular, in the media space, was formulated.

Key words: business, business communication, business linguistics, stylistics of business communication, strategies and tactics of business communication.

Тенденції до глобалізації світового простору відкривають нові горизонти міжособистісної, міжкультурної, міжнаціональної взаємодії. Це мотивує синкретичну природу комунікативних сфер, які все більше сьогодні тяжіють до функційно-сміслових перетинань, а отже, й динамізує мовний ресурс сучасної суспільної комунікації в різних типах дискурсу. Внаслідок набувають актуальності міждисциплінарні дослідницькі проблеми, присвячені різномірності еволюції форм, способів, засобів, жанрів спілкування. Зокрема, для мовознавства така предметність є екстралінгвістично мотивованою, оскільки обов'язково враховує чинники, що знаходяться поза межами мовознавчого контексту.

Так, однією з найбільш репрезентативних сьогодні сфер суспільної комунікації, на наш погляд, є бізнес. Він проєктується на універсальні моделі спілкування, що функційно підтверджує їхній міжстильовий статус і ресурс. Передусім, ідеться про фахову комунікативну парадигму, оскільки лінгвістична основа бізнесу — спеціалізована термінологія, а його комунікативна домінанта — особливі ділові жанри. У сукупності це визначає вектор вербалізованих стратегій і тактик, актуальних для бізнесової комунікації. З іншого боку, розвиток мультимедійних технологій, що активно сьогодні впливають на всі сфери суспільної комунікації, визначають динамічну природу їхньої функційно-стилістичної адаптації до пріоритетів і цінностей масової аудиторії. Це, зокрема, пояснює інтегральний зв'язок бізнесу та медіа — це системно відтворюється в їхніх комунікативних перетинаннях.

У свою чергу, поняття бізнесу має власну історію, що для мовознавця є екстралінгвістичним контекстом його сьогоднішнього стану і статусу. Для перспективи предметності стилістичних студій бізнесової комунікації вважаємо актуальним завданням (покладеним в основу цього дослідження) визначити природу явища бізнесу, його стратегій і тактик, що постають систематизованими комунікативними інтенціями мовців і визначають ефективні моделі їхньої вербальної взаємодії в цій сфері. Сформульоване завдання, у свою чергу, проєктується на: 1) об'єкт дослідження — бізнес як комунікативне явище; 2) предмет дослідження — семантику поняття «бізнес», смислова та функційна еволюція якої актуалізує бізнесові процеси в динаміці суспільних відносин. Для аналізу було обрано дефініції поняття «бізнес» із авторитетних словникових видань, які репрезентують різні щодо часу та простору культури лексикографічні традиції України, США, Великобританії та ін. Запропоновані визначення, що вже відомі масовій аудиторії й апробовані в комунікації, важливо, на нашу думку, схарактеризувати з погляду інтерпретативної методології, що дозволить визначити статус бізнесу як однієї з ефективних комунікативних моделей вербальної інтеракції в суспільстві. Таку дослідницьку стратегію на цьому етапі вважаємо перспективною для подальших студій у цій сфері, оскільки бізнеслінгвістична аспектологія синхронізується з актуальною проблематикою, що визначає вектори національного мовознавства, де визначена та заявлена проблематика системно не представлена.

Як відомо, слово «бізнес» походить зі староанглійської лексики «*bisignes*». Першочергово це поняття визначалось як «*турбота, тривога, заняття*». Оригінальний

сенс у стилістиці модерної комунікації є застарілим, як і середньоанглійське значення стану: «бути дуже зайнятим». Сучасна двоскладова вимова цього поняття, за спостереженнями етимологів і дослідників у галузі історико-лінгвістичних реконструкцій, походить із 17 ст. Вона визначається кореневою морфемою *busy* (присл.) — *зайнятий* і словотвірним елементом *-ness*, що позначає дію, якість або стан.

В еволюції сфер суспільного життя семантика слова «бізнес» доволі динамічно розвиває свою парадигму. Так, у 18 ст., у 1727 р., фіксується розуміння бізнесу як торгівлі, комерційних зобов'язань, меркантильних занять разом щодо поняття «*п'ятань, які займають час та увагу*». У 18–19 ст. слово закріплюється в загальномовному обігу, що результується в появі похідних від нього конструкцій: «*business card*» (візитівка, з 1840 р.), «*business letter*» (діловий лист, із 1766 р.), «*business end*» (з 1874 р. як практична або ефективна частина чогось). Значення конструкції «*mean business*» виражає зворот — *бути налаштованим на серйозні дії*. А конструкція «*Mind (one's) own business*» ще з давніших 1620-х років семантично скорельована з процесом: *дбати про свої справи і не втручатися в чужі* [7]. Відтак, історичний контекст смислової динаміки лексеми «бізнес» пов'язаний передусім із життєвою прагматикою та комунікативними ефектами вербальної інтеракції в широкому розумінні (в діахронії — не тільки у сфері бізнесу чи комерції, оскільки ці явища є більш пізніми утвореннями в економічній еволюції світу та міжособистісних відносин).

Сучасне розуміння бізнесу артикулюється з динамікою економічного простору різних країн світу, які динамічно розвиваються в контексті відкритих і закритих ділових відносин у цій сфері. Все більше акцентується увага на ефективності партнерської взаємодії, зокрема й вербальної, що, з погляду теорії та практики неолінгвістичного знання, реалізується у стратегічно змодельованих комунікативних стратегіях і тактиках. На нашу думку, саме така дослідницька предметність актуалізує стилістику бізнесового спілкування, фахова інтерпретація якої спирається на синкретичний методологічний апарат актуальних дослідницьких епістем — бізнесової лінгвістики, медіалінгвістики, функціональної стилістики, юрислінгвістики, лінгвістичної експертизи та ін.

Загальномовна традиція американського, європейського простору, зважаючи на екстралінгвістичні обставини суспільно-політичного, економічного розвитку країн, що входять до його складу, ще з початку 20 ст. системно спирається на розуміння бізнесу як стратегічно орієнтованої діяльності. Так, у кембриджському академічному словнику визначення терміну *бізнес* подається як: «*the activity of buying and selling goods and services*» (діяльність з купівлі-продажу товарів і послуг) чи «*the amount of work done or the number of goods or services sold by a company or organization*» (обсяг виконаної роботи або кількість товарів чи послуг, проданих компанією чи організацією) [6].

Американська інтерпретація визначення поняття «бізнес» фіксує, що «*business is also the degree of success of a company or of your work*» (бізнес — це також ступінь успіху компанії або вашої роботи). У такому значенні *бізнес* як ефективність, ступінь успіху узагальнює результат комерційної діяльності, що включає різні стратегії і тактики, зокрема й комунікативні.

У свою чергу, розуміння бізнесу як «*the fact that someone buys goods or services from a particular store, company, etc*» (факт, що хтось купує товари чи послуги в певному магазині, компанії тощо) [6] виражає вторинну характеристику діяльності суб'єкта бізнесової діяльності. Таке визначення підтверджується тлумаченням бізнесу як «*the amount of work done or the number of goods or services sold by a company or organization*» (обсяг виконаної роботи або кількість товарів чи послуг, проданих компанією чи організацією) [6]. Очевидно, що в такому виразі бізнес уподібнюється до спорідненого визначення загальнономовного поняття *справа*. Наприклад: «*Бізнес хороший/ жвавий / процвітає / процвітає* (тобто: я багато продаю). *Бізнес поганий / млявий / тихий* (я мало продаю). *Як справи* (чи багато ви продаєте) сьогодні?».

Загальнономовна традиція функціонування терміну «бізнес» розширюється через частотне використання поняття в мовній комунікації: *business hours* (робочі години), *business trip* (від'їждження), *business park* (територія, яка спеціально розроблена для офісів, невеликих фабрик), *business agent* (бізнесагент), *business case* (бізнес-кейс), *business centre* (бізнесцентр) та ін. [6]. Наведені приклади засвідчують, що в українському просторі це поняття закріпилось частково або повністю, залежно від сфер суспільної комунікації. Деякі конструкції адаптувались під закони української мови й інтерпретуються як неологізми іншомовного походження. Але важливо пам'ятати про екстралінгвістичний фактор часу, що визначає статус неологічності лише відносно. Зважаючи на актуальну динаміку суспільних сфер комунікації, коренева морфема «бізнес» доволі швидко входить в активний словник.

Поняття «бізнес» у загальнономовному контексті також смислово маркується сталими фразеологічними виразами, що визначають їхню актуалізацію в комунікативному просторі. Вони, у свою чергу, маючи індивідуальну природу використання в потоці мовлення, при перекладі відтворюються дослівно: «*be in business*» (бути в бізнесі), «*be the business*» (бути бізнесом), «*a business issue*» (питання бізнесу) та ін. [6]. Такі вирази наповнюють загальнономовний контекст вживання терміну, без зміни його лексичного компонента.

Інші фразеологічні одиниці пройшли трансформацію перекладу: вони вербалізують думку лише узагальнено, за допомогою зміненого семантичного складника висловлювання. Наприклад, «*get down to business*» (переходити до справи), «*be none of someone's business*» (справа, яка нікого не стосується, яке нікого не повинно хвилювати), «*do the business*» (робити те, чого люди очікують/хочуть від тебе), «*like nobody's business*» (дуже швидко та добре, у великій кількості), «*business before pleasure*» (коли почав орати, так у сопілку не грати; попрацюй улітку, відпочинеш узимку; їди в гості сміло, як не жде дома діло) та ін. [6].

Смислова поліваріантність ідіоматичних конструкцій і похідних від лексики «бізнес», отже, засвідчує закріплення цього поняття в мовній свідомості учасників комунікації різних рівнів і типів.

У свою чергу, ця теза також відображається в динаміці бізнесової діяльності в часі та просторі культури Зокрема, в історико-лінгвістичному контексті 20 ст. термін

«бізнес» мав негативно-оцінне маркування. Так, у словнику української мови в 11 тт. поняття «бізнес» означало «*комерційну, біржову або підприємницьку діяльність як джерело наживи в капіталістичному світі*» [3, с. 179]. В той самий час під поняттям «нажива» розуміється «*легке нетрудове збагачення; поступове збирання, нагромадження, набування матеріальних цінностей, майна, грошей і т. ін.*» [3, с. 86]. У суспільному дискурсі середини 20 ст. це вважалося неприйнятним і неприпустимим для перспективи розвитку держави, що виявлялось в обмеженому використанні лексеми «бізнес» та її похідних у комунікації.

Початок 21 ст. приніс зміни в суспільно-політичному житті України та світу загалом. У цей час спостерігається активний розвиток бізнесу, тому й сам термін змінив свою конотацію, що вплинуло на частотність використання поняття та динаміку його семантичної парадигми.

Зокрема, в академічному словнику української мови у 20 томах поняття «бізнес» узагальнює «*підприємницьку діяльність, спрямовану на отримання прибутку*» [2]. Сміслові навантаження терміну викликає зацікавленість, адже в редакції словника помітно заміну негативно-оцінного значення на більш нейтральну конотацію поняття, що виявляє його термінологічну природу, асоційовану зі сферою професійної діяльності. Поняття «нажива» пройшло свою еволюцію до визначення «прибутку», який у чинній редакції словника визначається як «*сума, яка складає різницю між доходом і витратами*» [3].

Такі семантичні процеси відображають вектори еволюції бізнесу, що в суспільній комунікації детермінується використанням цього поняття у фаховому контексті — зокрема економічному. Так, за визначенням економічної енциклопедії, «*бізнес — (англ. business — справа, угода, заняття) — ініціативна економічна (виробнича, підприємницька, посередницька і та ін.) діяльність в умовах ринкової економіки*» [1], актуалізується прагматика бізнесової діяльності, орієнтованої на ринкову економіку. У свою чергу, поняття ринкової економіки позначає *економіку, в якій основні проблеми виробництва, розподілу і реалізації продукції визначаються здебільшого через взаємодію попиту та пропозиції на ринку* [1]. Функціональні та смислові узагальнення визначених процесів у повній мірі або частково (що залежить від комунікативної ситуації) відображають актуальне розуміння бізнесу.

Також спостерігаємо динамізацію психолінгвістичного складника в контексті сприйняття та розуміння бізнесу, що спирається на обов'язкову ініціативу суб'єкта бізнесової діяльності, вербалізовану в реалізації спеціальних комунікативних стратегій. Вони зі свого боку орієнтуються на прагматичний результат для двох сторін бізнес-комунікації — суб'єкта (компанії, корпорації та ін.) і споживача.

Відтак, актуалізація будь-якої сфери суспільної комунікації завжди відбувається в дискурсивній площині, коли її природа, стилістика, ресурс і потенціал потребують і фахового аналізу. Відповідно, в сучасній гуманітаристиці формується бізнеслінгвістична епістема, а мовознавчий аспект інтерпретації бізнесу є стратегічно вмотивованим у фаховому розумінні процесів вербальної взаємодії в бізнесовому

комунікативному просторі. Для дослідника-стиліста, отже, *бізнес* — це економічна діяльність, що спрямована на певний ступінь успіху, основна мета якої — ефективна реалізація комунікативних стратегій і тактик, орієнтованих на прагматику комерційної діяльності та задоволення потреб реальної та потенційної споживчої аудиторії. Лінгвістичне спрямування функціонального навантаження бізнесової діяльності вимагає від учених дослідити ефективність реалізації мовних одиниць, за рахунок яких підприємець системно й ефективно реалізує комунікацію з реципієнтом. Це пояснюється беззаперечною важливістю варіативної лінгвостилістичної природи та ресурсу інформування в контексті реалізації особливих комунікативних стратегій і тактик, асоційованих із діяльністю у сфері бізнесу.

Новизна й перспектива лінгвостилістичного дослідження поняття *бізнес* полягає у створенні та реалізації ефективної функціональної моделі бізнесової комунікації, зокрема в медійному просторі, що підтверджує міжстильовий статус сучасної суспільної комунікації. Аргументація новизни також корелюється із ситуацією, за якої бізнеслінгвістична епістема є актуальним сьогодні контекстом, системно не проаналізованим в модерній науці. Це формує і мотивує прецедентність пропонованого дослідження у визначеній предметності фахового аналізу бізнесової комунікації в медіа та в доборі нового ілюстративного матеріалу (тексти на сайтах, в соціальних мережах, реклама та ін.), стилістична інтерпретація якого концептуалізує дослідницьку ідею. Вона пов'язана із урахуванням тенденції до кореляції екстра- й інтралінгвальних факторів динаміки комунікативного процесу. Бізнес, відповідно, постає позамовним тлом, що визначає системність вербальних і невербальних засобів спілкування в цій сфері. Йдеться, передусім, і про жанрову парадигму бізнесової комунікації, поліфункціональна природа якої для дослідника є переконливим аргументом у доведенні варіативної стилістичної природи інформації щодо бізнесу, зокрема в медіа. Відтак, концептуальною перспективою пропонованого дослідження є фахова інтерпретація мовної комунікації у сфері бізнесу, репрезентованої в медійному просторі, — з увагою до жанрів, які орієнтуються на реалізацію різних функцій. Серед основних визначаємо інформаційну, пізнавальну, розважальну, маніпулятивну та ін.

Модельований результат такого дослідження поглибить, розвине медіалінгвістичну предметність лінгвостилістичним аналізом бізнесової комунікації. Це дозволяє аргументувати взаємозв'язок різних напрямків наукового знання, що системно опрацьовують мовнокомунікативний ресурс різних сфер суспільного життя.

Література

1. Великий тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnuk.me/dict/vts/> бізнес (дата звернення: 02.06.2024).
2. Словник української мови: у 20 т. / НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд; [голов. наук. ред. В. М. Русанівський]. Київ : Наук. думка, 2010. 911 с.
3. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970. Т. 1. С. 179.

4. Шевченко Л. І., Дергач Д. В., Сизонов Д. Ю. Медіалінгвістика : словник термінів і понять. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2014. 326 с.
5. Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Теорія медіалінгвістики : підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 214 с.
6. Cambridge Academic Content Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/business> (дата звернення: 02.06.2024).
7. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/word/business> (дата звернення: 02.06.2024).

References

1. *Velykyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Available at: <https://slovyk.me/dict/vts/бізнес> (Accessed: 02.06.2024). [in Ukrainian].
2. Rusanivskiyi, V. M. (editor-in-chief) et al. (2010), *Slovyk ukrainskoi movy: v 20 t.* [Vocabulary of Ukrainian language: 20 Vol. set]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
3. Bilodid, I. K. (editor-in-chief) et al. (1970). *Slovyk ukrainskoi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian Language: 11 Vol. set]. Kyiv: Naukova dumka, P. 1, P. 179. [in Ukrainian].
4. Shevchenko, L. I., Dergach, D. V., Syzonov, D. Y. (2014), *Medialinhvistyka: slovnyk terminiv i poniat* [Medialinguistics: vocabulary of terms and concepts]. Kyiv: VPTs "Kyivskiyi universytet". [in Ukrainian].
5. Shevchenko, L. I., Syzonov, D. Y. (2021), *Teoriia medialinhvistyky* [Theory of medialinguistics]. Kyiv: VPTs "Kyivskiyi universytet". [in Ukrainian].
6. *Cambridge Academic Content Dictionary*. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/business> (Accessed: 02.06.2024). [in English].
7. *Online Etymology Dictionary*. Available at: <https://www.etymonline.com/word/business>. [in English].

Л. В. Завальська,

канд. філол. наук, доц.,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

докторантка кафедри прикладної лінгвістики

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6922-5844>

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА ІНАВГУРАЦІЙНОЇ ПРОМОВИ У ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ, СЛОВАЦЬКОЇ ТА СЕРБСЬКОЇ МОВ)

Статтю присвячено дослідженню структурно-семантичних особливостей основного мовленнєвого жанру президентської риторики — інавгураційної промови. Схарактеризовано основні підходи до визначення мовленнєвого жанру та виокремлено структурні компоненти інавгураційної промови в політичному дискурсі. Мета дослідження полягає у виявленні структурно-семантичних особливостей інавгураційних промов президентів, представлених у слов'янських мовах (українській, польській, словацькій і сербській). Об'єкт дослідження — президентський дискурс, реалізований у мовленнєвій діяльності президентів України, Польщі, Словаччина та Сербії. Предмет дослідження — структурні компоненти та семантичні особливості інавгураційних промов у президентському дискурсі. Проаналізовано інавгураційні виступи президентів, які перебували на цій посаді у першій половині 2024 року: Володимира Зеленського (Україна), Анджея Дуди (Andrzej Duda, Республіка Польща), Зузани Чапутової (Zuzana Čaputová, Словацька Республіка), Олександра Вучича (Aleksandar Vučić, Республіка Сербія). Матеріалом для аналізу послуговували тексти інавгураційних виступів, які президенти виголосили в останню каденцію. Для аналізу структурно-семантичних особливостей інавгураційних промов використано методи компонентного та лінгвостилістичного аналізу. Компонентний аналіз дозволив розглянути лексичну семантику, а лінгвостилістичний аналіз став основою для визначення стилістичних особливостей текстів.

Доведено, що структура інавгураційної промови охоплює рамкові елементи привітання, завершення, формулювання політичного кредо. Основними структурними елементами інавгураційної промови президентів є мовленнєві акти подяки. На семантичному рівні інавгураційна промова містить характеристику політичної ситуації в країні в контексті історичних подій і конкретизацію програмних положень пріоритетного характеру. Спільними елементами для інавгураційних промов президентів України, Польщі, Словаччини та Сербії є наявність обов'язкових структурних елементів, домінування мовленнєвих актів подяки, звернення до історичної минувшини

та формулювання майбутніх політичних кроків. Серед специфічних рис президентських промов зафіксовано використання етронімів у виступах В. Зеленського та А. Дуди; домінування звернення до давньої історії в промовах А. Дуди та О. Вучича; критика попередньої влади, зокрема президентів країни, у В. Зеленського.

Ключові слова: політичний дискурс, президентський дискурс, президентська риторика, інавгураційна промова, мовленнєвий акт, структура, семантика.

L. V. Zaval'ska,

*PhD in Philology, Associate Professor,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
Department of Applied Linguistics*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6922-5844>

STRUCTURE AND SEMANTICS OF THE INAUGURAL SPEECH IN THE PRESIDENTIAL DISCOURSE (ON THE MATERIAL IN UKRAINIAN, POLISH, SLOVAK AND SERBIAN LANGUAGES)

The article is devoted to the study of structural and semantic features of the main speech genre of presidential rhetoric — the inaugural speech. We characterized the main approaches to defining the speech genre and highlighted the structural components of the inaugural speech in political discourse.

The purpose of the study is to reveal the structural and semantic features of the presidents' inaugural speeches presented in Slavic languages (Ukrainian, Polish, Slovak and Serbian). The object of the research is the presidential discourse implemented in the speech activity of the presidents of Ukraine, Poland, Slovakia and Serbia. The subject of the study is the structural components and semantic features of the inaugural speeches in the presidential discourse.

We analyzed the inaugural speeches of the presidents who held this position in the first half of 2024: Volodymyr Zelensky (Ukraine), Andrzej Duda (Republic of Poland), Zuzana Čaputová (Slovak Republic), Aleksandar Vučić (Republic of Serbia). The material for the analysis was the texts of the inaugural speeches delivered by the presidents in the last term. The methods of component and linguistic stylistic analysis were used to analyze the structural and semantic features of the inaugural speeches. The component analysis made it possible to consider the lexical semantics, and the linguistic stylistic analysis became the basis for determining the stylistic features of the texts.

The structure of the inaugural speech covers the framework elements of the greeting, conclusion, formulation of the political creed. Speech acts of thanksgiving are the main structural elements of the inaugural speech of the presidents. At the semantic level, the inaugural speech contains a description of the political situation in the country in the context of historical events and a specification of program provisions of a priority nature. Common elements for the inaugural speeches of the presidents of Ukraine, Poland,

Slovakia and Serbia are the presence of mandatory structural elements, the dominance of speech acts of thanksgiving, appeals to the historical past and the formulation of future political steps. Among the specific features of presidential speeches, the use of ethnonyms in the speeches of V. Zelenskyi and A. Duda was recorded; the dominance of references to ancient history in the speeches of A. Duda and O. Vuchich; V. Zelenskyi's criticism of the previous government, in particular the country's presidents.

Key words: political discourse, presidential discourse, presidential rhetoric, inaugural speech, speech act, structure, semantics.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Європейський політичний дискурс значною мірою детерміновано особистостями політичних лідерів, комунікативна поведінка яких демонструє пріоритети та програмні напрями їхньої діяльності, вербалізовані у формі публічних виступів. Особливу увагу в цьому аспекті потрібно зосередити на президентській риторичі як такій, що репрезентує міжнародний імідж країни. Враховуючи переважно підготовлений характер президентських виступів, наголосимо на знаковому характері промов, зокрема пов'язаних з політичними ритуалами. Найважливішим ритуалом у президентському дискурсі, безумовно, є інавгурація, яка регламентує вступ нового президента на посаду та початок його каденції. Як ритуальна дія, інавгурація містить елементи різних знакових систем, серед яких найважливішим є вербальний компонент — інавгураційна мова. Зважаючи на ритуальний характер цього мовленнєвого жанру, його структура підпорядкована досить жорстким вимогам, що зумовлено поліфункційністю інавгураційних виступів. З огляду на це семіотичність президентських виступів виявлено її специфічними характеристиками, що залежать від конкретного політичного лідера та держави. З цієї причини зіставний аналіз інавгураційних промов дасть змогу простежити спільне та відмінне в кожному з текстів та дозволить дослідити мовленнєву поведінку політиків як комунікативних особистостей.

Мета дослідження — виявити структурно-семантичні особливості інавгураційних промов президентів, представлених у слов'янських мовах (українській, польській, словацькій і сербській).

Об'єкт дослідження — президентський дискурс, оприявлений у мовленнєвій діяльності президентів України, Польщі, Словаччина та Сербії. **Предмет дослідження** — структурні компоненти та особливості інавгураційних промов президентів країн Східної і Центральної Європи.

Матеріалом аналізу є тексти інавгураційних промов президентів країн Центральної та Східної Європи. Розглянуто виступи президентів, які перебували на цій посаді у першій половині 2024 року: Володимира Зеленського (Володимир Зеленський, Україна), Анджея Дуди (Andrzej Duda, Республіка Польща), Зузани Чапутової (Zuzana Čaputová, Словацька Республіка), Олександра Вучича (Aleksandar Vučić, Сербія). Матеріалом для аналізу послуговували тексти інавгураційних виступів, які президенти виголосили в останню каденцію.

Методи дослідження. Дослідження сучасного президентського дискурсу передбачає комплексний підхід, що інтегрує традиційні методи лінгвостилістичного аналізу та сучасні прийоми дискурсивного та лінгвопрагматичного аналізу. Структурно-семантичні особливості інавгураційних промов доцільно вивчати за допомогою компонентного та лінгвостилістичного аналізу. Компонентний аналіз дозволить розглянути лексичну семантику, а лінгвостилістичний аналіз є основою для визначення стилістичних особливостей текстів.

Ступінь дослідження проблеми в лінгвістиці. Дослідженню різних аспектів інавгураційних промов президентів присвячено праці політологів, істориків та культурологів (О. Завадська, Я. Маловічко, М. Мілова, Н. Стебліна, М. Стеценко та ін.). В українській лінгвістиці мовленнєвий жанр «інавгураційна мова» було досліджено у структурно-семантичному аспекті на матеріалі української мови (Л. Стрій), а також на матеріалі інших мов — словацької (Н. Кондратенко [5]), німецької (О. Вольфовська [1], О. Семотюк і Н. Мораховська [8]), англійської (Н. Гуменюк [2], Н. Дячук [3], С. Потапенко [6]). В американському мовознавстві інавгураційну промову проаналізовано у працях К. Кемпбелла та К. Джеймсона [11], у німецькому мовознавстві розглянуто президентську риторику в працях К. Шлундт; у болгарському мовознавстві — у працях Й. Кирилової [4], у польському — у працях Р. Шимулі. Нам імпонує науковий підхід, запропонований у дисертації Людмили Стрій [10]: дослідниця аналізує інавгураційні промови українських президентів 2002–2010 років як один із видів ритуального мовленнєвого жанру та наголошує на структурно-семантичних та прагматичних параметрах тексту.

Викладення основного матеріалу дослідження. Структурний аспект передбачає аналіз побудови тексту промови, зокрема його обов'язкових композиційно-структурних елементів. На думку С. Романюк, від того, як буде сконструйовано тексту інавгураційної промови, «залежить те, якою буде подальша співпраця влади і народу» [7, с. 161]. Формалізація жанру інавгураційної мови ґрунтується на регламентації передусім композиційних складників. Так, обов'язковими елементами є етикетні формули привітання та завершення виступу. Етикетні формули передусім містять звернення до адресатів — як присутніх під час ритуалу інавгурації, так і до масової аудиторії. Розглянемо тексти інавгураційних промов президентів.

У виступі В. Зеленського вжито етнонім «українці» для позначення адресатів, що вказує не на національну ознаку, а на причетність до народу України: *Дорогі українці!* (В. Зеленський). О. Вучич звертається до співгромадян та окремо до депутатів: *Драги сугарани, народні посланници Скупштини Републики Србије...* (Шановні співгромадяни, депутати Зборів Республіки Сербії...); А. Дуда перелічує майже всіх присутніх високих гостей та членів Парламенту, починаючи зверненням до співвітчизників: *Drodzy Rodacy, Wielce Szanowny Pani Marszałek Senatu, Wielce Szanowny Panie Prezesie Radi Ministrów załkowie Sejmu i Senatu...* (Дорогі співвітчизники, шановний спікере Сенату, шановний голове Ради міністрів, члени Сейму та Сенату...); З. Чапутова взагалі уникає звернень до адресатів.

Завершальний компонент виступів передбачає формулювання політичного кредо президента та етикетну формулу. У В. Зеленського це формула *Слава Україні!* та вербальна презентація місії президента: *Протягом свого життя я намагався робити все, щоб українці усміхалися. Це була моя місія. Тепер я робитиму все, щоб українці, якнайменше, більше не плакали.* Політик звертається до фонових знань слухачів та актуалізує інформацію про свою попередню професію: В. Зеленський не був професійним політиком. Як актор він виступав біля гумористичних шоу та знімався у кіно- та телефільмах, тому своїм успіхом на виборах у 2019 році, зокрема, завдячує цьому факту та відомому телесеріалу «Слуга народу», в якому зіграв головну роль простого вчителя історії, який став Президентом України.

О. Вучич наприкінці виступу звертається до Бога і використовує як аргумент прецедентну ситуацію (ремінісценція до творів британської письменниці та журналістки Ребеки Вест, автора діалогії «Чорна вівця та сирій сокіл: щоденник поїздки Югославією» (*Black Lamb and Grey Falcon: the Record of a Journey Through Yugoslavia, 1941*)), завершуючи текст ритуальною формулою: *Zbog svega navedenog, moliću se Bogu na isti način kako je to činila predivna Rebeka Vest dok su nacističke bombe padale na njenu domovinu: Gospode, dopusti mi da se držim srpski! Neka živi Srbija* (Через усе перераховане вище я молитимуся Богові так само, як це робила прекрасна Ребека Вест, коли на її батьківщину падали нацистські бомби: Господи, дозволь мені дотримуватися сербської мови! Хай живе Сербія!). Історичний контекст у цьому випадку дозволяє пов'язати сучасні події в Сербії з подіями поділу Югославії на окремі держави. При цьому своє політичне кредо президент Сербії формулює не наприкінці, а в середині виступу: *Da Srbiju, našu otačinu, naše ishodite i naš san, učine boљom, sreћnijom, sigurnijom i bogatijom zemљom* (Зробити Сербію, нашу батьківщину, наше походження та нашу мрію, краще, щасливіше, безпечніше та багатше). Своє завдання політик бачить у процвітанні країни та пошуку шляхів для досягнення цієї мети.

А. Дуда висловлює на завершення виступу впевненість та віру в польський народ та дає позитивну оцінку нації з використанням топонімів та етнізмів: *Wierzę w Polskę. Jesteśmy dumnym i wspaniałym narodem. Wierzę w Polaków! W naszą mądrość i pracowitość, naszą wytrwałość i odwagę. Wierzę, że poradzimy sobie z wyzwaniem, które stawia przed nami obecny czas* (Я вірю в Польщу. Ми горда і чудова нація. Я вірю в поляків! У нашій мудрості та працьовитості, нашій наполегливості та сміливості. Я вірю, що ми впораємося з викликами, які ставить перед нами сьогодення). Президент Польщі часто використовує етнізм «polacy» та топонім «Polska», напр.: *Boże, błogosław Polsce!* (Боже, благослови Польщу). Формулювання основної ідеї президентської каденції містить похідні від етнізмів лексеми-ад'єктиви: *Czyli te, które dotyczą nas wszystkich, całego narodu. Tak jak obiecywałem, będę prezydentem polskich spraw. To nie było jedynie hasło wyborcze. To przewodnia myśl mojej prezydentury* (Найважливішими для мене є польські справи. Тобто такі, що стосуються всіх нас, цілого народу. Як я і обіцяв, я буду президентом у справах Польщі. Це було не просто передвиборне гасло. Це головний принцип мого президентства).

3. Чапутова завершує виступ актуалізацією концепту загального шляху як спільного завдання: *Cesta k najlepšiemu možnému Slovensku však nevedie cez žiadne príjemné skratky. To je vždy potrebné si úprimne povedať, aj v takejto chvíli. Ak sa k nemu chceme dostať, musíme celú trasu absolvovať poctivo, krok za krokom, ako občania, obyvatelia a spoločnosť* (Проте шлях до кращої Словаччини не передбачає приємних коротких шляхів. Завжди необхідно говорити чесно, навіть у такий момент. Якщо ми хочемо цього досягти, ми повинні пройти весь маршрут чесно, крок за кроком, як громадяни, народ та спільнота). На відміну від Анджея Дуди Зузана Чапутова наголошує на поліетнічному складі населення країни, не використовує етноніми і звертається до національних мов громадян.

Обов'язковими структурними елементами основної частини інавгураційної промови є: 1) подяка народу за зроблений вибір; 2) характеристика ситуації в країні перед президентськими виборами; 3) перелік програмних тез президента [10, с. 140–141]. Проте порядок, обсяг та конкретне наповнення цих структурних частин не є закріпленим. Розглянемо основні.

1. Подяка як елемент ритуальної комунікації передбачає використання перформативних мовленнєвих актів. Однак в інавгураційних промовах інтенція подяки реалізована як комунікативна стратегія консолідації: мовець представляє свою перемогу на виборах як спільне, а не особисте досягнення. Так, В. Зеленський використовує займенники та дієслова 1-ї особи множини: *Це не моя, це наша спільна перемога. І це — наш спільний шанс. За який ми несемо спільну відповідальність*. Семантика консолідації політичного лідера з адресатами-виборцями посилена повторенням прикметника «спільний». Подяка тут має імпліцитний характер, оскільки представлена через ми-інклюзивне. У тексті використані мовленнєві акти-репрезентативи, що дає змогу мовцеві уникнути прямої адресації.

У промові президента Сербії адресатами передусім є попередні президенти: *Данас, на овом месту, желим да се захвалим свим претходним председницима Републике који су дали свој допринос прогресу и просперитету Србије* (Сьогодні на цьому місці я хочу подякувати всім попереднім президентам Республіки, які зробили внесок у розвиток і процвітання Сербії.). Перформативність висловлювання в цьому випадку знижується завдяки використанню модального дієслова «*желим да се захвалим*». У завершальній частині О. Вучич висловлює подяку народу: *Хоћу да се захвалим, на крају, нашем народу, свим нашим грађанима, на огромној подршци, на нади и вери у другачију и бољу будућност, а после свега на одговорности и помоћи да државне послове обављамо на најбољи начин* (Насамкінець хочу подякувати нашому народу, всім нашим громадянам за їхню величезну підтримку, за їхню надію та віру в інше, краще майбутнє, а зрештою, за їхню відповідальність і допомогу у веденні державних справ). Мовленнєва формула подяки також містить модальне дієслово і прямо вказує на суб'єктів, яким адресована подяка.

Найповніше мовленнєвий акт подяки представлено в тексті інавгураційного звернення президента Польщі. Насамперед А. Дуда також використовує формулу

«модальне дієслово + інфінітив дякувати»: **Chciałbym jeszcze raz z całego serca podziękować** wszystkim Polkom i Polakom, którzy wzięli udział w wyborach. Wszystkim. I tym którzy, oddali swój głos na mnie, i tym, którzy zagłosowali na moich kontrkandydatów. **Dziękuję** Państwu z całego serca za ten piękny akt wyborczy. (Хочу ще раз від щирого серця подякувати всім полякам, які взяли участь у виборах. кожен. І тим, хто голосував за мене, і тим, хто голосував за моїх опонентів. Від щирого серця дякую вам за цей прекрасний виборний акт). В даному випадку мовленнєвий акт подяки містить і перформативне висловлювання з дієсловом у формі 1-ї особи однини теперішнього часу «**dziękuję**». Етикетна формула подяки адресована всім адресатам, незалежно від зробленого під час виборчої кампанії вибору. Надалі виступ А. Дуда використовує різні мовні формули подяки: **Składam wielkie podziękowanie** wszystkim zaangażowanym w sprawne przeprowadzenie całego procesu wyborczego. **To dzięki** Państwa ciężkiej pracy te wybory odbyły się według najlepszych światowych standardów. **Drodzy Państwo, raz jeszcze z całego serca dziękuję, przede wszystkim Państwowej Komisji Wyborczej** (Я хотів би висловити щиру подяку всім, хто причетний до безперешкодного проведення всього виборчого процесу. Завдяки вашій наполегливій праці ці вибори пройшли відповідно до найкращих світових стандартів. Шановні пані та панове, ще раз хочу від щирого серця подякувати вам, насамперед Національній виборчій комісії). Вживання спільнокореневих слів із семантикою подяки та перформативів актів вказує на домінування цього ритуального жанру в інавгураційній промові президента Польщі.

3. Чапутова завершує свій виступ ритуальною формулою подяки народу різними мовами: *Ďakujem. Köszönöm. Ďakuju šumňi. Děkuji. Palikerav*, що перекладаємо зі словацької, угорської, чеської, ромської як «Дякую». З огляду на це подяка стає підсумковим, узагальнювальним мовленнєвим актом.

2. Характеристика актуальної ситуації в країні безпосередньо залежить від цього, яка за рахунком каденція президента. У разі приходу до влади нового президента, до того ж опозиційного до попереднього політичного лідера, спостерігаємо критику та фіксуємо домінування негативних оцінок. Саме така ситуація мала місце у виступі В. Зеленського: *Безумовно, окрім війни, є ще багато бід, які роблять українців нещасливими. Це шокуючі тарифи, принизливі зарплати і пенсії, болючі ціни, неіснуючі робочі місця. Це медицина, про покращення якої говорять здебільшого ті, хто ніколи не лежав з дитиною у звичайній лікарні. Це міфічні українські дороги, які будуються та ремонтуються тільки у чийсь бурхливий увяї.* Зазначимо, що критика попередньої влади, а саме президента-попередника характерна виключно для українського президентського дискурсу. В інавгураційних промовах президентів Польщі, Словаччини та Сербії наявні лише мовленнєві акти подяки та позитивні оцінки попередників. На цю особливість вказує Людмила Славова, наголошуючи, що «українські президенти через аналіз роботи своїх попередників, здебільшого критичний, проектують план дій на майбутнє» [9, с. 231]. Характеристика політичної ситуації як такої, що потребує кардинальних змін, представлена в такому

разі як одна із причин зробленого народом вибору: *І моє обрання доводить — громадяни втомилась від досвідчених, системних, надутих політиків, які за 28 років створили країну можливостей. Можливостей «відкатів», «потоків», «дерібанив».* В. Зеленський негативно оцінює діяльність усіх попередніх українських президентів, використовуючи жаргонізми, метафори та епітети. Загальна оцінка влади в країні подана як критична, що уможлиблює самопрезентацію президента як «месії», здатного докорінно змінити ситуацію.

Однаке специфіка ритуального жанру інавгураційної промови передбачає не негативну оцінку влади й політиків, а пошук шляхів розв'язання проблем. Так, О. Вучич зазначає: *Подельена и интересима раздробљена Србија не може да стигне нигде. Распарчана амбицијама, размеђена сујетама, посвађана око идеологије, вере, партије, нације, клуба, ова земља, и свака земља, не ради ништа друго него потписује вечни акт о томе да је заувек мала, заувек и у сваком погледу сиромашна, и заувек ослобођена било какве наде у боље сутра* (Сербія, розділена і роздроблена інтересами, нікуди не подітись. Роздерта амбіціями, розділена марнославством, посварена через ідеологію, релігію, партію, націю, клуб, ця країна та кожна країна не робить нічого, крім того, що підписує вічний документ, що вона назавжди маленька, назавжди і в усіх відношеннях бідна і назавжди втратила будь-яку надію на краще завтра). Але політик наголошує на тому, що наявність цих проблем заважає стати Сербії сильною державою, тобто проблемна не діяльність конкретних політиків, а загальна ситуація, яку потрібно змінювати спільними зусиллями.

Здебільшого цей структурний елемент промови передбачає загальну історичну оцінку. Так, А. Дуда звертається до історичних фактів: *Przed nami obchody 100-lecia Bitwy Warszawskiej. Naszego wielkiego narodowego triumfu. Zwycięstwa, które Polskę, Europę i świat uratowało przed zbrodniczą tyranią.* (До святкування 100-річчя Варшавської битви. Наш великий національний триумф. Перемога, порятунок Польщі, Європи та миру від злочинної діяльності). Основними змістовими центрами цього структурного блоку є історичні факти, які дозволяють зробити висновок про законність політичного шляху партії, її вибору, її значення.

Президентка Словаччини З. Чапутова звертається до недалекого минулого та актуалізує недавні проблеми: *Hoci nie všetci súhlasili so spôsobom rozdelenia Česko-Slovenska, k zodpovednosti za vývoj nášho mladého štátu sa prihlásila celá naša spoločnosť. Po rozdelení federálneho štátu čisté devízové rezervy Národnej banky Slovenska poklesli na jednu tretinu. Ale neskončili sme v bankrote, zvládli sme to* (Хоча не всі погоджувалися з тим, як була розділена Чехословаччина, все наше суспільство взяло на себе відповідальність за розвиток нашої молоді держави. Після поділу федеральної землі чисті валютні резерви Національного банку Словаччини скоротилися до однієї третини. Але ми не збанкрутували, ми це зробили). На відміну від виступу В. Зеленського, в якому теж йдеться про відновлення незалежності та останніх 30 років існування держави, тут відсутня негативна оцінка цього періоду. Навпаки, історична перспектива представлена як складний період,

що залишився позаду, тому такий підхід скерований на піднесення національної самосвідомості народу.

3. **Програмні положення** представлені в інавгураційних промовах як основні дії новообраного президента на посаді. Серед основних програмних положень домінують соціальні, культурні, екологічні, економічні та політичні питання. Так В. Зеленський акцентує увагу на припиненні бойових дій і деокупації України: *І наше найперше завдання — припинення вогню на Донбасі. (...) Наш наступний виклик — це повернення втрачених територій*. Серед основних тез фіксуємо припинення війни, повернення територій, повагу до всіх українців, гідну оплату військовим, соціальні проблеми. А. Дуда формулює тези як ключові питання: *Te sprawy kluczowe to rodzina, bezpieczeństwo, praca, inwestycje i godność* (Ці ключові питання — сім'я, безпека, робота, інвестиції та цінності). Відзначимо, що в цьому переліку не лише економічні та соціальні параметри життя, а й етичні. О. Вучич основним завданням бачить стабілізацію регіону та політику миру: *Мир — стални, стабилни, плодносни мир, у Србији и у целом региону, свакако је први од њих* (Мир — постійний, стабільний, плідний мир у Сербії та в усьому регіоні безумовно є першим із них). З. Чапутова актуалізує питання екології, гідного життя та медицини: *Dôstojnosť občana si vyžaduje, aby každý — bez ohľadu na výšku svojich príjmov, na svoj národnostný či etnický pôvod, na príslušnosť ku ktorejkoľvek menšine — mal prístup k potrebnej a kvalitnej zdravotnej starostlivosti* (Гідність громадянина потрібна для того, щоб кожен — незалежно від доходу, національного чи етнічного походження, належності до будь-якої меншини — мав доступ до необхідної та якісної медичної допомоги). У цьому разі семантика програмних положень зумовлена політичною позицією мовця.

Висновки і перспективи дослідження. Структура інавгураційної промови охоплює рамкові елементи привітання, завершення, формулювання політичного кредо; основними структурними елементами інавгураційної промови президентів є мовленнєві акти подяки, характеристика політичної ситуації в країні в контексті історичних подій і конкретизація програмних положень пріоритетного характеру. Спільними елементами для інавгураційних промови президентів України, Польщі, Словаччини та Сербії є наявність обов'язкових структурних елементів, домінування мовленнєвих актів подяки, звернення до історичної минувшини та формулювання майбутніх політичних кроків. Серед специфічних рис президентських промов зафіксовано використання етнонімів у виступах В. Зеленського та А. Дуди; домінування звернення до давньої історії в промовах А. Дуди та О. Вучича; критика попередньої влади, зокрема президентів країни, у В. Зеленського.

Подальші перспективи дослідження полягають у виокремленні лінгвопрагматичних особливостей президентських промов.

Література

1. *Вольфовська О. О.* Німецькомовна інавгураційна промова та її просодична реалізація. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія Філологія. 2022. Т. 25. № 1. С. 9–18.
2. *Гуменюк Н.* Інавгураційний дискурс Д. Трампа: синтаксико-стилістичний аспект (на матеріалі виступу від 20.01.2017 р.). *Науковий збірник Херсонського державного університету*. Серія «Лінгвістика». 2017. Вип. 30. С. 45–49.
3. *Дячук Н. В.* Особливості політичного мовлення в інавгураційній промові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2 (70). С. 76–79.
4. *Кирилова Й.* Стратегии и тактики в инаугурационных речах на българските президенти (Ритуалът в политическия език). *Известия на Института за български език «Проф. Любомир Андрейчин»*. 2020. Issue XXXIII. P. 166–188.
5. *Кондратенко Н. В.* Інавгураційна промова як мовленнєвий жанр президентської риторики в українському і словацькому політичному дискурсі. *SLAVICA SLOVACA*. Vol. 57, 2022, No. 1. S. 33–46.
6. *Потапенко С. І.* Когнітивна риторика ефекту: в пошуках методу (на матеріалі інавгураційних звернень американських президентів Дж. Кеннеді і Дж. Буша). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія : Філологія. 2012. Т. 15. № 2. С. 131–140.
7. *Романюк С.* Лінгвостилістичні особливості інавгураційної промови (на прикладі виступу Президента України Петра Порошенка). *Лінгвостилістичні студії*. 2015. Вип. 3. С. 158–66.
8. *Семотюк О. Л., Мараховська Н. О.* Інавгураційні промови українських та німецьких президентів: контент-аналіз комунікативних стратегій. *Нова філологія*. 2011. Вип. 44. С. 134–137.
9. *Слаєва Л. Л.* Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсоналогії: США — Україна. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 360 с.
10. *Стрій Л. І.* Ритуальні жанри українського політичного дискурсу : структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2015. 192 с.
11. *Campbell K. K., Jamieson K. H.* Inaugurating the Presidency. *Form, Genre and the Story of Political Discourse*. Columbia : Univ. of S. Car Press, 1986. P. 203–225.

References

12. Volfovska, O. O. (2022), Nimetskomovna inavhuratsiina promova ta yii prosodychna realizatsiia [German-language inaugural speech and its prosodic implementation], *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriiia Filolohiia [Bulletin of the Kyiv National Linguistic University. Philology series]*, Vol. 25, No. 1, p. 9–18 [in Ukrainian].
13. Humeniuk, N. (2017), Inavhuratsiinyi dyskurs D. Trampa: syntaktyko-stylistychnyi aspekt (na materiali vystupu vid 20.01.2017 r.) [Inaugural speech of D. Trump: syntactic

- and stylistic aspect (on the material of the speech from January 20, 2017)], *Naukovyi zbirnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriiia «Linhvistyka»* [Scientific collection of Kherson State University. «Linguistics» series], Issue 30, p. 45–49. [in Ukrainian].
14. Diachuk, N. V. (2018), Osoblyvosti politychnoho movlennia v inavhuratsiinii promovi [Peculiarities of political speech in the inaugural speech], *Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Filolohiia»* [Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Series «Philology»], Issue 2 (70), p. 76–79. [in Ukrainian].
 15. Kyrylova, Y. (2020), Stratehyy y taktyky v ynauhuratsyonnyte rechy na bŭlharskyte prezydenty (Rytualŭt v polytycheskyia ezyk) [Strategies and tactics in the inauguration speech of the Bulgarian president (Ritualot in political language)], *Yzvestyia na Ynstitutu za bŭlharsky ezyk «Prof. Liubomyr Andreichyn»* [Bulletin of the Institute for the Bulgarian language «Prof. Lubomyr Andreychyn»], Issue XXXIII, p. 166–188. [in Bulgarian].
 16. Kondratenko, N. V. (2022), Inavhuratsiina promova yak movlenniievi zhanr prezydentskoi rytoryky v ukrainskomu i slovatskomu politychnomu dyskursi [Inaugural speech as a speech genre of presidential rhetoric in Ukrainian and Slovak political discourse]. *SLAVICA SLOVAKIA*, 57, No. 1, s. 33–46. [in Ukrainian].
 17. Potapenko, S. I. (2012), Kohnityvna rytoryka efektu: v poshukakh metodu (na materialii inavhuratsiinykh zvernenn amerykanskykh prezydentiv Dzh. Kennedi i Dzh. Busha) [Cognitive rhetoric of effect: in search of a method (on the material of the inaugural addresses of American presidents J. Kennedy and J. Bush)], *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo linhvistychnoho universytetu. Seriiia : Filolohiia* [Bulletin of the Kyiv National Linguistic University. Series: Philology], T. 15. № 2, s. 131–140. [in Ukrainian].
 18. Romaniuk, S. (2015), Linhvostylistychni osoblyvosti inavhuratsiinoi promovy (na prykladi vystupu Prezydenta Ukrainy Petra Poroshenka) [Linguistic features of the inaugural speech (on the example of the speech of the President of Ukraine, Petro Poroshenko)], *Linhvostylistychni studii* [Linguistic studies], vyp. 3? s. 158–66. [in Ukrainian].
 19. Semotiuk, O. L., Marakhovska N. O. (2011), Inavhuratsiini promovy ukrainskykh ta nimetskykh prezydentiv: kontent-analiz komunikatyvnykh stratehii [Inaugural speeches of Ukrainian and German presidents: content analysis of communicative strategies], *Nova filolohiia* [New philology], Issue 44, p. 134–137. [in Ukrainian].
 20. Slavova, L. L. (2012), *Movna osobystist lidera u dzerkali politychnoi linhvopersonolohii: SSHa — Ukraina* [Linguistic personality of the leader in the mirror of political linguistic personality: USA — Ukraine]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian].
 21. Strii, L. I. (2015), *Rytualni zhanry ukrainskoho politychnoho dyskursu : strukturno-semantychnyi i linhvoprahmatychnyi aspekty* [Ritual genres of Ukrainian political discourse: structural-semantic and linguistic-pragmatic aspects]: Dys. kand. filol. nauk [Diss. Ph.D]. 192 p. [in Ukrainian].
 22. Campbell, K. K., Jamieson K. H. (1986), Inaugurating the Presidency". *Form, Genre and the Story of Political Discourse*. Columbia: Univ. of S. Car Press, p. 203–225. [in English].

С. В. Карнаух,

начальник штабу-заступник командира

окремої механізованої бригади,

Національна академія СБ України,

аспірант кафедри стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1203-6818>

ЛІНГВОСУГЕСТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ (ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ)

Сугестивні технології інформаційної війни стали предметом лінгвістичних пошуків в Україні відносно недавно. Російська пропаганда системно використовує їх у війні в інформаційній війні, що супроводжує повномасштабне вторгнення РФ в нашу Державу, задля досягнення таких цілей: дезінтеграції комунікацій, примітивізації дійсності; концептуалізації брехні, створення фейкових реальностей; формування бажаної поведінки; нівелювання національних концептуальних картин світу, підміни їх ідеєю «руського мира»; зміни форм самовизначення (національного, релігійного, ціннісного), концептуальної дезорієнтації.

У лінгвістиці не існує сталого визначення поняття лінгвістичної сугестивної технології. Мета статті — на основі аналізу існуючих підходів до технологій сугестивного впливу запропонувати визначення поняття *лінгвосугестивна технологія*; довести ієрархічність понять *лінгвосугестивна технологія* і *лінгвосугестивна техніка*; продемонструвати можливості лінгвістичного аналізу мультимодального дискурсу інформаційної війни на основі виокремлення лінгвосугестивних технологій і тактик.

Системне дослідження лінгвосугестивних технологій і технік є нагальним питанням, оскільки дозволяє фахово розвінчати пропаганду ворога й виробити проактивні засоби контрсугестивного впливу. *Лінгвістичну сугестивну технологію* пропонується розуміти як сукупність способів (технік) оброблення, виготовлення і розповсюдження мультимодально організованого контенту, прагматично спрямованого на зниження свідомості й критичності цільових аудиторій при сприйнятті нав'язаного змісту, формування бажаної поведінки та зміну системи цінностей; *лінгвістичну сугестивну техніку* — як певний спосіб оброблення, виготовлення і розповсюдження сугестивного контенту. Набір лінгвосугестивних технологій може змінюватися залежно від мети, завдань і цільових аудиторій інформаційного впливу. Лінгвістичні сугестивні техніки, що реалізують технології, можуть бути узагальнені 14 «фокусами мови», запропонованими Р. Ділтсом.

Ключові слова: інформаційна війна, лінгвістична сугестивна технологія, лінгвістична сугестивна техніка, лексичний маркер, дискурс, мультимодальність.

S. V. Karnaukh,
*Chief of Staff-Deputy Commander
of a Separate Mechanised Brigade,
National Academy of Security Service of Ukraine,
graduate student of the Department
of Strategic Communications and Applied Linguistics
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1203-6818>*

LINGUISTIC AND SUGGESTIVE TECHNOLOGIES OF INFORMATION WARFARE (TO THE DEFINITION OF THE CONCEPT)

The study of suggestive technologies of information warfare has only recently become a topic of linguistic research in Ukraine. Russian propaganda employs these techniques in the context of information warfare, which has accompanied Russia's full-scale invasion of our country. The objective of this warfare is to achieve a number of strategic goals, including the disintegration of communications, the primitivisation of reality, the conceptualization of lies, the creation of fake realities, the formation of desired behavior, the levelling of national conceptual pictures of the world, the replacement of these pictures with the idea of the «Russian world»; the changing of forms of self-determination (national, religious, value).

The concept of linguistic suggestive technology remains a contested notion within the field of linguistics, with no consensus emerging on an agreed definition. The objective of this article is to propose a definition of the concept of linguistic suggestive technology based on an analysis of existing approaches to suggestive technologies; to prove the hierarchy of the concepts of linguistic suggestive technology and linguistic suggestive technique; to demonstrate the possibilities of linguistic analysis of multimodal discourse of information warfare based on the separation of linguistic suggestive technologies and tactics.

A systematic study of linguistic suggestive technologies and techniques is a pressing necessity, as it enables the professional debunking of enemy propaganda and the development of proactive counter-suggestive influence. The author proposes that *linguistic suggestive technology* be defined as a set of methods (techniques) for processing, producing, and disseminating multimodally organized content with the goal of reducing the consciousness and criticality of target audiences when perceiving the suggestive content, shaping their desired behavior, and changing their system of values. *Linguistic suggestive technique*, in turn, can be defined as a certain way of processing, producing, and disseminating suggestive content. The set of linguistic suggestive technologies may vary depending on the purpose, objectives and target audiences of the information influence. The linguistic suggestive techniques that implement the technologies can be summarized by 14 «Sleight of Mouth», proposed by R. Dilts.

Keywords: information warfare, linguistic suggestive technology, linguistic suggestive technique, lexical marker, discourse, multimodality.

Постановка проблеми та її актуальність. Сугестивні технології інформаційної війни стали предметом лінгвістичних пошуків в Україні відносно недавно, коли прийшло розуміння того, що вони одночасно можуть уражати численні цільові аудиторії, а російська пропаганда використовує їх як у війні з нашою Державою, так і в усьому світі. Сугестивні впливи російської пропаганди прагматично орієнтовані на дезінтеграцію комунікацій, примітивізацію дійсності; концептуалізацію брехні, створення фейкових, симулякрних реальностей; створення дискурсів і образів, що дезорієнтують цільові аудиторії, викривлюють їхнє сприйняття реальності; нівелювання національних концептуальних картин світу, підміну їх ідеєю «руського мира»; зміну форм самовизначення (національного, релігійного, ціннісного), концептуальну дезорієнтацію.

Незважаючи на системність сугестивних впливів в умовах інформаційної війни, що супроводжує повномасштабне вторгнення РФ в Україну, поняття *лінгвосугестивні технології* науковцями не визначено.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. Лінгвосугестивні технології науково розроблялися та апробувалися в Росії тривалий час. Цей факт пояснює нездатність української і світової спільноти у 2014 році проактивно відповідати на інформаційну агресію РФ. Сьогодні в Україні сформувалося дві наукові лінгвістичні школи, що досліджують сугестивні технології російського впливу в умовах інформаційної війни й розробляють механізми контрсугестивного захисту від нього.

Наукова школа Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (О. Бондаренко, С. Гречка, О. Климентова, Н. Слухай, О. Снитко, М. Погорілова) опікується питаннями вироблення алгоритмів контрсугестивних технологій задля подолання деструктивних впливів російської пропаганди [19-21]; вивченням механізмів лінгвістики впливу в умовах інформаційної війни [2; 22]; дослідженням симулякрів в контексті теорії інформаційного викривлення світу [18]; мультимодальною організацією текстів сугестивної спрямованості в умовах війни [21].

Представники наукової школи кафедри прикладної лінгвістики та стратегічних комунікацій Національної академії СБ України (О. Заруба, Л. Компанцева, Л. Юдко) зосередили увагу на дослідженні сугестивних і контрсугестивних технологій в гібридних війнах [1]; технологічному дискурсі як інструменті досягнення переваг в інформаційній війні [26]; лінгвістичній експертизі дискурсів російської пропаганди, що базуються на сугестивних технологіях [11; 12].

Окремі питання сугестивного впливу в умовах російсько-української війни розглядаються українськими лінгвістами, зокрема: маніпулятивний аспект дезінформації як складника інформаційно-психологічних операцій (Н. Кутуза, Д. Тельпіс); прояви сугестії в інформаційному просторі держави (О. Твердохліб, Г. Гайович), мовні засоби сугестивного впливу в дискурсі інформаційної війни (О. Кирилюк), комунікативно-патогенна специфіка ведення інформаційних війн (А. Ковалевська-Славова). Нами зафіксовано лише одну дисертаційну працю О. Кирилюк, в якій розглянуті питання сугестивних впливів в інформаційних війнах — «Дискурс інформаційної війни: лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти» [7].

Мета статті — на основі аналізу існуючих підходів до технологій сугестивного впливу запропонувати визначення поняття *лінгвосугестивна технологія*. Для реалізації зазначеної мети поставлено такі **завдання**: довести ієрархічність понять *лінгвосугестивна технологія* і *лінгвосугестивна техніка*; продемонструвати можливості лінгвістичного аналізу мультимодального дискурсу інформаційної війни на основі виокремлення лінгвосугестивних технологій і тактик. **Об'єктом дослідження** є лінгвістичні сугестивні технології; **предметом** — лінгвістичні сугестивні технології, що використовуються в умовах інформаційної війни. **Джерельну базу дослідження** становлять лінгвістичні праці з питань сугестії, а також дані термінологічних і лексикографічних словників.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше зроблено аналіз наявних визначень поняття *лінгвістична сугестивна технологія*; запропоновано його визначення; доведено ієрархічність понять *лінгвосугестивна технологія* і *лінгвосугестивна техніка*.

Теоретична цінність дослідження полягає в систематизації термінологічного апарату сугестивної лінгвістики. **Практичне значення наукових пошуків** — у виробленні системного підходу до дослідження сугестивного дискурсу інформаційної війни в умовах повномасштабного вторгнення РФ в нашу Державу.

Виклад основного матеріалу. Зростаючий інтерес науковців до ролі лінгвістичної сугестії в інформаційній війні поставив питання щодо термінологічної систематизації у цій галузі, зокрема уніфікації поняття *лінгвосугестивні технології*.

Лінгвосугестивні технології у сучасних воєнних конфліктах постійно модифікуються і набувають статусу зброї. Це зумовлено тим, що «сучасні тенденції та технологій гібридних війн спричинили розмивання суто військової складової конфлікту та ініціювали процес переносу центру його ваги в інформаційну сферу» [13, с. 65-66]. Поняття *сугестивні технології, технології впливу, сугестивні технології маніпулятивного впливу, психотехнології* використовуються у багатьох працях майже у синонімічному значенні, але єдиного терміну дотепер не існує, що є свідченням становлення парадигми лінгвосугестивних технологій.

Так, Н. Слухай використовує поняття *психотехнологія*, що визначається як «організована і продуктивна діяльність людей у різних сферах соціальної практики, орієнтована на ефективне рішення психологічних завдань із завчасно визначеним соціальним ефектом, яка являє собою сукупність прийомів, засобів і методів психологічної дії і впливу, об'єднаних певним алгоритмом їх використання», і розглядає це поняття у системі *психотехнічний прийом* — «психотехніка як ряд психотехнічних прийомів — психотехнологія як система психотехнік» [18, с. 146].

О. Климентова визначає поняття *сугестивні технології* як «вербальний вплив з його багаторівневою специфікою». Виокремити це поняття, на думку дослідниці, стало можливим лише у міждисциплінарному вимірі. «Після появи програмних праць з НЛП з їхнім потужним потенціалом трансформувати будь-яку комунікацію сугестивні тексти в межах психолінгвістики, лінгвістики змінених станів свідомості, етнолінгвістики, інших напрямків мовознавчої науки і, нарешті, сугестивної лінгвістики почали

активно вивчатись як підсистема сугестії» [9, с. 138]. Подібним чином Л. Ільницька надає тлумачення поняттю *вербальний сугестивний вплив* — «використання мови з метою: встановлення і підтримки психологічного контакту; приєднання до реальності суб'єкта; утилізації свідомості та отримання доступу до несвідомого» [6, с. 127].

І. Гарбар як синонім до поняття *лінгвосугестивні технології* використовує формулювання *латентний вербальний вплив*, який «здійснюється за допомогою вербальних (на всіх мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, лексико-семантичному і синтаксичному) і невербальних (міміка, жести, пози тощо) засобів комунікації, що викликають певні відчуття, уявлення, емоційні стани у сугеренда і спонукають його / її виконувати заплановані сугестором дії» [3, с. 3].

В одному з перших в Україні видань, присвячених питанню сугестивного впливу, — навчальному посібнику «Сугестивні технології маніпулятивного впливу» (2011 р., перевидання — 2023 р.) [16] сугестивні технології розглядаються як прояв маніпулятивних впливів (інформаційного, інформаційно-технічного, інформаційно-психологічного, сугестії (навіювання), спеціальних інформаційних операцій, інформаційної війни). Однією з технологій сугестивного впливу визначено *мовне маніпулювання* — «використання особливостей мови і принципів її вживання з метою прихованого впливу на адресата в потрібному для маніпулятора напрямі (прихованого — отже, неусвідомлюваного адресатом)» [16, с. 48].

О. Твердохліб та Г. Гайович демонструють різноплановість трактування сугестивних технологій впливу, оскільки їхнє використання можна пояснювати або «отриманням потрібних для розвитку держави процесів, або ж розглядати їх як маніпуляцію та навіювання» [25, с. 222].

Отже, можна синтезувати параметри лінгвістичних сугестивних технологій на основі аналізу наведених визначень: організована і продуктивна діяльність людей у різних сферах соціальної практики; орієнтація на ефективне рішення психологічних завдань із завчасно визначеним соціальним ефектом; цілеспрямованість і системність застосування; визначення цільових аудиторій, на які здійснюватиметься вплив; сукупність прийомів, засобів і методів психолінгвістичних дії і впливу; алгоритмізація використання; багаторівневий вербальний вплив; мультимодальна організація дискурсів, організованих за лінгвосугестивними технологіями (використання двох і більше семіотичних систем); використання прагматично маркованого контенту; використання мови з метою встановлення і підтримки психологічного контакту; приєднання до реальності суб'єкта; утилізації свідомості та отримання доступу до несвідомого.

Розрізняються думки лінгвістів і щодо переліку сугестивних технологій. У низці праць поняття *технології* і *техніки* використовуються як синонімічні. Наприклад, О. Твердохліб і Г. Гайович вирізняють такі технології: акцентування уваги на потрібній інформації, «яка ґрунтується на частому повторюванні інформації та спрямована на програмування реципієнта» [25, с. 230]; гіперболізацію; засоби мови, які впливають на емоції — епітети, метафори тощо; маніпулятивне емпіазування (надання виразності, акцентування на чомусь) позитивної або негативної інформації; інформаційне

перевантаження, «метою якого є позбавлення можливості вдумуватися, логічно, критично, спокійно обмірковувати інформацію, а натомість підштовхування до сприйняття даних “на віру”» [25, с. 231]. Цей перелік скоріше відноситься до лінгвосугестивних технік, ніж технологій. Вважаємо за потрібне розмежувати ці поняття.

Термінологічні лінгвістичні словники не розрізняють поняття *технологія* і *техніка*. Нами зафіксовано визначення поняття *техніки (комунікації)* лише в Словнику сучасної лінгвістики А. Загнітко:

Техніки (грецьк. *Technē* — мистецтво, майстерність) **комунікації** (лат. *Communico* — спілкуюся; лат. *Communicare* — перебувати у зв'язку, брати участь, об'єднуватися, спілкуватися з кимось, англ. *communication*; лат. *Communicatio* — зв'язок, спілкування) — техніки, за допомогою яких реалізується комунікація [5, с. 35].

Наведене визначення не дає розуміння щодо співвідношення понять *техніка* і *технологія* у лінгвістичному вимірі. Це розмежування можливо здійснити на основі семантичного співставлення слів-ідентифікаторів понять за даними лексикографічних словників.

Так, Словник української мови (в 11 тт.) пропонує такі визначення:

ТЕХНОЛОГІЯ, ї, ж. 1. Сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь. 2. Сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій тощо [17, с. 106].

ТЭХНІКА, и, ж. 1. Сукупність засобів і знарядь праці, що застосовуються в суспільному виробництві та призначені для створення матеріальних цінностей. 2. Сукупність прийомів, навиків, що застосовуються в певній діяльності, певному ремеслі, мистецтві [17, с. 104].

Отже, **лінгвістичну сугестивну технологію** визначаємо як сукупність способів (технік) оброблення, виготовлення і розповсюдження мультимодально організованого контенту, прагматично спрямованого на зниження свідомості й критичності цільових аудиторій при сприйнятті навіяного змісту, формування бажаної поведінки та зміну системи цінностей. Відповідно, **лінгвістична сугестивна техніка** — певний спосіб оброблення, виготовлення і розповсюдження сугестивного контенту.

Досліджуючи дискурс інформаційної війни Росії проти нашої Держави, що є складовою загальної воєнної агресії, українські лінгвісти виокремлюють низку лінгвосугестивних технологій як деструктивного, так і конструктивного спрямування.

Так, Л. Компанцева досліджує такі лінгвосугестивні технології деструктивних впливів інтернетних медій РФ:

— *технологія емпатії*. «Сугестивна комунікація базується на ключовому принципі міжособистісної взаємодії — емпатії, оскільки відчуття довіри, симпатії, співчуття й розуміння знижує рівень критичності в сприйнятті інформації» [12, с. 87];

- *технологія інтелектуальної рецепції*, базується на когнітивно-прагматичному механізмі переймання і прийняття особою готових думок і суджень (інших осіб, медіа, тощо), що в подальшому змінюють поведінку особи. «Інтелектуальна рецепція підкріплюється рецепцією сенсорною, тобто стимулами, які впливають на органи чуття людини й закріплюють у пам'яті яскраві образи» [12, с. 89];
- *технологія формування символічних систем як установлення влади* «Символічні системи — засіб пізнання/комунікації — можуть здійснювати свою структуровану владу лише тому, що вони структуровані. Символічна влада — це влада конструювати реальність, установлюючи гносеологічний порядок» [27];
- *технологія психічного зараження* — полягає у трансляції особі або цільовим аудиторіям певного емоційного стану. «Індивід несвідомо підпорядковується зразкам поведінки інших людей, зокрема під час масових заходів, де важливу роль починають відігравати ритм, емоційне напруження, певний лексичний ряд» [12, с. 93];
- *технологія переконання без критичного аналізу інформації*, яка «ґрунтується на збільшенні обсягу інформації про певний продукт, на перебільшеннях, зіставленні його переваг із недоліками інших» [12, с. 94];
- *технологія медіавірусного зараження*, передбачає «введення в медіапростір прихованих концепцій у вигляді ідеологічного коду — мемів, ... які починають формувати опозицію «свої — чужі» [12, с. 102];
- *технологія «вікон Овертона»*, що дає можливість трансформувати «ідею від стадії немислиме, повністю не визнане суспільною мораллю до стадії актуальна політика» [12, с. 105];
- *технологія терору обожнювання* реалізується як «прояв інтересу і бажання допомоги. На рівні міжособистісних комунікацій цей прийом має назву «любовне бомбардування» і застосовується задля контролю над чужою волею або навіть фінансами» [12, с.108].

Н. Слухай досліджує *лінгвосугестивну технологію симілякризації* — *створення альтернативної реальності*. «Уречевлення симулякра є мовленнєвою подією, яка подає фальшиву інформацію про світ, описує те, чого не було, немає і не буде. Симулякри небезпечні: людська свідомість ідентифікує гру з формою і смислом, але не завжди успішно ідентифікує підміну дійсності» [18, с. 155].

О. Снитко досліджує можливості терапевтичної контрсугестивної комунікації й описує *лінгвосугестивну технологію карнавалізації*, що ґрунтується на тимчасовій відміні відносин і норм будь-якої ієрархії звичаїв. «Карнавальні форми контрсугестії розчленовують, “оголюють” політично марковані ситуації до пародії та сміху, демонструють наративи, створюють простір безкомпромісної десакралізації» [20, с. 84].

Як *лікувальну сугестивну технологію* О. Климентова описує *читання двічі на день певних ритмічних текстів*, «що представлені універсальними формами, звуконами та цифронами. Наприклад, звукони становлять набори слів, що містять

часто повторювані звукобукви». Лікувальний ефект таких текстів, на думку дослідниці, зумовлений тим, «що мова будь-якого народу формує певні особливості генофонду, завдяки яким організм людини позитивно відгукується на рідну мову, активізується і зцілюється» [9, с.144].

Лінгвосугестивні технології модифікуються залежно від мети, завдань і цільових аудиторій інформаційних впливів, їхній спектр може бути достатньо широким. В дискурсах вони реалізуються за допомогою певної набору лінгвосугестивних технік.

Лінгвосугестивні техніки описані в низці праць [28], але всі вони узагальнюються системою Р. Ділтса «Фокуси мовим», що містить 14 технік:

1. *Намір*: перемикання уваги на завдання або намір, прихований за переконанням; пошук прихованого (позитивного чи негативного) наміру переконання.
2. *Перевизначення*: заміна одного зі слів, що використовуються у формулюванні переконання, новим словом, яке означає щось схоже, але має іншу конотацію.
3. *Наслідки*: увага спрямована на ті позитивні або негативні наслідки даного переконання або визначеного ним узагальнення, які змінять це переконання.
4. *Конкретизація, або «відокремлення»*: зміна або посилення узагальнення, визначеного переконанням, шляхом розбиття елементів переконання на менші частини.
5. *Узагальнення, або «об'єднання»*: узагальнення частини переконання на більш високий рівень, що дозволяє змінити або зміцнити відносини, що визначаються цим переконанням.
6. *Аналогія*: пошук відносин, схожих на ті, що визначені даним переконанням, і які викликають (або підсилюють) дане узагальнення (можливо використання метафор, анекдотів, казок тощо)
7. *Зміна розміру фрейму (рамки)*: зміна тривалості у часі, кількості людей, перспективи, щоб переконання змінило сенс або стало абсурдним.
8. *Ієрархія критеріїв*: перехід до іншої мети (відмінної від тієї, що заявлена в переконанні) з метою поставити під сумнів (або обґрунтувати) своєчасність цього переконання; пропозиція більш важливої мети або сенсу.
9. *Модель світобачення*: переоцінка переконання з позицій іншої моделі світу.
10. *Стратегія реальності*: переоцінка (або підкріплення) переконання, засноване на тому, що переконання створюються в процесі пізнавального сприйняття світу.
11. *Протилежний приклад*: пошук винятку з правила, який би викликав (або збагатив) узагальнення, визначене даним переконанням.
12. *Ієрархія критеріїв*: переоцінка (або зміцнення) переконання за критерієм, який є більш важливим за важливістю, ніж будь-який з тих, на яких ґрунтується переконання (пропонування більш важливої мети).

13. *Застосування до себе*: оцінка самого формулювання переконання відповідно до відносин або критеріїв, що визначаються цим переконанням.
14. *Метафрейм*: створення переконання щодо переконання.

Реалізація лінгвосугестивних технік в умовах російської агресії може бути продемонстрована таким прикладом. У вересні 2022 року на тимчасово окупованих територіях розповсюджувалися російські листівки із закликами до жінок вступати до армії РФ [4] (скріншот 1).

Скріншот 1. Листівки із закликами до жінок вступати до армії РФ (розповсюджувалися на тимчасово окупованих територіях у 2022 році), [4]

Листівки побудовані за принципом мультимодальності, оскільки в них використано знаки різних семіотичних систем — вербальної (текст), паравербальної (знаки питання і оклику — для передачі інтонації), зображень агітаційного змісту (прапор РФ і зображення жінки і військової форми, відкриті очі якої мають, за думкою авторів листівки, викликати довіру). У листівці використано лінгвосугестивні технології емпатії та переконання без критичного аналізу інформації.

Технологія емпатії спрямована на формування співчуття до чоловіків-т.зв. «захисників “ЛНР” і “ДНР”» і реалізується через такі лінгвосугестивні техніки:

- *узагальнення і зміни розміру фрейму*. Початок трьох речень з особового займенника *вони*, передбачає, що у адресата і адресанта є спільний когнітивна множина (набір знань), займенник має референцію до індивідуалізованого

об'єкта — «захисники “ЛНР” і “ДНР”», є кодом *узагальненого* сприйняття всього чоловічого населення т.зв. «ЛНР» і «ДНР» (зміна розміру фрейму) як захисників;

- *застосування до себе*: надається емоційна характеристика «захисників ЛНР і ДНР», що ставить перед адресатками питання — «*на що готова ти?*»;
- *ієрархії критеріїв*: пропонуються три критерії дій «захисників “ЛНР” і “ДНР”», перші два з яких спрямовані на формування у адресата співчуття до бійців, які «*отдають себя войне*» и «*живут в нечеловеческих условиях*», останній позиціонує сенс участі у воєнних діях («*Они приближают воссоединение двух братских народов!*»).

Лінгвосугестивна технологія переконання без критичного аналізу інформації базується на таких техніках:

- *моделі світобачення*: створюється симулякр перемоги як нової моделі світу, перемога визначається як головна мета всіх мешканців тимчасово окупованих територій, заради якої варто жертвувати життям. Концепт *ПЕРЕМОГА* не наповнений конкретним змістом, оскільки листівка не дає відповідей на питання «яка ціна перемоги?», «навіщо перемагати?», «що отримає адресат, якщо погодиться воювати заради перемоги?»;
- *намірів*: прихований зміст переконань в листівці — залучення жінок з тимчасово окупованих територій до участі у воєнних діях проти України.

У тексті листівки використовуються лексичні маркери російської пропаганди («*воссоединение двух братских народов*», «*Победа*», «*своих не бросаем*»), що на когнітивному рівні підтримують ціннісну систему, якою російська пропаганда намагається замінити базові концепти української картини світу.

Висновки та перспективи досліджень. Захист інформаційного простору України сьогодні є міждисциплінарною і міжгалузевою проблемою. Лінгвістика відіграє у цій діяльності першочергову роль. Системне дослідження лінгвосугестивних технологій і технік є нагальним питанням, оскільки дозволяє професійно розвінчати пропаганду ворога й виробити проактивні засоби контрсугестивного впливу. *Лінгвістичну сугестивну технологію* пропонується розуміти як сукупність способів (технік) оброблення, виготовлення і розповсюдження мультимодально організованого контенту, прагматично спрямованого на зниження свідомості й критичності цільових аудиторій при сприйнятті нав'язаного змісту, формування бажаної поведінки та зміну системи цінностей; *лінгвістичну сугестивну техніку* — як певний спосіб оброблення, виготовлення і розповсюдження сугестивного контенту. Набір лінгвосугестивних технологій може змінюватися залежно від мети, завдань цільових аудиторій інформаційного впливу. Лінгвосугестивні техніки, що реалізують технології, можуть бути узагальнені 14 «фокусами мови», запропонованими Р. Ділтсом.

Перспективним вважається дослідження терапевтичних лінгвосугестивних технологій, які можуть бути використані в умовах повномасштабної агресії для формування національної стійкості громадян України.

Література

1. Акульшин О., Заруба О., Кудінов С., Компанцева Л., Слухай Н., Снитко О. Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії: монографія. Київ: Національна академія СБ України, 2018. 235 с.
2. Бондаренко О., Гречко С. Консцієнтальний вимір гібридної війни проти України: складові, інструментарій, ефективна протидія. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця*: монографія. Київ: Національна академія СБ України, 2018. С. 332-353.
3. Гарбар І.О. Вербальні маркери сугестії в сучасному американському юридичному трилері: дис. ... к.філол.н.: 10.02.04. Київ-Запоріжжя, 2019. 346 с.
4. Жінок на окупованих територіях попереджають про нові листівки — закликають вступати до армії рф. *Укрінформ*, 22.09.2022. URL: www.ukrinform.ua/rubric-regions/3577122-zinok-na-okupovanih-teritoriah-poperedzaut-pro-novi-listivki-zaklikaut-vstupati-do-armii-rf.html (дата звернення 28.07.2024).
5. Заєнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т. 4. 388 с. URL: <http://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/251/1/Словник%20сучасної%20лінгвістики%20-%204%20ОСТ.pdf> (дата звернення 28.07.2024).
6. Льницька Л.Л. Мовленнєві засоби підвищення ефективності сугестивного впливу. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*: збірник наукових праць. Київ: Логос, 2007. С. 127-135.
7. Кирилюк О.Л. Дискурс інформаційної війни: лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти: дис. ... д.філол.н.: 10.02.01. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2023. 483 с.
8. Кирилюк О.Л. Засоби сугестивного впливу на реципієнта в дискурсі інформаційної війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*, 2021. Т. 32 (71). № 4. Ч. 1. 2021. С. 24-28. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-1/05>.
9. Климентова О.В. Прагматично маркований текст як складник сугестивного впливу. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*: збірник наукових праць, 2009. № 3. С. 138-147.
10. Ковалевська-Славова А.В. Інформаційні війни: комунікативно-патогенна специфіка. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*, 2024. Т. 35 (74). № 2. Ч.1. С. 26-32.
11. Компанцева Л.Ф. Лінгвістична експертиза соціальних мереж. Київ: Національна академія СБ України, 2018. 318 с.
12. Компанцева Л.Ф. Сугестія та контрсугестія в організаційних та гібридних війнах. *Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії*: монографія. Київ: Національна академія СБ України, 2018. С. 78-123.
13. Кудінов С., Акульшин О., Заруба О. Інформаційна війна як основний інструмент гібридної війни. *Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії*: монографія. Київ: Національна академія СБ України, 2018. С. 16-74.

14. *Кутуза Н.В., Тельпіс Д.М.* Дезінформація як складник ІПСО в медіадискурсі: маніпулятивний аспект (на прикладі російсько-української війни періоду повномасштабного вторгнення). *Записки з українського мовознавства*, 2023. № 30. С. 282-292. DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283887>.
15. *Мудраченко Т.Б.* Сугестія як засіб мовленнєвого впливу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, 2015. Вип. 56. С. 211-214.
16. *Петрик В.М., Присяжнюк М.М., Компанцева Л.Ф.* Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навчальний посібник. Київ: Вид. дім «СКІФ», 2023. 248 с.
17. *Словник української мови: в 11 тт.* / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 10. 657 с.
18. *Слухай Н.* Симулякри в контексті теорії інформаційного викривлення світу: сугестія і контрсугестія. *Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії*: монографія. Київ: Національна академія СБ України, 2018. С. 124-176.
19. *Слухай Н.В.* Сугестивна лінгвістика: лінгвістичне програмування поведінки людини. Київ: Вид. дім Д. Бурого, 2019. 248 с.
20. *Снитко О.С.* Карнавальні форми сугестії в інформаційному просторі України у контексті консцієнтальної війни. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 2019. Вип. 38. С. 77-93. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTR.2019.38.77-93>.
21. *Снитко О.С.* Кризові комунікації в інформаційному просторі України воєнної доби. *Актуальні проблеми української лінгвістики. Теорія і практика*, 2023. Вип. 46. С. 18-42. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTR.2023>.
22. *Снитко О.С.* Сучасна інформаційно-психологічна онлайн війна у парадигмах лінгвістики впливу. *Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії*: монографія. Київ: Національна академія СБ України, 2018. С. 177-225.
23. *Снитко О.С., Гречка С.О.* «Битва наративів» у сучасному медіапросторі України. *Актуальні проблеми лінгвістики: теорія і практика*, 2022. № 44. С. 86-117.
24. *Снитко О.С., Погорілова М.С.* Мультимодальні тексти сугестивної спрямованості в інформаційному просторі України воєнної доби. *Актуальні проблеми лінгвістики: теорія і практика*, 2023. Вип. 47. С. 6-31. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTR.2023.47.6-31>.
25. *Твердохліб О., Гайович Г.* Сугестія та її прояви в сучасному інформаційному просторі держави. *Науковий вісник: Державне управління*, 2022. № 1(11). С. 222-239. DOI: [doi.org/10.33269/2618-0065-2022-1\(11\)-222-239](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-1(11)-222-239).
26. *Юдко Л.* Актуалізація дискурсу толерантності в електронних медіа (сугестивний аспект). *Психолінгвістика*, 2015. Вип. 18 (2). С. 122-132.
27. *Bourdieu P.* Choses dites. Choses dites. Paris: Minuit, 1987. 239 p. URL: <http://www.babelio.com/livres/Bourdieu-Choses-dites/51429> (дата звернення 28.07.2024).
28. *Dilts R.* Sleight of Mouth: The Magic of Conversational Belief Change Meta Publications, 1999; Reprinted by Dilts Strategy Group, Scotts Valley, CA, 2017. 346 p.

References

1. Akulshyn, O., Zaruba, O., Kudinov, S., Kompantseva, L., Slukhai, N., Snytko, O. (2018), *Hybrid War: Technologies of Suggestion and Countersuggestion: Monograph [Hibrydna viina: tekhnologii suhestii ta kontrsuhestii: monohrafiia]*, Natsionalna akademiia SB Ukrainy, Kyiv, 235 s. [in Ukrainian].
2. Bondarenko, O., Hrechko, S. (2018), *Conscial Dimension of the Hybrid War against Ukraine: Components, Tools, Effective Counteraction [Konstsiientalni vymir hibrydnoi viiny proty Ukrainy: skladovi, instrumentarii, efektyvna protydiia] in Strategic Communications in the Conditions of Hybrid War: A View from a Volunteer to a Scientist: Monograph [Stratehichni komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny: pohliad vid volontera do naukovtsia: monohrafiia]*, Natsionalna akademiia SB Ukrainy, Kyiv, s. 332-353. [in Ukrainian].
3. Harbar, I.O. (2019), *Verbal Markers of Suggestion in the Modern American Legal Thriller: Diss. ... Ph.D. in Philology [Verbalni markery suhestii v suchasnomu amerykanskomu yurydychnomu tryleri: dys. ... k. filol.n.]*, Kyiv-Zaporizhzhia, 346 s. [in Ukrainian].
4. *Women in the Occupied Territories are Warned about New Leaflets Urging Them to Join the Russian Army [Zhinko na okupovanykh terytoriiakh poperedzhaiut pro novi lystivky – zaklykaiut vstupaty do armii rf] (22.09.2022)*, Ukrinform. URL: www.ukrinform.ua/rubric-regions/3577122-zinok-na-okupovanih-teritoriah-poperedzaut-pro-novi-listivki-zaklikaut-vstupati-do-armii-rf.html. [in Ukrainian].
5. Zahnitko, A. (2012), *Dictionary of Modern Linguistics: Concepts and Terms. [Slovyk suchasnoi linhvistyky: poniattia i terminy]*, DonNU, Donetsk, t. 4, 388 s. URL: <http://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/2511/1/Slovyk%20suchasnoi%20linhvistyky%20-%204%20OST.pdf>. [in Ukrainian].
6. Ilnytska, L.L. (2007), *Speech Means to Increase the Effectiveness of Suggestive Influence [Movlennievi zasoby pidvyshchennia efektyvnosti suhestyvnoho vplyvu] in Linguistics of the XXI Century: New Research and Prospects: Collection of Scientific Papers [Linhvistyka KhKhI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy: zbirnyk naukovykh prats]*, Lohos, Kyiv, s. 127-135. [in Ukrainian].
7. Kyrlyuk, O.L. (2023), *Information Warfare Discourse: Linguocognitive and Psycholinguistic Aspects. ... Doctor of Philology [Dyskurs informatsiinoi viiny: linhvokohnityvnyi ta psyholinhvistychnyi aspekty: dys. ... d.filol.n.]*, Drohobyt'skyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka, 483 s. [in Ukrainian].
8. Kyrlyuk, O.L. (2021), *Means of suggestive influence on the recipient in the discourse of information warfare [Zasoby suhestyvnoho vplyvu na retsypiienta v dyskursi informatsiinoi viiny. Scientific Notes of TNU named after V.I. Vernadsky. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho]*, t. 32 (71), № 4, ch. 1, s. 24-28. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-1/05>. [in Ukrainian].
9. Klymentova, O.V. (2009), *Pragmatically Labeled Text as a Component of Suggestive Influence [Prahmatychno markovanyi tekst yak skladnyk suhestyvnoho vplyvu] in Linguistics of the XXI Century: New Research and Prospects: Collection of Scientific*

- Papers.*Linhvistyka KhKhI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy: zbirnyk naukovykh prats.* № 3, s. 138-147. [in Ukrainian].
10. Kovalevska-Slavova, A.V. (2024), Information Wars: Communicative and Pathogenic Specificity [Informatsiini viiny: komunikatyvno-patohenna spetsyfika]. *Scientific Notes of TNU named after V.I. Vernadsky [Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho.* t. 35 (74), № 2, ch.1, s. 26-32. [in Ukrainian].
 11. Kompantseva L.F. (2018), *Linguistic Expertise of Social Networks [Linhvistychna ekspertyza sotsialnykh merezh]*, Natsionalna akademiia SB Ukrainy, Kyiv, 318 s. [in Ukrainian].
 12. Kompantseva, L.F. (2018), *Suggestion and Countersuggestion in Organizational and Hybrid Wars [Suhestiia ta kontrsuhestiia v orhanizatsiinykh ta hibrydnykh viinakh]* in *Hybrid War: Technologies of Suggestion and Countersuggestion: Monograph [Hibrydna viina: tekhnolohii suhestii ta kontrsuhestii: monohrafiia]*, Natsionalna akademiia SB Ukrainy, Kyiv, s. 78-123. [in Ukrainian].
 13. Kudinov, S., Akulshyn, O., Zaruba, O. (2018), *Information Warfare as the Main Tool of Hybrid Warfare [Informatsiina viina yak osnovnyi instrument hibrydnoi viiny]* in *Hybrid War: Technologies of Suggestion and Countersuggestion: Monograph [Hibrydna viina: tekhnolohii suhestii ta kontrsuhestii: monohrafiia]*, Natsionalna akademiia SB Ukrainy, Kyiv, s. 45-57. [in Ukrainian].
 14. Kuzuza, N.V., Telpis, D.M. (2023), Disinformation as a Component of PSYOP in Media Discourse: Manipulative Aspect (on the Example of the Russian-Ukrainian War during the Full-Scale Invasion) [Dezinformatsiia yak skladnk IPSO v mediadyskursi: manipulyativnyi aspekt (na prykladi rosiisko-ukrainskoi viiny periodu povnomasshtabnoho vtorhennia)]. *Notes on Ukrainian Linguistics [Zapysky z ukrainskoho movoznavstva]*, № 30, s. 282-292. DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283887>. [in Ukrainian].
 15. Mudrachenko, T.B. (2015), Suggestion as a Means of Speech Influence [Suhestiia yak zasib movlennievoho vplyvu]. *Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy [Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]*, vyp. 56, s. 211-214. [in Ukrainian].
 16. Petryk, V.M., Prysiazhniuk, M.M., Kompantseva, L.F. (2023), *Suggestive Technologies of Manipulative Influence: A Textbook [Suhestyvni tekhnolohii manipulyativnoho vplyvu: navchalnyi posibnyk]*, Vyd. dim «SKIF», Kyiv, 248 s. [in Ukrainian].
 17. *Dictionary of the Ukrainian Language: in 11 Vol. [Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tt.] (1970-1980) / AN URSR.* Instytut movoznavstva; za red. I.K. Bilodida. Naukova dumka, Kyiv, t. 10, 657 s. [in Ukrainian].
 18. Slukhai, N. (2018), Simulacra in the Context of the Theory of Information Distortion of the World: Suggestion and Countersuggestion [Symuliakry v konteksti teorii informatsiinoho vykryvleniia svitu: suhestiia i kontrsuhestiia]. *Hybrid War: Technologies of Suggestion and Countersuggestion: Monograph [Hibrydna viina: tekhnolohii suhestii ta kontrsuhestii: monohrafiia]*, Natsionalna akademiia SB Ukrainy, Kyiv, s. 24-176. [in Ukrainian].

19. Slukhai, N.V. (2019), *Suggestive Linguistics: Linguistic Programming of Human Behavior* [Suhestyvnna linhvistyka: linhvistychno prohramuvannia povedinky liudyny], Vyd. dim D. Buraho, Kyiv, 248 s. [in Ukrainian].
20. Snytko, O.S. (2019), Carnival Forms of Suggestion in the Information Space of Ukraine in the Context of Conscial War [Karnavalni formy suhestii v informatsiinomu prostori Ukrainy u konteksti konstsiientalnoi viiny]. *Actual Problems of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice* [Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka], vyp. 38, s. 77-93. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2019.38.77-93>. [in Ukrainian].
21. Snytko, O.S. (2023), Crisis Communications in the Information Space of Wartime Ukraine [Kryzovi komunikatsii v informatsiinomu prostori Ukrainy voiennoi doby]. *Actual Problems of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice* [Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka], vyp. 46, s. 18-42. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2023>. [in Ukrainian].
22. Snytko, O.S. (2018), Modern Online Information and Psychological Warfare in the Paradigms of Influence Linguistics [Suchasna informatsiino-psykhoholichna onlain viina u paradyhmakh linhvistyky vplyvu]. *Hybrid War: Technologies of Suggestion and Countersuggestion: Monograph* [Hibrydna viina: tekhnolohii suhestii ta kontrsuhestii: monohrafiia], Natsionalna akademiia SB Ukrainy, Kyiv, s.177-225. [in Ukrainian].
23. Snytko, O.S., Hrechka, S.O. (2022), «Battle of Narratives» in the Modern Media Space of Ukraine [«Bytva naratyviv» u suchasnomu mediaprostori Ukrainy]. *Actual Problems of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice* [Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka], № 44, s. 86-117. [in Ukrainian].
24. Snytko, O.S., Pohorilova, M.S. (2023), Multimodal Suggestive Texts in the Information Space of Wartime Ukraine [Multymodalni teksty suhestyvnoi spriamovanosti v informatsiinomu prostori Ukrainy voiennoi doby]. *Actual Problems of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice* [Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka]. Vyp. 47. S. 6-31. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2023.47.6-31>. [in Ukrainian].
25. Tverdokhlib, O., Haiovych, H. (2022), Suggestion and Its Manifestations in the Modern Information Space of the State [Suhestiia ta yii proiavy v suchasnomu informatsiinomu prostori derzhavy]. *Scientific Bulletin: Public Administration* [Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia]. № 1(11). S. 222-239. DOI: [doi.org/10.33269/2618-0065-2022-1\(11\)-222-239](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-1(11)-222-239). [in Ukrainian].
26. Yudko, L. (2015), Actualization of the Discourse of Tolerance in Electronic Media (Suggestive Aspect) [Aktualizatsiia dyskursu tolerantnosti v elektronnykh media (suhestyvnyi aspekt)]. *Psycholinguistics* [Psykholinhvistyka]. Vyp. 18 (2). S. 122-132. [in Ukrainian].
27. Bourdieu, P. (1987), *Choses dites*. Choses dites, Minuit, Paris, 239 p. URL: <http://www.babelio.com/livres/Bourdieu-Choses-dites/51429>. [in French].
28. Dilts, R. (1999, 2017), *Sleight of Mouth: The Magic of Conversational Belief Change* Meta Publications; Reprinted by Dilts Strategy Group, Scotts Valley, CA. 346 p. [in English].

Г. М. Труба,

*канд. філол. наук, доц.,**Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,**доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9944-0476>

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСВІТЯНИНА У ДИДЖИТАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У сучасний період розвитку вищої освіти в Україні спостерігається активна інтеграція цифрових технологій, які кардинально змінюють звичні педагогічні підходи та методи навчання. Цифровізація освіти відкриває шляхи до автономії у навчанні та індивідуалізації освітнього процесу, одночасно породжуючи виклики, пов'язані з необхідністю адаптації до швидко змінюваного освітнього середовища. Головна мета статті полягає в аналізі нових можливостей та викликів, що виникають з імплементації цифрових технологій у сферу вищої освіти. Особлива увага приділяється образу освітянина і законодавству, яке регулює цей процес, включаючи законодавчі норми, що встановлюють критерії якості та напрямки розвитку освіти у цифрову еру. Важливим аспектом статті є вивчення психологічних і культурологічних викликів цифровізації, включаючи адаптаційні бар'єри, з якими стикаються освітяни та студенти. Результати недавніх досліджень вказують на складний баланс між позитивними та негативними аспектами цифрового навчання, що має стратегічне значення для розвитку онлайн освіти в Україні. У висновку статті пропонуються рекомендації щодо ефективного впровадження цифрових технологій у вищу освіту, акцентуючи на важливості розвитку цифрових компетенцій серед усіх учасників освітнього процесу та покращенні інфраструктури, необхідної для підтримки неперервного освітнього процесу.

Предмет дослідження — вплив цифрових технологій на освітній процес у вищій освіті, аналіз змін у педагогічних методах та адаптація освітян до нових умов викладання. Об'єкт дослідження — формування елітарної та бурлескної мМО освітянина у цифровому середовищі.

Наукова новизна статті полягає у введенні у науковий обіг поняття «бурлескна метамовна особистість» (бурлескна мМО), яке до цього часу не мало чіткого визначення у мовознавстві та культурології. Поняття бурлескної мМО дозволяє глибше зрозуміти динаміку мовних трансформацій у цифровому середовищі, де іронічне та пародійне використання мови стає значущим інструментом комунікації. У статті детально описано основні характеристики та особливості бурлескної мМО, зокрема її вплив на стилістичне та ідеологічне розмаїття сучасної мовної практики, що

зумовлено нестандартними способами використання мови, які традиційно не вважалися «літературними». Таке дослідження відкриває нові можливості для аналізу цифрової комунікації та взаємодії мовних ідентичностей у віртуальному просторі.

Ключові слова: освітянин, образ, цифрове суспільство, цифрові технології, вища освіта, диджиталізація освіти, законодавча база, психологічні бар'єри, цифрова компетентність.

H. M. Truba,

PhD in Philology, Associate Professor,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

*Associate Professor of the Department of Ukrainian Language
and Language Training for Foreigners*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9944-0476>

FUNCTIONING OF AN EDUCATOR IN A DIGITAL ENVIRONMENT

In the current period of development of higher education in Ukraine, there is active integration of digital technologies, which radically change the usual pedagogical approaches and methods of teaching. Digitalization of education opens paths to autonomy in learning and individualization of the educational process, simultaneously generating challenges associated with the need to adapt to a rapidly changing educational environment. The main goal of this article is to analyze the new opportunities and challenges arising from the implementation of digital technologies in the sphere of higher education. Particular attention is paid to the educator's image and the legislation regulating this process, including legislative norms that establish criteria for quality and directions for the development of education in the digital era. An important aspect of the article is the study of the psychological and cultural challenges of digitalization, including the adaptive barriers faced by educators and students. Recent research results indicate a complex balance between the positive and negative aspects of digital learning, which is of strategic importance for the development of online education in Ukraine. The conclusion of the article offers recommendations for the effective implementation of digital technologies in higher education, emphasizing the importance of developing digital competencies among all participants in the educational process and improving the infrastructure necessary to support continuous education.

The subject of the study is the impact of digital technologies on the educational process in higher education, analyzing changes in pedagogical methods and the adaptation of educators to new teaching conditions. The object of the study is the formation of elite and burlesque meta-linguistic personalities (mMP) of educators in the digital environment.

The scientific novelty of the article lies in the introduction into scientific circulation of the concept of «burlesque meta-linguistic personality» (burlesque mMP), which until now had no clear definition in linguistics and cultural studies. The concept of burlesque

mMP allows for a deeper understanding of the dynamics of language transformations in the digital environment, where ironic and parodic use of language becomes a significant communication tool. The article details the main characteristics and features of the burlesque mMP, including its impact on the stylistic and ideological diversity of contemporary linguistic practice, which is conditioned by unconventional ways of using language that traditionally were not considered «literary.» Such research opens new possibilities for analyzing digital communication and the interaction of linguistic identities in the virtual space.

Key words: educator, image, digital technologies, digital society, higher education, digitization of education, legislative framework, psychological barriers, digital competency.

Актуальність проблеми. Класична закрита форма закритого професійно орієнтованого навчання не спроможна задовольнити сучасні освітні запити студента, перевантаженого інформацією, а надмірна уніфікація навчального процесу лише шкодить навчальному процесу, тому цифровізація вищої освіти є незворотнім кроком.

Впровадження саме цифрових технологій робить навчання особистісно орієтованим із автономією студента як ключовий фактор, що передбачає високий рівень сформованості рефлексії, критичного та креативного мислення, відповідальності та самоорганізації [4].

Проте для ефективного використання цифрових технологій як студентами, так і освітянами необхідно не тільки володіти технічними знаннями і навичками, потрібно окреслити коло використання цифрових засобів в навчальному процесі, а також образ освітянина, який функціонує у цифровому середовищі. Адже навчальні стратегії роботи з технологіями відрізняються від тих, що застосовуються в так званому режимі офлайн, тому й освітяни весь час потребують підвищення рівня цифрової компетентності.

Окрім необхідності опанування сучасними технологіями перед освітянами є прихований виклик, який часто не беруть до уваги: сучасні студенти з перших днів оточені цифровими гаджетами і не знають часи без інтернету, тобто іншими словами студенти більш обізнані у використанні цифрових гаджетів і законів цифрового суспільства, ніж освітяни.

Предмет дослідження — вплив цифрових технологій на освітній процес у вищій освіті, аналіз змін у педагогічних методах та адаптація освітян до нових умов викладання.

Об'єкт дослідження — формування елітарної та бурлескної ММО освітянина у цифровому середовищі.

Ці формулювання відображають основну сферу вашого аналізу та конкретний аспект освітньої діяльності, який ви досліджуєте.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема інтеграції цифрових технологій в освітній процес є досить дослідженою, проте із розвитком науково-технологічного процесу, змінюється і сама тема. Тому варто звернути увагу на останні роботи дослідників.

У монографії «Інтеграція цифрових технологій в освітній процес: виклики та перспективи» (2022) під авторством Н.С. Саєнко, Т.П. Голуб, Ю.Е. Лавриш, В.В. Лук'яненко, І.М. Литовченко висвітлюються різноманітні аспекти використання цифрових технологій у навчанні, зокрема адаптація педагогічного процесу до новітніх цифрових інструментів та методик.

Дослідники Л. Андрейко та Ю. Скарлупіна (2019) у статті «Автономність студентів у вивченні іноземних мов: модель змішаного навчання» аналізують сприяння змішаного навчання автономії студентів через цифрові платформи для підвищення ефективності навчання.

Дослідниці Н. Голярдик та О. Гевко у роботі «Дистанційне навчання в умовах війни: виклики та можливості для системи вищої освіти України» (2023) акцентують увагу на необхідності та ефективності дистанційного навчання в кризових ситуаціях, зазначаючи важливість цифрових технологій у підтримці доступу до освіти.

У своїй науковій розвідці О. С. Котуха, О. Ю. Фонарюк, Ю. Я. Коцан-Олинець «Діджиталізація вищої освіти: пріоритети, виклики, завдання» (2023) досліджують стратегічні вектори діджиталізації вищої освіти, окреслюючи ключові виклики, з якими стикаються заклади вищої освіти під час інтеграції новітніх технологій.

Ці дослідження актуалізують питання адаптації вищої освіти до швидкозмінного технологічного середовища із його постійними викликами, які постійно вимагають нових рішень.

Мета статті та завдання. Основною метою статті є глибокий аналіз викликів і можливостей, які виникають з інтеграцією цифрових технологій у вищу освіту в Україні. Стаття зосереджена на дослідженні впливу цифровізації на педагогічні процеси у закладах вищої освіти, ідентифікації основних перепон та можливостей для розвитку в цій області.

Завдання статті уналежують:

- окреслення основних понять образу освітянина і цифрового суспільства;
- аналіз культурологічних аспектів цифровізації та їх впливу на педагогічний процес у закладах вищої освіти;
- вивчення наукових робіт вітчизняних та міжнародних дослідників, що розглядають вплив цифрових технологій на освітній процес;
- визначення факторів, які сприяють підвищенню ефективності освітнього процесу за допомогою сучасних цифрових інструментів та методик;
- розгляд психологічних та емоційних труднощів, з якими зустрічаються викладачі та студенти під час адаптації до умов цифрового навчання;
- розробка рекомендацій для оптимізації цифровізації освітнього процесу, включно з використанням цифрових технологій для розвитку критичного мислення, креативності та самостійності студентів.

Наукова новизна статті полягає у введенні у науковий обіг поняття «бурлескна метамовна особистість» (бурлескна ММО), яке до цього часу не мало чіткого визначення у мовознавстві та культурології. Поняття бурлескної ММО дозволяє глибше

зрозуміти динаміку мовних трансформацій у цифровому середовищі, де іронічне та пародійне використання мови стає значущим інструментом комунікації. У статті детально описано основні характеристики та особливості бурлескної мМО, зокрема її вплив на стилістичне та ідеологічне розмаїття сучасної мовної практики, що зумовлено нестандартними способами використання мови, які традиційно не вважалися «літературними». Таке дослідження відкриває нові можливості для аналізу цифрової комунікації та взаємодії мовних ідентичностей у віртуальному просторі.

Теоретична та практична цінність дослідження полягає у систематизації підходів до використання цифрових технологій в освіті та адаптації освітньої практики до вимог сучасного інформаційного суспільства. Теоретично, стаття робить внесок у розвиток мовознавчих та педагогічних знань, зокрема через введення і аналіз концепції бурлескної метамовної особистості, яка відображає новітні тенденції у мовній поведінці освітян у цифровому середовищі. Практична цінність зумовлена розробкою рекомендацій для оптимізації освітніх процесів з використанням цифрових інструментів, що може сприяти підвищенню якості освіти та її доступності, а також ефективнішому управлінню освітніми інноваціями на всіх рівнях навчання.

У межах цього дослідження застосовано комплексний підхід, який уналежнює кілька методологічних інструментів для аналізу цифровізації освітнього процесу та її впливу на формування метамовних особистостей освітян. Основними методами, які були використані, є: *контент-аналіз* (цей метод був застосований для аналізу 40 тис. прикладів текстів від 10 тис. акаунтів освітян у мережі, що уможливило ідентифікувати ключові характеристики елітарної та бурлескної метамовних особистостей, виявити частотність певних лексичних одиниць, стилістичні засоби та інтертекстуальні зв'язки), аналіз соціальних мереж (використовувався для визначення структури взаємодій та комунікаційних патернів між освітянами в цифровому середовищі, що уможливило вивчити динаміку обміну інформацією та формування професійних спільнот), *комп'ютерне моделювання* (використання програмного забезпечення для симуляції впливу різних типів метамовних особистостей на процес цифрової трансформації в освіті, що дозволило моделювати різні сценарії взаємодії та їх потенційні наслідки для освітнього процесу), *дискурс-аналіз* (проведено для глибшого розуміння контексту використання мови в освітніх матеріалах та соціальних мережах, що допомогло виявити приховані змістові шари, символічні значення та ідеологічні позиціонування, що характерні для цифрового дискурсу освітян), *статистичний аналіз* (використання статистичних методів для обробки зібраних даних, включаючи частотний аналіз, кореляційний аналіз та регресійний аналіз для виявлення закономірностей та залежностей у використанні цифрових технологій).

Виклад основного матеріалу. Дослідження досить великої **фактичної бази** (10 тис. акаунтів освітян у мережі і їхні 40 тис. прикладів текстів) дає змогу визначити образ освітянина. Під образом освітянина ми розуміємо метамовну особистість (далі мМО), яку розуміють як професійну мовну особистість (далі МО), яка акумулює думки інших, фактичних, мовних особистостей і створює власний універсальний

мисленнєвий простір. У цій роботі ММО буде розумітися з уточненням: ММО — це абстрактна, узагальнена МО, розуміння якої дасть змогу до глибокого розуміння та інтерпретації різних мовних і культурних контекстів, дозволить ефективно передавати зміст, зберігаючи при цьому нюанси і субтексти оригіналу.

У цифровому середовищі ММО освітянина має цікаве втілення: елітарна ММО і бурлескна ММО.

Елітарна ММО є абстрактною, узагальнюючою професійною МО професійних, академічних освітян зі збереженням традиційних цінностей, яка докладно описана у роботах А.П. Романченко [7], С.М. Романчук [6], В.А. Папіш [4], Є.С. Ігнатєвої [3], А. Жадана [2] та інших. Характерні риси елітарної ММО:

- глибоке розуміння мовної системи та її норми;
- високий рівень стилістичної та комунікативної культури;
- володіння риторичними прийомами;
- здатність створювати тексти будь-якого ступеня складності;
- інтелектуалізація;
- високий ступінь частотності книжної лексики;
- залучення інтертекстуальних елементів;
- слова зі зниженим стилістичним забарвленням (розмовна лексика, жаргонізми) є засобом для привернення уваги читача.

Бурлескна ММО (від літ. терміна «бурлеск» — жартівливе змалювання в зниженому, пародійному тоні тем і образів, про які звичайно прийнято говорити поважно [Тлумачний словник URL: <https://slovnuk.ua>]; використовує перебільшення, сатиру та грубий гумор для висміювання якогось явища, ідеї, персонажа або ситуації; часто бурлеск спрямований на пародіювання серйозних тем, перекручуючи їх до абсурду чи надмірної комічності, щоб підкреслити їхню смішність або абсурдність; у виступах та шоу бурлеск може також поєднувати музику, танець і комедійні сценки, де акцент робиться на ефектному візуальному стилі та іронічному представленні матеріалу [<https://slovnuk.me>]) є абстрактною МО, що об'єднує освітян-аматорів та інших учасників з менш формалізованим підходом до викладання, орієнтованих на широку аудиторію з використанням різноманітних інтерактивних та ненаукових форм.

Характеристики бурлескної ММО раніше не були досліджені, тому у роботі вони будуть виведені на підставі аналізу фактичного матеріалу:

- анонімність;
- можливість фейкової (брехливої) МО;
- спілкування в мережі відбувається в писемній формі, проте максимально наближений до форми усної;
- спонтанність;
- економія мовних засобів, з одного боку, та їх надлишковість — з іншого;
- підпорядкування унікальному мережевому етикету (*netiquette* — нетикет);
- креолізованість;
- високий ступінь маніпулятивності;

- формування «розірваного» «часткового» суб'єкта, який стає «ретранслятором» повідомлень, наслідком чого стає втрата власного «Я»;
- дистанційованість різних особистостей;
- великий відсоток обценної лексики;
- використання комп'ютерного сленгу, запозичень;
- свідоме чи несвідоме ігнорування норм літературної мови;
- використання емотиконів, емограм, написання слова чи речення великими літерами, повторення літери чи розділового знака (так звана «письмова вимова»).

Незважаючи на діаметральну різницю цих образів, характеристики функціонування у цифровому світі однакові.

Для оцінення викликів та можливостей інтеграції цифрових технологій у вищу освіту в Україні критично важливо залишатися у полі чинної законодавчої бази України, яка створює правовий фундамент для таких ініціатив: «Стратегію інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів» (№ 2632-VI), «Закон України про освіту» (№ 2145-VIII), а також численні постанови та накази, які регулюють використання електронних освітніх ресурсів та дистанційне навчання, які не тільки визначають основні напрямки розвитку освітньої галузі, але й встановлюють критерії якості та доступності освітніх послуг у цифрову добу.

Також важливим є усвідомлення культурологічної основи усіх процесів із диджиталізації, де сам процес диджиталізації виступає важливою частиною сучасного антропологічного простору.

На думку О. С. Котухи, сучасний антропологічний простір обумовлений швидким зростанням економічного розвитку під впливом технічних ресурсів та інформації. Що спричинило нову хвилю розвитку наукового методу пізнання із цифровим моделюванням та різними методами симуляції, із прозорим простором знань, колективним інтелектом [4].

Усе це спричинило виникнення таких характерних рис:

- прискорення темпів розвитку наукової думки;
- загально доступність знання;
- виникнення специфічного інструментарію для орієнтування в інформаційних даних.

Унікального значення набуває аналіз особливостей розвитку діджиталізації у закладах вищої освіти, особливо в умовах пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення, коли вимушене обмеження соціальних контактів призвело до актуалізації альтернативних видів комунікативної взаємодії, що не могло оминути й освітній процес.

Серед проблем можна відзначити те, що освітня система виявилася неготовою до переходу на повну цифровізацію через недостатність матеріально-технічну базу та моральну невідповідність освітян до нових способів ведення освітнього процесу.

Логічним постає питання: діджиталізація освіти — це нова парадигма освітнього процесу чи симуляція освітньої діяльності?

Історія терміну «діджиталізація суспільства» починається з початку 70-х років ХХ століття у контексті концепції інформаційного суспільства [21]. Е. Тоффлер зазначає, що індустріальну систему освіти має прийти принципово нова — система суперіндустріальної освіти із критичним мисленням, орієнтуванням в мінливій дійсності, умінням передбачати майбутнє, — завдяки комп'ютерному навчання, електронним відеозаписам, голографії тощо. Отже, як ми бачимо, автор ще тоді передбачив сучасні процеси

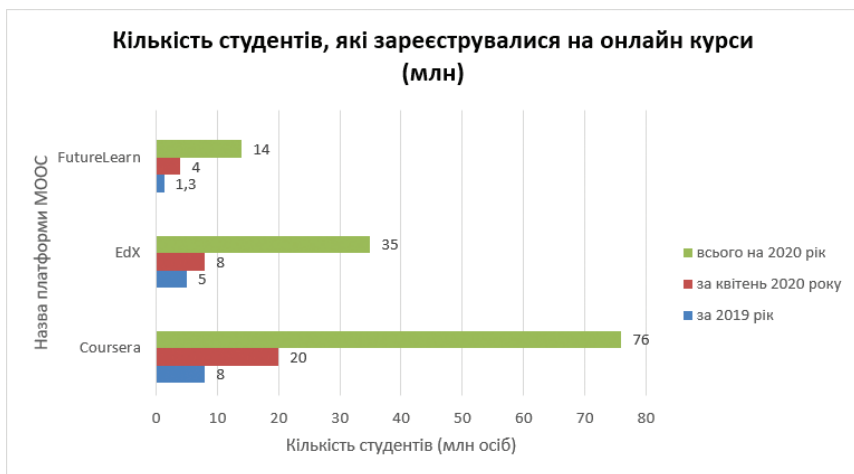
У ХХІ ст. українські університети вимушені адаптуватися до сучасних процесів удосконалення методів навчання, контролю знань, виконання поточних завдань із застосуванням класичного та діджиталізованого підходів із впровадженням цифрових технологій, збільшують роль та зацікавленість студентів у процесі навчання та підвищують загальний рівень освіти, що потребує окремої дискусії.

Використовуючи дані із держстату, станом на кінець 2021 року, 65,6% населення світу користується інтернет-ресурсами для освіти, у той час, як у країнах Європи відсоток сягає 87,7% населення, серед українців показники користування Інтернетом досягає рекордних 93,4%. Отже, як ми бачимо діджитальна освіта в Україні досить розвинена.

У монографії вчені О. С. Котуха, О. Ю. Фонарюк, Ю. Я. Коцан-Олинець наводять цікаву статистику пошукових запитів у пошуковій системі Google, яка демонструє відчутне зростання інтересу до безкоштовної освіти в інтернеті [4]

Статистика зростання кількості пошукових запитів, пов'язаних із електронним навчанням (Statista, 2020a)

Збільшення кількості студентів MOOC Coursera, EdX, FutureLearn у квітні 2020 року в порівнянні з 2019 роком (Shah, 2020)

Друга таблиця у тому ж дослідженні фіксує фактичне збільшення онлайн студентів на онлайн-платформах. У цьому контексті надзвичайно важливою є ініціатива порталу Дія, яка розробила вкладку цифрова освіта, де з'явилися три нові Рамки цифрових компетентностей: для підприємців, держслужбовців і освітян, де цифрова компетентність педагогічних і науково-педагогічних працівників — це знаряддя для створення освітніх стандартів, розробки освітніх програм освітніх послуг, підвищення кваліфікації освітян, цей застосунок охоплює 5 сфер цифрових компетентностей, які містять 22 компетентності та 5 рівнів володіння.

Проте надзвичайно важливо не дати цьому процесу існувати хаотично. Так, вчені О.С. Котуха, О. Ю. Фонарюк, Ю. Коцан-Олинець [4] пропонують низку правил:

- урахування матеріально-технічної бази учасників освітнього процесу;
- фактичний рівень цифрової грамотності учасників освітнього процесу;
- мотивація застосовувати технологію та готовність ефективно використовувати ці інструменти учасниками освітнього процесу;
- доцільність використання цифрових освітніх технологій учасників освітнього процесу.

Серед позитивних сторін онлайн-освіти дослідник Ф. Миралай визначив: гнучкість, економію коштів, інтерактивність, ефективність, самотайм-менеджмент, самомотивацію, самоефективність, індивідуалізація (персоналізація) навчання, розвиток навичок колаборації та кооперації, вдосконалення навичок творчого та критичного мислення, отримання нових технічних навичок, більш ефективні засоби контролю та оцінювання [19].

У 2017 група дослідників Н. Кадрі, А. Мухамед, С. Санобер, М. Куреші, А. Шаш-фін аналізувала свою роботу, зазначивши низку проблем процесу диджиталізації [20] на рівні студента, викладача, інфраструктури та технологій, і управління закладом освіти:

- розвиток інфраструктури та доступу до інтернету;
- рівень цифрової компетентності учасників освітнього процесу;
- брак часу для підготовки навчальних матеріалів з використанням цифрових засобів;
- брак впевненості в собі освітян під час використання диджитальних засобів;
- адаптація навчальних програм до нової форми викладу матеріалу.

Провівши власне дослідження на базі викладачів вишів (50 респондентів) можна зазначити наступні виклики:

- неготовність освітян до створення та використання онлайн-формату дидактичних матеріалів,
- необхідність додаткової діджитал-освіти,
- психологічні бар'єри (емоційне перевантаження (70% опитаних), невпевненість, тривожність, дратівливість, самотність, загальне погіршення психоемоційного та фізичного станів).

Вирішенням зазначених проблем може бути синхронне віртуальне навчання у режимі реального часу, що здатне забезпечити взаємодію освітян і студентів у реальному часі, студенти в змозі відразу отримати зворотний зв'язок, що позитивно впливає на ефективність навчального процесу.

Дослідження науковців Д. Гереди та В. Рашева показують, що учасники освітнього процесу переживають навчання в синхронному онлайн-середовищі краще, ніж в асинхронному, надаючи відчуття дотичності до навчальної спільноти [18].

Висновки. Дослідження великого масиву даних дало можливість глибше зрозуміти метамовну особистість освітянина в контексті сучасних цифрових змін. Встановлено, що елітарна метамовна особистість підтримує традиційні академічні цінності, забезпечуючи високий рівень стилістичної культури та інтелектуальності в педагогічній діяльності. Водночас, бурлескна метамовна особистість демонструє менш формалізований підхід, орієнтуючись на іронічне та пародійне відображення тем, що робить її доступною для ширшої аудиторії.

Основні виклики інтеграції цифрових технологій в освіту викликають необхідність врахування правових рамок, а також психологічні бар'єри, з якими стикаються освітяни та студенти. Згідно з дослідженнями, важливою є адаптація навчальних методів до можливостей цифрового навчання, щоб максимізувати його потенціал і мінімізувати негативні аспекти.

Для подолання зазначених викликів рекомендується:

1. розробка і застосування цифрових компетентностей серед усіх учасників освітнього процесу;

2. покращення інфраструктури для підтримки безперервного навчання і впровадження інноваційних методів;
3. врахування психологічного комфорту освітян і студентів, зокрема через розробку програм психологічної підтримки і адаптації до нових умов;
4. залучення студентів до активної участі у формуванні освітнього контенту, що сприятиме їхньому критичному мисленню і самостійності.

Це дослідження підкреслює важливість інтеграції цифрових технологій у вищу освіту не тільки як технічне вдосконалення, а і як стратегічний напрям розвитку освітньої галузі, що вимагає комплексного підходу та врахування багатогранності освітнього процесу.

Література

1. *Андрейко Л., Скарлупіна, Ю.* Автономність студентів у вивченні іноземних мов: модель змішаного навчання. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (філологічні науки)*. 2019. № 325. Вип. 2. С. 260–268.
2. *Жадан А.* Інтертекстуальність як ознака елітарної мовної особистості: алгоритм дослідження. *Актуальні проблеми іноземної філології і лінгводидактики* [Електронне видання] : зб. наук. ст. здобувачів вищої освіти ф-ту інозем. філології Харків : Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди, 2022. № 4. С. 96–99.
3. *Ігнат'єва С. Є.* Елітарна мовна особистість у синтаксичній репрезентації щоденникового дискурсу. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. № 9(2). С. 246–257.
4. *Котуха О. С., Фонарюк, О. Ю., Коцан-Олинець, Ю. Я.* Діджиталізація вищої освіти: пріоритети, виклики, завдання. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія право, публічне управління та адміністрування. 2023. № 6(1). С. 67-73
5. *Папіш В. А.* Мовна особистість та вишукана мовна особистість як ключові поняття теорії лінгвоперсоналогії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». 2022. №13(81). С. 306–310.
6. *Романченко А. П.* Елітарна мовна особистість в епістолярному та щоденниковому дискурсах: аспекти дослідження. *Проблеми загального і слов'янського мовознавства*. 2018. № 1. С. 111-120.
7. *Романчук С. М.* Студент як елітарна мовна особистість: формування загальних та спеціальних компетенцій. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. № 26(2). С. 56–62.
8. *Саєнко Н. С., Голуб Т. П., Лаєриш Ю. Е., Лук'яненко В. В., Литовченко І. М.* Інтеграція цифрових технологій в освітній процес: виклики та перспективи : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 220 с.
9. Тлумачний словник. URL: <https://slovnyk.ua> (дата звернення: 10.05.2024)
10. Україна. Верховна Рада України. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів. 2010. № 2632-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2632-17> (дата звернення: 10.05.2024).

11. Україна. Верховна Рада України. «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 — 2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів». 2010. № 2632-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2632-17> (дата звернення: 10.05.2024).
12. Україна. Верховна Рада України. Закон України «Про освіту». 2017. № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 10.05.2024).
13. Україна. Кабінет Міністрів. Постанова № 1155. 2007. Державна цільова науково-технічна та соціальна програма «Наука в університетах» на 2008–2017. *Офіційний вісник України*, 72, 2708 (дата звернення: 10.05.2024).
14. Україна. Міністерство освіти і науки України. Наказ «Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси». № 1060(2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12> (дата звернення: 10.05.2024).
15. Україна. Міністерство освіти і науки України. Наказ «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» 2013. № 466. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13> (дата звернення: 10.05.2024).
16. Україна. Міністерство охорони здоров'я України. Проект наказу «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти», (2020). URL: <https://moz.gov.ua/article/public-discussions/proekt-nakazu-ministerstva-ohoroni-zdorovja-ukraini-pro-zatverdzhennja-sanitarnogo-reglamentu-dlja-zakladiv-zagalnoi-serednoi-osviti> (дата звернення: 10.05.2024).
17. Україна. Указ Президента № 344/2013. 2013. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 10.05.2024).
18. Україна. Указ Президента України № 5/2015. 2015. Стратегія сталого розвитку Україна — 2020. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 10.05.2024).
19. *Gedera, D. S. P.* Students' Experiences of Learning in a Virtual Classroom. *International Journal of Education and Development Using Information and Communication Technology (IJEDICT)*. 2014. № 10 (4), pp. 93-101. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1059024.pdf> (дата звернення: 10.05.2024).
20. *Miralay F.* Evaluation of distance education practice in 2020 covid 19 pandemic process. *Near East University Online Journal of Education*. 2020. № 3 (2), pp. 80-86. URL: <https://dergipark.org.tr/en/pub/neuje/issue/57004/802701> (дата звернення: 10.05.2024).
21. *Quadri N. N., Muhammed, A., Sanober, S., Qureshi, M.R. N., & Shah, A.* Barriers effecting successful implementation of e-learning in SaudiArabian universities. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET)*. 2017. № 12(06). Pp. 94-107. URL: <https://doi.org/10.3991/ijet.v12i06.7003> (дата звернення: 10.05.2024).
22. *Toffler A.* Future Shock. URL: <https://ru.scribd.com/document/442117713/alvin-toffler-future-shock>

References

1. Andreiko, L., Skarlupina, Yu. (2019), Avtonomnist studentiv u vyvchenni inozemnykh mov: model zmeshanoho navchannia [Students' Autonomy in Foreign Language Learning: A Blended Learning Model]. *Visnyk of Luhansk Taras Shevchenko National University. Philological Sciences*, No. 325, Issue 2, pp. 260–268. [in Ukrainian].
2. Zhadan, A. (2022), Intertekstualnist yak oznaka elitarnoyi movnoyi osobystosti: alhorytm doslidzhennia. Aktualni problemy inozemnoyi filolohiyi i linhvodydaktyky [Intertextuality as a Feature of Elite Language Personality: Research Algorithm. Current Issues of Foreign Philology and Linguodidactics] [Electronic Edition]: *Collection of Scientific Papers of Students of the Faculty of Foreign Philology of Hryhoriy Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University*. Kharkiv. 2022. No. 4, pp. 96–99. [in Ukrainian].
3. Ihnatieva, S. Ye. (2013), Elitarna movna osobystist u syntaksychniy reprezentatsiyi shchodennykoho dyskursu [Elite Language Personality in the Syntactic Representation of Diary Discourse]. *Filolohichni studiyi: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. 2013. No. 9(2), pp. 246–257. [in Ukrainian].
4. Kotukha, O.S., Fonaryuk, O. Yu., & Kotsan-Olynets, Yu. Ya. (2023), Didzhytalizatsiya vyshchoyi osvity: priorityty, vyklyky, zavdannia [Digitalization of Higher Education: Priorities, Challenges, Tasks. Problems of Modern Transformations]. *Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*. 2023. No. 6(1). [in Ukrainian].
5. Papish, V. A. (2022), Movna osobystist ta vyshukana movna osobystist yak kliuchovi ponyattia teoriiy linhvopersonolohiyi [Language Personality and Elite Language Personality as Key Concepts of Linguopersonology Theory]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiya», seriya «Filolohiya»*. 2022. No. 13(81), pp. 306–310. [in Ukrainian].
6. Romanchenko, A. P. (2018), Elitarna movna osobystist v epistolarnomu ta shchodennykomu dyskursakh: aspekty doslidzhennia [Elite Language Personality in Epistolary and Diary Discourses: Research Aspects]. *Problems of General and Slavic Linguistics*. 2018. No. 1, pp. 111-120. [in Ukrainian].
7. Romanchuk, S. M. (2021), Student yak elitarna movna osobystist: formuvannia zahalnykh ta spetsialnykh kompetentsiy [Student as an Elite Language Personality: Formation of General and Special Competencies]. *Zakarpatski filolohichni studiyi*. 2021. No. 26(2), pp. 56–62.
8. Saienko, N. S., Holub, T. P., Lavrysh, Yu. E., Luk'yanenko, V. V., Lytovchenko, I. M. (2022), *Intehratsiya tsyfrovyykh tekhnolohiy v osvitniy protses: vyklyky ta perspektyvy [Integration of Digital Technologies into the Educational Process: Challenges and Prospects: Monograph]*. Kyiv: Tsentri uchbovoyi literatury, 2022. 220 p. [in Ukrainian]
9. Explanatory Dictionary. URL: <https://slovnuk.ua> (дата звернення: 10.05.2024).
10. Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine (2010) Strategy of Innovative Development of Ukraine for 2010–2020 in the Conditions of Globalization Challenges. No. 2632-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2632-17>. [in Ukrainian].

11. Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. «Strategy of Innovative Development of Ukraine for 2010 — 2020 in the Conditions of Globalization Challenges». No. 2632-VI. (2010). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2632-17>. [in Ukrainian].
12. Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. Law of Ukraine «On Education». No. 2145-VIII. (2017). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 10.05.2024)
13. (2007) Ukraine. Cabinet of Ministers. Resolution No. 1155. State Target Scientific and Technical and Social Program «Science at Universities» for 2008–2017. Official Bulletin of Ukraine, 72, 2708. [in Ukrainian].
14. (2018) Ukraine. Ministry of Education and Science of Ukraine. Order «On Approval of the Regulation on Electronic Educational Resources». No. 1060. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>. [in Ukrainian].
15. (2013) Ukraine. Ministry of Education and Science of Ukraine. Order «On Approval of the Regulation on Distance Learning» No. 466. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>. [in Ukrainian].
16. (2020) Ukraine. Ministry of Health of Ukraine. Draft Order «On Approval of the Sanitary Regulation for Institutions of General Secondary Education». URL: <https://moz.gov.ua/article/public-discussions/proekt-nakazu-ministerstva-ohoroni-zdorovja-ukraini-pro-zatverdzhennja-sanitarnogo-reglamentu-dlja-zakladiv-zagalnoi-serednoi-osviti>. [in Ukrainian].
17. (2013) Ukraine. Presidential Decree No. 344/2013. National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the Period until 2021. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. [in Ukrainian].
18. (2015) Ukraine. Presidential Decree No. 5/2015. Strategy for Sustainable Development «Ukraine — 2020». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. [in Ukrainian].
19. Gedera, D. S. P. (2014,) Students' Experiences of Learning in a Virtual Classroom. *International Journal of Education and Development Using Information and Communication Technology (IJEDICT)*. No. 10 (4), 93-101. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1059024.pdf>. [in English].
20. Miralay, F. (2020), Evaluation of Distance Education Practice in 2020 COVID-19 Pandemic Process. *Near East University Online Journal of Education*. No. 3 (2), 80-86. URL: <https://dergipark.org.tr/en/pub/neuje/issue/57004/802701>. [in English].
21. Quadri, N. N., Muhammed, A., Sanober, S., Qureshi, M.R. N., & Shah, A. (2017), Barriers Affecting Successful Implementation of E-Learning in Saudi Arabian Universities. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET)*. (2017). No. 12(06), 94-107. URL: <https://doi.org/10.3991/ijet.v12i06.7003>. [in English].
22. Toffler, A. (1970), Future Shock. URL: <https://ru.scribd.com/document/442117713/alvin-toffler-future-shock>. [in English].

І. М. Локота,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
аспірант кафедри української мови та мовної підготовки іноземців*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5508-3542>

ПАУЗАЦІЯ В УСНОМУ МОВЛЕННІ ХВОРИХ НА ШИЗОФРЕНІЮ

У статті здійснено психолінгвістичний аналіз пауз у спонтанному усному мовленні хворих на шизофренію. Метою дослідження є визначення особливостей мовленнєвих пауз хворих на шизофренію та їх порівняння з паузами у мовленні психічно здорових людей. Об'єктом дослідження є усне мовлення хворих з діагнозом «шизофренія», а предметом — особливості мовленнєвої паузації цих хворих.

У процесі дослідження використано загальнонаукові методи (спостереження, кількісний метод, описовий метод) та спеціальні методи психолінгвістичного аналізу. Матеріалом дослідження стали фрагменти зафіксованого усного мовлення хворих на шизофренію загальною тривалістю 36 хвилин 16 секунд, та мовлення психічно здорових людей загальною тривалістю 45 хвилин 23 секунди.

Наукова новизна дослідження полягає у представленні психолінгвістичного аналізу пауз у мовленні хворих на шизофренію та порівнянні отриманих результатів із мовленням психічно здорових людей. Результати дослідження виявили, що середня кількість пауз в усному мовленні шизофреніків майже у п'ятеро більша за середню кількість пауз психічно здорових людей (3 паузи проти 14 відповідно). Також встановлено, що у мовленні психічно хворих людей переважають заповнені та незаповнені паузи, а паузи хезитації наявні лише у мовленні шизофреніків. Середня довжина паузи у хворих на шизофренію на 240 мс довша, ніж у здорових людей.

Висновки дослідження можуть свідчити про труднощі в організації та плануванні мовленнєвої діяльності хворих на шизофренію. Перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні психолінгвістичних аспектів порушень мовлення при шизофренії, що може сприяти розробці методик діагностики та корекції мовлення психічно хворих людей на ранніх етапах хвороби.

Ключові слова: шизофренія, мовленнєві паузи, психолінгвістика, усне мовлення, мовленнєва діяльність, психічні розлади, діагностика.

PAUSING IN THE ORAL SPEECH OF PATIENTS WITH SCHIZOPHRENIA

The article examines the psycholinguistic analysis of pauses in the spontaneous oral speech of patients with schizophrenia. The **purpose** of the study is to identify the characteristics of speech pauses in patients with schizophrenia and compare them with pauses in the speech of mentally healthy individuals. The **object** of the study is the oral speech of patients diagnosed with «schizophrenia,» and the **subject** is the peculiarities of speech pauses in these patients.

The study employs general scientific **methods** (observation, quantitative, descriptive) and specialized methods of psycholinguistic analysis. The **research material** includes recorded fragments of the oral speech of patients with schizophrenia, totaling 36 minutes and 16 seconds, and the oral speech of mentally healthy individuals, totaling 45 minutes and 23 seconds.

The scientific novelty of the research lies in presenting a psycholinguistic analysis of pauses in the speech of patients with schizophrenia and comparing the obtained results with the speech of mentally healthy individuals. The results showed that the average number of pauses in the oral speech of schizophrenic patients is nearly five times higher than the average number of pauses in the speech of mentally healthy individuals (3 pauses versus 14, respectively). It was also found that the speech of mentally ill individuals is quantitatively dominated by filled and unfilled pauses, with hesitation pauses being present only in the speech of schizophrenic patients. The average pause length in schizophrenic patients' speech is 240 ms longer than in healthy individuals' speech.

The **conclusions** of the study may indicate difficulties in the organization and planning of speech activity in patients with schizophrenia. The research **perspectives** involve further study of the psycholinguistic aspects of speech disorders in schizophrenia, which may contribute to the development of diagnostic and speech correction methods for mentally ill individuals at the early stages of the disease.

Key words: schizophrenia, speech pauses, psycholinguistics, oral speech, speech activity, mental disorders, diagnosis.

Постановка проблеми. За даними ВООЗ шизофренія вражає приблизно 24 мільйони людей у всьому світі, і цю хворобу мають 50% хворих, які знаходяться на лікуванні у психіатричних лікарнях [11].

Усне та писемне мовлення хворих на шизофренію — один із клінічно діагностувальних критеріїв та основний об'єкт досліджень учених, які займаються паталогіями

мовленнєвої діяльності. Загальних огляд проблематики зустрічаємо у розвідках Р. М. Біллоу, Ш. Браун, Дж. Росман, Н. Л'юїс, Ю. В. Чайка, Р. Кондрей, С. Р. Штайнгауер, В. І. Фрейзер. Так, наприклад, лексичні порушення стають темою досліджень таких вчених як Б. Баскак, Е. Т. Озел, Е. Атбасоглу (особливості слововжитку), Ч. Качіарі, Т. Гамбероні (сприйняття антонімів), Л. Дж. Чапман, М. де Боніс, Ш. Епельбаум (несприйняття образного мовлення). Особливості мовлення дітей та підлітків із діагнозом «шизофренія» вивчають С. А. Бальтакс, Дж. К. Сіммонс та ін.

У більшості досліджень мовлення шизофреніків вивчалось клініко-описовим і патопсихологічним методами, серед яких експеримент, спостереження, методи опитування, проєктивні методики тощо. Нейролінгвістичні дослідження із залученням методів нейровізуалізації, молекулярно-генетичних та комп'ютеризованих кількісних мікроскопічних методів стали проводитися відносно недавно (Голімбет В. А., Карякина М. В., Сидорова М. Ю., Шмуклер О. Б. та ін.). Психолінгвістичні дослідження мовлення хворих на шизофренію представляють собою загальний огляд патологій мовленнєвої діяльності, які зокрема торкаються і вивчення паузацій у мовленні хворих, що може свідчити як про наявність захворювання, так і про його загострення чи ремісію.

Метою нашого дослідження є психолінгвістичний аналіз пауз у спонтанному усному мовленні хворих на шизофренію, що передбачає вирішення таких завдань:

- розробка та проведення експерименту серед психічно хворих і здорових людей;
- психолінгвістична кваліфікація мовленнєвих пауз хворих на шизофренію;
- встановлення характерних відмінностей між мовленнєвими паузами психічно здорових та шизофреніків.

Об'єк дослідження: усне мовлення хворих із діагнозом «шизофренія».

Предмет дослідження: особливості мовленнєвої паузації хворих на шизофренію.

У процесі дослідження нами були застосовані як загальнонаукові, так і як спеціальні методи. У межах загальнонаукових — *метод спостереження*, за допомогою якого було зібрано фактичний матеріал; *кількісний метод*, який допоміг установити число пауз в усному мовленні психічно хворих і здорових людей; *описовий метод*, який дав змогу здійснити характеристику зібраного матеріалу. Серед спеціальнонаукових методів нам слугував метод *психолінгвістичного аналізу*, який допоміг вивести операції планування та породження мовлення.

Матеріалом дослідження стали фрагменти зафіксованого усного мовлення хворих на шизофренію, загальною тривалістю 36 хвилин 16 секунд та 45 хвилин усного мовлення психічно здорових людей.

Наукова новизна нашої статті полягає в тому, що в ній представлено психолінгвістичний аналіз пауз в усному мовленні хворих на шизофренію та проведено порівняння з отриманими результатами психічно здорових людей.

Теоретичне значення проведеного дослідження визначається можливістю використання висновків у поглибленому вивченні особливостей мовлення хворих на шизофренію й у подальшій розробці загальної теорії пато- та психолінгвістики.

Практична цінність отриманих результатів визначається у можливості їхнього застосування при розробці методик із діагностики на ранніх етапах хвороб, а також корекції мовлення психічно хворих людей.

Виклад основного матеріалу. Пауза (лат. *pausa*, від гр. *pausis* — зупинка) — це перерва у мовленні, котрій акустично відповідає відсутність звучання, а фізіологічно — зупинка в роботі мовленнєвого апарату [1]. Паузація, або використання пауз у мовленні, розглядається в контексті психолінгвістичних дослідженнях усного мовлення. Отримані дані щодо пауз допомагають дослідникам краще зрозуміти когнітивні процеси, що лежать в основі мовленнєвої діяльності, а також виявити різні мовленнєві особливості. Так, наприклад, М. Краузе дослідив тривалість та часту пауз у мовленні хворих з шизофренією. Встановлено, що шизофренки демонструють значно більшу кількість як наповнених, так і ненаповнених пауз порівняно з контрольною групою. Група нідерландських учених (Й. Н. де Бур, А. Е. Фоппель, С. Г. Бредероо, Г. Г. Шнак, К. П. Труонг, Ф. Н. К. Вейнен, І. Е. К. Зоммер) виявила вплив використання типових антипсихотичних засобів на збільшення пауз у мовленні хворих із діагнозом «шизофренія» [7]. Дослідники Ф. Бернардіні, А. Лунден, М. Ковінгтон, Б. Бруссар, Б. Гальперн, Ю. Алолаян, М. Т. Комптон досліджували хворих на шизофренію в США й Італії, а також виявили і виміряли вплив негативних симптомів хвороби на час руху щелепи та язика під час мовлення таких хворих [5].

Проте на сьогодні не існує загальної універсальної класифікації пауз і навіть пауз коливання (хезитації) як окремого виду паузації. Однак більшість дослідників феномену паузації коливання включають до його складу такі різновиди, як «заповнені» (*filled*) паузи (причому інколи цей термін використовується синонімічно до пауз гезитації як таких, зокрема, автоматизми (*automatizms*), повторювання (*repetitions*), самовиправлення та/чи «фальш-старту» (*self-corrections and false-starts*), лабіринти (*mazes*). Інколи повторювання, самовиправлення та/чи фальш-старту уналежнюють до ширшого поняття «лабіринти» [6; 8; 9]. Дж. Беаті виокремлює лише заповнені і незаповнені паузи. До заповнених належать повтори (всі повтори будь-якої довжини, що не мають важливого семантичного навантаження); вставні слова (*напевно, на мою думку, наприклад*, очевидно та ін.); вигуки (*вав, ммм, ого, угу* та ін.); дискурсивні маркери (*ну, отож* та ін.); помилки на початку висловлювання [4].

Згідно з визначенням Ф. Бацевича, «хезитація» (грец. *hesitation* — коливання, затинання) — різновид паузи, викликаний обдумуванням можливих варіантів продовження мовлення, пошуком потрібного елемента мовного коду, перебудовою структури повідомлення в процесах вербалізації тощо» [1]. Паузи коливання (хезитації), які, як уже зазначалося, інколи відносять до «заповнених» пауз, виникають у непередбаченому (спонтанному) мовленні, коли замість миттєвої реакції на слова співрозмовника мовець «бере додатковий час» на роздуми, вставляючи у мовленнєвий потік слово-«наповнювач» чи коротку паузу (тривалістю від пів секунди до 3 секунд). Наприклад, розмовляючи іноземними мовами, мовці середньо високого та високого рівнів мовленнєвої компетенції використовують «заповнені» паузи так само часто, як

і в мовленні рідною мовою [4]. Подібно до інших явищ паузації, надлишкове використання «заповнених» пауз може суттєво ускладнити сприйняття мовлення слухачами (наприклад, *мм, еє, ну, от, ем* та ін.) і негативно вплинути на результат спілкування.

Під «автоматизмами» розуміємо досить широкий термін, що охоплює висловлення, які зазвичай є звично-завершеними та загалом семантично широкими. До таких висловлювань можна уналежнити ідіоми, приказки та повторювані фрази відносно фіксованої (стійкої) природи [10]. Деякими найпоширенішими прикладами автоматизмів можуть слугувати усталені слова-вирази на кшталт *вешти-решт, от і добре* та ін.

Беручи за основу наші попередні дослідження [3], ставимо на меті дослідити паузацію спонтанного усного мовлення хворих на шизофренію, що, у свою чергу, зумовило необхідність проведення психолінгвістичного експерименту, представленого чотирма етапами.

На першому етапі психічно здоровим людям було запропоновано дати відповідь на питання з усної частини розробленого нами алгоритму психолінгвістичної ідентифкації мовленнєвих маркерів шизофренії (наприклад, питання *Яке сьогодні число, день тижня, місяць та рік? Де Ви зараз знаходитесь? Де Ви навчались?*). Питання стосувалися минулого та загальної орієнтації реципієнта в часопросторі. На другому етапі фіксувалися відповіді психічно хворих людей. На третьому етапі відбувався аналіз вже наявного спонтанного усного мовлення здорових і хворих на шизофренію з фіксацією та вимірюванням наявних у мовленні пауз та встановлення їхньої природи. Четвертий етап передбачав аналіз і порівняння отриманих результатів хворих з діагнозом «шизофренія» та психічно здорових людей. Об'єктивність психолінгвістичного аналізу усного мовлення забезпечувалася використанням аудіо-техніки для фіксації різних аспектів мовлення, визначення тривалості мовленнєвих пауз з метою їхнього подальшого аналізу. За допомогою таймера вимірювалась тривалість пауз і її середнє арифметичне значення.

Висновки. Нами був проведений психолінгвістичний експеримент, який складався з 4-х етапів. Ми встановили, що середня кількість пауз в усному мовленні людей з діагнозом «шизофренія» майже у п'ятеро більша за середню кількість пауз психічно здорових людей, 3 паузи проти 14 пауз відповідно. Також було виявлено, що у мовленні психічно хворих людей кількісно переважають запоненні та незаповненні паузи. Паузи хезитації наявні лише у усному мовленні шизофреників. Психолінгвістичний експеримент також дав змогу встановити, що середня довжина паузи шизофреників на 240 мс довша за паузу психічно здорових людей. Такі результати можуть вказувати на труднощі в організації та плануванні мовленнєвої діяльності хворих на шизофренію.

Психолінгвістичні аспекти порушень мови при шизофренії потребують подальшого ретельного вивчення. Цей напрям досліджень представляється перспективним, оскільки дає змогу розробити конкретні критерії для оцінки ризику розвитку шизофренії, визначення фаз її загострення та створення у майбутньому комплексного клінічного тесту на шизофренію.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса: Астропринт, 2008. 344 с.
3. Ковалевська Т. Ю., Локота І. М. Алгоритм психолінгвістичної ідентифікації мовленнєвих маркерів шизофренії. *Записки з українського мовознавства*. 2021. Вип. 28. С. 266-273.
4. Beattie G. Talk: an analysis of speech and non-verbal behavior in conversation. Stony Stanford: Open University Press, 2001. 281 p.
5. Bernardini, F., Lunden, A., Covington, M., Broussard, B., Halpern, B., Alolayan, Y., Compton, M. T. Associations of acoustically measured tongue/jaw movements and portion of time speaking with negative symptom severity in patients with schizophrenia in Italy and the United States. *Psychiatry Research*, 239, pp. 253–258.
6. Berndt R. Sentence Production. *The handbook of cognitive neuropsychology: What deficits reveal about the human mind*. Ed. Rapp B. Hove: Psychology Press, 2001. Pp. 375-396.
7. Boer J. N. de, Voppel A. E., Brederoo S. G., Schnack H. G., Truong K. P., Wijnen F. N. K., Sommer I. E. C. Acoustic speech markers for schizophrenia-spectrum disorders: a diagnostic and symptom-recognition tool. *Psychological Medicine*, Volume 53, Issue 4. Cambridge: Cambridge Press, 2023, pp. 1302–1312.
8. Clark H. Using “uh” and “um” in Spontaneous Speaking. *Cognition*. 2002. Pp. 73-111.
9. Hartmann R. Dictionary of Language and Linguistics. London: Applied Science Publishers, 1972. 166 p.
10. Van Lanker D. When Novel Sentences Spoken or Heard for the First Time in the History of the Universe Is Not Enough: Toward a dual-process model of language. *International Journal of Language and Communication Disorders*. 2004. Pp.1-44.
11. Schizophrenia. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/schizophrenia>.

References

1. Batsyevych, F.S. (2004), *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky [Foundations of Communicative Linguistics]*. Kyiv: Vydavnychy tsentr «Akademiya». [in Ukrainian].
2. Kovalevska, T.Y. (2008), *Komunikatyvni aspekty neirolihvyistychnogo prohramuvannya [Communicative Aspects of Neurolinguistic Programming]*. Odesa: Astropynt. [in Ukrainian].
3. Kovalevska, T.Y. and Lokota, I.M. (2021), Alhorytm psykhoholichnoi identyfikatsii movlennievkykh markeryv shyzofrenii [Algorithm of Psycholinguistic Identification of Speech Markers of Schizophrenia]. *Zapisky z ukrainskoho movoznavstva [Notes on Ukrainian Linguistics]*, 28, pp. 266-273. [in Ukrainian].
4. Beattie, G. (2001), *Talk: An Analysis of Speech and Non-verbal Behavior in Conversation*. Stony Stanford: Open University Press. [in English].

5. Bernardini, F., Lunden, A., Covington, M., Broussard, B., Halpern, B., Alolayan, Y. and Compton, M.T. (2017), Associations of Acoustically Measured Tongue/Jaw Movements and Portion of Time Speaking with Negative Symptom Severity in Patients with Schizophrenia in Italy and the United States', *Psychiatry Research*, 239, pp. 253–258. DOI: 10.1016/j.psychres.2016.12.001. [in English].
6. Berndt, R. (2001), Sentence Production, in Rapp, B. (ed.) *The Handbook of Cognitive Neuropsychology: What Deficits Reveal About the Human Mind*. Hove: Psychology Press, pp. 375-396. [in English].
7. Boer, J.N. de, Voppel, A.E., Brederoo, S.G., Schnack, H.G., Truong, K.P., Wijnen, F.N.K. and Sommer, I.E.C. (2023), Acoustic Speech Markers for Schizophrenia-Spectrum Disorders: A Diagnostic and Symptom-Recognition Tool'. *Psychological Medicine*, 53(4), pp. 1302–1312. DOI: 10.1017/S0033291722000961. [in English].
8. Clark, H. (2002), 'Using "uh" and "um" in Spontaneous Speaking'. *Cognition*, 84(2), pp. 73-111. [in English].
9. Hartmann, R. (1972), *Dictionary of Language and Linguistics*. London: Applied Science Publishers. [in English].
10. Van Lanker, D. (2004) 'When Novel Sentences Spoken or Heard for the First Time in the History of the Universe Is Not Enough: Toward a Dual-Process Model of Language', *International Journal of Language and Communication Disorders*, 39(1), pp. 1-44. [in English].
11. Schizophrenia. Available at: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/schizophrenia>. [in English].

* * *

УДК 811.111'373'42:611

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309462>

V. V. Chetaikina,

PhD in Philology,

Ivan Franko National University of Lviv,

Associate Professor of the Department of Foreign Languages

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0332-7925>

STAGES OF THE ANALYSIS OF RELIGIOUS VOCABULARY IN THE AMERICAN PRESIDENTIAL DISCOURSE

The article is devoted to a review of the methodology for analyzing the functioning of religious vocabulary in the American presidential discourse. The work defines the political discourse, distinguishes the genres of the American presidential discourse, develops an algorithm for their research, and highlights the methods of analysis. One of the types of institutional discourse is political discourse, which is a reflection of the socio-political

life of the country, contains elements of its culture, as well as features of the national character, general and national-specific cultural values, and aims to gain and maintain political power. The main functions of political discourse are informative, instrumental, prognostic, normative, legitimating, persuasive and political propaganda. The genre space of the presidential discourse is determined by the general political system of the state, the historical and political traditions of the institution of the presidency, and the socio-cultural conditions for the existence of political discourse. These extralinguistic factors, as well as the nature of the main intention, allow us to distinguish such genres of US presidential discourse as ritualistic, orientational, and agonal. In the linguistic literature, there is a large number of classifications of political discourse strategies. In our work, we adhere to the classification according to which the following communicative strategies are inherent in political discourse: self-presentation, discrediting, manipulation, self-defense, information-interpretive, forming the emotional mood of the addressee, argumentative strategy, agitation. Each of these strategies is represented by a number of tactics. The search for effective ways of analyzing and describing the semantics and function of religious vocabulary in the American presidential discourse determined the choice of the main approaches to the research object. The methods used in linguistic studies involve the implementation of a system of procedures for studying the object of research and verification of the obtained results. Typical guidelines of systematic philological analysis include paying attention to the semantic, substantive side of the text, represented by text categories, and to the communicative immersion of the text in discursive reproduction. For a systemic complex analysis, the work involves such methods that take into account the communicative essence of the discourse text, reflect the significance of the text in the light of its generation and interpretation.

Key words: methodology, political discourse, presidential discourse, religious vocabulary.

В. В. Четаїкіна,

канд. філол. наук,

Львівський національний університет імені Івана Франка,

доцент кафедри іноземних мов

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0332-7925>

ЕТАПИ АНАЛІЗУ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена огляду методики проведення аналізу функціонування релігійної лексики в американському президентському дискурсі. У роботі наведено визначення політичного дискурсу, виокремлено жанри американського президентського дискурсу, розроблено алгоритм їхнього дослідження та висвітлено методи аналізу. Одним із видів інституційного дискурсу є політичний дискурс, який є відображенням

соціально-політичного життя країни, містить елементи її культури, а також риси національного характеру, загальні та національно-специфічні культурні цінності і має на меті здобуття і утримання політичної влади. Основними функціями політичного дискурсу є інформаційна, інструментальна, прогностична, нормативна, легітимуюча, функція переконання та політичної пропаганди. Жанровий простір президентського дискурсу зумовлений державним загально-політичним устроєм, історичними та політичними традиціями інституту президентства, соціокультурними умовами існування політичного дискурсу. Ці екстралінгвальні чинники, а також характер основної інтенції, дозволяють виділити такі жанри президентського дискурсу США як ритуальний, орієнтаційний та агональний. У лінгвістичній літературі існує велика кількість класифікацій стратегій політичного дискурсу. В нашій роботі дотримуємося класифікації, згідно з якою політичному дискурсу притаманні наступні комунікативні стратегії: самопрезентація, дискредитація, маніпуляція, самозахист, інформаційно-інтерпретаційна, формування емоційного настрою адресата, аргументативна стратегія, агітація. Кожна з цих стратегій представлена низкою тактик. Пошук ефективних шляхів аналізу та опису семантики та функції релігійної лексики в американському президентському дискурсі обумовив вибір основних підходів до об'єкту дослідження. Методи, що використано в лінгвістичних студіях, передбачають здійснення системи процедур вивчення об'єкта дослідження та верифікації отриманих результатів. Типовими орієнтирами системного філологічного аналізу вбачаємо у звертанні уваги на смисловий, змістовий бік тексту, представленого текстовими категоріями, та на комунікативне занурення тексту в дискурсивне відтворення. Для системного комплексного аналізу у роботі залучено такі методи, що враховують комунікативну сутність тексту дискурсу, відображають значимість тексту в світлі його породження й інтерпретації.

Ключові слова: методика, політичний дискурс, президентський дискурс, релігійна лексика.

The method, as a way of organizing cognitive and research activities of a scientist with the aim of studying the phenomena and regularities of a certain object of science, involves the implementation of a system of procedures for studying the object of research and verification of the obtained results. The methods used in linguistics are traditionally divided into general (observation, induction, deduction, hypothesis, analysis, synthesis, comparison, formalization, experiment, modeling, etc.) and purely linguistic, which have their own specificity, inherent only in linguistic studies, in contrast to methods other sciences [2].

Despite the fact that the problem of linguistic text analysis using both general scientific and purely linguistic approaches and methods is considered by many researchers, at present there is still a lack of an established system of procedures and methods for linguistic text analysis, as well as a terminological apparatus for such analysis.

The combination of linguistic and ideological structural approaches to the discourse analysis of specific texts leads to the understanding of discourse as the point where

language and ideology meet, and discursive analysis as the analysis of ideological aspects of language use and the implementation of ideology in language.

The main aim of the present paper is to review the methodology for analyzing the functioning of religious vocabulary in the American presidential discourse.

Discourse is a complex communicative phenomenon, which includes text, communication participants, communication situation and extralinguistic factors. Discourse analysis studies the strategy and intention of participants (speakers) and the corresponding production of discursive types [1].

Institutional discourse is a discourse determined by the types of social institutions formed in society, characterized by a number of linguistically relevant features, the most important of which are the purpose of communication, the representative communicative function of its participants, and fixed typical circumstances of communication. One of the types of institutional discourse is political discourse, which is a reflection of the socio-political life of the country, contains elements of its culture, as well as features of the national character, general and national-specific cultural values, and aims to gain and maintain political power. The main functions of political discourse are informative, instrumental, prognostic, normative, legitimating, persuasive and political propaganda [4].

The genre space of the presidential discourse is determined by the general political system of the state, the historical and political traditions of the institution of the presidency, and the socio-cultural conditions for the existence of political discourse. These extralinguistic factors, as well as the nature of the main intention, allow us to distinguish such genres of US presidential discourse as ritualistic, orientational, and agonal.

In the linguistic literature, there is a large number of classifications of political discourse strategies. In our work, we adhere to the classification according to which the following communicative strategies are inherent in political discourse: self-presentation, discrediting, manipulation, self-defense, information-interpretive, forming the emotional mood of the addressee, argumentative strategy, agitation. Each of these strategies is represented by a number of tactics.

One of the most widely spread classification singles out the following types:

- *cooperation*, which contributes to the organization of joint activities, ensures its success, consistency, and efficiency. This type of interaction is also denoted by the terms «agreement», «adjustment», «association».
- *rivalry*, the choice of which shakes joint activity, creates obstacles on the way to understanding, it is also denoted by the concepts of «competition», «conflict», «opposition», «dissociation».
- *compromise*, which is able to settle the conflict through mutual concessions: both sides concede something that ensures a joint solution to the problem.
- *adaptation*, which is accompanied by the concession of the interests of one of the parties: a person does not try to defend his interests and agrees to do what the other wants.

- *avoidance* accompanied by evasion, escape, a person's attempt to get out of a conflict situation without resolving it, without yielding to his views and interests, but also without insisting on them. A person does not defend his rights, does not cooperate with a communication partner to develop a certain decision [2].

Three types of religious vocabulary are widely used in the presidential political discourse: general religious vocabulary, biblicalisms (systemic linguistic units, or words that are included in the lexical structure of the language and are widely used in speech) and direct citation of biblical passages, namely those elements of the primary source (the Bible), which have not acquired phraseologisation in the language, but are perceived as prototypical statements. Each of these types of religious vocabulary gives weight to the presidential discourse and serves as a means of implementing one or another strategy of the addressee.

The multidimensionality and heterogeneity of approaches to the study of political discourse in general and presidential discourse in particular determined the initial stage of the research. Solving the main problems regarding the status of the presidential discourse made it possible to outline the main principles and stages of our analysis of the texts of the political presidential discourse and the peculiarities of the functioning of the religious vocabulary in it [3].

Based on a broad understanding of political discourse, it is possible to conclude that political discourse is multi-genre. As we noted earlier, political discourse is characterized by a field structure, at the core of which there are genres that most fully reflect the main focus of political communication, namely the capture, preservation and exercise of power.

If the genres of political discourse are differentiated according to the parameters of institutionality, then it is necessary to distinguish speech genres according to the degree of formality.

In our work, in addition to the degree of formality of the presidential discourse, we took into account, first of all, the parameter of the intentionality of the political discourse, within which the presidential discourse functions.

We analyze the features of the functioning of religious vocabulary in the American presidential discourse according to its distinct genre varieties.

Among the ritual genres, special attention in our study is paid to the inaugural address of the US president to the nation. Inaugural speeches were subjected not only to synchronic research (like the rest of genre varieties), but also to diachronic research — from the inaugural speech of the first US president to the speech of the current president D. Trump. We started from the assumption that the highest degree of ritualism is observed in ritual inaugural speeches, which is manifested not only on the extralingual level, but also on the lingual level — in the form of stencil formulas, language clichés, and stylistic techniques [5]. The task of diachronic research was primarily to trace:

- the connection between the compositional structure of the inaugural speech and the strategies and tactics embedded in each compositional part, which are implemented with the help of religious vocabulary;

- the nature of the use of religious vocabulary in inaugural speeches during the 18th-21st centuries and the tendency to increase/decrease its use;
- the main regularities of the use of religious vocabulary of a certain type (general religious vocabulary, biblical idioms, biblical quotations) in order to fulfill the communicative intention of the addressee of the inaugural speech.

In our deep conviction, it is precisely (and only) thanks to the use of religious vocabulary that it is possible to implement such communicative intentions as, for example, the call to bless the citizens of America and the country itself; recognition of the sanctity of the inauguration ceremony itself before God; the president's request for help from the Most High in the performance of his presidential functions; indicating that the USA is a state chosen by God, which the Almighty has awarded with greatness, freedom and, at the same time, the responsibility and mission to protect freedom in the world, etc [7].

In addition to inaugural speeches, the dissertation study studied the peculiarities of the use of religious vocabulary in the following speeches belonging to ritual genres: the president's farewell speech, the Head of State's Christmas/New Year's address to the nation, jubilee/festive speech dedicated to important dates, awards, opening of forums, festivals, exhibitions and the President's Saturday radio address to the nation.

Since agonal genres, according to our preliminary opinion, should not be «overloaded» with religious vocabulary due to their pragmatic orientation, two genre varieties of this genre were subjected to linguistic analysis, namely:

- presidential election debates
- Election Speeches.

Other genres of ritual presidential discourse, as well as varieties of orientational discourse and agonal discourse, are represented by the speeches of American presidents of the 21st century, which enabled a synchronous study of the functioning of religious vocabulary in presidential discourse.

The analysis of the peculiarities of the functioning of the religious vocabulary in the presidential discourse was preceded by a typological analysis of the vocabulary traditionally associated with the religious sphere. The work clearly stratifies three types of religious vocabulary. First of all, it is a general religious vocabulary (from the mention of God, the symbol of faith to religious and historical actions, attributes of the Christian church and church institutions, etc.). A separate layer of religious vocabulary is created by biblicalisms, as systematic language units (phraseological units), or words that are part of the lexical structure of the language and are widely used in speech. A special place in our research is occupied by the direct citation of biblical passages, namely those elements of the primary source (the Bible) that have not acquired phraseologisation in the language, but are perceived as prototypical statements [6]. We are of the opinion that each type of religious vocabulary gives weight to the presidential discourse, so the next stage of the research will be carried out according to the following scheme:

- research on the use of general religious vocabulary in various genres of American presidential discourse

- a study of the use of Biblicalisms in various genres of the American presidential discourse
- a study of the use of quotations from the Bible in various genres of American presidential discourse.

As already mentioned above, the work uses both general scientific and special research methods.

Within the framework of general scientific methods, a descriptive method is used to identify and describe a set of characteristic features of the research object. Thanks to this method, the work reflected both the description of the main characteristics of the political discourse as one of the varieties of the institutional discourse, and the description of the characteristics of the presidential discourse, in which the religious vocabulary of three types functions. The methods of analysis and synthesis were also involved in the descriptive method to form generalized ideas about the nature of the English-language political (presidential) discourse, obtained on the basis of the synthesis of its conceptual components.

Quantitative analysis, which is a quantitative method for quantitative processing of factual material, was used to highlight the internal and external dynamics of the research subject. It involves a simple calculation of the frequency of use of certain lexical units of a religious orientation and a method of graphical representation of the results. These methods gave grounds for generalizations and frequency qualification of the obtained results.

Within the framework of the structural method, the elements of component analysis became relevant, which made it possible to identify the semantic features of the studied discourses. The identification of the semantic component of the religious vocabulary under investigation contributed to the exposure of the mechanisms of action of the religious vocabulary in the implementation of the main strategies and tactics of the addressees of the presidential discourse [5].

In the scope of the functional method, contextual-interpretive analysis turned out to be relevant, which made it possible to identify and explain the semantic dynamics of isolated varieties of language units in the already mentioned discursive segment. Elements of conversational analysis were used in the process of reconstruction of the complex of components of the studied communicative sphere in its projection on the extralingual situation.

Linguistic and cultural analysis served to identify and explain the features of the American presidential discourse. The register specificity of each type of presidential discourse was revealed by linguistic stylistic analysis. The linguistic-communicative perspective of the study of the political presidential discourse contributed to highlighting its fundamental characteristics. The method of communicative and functional analysis made it possible to single out the dominant strategies and tactics implemented with the help of religious vocabulary in the presidential discourse. The method of contextual analysis made it possible to establish the semantics of religious vocabulary and to carry out the classification of linguistic and linguistic stylistic means of verbalizing intentions.

The search for effective ways of analyzing and describing the semantics and function of religious vocabulary in the American presidential discourse determined the choice of the main approaches to the research object. The methods used in linguistic studies involve the implementation of a system of procedures for studying the object of research and verification of the obtained results. Typical guidelines of systematic philological analysis include paying attention to the semantic, substantive side of the text, represented by text categories, and to the communicative immersion of the text in discursive reproduction. For a systemic complex analysis, the work involves such methods that take into account the communicative essence of the discourse text, reflect the significance of the text in the light of its generation and interpretation.

Bibliography

1. *Dijk T. A.* Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. Lnd : Longmans, 1977. 261 p.
2. *Halliday M. A. K., Hasan R.* Language, context, and text. Oxford : Oxford University Press, 1989. 234 p.
3. *Halmari H.* Political correctness, euphemism, and language change: The case of «people first». *Journal of Pragmatics*. 2011. Issue 43. PP. 828-840.
4. *Hughes G.* Political correctness: A history of semantics and culture. Wiley-Blackwell, 2010. 320 p.
5. *Plowman K., Wilson C.* Strategy and Tactics in Strategic Communication: Examining their Intersection with Social Media Use. *International Journal of Strategic Communication*. 2018. 12:2. PP. 125-144. DOI: 10.1080/1553118X.2018.1428979
6. American Rhetoric. URL: <http://www.americanrhetoric.com> (дата звернення: 10.05.2024).
7. Presidential Speeches. URL: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches> (дата звернення: 10.05.2024).

References

1. Dijk, T. A. van (1977), Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. Lnd: Longmans. [in English].
2. Halliday, M. A. K., Hasan, R. (1989), Language, context, and text. Oxford: Oxford University Press. [in English].
3. Halmari, H. (2011), Political correctness, euphemism, and language change: The case of 'people first'. *Journal of Pragmatics*. Issue 43, pp. 828-840. [in English].
4. Hughes, G. (2010), Political correctness: A history of semantics and culture. Wiley-Blackwell. 320 p. [in English].
5. Plowman, K., Wilson, C. (2018), Strategy and Tactics in Strategic Communication: Examining their Intersection with Social Media Use. *International Journal of Strategic Communication*. 12:2, pp. 125-144. DOI: 10.1080/1553118X.2018.1428979 [in English].

6. American Rhetoric. URL: <http://www.americanrhetoric.com>. [in English].
7. Presidential Speeches. URL: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches>. [in English].

* * *

УДК 81'246.2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309464>

O. V. Shevchuk-Kliuzheva,

PhD in Philology, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,

Associate Professor of Ukrainian Language Department

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2963-4720>

SPEECH DEVELOPMENT CHALLENGES FOR UKRAINIAN CHILDREN IN FORCED MIGRATION: THE ROLE OF PRIMARY AND SECONDARY SOCIAL CONTEXTS

This article explores the speech development challenges encountered by Ukrainian children in forced migration, with a focus on the influential roles of primary and secondary social contexts. The study delves into how these contexts shape early multilingualism, emphasizing the complex dynamics within the family and educational settings. In the primary society, we investigate family language policies, examining how language education strategies are implemented within families. In many cases, bilingualism arises by default due to the presence of both Ukrainian and Russian in the linguistic repertoire of parents and close relatives. This often leads to natural code-switching and a bilingual development pattern among children. Through survey data, we analyze the first language and home language usage of Ukrainian children, providing a detailed understanding of their initial linguistic environment. The study highlights how family-driven language policies contribute to the maintenance and development of both Ukrainian and Russian languages, despite the challenges posed by displacement. In addition to the primary societal influences, the article scrutinizes the impact of the Polish-speaking educational environment, representing the secondary society. The integration of Ukrainian children into Polish pre-schools introduces a new linguistic dimension, fostering the development of active trilingualism. We examine how exposure to Polish, alongside Ukrainian and Russian, influences the children's speech development and cultural adaptation.

The findings underscore the intricate relationship between home and educational environments in shaping the linguistic trajectories of Ukrainian children in forced migration. By navigating through familial bilingualism and the demands of the Polish educational system, these children develop unique multilingual capabilities.

Key words: bilingualism, trilingualism, family language policy, home language, language adaptation

О. В. Шевчук-Ключева,
канд. філол. наук,
Київський столичний університет ім. Б. Грінченка,
доцент кафедри української мови
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2963-4720>

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ У ВИМУШЕНІЙ МІГРАЦІЇ: РОЛЬ ПЕРВИННОГО ТА ВТОРИННОГО СОЦІАЛЬНОГО КОНТЕКСТІВ

У статті досліджуються проблеми розвитку мовлення, з якими стикаються українські діти у вимушеній міграції, з акцентом на впливовій ролі первинних і вторинних соціальних контекстів. Дослідження заглиблюється в те, як ці контексти формують ранню багатомовність, наголошуючи на складній динаміці в сімейних мовленнєвих практиках та освітніх умовах. У первинному суспільстві ми аналізуємо сімейну мовну політику родин у вимушеній міграції, досліджуючи, як стратегії мовного виховання реалізуються на рівні родини. У багатьох випадках двомовність виникає за замовчуванням через наявність у мовному репертуарі батьків і близьких родичів як української, так і російської мов, які дорослі представники родин використовують, перемикаючи мовні коди залежно від комунікативних ситуацій. Це часто призводить до двомовного розвитку дітей, адже наперемінне чи одночасне використання двох мов — української та російської — провокує постійне перемикавання мовних кодів. Дані опитування демонструють сімейні обставини мовного виховання, тобто родинне мовне середовище, що є первинним контекстом раннього мовленнєвого розвитку дитини, де звернена увага на першу мову для дитини і сімейну мову. Дослідження підкреслює, як сімейна мовна політика, впливає на збереження та розвиток української мови у ситуації вимушеної міграції, але при цьому також звертає увагу на той факт, що на рівні сімейних мовних практик простежується досить активне і вживання російської мови, попри виклики переміщення. Крім первинних суспільних впливів, у статті досліджується вплив освітнього середовища (на матеріалі перебування українських дітей у польськокомовних дошкільних закладах освіти), що репрезентує вторинне суспільство, тобто таке суспільство, де розпочинається активний процес соціалізації дітей. Інтеграція українських дітей до польських дошкільних закладів освіти вводить новий мовний вимір, спричиняючи формування тримовності. Ми досліджуємо, як знайомство з польською, поряд з українською та російською (для певної частини українських дітей у вимушеній міграції), впливає на мовленнєвий розвиток та культурну адаптацію.

Отримані результати підкреслюють складний зв'язок між домашнім та освітнім середовищем у формуванні мовних траєкторій українських дітей у вимушеній міграції. Долаючи сімейну двомовність і вимоги польської освітньої системи, ці діти розвивають унікальні багатомовні здібності.

Ключові слова: білінгвізм, трілінгвізм, сімейна мовна політика, сімейна мова, мовна адаптація.

Defining the problem and argumentation of the topicality of the consideration.

The phenomenon of forced migration has posed significant challenges for Ukrainian children, especially in terms of speech development. These children often find themselves in new linguistic environments that demand quick adaptation and integration. Understanding the influence of primary and secondary social contexts on their language development is crucial for both linguistic theory and practical applications in education and social policy. This study focuses on how Ukrainian children in forced migration develop their speech within the intersecting influences of their home (primary society) and the new educational conditions (secondary society) they encounter. The primary social context involves the family's language policy, often adopting a bilingual model of language education due to the longstanding Ukrainian-Russian bilingualism in Ukraine. This bilingualism organically arises from parents using both languages in various communicative situations, significantly impacting children's language acquisition. This natural bilingualism, marked by frequent code-switching, contributes to a unique bilingual development pattern.

The ongoing war in Ukraine has resulted in the mass displacement of people, including children, who have sought refuge in neighboring countries like Poland. Ukrainian children in the Polish education system face unique challenges, including language barriers, curriculum differences, trauma and emotional support needs, and a lack of resources. Forced migration is a reality for many Ukrainian families. According to UNICEF statistics, in 2023, over 600,000 Ukrainian children between the ages of 3 and 19 were living in Poland, with approximately 22% attending children's clubs and preschools, totaling more than 130,000 children [9]. The circumstances of forced migration create specific conditions for accelerated language adaptation and cultural integration into new societies while preserving their national identity. As Ukrainian children integrate into the Polish educational environment, they encounter a third language (Polish as the target language), contributing to active trilingualism. This study aims to explore how these children navigate and reconcile the linguistic demands of their home environment with those of their new educational environment and how these dynamics affect their overall language development and cultural adaptation.

Solving this problem is relevant not only for understanding the language development of displaced children but also for forming educational strategies and policies that can support their integration and academic success. The results of this study will enable us to understand the adaptation strategies used by families and educational institutions, emphasizing the resilience and linguistic diversity of Ukrainian children in forced migration. This study aims to contribute to the broader discourse on multilingualism, migration, and educational practices in linguistically diverse settings.

Analysis of recent research and publications. In light of the growing research on language adaptation amidst active migration processes, particular attention is given to

the accelerated language adaptation in changing environmental contexts. A significant challenge in such circumstances is the preservation of the first language when new languages are introduced into a child's linguistic repertoire [14; 5]. The present article focuses on the language development of Ukrainian preschool children who were forced to migrate due to military aggression against Ukraine. This study underscores the importance of understanding the complex linguistic and cultural backgrounds of migrant children and the necessity of supporting their language development within a multilingual environment. The study draws on previous research on bilingual and multilingual language development in preschool children, as well as effective language learning practices for children with refugee experiences [5; 14; 8; 9]. Specifically, the article highlights the trilingual language development of Ukrainian preschoolers with refugee experiences in Poland, based on P. Levchuk's research on bilingualism and multilingualism [6]. According to Baker [1], bilingual education can be categorized into several types based on environmental contexts, such as early childhood bilingualism, one person-one language approach, differing home and external languages, mixed language types, and delayed second language acquisition. These types of bilingualism can provide communicative and cultural advantages, particularly in a multilingual context. The family language policy plays a critical role in shaping the type of bilingualism a child experiences. This policy, which encompasses language ideologies, practices, and management, dictates which languages are spoken and in what contexts [13]. Language ideology, defined as beliefs about the use of a particular language, significantly influences family language policy. Consequently, parental language ideologies at home affect the formation of family language policies, ultimately determining whether children become monolingual or bilingual. The implementation of family language policy is crucial for regulating language use within the family context [5].

The purpose and objectives of the article. The purpose of this article is to investigate the speech development challenges faced by Ukrainian children who are experiencing forced migration, with a specific focus on understanding how primary and secondary social contexts influence their multilingual capabilities. Based on the purpose, **the objectives** of the article are: 1) to examine family language policies and the use of the home language in the families of Ukrainian migrants, paying special attention to the interaction between Ukrainian and Russian; 2) to assess the impact of the Polish educational environment on the language development of Ukrainian children, particularly in the formation of active trilingualism at an early age; and 3) to project the difficulties early multilinguals will face, given the primary and secondary contexts of their upbringing.

The study is based on both qualitative and quantitative data from the project "Early Stages of Bilingualism Development in Ukrainian Children in Polish Kindergartens," funded by the National Agency for Academic Exchange of Poland (contract No. BPN/GIN/2022/1). Additionally, it draws on insights into the language situation within Ukrainian migrant families in Krakow, derived from a survey [10]. Utilizing data analysis methods outlined in the author's previous publication, as well as participant observation and

linguistic modeling, this study aims to predict the specific challenges that Ukrainian-Russian bilingual children may encounter when learning Polish as a third language.

The scientific novelty of this article lies in its comprehensive examination of the unique speech development challenges faced by Ukrainian children in forced migration. This study is one of the first to focus on the intricate interplay between primary and secondary social contexts. Specifically: 1) by investigating both family (primary context) and educational (secondary context) influences, the study provides a nuanced understanding of how these environments collectively shape early multilingualism in migrant children; 3) the research highlights the specific linguistic dynamics within Ukrainian migrant families, where bilingualism with Ukrainian and Russian is prevalent, a topic that has not been extensively explored in current literature. The theoretical value of the obtained results is significant for several reasons. The findings contribute to the broader field of multilingualism by illustrating the developmental trajectories of children exposed to three languages in a forced migration context. The practical value of this research is evident in its potential applications for educators, policymakers, and families. The insights gained can inform the development of educational strategies that support multilingualism in migrant children, particularly in settings where multiple languages coexist. This article significantly advances our understanding of the speech development challenges faced by Ukrainian children in forced migration by highlighting the critical roles of primary and secondary social contexts. The findings offer both theoretical advancements in the study of multilingualism and practical applications for supporting the linguistic and cultural adaptation of migrant children.

The outline of the main research material. To investigate the speech development challenges faced by Ukrainian children in forced migration, it is essential to analyze their previous language background. This involves understanding the primary social context of the child and the characteristics of the family's language policy. Such an analysis will help predict the direction of the children's speech development as they learn a new language, Polish, which is the target language in their educational environment. In this context, it's important to clarify what is meant by the target language. In linguistics and language learning, a target language is the language that a person is actively trying to learn. This concept is central to research on second language acquisition (SLA), bilingualism, and multilingualism. The target language is the focal point of educational efforts where students engage in activities designed to enhance their proficiency in that particular language. In early bilingualism and multilingualism, the target language holds significant importance. Children growing up in bilingual or multilingual environments often have more than one target language. Distinguishing between the mother tongue (L1) and additional languages (L2, L3, etc.) is crucial for understanding their language development process. For example, in early bilingualism, the target language can vary depending on the context; a child might speak one language at home (L1) and another at school (L2). Research shows that early exposure to multiple languages can lead to different cognitive and linguistic outcomes compared to monolingual development. De Houwer [3] emphasizes

that children who are bilingual from birth tend to be proficient in both languages, although the degree of proficiency may vary depending on factors such as the quality and quantity of language input, as well as social and family support. Genesee [4] discusses the simultaneous acquisition of two languages by young children, noting that both can be considered target languages as children strive to achieve communicative competence in both. In a multilingual context, the concept of a target language becomes even more complex. Children may learn several languages simultaneously, each serving different communicative functions. Researchers Cenoz and Genesee [2] highlight that multilingual individuals often manage several target languages, using them according to situational conditions, such as at home, school, or within their living environment.

Despite the complexities in defining and understanding the concept of a target language, in our study, it is helpful to perceive the target language (Polish, in this case) somewhat simplistically, focusing on its function as the language of the educational environment.

When studying the speech development problems of Ukrainian children in forced migration, it is crucial to analyze in detail the components of family language policy. This detailed analysis is important because family language policy significantly affects the peculiarities of a child's speech development in several ways. The first and most important aspect is language influence and input: the family's language policy determines the primary language(s) the child uses at home. This exposure affects the child's linguistic input, which is critical for developing both their first language (L1) and any additional languages (L2, L3, etc.). The quality and quantity of language input a child receives directly impact their language acquisition and proficiency.

Over the past few years, research on family language policy has shifted from a traditional parent-centered approach to a more inclusive family-centered approach. Researchers now involve children in their studies, allowing them to share their perspectives on what constitutes a successful family language policy [15]. In this article, we focus on the concept of family language policy as explained in linguistics [11; 12; 13; 14]. Following Bernard Spolsky [13], this study examines components of language policy such as language ideologies, language practices, and language management. These components and their interactions help us understand the specifics of the primary society and the context in which a child's speech practices are formed. A key point in this context is the concept of primary (direct) and secondary (mediated) societies and their changing priorities. For example, if a child's parents and closest relatives, who are the main circle of communication for a period, adopt a language education strategy that includes primary use of Ukrainian with non-native English learned in parallel, adjustments will still be necessary when the child starts to spontaneously acquire Russian. This can happen through interactions with other children, exposure to Russian-language content (cartoons, videos) on the Internet, and participation in non-monolingual children's groups such as kindergarten or school. Consequently, Ukrainian-Russian bilingualism will form regardless of the parents' or child's initial intentions due to the prevailing language

situation in the country. Therefore, the majority of children can be defined as bilingual with varying degrees of proficiency in the contact languages.

European researchers identify several types of children's bilingualism: competitive, which depends on the communication situation; selective, formed based on the topic of communication; complex bilingualism, characterized by cross-linguistic interference in the speech of bilingual children; and coordinative bilingualism, marked by the full development of speech practices in both contact languages. Considering global experiences, most children typically exhibit competitive and complex bilingualism. Ukrainian children also follow this trend, with many bilinguals experiencing varying degrees of language mixing, from interference at the phonetic, lexical, and grammatical levels to the complete blending of language systems. Among the factors influencing the prevalence of mixed Ukrainian-Russian bilingualism in children are the monolingualism or bilingualism of the family, which shapes specific speech behaviors or fails to do so, and the level of proficiency and communicative power of the contact languages. In defining types of bilingualism, it is important to consider dualingulism [7], a unique form of bilateral bilingualism in related languages where each participant in a communicative act uses their own language, yet the communication succeeds because the interlocutors understand each other.

Based on the data from our research [9], we have found that the majority of Ukrainian children currently in forced migration in Poland are Ukrainian-Russian bilinguals with various forms of bilingualism. For some Ukrainian children, this bilingualism is relatively coordinative, though, considering their early age, there is significant interference at the lexical and grammatical levels of Ukrainian due to the influence of Russian. For other Ukrainian children in forced migration, a mixed form of Ukrainian-Russian bilingualism is common, where the problem of differentiating related language codes is quite noticeable. This situation is facilitated by active bilingualism in the family, where the language situation is unstable, as language codes are used alternately or simultaneously depending on the communication situation and participants. Many families in forced migration exhibit similar language policies, with approximately half displaying such speech behavior as the norm [9]. This speech behavior and family language practices result in children becoming early bilinguals in related languages.

Children can be grouped according to their language experiences in families as follows:

- children with Ukrainian as their first language and passive knowledge of Russian: If Russian is not used in families, then partial acquisition of Russian occurs through communication with native speakers and consuming Russian-language children's content.
- children with Ukrainian as their first language and Russian as their second: These children exhibit early active bilingualism.
- children with Russian as their first language and Ukrainian as their second: In these families, Russian dominates, but the children still show a fairly high proficiency in Ukrainian, including sufficient vocabulary for their age and mastery of grammatical categories, with minor interference errors from Russian.

- children with Russian as their first language and passive knowledge of Ukrainian: These children understand Ukrainian but do not actively use it.
- children with a mixed form of bilingualism: These children have significant difficulty distinguishing between the two contact languages, even when communicating in one of the languages they know.

By analyzing these components of family language policy, we can better understand the specific challenges and developmental trajectories of speech in Ukrainian children in forced migration.

The quantity and quality of language input in the family directly affect the maintenance of a child's language(s). In forced migration, most Ukrainian children lose the opportunity to systematically learn and practice Ukrainian in an educational environment, a role that was supported in Ukraine by its status as the state language and legislative backing. Instead, during forced migration, the responsibility for maintaining Ukrainian language skills falls primarily on the family. Parents' attitudes and efforts to support their child's active use of Ukrainian are crucial. Encouraging children to speak Ukrainian can significantly increase their desire to communicate in the language, contributing to more effective language acquisition. Without constant access to the language and with the active learning of a third language — the target language in Poland — there is a risk of gradual language attrition. This attrition can affect both the first language (Ukrainian or Russian) and the second language (Ukrainian or Russian), depending on the child's individual situation and the quantity and quality of language input they receive.

Conclusions and directions for further research. The role of language in the well-being and integration of immigrants is both complex and controversial, intersecting with sensitive issues of indigeneity and cultural identity. Language proficiency is not merely a tool for communication; it is a crucial factor in the socialization process and significantly impacts how immigrants adapt to and integrate into their new communities. This complexity is heightened in the context of Ukrainian-Russian bilingualism within Ukrainian migrant families, complicating the acquisition of a third language at an early age — namely, Polish, the target language of instruction. In monoethnic communities, where a single language and culture dominate, language proficiency is essential for immigrants to understand and engage with the local linguistic and cultural norms. Mastery of the local language enables immigrants to participate fully in social, educational, and economic activities, fostering a sense of belonging and acceptance. It allows them to navigate daily interactions, build relationships, and access services and opportunities that might otherwise be inaccessible. In more diverse communities, proficiency in the dominant language remains crucial for integration. It facilitates communication across different cultural groups and helps bridge cultural gaps, promoting mutual understanding and respect. Language serves as a tool for cohesion, helping to weave together a mosaic of different cultural identities into a cohesive social context.

However, for Ukrainian migrant families, the situation is even more intricate. Children are often exposed to both Ukrainian and Russian at home, creating a bilingual environment.

This existing bilingualism makes the acquisition of a third language — Polish — more challenging. In essence, these children are navigating active trilingualism, with Ukrainian, Russian, and Polish all playing roles in their linguistic development. The extent to which these languages mix depends on individual factors in each child's speech development. The socialization process and the influence of the primary society, comprising the child's immediate family and social circle, are also crucial. The primary society's language practices and attitudes towards language learning significantly affect the child's ability to acquire additional languages. A supportive and resource-rich environment can enhance language acquisition, while a lack of consistent language exposure and encouragement can hinder it.

The process of acquiring language proficiency touches on deeper issues of identity and belonging. For many immigrants, learning the language of their new country can be a source of pride and a step toward embracing a new identity. However, it can also create tension, particularly when there is pressure to assimilate at the expense of preserving one's native language and cultural heritage. This duality makes the role of language in immigrant integration a topic of ongoing debate and sensitivity. Furthermore, the support systems and resources available for language learning significantly impact how easily and successfully immigrants, especially children, can acquire proficiency. Effective language education programs that are inclusive and accessible can greatly enhance immigrants' ability to integrate and thrive in their new environments.

In conclusion, while the role of language in the well-being and integration of immigrants is multifaceted and often contentious, it remains a fundamental aspect of their socialization and adaptation. Language proficiency is vital for immigrants to engage with and contribute to their new communities, whether in monoethnic or diverse settings. For Ukrainian migrant families, managing bilingualism and trilingualism adds an extra layer of complexity, underscoring the importance of the primary society and the socialization process. Addressing these challenges requires a nuanced understanding of the interplay between language, culture, and identity, along with a commitment to providing the necessary support and resources to facilitate this crucial aspect of the immigrant experience.

Література

1. *Baker C.* Foundations of bilingual education and bilingualism. *Multilingual Matters*. 2011.
2. *Cenoz J., Genesee F.* Psycholinguistic Perspectives on Multilingualism and Multilingual Education. *Cenoz, J. and Genesee, F. (eds.) Beyond Bilingualism: Multilingualism and Multilingual Education. Multilingual Matters*, 1998. Pp. 16–34.
3. *De Houwer A.* Bilingual First Language Acquisition. *Multilingual Matters*. 2009.
4. *Genesee F.* Rethinking Bilingual Acquisition. *De Waele, J. M. (ed.) Bilingualism: Challenges and Directions for Future Research*. John Benjamins, 2002. Pp. 158–182.

5. Hollebeke I., Agirdag O., Struys, E. Can family language policy predict linguistic, socio-emotional and cognitive child and family outcomes? A systematic review. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 2020. 40 (10). Pp. 1–32.
6. Levchuk P. Ukrainian, Polish and Russian trilingualism among Ukrainians of non-Polish origin living in Poland. *Cognitive Studies | Études cognitives*. 2019 (19). Article 1988. <https://doi.org/10.11649/cs.1988>.
7. Lincoln P. C. Dual-lingualism: Passive bilingualism in action. *Te Reo*. 1979. Pp. 22, 65–72.
8. Shevchuk-Kliuzheva O. Home language and forced migration: communication practices of Ukrainian preschoolers in Poland. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2023. № 19. С. 107–112.
9. Shevchuk-Kliuzheva O., Blasiak-Tytula M. Family language policy and forced migration: The case of Ukrainian refugees in Poland. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 27. С. 30–35.
10. Shevchuk-Kliuzheva O., Blasiak-Tytula M. The vocabulary skills of Ukrainian preschoolers in Poland. *Cognitive Studies | Études cognitive*. 2023 (23), Article 2864. <https://doi.org/10.11649/cs.2864>.
11. Smith-Christmas C. Using a 'Family Language Policy' lens to explore the dynamic and relational nature of child agency. *Children & Society*. 2021. № 36(3). Pp. 1–15.
12. Smith-Christmas S. What Is Family Language Policy? *Family Language Policy: Maintaining an Endangered Language in the Home*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2016. Pp. 1–19.
13. Spolsky B. *Language Policy*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004.
14. Spolsky B. *Language Management*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009.
15. Wilson S. Family language policy through the eyes of bilingual children: the case of French heritage speakers in the UK. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 2019. № 41. P. 3.

References

1. Baker, C. (2011), Foundations of bilingual education and bilingualism. *Multilingual Matters*. [in English].
2. Cenoz, J. and Genesee, F. (1998), Psycholinguistic Perspectives on Multilingualism and Multilingual Education. Cenoz, J. and Genesee, F. (eds.) *Beyond Bilingualism: Multilingualism and Multilingual Education. Multilingual Matters*, pp. 16–34. [in English].
3. De Houwer, A. (2009), Bilingual First Language Acquisition. *Multilingual Matters*. [in English].
4. Genesee, F. (2002), Rethinking Bilingual Acquisition. de Waele, J. M. (ed.) *Bilingualism: Challenges and Directions for Future Research*. John Benjamins, pp. 158–182. [in English].

5. Hollebeke, I., Agirdag, O. and Struys, E. (2020), Can family language policy predict linguistic, socio-emotional and cognitive child and family outcomes? A systematic review. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 40 (10), pp. 1–32. [in English].
6. Levchuk, P. (2019), Ukrainian, Polish and Russian trilingualism among Ukrainians of non-Polish origin living in Poland. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 2019 (19), Article 1988. <https://doi.org/10.11649/cs.1988> [in English].
7. Lincoln, P.C. (1979), Dual-lingualism: Passive bilingualism in action, *Te Reo*, pp. 22, 65–72. [in English].
8. Shevchuk-Kliuzheva, O. (2023), Home language and forced migration: communication practices of Ukrainian preschoolers in Poland'. [Scientific Bulletin of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series: Philological sciences (linguistics): collection of scientific works], *Naukovi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivan Franka. Series: Filolohichni nauky (movoznavstvo): zb. nauk. prats.*, 19, pp. 107–112. [in English].
9. Shevchuk-Kliuzheva, O. and Blasiak-Tytula, M. (2023 a), Family language policy and forced migration: The case of Ukrainian refugees in Poland. *Zakarpatski Filologichni Studii / [Transcarpathian philological studies]*, 27, pp. 30–35. [in English].
10. Shevchuk-Kliuzheva, O., & Blasiak-Tytula, M. (2023 b),. The vocabulary skills of Ukrainian pre-schoolers in Poland. *Cognitive Studies | Études cognitives*, 2023 (23), Article 2864. <https://doi.org/10.11649/cs.2864> [in English].
11. Smith-Christmas, C. (2021), Using a 'Family Language Policy' lens to explore the dynamic and relational nature of child agency. *Children & Society*, 36 (3), pp. 1–15. [in English].
12. Smith-Christmas, S. (2016), What Is Family Language Policy? *Family Language Policy: Maintaining an Endangered Language in the Home*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 1–19. [in English].
13. Spolsky, B. (2004), *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
14. Spolsky, B. (2009), *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
15. Wilson, S. (2019), Family language policy through the eyes of bilingual children: the case of French heritage speakers in the UK. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 41, p. 3. [in English].

ЗМІСТ CONTENTS

ФОНЕТИКА. ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ДІАЛЕКТОЛОГІЯ. ЛЕКСИКОГРАФІЯ

Т. В. Громко / T. V. Hromko

ГОВІРКОВИЙ ДИСКУРС ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО МЕНТАЛЬНОГО
КОНТИНУУМУ В ОБ'ЄКТИВІ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ..... 3
SUBDIALECTAL DISCOURSE AND PECULIARITIES OF ITS MENTAL
CONTINUUM IN THE LENS OF THE MODERN LINGUISTIC PARADIGM

В. В. Ґрещук, В. В. Ґрещук / V. V. Greshchuk, V. V. Greshchuk

ІННОВАЦІЇ В ЛЕКСИКОГРАФІЧНОМУ ОПРАЦЮВАННІ
ОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ 16
INNOVATIONS IN THE LEXICOGRAPHICAL PROCESSING
OF ONYM LEXICON

М. Л. Дружинець / M. L. Druzhinets

ПСИХОФОНОСЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЖІНОЧОГО ІМЕНІ:
АЛГОРИТМ АТРИБУТИВНОГО СТУПЕНЮВАННЯ 26
PSYCHO-PHONO-SEMANTIC POTENTIAL OF A FEMALE NAME:
AN ALGORITHM OF ATTRIBUTIVE GRADATION

А. П. Романченко / A. P. Romanchenko

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ПІР РОКУ
В СЕМАНТИКО-ФУНКЦІЙНОМУ АСПЕКТІ 37
VOCABULARY TO DENOTE SEASONS
IN THE SEMANTIC-FUNCTIONAL ASPECT

І. В. Лакомська / I. V. Lakomska

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ «ХЛІБ»
ЯК МАРКЕРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНОСТІ
(ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В МАСМЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ) 46
PHRASEOLOGISMS WITH THE «BREAD» COMPONENT
AS MARKERS OF UKRAINIAN LINGUOMENTALITY
(FEATURES OF USAGE IN MASS MEDIA TEXTS)

С. С. Поліщук / S. S. Polishchuk

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАЗВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ГОРІХІВ
У ГОВІРКАХ СЕРЕДНЬОГО НАДБУЖЖЯ..... 56
LINGUISTIC ANALYSIS OF THE NAMES OF NUTS
IN THE DIALECTS OF THE MIDDLE BUG AREA

С. В. Варава, С. М. Івлева / S. V. Varava, S. M. Ivleva

ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ НА ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ
ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
(НА ПРИКЛАДІ ПЕРШОЇ ТА ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВОЄН)..... 66
HISTORICAL EVENTS INFLUENCE ON THE FORMATION
OF MILITARY VOCABULARY IN THE UKRAINIAN LANGUAGE
(ON THE EXAMPLE OF THE FIRST AND SECOND WORLD WARS)

ОНОМАСТИКА

М. М. Торчинський, Н. М. Торчинська / M. M. Torchynskyi, N. M. Torchynska

ВЛАСНІ НАЗВИ МОРИВ: СТРУКТУРА, ПОХОДЖЕННЯ,
ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ..... 81
PROPER NAMES OF THE SEAS: STRUCTURE, ORIGIN,
FUNCTIONING IN UKRAINIAN LANGUAGE

Е. В. Босва, Н. Ф. Босак / E. V. Boveva, N. F. Bosak

ТОПОНІМІЯ РОМАНУ «РЕКРЕАЦІЇ»
У РІЧИЩІ ПОСМОДЕРНІСТСЬКОГО ДИСКУРСУ Ю. АНДРУХОВИЧА..... 95
THE TOPONYMY OF THE NOVEL «RECREATION» IN THE CONTEXT
OF ANDRUKHOVYCH'S POSTMODERNIST DISCOURSE

А. І. Вегеш / A. I. Vehesh

АНТРОПОНІМНИЙ ПРОСТІР ДРАМАТИЧНОЇ КНИГИ «МАМИ»
МАРІЇ МАТІОС..... 106
ANTHROPONYMIC SPACE IN THE DRAMATIC BOOK «MOTHERS»
BY MARIA MATIOS

О. П. Кадочнікова, К. А. Коцур / O. P. Kadochnikova, K. A. Kotsur

МЕРЕЖЕВІ ПСЕВДОНІМИ АВТОРІВ УКРАЇНСЬКИХ ФАНФІКІВ..... 118
ONLINE PSEUDONYMS OF UKRAINIAN FANFICTION AUTHORS

Т. І. Крупеньова / T. I. Krupenyova
ОЙКОНІМІКОН ДРАМАТУРГІЇ ЛЕСИ УКРАЇНКИ 132
OIKONIMICON OF LESYA UKRAINKA'S DRAMATURGY

Д. Ю. Сизонов / D. Y. Syzopov
НОВІ СМИСЛИ СТАЛИХ МЕДІЙНИХ ОНІМІВ
ІЗ КОМПОНЕНТОМ *НЕЗЛАМНИЙ* 142
NEW MEANINGS OF PERMANENT MEDIA ONYMS
WITH COMPONENT *INVINCIBILITY*

Т. О. Хаджилій / T. O. Khadzhylil
СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ПІКТОНІМІВ 151
STRUCTURAL FEATURES OF ENGLISH PICTONYMS

СЛОВОТВІР. ГРАМАТИКА

У. Б. Добосевич / U. B. Dobosevych
МІЖЧАСТИНОМОВНИЙ СИНКРЕТИЗМ ЯК ВИЯВ ЕКСПРЕСІЇ..... 160
INTER-PARTIAL LANGUAGE SYNCRETISM
AS A MANIFESTATION OF EXPRESSION

О. В. Ковтун / O.V. Kovtun
ОЦІННИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРИСЛІВНИКА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ..... 173
THE EVALUATIVE POTENTIAL OF ADVERBS
IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

О. А. Войцева / O. A. Voytseva
МІФОЛОГЕМА «PODRÓŻ» / «ПОДОРОЖ» ТА ЇЇ МОВНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ
У РОМАНІ ОЛЬГИ ТОКАРЧУК «BIEGUNI» («БІГУНИ»)..... 186
THE MYTHOLOGEME «PODRÓŻ» / «TRAVELS»
AND ITS LINGUISTIC REPRESENTERS
IN OLGA TOKARCHUK'S NOVEL «BIEGUNI» («RUNNER»)

Л. В. Рева-Лєвшакoвa, Г. В. Сеник / L. V. Reva-Lievshakova, H. V. Senyk
ЛІНГВІСТИЧНИЙ ЕСТЕТИЗМ У НЕОРЕАЛІСТИЧНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ
ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ 196
LINGUISTIC AESTHETISM IN NEOREALIST UKRAINIAN FICTION
OF THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

О. В. Яковлєвa, Л. І. Стрій / O. V. Yakovlieva, L. I. Strii
ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ
ЖІНКИ-БУНТАРКИ В ПОВІСТІ ТАМАРИ ГОРІХА ЗЕРНЯ «ДОЦЯ» 205
INDIVIDUAL PECULIARITIES OF THE SPEECH BEHAVIOR OF A FEMALE
REBEL IN TAMARA HORIKHA ZERNYA'S NOVEL «DAUGHTER»

В. В. Любецькa / V. V. Liubetska
БАЧЕННЯ СТИЛЮ В МЕЖАХ ПЕРСОНАЛІСТСЬКОГО ДИСКУРСУ 221
THE VISION OF STYLE WITHIN THE LIMITS
OF THE LITERARY GRAMMAR DISCOURSE

СОЦІОЛІНГВІСТИКА. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ. КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Ю. І. Дем'янчук / Yu. I. Demyanchuk
НОВА ПАРАДИГМА КОРПУСНОГО АНАЛІЗУ ГАЗЕТНИХ СТАТЕЙ
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ 231
NEW PARADIGM OF CORPUS ANALYSIS
OF MILITARY-POLITICAL NEWSPAPERS ARTICLES

С. В. Дмитрієв / S. Dmytriev
КОГНІТИВНА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ..... 242
COGNITIVE METHODOLOGY OF TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE
IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Н. М. Філіппова / Nina Filippova
СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР УНІВЕРСАЛЬНОГО
МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО КОНЦЕПТУ ЖАЛІСТЬ 253
SEMANTIC SPACE OF THE UNIVERSAL MORAL
AND ETHICAL CONCEPT ЖАЛІСТЬ/SYMPATHY

І. Є. Кодиш / I. Ye. Kodysh

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПОЛЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ «УКРАЇНА»
В ПІСЕННОМУ ДИСКУРСІ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ..... 263
LEXICO-SEMANTIC FIELDS OF THE CONCEPTUAL SPHERE «UKRAINE»
IN THE SONG DISCOURSE DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Д. С. Кривенченко / D. S. Kryvenchenko

МОВНА КАТЕГОРІЯ ОЦІНКИ ТА ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА
В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ..... 277
THE LINGUISTIC CATEGORY OF EVALUATION
AND ITS CHARACTERISTICS IN THE UKRAINIAN MASS MEDIA

СУГЕСТИВНА ЛІНГВІСТИКА. КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

А. П. Загнітко / A.P. Zahnitko

МІСТИФІКАЦІЯ В СИСТЕМІ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТАКТИК..... 288
MYSTIFICATION IN THE SYSTEM OF MANIPULATIVE TACTICS

О. Карпенко, V. Neklesova, А. Tkachenko, М. Карпенко /

О. Ю. Карпенко, В. Ю. Неклесова, Г. В. Ткаченко, М. Ю. Карпенко
SENSORY MODALITY IN ADVERTISING DISCOURSE 302
СЕНСОРНА МОДАЛЬНІСТЬ В РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

Т. Ю. Ковалевська, О. В. Денисевич / Т. Yu. Kovalevska, O.V. Denysevych

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ *ДІМ*:
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ..... 318
PSYCHOLINGUISTIC INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF *HOME*:
UKRAINIAN REALITIES

Л. Ф. Компанцева / L. F. Kompantseva

«БИТВА НАРАТИВІВ» ЯК МАРКЕР ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ
(КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ХАРКІВЩИНИ) 329
«BATTLE OF NARRATIVES» AS A MARKER OF HYBRID WARFARE
(CONTENT ANALYSIS OF THE INFORMATION SPACE
OF THE KHARKIV REGION)

Н. В. Кондратенко / N. V. Kondratenko

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ДЛЯ ОСВІТЯН І НАУКОВЦІВ У СВІТЛІ
ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЇ: МОВЛЕННЄВІ ЖАНРИ ІМІДЖОТВОРЕННЯ 341
SOCIAL NETWORKS FOR EDUCATORS AND SCIENTISTS IN ASPECT
OF LINGUIST PERSONOLOGY: SPEECH GENRES OF IMAGE CREATION

Н. В. Кутуза / N.V. Kutuza

ГІПНОІНДУКТОРИ ВПЛИВОВОЇ ФОРМУЛИ ПОЗИТИВАЦІЇ
У СОЦІАЛЬНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ 353
HYPNOINDUCTORS OF THE EFFECTIVE FORMULA
OF POSITIVATION IN SOCIAL ADVERTISING DISCOURSE

В. А. Папіш / V. A. Papish

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ОНОМАСТИЧНОЇ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ
У ФОКУСІ ТЕОРІЇ ЛІНГВОПСИХОАКЦЕНТУАЦІЇ 364
ACTUALIZATION OF THE PROBLEMS OF ONOMASTIC PSYCHOLOGY
WITH REFERENCE TO THE THEORY OF LINGUOPSYCHO ACCENTUATION

Д. В. Дергач, А. П. Збінська / D. V. Dergach, A. P. Zbinska

СЕМАНТИЧНА ДИНАМІКА ПОНЯТТЯ *БІЗНЕС*
У СТИЛІСТИЦІ СУСПІЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ 373
SEMANTIC DYNAMICS OF *BUSINESS*
IN STYLISTICS OF SOCIAL COMMUNICATION

Л. В. Завальська / L. V. Zaval'ska

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА ІНАВГУРАЦІЙНОЇ ПРОМОВИ
У ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ,
ПОЛЬСЬКОЇ, СЛОВАЦЬКОЇ ТА СЕРБСЬКОЇ МОВ) 381
STRUCTURE AND SEMANTICS OF THE INAUGURAL SPEECH
IN THE PRESIDENTIAL DISCOURSE (ON THE MATERIAL
IN UKRAINIAN, POLISH, SLOVAK AND SERBIAN LANGUAGES)

С. В. Карнаух / S. V. Karnaukh

ЛІНГВОСУГЕСТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ
(ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ) 392
LINGUISTIC AND SUGGESTIVE TECHNOLOGIES
OF INFORMATION WARFARE (TO THE DEFINITION OF THE CONCEPT)

Г. М. Труба / Н. М. Truba

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСВІТЯНИНА У ДИДЖИТАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ 407
FUNCTIONING OF AN EDUCATOR IN A DIGITAL ENVIRONMENT

І. М. Локота / I. M. Lokota

ПАУЗАЦІЯ В УСНОМУ МОВЛЕННІ ХВОРИХ НА ШИЗОФРЕНІЮ 421
PAUSING IN THE ORAL SPEECH OF PATIENTS WITH SCHIZOPHRENIA

V. V. Chetaikina / В. В. Четаїкіна

STAGES OF THE ANALYSIS OF RELIGIOUS VOCABULARY
IN THE AMERICAN PRESIDENTIAL DISCOURSE 427
ЕТАПИ АНАЛІЗУ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ
В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

O. V. Shevchuk-Kliuzheva / О. В. Шевчук-Клюжева

SPEECH DEVELOPMENT CHALLENGES FOR UKRAINIAN CHILDREN
IN FORCED MIGRATION: THE ROLE OF PRIMARY
AND SECONDARY SOCIAL CONTEXTS 435
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ
У ВИМУШЕНІЙ МІГРАЦІЇ: РОЛЬ ПЕРВИННОГО
ТА ВТОРИННОГО СОЦІАЛЬНОГО КОНТЕКСТІВ

3-324

Записки з українського мовознавства: Вип. 31.: 3б. наук. праць = Opera in linguistica ukrainiana: Fascicullum 31. / Головний ред. Т.Ю. Ковалевська. Одеса: Видавець С.Л. Назарчук, 2024, 454 с.

ББК 81.031.4я5
УДК 81.161.2(051)

Наукове видання

**ЗАПИСКИ
З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА**

ВИПУСК 31
Збірник наукових праць

**Opera
in linguistica ukrainiana**

FASCICULLUM 31

Головний редактор **Т. Ю. Ковалевська**

Підписано до друку 14.07.2024
Формат 60x84/16. Папір друкарський
Гарнітура «Ariat». Друк цифровий. Обл.-вид. арк. 21,86
Тираж 300 прим. Зам. № 23011

Адреса редакції:

Кафедра української мови та мовної підготовки іноземців,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058
Тел.: (0482) 776-14-80
E-mail: kafukrmoaonu@ukr.net

Видавець і виготовлювач

С. Л. Назарчук
65009, Одеса, Фонтанська дорога, 10
Тел.: 050 905 23 77
E-mail: selen_odessa@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7024 від 23.12.2019